

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSESZET- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KAR
DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

ANGYAL BÉLA
„A GÚTAI NEMZET”
GÚTA MEZŐVÁROS TÁRSADALMA, 1768–1870

Történelemtudományi Doktori Iskola

Témavezető
Dr. Simon András

2022

Fél Edit emlékének

Tartalom

Bevezető	6
Kérdésfeltevések, források és módszerek	8
A természeti környezet	14
Gúta története a kezdetektől a 18. század közepéig	19
A népesség	33
<i>„A gútai nemzet”</i>	33
<i>Úrbéri viszonyok</i>	35
<i>A Mária Terézia-féle úrbérrendezés</i>	39
<i>A népesség a történeti demográfia szemszögéből</i>	49
<i>Az egyházlátogatási jegyzőkönyvek és a papi névtárak népességi adatai</i>	54
<i>II. József császár népszámlálásai</i>	56
<i>Az 1800. évi kamarai összeírás</i>	65
<i>A nem nemes népesség összeírásai</i>	70
<i>Az 1828. évi összeírás</i>	71
<i>Az 1850-es és 1857-es népszámlálás</i>	74
<i>Gúta népessége a reformkori kiadványokban és a leíró statisztikai munkákban</i>	76
<i>Rendek József plébános összeírása Gúta lakosságáról 1853-ban</i>	78
<i>Az 1869. évi népszámlálás</i>	85
<i>A korabeli anyakönyvek adatainak földolgozása</i>	91
<i>Születések és halálozások</i>	98
<i>Házasságkötések</i>	106
<i>A népesség nem és kor szerinti összetétele</i>	117
<i>A háztartások összetétele</i>	121
<i>Társadalmi, foglalkozási rétegződés</i>	132
<i>Nemesek</i>	132
<i>Iparosok</i>	139
<i>Cigányok</i>	145

<i>Zsidók</i>	151
Jobbágyvagyon és örökösödés	155
<i>A jobbágyvagyon egyes elemei</i>	155
<i>A beltelek és a ház</i>	157
<i>Külső telek</i>	161
<i>Gyümölcsöskertek</i>	168
<i>Állatállomány</i>	170
<i>Erdők, nádasok haszna</i>	182
<i>Gazdasági fölszerelések</i>	184
<i>A házak berendezése, ruhafélék</i>	188
<i>Pénzek, kölcsönök, zálog</i>	192
<i>A jobbágyok örökösödése</i>	202
A mezőváros önkormányzata	213
<i>Az önkormányzat szervei és azok választása</i>	214
<i>Az igazságszolgáltatás</i>	224
<i>Az önkormányzat gazdasági irányítószerepe</i>	228
<i>A gyámügy</i>	231
<i>Oktatásügy</i>	236
Küzdelem a földért, az „ősi szabadságért”	244
<i>A gútaiak panaszai, és Batthyány József érsek intézkedései</i>	245
<i>Az 1802. évi zendülés</i>	252
<i>Az úrbéri per első szakasza 1804-től 1848-ig</i>	266
<i>„A hamuiba szunnyadozó lázzadás”</i>	274
<i>1848–1849, a forradalom és a szabadságharc időszaka</i>	289
<i>Az úrbéri per második szakasza, 1850-től 1904-ig</i>	297
Családtörténetek, életutak	320
<i>Az Angyal család</i>	321
<i>A Gőgh család</i>	328
<i>A Mogyorósi család</i>	337

<i>A Szabó család</i>	340
<i>A Simigh család</i>	344
Összefoglalás	357
Függelék	362
<i>A dokumentumok átírásáról és közléséről</i>	362
<i>Dokumentumok</i>	363
Irodalom	449
Rövidítések jegyzéke	475
Képmelléklet	476

Bevezető

Gútához, a szülővárosomhoz kapcsolódó több évtizedes monografikus kutatás eredménye ez a munka, melynek a kezdetei még a múlt század nyolcvanas éveinek elejére nyúlnak vissza. Ekkor, mint „önkéntes néprajzi gyűjtő” a szabadidőmben végeztem a kutatást, küldtem be pályamunkákat a Néprajzi Múzeum pályázataira¹ és kapcsolódtam be többek között egy, a szlovákiai magyar múzeumi dolgozók által szervezett kisalföldi néprajzi kutatásba.² A rendszerváltás után a megváltozott politikai légkörben a figyelmem a helytörténet és a politikatörténet felé fordult. Olyan témákat dolgoztam föl elsősorban, amelyeket a szocializmus időszakában ideológiai okokból tabuként kezeltek.³ Az ezredfordulótól több mint egy évtizedig a pozsonyi munkahelyem és az ottani feladataim kevésbé tették lehetővé, hogy foglalkozzam a még mindig csupán hobbiként űzött néprajzi, történeti kutatással. Miután 2010-ben hazaköltöztem, újra elkezdtem a Gútával kapcsolatos, immár rendszeres és a teljességre törekedő levéltári kutatást. Az elmúlt bő egy évtized alatt több ezer oldalnyi levéltári dokumentumot fotóztam le, fénymásoltattam és rendszereztem. Megkezdtem néhány részterület, téma földolgozását és publikálását is.⁴ Időközben néprajz szakon megszereztem a másoddiplomámat,⁵ és így rendszerezett tudásra tettem szert a társadalomtudományok területén.

A disszertációm témaválasztásában elsősorban az motivált, hogy választ kapjak arra a kérdésre, miből fakadnak Gúta társadalmi fejlődésének 19–20. századi sajátosságai, a politikai

¹ Egyik jutalmazott pályamunkámnak, az *Adatok a gútaiak XVIII–XIX. századi állattartásához*; amely a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumában is megtalálható (jelzete EA 22970); konferencián elhangzott rövidített változata nyomtatásban is megjelent. ANGYAL Béla 1988. Majd négy évtized elteltével újra elővettem a dolgozatot, és a jelen munkám megírásához is fölhasználtam.

² A kutatás során a kiválasztott települések hagyományos paraszti gazdálkodásának egyes ágazatait dolgozták föl a szakemberek, elsősorban a 20. század első felére fókuszálva. A kollektív terepmunkában résztvevők közül jómagam az egyetlen „amatőr” voltam a csapatban. Az egyes településeken az állattartás témakörét kutattam és dolgoztam föl. Az első kutatópont Gúta volt, az ott végzett munkánk eredménye évekkel később, már a rendszerváltás után, nyomtatásban is megjelent magyar és szlovák nyelven. FEHÉRVÁRY Magda (szerk.) 1992., FEHÉRVÁRYOVÁ Magda (zost.) 1992. A további vizsgált települések Leléd, Farkasd és Negyed, valamint a csallóközi Vásárút voltak.

³ Közülük a második világháború utáni jogfosztottság éveit, annak gútai eseményeit bemutató dolgozatot (ANGYAL Béla 1997b.) és a két világháború közötti csehszlovákiai magyar pártok történetét földolgozó munkámat (ANGYAL Béla 2002a) emelem ki.

⁴ A *Kisalföldi tanyák* (ANGYAL Béla 2012b) című munkámban a gútai, és a környék településeinek határában kialakult tanyák néprajzi szakirodalomban eddig kevésbé ismert történetét dolgoztam föl. A város első írásos említésének 750. évfordulójára megjelent *A 750 éves Gúta* (ANGYAL Béla 2018.) című forráskiadványban 101 oklevelet, urbáriumot, egyházlátogatási jegyzőkönyvet, adóösszeírásokat és más levéltári forrást, valamint nyomtatásban már megjelent tanulmányrészletet, sajtóanyagot adtam közre magyar nyelven. A 79 levéltári forrásközlés közül 68 első közlés, illetve néhány közülük először került magyar fordításban publikálásra.

⁵ Szakdolgozatomat *Gúta mezőváros népe a 18. század utolsó harmadában* címmel írtam és védtem meg 2018-ban. A Szegedi Tudományegyetem Történelemtudományi Doktori Iskolájának kutatójaként írt jelen disszertációm ennek a munkámnak az időkereteit növeli a többszörösére, újabb részterületek kerülnek benne földolgozásra és jelentősen megnövekedett a forrásbázis is, amelyre támaszkodtam.

életében tapasztalt, környezetétől elütő jegyei. Az egyik legszembetűnőbb jelenség, hogy Gúta lakosságát a 19. század elejétől, mint örök lázadókat; a 20. század első felében pedig, mint a baloldali kommunista eszmék híveit láttatják az eddig megjelent munkák.⁶ A választ a település 18–19. századi fejlődésében, gazdasági, társadalmi folyamataiban kell keresni, melyek megismeréséhez szükséges a tárgyidőszak Gútára vonatkozó levéltári forrásainak teljességre törekvő feltárása és elemzése. A disszertációmban felhasználok a korabeli adójegyzékeket, összeírásokat és népszámlásokat. A közigazgatás és gazdálkodás iratanyagain kívül az egyházi forrásokat, az egyházlátogatási jegyzőkönyveket, valamint az anyakönyveket is.

⁶ Erre a jelenségre két példa. 1. A vármegyéket bemutató könyvsorozatban a következőket írják Gútáról: „E község régi szabadalmas hely, és 1551-ben már város, különféle privilégiumokkal, melyek négy országos vásár tartására jogosították. E különféle kiváltságok adtak okot a gútaiaknak arra a feltevésre, mintha a lakosok a jobbágyi kötelek alól is föl voltak volna mentve. Ez évszázados perekre és zavargásokra adott okot és ennek köszönheti Gúta azt is, hogy határa még máig sincs tagosítva. Hozzá lévén szokva a városházán való gyülekezésekhez, a hol mindig az volt a jelszó, hogy »a város jogait és privilégiumait nem engedjük«, ebből valami parasztköztársaságféle fejlődött ki, mely sem földesurat, sem más hatalmat maga fölött ismerni nem akart és a legfőbb bíróságok ítéleteiben sem nyugodott meg, hanem azok ellen is a királyhoz fellebbezett. Azelőtt a bécsi udvarnál is annyit alkalmatlankodtak ily peres ügyekben, hogy a gútaikat az előjegyzési irodába már be sem akarták bocsátani. Egy ízben még azt is megcselekedték, hogy I. Ferencznek egy, szerintük reájuk nézve sérelmes határozatát, I. Napoleon franczia császárhoz fellebbezték meg.” BOROVSZKY Samu (szerk.) (1907). 64–69. 2. 1925-ben Csehszlovákia Kommunista Pártja a második csehszlovákiai nemzetgyűlési választásokon Szlovákiában országosan 14 százalék körüli eredményt ért el. A csaknem homogén magyar lakosságú Gúta községben a szavazatok 52,1 százalékát kapta, míg a környékbeli magyar többségű településeken a magyar jellegű ellenzéki pártok szerezték meg a szavazatok túlnyomó többségét. ANGYAL Béla 2002a. 128–129.

Kérdésfeltevések, források és módszerek

Munkám időhatárainak kijelölésében elsősorban a forrásadottságok voltak a meghatározók. A Mária Terézia által elrendelt úrbérrendezés során 1768-ban keletkezett széleskörű összeírások sorozata adja a kiindulópontot, majd a felvilágosult abszolutizmus időszakában termelt egyenletes színvonalú iratanyagot kutattam, amely az évszázad végétől egyre inkább magyar nyelvűre változik. Ezek a források folyamatosan betekintési lehetőséget nyújtanak a társadalmi és gazdasági változásokba. A 19. század első feléből már bőséges magyar nyelvű levéltári források, köztük újabbak is, mint a mezővárosi tanácsi jegyzőkönyvek, úrbéri periratok állnak rendelkezésre, amelyekhez viszonyítva töredékes levéltári anyag társul az abszolutizmus időszakából. A végső időhatárként az 1870-es évet választottam, mivel az előző év végi eszmei időponttal végrehajtott első hivatalos magyar népszámlálás Gútára vonatkozó felvételi adatlapjai teljes egészében fennmaradtak, értékes metszetét nyújtva a kapitalista fejlődés korába lépő társadalmának.

Az így kiválasztott, bemutatásra kerülő bő száz év több olyan korszakhatáron ível át, amelyeket a magyar történelemtudomány, a társadalomtörténeti és gazdaságtörténeti szempontú feldolgozások során periódushatárként fogadtak el.⁷ A 16. század közepétől az 1848-ig terjedő időszakot a kései feudalizmus korának, majd az 1849-cel kezdődő időszakot a kapitalizmus korának nevezi a szakirodalom. E széles időhatárokon belül, a szatmári béke és II. József halála közötti periódust (1711–1790), mint az török kiűzése és a Rákóczi-szabadságharc leverése után az országra köszöntött békésebb, regenerálódási időszakot, a nagy alföldi újratelepítések, a népesség gyors fejlődésének időszakát tárgyalják az átfogó munkák. Árnyszaklakként ennek a korszaknak ugyanakkor az ország lakossága nemzetiségi összetételének megváltozását, a nem magyar népesség többségbe kerülését, és az utolsó évtizedében a germanizálási törekvéseket emelik ki. Az 1790-től a rendi alkotmány visszaállításáért folytatott küzdelmek, majd a napóleoni háborúk időszaka következett. Az 1825-től az 1848-as forradalomig tartó periódust reformkorként tartja számon a magyar történetírás. Ez utóbbi időszakot a nemzeti kultúra kibontakozása, a magyar nyelv hivatalossá tétele teszi a magyar nemzet számára kiemelkedővé. Politikai szempontból a polgári átalakulás kezdeteit jelző programok, törvények elfogadásáért folytatott országgyűlési küzdelmek jellemzik, majd az 1848 áprilisában elfogadott törvények, többek között a jobbágyszabadságadítás törvénybe iktatása, zárják le a feudalizmus korszakát Magyarországon. Az 1849-ben levert szabadságharc után következő önkényuralom korára a magyar nemzeti

⁷ A történelem tagolásáról, az egyes fordulópontokról lásd GYÁNI Gábor – KÖVÉR György 2003. 30–35.; GERGELY András (szerk.) 2005. 39–46.

törekvések elnyomása és a közigazgatás újabb németesítésére tett kísérletek a jellemzőek. Ugyanakkor ezekben az években indul el valójában a feudális rendszer lebontása, a császári pátensek nyomán a jobbágyfelszabadítás gyakorlati végrehajtása, az úrbérrendezés fájdalmas, hosszan tartó folyamata. Ekkor kerül sor az új adórendszer, a közteherviselés, valamint az iparszabadság törvénybe iktatására. Az önkényuralom időszakát a dualizmus korszakának kezdetét jelentő kiegyezés zárja le 1867-ben, amelyet az ipari forradalom kibontakozása és a gyors városiasodás fél évszázada követ az első világháborúig.

A másik meghatározó szemlélet, a gazdaságtörténeti nézőpont, a konjunktúrák és válságok ciklusaiként írja le és osztja periódusokra az általam kimetszett bő száz esztendőt.⁸ Az iparosodás előtti európai társadalmakat vissza-visszatérően sújtották a rossz termésű évek, az alacsony termelékenység és a rossz közlekedés miatt föllépő ellátási zavarok. Többször éhínség tört ki, gyakran járványok is tizedelték a népességet. A 18. században bekövetkezett agrármodernizáció, majd a 19. században a közlekedés fejlődése nyomán fokozatosan ritkultak ezek a „rég típusú válságok”. A 18. század második felében Magyarországon is éreztette hatását a konjunktúra, a mezőgazdasági termények, elsősorban a gabonafélék iránti egyre növekvő kereslet. Új élelem- és takarmánynövényeket vezetnek be, mint a kukorica, burgonya, répa; tökéletesednek a mezőgazdasági eszközök, elsősorban az eke, nő a termelékenység. Növekedett az árutermelő nagybirtokok száma és jelentősége, ugyanakkor csökkent a külterjes állattartásé. A konjunktúrában a földesúri nagybirtokok és a parasztgazdaságok egyaránt részt vettek. Az állam már 1767-ben védelmébe vette az állami adót biztosító jobbágyokat, a parasztbirtokot a földesurakkal szemben. A 18. század végén még az élő állat, a rossz útviszonyok miatt elsősorban a lábon hajtott szarvasmarha volt a fő exportcikk; a 19. század elejétől a gyapjú és a gabona kivitele vette át a vezető szerepet. A francia háborúk idején főleg a hadseregek szükségletei serkentették a gabonatermelés bővülését. A napóleoni konjunktúrát a pénzromlás és a rossz termésű évek (1815–1817) kísérték, amelyek nyomában országos ínség lépett föl. A válságos években az előző korszakhoz képest lassult a népesség növekedése. A gabona árának emelkedése 1827-től indult el és kisebb visszaesésekkel kitartott a vizsgált időszak végéig. A népesség növekedését az 1831-ben fölbukkant kolera, az 1846-os újabb katasztrofálisan rossz termésű év, majd 1849-ben ismét kolerajárvány akasztotta meg.

A néprajztudomány a vizsgált időszyakkal kapcsolatban kiemeli, hogy a népi kultúra, amelynek kutatása a 18. század végén indult el, a reformkorban hozzájárult a nemzeti kultúra

⁸ A konjunktúrák és válságokról lásd Benda Gyula: Népesség és mezőgazdaság Magyarországon. In BENDA Gyula 2006. 203–2013., és GERGELY András (szerk.) 2005. 41–44.

megújításához, a modern magyar nemzet kialakulásához. A magyar népi kultúra részletes története máig megíratlan, azonban történt kísérlet az időben és térben történő szakaszokra osztására. Hofer Tamás elsősorban a népművészetre, zenére összpontosítva állapít meg három szakaszt: a 18. századra jellemző régi jobbágyparaszti; a 19. század elejétől az árutermelés, a fokozatos anyagi gyarapodás, az átalakuló paraszti életforma nyomán kibontakozó új virágzó, paraszti; valamint az ezt a 19. század végétől fölváló, a paraszti életforma antagoniztikussá válását jelző, kiábrándult, semleges polgári típus. Ugyanakkor hangsúlyozza: *„Ez három kulturális típus és nem három korszak, hiszen az egyes kulturális formák közötti átváltás vidékről vidékre akár két-három generációnyi különbséget is mutat. Országos átlagban mégsem nehéz meglátni az összefüggést a parasztság egészének mozgása, a gazdasági konjunktúra, az emancipáció, majd az egyre nyomasztóbbá váló recesszió és a paraszti kultúra változásainak irányai közt.”*⁹

Kósa László a 19. század legfontosabb kérdésének a paraszti polgárosulást tartja.¹⁰ A parasztság változásának gyökerei a 18. század utolsó harmadáig nyúlnak vissza, Mária Terézia úrbéri rendeletei és II. József jobbágynyújtást védő rendelkezései alapozták meg a jobbágyság egyenjogúsítását, a nemzetbe emelését. A fölsszabadult parasztság a reformkori törvényi előzmények és a jobbágynyújtás után csak lassan vetette le a jobbágysági viselkedési és szemléleti formát és alkalmazkodott a kialakuló kapitalista társadalom kereteihez.¹¹

A történeti demográfiai kutatások szempontjából a tárgyalt időszak egyetlen szakaszt jelent. A különböző levéltári források demográfiai szempontú vizsgálata, egybevetése, elemzése Magyarországon, a szükséges források hiánya miatt, a 17. század végével, a török kiűzése utáni időszak kutatásával kezdődik. A népességszám és a népesség összetételének bemutatására a korai források kevésbé alkalmasak, az 1770-es évektől jelennek meg olyan újabb forrástípusok, amelyek a történeti népesség átfogó elemzésére alkalmasak.¹² A magyarországi népesség fejlődése és a történeti demográfiai kutatás első szakaszának végső időhatárát Faragó Tamás az 1870-es évekre teszi, mely évtized a hagyományos népesedési

⁹ HOFER Tamás 1975. 408.

¹⁰ KÓSA László 1998.

¹¹ Kósa László a következőképpen határozta meg a paraszti polgárosulás fogalmát: *„A paraszti polgárosulás társadalmi és kulturális folyamat, melynek során a parasztság megszabadul feudális jogi és életmódbeli kötöttségétől és jellemzőitől; a tőkés társadalomnak önálló, munkaerejével és termelő eszközeivel rendelkező, vállalkozóképes és vállalkozó szellemű tagja lesz.”* Uo. 43.

¹² A forrásadottságokat Faragó Tamás így összegzi: *„A helyzetet sommásan úgy foglalhatjuk össze, hogy a Kárpát-medence forrásai széleskörű és általános történeti demográfiai elemzést igazában csak a 18. század utolsó harmadától tesznek lehetővé.”* FARAGÓ Tamás 2006–2008. 17.

rendszer bomlásának felgyorsulása, és a demográfiai átmenet kezdete.¹³ Már említettem, hogy a dolgozatom kronológiai kereteinek kiválasztásánál a forrásadottságok játszották a legnagyobb szerepet. Ezt úgy is meg lehet fogalmazni, hogy az időhatárok kiválasztása nyomán a történeti demográfiai kutatás szempontjából egységes, forrásokban gazdag időszak alakult ki, és a munkámban jelentős teret foglal el a források demográfiai szempontú földolgozása és fölhasználása.

A dolgozatom megírása során az egyik legnehezebb kérdés a hatalmas mennyiségű, vegyes eredetű forrásanyag, és a vizsgálandó összetett, száz évet átfogó, tagolt történelmi időszak földolgozása, a téma megközelítésének a léptéke, az elemzés módszerének megválasztása volt. A módszerek, a szemlélet kiválasztásában Benda Gyula munkáinak megismerése volt a segítségemre. A szerző elsősorban a francia Annales iskola által alkalmazott fogalmi és módszertani apparátust meghonosítva, multiszkópikus szemléletet alkalmazva készítette el a disszertációját Keszthely társadalmáról.¹⁴ Azt vallotta, hogy ez az igazán hatékony szemlélet a társadalomtörténet számára.¹⁵ Munkám során több, egymáshoz szervesen és szorosan kapcsolódó, de önállóan is teljesnek tekinthető területet dolgoztam föl. Egyaránt fölhasználtam a kvantitatív és a kvalitatív forrásokat és ezeket makrotörténelmi és mikrotörténelmi megközelítésben is igyekeztem megszólaltatni. A kvantitatív módszert alkalmazom például a történeti demográfiai adatok földolgozásánál, így a szakirodalomban elfogadott Peter Laslett-féle tipológia szerint is próbáltam számszerűsíteni a háztartásokról rendelkezésre álló adatokat, hogy összevethetők legyenek más időszakból és régióból származó adatokkal. A kvalitatív forráskezelésre példa a jobbágyvagyon és örökösödés, vagy a mezőváros önkormányzatát bemutató fejezet. Makrotörténelmi megközelítés, pl. az egész gútai népességre vonatkozó történelmi demográfiai számítások, átlagok, összegzések eredményeinek a bemutatása. Mellettük megjelenik a mikrotörténelem is, amikor a

¹³ „Ez a váltás a Kárpát-medence egészét tekintve nagyjából az 1870-es évekre tehető. Ha mindenáron konkrét mérőföldkövet akarunk kijelölni, akkor talán az utolsó nagyobb emberi veszteséget okozó 1872–1873. évi kolerajárványt tehetjük meg fordulópontnak. Természetesen ez a szakaszolás is rugalmasan értendő. A gazdasági-társadalmi viszonyaik tekintetében az átlagosnál elmaradottabb peremterületeken (elsősorban a Kárpátok hegyvidékein), valamint a társadalmi fejlődésükben és népességi viszonyaikban a régi mintákat sokkal lassabban elhagyó csoportokban (például a cigány/roma népességben) e fordulat akár évtizedekkel is későbbre tehető.” Uo. 11.

¹⁴ Benda Gyula PhD értekezése a szerző halála után jelent meg, recenziója a kiadás szerkesztőjének tollából a kötet végén olvasható. Szijártó M. István: A keszthelyi forrásoktól a magyar társadalomfejlődésig. In BENDA Gyula 2008. 497–515.

¹⁵ „Nem hiszem, hogy a makro vagy mikro, a kvantitatív vagy kvalitatív vitában egyik vagy másik álláspont mellett kell letennünk a voksunk. Meggyőződéseim, hogy a francia történetírásban elterjedt multiszkópikus szemlélet az igazán hatékony a társadalomtörténet számára. Ez azt jelenti, hogy igenis egyaránt »létezőnek« tekintem a 19. századi társadalomtudományok szülte »átlagembert« és a mikrotörténelem »normális kivételét«, a módszer csak eszköz a megismeréshez vagy a konstruáláshoz.” Benda Gyula: Az átlagtól a mikrotörténelemig, avagy a léptékváltás problémája. Házasságok Keszthelyen (1750–1849). In BENDA Gyula 2006. 511.

makromegközelítések esetében is használt források; adóösszeírások, urbáriumok, népszámlálások és anyakönyvek; segítségével, azok adatainak összevetésével az egyéni életutak, családtörténetek bemutatását kísérem meg.¹⁶ A jelenségeket a mintavételek helyett a teljes idősorok figyelembevételével kívántam elemezni.

Munkám alapvetően történeti néprajzi munka, történeti antropológiai földolgozás, amelyben jelen van a mikrotörténeti látásmód. Ez a témaföldolgozás, historikus látásmód alkalmas a leginkább a korabeli paraszti élet, annak szereplői, tárgyi világuk, kapcsolatrendszerük, végső soron társadalmuk bemutatására. Maga a témaválasztás határozta meg elsősorban a módszereket és a látásmódot, amelyek eltérnek a történetírás korábban csak a mindenkori elit, az államok politikai életét megszabó események és intézmények leírására törekvő gyakorlatától.¹⁷

A társadalomtörténeti és történeti demográfiai vizsgálatokban a múlt század nyolcvanas éveitől kerültek előtérbe a mikrotörténeti, a történeti antropológiai és a családtörténeti kutatások,¹⁸ amelyek egy része genealógiai indíttatású volt. A múlt század utolsó évtizedeiben megjelent nyugat-európai művekről, a mikroszemléletű történeti demográfia, az egyéni életútvizsgálatok elterjedéséről és eredményeiről Pakot Levente és Őri Péter írásai nyújtanak ismertetést.¹⁹ Az élettörténetek rekonstruálását a korábbi évszázadokban keletkezett népesség-nyilvántartások adatai tették lehetővé, amelyek rögzítették az egy adott háztartást érintő összes demográfiai eseményt (születés, házasságkötés, halálozás, elvándorlás).²⁰ A korábbi magyar családtörténeti kutatások az előkelő, nemes, vagy gazdag családok bemutatásával foglalkoztak, az alacsonyabb státuszú családok, rétegek életének, kapcsolatrendszerének megismertetésével alig találkoztak.²¹

¹⁶ Az elméleti módszertani kérdésekről és a francia társadalomtudományos iskoláról több tanulmányt közöl az Aetas folyóirat 2001/3–4. száma. A módszertani kérdésekről lásd még KLANICZAI Gábor 1984., BÓDY Zsombor 1999.

¹⁷ Gyáni Gábor a mindennapi élet kutatásának problémájáról azt vallja: „Az átlagember életének tényei, a viselkedését irányító normák, erkölcsi meggyőződések, hitbéli elvek feltárása a történetírói megismerés valami egészen új módját feltételezi, amely elűt mind a hagyományos – narratív – politikai eseménytörténettől, mind a strukturális és funkcionális összefüggéseket elemző »társadalomtudományos« történetírás gyakorlatától.” GYÁNI Gábor 1997. 151.

¹⁸ A történeti antropológiai kutatások módszeréről, eredményeiről, a történelem és az antropológia viszonyáról lásd SZEKERES András 2001., és TORRE, Angelo 2001 írásait az Aetas folyóiratban.

¹⁹ PAKOT Levente 2010., ŐRI Péter 2010.

²⁰ „E forrásanyag alapvető jellemzője, hogy nem statikus keresztmetszeti adatokat tartalmaz, hanem két – időben egymást követő – népszámlálás közötti teljes időtartamot lefed. Más szavakkal, lehetővé teszi az egyének időben folyamatos hosszmetzeti megfigyelését, illetve a megfigyelési időszak alatti események pontos rögzítését.” PAKOT Levente 2010. 263.

²¹ Kivételnek számít Molnár József munkája, amelyben saját családja történetét és leszármazását mutatja be. MOLNÁR József 1940.

Ahogy Kövér György találóan írja: „*A mikrotörténelem beköszöntével a történetírás eddig anonim szereplői is visszakapják identitásukat és jelentőségüket.*”²²

A népi kultúrával és társadalommal foglalkozó néprajzi kutatások terén korábban figyeltek föl az egyén szerepére, jelentőségére. Már az 1930-as évektől a néprajzkutatók számára magától értetődő volt, hogy a gyűjtött adataikat „adatközlőkhöz”, konkrét személyekhez kötik. Ebben az időben bontakoznak ki a társadalmi néprajzi kutatások, amelyeknek egyik úttörője Fél Edit volt.²³ Az ötvenes-hatvanas évektől a magyar néprajzkutatók számos feldolgozást és elemzést jelentettek meg, közülük kiemelkedik Fél Edit és Hofer Tamás Átányban végzett monografikus kutatása, amelyben egyre inkább előtérbe került az egyén, az életutak bemutatása.²⁴ A nyolcvanas évek végére az életpályák és élettörténetek kutatása egyre nagyobb teret nyert a magyar néprajzi kutatás egészében.²⁵

A munkámat elsősorban levéltári forrásokból, korabeli írásos anyagokból építettem föl. A legfontosabb felhasznált levéltári források voltak az egykori földesúr, az esztergomi érsekség levéltárának fondjai.²⁶ További gyakran idézett levéltári források a Szlovák Köztársaság Belügyminisztériumának Nyitrai Állami Levéltárában találhatók,²⁷ ezeket egészítik ki a gútai hivatalok, a plébánia és a városi hivatal, irattáraiban fellelt iratok.²⁸

²² KÖVÉR György 2007. 165.

²³ Fél Edit társadalomnéprajzi kutatásairól, eredményeiről lásd Hofer Tamás bevezető tanulmányát HOFER Tamás (szerk.) 2001.

²⁴ „Az átányi monográfia befejezetlenül maradt 4. kötete szintén életrajzok, személyes élettapasztalatok egymás mellé állításával kívánta kifejezni az átányi hagyományok, üzemek, lakóházak, erkölcsök és értékek, ismeretek közt megélhető, befutható életutak változatait. [...] Az életrajzok egyben családi tradíciókat képviseltek, visszautaltak a szülők, nagyszülők sorsára, életviteli stratégiáira is. Ezzel a tervezett kötet időben azt a 100–150 évet idézte föl, amely alatt az átányiak egy lassan változó, hagyományos életstílusból áthaladtak a modern nemzetgazdaság, nemzeti kultúra, nemzeti politikai rendszer világába, átéltek két világháborút, s a szocializmus felépítésének kísérletét.” HOFER Tamás 1993. 35–36.

²⁵ A magyar néprajzban az életpályák, családtörténetek kutatástörténetéről bővebben lásd MOHAY Tamás 2000. 761–769.

²⁶ Az Esztergomi Prímási Levéltár (továbbiakban EPL) két nagy egységre tagolódik, egyházi (Archivum ecclesiasticum) és világi (Archivum saeculare) levéltárra. Az utóbbiból különösen a Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár (Archivum juridico-oeconomicum et directoriale) anyagai szolgáltak forrásbázisként munkámhoz.

²⁷ Szlovák Köztársaság Belügyminisztériumának Nyitrai Állami Levéltára (Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív v Nitre, a továbbiakban ŠANR) állagai közül témám szempontjából az Egyházi anyakönyvek gyűjteménye (Zbierka cirkevných matrik) és Komárom vármegye (Komárňanská župa I) fennmaradt iratanyaga a legfontosabbak.

²⁸ Gútai Plébánia Hivatal (GPH) Irattárából többek között egy 1853-ból származó, a helyi plébános által készített, népösszeírás volt fontos forrása munkámnak. A Gútai Városi Hivatal (GVH) Irattárában található állományokból elsősorban a 19. század első feléből származó tanácsi jegyzőkönyveket kell megemlíteni.

A természeti környezet

A Kárpát-medence második legnagyobb alföldi, síksági jellegű tája az Északnyugat-Felvidék és a Dunántúl közé beékelődött Kisalföld, melynek területe 10 ezer km². A Duna nagyjából két egyenlő részre szeli a medencét, melynek északi része az első világháború óta kisebb megszakítással Csehszlovákia, illetve 1993-tól Szlovákia része. A Csehszlovákiához került területet a szlovák térképek és a szakmunkák Duna menti síkságnak (Podunajská nížina) nevezik. A Dévényi-kapun keresztül érkező Duna Pozsonytól Komáromig Európa legnagyobb hordalékkúpját rakta le, rajta a szabályozás előtt gyakran változtatta a folyását. Mai főágával és a belőle Pozsony alatt kiszakadt Kis-Dunával; amely Gútánál a Vággal egyesülve Vág-Dunaként folyik tovább Komáromig, ahol ismét csatlakozik a Dunához; a Csallóközt fogja közre. Déli fattyúágával, a Mosoni-Dunával pedig a törmelékkúp déli szárnyát, a Szigetközt keríti.²⁹

A Csallóköz Európa legnagyobb folyami szigete, 1813 négyzetkilométer területű. A sziget felszíne a Duna állandó feltöltése folytán, északnyugatról délkelet felé, továbbá a Dunától a Kis-Duna felé lejt.³⁰ A nyugati, Felső-Csallóköznek nevezett része magasabb fekvésű, a legmagasabb pontja 134 méterrel van a tenger szintje felett. A keleti Alsó-Csallóköz, amely csupán területének egyötödét foglalja el, a sziget alacsonyabban fekvő része, legalacsonyabb pontja 105 m. Itt kisebbek a szintkülönbségek, mint a Felső-Csallóközben. Az Alsó-Csallóköz Csehszlovákia megalakulásáig közigazgatásilag az egykori Komárom megyéhez tartozott. Csallóközt durván a képzeletbeli hossz tengelye mentén egy központi emelkedés (centrális hátság) osztja két részre, amely Felső-Csallóközben a legszélesebb, délkeleti irányban fokozatosan keskenyedik, s a legkeskenyebb az Alsó-Csallóközben, Bogya környékén. Ma is nagyrészt itt húzódik végig a Komáromot Pozsonnyal összekötő főút és vasútvonal, rajta alakultak ki az első csoportos települések. Ez a hát 3–6 méterrel emelkedik a két oldalán elhelyezkedő mélyebb terepszintek fölé és vízválasztót képez a Duna és a Kis-Duna, illetve a Vág-Duna felé.³¹

Az Alsó-Csallóközben a központi emelkedéstől a Kis-Duna felé eső lesüllyedt rész egy enyhe emelkedés mentén két részre tagolódik. Ez az emelkedés Apácaszakállas határában indul, kb. 3,5 km széles és 20 km hosszan halad több község határán keresztül Megyercs és Keszegfalva irányába a Vág-Dunáig. Délkeleti vége közelében, Keszegfalva mellett, Bálvány (régebbi nevén Bálványszakállas) térségében több elnyúló keskeny homokdomb vonulata

²⁹ BULLA Béla – MENDÖL Tibor 1999. 179–182.

³⁰ SZABADI János 1972. 58. p.

³¹ MAGULA, Anton 1983. 26. p. SZABADI János 1972. 57–59.

található, amely – amíg anyagát el nem hordták – az Alsó-Csallóköz legmagasabb természetes kiemelkedése volt, mintegy 9–10 méterrel emelkedett a környék mélyebben fekvő pontjai fölé. A hátat Apácaszakállastól a Vág-Dunáig vízfolyások, elsősorban a *Császta*, és a *Dudvág*,³² valamint mellékágai kanyargós, meanderos medrei szabdalják és átlagosan egy méterrel emelkedik a környező 109–107 m tengerszint feletti magasságú mocsaras területek fölé. A meanderek sűrűsége 10–40 ha/km².³³ Ezt a régi vízfolyások által létrehozott, feltöltött területet az ármentesítések előtt vízenyős rétségek borították, és a nevét – *Rétek*, helyi tájszólásban *Rítek* – is innen kapta. A Császta felső szakaszán a bal parton elterülő emelkedettebb terület, a *Császtahát*, vagy *Császta mellék*, Gúta határához tartozik. A tőle délkeletre elterülő, mélyebben fekvő kiterjedt mocsaras rész, a *Stagnóca*³⁴ húzódik a Kis-Duna, illetve a Vág-Duna emelkedettebb jobb partjáig. Maga Gúta a Kis-Duna vonalát követő háton ül meg (111 m) a jobb parton, a Vág torkolata közelében. A tőle nyugatra fekvő települések 112–113 m tengerszint feletti magasságon helyezkednek el. Az Apácaszakállas, Gúta, Keszegfalva és Nemesócsa közötti mélyen fekvő, mocsaras területen nem tudott létrejönni számottevő település az elmúlt évszázadok során.³⁵

A magyar néprajztudomány a Kisalföldnek a Kis-Dunától a Kis-Kárpátokig és keleten a Vágig elterülő részét *Mátyusföldnek*, a Vágtól keletre a Garamig, illetve a Dunától északra a szlovák nyelvhatárig terjedő területet pedig *Vág és Garam közének* nevezi.³⁶ A vizsgált terület kisebb egységeire korábban használatban voltak ma már feledésbe merült nevek. A történeti Pozsony megye, a Kis-Duna és a Dudvág, valamint a Feketevíz által határolt területének, a *Vízköznek* peremtelepülése Alsószeli. A Vág alsó folyása mentét a 19. század végén és a 20. század elején *Vág vidéknek* nevezték. A magyar néprajzban a táji tagolódás, felosztás leírása

³² A Dudvág, helyi magyar elnevezése a Dodvág, nevének utótagja, a Vág germán eredetű szó. Az előtagot is egyes kutatók germán eredetűnek tartják és jelentése Holt Vág, lásd GYÖRFFY György 1987. 386. Mások azonban ezt tagadják, lásd MELICH János 1934.

³³ MAGULA, Anton 1983. 19., 32. SZABADI János 1972. 79–80.

³⁴ Az utóbbi évszázadokban ezen a néven említik ezt a kiterjedt mocsaras területet, a középkori oklevelekben azonban a Stagnóca név nem szerepel. Valószínűleg a latin közigazgatási elnevezéséből, stagnosa (mocsaras víz) alakult ki az újkorban. ALAPY Gyula 1933. 124–125.

³⁵ Erre a jelenségre már Bátty Zsigmond is föl hívta a figyelmet a Csallóköz településföldrajzáról írt munkájában. „A telepek elosztása világosan elárulja a természeti adottságokat. Területünk egyes részei vonzzák, sűrített, más részei taszítják, sőt egészen lehetetlenné teszik a tömeges megtelepülést. Az előbbiekhöz tartoznak az emeltebb, víznemjárta, tehát szárazabb biztonságosabb, az utóbbiakhoz az ezzel ellenkező részek. Nagyon tanulságosan látjuk ezt a komáromi és pozsonyi alsócsallóközi részen, ahol a sziget középső magasabb s a két nagyobb mocsaras területtől – Sárköz-Karcsa érrendszer és Császtamellék – összeszűkített szélesebb-keskenyebb sávján egymás hegyén-hátán szoronganak az apróbb községek, míg a hajdan nedves ingoványos részeken teljességgel hiányoznak. Csak újabban kezdik a régi időleges tanyák helyett állandóbb szállásokkal ellepni a határok szárazzá vált, előbb legelőnek használt, később szántókká feltört részeit, [...]” BÁTTY Zsigmond 1918. 331.

³⁶ LISZKA József 1992. Újabban: LISZKA József 2010. 107–111., 174., 208. A szlovák néprajztudomány a Dunától északra a Kis-Dunáig terjedő területet, valamint kelet felé az egykori Komárom és Esztergom megyék ma Szlovákiához tartozó részét egészen a Garamig a Podunajsko-nak nevezi. BEŇUŠKOVÁ, Zuzana (szerk.) 1998.

egyik alpművének tekintett munka a Csallóközt az egykori megyehatárok mentén három részre, a történeti Pozsony megyéhez tartozó *Főtájjra* és a Komárom megyéhez tartozó *Altájjra* osztja, valamint a *Csilizközre*, amely az egykori Győr vármegye része volt, bár ezt a szerzők nem említik.³⁷

Az alsó-csallóközi, a mátyusföldi, és a Vágtól keletre elterülő vidék is rendkívül gazdag folyóvizekben, és elsősorban ezek alakították a terület felszínét.³⁸ A Kis-Duna, a Feketevíz, a Dudvág, a Vág, a Nyitra és a Zsitva, de a többi kisebb ér is középszakasz jellegűek és az egyik sajátosságuk a kanyargós, meanderekkel teletűzdelt meder. Az állandóan szélesedő kanyarok végül lefűződnek, közben a kanyarok is vándorolnak a folyás irányában. A Duna főárama alsószakasz jellegű a Csallóköz vidékén. Egy évben többször is emelkedhet és apadhat a folyók vízszintje, a Duna évente átlagosan 4-6 alkalommal kilép a medréből. Kisebb víznél a meglassúdott folyók nem tudják a hordalékukat továbbszállítani, hanem a medrükben lerakják. A medrük fokozatosan feltöltődik, zátonyokat építenek, eliszaposodnak. Így kiszorulnak saját medrükből, új medret alakítanak ki, ágakra szakadnak. Magas vízállásnál, áradáskor a mederből az ártérre kiáradó víz sok hordalékot visz magával. A durvább hordalékot a folyók mindjárt a meder közelében lerakják, ún. *övezátonyokat* hoznak létre, majd a partjaiktól távolabb a meglassuló, szétáradó víz a lebegtetett finomabb hordalékot, iszapot is lerakja. Ennek a lerakódási folyamatnak köszönhető, hogy a part a meder közvetlen közelében jobban felmagasodott, emelkedettebb, mint a vízfolyástól távolabb eső területek. Az idők folyamán a folyók medrei gyakran elzáródtak, megváltoztatták folyásuk irányát. Ezzel az ártereik felszínét átforgatják, átalakítják. A folyók egykori és jelenlegi partjai, a lerakódás és a kanyarlefűződések nyomán általában a környezet legmagasabb pontjai. Az itt keletkezett jellegzetes, sarló alakú földnyelvek a legértékesebb területei az ártérnek, így állandó és időszakos megtelepedésre alkalmasak.³⁹

A Kisalföld túlnyomó része folyami feltöltésű sík vidék. Felszínét az úgynevezett negyedkori alluviális réteg alkotja, erre rakta rá a Duna a hordalékát, miáltal a szigetet is feltöltötte. A sík terület a folyamatos, hosszan tartó réteglelakódás és a szelek tevékenysége következtében alakult ki a negyedkorban. A talajvíz a földfelszín közelében 2–3, a mélyebben fekvő területeken 1–2 méter, sőt, gyakran néhány ásonyom mélységben található. A Felső-Csallóközben a könnyebb homokos talajok dominálnak, az alsó-csallóközi részen és Vág,

³⁷ KÓSA lászló – FILEP Antal 1975.77–78.

³⁸ Gúta és környékének településszerkezetére és vízrajzára lásd a Képmellékletben található 19. század első feléből származó térképeket. A Duna-mappáció során 1832–1833-ban készült 1:36000 léptékű térképet és Gúta határát ábrázoló térképet 1833–1835-ből. (EPL Térképtár T 95).

³⁹ A Duna mentén, Tolna és Baranya megyében hasonló természeti, vízrajzi jelenségekre hívja fel a figyelmet Andrásfalvy Bertalan. ANDRÁSFALVY Bertalan 2007.

valamint a Nyitra mentén inkább agyagos talajok. Az alsóbb rétegekben a Felső-Csallóközben elsősorban kavics található, Gúta környékén homok és apró kavics alkotta rétegek váltakoznak, homokos agyagrétegekkel. Ez utóbbiak mélysége a 100–180 métert is elérheti.⁴⁰

Éghajlat szempontjából a környék a meleg, száraz körzetbe sorolható, a mérsékelt tél és a nyári hosszabb napsütés a jellemző. Az évi csapadékmennyiség 500–600 mm. Az uralkodó szélirány az ÉNY-i és a Ny-i. Az évi átlaghőmérséklet 9,3 Celsius fok.

Gúta és a környék falvainak határa ma nagyrészt fátlan, távolról egyhangúnak tűnő, sík, búzatermő vidék. A természeti környezetre hatással volt az intenzív mezőgazdasági termelés, az erős szél- és vízerózió. Néhány helyen a jó minőségű kavics és homok bányászata is hozzájárult a környezet degradálásához. A vidék sík jellege ellenére korántsem nevezhető egyhangúnak, valójában rendkívül változatos táj. Az egykori ártérben minden kis kiemelkedésnek jelentősége és következménye volt. A talajvízszint változását, a víz közelségét, a vízzel borítások gyakoriságát és időtartamát a növénytársulások mérőműszer pontosságával jelezték. A vidék eredeti növényzetét túlnyomórészt mocsarak, nádasok, kőris-, tölgy-, égerfaerdők alkották, a vizek mentén fűzfa- és nyárfaerdőkkel. A határ ma fátlan sík vidék, csupán a folyókat övezik kisebb ártéri erdők. A táj mai képe a sok évszázadon át folytatott erdőirtás és folyószabályozások következtében alakult ki.

A mocsaras vidéket régebben az állatok és a vízimadarak seregei népesítették be. Nagyon elterjedt volt a vizenyős réteken a túzok, amely mára kipusztult. Teljesen kipusztult számos, korábban a vidéken elterjedt állatfaj, mint a réti farkas, a vidra, az édesvízi teknősbéka.⁴¹ A számos folyó és állóvíz halban rendkívül gazdag volt, a vízszabályozás következtében azonban a halállomány összetétele és mennyisége is jelentősen megváltozott, sok halfaj eltűnt. A 20. század közepén pl. még ismert volt a csík, ma már a mocsarak kiszáritásával teljesen kipusztult. Bél Mátyás idejében a Dudvág rákokban igen gazdag folyó volt.⁴² A középkorban a legértékesebb hal a királyi asztalok kedvenc eledele, a viza volt, a

⁴⁰ A szlovák földrajzi szakirodalom gútai rétegeknek (kolárovske vrstvy, kolárovska formácia) nevezi ezt az altalaj-szerkezetet. MAGULA, Anton 1983. 14. A Csallóközben a kavicsos talajt kövesnek nevezik, pl. *Köveslágó* Gúta határában. Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattára (a továbbiakban OSZK), Pesty Frigyes helynévgyűjteménye. Komárom megye Gúta (1864).

⁴¹ 1627-ben egy boszorkányper során Décsy Gáspár tanyi pásztor azt vallja, hogy ha egy tehén véletlenül elmaradt a csordától, és beletévedt a nádasba, másnap csak a csontjaira bukkantak, mert felfalták a vadak. BARANYAY József 2002. 114–115. 1811-ben a gútai elöljárók arra kérik a járási főszolgabíró, rendeljen el vadászatot, mivel „[...] a' Nagy Szigethi félen a' Farkasok igen sok károkat tesznek”. Kézirat tanácskielégeltető a Gútai Városi Hivatal (a továbbiakban GVH) Irattárában 1811-ből 533. számú bejegyzés (a továbbiakban GVH Irattára Tjvk. 1811, 533. sz. b.). Baranyay József szerint 1897-ben egy tanyi halász még fogott édesvízi teknősbékát. BARANYAY József 1911. 16.

⁴² BÉL Mátyás 1996. 28–29.

Fekete-tengerből a csallóközi csendes vizekbe ívni felvándorolt halóriás. A 15–17. században a vidék a vizahalászatáról volt híres.

A szabályozások előtt minden centiméternyi szintkülönbségnek jelentősége volt, az egyes felszínformáknak mások voltak az adottságaik és kihasználhatóságuk is az itt élő ember számára. Ezeket a különbségeket a helynevek rögzítették, az azonos néven emlegetett felszínformák (pl. *gyűr, sziget, lapos, huval*, stb.) azonos adottságokat mutattak. A helyi elnevezések gyakran utaltak az területen megtelepedett, uralkodó növénytársulásra (pl. *Fűzes, Rakottyás, Eger, Csóványos*, [csóvány a csalán helyi elnevezése] stb.), amely szoros összefüggésben volt a víz közelségével, a terület vízzel borítottságával. Az 18. század második felében indult folyószabályozások, ármentesítések, de elsősorban a mezőgazdaság huszadik századi kollektivizálása, a nagyüzemi gazdálkodás térhódítása után a földrajzi nevek jelentős része mára kiveszett.

A magyar nyelvterületen általánosan elterjedt, hogy két folyó által határolt területet a kisebbik folyóról nevezik el.⁴³ Területünkön ilyenek a Csallóköz, amely egy régebbi Duna-ágról kapta nevét, vagy a Csilizköz. Az Árpád-korban ilyen volt a folyómeder-változások miatt értelmét veszített, mára kiveszett Vágköz, vagy az elhalványulóban lévő, már említett Vízköz is. A középkori oklevelekből a terület, mint sok szigetből álló szigetcsoport rajzolódik ki rendkívül sűrű vízhálózatával, számtalan halastavával.⁴⁴ Az évszázadok alatt lezajlott mederváltozások, szabályozások szinte lehetetlenné teszik a számtalan vízág, halastó rekonstruálását, melyet egykor a birtokosok és halászok név szerint számon tartottak.⁴⁵

Az alacsony alföldi tájakon, így területünkön is már a középkorban, egészen a vízszabályozásokig léteztek mesterséges árkok, medrek, melyek segítségével az ember tudatosan próbálta hasznosítani a folyók kiáramló vizét. Tehát az újkori folyószabályozások megkezdése előtt is léteztek vízügyi rendszerek, vízépítési technikák, azonban ezek nem a folyóvizek gyors levezetését, a vizek kiáradásának megakadályozását szolgálták elsősorban, mint napjainkban; hanem ellenkezőleg, a vizek szétvezetését és sokoldalú hasznosítását.⁴⁶ Gúta határának ökológiai adottságai miatt az ártéri gazdálkodás, a vízhasznosítás leírt módja ismert gyakorlat volt a lakosság körében a 18–19. században.⁴⁷

⁴³ BÁRTH János 1975. 52.

⁴⁴ ORTVAY Tivadar 1882. 225–237.

⁴⁵ GYÖRFFY György 1987. 385–386.

⁴⁶ Az ártéri, vagy főkazdálkodást bőséges magyar szakirodalom mutatja be. A teljesség igénye nélkül említem TAKÁTS Sándor 1902. ANDRÁSFALVY Bertalan 2007. DEÁK Antal András 2001. és DEÁK Antal András 2002.

⁴⁷ Erről bővebben lásd. ANGYAL Béla 1994b.

Gúta története a kezdetektől a 18. század közepéig

Gútaról máig nem készült egyetlen tudományos igényű, monografikus jellegű, átfogó helytörténeti munka sem. Az írott történetéről a ma élő, már korábban említett egyoldalú kép, a 19. század második felében és a 20. század elején megjelent leíró-statisztikai és összefoglaló jellegű országos ismertető munkák nyomán alakult ki.⁴⁸ Ezek mögött azonban többnyire nem volt tudományos feltáró kutatás, adataik gyakran nincsenek alátámasztva írott levéltári forrásokkal.⁴⁹ A megalapozatlan adatok egy részét a későbbi összefoglaló, vagy helytörténeti munkák szerzői forráskritika nélkül átvették, és ma is gyakran fölbukkannak magyar és szlovák kiadványokban egyaránt.⁵⁰

A hiányos és több ponton torz történeti kép kialakulásának az oka elsősorban, hogy alapkutatást, tudományos levéltári föltárást korábban csupán kis mértékben végeztek, egy-egy adatot, évszámot ragadtak ki a publikációkban. Ez alól a gyakorlat alól üdítő kivételt elsőként Takáts Sándor jelentett, aki bécsi levéltári kutatásai során szülőföldje, Komárom városa, és Komárom megye kutatására nagy gondot fordított. Tanulmányainak egy része a bécsi levéltárakban gyűjtött adatok alapján készült. Különösen a 16–17. századi dunai hajózás és halászat Gútura vonatkozó adatai értékesek.⁵¹ Meg kell még említeni Edelényi-Szabó Dénes Komárom megye lakosságára és a lakosság birtokviszonyaira vonatkozó adatgyűjtését és a megye nemzeti és felekezeti viszonyairól írt tanulmányát.⁵²

Takáts Sándort és Edelényi-Szabót követően levéltári feltárással Gúta vonatkozásában egészen a 20. század második feléig csak szórványosan találkozunk. A hatvanas években Simboch Béla gútai körzeti orvos, lelkes helytörténész, elsősorban a Komáromi Járási és az Esztergomi Prímási Levéltárban végzett kutatást. Összegyűjtötte a Gútával kapcsolatos bibliográfiai adatokat is, több levéltári forrásról másolatot készített, néhány latin oklevél fordítását is elkészíttette. Nagy mennyiségű anyagát azonban nem rendezte, publikálta, csupán

⁴⁸ A leggyakrabban idézett munkák: FÉNYES Elek 1848. 93–94. KOMLÓSSY Ferenc 1896. 638–645. BOROVSZKY Samu (szerk.) (1907). 64–69.

⁴⁹ A máig élő történelmi toposzok közül megemlítem a „Gúta az Árpádok idejében tiszamelléki jászokkal telepített be.” (KOMLÓSSY Ferenc 1896. 638.). A helyi földvár, a Békavár létrejöttéről „még I-ső Mária királyné alatt hányatott” (FÉNYES Elek 1848. 93.); „1349-ben I. Mária királynő itt, a Duna és a Vág összefolyásánál, négyszögű földvárat emeltetett, melyet előbb Békevárnak, majd később Békavárnak neveztek” (BOROVSKY Samu (szerk.) (1907). 64. „1551-ben már város, különféle privilégiumokkal, melyek négy országos vásár tartására jogosították.” (BOROVSKY Samu (szerk.) (1907). 64.

⁵⁰ Az utóbbi évtizedek kiadványai közül, amelyek átvették a fenti adatokat, csak kettőt említek: VLASTSlov. 1977. 42–43.; MNLex 1999. 897.

⁵¹ TAKÁTS Sándor 1897. TAKÁTS Sándor 1900. TAKÁTS Sándor 1902. Takáts Sándor Komárom megyéhez kapcsolódó helytörténeti, gazdaságtörténeti munkái összegzésének tekinthető ALAPY Gyula 1994.

⁵² Edelényi-Szabó Dénes Komárom megyére vonatkozó irathagyatéka az OSZK Kézirattárában található. Az összegyűjtött adatok járasonként, falvanként vannak csoportosítva, a gútai adatok a Quart. Hung 2562/1 és a 2563/2 jelzetű csomókban. EDELÉNYI-SZABÓ Dénes 1927.

a gútai városi krónika vezetőinek rendelkezésére bocsátotta, akik azonban keveset hasznosítottak belőle.⁵³

A huszadik század végén e sorok írója dolgozott föl néhány rövidebb időszakot a város történetéből levéltári kutatásai alapján.⁵⁴ Végül Juhász Árpád „helytörténeti áttekintő” munkáját kell megemlíteni, amely a 20. század végéig megjelent, Gútával kapcsolatos publikációk összegzésének tekinthető.⁵⁵

Néprajzi kutatás a huszadik század elején indult meg Gútán. Bátky Zsigmond a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya részére tárgyakat gyűjtött és egy értékes fotósorozatot készített a településen.⁵⁶ Fél Editnek 1942-ben végzett gyűjtéséről kell még megemlékezni, akinek azonban a kutatási eredményei csupán jelentős mennyiségű cédula formájában maradtak fenn,⁵⁷ publikálásra nem került a gazdag anyag.⁵⁸ Molnárné Csízy Jolán gútai tanárnő múlt század negyvenes évek eleji népdalgyűjteménye ugyancsak kéziratban maradt, alig jelent meg belőle nyomtatásban néhány dal.⁵⁹

A nyolcvanas évekből a gútai születésű, néprajzos végzettségű Nagy Magda (Fehérváryné) levéltári és terepgyűjtéseit, valamint publikációját kell megemlíteni.⁶⁰ Az általa vezetett, a bevezetőben említett, nagyrészt szlovákiai magyar szakemberekből álló kutatócsoport tanulmánykötete Gúta hagyományos gazdálkodásáról a 20. század első felében, úttörő jellegű munka volt a szlovákiai magyar néprajz történetében.⁶¹ E sorok írójának összefoglaló munkája a Gúta környéki tanyarendszerről már az ezredforduló után jelent meg.⁶²

A település első írásos említése 750. évfordulója közeledtével a levéltári kutatásaim nyomán, elsősorban az addig feltáratlan gútai urbáriumokat, különböző céllal készült összeírásokat és egyházlátogatási jegyzőkönyveket, valamint néprajzi, gazdasági adatokat összegeztem, rendeztem kötetbe. A legfontosabb okleveleket is összegyűjtöttem és magyar fordításban a többi feltárt dokumentum jelentős részével együtt bekerültek az évfordulóra

⁵³ Simboch Béla helytörténeti gyűjteménye, irathagyatéka a Komáromi Levéltárban van elhelyezve. ŠANR PKN, fond Simboch. A Gútára vonatkozó anyagok elsősorban az 5–7. dobozokban találhatók.

⁵⁴ ANGYAL Béla 1997a. ANGYAL Béla 1997b.

⁵⁵ JUHÁSZ Árpád 1996.

⁵⁶ Bátky Zsigmond fotósorozata megtalálható a budapesti NM Etnológiai Archívumának Fényképtárában, jelzete EA F 4342-4362.

⁵⁷ MTA Kézirattár, MS 2097/28 csomó. Fél Edit gútai gyűjtése nagyrészt megtalálható a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumának Kézirattárában is.

⁵⁸ Az első bécsi döntés után végzett kislalföldi gyűjtései nyomán fontos publikációi születtek, elsősorban a Gúta közelében fekvő Martosról. FÉL Edit 1940., FÉL Edit 1942., és FÉL Edit 1944a.

⁵⁹ Molnárné Csízy Jolán 117 népdalt tartalmazó értékes kéziratot népdalgyűjteményét a hetvenes években megvásárolta a komáromi Duna Menti Múzeum. Feldolgozására és kiadására még nem került sor.

⁶⁰ FEHÉRVÁRYNÉ NAGY Magda 1988.

⁶¹ FEHÉRVÁRY Magda (szerk.) 1992. Szlovák nyelven FEHÉRVÁRYOVÁ Magda (zost.) 1992.

⁶² ANGYAL Béla 2012b.

készült forráskiadványba.⁶³ A kötet elején rövid történeti áttekintést adtam az újonnan föltárt forrásokról és összefoglaltam Gúta történetét, igyekeztem a régi berögzült sematikus képet színesebbé és árnyaltabbá tenni, valamint fölhívni a figyelmet a korábbi munkákban előforduló téves adatokra.⁶⁴

A 9. század végén a Dunától északra eső mocsaras, vízjárta terület nagy része lakatlan volt, bár feltételezhetően bizonyos szláv és germán néptörzsek tovább élhettek a honfoglalás előtt. A magyarok már a kora Árpád-korban benépesítették a területet, a mai települések túlnyomó többségét ekkor alapították. A Csallóköz megszállása feltehetően a keleti, Komárom környéki részéből kiindulva zajlott. Erre utal az a tény, hogy a 10. századi magyar régészeti leletek itt a Duna, Vág, Nyitra és Zsitva folyók összefolyásának környékén sűrűsödnek.⁶⁵ Gúta közelében, a bálványi (bálványszakállasi) homokdombon a múlt század nyolcvanas éveinek közepén 10–11. századi temetőt, köztük lovas sírt is feltártak.⁶⁶ A szomszédos Naszvad és Ímely községekben talált leletekről Szőke Béla számolt be tanulmányaiban.⁶⁷ A korai magyar megtelepedésre utal továbbá az is, hogy ezen a területen a helységnevek többsége a 10–12. századok folyamán használatos pusztai törzsnevekből és pusztai személynévekből alkotott, legősibb magyar típusba tartozik. Ilyen a Gúta név is, amely német eredetű személynévből keletkezett magyar névadással.⁶⁸ Területünk az Árpád-korban Komárom vármegye része volt, annak északi határán feküdt.

Anonymus szerint a területet Huba vezér foglalta el, későbbi leszármazottai, a Szemere, majd a Ketel fiától eredő Katapán vagy Koppán nemzetség tagjai birtokolták. A hagyomány szerint Komárom várát a Koppán nemzetség ősei építették. A Koppán nemzetség várának, nyári szállásainak, területének kisajátítása, valamint törzsi katonaságának a vár köré telepítése Györffy György szerint az államszervezést megelőző időkre, Géza uralkodására tehető. A terület jelentős része királyi udvari birtok, a komáromi várispánság birtokállománya lett. Királyaink a Komárom megyei birtokokból főként az esztergomi érsekséget és a pannonhalmi apátságot gyarapították. Az esztergomi érseknek és a káptalannak 25 faluban voltak földjei és népei. Az esztergomi érsekség a megye északi részén régóta bírt birtokai mellé a legkülönbözőbb utakon-módokon szerezte meg a közbeeső fekvőségeket, hol pénzért,

⁶³ A kötet 101 dokumentumot tartalmaz, a latin szövegek fordítását Darvas Mátyás végezte. ANGYAL Béla 2018.

⁶⁴ ANGYAL Béla 2018. 15–42.

⁶⁵ MAKKAI László 1947. NEVIZÁNSZKY Gábor 1973.

⁶⁶ TRUGLY Sándor 1989.

⁶⁷ SZŐKE Béla 1941. SZŐKE Béla 1954.

⁶⁸ MAKKAI László 1947. A Gúta helynév német személynévi eredetére mutat rá KRISTÓ Gyula – MAKK Ferenc – SZEGFÜ László 1974. 20., valamint KISS Lajos 1983. 231., 249.

hol erőszakos foglalás útján, hol pedig kegyes adományból.⁶⁹ Komárom megye csallóközi részén négy Szakállas nevű helység létezett. Ezek két, egymástól elkülönülő birtoktömböt alkottak. A Vág melléki Bálványszakállas földrajzilag eléggé elkülönült a többitől, Lak-, Túri- (Egyházas-) és Apácaszakállas (Fel-, Szalontaszakállas) párhuzamos határaiból is kivehetően eredetileg egy Szakállas birtoktömböt alkotott. Mindkét Szakállas birtoktömbben volt része a Koppán nemzetségnek (Bálvány- és Lakszakállas); királyi népeknek és a várnak egyaránt. A Vág menti Szakállas részben Koppán nemzetségbeli Balianus (Bályán)⁷⁰ és rokonsága, részben királyi udvarnokok, lovászok és komáromi várnépek között oszlott meg. Templomát Szent György tiszteletére szentelték. A felső birtoktömb súlypontja a mai Túrisszakállásra esett, a benne épült Szent Mihály-templommal. A Szalontaszakállas nevű falurészt 1267-ben IV. Béla leánya, Margit apáca kérésére a nyúlzigeti apácának adta halászatával. Innen ered az Apácaszakállas elnevezés.⁷¹

Már az Árpád-korban is az egyik legfontosabb „nagy út” a Komáromból kiinduló, nyugat felé Megyer, Szerdahely érintésével Pozsonyba vezető főút volt. Ugyancsak Komáromból indult a Vágon és Zsitván átkelő, majd a Nyitra megyei Nyárhídon keresztül Nyitrára vezető útvonal. A Duna jobb partján, annak folyásától nem messze haladt a Budáról Győrbe vezető főút, amelyhez Igmándnál csatlakozott egy Komáromba vezető út.

A Duna mentén gyakran vonultak hadak a középkorban, melyek nem kímélték a falvakat, a lakosságot. A tatárjárás sem kerülte el Komárom megyét, de a Vágköz és a Dudvág, Nyitra között húzódó számtalan vízág, mocsár ezernyi rejtekhelyet jelentett a terület lakosságának, sőt, menekülteket is befogadtak. Egy Erdélyből menekült úrasszony a vágközi Ekelen vészelté át a pusztítást.⁷² A 14. század elején a belháborúk azonban ezt a vidéket sem kerültek el. Korabeli oklevél számol be arról, hogy Csák Máté híve, Chelleus elfoglalta és pusztította az esztergomi érsek falvait, többek között Naszvadot és Gútát.⁷³

Gúta legkorábbi említése 1268-ból származik *villa Guta* alakban, amikor IV. Béla király komáromi várbirtokokat leíró oklevele,⁷⁴ mint Bogya falu szomszédját, az esztergomi érsek birtokát említi. Az első említésétől kezdve egészen 1848-ig, a jobbágyfelszabadításig a település és környéke az esztergomi érsekség birtoka. Egy 1281-ben kelt oklevél⁷⁵ szerint a

⁶⁹ GYÖRFFY György 1987. 390–398.

⁷⁰ A Bályán név eltorzított alakja a Bálvány elnevezés. Évszázadokon keresztül Bálványszakállas volt a település, majd pusztá neve. A szlovák terminológiában átvették Balvány formában a magyar név előtagját és ma ez a hivatalos szlovák elnevezése.

⁷¹ GYÖRFFY György 1987. 451–453.

⁷² GYÖRFFY György 1987. 397.

⁷³ ANGYAL Béla 2018. 54–55.

⁷⁴ ANGYAL Béla 2018. 49–50.

⁷⁵ ANGYAL Béla 2018. 53.

Szemere nemzetségből származó Bos (Bertalan), mivel utódja nem volt, *Gutha* nevű helységben lévő birtokait, halastavaival együtt az esztergomi érsekségnek adományozza.

Gúta környéke az Árpád-kor végén már viszonylag sűrűn lakott területnek számított, annak ellenére, hogy a mocsaras vidéken kevés volt a megtelepülésre alkalmas hely. Gúta település az Árpád-korban a Vág bal partján, a Mátyusföldön feküdt, a Nyitra folyó közelében, erre utal a mai *Ógúta* major neve, amely Naszvadtól 2–3 kilométerre fekszik. Ez a középkori helység ismeretlen időben és okból elpusztult, és lakói a Vág-Duna közelébe költöztek és létrehozták az új községet. Ez a település a Nagygúta nevet kapta, s amikor lakóinak egy része átköltözött a Vág-Duna jobb partjára, a Csallóközbe és létrehozta Kisgútát, ez utóbbi lett a mai helység őse. A 16–17. századi forrásokban két Gúta szerepel, latinul gyakran *Gutta utraque*, két-, mindkét Gúta elnevezéssel.⁷⁶ 1397-ben már plébániával rendelkező településként említik, bizonyára temploma is volt már ekkor.⁷⁷

A forrásszegény magyar középkori történetírás értékes forrásai az ún. modenai Hipolit-kódexek, amelyeket az olasz származású Estei Hipolit esztergomi érsek vagyonkezeléséről vezettek a 15. század végén. A termékeny Mátyusföldön, a kódexek adatai alapján, a falvak lakossága szinte kizárólag gabonát termelt, a Komárom megye csallóközi részén fekvő falvak nagyobbára halászatból éltek. A Gúta környékén található hatalmas rétekről a szénát az érsekség nem fordította még állattenyésztésre sem, hanem hajókon szállították Esztergomba és Budára.⁷⁸

Az érsekségnek jelentős jövedelme származott a gútai és a naszvadi vízfogásból is, amelynek 2/3 része a jobbágyoké, 1/3 része azonban földesúri jogon az érseket illette. A középkorban a legértékesebb hal a viza, a Fekete-tengerből ívni felvándorolt halóriás volt. A vizák egy részét Naszvadon besózták és így szállították. A főúri asztalok kedvenc eledele volt, Mátyás király felesége, Beatrix királyné konyhájára 1488-ban és 1491-ben is nagy értékű vizát adtak át.⁷⁹

Gútát egy 1497-ben kiadott oklevél⁸⁰ már mezővárosként, latinul oppidumként, említi. A mezővárosok száma a 15. században ugrásszerűen megnőtt Magyarországon. Ennek egyik oka a magyar városhálózat fejletlensége, a kereskedővárosok gyér száma volt a középkor végén. Az egyes földesurak uradalmi központjaiknak igyekeztek mezővárosi rangot, ezzel

⁷⁶ Az első említésével *Gwtha Utraque* alakban a legkorábbi, a 15. és 16. század fordulójáról fennmaradt urbáriumban találkozom. EPL Acta Protocollaria, 5 E. Olahi urbárium, Liber sancti Adalberti Nr. 1. ANGYAL Béla 2018. 62–63.

⁷⁷ ANGYAL Béla 2018. 56.

⁷⁸ A Hipolit-kódexeket egyik legrészletesebb földgöze FÜGEDI Erik 1960.

⁷⁹ FÜGEDI Erik 1960. 104.

⁸⁰ ŠANR PKN, Gúta mezőváros 2. doboz. ANGYAL Béla 2018. 60–61.

együtt vásártartási jogot szerezni. A gondosan kiválasztott, mezővárosi előjogokat szerzett falvak általában révek közelében voltak. A mezővárosok bizonyos kiváltságokkal rendelkeztek, ezek közül talán a legfontosabb volt, hogy a földesúri szolgáltatásaikat pénzben, egy összegben, *cenzus*fizetéssel váltották meg, és a földesúrnak nem kellett jobbágytelkenként beszédni azokat. Az említett oklevél szerint, valamint Gúta legkorábbi fennmaradt urbáriumában is,⁸¹ amely a 15–16. század fordulójáról származik, lakói nem jobbágytelkenként fizetik az adót, hanem közösen, évente két részletben róják le. Ebből a Mohács előtti urbáriumból nyerhetjük az első adatot Gúta lakosságának számáról. Mindkét Gútán 96 lakott adófizető telket említ, a megszokott családonkénti ötös szorzóval számolva az összlakosság 500 fő körül lehetett, ami nagyon népes településnek számított abban a korban.

Gútát először a II. Lajos király által 1525-ben kiadott oklevél⁸² ruházta fel kiváltságokkal. Az oklevelet a király Szalkai László esztergomi érsek kérésére adja ki, amelyben *Gwtha possessio* (Gúta falu) lakóit felmenti minden vám, harmincad, hídpénz vízen és szárazon való fizetése alól, akik szarvasmarha-, ló- és halkereskedelmet űznek, mivel nincsenek szántóföldjeik és csak halászatból kénytelenek élni. A kiváltságok megadása összefüggött azzal, hogy Gúta az érseki uradalom egyik központja volt Komárom megyében, jelentős volt a vizahalászata, és a halat rendszeresen szállították Bécsbe és más városokba szerte az országban.

A török seregtől 1526-ban elszenvedett mohácsi döntő vereség, amikor a magyar király és az esztergomi érsek is elesett a csatában, a Magyar Királyság három részre szakadásához vezetett. Buda 1541-ben történt elfoglalása után területének jelentős része az Oszmán Birodalom uralma alá került. Az ország északi része és a Nyugat-Dunántúl a Habsburgok kezére jutott. A török hódítók először 1529-ben hatoltak be Gúta környékére, amikor Szulejmán szultán 200 ezres serege Buda, majd Esztergom bevétele után Komáromnál átkelt a Dunán és Bécs ellen vonult. Ekkor több település elpusztult a Csallóközben is, de a legnagyobb csapás Komárom megye dunántúli részét érte, ahol alig maradt lakott település.⁸³ Gútát is felégették a portyázó törökök, erről beszámol I. Ferdinánd 1533-ban kelt oklevele.⁸⁴ A második pusztító hadjárat 1543-ban érte a vidéket, mikor elesett Esztergom és Székesfehérvár. Ezt követően Győr, Komárom, valamint az ebben az időben Komárom és Nyitra megye határán, Nyárhíd környékén épült Érsekújvár magyar végvárok lettek. A török és a magyar végvári határvonal közé eső terület, tehát Gúta és környéke is, egészen 1688-ig

⁸¹ EPL Acta Protocollaria, 5 E. Olahi urbarium, Liber sancti Adalberti Nr. 1. ANGYAL Béla 2018. 62–63.

⁸² ANGYAL Béla 2018. 64.

⁸³ EDELENYI-SZABÓ Dénes 1927. 171.

⁸⁴ ANGYAL Béla 2018. 65-66.

(Esztergom és Székesfehérvár felszabadulásáig) szinte szünet nélküli harcok színtere lett, melyek során Tata vára másfél száz év alatt kilencszer került török kézre. 1594-ben a törökök Győrt is elfoglalták és 1598-ig tartották.⁸⁵ A Duna, a Kis-Duna és a Vág-Duna, mint hajózható folyók, a 16–17. század folyamán hadfelvonulási és utánpótlási útvonalak voltak a szultáni és királyi csapatok számára egyaránt, és alapvető jelentőséggel bírtak.

Komárom megye jelentős része hódolt területté vált, csak a csallóközi, a Duna és a Császa folyó közötti része nem lett tartósan hódolt terület, bár a török ezt a területet is többször elfoglalta. A hódolt terület régi népessége részben elpusztult, falvak sora vált tartósan vagy ideiglenesen lakatlanná. A jobbágyság pusztításában a törökök és a németek, a különböző nemzetiségű zsoldosok, de a rosszul fizetett magyar végvári vitézek is szinte versenyeztek egymással. A földesurak többször próbálták újra benépesíteni a helységeket, például a Gútával szomszédos Bálványszakállast, különböző kiváltságokat adva az új telepéseknek.⁸⁶ A lakosság élete azonban állandó veszélyben forgott, a vidék hovatartozása mindig kétséges volt, és a jobbágyon az adót a török is, a magyar is behajtotta. A hódolt területek lakosságának a királyi adó felét kellett fizetnie. Nemegyszer szerepelnek ugyanazok a helységek mind a magyar, mind a török adójegyzékben. Különösen a tizenöt éves háború (1591–1606) idején szenvedett hatalmas károkat a vidék.⁸⁷

A királyi adók és a sokféle katonaság fosztogatásán kívül a földesúrnak is szolgálattal tartoztak a jobbágyságok. Az érseki falvak földesúrnak nyújtott járadékairól a 16. sz. közepén keletkezett urbáriumok nyújtanak képet. Gúta lakói a cenzust továbbra is közösen, két részletben fizetik, készpénzzel egy összegben váltják meg a terménytizedet és a kereszténypénzt. Munera: természetben behajtott ajándék – húsvétra közösen egy oldal szalonnát, karácsonyra pedig egy hizott sertést adnak. Vizahalászathoz maguk a polgárok csinálták a rekesztést a Dunán, 2/3 rész az övék a jövedelemből, 1/3 a földesúré. Az eladott vizák és egyéb nagy halak ára után készpénzjárandósága van a földesúrnak és a plébánosnak, régen ezt a készpénzjárandóságot borssal váltották meg. Emellett pénteki hal szolgáltatására kötelezték őket a szomszéd helységekkal együtt megállapított sorrendben. A révjövedelem, *kormánypénz* az officiális (gazdatiszté). Régen kéthajónyi szénát kellett kaszálniuk, a hajókat

⁸⁵ EDELENYI-SZABÓ Dénes 1927. 172.

⁸⁶ Ilyen I. Ferdinánd király 1550-ben kelt kiváltságlevele, amelyben az elhagyott Bálványszakállásra betelepült, új házat építő lakosokat négy évre mentesíti mindenféle kötelezettség alól. EPL Acta Radicalia, Classis C. A gútai uradalom birtokjogai (1218–1822), Nr. 26.

⁸⁷ Lásd erről a Magyar Kamara tisztviselőinek 1597-ben kelt összeírását. MNL OL UetC, Fasc. 45 no 28. ANGYAL Béla 2018. 81–82.

a kakatiak és kövesdiek vezették le Esztergomba.⁸⁸ Esztergom törökök által történt elfoglalása után az érsek Nagyszombatba tette át a székhelyét, viszonylag közel Gútához. A város lakói folyamatosan kapcsolatban voltak az érseki udvarral, földesurukkal és az egyház fejével, többször halat is szállítottak az érsek pozsonyi és nagyszombati konyhájára.

Adatok szólnak arról, hogy Gúta kőből emelt temploma ekkor Nagyútán állt, amely a Vág bal partján terült el, ez a terület jobban ki volt téve a törökök zaklatásának. Egy 1576-os híradás szerint a súlyos török adóztatás és a gyakori támadások miatt kiűritették ezt a településrészt és templomukat is odahagyva átköltöztek a csallóközi részre, Kisgútára.⁸⁹ A későbbi dokumentumokból kiderül, hogy ez csak időleges volt, hiszen még 1664-ben is létezett Nagyúta, és még mindig több lakosa volt, mint a csallóközi ikertelepülésének.⁹⁰

A törökök is adóztatták a vidék Komáromtól keletre, északra eső falvait, erről két török adóösszeírás tanúskodik. Az első az Esztergomi szandzsák 1570-es összeírása,⁹¹ amely szerint Gúta volt a hódoltság legnyugatibb települése, közelében a határ átlépte a Vág-Dunát. A jegyzékben a török összeírók a helység megnevezése után név szerint lejegyezték a felnőtt, 15 évnél idősebb férfiakat, majd a település által fizetett adó összegét. Ezt többnyire évi átalányban fizették a falvak, ritkán írták szét termények szerint. Nagyútán 40 házat és 101 felnőtt férfit írtak össze név szerint. Az adója évi átalányban 6000 akcse.⁹² Kisgúta 17 házzal és 19 férfival szerepel az összeírásban. Adója 2500 akcse, amely hét tételből állt össze. Ez a legkorábbi időpont, mikor név szerint ismerjük Gútán a lakosokat, a nevük alapján mindannyian magyarok voltak.

Érsekújvár 1663-ban történt eleste után az 1664-ben végrehajtott újabb török adóösszeírás szerint a hódoltság területe Gúta fölött átnyúlt a Vág jobb partjára, és az előző időszakhoz képest jobban kiterjedt az északi területekre Pozsony és Nyitra megyékre. A hódoltság ekkor érte el a legnagyobb kiterjedését. Nagyúta 44, Kisgúta 32 adófizetővel, illetve 27 és 17 háztartással került az összeírásba. Adójuk összege 8180 és 5225 akcse.⁹³ Az ekkor összeírt férfiak ugyancsak mindnyájan magyar nevűek.

Rendelkezésre áll még egy név szerinti összeírás az érseki falvakról, a két török defter közötti, viszonylag békésebb időből, 1587-ből.⁹⁴ Ebből az urbáriumból az tűnik ki, hogy ekkor mindkét Gúta magasan a legnagyobb népességű lakossággal rendelkezett a környéken,

⁸⁸ *Guttha, Nazwad és Zakallos* érseki községek urbáriumai 1572-ből. MNL OL UetC, Fasc. 45 no 26. Lásd még ANGYAL Béla 2018. 73-74.

⁸⁹ ANGYAL Béla 2018. 75-76.

⁹⁰ ANGYAL Béla 2018. 88-89.

⁹¹ FEKETE Lajos 1943. 138., 161.

⁹² akcse – hódoltságban használt fizetőeszköz, aprópénz.

⁹³ BLASKOVICS József 1993. 205-206., 345.

⁹⁴ ANGYAL Béla 2018. 77-80.

ahol 135 jobbágyot, 6 házas zsellért és 2 házatlan zsellért találtak, továbbá a pusztá jobbágytelkek számát 70-re becsülték. Gúta esetében tehát jóval nagyobb népességgel kell számolnunk, mint az a török adóösszeírásokból feltételezhető. A lakott telkeken több mint hétszázan lakhattak.

A három, 16–17. századi török hódoltság idejéből származó összeírásban található családneveket megvizsgálva elmondható, hogy bár ebben az időben még nem voltak teljesen rögzülve és kötelezőek a vezetéknévek, mint a következő századokban, egy jelentős részük a mai napig megtalálható Gúta lakói között. A foglalkozásra, etnikai származásra és testi adottságra utaló, széles körben elterjedt nevek, mint a Bíró, Horváth, Kiss, Molnár, Nagy, Németh, Szabó, Tóth mellett fölbukkannak olyan családnevek is, melyek hagyományosan gútainak tekinthetők a mai napig. Ilyenek az Anda, Bagita, Csente, Domján, Fitos, Fördös, Gógh, Kondé, Rigó, Simeg (Simigh). Ezek az adatok azt bizonyítják, hogy Gúta lakossága folytonosnak tekinthető a 16. századtól, a török hódoltság idejében is. Ha elnéptelenedett is egy időre, lakói mindig visszatértek és újjáépítették a települést.

Érsekújvár eleste után 1664-ben a felvonuló császári seregek Gútánál a Kis-Duna és a Vág közötti félszigeten négyszögletű földsáncot hánytak, csapataik táborhelyül és hídfőül. A korabeli rézkarcon⁹⁵ látható a Vág-Duna bal partján felégetett Nagygúta, és a rajzon található magyarázat szerint a császáriak égették föl, a lakosságot pedig áttelepítették Kisgútára. A korabeli hadviselésben gyakori intézkedés volt, hogy az ellenség közelében lévő településeket fölégették, a lakosságot kitelepítették, hogy az ellenséges sereg ne jusson utánpótláshoz, élelemhez. A császáriak a vasvári béke értelmében⁹⁶ a sánc helyén egy új földvárat alakítottak ki, gyakorlatilag Érsekújvár eleste után a Vág vonala lett az új végvári vonal. Arról nincs adat, hogy újjáépült-e még Nagygúta, azonban a lakosság, az erődben jelenlévő császári katonaság ellenére továbbra is kettős adóztatás alatt állt. 1669-ben Edward Brown angol utazó még a gútai, bizonyára a nagygútai templom tornyából figyelhette meg az Érsekújvárott berendezkedő törököket.⁹⁷

Bécs 1683-as sikertelen török ostroma után a keresztény hadak visszafoglalják Esztergomot, és újra hadműveleti területté válik a környék, az érsekújvári várban a törökök elszigetelten készülnek a várható ostromra. Érsekújvár visszafoglalására csak 1685-ben került sor, azonban előtte pár hónappal a törökök fölégetik a gútai erődöt. Gúta lakóit a császáriak

⁹⁵ ANGYAL Béla 2018. Lásd a könyv címlapján.

⁹⁶ Az 1664. augusztus 10-én megkötött békeszerződés VIII. pontja értelmében „[...] Ő Császári Felségének legyen szabad a Vág mentén és a Vágon túl fekvő Gután, birtokainak védelmére, új fortaliciumot [kisebb erődítményt A. B.] emelnie.” ANGYAL Béla 2018. 87.

⁹⁷ BROWN, Edward 1685. 55-56. ANGYAL Béla 2018. 90.

Komáromba telepítik, hogy így akadályozzák meg a törökök élelmezését.⁹⁸ Csak Érsekújvár 1685. augusztus 19-én történt visszafoglalása után térhetett vissza a gútai lakosság.

A felszabadító háborúk alatt a 17. sz. végén Érsekújvár környékén a települések többsége elpusztult, a terület hosszú éveken át a keresztény hadak felvonulási és téli szállásterülete volt. Az elpusztult falvak között említik Bálványszakállast, Keszegfalvát, Vízvárt, Szovátot (Szőlös), Kavát, Anyalát, Ímelyt, Hetényt, de Naszvadon is nagyon megfogyatkozott a lakosság.⁹⁹ Ímelyre és Naszvadra a század végén érkeznek új, elsősorban szláv (szlovák) telepések,¹⁰⁰ Keszegfalva is újratelepült a 18. század elején. Sokuk helyén azonban a mai napig puszták, majorságok, tanyák találhatók, mint például Bálványszakállas falu helyén, amelyről még sok szó lesz a továbbiakban. Az elpusztult községeket pusztának (praedium) nevezik ebben az időben. Bálványszakállas pusztát a korabeli tizedjegyzékek alapján a gútai gazdák bérelték.

A Gútán 1697-ben kelt egyházlátogatási jegyzőkönyv szerint¹⁰¹ a mezőváros a Csallóközben, az egykori Kisgútán áll, a túlsó parton, Nagygútán még láthatók a nagyszabású kőtemplom romjai. A hívek az egykori Kisgútán egy új, sövényfalú templomot építettek. Lakóinak száma a jegyzőkönyv szerint 670. Ha ezt az adatot összevetjük a kétszáz évvel korábbival, akkor azt látjuk, az elmúlt vérvizataros évszázadok alatt alig nőtt a lakosság száma, a természetes szaporodást fölemésztették a háborúk. A 17–18. század fordulójának időszakából fennmaradt tizedjegyzékek szerint Gútára is érkeznek új telepések, azonban ők a családneveik alapján mind magyarok.¹⁰²

A török háborúk lezárulása után szélnek eresztik a végvári katonaságot, de a vidék a Rákóczi-szabadságharc kitörése után ismét harcok színterévé válik. Érsekújvár a kurucok egyik erőssége volt a háború során, Komárom vára és a gútai erőd a labancok kezén voltak. Bottyán János kuruc generális seregei 1708-ban megostromolják a gútai várat és elfoglalják, majd lerombolják a földvár töltéseit.¹⁰³ Ez volt az utolsó alkalom, hogy a gútai vár katonai szerepet játszott.

A Rákóczi-szabadságharc lezárulása után, a korábbi évszázadokhoz viszonyítva, megváltozott településhálózatot, részben megváltozott birtokviszonyokat és megritkult

⁹⁸ Uo. és GECSÉNYI Lajos 1996. 63–78.

⁹⁹ EDELÉNYI-SZABÓ Dénes 1927. GYULAI Rudolf 1894.

¹⁰⁰ Erre utalnak a korabeli tizedjegyzékek. Imely falu például 1689-ben deserta, vagyis pusztta, 1701-ben már 49 lakója szerepel a tizedjegyzékben, ezek nagyrészt szláv nevűek. EPL Számvevőiségi levéltár, Gutai uradalom, 1. doboz.

¹⁰¹ ANGYAL Béla 2018. 104–106.

¹⁰² Az 1702-es tizedjegyzékben az előző összeírásokhoz képest több újabb családnév tűnik föl, amelyek ma is elterjedtek Gútán. Ilyen az Angyal, Czödör, Jancsó, Tánccos. ANGYAL Béla 2018. 107–110.

¹⁰³ THALY Kálmán 1865. 232–233.

népességet találunk a környéken. Gúta továbbra is az érsekség birtoka és kiváltságos mezőváros. III. Károly magyar király 1725-ben megerősíti Gúta kiváltságait, és négy országos vásár rendezési jogával ruházza föl.¹⁰⁴

Az 1714-es gútai egyházlátogatási jegyzőkönyv¹⁰⁵ beszámol róla, hogy a városon kívül már elkezdtek egy új templom építését, amelyet 1722-ben,¹⁰⁶ más forrás szerint 1724-ben¹⁰⁷ fejeztek be. Építéséhez a régi elpusztult nagygútai templom köveit is felhasználták. Az 1714-es jegyzőkönyv szerint 917 lakos volt Gútán. Egy évvel az egyházlátogatás után, 1715-ben nagy tűzvész pusztított, amelyben leégett a plébánia is, és odavesztek a korábbi anyakönyvek.

Az érseki szék üresedése esetén, mielőtt az új érseket beiktatták volna a magyar kamara szakemberei, a felügyeleti jog értelmében számba vették az egész birtokot, összes földterületeivel, jövedelmeivel. 1725 augusztusában Esterházy Imre került az esztergomi érseki székbe. 1725. november 21-én kelt a kamara által készített összeírás¹⁰⁸ a javak átadása alkalmából. Gúta ekkor uradalmi központ volt, összesen 8 helységgel, egyebek között Bálványszakállas pusztája is a gútai uradalomhoz tartozott. Gútán 155 jobbágyot és 97 házasságot találtak a kamara emberei. A kamarai összeírás gyors népességnövekedést mutat a 18. század első évtizedeiben. A népességnövekedéshez a magas népszaporulaton kívül a vándorlás is jelentősen hozzájárult. Ezt bizonyítják a század eleje óta megjelent újabb családnév, melyek egy jelentős része idegen faluból történt elszármazásra utal.

A szaporodó lakosság megélhetését a hagyományos halászaton kívül a növekvő földművelés és állattartás biztosította. Gútaiak bérelték a környékbeli pusztákat, ahol földművelést, rétgazdálkodást és legeltetést folytattak. A halászat azonban továbbra is jelentős volt, ezt bizonyítja, hogy a kamarai összeírás is említi a Gúta város által épített rekeszt és a vizahalászatot. Erre utal Esterházy Imre érsek 1733-ban kelt oklevele is,¹⁰⁹ amelyben leírja, hogy Gúta mezőváros lakói a várostól délre, Bálványszakállas mellett, a Duna (Vág-Duna) partján fekvő Csörgő pusztán „*a Csergő hajlásának nevezett kanyarulatot [...] holt vízzé az az tóvá*” változtatják. Csörgő pusztája ezzel a kanyarátvágással azonban két részre szakadt, a kanyarulat által kerített terület a Vág-Duna új medrének bal partjára esett, mely területet ezután a gútaiak *Túlsó Csörgőnek* nevezték.

¹⁰⁴ III. Károly 1725-ben kelt két oklevelét magyar fordításban lásd ANGYAL Béla 2018. 119–124.

¹⁰⁵ EPL Archivum Ecclesiasticum Vetus 2121/6b., Lib. 18/b. 46–49. ANGYAL Béla 2018. 112–114.

¹⁰⁶ Az 1761-es canonica visitatio jegyzőkönyvében. EPL AEV Lib. 79. 95–99. ANGYAL Béla 2018. 146–150.

¹⁰⁷ Az 1754-ben végzett egyházlátogatás jegyzőkönyve szerint. Gútai Plébánia Hivatal Irattára. ANGYAL Béla 2018. 143–145.

¹⁰⁸ MNL OL UetC, Fasc. 43 n 5. Magyar fordítását lásd ANGYAL Béla 2018. 125–133.

¹⁰⁹ ŠANR PKN, Gúta mezőváros 2. doboz. ANGYAL Béla 2018. 136–137.

Az új érsek, Esterházy Imre gondot fordított arra is, hogy a birtokait gazdaságosan kihasználja. Ehhez az első lépést az jelentette, hogy felmérette és az elsők között Magyarországon fel is térképezte azokat. A munkához 1730-tól a kor egyik legjobb térképészét, Kovács Jánost, vagy ahogyan több latin nyelvű térképén magát nevezi, Johannes Fabriciust alkalmazta. Kovács több nagyszerű, sok részlettel, helynévvel ellátott térképet készített a gútai uradalomról is. Sőt, elkészítette magyar nyelven úttörő munkáját az érseki birtokok leírásáról, a korabeli leíró statisztika módszerével.¹¹⁰ Kovács maga is végigjárta és értő szemmel mérte fel az egyes érseki falvak, puszták jellegzetességeit, gazdasági állapotát.

Gúta határát a következőképpen jellemzi az 1730-as évek közepén keletkezett leírás: *„Határja való hogy elég nagy; de mivel sokszor vagy a Vág-vize által meg-tolódik a Duna, vagy penig Duna által meg-tartóztatik a Vág-vize, ezen okbul minden felül az Árvizek miatt kárt szenved: Azért kinszerittetik Bálvány-Szakállosi Pusztán lévő Szántó-földekre szorulnyi; a nélkül-is a maga határjában némely Dombos heletszéken tsak emitt s-amott Szánthot: Rétyte való hogy elegendő vagyon de sokszor ámbár a lakosok szénájokat eszve gyűjtötték-is; de az Árviz kazalostul el viszi.”* Többször szól a határ alacsony, szántóföldi művelésre kevésbé alkalmas, fekvéséről. Ezért *„[...] Ezen Helségnek lakosi a kik vagyonossabbak marhákkal való kereskedéssel, a kik penig aláb valók halászzattal szokták életeket foltattnyi.”*¹¹¹

Kovács János munkáját bizonyára a neves tudós, Bél Mátyás is ismerte és fölhasználta, erre utal a hosszú évekig kéziratban maradt nagy munkájának, a Komárom vármegye leírásának néhány Gútát és a környék pusztáit bemutató részlete. Bálványszakállas pusztáról Kovács a következőket írta: *„Ezen Pusztá meg-ütközik a Guttai határral, mellen is Posonybul kelő Ország-uttya Tsaló-közön végig Komárom felé köröszkül által megyen. A Határja nagyobb részint lapos, azonn Homok-Dombot ki-vévén, mellen Guttaiak szántonyi szoktak; Rétyte untig elegendő, tsak hogy gyakran Guttaiakkal egyenlő veszedelemben forog: Erdeje egy kis veszőst ki-vévén a Nádoson kívül egyéb semmi nintsen, mell a Farkasoknak derék barlangja: A Hálásottyá peniglen mind a Dudvágban, mind penig a Medenczei nevű Tóban, Mellyekben szebbnél szebb Tsukák és Hartsák, mind penig a Vág-Dunában Viza-Tanyával együtt, találtottnak.”*¹¹² Bél Mátyás latin nyelvű kéziratának magyar fordításában így hangzik az említett pusztá bemutatása: *„A másik pusztá Bálvány Szakállos. Egy szigeten helyezkedik el, azon tájékon, ahol az út Komáromból Pozsonyba vezet. Ugyanolyan áradások veszélyeztetik, mint a guttai földet, de vannak itt-ott dombos fekvésű földjei, amelyeket*

¹¹⁰ DÁVID Zoltán – T. POLÓNYI Nóra 1980.

¹¹¹ DÁVID Zoltán – T. POLÓNYI Nóra 1980. 38–41.

¹¹² Uo.

földművelésre hasznosítanak a guttaiak. A nádasok, amelyek mindenfelé igen sűrűn nőnek, minden időben farkasok tanyái. Egyébként a Bálvány Szakállos-i halászat sokkal bőségebb, mint gondolni lehetne, s ez részint a Dudvágban történik, részint egy halastóban, amelynek Medencze a neve, s amik bővelkednek csukában és harcsában, részint pedig a Vág és a Duna összeömlésénél, ahol karók kiálló csonkjai tanúskodnak arról, hogy azelőtt viza-tenyészet volt.¹¹³

A város népességét a 18. század közepén végrehajtott két egyházlátogatás alkalmával 1754-ben 3000-re,¹¹⁴ illetve 1761-ben 2405-re¹¹⁵ teszik a jegyzőkönyvek szerzői. Az utóbbi alacsonynak tűnik, annak tükrében, hogy negyedszázaddal később, a II. József császár idejében végzett népszámlálás¹¹⁶ alkalmával 3455 főnyi jogi népességet írtak össze. Az 1697-es egyházlátogatás alkalmával rögzített népességhez viszonyítva azonban több, mint három és félszeres a növekedés. A 18. század közepére már a környéken lezárultak azok a nagy népmozgások, újratelepülések, amelyek a török kiűzése után az országnak elsősorban volt hódoltsági területeit érintették. Gútán és környékén a 18. század közepétől a következő évszázadokban, a második világháború után lezajlott csehszlovák–magyar lakosságcsereig hasonló méretű migráció, vándormozgalom nem tapasztalható. Erről a helyi anyakönyvekben rögzített családnevek is tanúskodnak. A 18. század közepétől csupán egy-egy mesterember letelepedése és házasság útján idekerült legények révén bukkannak föl újabb vezetéknév. Ekkorra már kialakult egy törzsökös magyar római katolikus lakosság, amelynek összetétele alig változott az általunk vizsgált bő száz esztendőben.

Ez a korabeli gútai népesség; visszatekintve a 16. század második feléig, mióta rendelkezésre állnak a lakosságról név szerinti összeírások, följegyzések; két rétegre osztható. Az első, amely a kezdetektől azonosíthatóan, folytonosan jelen volt Gútán és túlélte a hódoltság időszakát. Ezekről a családokról, nevekről már korábban volt szó. A másik csoport a török kiűzése után a 17. század végétől az 1730-as 1740-es évekig települt le a városban. Ez utóbbiak körében többségben vannak a korábbi lakhelyre, településnevekre utaló vezetéknév. Ilyen az Árgyusi, Búcsai, Csábi, Fűri, Kövesdi, Kürti, Letkési (ebből torzulással alakult ki a Leczkési vezetéknév), Libárdi, Madari, Marosi (Marusi), Néveri, Újvári. Viszonylag kis földrajzi távolságon belül, a Vágtól keleti irányban többségében azonosíthatók azok a községek, amelyek a migráció kibocsátó pontjai voltak, és lakóinak egy

¹¹³ BÉL Mátyás 1996. 238.

¹¹⁴ A canonica visitatio a Gútai Plébánia Hivatal Irattárában található (a továbbiakban GPH), közli ANGYAL Béla 2018. 141–145.

¹¹⁵ EPL AEV Lib. 79. ANGYAL Béla 2018. 146–150.

¹¹⁶ THIRRING Gusztáv 1938. 111. DÁNYI Dezső – DÁVID Zoltán (szerk.) 1960.

részét Gúta befogadta. A Duna vonalától északra a Garam, Ipoly folyókig terjedő vidék a hódoltság idején, de a török elleni fölszabadító háborúk időszakában, majd a Rákóczi-szabadságharc alatt is, fokozottan ki volt téve a harcoknak és gyakran kényszerült menekülésre a lakosság.¹¹⁷

Több olyan családnév esetében is, amelyek nem településnévből keletkeztek, és a 18. század elején bukkannak föl Gútán, a korabeli névjegyzékek, urbáriumok összehasonlításával kimutatható, hogy ugyancsak Komárom, Bars, vagy Esztergom megyei községből, érseki birtokokhoz tartozó településekről kerültek Gútra a 18. század elején lezajlott népesség hullámváltozás során. Az 1689-ben készült tizedjegyzékben¹¹⁸ például az érsekség falujában, Szímőn fölbukkan a Borka név, amikor városunkban még ilyen nevezetűek nem laktak. Pár évtizeden belül azonban föltűnnek itt is, és a mai napig folytonosan jelen vannak. A Forró családnév az 1725-ös kamarai jegyzékben¹¹⁹ fordul elő első alkalommal Gútán, az ugyancsak érseki birtokon, a Bars megyei Nagysalló mezővárosban is összeírtak ekkor egy Forró János nevű negyedtelkes jobbágyot.

A 18. század első felében lezajlott gyors népességnövekedés következtében, mely részben a vándormozgalmon, részben a természetes szaporodáson alapult, az alig négy évtizede felépített gútai templom már szűknek bizonyult, ezért 1768-ban hozzákezdtek nagyszabású bővítéséhez. Az 1761-es canonica visitatio alkalmával 13 öl hosszú épületről beszélnek, 1780-ban már 28 öl hosszúságú templomról szól a jegyzőkönyv.¹²⁰

¹¹⁷ Esztergom és tágabb környékének a török elleni fölszabadító háborúk utáni pusztulásáról a történetírás is beszámol: „A török után Esztergom földjén járó emberek ezt a halálosan tönkrement vidéket a mélyponton látták, ahová sohasem zuhant le a török világ százötven esztendeje folyamán. Igaz, hogy a szörnyű pusztaságot nem lehet egészen a felszabadító háborúk, az Esztergom környékén lefolyt csaták számlájára írni, mert hiszen a 16. század harmincas éveitől kezdve állandóan észrevehető a pusztulás tünetei. Gyakoriak a néptelen falvak, amelyekből egészen kiszáradt az élet, amelyeket akadálytalanul benőtt a fű és meg ott is, ahol laknak emberek, csaknem mindig van egy csomó elégett vagy üresen meredő ház.” SINKOVICS István 1934. 268. Az Esztergom körüli siralmas helyzetről a török kiűzése után lásd még VILLÁNYI Szaniszló 1891.

¹¹⁸ EPL Számvevőszégi levéltár, Gútai uradalom, 1. doboz.

¹¹⁹ MNL OL UetC, Fasc. 43 n5.

¹²⁰ GPH Irattára. ANGYAL Béla 2018. 168–182.

A népesség

„A gútai nemzet”

Az egyes néprajzi, etnokulturális csoportok arculatát a történeti sors, a társadalmi állapot, a földrajzi és nyelvi környezet alakította ki. Gúta népességét, mivel mélyreható néprajzi, népi kultúrát föltáró kutatás alig folyt a településen és a környékén, elsősorban földrajzi és közigazgatási szempontokat követő felosztások alapján kialakított néprajzi csoportba, tájegységbe – pl. kislalföldi, csallóközi – sorolta a magyar néprajzi szakirodalom. A Kislalföld, a Pozsony, Győr és Komárom megyében elterülő nagytáj leírásában megemlíti, hogy bár gyakran vált a török korban és a kuruc háborúk folyamán hadművelleti területté, a 18. századot jelentős népsűrűséggel érte meg. *„Ebben része volt az Alföldről, a Dunántúlról és a Kislalföld keleti feléből ide menekült népességnek. Ez az oka annak, hogy a táj nyelvjárási képe rendkívül töredezett, összetett.”*¹²¹ Az idézett megállapításokkal alapvetően egyet lehet érteni, azzal a kiegészítéssel, hogy a 18. század elején több faluban szláv telepítések is történtek a Kislalföldön. Említettem az Érsekújvár közelében fekvő, Gútával szomszédos Naszvad és Ímely megritkult lakosságának újraneépítését szlovák telepeseikkel,¹²² de további, az esztergomi érsekségnek a környéken fekvő falujában lejátszódott szláv migrációs folyamatról is találtam levéltári adatokat. A szlovák népesség a huszadik századra nagyrészt beolvadt a környék magyar lakosságába.¹²³ A Kislalföld keleti feléből nyugati irányba történt magyar népességáramlásról a török felszabadító háborúk idején, amely Gútát is jelentősen érintette, már ugyancsak szóltam. Tulajdonképpen a török időkben bekövetkezett kelet-nyugati irányú népességmozgás következtében vált Gúta, a korábban a Vág bal partján létezett község csallóközi településsé. A fölvázolt képet a magyar népesség összetettségéről és nyelvjárási töredezettségéről a környéken alátámasztják Fél Edit 1942-ben végzett gútai kutatásai is. Gúta népességéről a következő adatokat gyűjtötte: *„Úgy mondják, hogy egy más községbelinek sincs olyan »tájbeszédje« mint a gútaiaknak. Ők magukat mindenkitől másnak tartják. nem is tartják csallóközinek magukat, és a többi csallóköziről úgy beszélnek, hogy »arra a csallóközi kis falukba«. Még leginkább Szímő hajlik Gútához, így a szímői és negyedi viselet egyezik legjobban a gútaival. Ímely, Naszvad, Ógyalla, Bagota mind palóc, Martos és*

¹²¹ KÓSA Iászló – FILEP Antal 1975. 129–132.

¹²² „Imő [...] Lakosai jobb-részt Tótság. [...] Naszvad [...] Lakosi Magyarságbul és Tótságbul vegyelitett, kik-is nagyobb részt halászzal táplálják magokat.” DÁVID Zoltán – T. POLÓNYI Nóra 1980. 49.

¹²³ Az 1938-as népszámlálás szerint Naszvadon 5788 magyar és 49 szlovák élt, Ímelyen 1880-an vallották magukat magyarnak és 13-an szlováknak. KÁLMÁN Béla 1943. 4.

Újvár is olyan palócok. Van ugyan, aki ezeket mind tótnak mondja. Farkasd Negyeddel egyezik legjobban.”¹²⁴

Kósa László a néprajzi vagy etnikai csoportok egyik altípusának tekinti a sajátos „mi” tudattal rendelkező csoportokat, melyek elkülönülésének történeti háttere van: „*rendi-társadalmi kiváltság, területi elkülönülés, idegen népektől való származás tudata [...]*.”¹²⁵ A mezővárosi kiváltságokkal rendelkező, és területileg mocsarak között fekvő, a 19. század második feléig szárazföldön nehezen megközelíthető, az egyes évszakokban elzárt Gúta parasztsága esetében is fölfedezhetők a sajátos gútai öntudat kialakulásának a jegyei. A különállás és kiválóság tudatát a 19. század folyamán tovább erősítette az érsekséggel, a földesúrral folytatott úrbéri per, amely a mezővárosi előjogok és a földkérdés körül forgott majd egy évszázadon keresztül. Többször valóságos hadiállapotot eredményeztek a városban kitört zavargások, az önkényes földfoglalások, az elkeseredett, bonyolult jogi útvesztőkbe torkollott küzdelem. A per folyamatáról, részleteiről külön fejezetben lesz szó a továbbiakban.

Ennek a dacos gútai közösséghez, a *gútai nemzethez* tartozásnak a tudatát tovább erősítette a huszadik század elején kiadott, vármegyéket bemutató, már idézett népszerű könyvsorozat, valamint a helyi lapok tudósításai, cikkei Gútáról, melyek gyakran hivatkoztak a Borovszky szerkesztette Komárom vármegyét bemutató kiadványra. Fél Edit is találkozott a gyűjtése során ezzel a jelenséggel. „*Nemzet* szón *elsőbb is a gútai nemzetet értik. Nincs a nemzetnek pénze – tehát nép értelemben használják. Rákérdezésre mondják csupán, hogy magyar nemzet. Nemzetség és nemzet között ma nem igen látják a különbséget, »nagy nemzetség, módosabb nemzetből származott«, egyet értenek rajta.*”¹²⁶

A magyar népi kultúra térbeli tagoltságának, regionális struktúrájának bemutatására, újszerű meghatározására Borsos Balázs tett kísérletet a Magyar Néprajzi Atlasz adatainak számítógépes klaszteranalízise segítségével.¹²⁷ A számítógépes földolgozással elért eredményeket jelentősen befolyásolták az atlasz adatainak minősége és mennyisége, a népi kultúra egyes területeinek a hiánya és alulprezentáltsága, illetve a magyar nyelvterület kutatópontként kiválasztott településeinek a sűrűsége.¹²⁸ Gútán nem folyt adatgyűjtés, a hozzá legközelebbi kutatópontok Ekel, Martos, Tardoskéd és Vágfarkasd voltak. A számítógépes csoportelemzés eredményeként a kulturális jelenségek térbeli eloszlása nyomán kialakított

¹²⁴ Fél Edit gyűjtése. NM Etnológiai Archívum Kézirattár, EA 1503.

¹²⁵ KÓSA László – FILEP Antal 1975. 40–43.

¹²⁶ NM Etnológiai Archívum Kézirattár, EA 1496.

¹²⁷ BORSOS Balázs 2011.

¹²⁸ Az atlasz elkészítése során 417 kiválasztott településen végeztek adatfölvételt, amely az 1920 előtti Magyarország településeinek csupán 3,33 százaléka. A Magyar Néprajzi Atlasz adatainak gyűjtése nagyrészt az 1960-as években zajlott és a magyar népi kultúra 1900 körüli állapotát rögzíti 634 térképen. BORSOS Balázs 2003. 31–32.

kulturális régiókat (nagy-, közepes- és kistrégiók) földrajzi terminológiával, égtáji jelzőkkel nevezte el a szerző. Gúta a Nyugati kulturális régióban az Északi középrégióban helyezkedik el, amely a Duna vonalától a magyar nyelvterület északi határáig terjedő területet foglalja magába. Leginkább vitatott a keleti kiterjedése, egyesek egészen a Garamig tolják ki és Ipoly mente néprajzi kistájakat is ide sorolják. A magyar néprajzi kutatás ezt az Észak-magyarországi-középhegységtől és a Dunától északra eső vidéket hat kistájra tagolja. A folyókkal határolt kistájakat, a Csallóközt a számítógépes analízis kulturális értelemben két részre osztotta, és a Komárom megyei Altáj (vagyis az Alsó-Csallóköz vidéke) elválik a Főtájtól és a Mátyusfölddel való kulturális rokonságot állapított meg. A Mátyusföld esetében; amelyen elsősorban a Kis-Duna és a Vág közé eső terület értjük, de egyes kutatók a Garamig tolják ki a határait; a kulturális vizsgálat a vidék tagoltságát mutatta ki. A legdélibb gyűjtőpontok Tardoskedd, Vágfarkasd és Martos esetében inkább a tőlük délre lévő csallóközi falvakkal való rokonságot állapított meg. Nyelvészeti szempontból a Mátyusföld a közép-dunántúli-kisalföldi nyelvjáráshoz tartozik, a Vág-Duna bal partja a Palóc régió része, köztük dialektushatár húzódik.¹²⁹

Gúta, amelynek nagy kiterjedésű határa több folyóval szabdalta területen, az Alsó-Csallóközben, a Mátyusföldön és részben a Vág bal partján terül el, kulturális értelemben nem köthető egyértelműen egyik kistájhoz sem. Borsos Balázs elemzése alapján az Altáj elkülönülő kulturális kistrégiójában fekszik, amely vidék a mátyusföldi településekkel rokon jegyekkel rendelkezik. Fél Edit és a saját kutatásaim alapján is kimutatható kulturális rokonság a Vág mentén fekvő településekkel, elsősorban Negyeddel és Szímővel. Nem elhanyagolható az a tény sem, hogy a lakossága a Vág és Garam közötti területről származik és csupán a török időkben jött létre a csallóközi település. Szembetűnő a nagy határu mezővárosnak a Főtáj aprófalvas településhálózatától elütő jellege. A török időkben több falu elpusztult az Alsó-Csallóközben, helyükön ma is puszták, majorságok találhatók.

Úrbéri viszonyok

A rendi társadalomban a gazdasági és jogi hatalmat örökletes jogállással felruházott személyek csoportja, a *rendek* birtokolták. Az 1848-as törvények megszületéséig elvben mindenkinek valamely személyi csoportosuláshoz kellett tartoznia és a rendi hovatartozás alapvetően meghatározta a személy megítélését. Gergely András megfogalmazása szerint: „Közösségek harcoltak ki maguknak kiváltságokat és szenvedtek el jogfosztásokat,

¹²⁹ BORSOS Balázs 2011. 296–299.

*korlátozásokat. A rendi társadalomban létező szabadságok nem személyhez, hanem ahhoz a csoporthoz (rend, település, egyház, céh) tartoztak, amelyben az egyén élt. A rendbe öröklés vagy rituális kiválasztás alapján került be az egyén. Ki melyik csoportba született bele, annak a szabályai voltak rá nézve kötelezőek. Az európai rendiséget azonban nem szabad kasztrendszerként elképzelni [...]. A rendi társadalom [...] (különösen a bomlás jeleit mutató állapotában) számos köztes formát termelt ki.*¹³⁰

A rendi társadalom alapvetően két részre oszlott: nemesekre és nem nemesekre. A nemességen belül négy rendet különböztettek meg: a főpapokét, a világi főurakét, a köznemesekét és a szabad királyi városokét. A vizsgált időszakban az ország lakosságának 90 százalékát a nem nemes jogállású, mezőgazdaságból élő agrárnépesség, a parasztság tette ki. Magát a „paraszt” elnevezést a korban inkább csak a jobbágyokra használták, azonban a parasztsághoz sorolható a zsellérek, cselédek, vidéki iparosok, sőt a gyakran jobbágytelken élő gazdálkodó kisnemesek nagy része is. A parasztság tehát nemcsak a rendi-jogi szempontból, hanem az életmód és a vagyonosság különbségei folytán is megosztott volt.

A parasztságon belül a többséget az úrbéres telkes *jobbágyok* (colonusok) és az úrbéri földel nem rendelkező *zsellérek* (inquilinusok) alkották. A zsellérek egy része saját zsellérházban lakott, más részük lakóként élt, mástól bérelt lakrészt, vagyis *házatlan zsellér* volt. Az úrbéri rendszerben pontosan körül volt írva a jobbágyi telki járandóság. A jobbágytelek (sessio) két részből tevődött össze: a házhely (fundus), vagy belső telek és a külső telek alkották. A külső telek szántóföldből és rétből állt, ehhez járult a közös legelőhasználat, valamint a helység határában fekvő erdőből ingyen tűzifa (faizás), vagy az alföldi jellegű településeken, így Gútán is a nádlás joga.¹³¹ A jobbágytelket a feudalizmus kori jog a földesúr tulajdonának tekintette, melyet a jobbágy csak használt a földesúr engedélyével, a föld használatáért és vele járó jogokért *szolgáltatásokkal* tartozott neki. Annak ellenére, hogy a levéltári forrásokban gyakran fölbukkan a földesúri hatalom részéről a figyelmeztetés, hogy a jobbágy csak a földesúr kegyelméből bírja az úrbéri földeket, a

¹³⁰ GERGELY András (szerk.) 2005. 84.

¹³¹ „A telekszervezet alapja, mintegy törzse a falubeli belső telek (fundus vagy fundus intravillanus) volt. Ezen állott a jobbágy háza, mellette a gazdasági udvarral és kerttel. A házat a jobbágy maga építette, vagy beköltözéskor készen vette át, mint a jobbágytelek örököse, vagy mint annak megvásárlója, vagy esetleg a földesúr új jobbágyaként telepedett abba [...]. A belső telekhez a külső telek (fundus extravillanus), vagy mezőbeli tartozékok (appertinentiae) járultak. Ezek legfontosabbja a szántóföld volt, rendszerint több fordulóban vagy nyomásban (calcatura), nem mindenütt egyszerismindenkorra állandóan kihalított darabokban, hanem a határ újraosztásánál időközönként újraosztva. Még gyakrabban esett újraosztás alá a telekhez járuló kaszáló vagy rétföld, bár – főleg a szűkebb határu községekben – gyakran találunk állandó kaszálóföldeket is a telekszervezeten belül. Előfordult, hogy a telekhez szőlőföld is tartozott, [...]. A telekhez tartozott végül a közös erdő vagy legelő használatához való jog. [...] A jobbágy a telekszervezeten kívül is szerezhetett ingatlant, melyen a telekhez való jogától eltérő sajátos birtokjoga alakult ki. Ilyen ingatlan volt az irtványföld (terra exstirpatitia, exstirpatura) [...]” SZABÓ István 1947. 19–21.

mindennapi élet gyakorlatában a jobbágy magáénak tekintette az urbáriális földjét. Különösen akkor, ha nemzedékeken keresztül ugyanaz a jobbágyfamília használhatta. A jobbágy ugyanis a földesúr „hírével” örökíthette azt. A jobbágyi öröklés kérdésével majd a továbbiakban, egy külön fejezetben foglalkozom.

A községekben a mészárszék- és a kocsmatartás, a vadászati, halászati, továbbá vásár-, piac- és vámjog a földesúré voltak, aki azokról bérleti díj fejében részben vagy egészben gyakran lemondott a község javára. Gúta mezővárosa is a földesúrával, az esztergomi érsekséggel kötött szerződésébe (contractus) foglalta a fölsorolt jogok bérletét. A mezővárosok, így Gúta lakói nem egyenként végezték a szolgáltatásokat az urbáriális földek használatáért, hanem egy összegben váltották meg azt. A város társadalmának túlnyomó többségét alkotó parasztság rendi-jogi helyzetét elsősorban a földesúrhoz fűződő viszony határozta meg. A jobbágyok és a földesurak közötti viszonyt az urbárium, vagy szerződés (contractus) szabályozta, egy irat, amely abból a célból készült, hogy rögzítsék a jobbágytelkek számát és nagyságát a településen és az utána járó szolgáltatásokat, valamint a bérbe adott földesúri jogokért járó bérleti díjakat.

Gútával kapcsolatban több urbárium maradt fenn a 16–17. századból, a török hódoltság időszakából. Ezek közül az 1572-ből származót¹³² és a Szelepcsényi György érsek idejéből (1666–1685) fennmaradt rövid urbáriumot¹³³ kell megemlíteni. A török kiűzése utáni évekből nem ismerünk urbáriumot, azonban a már említett 17. század végéről és a 18. század elejéről származó tizedjegyzékek sorozatai arról tanúskodnak, hogy változott a szolgáltatások összetétele, és a korábbi készpénzben megváltott tizedet természetben szolgáltatták be a gútaiak. A már ugyancsak ismertetett 1725-ben, Esterházy Imre érseki beiktatása alkalmából készült kamarai összeírás¹³⁴ nagyon részletesen szól az egyes érseki uradalmakból, községekből származó jövedelmekről. Gútáról, a róla elnevezett uradalom központjáról, a folyók által három részre szabdalta határáról, és Bálványszakállas pusztáról, amelyet nagyrészt a gútaiak béreltek. Az adót egy összegben fizették a gútaiak: „*E mezőváros adója emberemlékezet óta 200 rajnai forint.*” A tizedet ugyancsak egy összegben, pénzben váltották meg évente 140 forintért, tehát megszűnt a természetbeni szolgáltatás. Nagyon jelentős volt az érsekségnek a halászatból származó jövedelme.¹³⁵

¹³² MNL OL UetC, Fasc. 45 no 26. Magyar fordítását lásd ANGYAL Béla 2018. 73–74.

¹³³ EPL, Acra Radicalia, Classis P, Nr 35.

¹³⁴ MNL OL UetC, Fasc. 43 n5. Magyar fordítását lásd ANGYAL Béla 2018. 125–133.

¹³⁵ „*Sokféle halászatot gyakorolnak; először: nagyhalakét, avagy vizákét, és egyéb ilyesféle nagyobb halakét, melyeket kötéllel szoktak megkötözni: egyrészt a Duna folyásában, másrészt a Vág torkolatában. Ám ez utóbbi halászat, mivel a Vágban a mederfenéken valami fatörzs akadt el már vagy nyolc éve, valamennyire akadályoztatva van; valami módot kéne találni, hogy ezt orvosolják. Azonkívül a naszvadi terület említett Csergő*

A népesség gyors növekedése, a gazdálkodásban és az állami adózásban bekövetkezett változások miatt 1765-ben Barkóczy Ferencz érsek újabb urbáriumot adott ki az érsekség uradalmi részére.¹³⁶ Ebben táblázatba foglalva, tételenként pontosan rögzítették a szolgáltatásokat, az egyes uradalmi jogok és a puszták bérletét.

„A Guttai uradalom,

melynek teljes egésze Komárom vármegyében fekszik

Gutta mezőváros

Ft d

E mezővárosban még a régi összeírás szerint 154 jobbágy- azaz városi ház található, és 23 házas zsellér.

1.	<i>Census címén, valamint a (korábban az Uradalom számára szolgáltatott) vaj és tojás megváltásaként fizet</i>	800
2.	<i>A mészáros a mészárszékért</i>	120
3.	<i>A község a halászatért</i>	250
4.	<i>A révért, melyet árendában tart</i>	200
5.	<i>A kilenced és tized minden fajtájának megváltásaként</i>	300
6.	<i>Bálvány Szakállos puszta árendájának címén</i>	1600
7.	<i>Hasonló címen a Csergő dűlő után, nem számítva a kiserdőt és a Dunán levő szigetet, amelyek továbbra is az Uradalomnak vannak fenntartva</i>	40
8.	<i>A jelenleg 5 hajómalom után darabonként 4 ft-ot számítva az Uradalomnak jár</i>	20

Összesen 3330

9. *A fentiekén túl a vizák és más, kötéllel kötözött halak fogásából a szokásjog szerint negyedrészt ad az uradalomnak.*
10. *Az italmérési jog, a pálinkát kivéve, Szent Mihály ünnepétől karácsonyig a községnek jár, a fennmaradó időben pedig mindenfajta ital tekintetében az Uradalomnak van fenntartva. S mivel az Uradalom e mezővárosban pincével és az italméréshez szükséges készségekkel nincs felszerelve, emiatt ezekért, mint a községhez tartozó eszközökért évente 25 forintot fizet neki ki nyugta ellenében az*

nevű dűlőjén is van öt hasonló rekeszték, ahonnan a halászcséhek általános szabályzata és az eleddig tartott szokás szerint a jövedelemből három rész a halászoknak, egy pedig az uradalomnak jár. 1725-ben az uradalomnak 1114 forint 46 dénár jutott tisztán, ám ez a jövedelem igen ingadozó, és az említett összeget ritkán hozza, 1724-ben ugyanis (amint mondják) csak 9 forintot és néhány dénárt jövedelmezett.” Uo.

¹³⁶ EPL Acta Protocollaria, 28. kötet, Protocollum AA. Urbarium de anno 1765.

uradalmi pénztárból. Egyébként pedig

11. *A gátak fenntartása (saját területük és a bálványszakállosiak területének biztosítása céljából) továbbra is a mezővárosiakra hárul.”*

A Barkóczy urbáriumból kitűnik, hogy a 18. század közepére csökkent a halászat, különösen a vizahalászat jelentősége, így a halászati jogért fizetett összeg is, ugyanakkor a puszták, különösen a szántóföldként és kaszálóként hasznosított Bálványszakállas pusztáért fizetett bérleti díj a város által az érsekségnek fizetett összegnek csaknem a felét tette ki.

A Mária Terézia-féle úrbérrendezés

1767 és 1774 között került sor a Mária Terézia-féle úrbérrendezésre, amelynek célja a jobbágyság és a földesurak viszonyának egységes és részletekbe menő szabályozása volt, mivel az egyes uradalmakban a jobbágytelkek nagysága, a jobbágykötelességek nagyon eltérőek voltak.

A rendezés után az adóztatás alapja jobbágytelek lett, ahogyan a központi kiadott urbárium első mondata kimondja „*mivel az Jobbágyoknak kötelességeit, s’ minden Adozásit az Jobbágy Helyeknek voltához s’ Mineműségéhez kelletik szabni.*“ A jobbágytelek minimális nagyságát a központi urbárium 1/8 telekben szabta meg, azokat a jobbágyokat, akiknek szántója-rétje az 1/8 telekhez járó területet nem érte el, a zsellérek közé sorolta.

A feudális adóztatás tehát nem az egyéneket, hanem a paraszti termelés egységeit, az egész, vagy töredék jobbágytelkekhez tartozó háztartásokat, *famíliákat* vette nyilvántartásba. A paraszti családszervezet történeti alakulását az urbáriumok és egyéb írott források alapján csupán hozzávetőleges pontossággal lehet feltérképezni.¹³⁷ A levéltári adatokból kirajzolódó paraszti gazdaság és háztartás formájából lehet következtetni a család méretére és szervezeti formájára. Egésztelkes, saját igás állatokkal rendelkező, nagyobb gazdák *famíliájához* a szűkebb családján, házas fiain és azok gyermekein túl távolabbi rokonok, özvegyek, házatlan zsellérek, szolgák és cselédek is hozzátartoztak. Egész teleknél kisebb résztelkeken is az apa házas fiaival, vagy testvérek, rokonok gyakran közösen gazdálkodtak, közösen teljesítették a földesúrnak és az államnak, egyháznak járó szolgáltatásokat, adókat. A gazdaság, jobbágytelek nagysága jelentősen befolyásolta a család, a háztartás nagyságát, az egyes családtypusok létrejöttét, hasonlóan az egyéni életút alakulását is.

A Mária Terézia által elrendelt úrbérrendezést országos szinten egységes elvek alapján elvégzett kérdőíves fölmérés, valamint helységeként az adózók és az adózás körülményeinek

¹³⁷ VERESS Éva 1958; KOSÁRY Domokos 1963; TÖRÖK Katalin 1981.

gondos összeírása előzte meg.¹³⁸ Az első teendő volt, hogy minden helységben a kiküldött bizottságok feljegyezzék a jobbágyoknak az ún. kilenc kérdőpontra eskü alatt adott válaszait, amelyekből megállapítható, hogy a rendezést megelőzően milyen volt az illető helységben a jobbágyok helyzete. Gútán a város megkérdezett vezetői, idősei azt vallották, hogy a Barkóczy Ferenc érsek idejében kiadott urbárium szerint kormányozzák őket. Cenzus címén 800 rajnai forintokat fizetnek, továbbá „*semminémő Föld Termisibül kilenczedet soha nem adtak sőt az Tizedet sem adjak in natura, hanem aztat a' föllebb irt Censuson kévöl 300 Rh f[orintokk]al megh váltani szoktak.*” A robottal kapcsolatban azt válaszolták, csupán az uraság kocsmájába tartoznak bort, pálinkát, sört fuvarozni Esztergomból vagy Perbetéről, amely fuvarok egy évben „*az egész Varosnak cir 230 napi négy marhaju szekerezisekbe telik.*” Egészhelyes gazdának 8 pozsonyi mérő szántóföldje van, rétje pedig 30 „*Embervago a' kin is megtheremhet [...] 15 szekér széna [...]*” Erdőik nincsenek, a tűzifát elsősorban a füzesekből szerzik be. A gazdálkodás legnagyobb akadályának a gyakori árvizeket, a lakosság legnagyobb tehertételének az árvizek elleni töltések építését, karbantartását vallották. A válaszadók a mezőváros lakóit szabad költözésűeknek mondták, nem tartották magukat örökös jobbágyoknak.¹³⁹

A kérdőpontokra adott válaszok adózásra vonatkozó tételei megegyeznek a Barkóczy Ferenc érsek által a prímási összes uradalmak részére kiadott rövid urbárium adataival, amely 1765. január 1-én lépett életbe.¹⁴⁰ Mint azt fentebb már bemutattam, a legnagyobb összeget azonban a contractus szerint a bérelt pusztákért fizették a gútaiak, összesen 1640 forintot. Bálványszakállast 1600, Csergő pusztát 40 forintért bérelték. Feltűnő, hogy a kérdőpontokra adott válaszokban a jobbágyok meg sem említették a környező pusztákat és a

¹³⁸ Felhő Ibolya az úrbérrendezést feldolgozó munkájában a folyamatot így összegzi: „*A rendezés alapja ugyanis a megye minden helységének gondos összeírása. Ebbe az összeírásba fel kell venni mindazokat a teljes jobbágyokat, házas és házatlan zselléreket, akik a helységben valamely földesúrral úrbéres viszonyban állanak, s fel kell jegyezni a kezükön levő úrbéres föld (belső telek, szántó és rét) nagyságát. Külön összeírást kell készíteni az úrbéresnek nem úrbéres jellegű földjeiről: a szőlőkről és az irtásföldekről. Még az összeírás előtt fel kell jegyezniük az összeíróknak a jobbágyoknak az ún. 9 kérdőpontra (novem puncta interrogatoria) adott válaszait, amelyekből megállapítható, hogy a rendezést megelőzően milyen volt a helységben a jobbágyok helyzete: mekkora volt az egésztelek, milyen szolgáltatásokkal tartoztak a földesúrnak, mik a helység beneficiumai és maleficiumai. (Beneficiumoknak nevezték ebben a vonatkozásban azokat a tényezőket, amelyek a paraszt termelését elősegítik, mint: jó föld, közeli piac, elegendő legelő, megfelelő faizási és makkoltatási lehetőség, hasznos gyárak közelsége, szőlőhegy, gyümölcsös, kert. A maleficiumok pedig a paraszti termelést hátráltató tényezők: a rossz föld, piac hiánya, állandóan visszatérő elemi csapás stb.).* FELHŐ Ibolya (szerk.) 1970. 203–204.

¹³⁹ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár. (Archivum Juridico-Oeconomicum), Urbéri ügyek E/65. A szövegben említett korabeli mértékegységekhez lásd BOGDÁN István 1990. 64., 87–88., 283 és BOGDÁN István 1991. 86., 194., 203. Pozsonyi mérő – 62,08 liter – itt területmérték, 2 pozsonyi mérő vetőmag elegendő 1100–1300 négyszögöl, vagyis egy magyar holdra, 0,432 hektárra; embervágó, vagy kaszás – 1 hold – kb. 1100–1200 négyszögöl terület.

¹⁴⁰ EPL Acta Protocollaria 28. kötet, Protocollum AA. Urbarium de anno 1765.

puszták árendálását. Holott a pusztákon volt a gazdák által használt szántóföld nagyobb része. Gútán az úrbérrendezés során a jobbágyság telkei a belső határban feküdtek, a puszták a rendezés után is az érsekség tulajdonában maradtak. A pusztai földeket a rendezés nem érintette, nem kerültek a gútaiak telki állományába.¹⁴¹ Sőt, Ógútát, még a Barkóczy urbárium kiadása előtt, a 18. század közepén; majd a század végén Bálványszakállas egyes részeit, valamint Csergő pusztát az érsekség saját kezelésébe vette, illetve másnak adta bérbe, nem a városnak. A puszták tulajdonjogáért, illetve használatáért folytatott vita vezetett aztán egy véget nem érő úrbéri per elindításához és a többször föllobbanó lázadásokhoz a 19 században. A gútaiaknak erről a földért folytatott elkeseredett küzdelméről külön fejezetben lesz szó.

Az 1768-as úrbérrendezés során az összeírások sorozata készült, amelyek föltérképezték Gútán az úrbéri és gazdálkodási viszonyokat. Elkészült a „*Guttai Szállások[na]k vagyis Aklok[na]k kitett Specificatioja [...]*”,¹⁴² amelyben nyolcad pozsonyi mérőben megadták a nagyságukat is. Az aklok két nagy csoportban helyezkedtek el a határban. Az *Ertény Aklak*nál 30 akolból álló csoportot írtak össze, egy akolnak 3, négynek pedig két-két tulajdonosa is volt. Az azonos családnevek alapján testvérek, rokonok lehettek. A legkisebb akol területe 1/8 pozsonyi mérő, a legnagyobb 4/8 pozsonyi mérőt tett ki, átlagos méretük negyed és fél pozsonyi mérő között volt. A másik csoport, a *Nagy Szigeti Aklak*, szintén 30 akolból állt, itt hét esetben volt két tulajdonos. Három akol mérete egy pozsonyi mérő volt, a legnagyobb, Szabó Ferencé 1 4/8 pozsonyi mérőt tett ki. Az átlag itt is negyed, fél pozsonyi mérő nagyságú akol volt. Még egy, két akolból álló csoport, a *Rácz Aklak* került a jegyzékbe.

Készült 1768-ban egy összeírás, a „*Gutai Mester Embereknek Specificatioja*” is. Egy borbély, 8 takács, 5 szabó, 4 csizmadia, 3 varga, 2 kovács, 1 szűrszabó, 1 pintér, 1 lakatos, 1 fazekas, 2 asztalos és 6 molnár tevékenykedett ekkor a mezővárosban.¹⁴³ Legtöbbször a textiliparban és a bőrparban dolgoztak, ezt követte a malomipar.

Az úrbérrendezés során felvett adatok közül számunkra a legértékesebbek az adóköteles családfők név szerinti összeírásai, melyek tartalmazzák a kezükön lévő belső és külső telek nagyságát. Ezekből több is készült Gútán 1768 tavaszán rövid időn belül.

A gútai adózók név szerinti úrbérrendezéskor született jegyzékeinek földolgozása során alapvetően két forrásra támaszkodtam. Az Esztergomi Prímási Levéltárban található

¹⁴¹ Ettől eltérő jelenségeket, szabályozásokat is találunk az ország területén. Az úrbérrendezés során Kalocsán, mivel a belső határ szűk volt és nem tudták a szaporodó lakosságot földdel ellátni, a korábban a kalocsai érsekségtől árendált puszták földjét számították be a kalocsai jobbágyság telki illetőségébe. Itt a puszták elvesztették bérelt jellegüket, úrbéres földdé váltak. BÁRTH János 1975. 47.

¹⁴² EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár. Úrbéri ügyek E/65.

¹⁴³ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár. Úrbéri ügyek E/65.

Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár (Archivum Juridico-Oeconomicum) E/65 fondra és a nyitrai levéltárban a komáromi bíróság iratanyagára. Ezekben több fontos dokumentum is található, amelyek összefüggenek az úrbérrendezéssel. Alapvetően úgy jellemezhető a két forrás, hogy az esztergomi anyag az előzetes adatfelvételeket tartalmazza, amelyekből az úrbéri tabellákat összeállították, a nyitrai anyagban pedig már a rendezés eredményei, maguk a tabellák találhatók, amelyeket az egyes megyei bizottságok és a vármegyei közgyűlés jóváhagyott.

Az Esztergomi Prímási Levéltárban két előzetes összeírás is rendelkezésünkre áll, N° 1 és N° 2 megjelöléssel,¹⁴⁴ amelyek a gútai tabella összeállításához szolgáltak alapul. Az adózók névjegyzéke mindkét összeírásban alig mutat eltérést, azonban az első számú jóval több adatot tartalmaz az egyes jobbágysokról, gazdaságukról, ezért a *Conscriptio Urbarialis Oppidi Gutta N° 1* feliratú összeírást dolgoztam föl és vettem össze az elkészült úrbéri tabellával, oly módon, hogy mindkettőt számítógépre vittem.¹⁴⁵

Az első számú összeírás sajnos nem tartalmaz dátumot, azonban biztosra vehető, hogy valamikor 1768 tavaszán készülhetett, hasonlóan, mint a már említett kilenc kérdőpontra adott válaszok, a szállásösszeírás és a mesteremberek jegyzéke, melyeket 1768. április 7. és 9. között készítettek. A conscriptio latin nyelvű, a neveket is latinul írták, elől a keresztnév, utána a vezetéknév. Ez a legadatgazdagabb összeírás az úrbérrendezéssel kapcsolatban és a legtöbb családfő nevét tartalmazza. Az összeírásban több olyan adat található, amelyek más hasonló dokumentumokban nincsenek feltüntetve. Ilyen családonként a fiúk száma, a kenderföld nagysága, a gyümölcsöskertek száma, a jobbágysok tulajdonában lévő malmok és az adózók gazdaságaiban található állatállomány részletes bontásban. Végül az utolsó oszlopban feltünteti a település mesterembereit. Terjedelmes latin nyelvű megjegyzések (*Observationes*) zárják az összeírást, melyekben a táblázat egyes tételeit összegzik, valamint további információk szerepelnek a mezőváros gazdálkodásáról, a cenzusról, adóról stb.

A táblázatban 287 jobbágys, 90 házas zsellér és 82 házatlan zsellér neve szerepel, ezek összesen 459 felnőtt családfőt tesznek ki. A családfők számát szorozva a szokásos ötös szorzóval, 2295 főt kapunk az adózó családok összlétszámának. Minden családfőnél föl van tüntetve a fiúk száma, akiknek összege (mindhárom kategóriában együttesen) 642-t tesz ki.

A feltüntetett jobbágytelkek legkisebb nagysága a táblázatban $\frac{1}{4}$, a 287 jobbágys összesen $156 \frac{3}{4}$ telket birtokolt. A jobbágysok kezén lévő belső telkek nagysága $233 \frac{1}{4}$

¹⁴⁴ Uo.

¹⁴⁵ Az összeírást és a hozzá fűzött megjegyzéseket lásd a Függelékben az 1. számú dokumentumot. Az elfogadott úrbéri tabella a Függelék 2. számú dokumentuma.

pozsonyi mérőt tett ki, és 261 ház volt a tulajdonukban. A 90 házas zsellér csupán $20\frac{3}{4}$ belső telket bírt, emellett még csekély szántóföldet és rétet. A $1133\frac{1}{4}$ pozsonyi mérő nagyságú szántóföld és 4700 kaszás rét használói csaknem kizárólag a jobbágycsaládok voltak. A 163 gyümölcsöskertből 153 volt a jobbágyok tulajdonában, a kenderföldeknek is csak a töredékét bírták a házas zsellérek. A legnagyobb különbség azonban az ökrök számában mutatkozott, az összesen 702 darabnyi állományból csupán 13 volt a házas zsellérek és 4 a házatlan zsellérek kezén. Az ökör volt a legfontosabb igásállat, 4 vagy 6 ökröt fogtak szántáskor az eke elé, ezért a szántófölddel rendelkező jobbágyoknak volt elsősorban szükségük a munkaállatokra. A lovak és a tehenek esetében az eloszlás a három birtokoskategória között kedvezőbb volt. Lovaknál $542 : 81 : 61$, a teheneknél $732 : 67 : 33$.

Az összeírás arról tanúskodik, hogy az ökörtartás, 6–8 igásállat megléte a gazdaságban, és a nagyszámú állat teletetésére szolgáló aklok birtoklása a vagyonosabb réteg kiváltsága volt. Ezek hiánya sok gazdaságban jelezte a jobbágyság nagymértékű vagyoni rétegződését, elszegényedését, melynek következtében jelentős feszültség halmozódott föl a gútai társadalomban a 18. század utolsó harmadára. A város vezetését, az önkormányzat jelentős részét a nagyobb telkes gazdák alkották, ők irányították a város gazdasági életét, így a földesúrnak nyújtott szolgáltatások adózók közötti felosztását is. A szegényebb résztelkes és zsellér városlakók nehezményezték az úrbéri terhek, az igásrobot elosztását. *„Azert hogy a lóval való szolgálat nagyon terhes nalunk, nem pediglen az ökörrrel való szolgálat. Számtalanszor meg törtint dolog az nálunk hogy akinek ket lovacska vagyon szamat nem tudgya hanyszor kellett elöl állani, de ellenben az ökör tárto Gaszdának pedig Esztendőben haromszor vagy leg alabb negyszer ha kellennik utnak indulni is, de mivel az első ezen mentseggel ell tamogattya magátul a szolgálatott, hogy az ökrömöt hizlallom tehat be nem foghatom. A Masikat pedig a midőn ell parancsolla az polgár de mivel hogy ez mint Telben s mind Nyárban a szallasoknál szokott lakni azert nem parancsolhattya hogy nehéz által jövetel, es sokára is vetődik olly moddát tehát, Csak az ide haza telellő gaszdákat, mind ökkörrel mind pedig lóval való szolgálatra Sarczollák, holott nagy faradtsaggál marhajának teli eledelit, haza takarithattya.”* – olvasható egy 1787-ben a vármegyéhez írt panaszlevélben, amelyben a szegényebbek kérik a terhek arányos rendezését a lakosok között.¹⁴⁶ Nagyon érdekes a levélnek az a része, amely a nagyobb gazdáknak az egész év folyamán a folyókon túli szállásokon lakását panaszolja, akik ezzel találnak kibúvót a szolgálat alól. Az ilyen kinnlakás már tartósabb, jobb épületek meglétére utal a szállásokon.

¹⁴⁶ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár. Guttai uradalom iratai.

Az összeírók a táblázatban megjelölték a mesterembereket is, ennek alapján 5 takács, 5 csizmadia, 5 molnár, 3-3 varga és szabó, valamint 1 lakatos, 1 fazekas, 1 kovács, 1 borbély, 1 pintér, 1 asztalos és egy szűrszabó tevékenykedett Gútán. A mesteremberek száma itt csekélyebb, mint a már említett külön őket számba vevő jegyzékben. Csak feltételezhetjük, hogy ez esetben csupán azokat vették föl a jegyzékbe, akik elsősorban a mesterségükből éltek. Azok, akik a földművelés mellett foglalkoztak valamilyen iparral, nem kerültek összeírásra.

Különösen értékes, hogy az összeírás számos esetben kapcsos és szögletes zárójelek segítségével összeköti az adózók neveit, telkeket, illetve a belső telkeket. Többször az egymás alatt lévő 2-3 sort átfedő nagyobb méretű számmal írja a telek, vagy belső telek méretét, értékét, ezzel jelezve, hogy a sorokban szereplő személyek közösen bírják az így megjelölt telket, vagy belsőséget.¹⁴⁷ Az ilyen módon összekapcsolt adózók többnyire azonos vezetéknevűek. A feltüntetett kapcsolatok alapján a rokonok együttes gazdálkodására és együttlakására lehet következtetni.

Az összeírásban jelzett együtt gazdálkodó családok száma 34, ebből 32 jobbágy, kettő pedig házas zsellér. Az együtt gazdálkodó jobbágy, tehát telekkel rendelkező családfők közül 27 esetben ketten, négy esetben 3-an és egy esetben négyen alkotnak egy gazdaságot, képezik a mezőgazdasági férfi munkaerőt a háztartásban. Az általuk használt telek nagysága alapján 21 alkalommal a kis közösség egy egész telket, két alkalommal $\frac{3}{4}$, hét esetben fél telket, két alkalommal negyed telket művel. Ezekben a gazdaságokban nagyobb számú igavonó ökör található, nem volt ritka a 4, 6 állat, hiszen a szántóföldi műveléshez, szántáshoz elengedhetetlenek voltak. Tehát elmondhatjuk, hogy a nagycsaládok esetében a leggyakoribb, hogy két adózó családfő gazdálkodik egy egész telket kitevő területen. A valamilyen formában közös gazdaságban tevékenykedő jobbágy családfők száma 63 (21,95%), a többségük (224 fő) tehát maga gazdálkodott a telkén, illetve maga viselte a terheket, és adózott utána. A házas zsellérek közül csupán ketten gazdálkodtak közösen. A jobbágygazdaságok teljesítőképességének egyik jelentős fokmérője volt, hogy mennyi igavonó ökörrel rendelkeztek. A négy, vagy több ökörrel rendelkező családfők számítottak módosabbaknak, akik nagyobb jobbágytelekkel rendelkeztek, saját erőből el tudták végezni a földek megművelését és eleget tudtak tenni a jobbágyi terheknek. A táblázat alapján 74 családfőnek volt négy, egynek 5, 27-nek 6, egynek 7, 11-nek 8 és öt jobbágynak 8-nál több ökre. Negyvennyolc (16,72%) gazdának volt ugyan ökre, de négynél kevesebb és 126 (43,90%) gazdának egyáltalán nem volt igavonó ökre.

¹⁴⁷ Lásd a Függelékben az 1. számú dokumentumot.

A belső telkek oszlopában a zárójeleket és a nagyobb számokat úgy értelmeztem, hogy az egy fedél alatt, egy házban lakást jelent, ilyen 35 esetben található az összeírásban, kettő a házas zsellérek között, a többiek jobbágyok. Általában két családfő lakott együtt, 5 esetben három, és egy alkalommal 4 együtt lakó rokont jelöltek meg. Az adózó jobbágy családfők közül összesen 73 (25,44%) élt többcsaládos háztartásban, a házas zsellérek közül csupán 4 (4,44%). A táblázat alapján világos, hogy ezek az együttlakásra utaló jelek nem esnek egybe mindig az együtt gazdálkodással, az úrbéri telek külsőségeinek használatával. Vannak esetek, mikor igen, ilyenkor a telek is közös és belső telek sincs osztva. De vannak például családok, akiknél fél-fél telek van feltüntetve az adófizető családfőknél, azonban a belső telket nem osztották föl. Előfordul, hogy az egyikük nevén van a telek, de közösen használják a belső telket. Itt lehet szó apáról és fiúról, vagy apósról és vöről, stb. Az együttlakásnál meg kell jegyezni, hogy a jegyzékbe csak az adófizető családfőket vették föl. Ezért egyáltalán nem biztos, hogy a házban, amelyek esetében csak egy családfő van bejegyezve, nem lakott több család, esetleg töredékcsalád, házatlan zsellér, szolgacs család, özvegy, rokon stb. Különösen érvényes ez a nagyobb telekkel rendelkező gazdák esetében, akiknek nagyszámú állataik mellett szolgákra, cselédekre volt szükségük.¹⁴⁸

Az összeírás alapján tett megfigyelések, a levont végső következtetések egybeesnek Andorka Rudolf és Faragó Tamás történeti demográfiai kutatásainak eredményeivel a 18–19. századi család- és háztartásszerkezetről: *„Ez egyértelműen ellent mond annak a feltevésnek, hogy Magyarországon általánosak voltak az igen nagy létszámú háztartások. Ugyanakkor mindegyik vizsgált településen találtunk kisebb számban igen nagy, nyolc-kilenc és több személyből álló háztartásokat is. A leggyakoribbak azonban mindenütt a négy-, öt- vagy hatszemélyes háztartások voltak [...] a jobbágyparasztok háztartásai voltak a legnagyobbak, és e rétegben volt a legtöbb bonyolult összetételű háztartás. A zsellérparasztok háztartásai némileg hasonlítottak a jobbágyparasztokéhoz. Viszont a házas és különösen a házatlan zsellérek általában egyszerű családos háztartástípusúak voltak, leginkább közöttük voltak egyszemélyes háztartások. A kézművesek háztartásai többnyire közepesen nagyok, de ritka a bonyolult típusú közöttük.”*¹⁴⁹

A nyitrai levéltári anyagban három úrbéri tabella¹⁵⁰ is található 1768-ból. Az adózók, a vezetéknevek és sorrendjük mind a három táblázatban megegyeznek és alig térnek el az előzetes összeírásoktól. A tabella magyar nyelvű, a fejlécek és a nevek ebben

¹⁴⁸ KOSÁRY Domokos 1963. 126–127.

¹⁴⁹ ANDORKA Rudolf – FARAGÓ Tamás 1984. 409

¹⁵⁰ ŠANR, fond Krajský súd v Komárne, 173. doboz.

magyarul vannak írva. Azt a tabellát dolgoztam föl a három közül, amelyet előrenyomtatott táblázatba töltöttek be kézzel, és a teleknagyság 32-tedben van megadva.¹⁵¹ Van ugyanis olyan tabella a periratok között, amely negyedekre osztja csupán a telkeket. A táblázat utolsó lapján található hitelesítés alapján a Komárom vármegyei közgyűlés 1768. június elsején fogadta el a gútai úrbéri táblázatot.

Ez a táblázat 283 jobbágyot, 96 házas zsellért és 69 házatlan zsellér tartalmaz név szerint, akik összesen 112 $9/32$ telket bírtak. A belső telkek nagysága összesen $726 \frac{7}{8}$ pozsonyi mérő, a szántóföldek 663 hold, a rétek 2438 szekér nagyságú területet tesznek ki. Összehasonlítva az előbb tárgyalt előzetes összeírással, a jobbágyok és a házas zsellérek száma csupán csekély eltérést mutat, azonban itt a házatlan zsellérek száma 13-mal kevesebb, mint az érseki összeírásban. A telkek nagyságában mutatkozó nagy különbség ($156 \frac{3}{4}$ és $112 \frac{9}{32}$) azzal magyarázható, hogy az úrbéri tabellában átszámították a gútai jobbágyok telkeit a Komárom megyében meghatározott nagyságúakra. Az úrbérrendezéskor Komárom megyében megállapított telki állomány egész telek esetében 20, 22, illetve 24 hold nagyságú szántó, valamint 6, 8, illetve 10 kaszás rét volt. A szántó esetében az osztálybesorolás (I., II. stb.), a rétnél a sarjúkaszás lehetősége szerint határozta meg a konkrét teleknagyságot.¹⁵² Nehezebb magyarázatot találni a belső telkek összkiterjedése (254 és $726 \frac{7}{8}$ pozsonyi mérő) közötti nagy különbségre. Legvalószínűbbnek tűnik, hogy az esztergomi jegyzéknél elírásról van szó, mivel a másik előzetes összeírásban (N° 2) a belső telkek nagysága 740 mérőt tesz ki, ami majdnem megegyezik az úrbéri tabella adatával.

Az országos méreteken, azonos időben rögzített adatok lehetőséget nyújtanak arra, hogy összehasonlítsuk az egyes helységek telekátlagait, a jobbágyok kezén lévő telkek nagyságát. A telekátlag (amelyet úgy számítanak ki, hogy az egésztelek-számot osztják a telkes jobbágyok számával) Gútán 0,40, ez az országos átlagnál kisebb, amely fél telek körül volt.¹⁵³ Az adatok a telkes jobbágyok teleknagyság szerinti megoszlásának országos összevetésére is alkalmat nyújtanak. A szakirodalom ehhez azt a megoldást választotta, hogy hét teleknagyság-kategóriát állított föl. Felhő Ibolya az elsőbe azokat a telkes jobbágyokat sorolta be, akiknek 1 $1/2$ -nél nagyobb telkük volt (tehát $49/32$ telektől fölfelé), a másodikba a

¹⁵¹ Lásd a Függelékben a 2. számú dokumentumot.

¹⁵² FELHŐ Ibolya (szerk.) 1970. 218.

¹⁵³ Felhő Ibolya könyvének szerkesztésekor az Országos Levéltárban található urbáriumokat használta fel, ezek adatait közölte. Mivel az esztergomi érsekség Komárom megyei helységeinek adatai nincsenek az OL-ban, az EPL-ben található előzetes összeírás úrbéres földterület-adatait számolta át a megyei átlagos telekállomány (30 hold: az átlagos külső telek + 1 hold: az átlagos belsőtelek = 31 hold.) segítségével. Azonban a számításnál több hiba is becsúszt, illetve pontatlan adatokat használt, ezért az általa kiszámított 108 $28/32$ telekszám és a belőle levezetett többi átlagszámok is hibásak, eltérnek a hitelesített, itt bemutatott úrbéri tabellától. Az általa kimutatott telekátlag 0,48 volt. Felhő Ibolya adatait vette át FÓNAGY Zoltán 2013. 369.

33/32 – 48/32, a harmadikba a 25/32 – 32/32, a negyedikbe a 17/32 – 24/32, az ötödikbe a 9/32 – 16/32, a hatodikba az 5/32 – 8/32 és végül a hetedikbe a 4/32 telket bíró jobbágyságok.¹⁵⁴ A felállított teleknagyság-kategóriák szerint egy jobbágyság tartozott a harmadik, 65 a negyedik, 149 az ötödik, 65 a hatodik, végül 3 a hetedik kategóriába.¹⁵⁵

Az úrbéri tabellában kimutatott 283 adózó jobbágyság családfő közül mindössze 66 rendelkezett fél teleknél nagyobb, legtöbben (149-en) a fél teleknél kisebb, de negyed teleknél nagyobb kategóriába tartoztak. Ez azt mutatja, hogy nagyon kevés föld volt a gútai gazdák, egy-egy család kezén, és ez a csekély földmennyiség öröklődött szét a következő évszázadokban a jobbágyság utódai között. A gazdák használatában lévő úrbéri telkek mellett meg kell említeni a hatalmas közös városi legelőket, és a város tulajdonában lévő réteket, nádasokat, amelyeket minden évben „fölnyilaltak”, egyenlő részekre osztottak a város vezetői, és részben ingyen, részben pénzért a gútaiak kapták meg. A szántóföldek esetében a pusztabérletek nyújtottak némi kiegészítést a jobbágyság telkek csekély állományához. A gazdálkodás eredményét ugyanakkor majd minden évben kétségessé tették a gyakori árvizek. Összegzésként elmondható, hogy jóval az országos átlag alatt volt a gútai jobbágyság kezén lévő jobbágyság telkek nagysága, és az ezeken folytatott hatékony gazdálkodás is számos nehézségbe ütközött. A helyzet a népesség növekedésével és az érseki puszták bérletével kapcsolatos, jobbágyságokra nézve hátrányos változások, az érsekséggel folytatott viták, perek (ezekről még külön fejezetben szólnak) tovább csökkentették a lakosság létalapját képező földek mennyiségét az elkövetkező évszázadokban. Az érsekség nem kívánt ezen a megmerevedett birtokstruktúrán változtatni, az egyre rosszabbodó helyzeten javítani, segíteni, bár a gazdasági érdekeit szolgálta volna egy jelentősebb revízió, hogy életképes jobbágyságok alakuljanak ki.¹⁵⁶

Az esztergomi érsekség ragaszkodott hozzá, hogy a községeiben az úrbérrendezés során ne a központilag javasolt egységes urbáriumot vegyék alapul a teleknagyság és

¹⁵⁴ FELHŐ Ibolya (szerk.) 1970. 21.

¹⁵⁵ Felhő Ibolya számai a már említett okok miatt ettől eltérnek. Nála az egyes kategóriákba sorolt jobbágyságok száma a következő: negyedikbe 103, ötödikbe 95, hatodikba 26. FELHŐ Ibolya (szerk.) 1970. 152.

¹⁵⁶ A Mária Terézia-féle úrbérrendezést követő úrbéri reguláció nem számított kivételesnek, mint az a Bács megyei 1731-től népesített kamarai Jankovác faluban történt. „Az úrbérrendezés utáni másfél évtizedben, különösen 1781-1782 táján nagy úrbéri regulációs tevékenység zajlott Jankovác határában. A Magyar Kamara, mint földesúr valószínűleg újabb földeket bocsátott a jobbágyság rendelkezésére azért, hogy életképesebb gazdaságok, kedvezőbb teleknagyságok jöjjenek létre. 1772-ben például még léteztek 1/8 telkek Jankovácra, amelyek 1785-re eltűntek 1/4 –es lett a legkisebb telki föld, ami még mindig fölöttébb kicsinek számított. Ezért a XIX. század első felének uraságai, bár erre vonatkozó uradalmi utasítás, határozat nem maradt fent, láthatóan arra törekedtek, hogy a jobbágyság örökösödése és a birtokvásárlások során 2/4, azaz fél telek alá ne menjen a jobbágyság telkmérete.” – írja szülőfalujáról Báth János. BARTH János 2018. 25. Hasonló, a telekprózódást akadályozó törekvések jellemezték a nagyrészt Komárom megyében elterülő tatai és gesztesi Eszterházy-uradalmat is a reformkorban. SZABAD György 1957. 138–141.

szolgáltatások meghatározásánál, hanem hagyják meg az egyes helységek történetileg kialakult, egymástól eltérő viszonyait. A javaslatot végül Mária Terézia is elfogadta.¹⁵⁷ A Mária Terézia idejében végrehajtott rendezés eseményeit és eredményeit az érsekség birtokain így foglalta össze egy, az érsekség részére készült irat a reformkor végén: „Az Esztergomi Érsekségnek javait boldog emlékü Királyné, mivel az Érseki szék 1765től 1776ik évig különben is üresen állott, in statu quo hagyatni rendelte, e végett a jobbágyi állományok kimetszését, vagy kiegészítését – Constitutivi sessionalis excisionem, redintegrationem – egyenesen megtiltotta, a jobbágyi birtokot sehol nem osztályoztatta, hanem kegyelmes szándéka abban állapodott meg, hogy az Érsekek minden, a jobbágyaiktól járó haszonvételeikben sértetlenül megtartassanak;[...] Ezen elv szerint a Királyi Biztosok, vagy vármegyei küldöttek, feljegyezték a jobbágyi járandóságokat, számbavették a bemondott jobbágyi munkálatokat, s' ezekből tabellákat készítettek, mellyek felterjesztés és felsőbb helybe hagyás után a vármegyék által a feleknek kiadattak [...]. Az illy képpen alakított urbér az uradalomnak bizonyos kárára, de jobbágyságnak is kedve ellen lévén, kezdettől fogva írott betű maradott, gyakorlatba soha nem ment, sőt az ellenkező divatnak, vagy is a szabadhajtnak folytatásával egészen elmellőztetett, s' illy elavult állapotban maradott egész mostanáig, vagy is majd 80. évig.”¹⁵⁸

A Mária Terézia-féle úrbérrendezésnek mégis messzemenő következményei voltak a magyarországi jobbágyság, így a gútai lakosság további sorsára nézve. Az ekkor megállapított nagyságú, a gazdák használatába adott, a tabellába beírt jobbágytelek lett az alapja minden kötelezettségnek és juttatásnak. A szabadságharcot követően a jobbágyfelszabadítás során annak a földnek lettek tulajdonosai a volt jobbágyok, amely a jobbágytelkükhöz tartozott. A jobbágytelek minimális nagyságát az urbárium 1/8 telekben szabta meg, azokat a jobbágyokat, akiknek szántója-rétje az 1/8 telekhez járó területet nem érte el, a zsellérek közé sorolta. A jobbágytelkek szétöröklése folytán egyre többen jutottak zsellérsorba. A legelőt közösnek hagyták meg, ez azt is jelentette, hogy a telek után járó legelőjogból és más, a telek után évente felosztott, közösen használt javakból a legszegényebbek, a zsellérek egyre jobban kiszorultak, miközben számuk folyamatosan növekedett.

Az urbárium megengedte az erdő bizonyos korlátozott használatát (faizás, makkoltatás), de szigorúan megtiltotta a vadászat, madarászat, halászat, a pálinka-, a sörfőzés és italárulás minden formáját. A mészárszék, a vendégfogadó és a vám is egyedül a földesurat

¹⁵⁷ FELHŐ Ibolya (szerk.) 1970. 136.

¹⁵⁸ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár. Urbéri ügyek E/236. Címe Recapitulatio, évszám és szerző megjelölése nélkül.

illette.¹⁵⁹ Ami a halászat és vadászat tilalmát illette, Gútán a 18. század végén és a 19. század elején nem érvényesítették következetesen, csupán a jobbágyfelszabadítás után zárták ki teljesen a volt jobbágyokat a halászatból. A halászóvizek egy részét bérelte a város, más határbeli helyeken az uradalom megengedően tekintett a lakosok által gyakorolt halászatra. A halászati jog részbeni szabad gyakorlásáról szól az esztergomi érsekség uradalmi ügyvédjének a Gúta mezőváros elleni per során 1835-ben tett kijelentése is: „[...] a gúttai lakosok önhatárukra vonatkozólag egyedül a folyók halászatától fizetnek az uradalomnak haszonbért, a tavakat pedig minden díj nélkül szabadon halászzsák.”¹⁶⁰

Részletesen szabályozta az urbárium a robotolás módját és tartalmát, a kilencedelést, felsorolta a földesúr által eddig szedett s most eltiltott járulékokat és megszabta a kiszabható földesúri bírságot és fenyítéket, előírta az úriszéktartás, a megyéhez intézendő fellebbezés és a telekát ruházás módját. Az utód nélkül elhalt vagy elszökött jobbágy javai az uraságot illették, de ha az olyan földet, amely az urbárium felvételekor parasztkézen volt, saját majorsági földjévé a földesúr nem tehetett, arra vagy új jobbágyot kellett ültetnie, vagy a többi jobbágy kezére adni azt.

A népesség a történeti demográfia szemszögéből

A történeti demográfiai források viszonylagos bősége jellemző Gútára, és több körülmény is segíti az ilyen irányú kutatást. Elsősorban a lakosság rendi, etnikai és vallási homogenitása megkönnyíti a források elemzését. Rendi jogállás szempontjából csaknem kizárólag jobbágy lakosságról beszélhetünk, a nemesek száma az össznépeség két százalékát sem érte el.¹⁶¹ Egyházi szempontból az esztergomi egyházmegyéhez tartozott a város és a vidéke, a földesura is az érsekség volt folyamatosan 1848-ig. A lakosság homogén római katolikus vallású volt, így az 1715-től rendszeresen vezetett katolikus egyházi anyakönyvek rögzítették a lakosság népmozgalmi adatait. Más vallású lakos csupán elvétve fordult elő a 19. század közepéig. A zsidók letelepedését, helyben lakását a város vezetése tiltotta, és erre csak az 1840-ben elfogadott jogkiterjesztő törvény¹⁶² után, a negyvenes évek végétől nyílt lehetőség. A vándormozgalom és az exogám házasságkötések alacsony szintje ugyancsak elősegítették az adatok megbízható elemzését. Etnikai szempontból homogén magyar

¹⁵⁹ FELHŐ Ibolya (szerk.) 1970. 12.

¹⁶⁰ Hamar Pál primási érsekújvári kerületi főügyész 1851-ben készült, nyomtatásban is kiadott, a gútai úrbéri pert összefoglaló munkájából. HAMAR Pál 1851.

¹⁶¹ A II. József császár idejében végrehajtott népszámlálás alkalmával 1785-ben a 1732 főnyi férfilakosságból 32 nemes férfit mutattak ki. THIRRING Gusztáv 1940. 380.

¹⁶² Az 1840. évi XXIX. t. cikkely a bányavárosok kivételével szabad lakhatást biztosított az országban a zsidóknak.

közösségről beszélhetünk, csupán néhány beházasodó, vagy hivatalnok esetében fordult elő, hogy más nemzetiségűnek vallotta magát.¹⁶³ A cigány népesség száma sem haladta meg a 2-3 százalékot, és ők is római katolikus vallásúak voltak. Leegyszerűsítve azt lehet mondani, hogy aki a vizsgált időszakban, különösen a jobbágyszabadításig, Gútán született és a gyermekek szerencsés feléhez tartozott, akik megérték a felnőttkort, az nagy valószínűséggel megházasodott és gútai házastársat választott. Itt születtek a gyermekei és itt is temették el. Ezekről az eseményekről az anyakönyvekben bejegyzések keletkeztek. Ha adóztatott vagyonnal rendelkezett, akkor bekerült az adóösszeírásokba is. A kutatást nehezíti azonban az a tény, hogy több ezres lélekszámú településről van szó, s a korabeli egyházkormányzatok és a megyei közigazgatás nem rendelkezett megfelelő apparátussal ekkora települések név szerinti összeírásainak végrehajtásához, tehát ezeket a forrásokat óvatosan kell kezelni a város népességének megállapításánál.¹⁶⁴

A források az eredetük, létrehozóik alapján nagyon sokrétűek, elsősorban az egyházhoz kötődnek, amely az egyes plébániák vizitációja alkalmával mindig igyekezett számot adni az általa gondozott népességről. A helyi plébániák az anyakönyvek vezetése nyomán a legtöbb információval rendelkezett a népmozgalmi adatokról. A Habsburg uralkodók a 18. század második felétől az egyház szervezetét kihasználva igyekeztek adatokat gyűjteni a népesség számáról. II. József császár a katonaság szervezetét használta föl, hogy végrehajtsa az ország első igazi népszámlálását, ahol a katonai szempontok voltak a legfontosabbak. Gazdasági, adózási szempontok domináltak a különböző földesúri és állami összeírások esetében, ezeknél a nem adókötelesek nagy számának kimaradása a jegyzékekből nehezíti demográfiai szempontú felhasználásukat.¹⁶⁵ A gazdasági jellegű iratok között is nagy számban akadnak egyházi urbáriumok és birtokösszeírások az érsekség birtokairól, az adózó jobbágyságról, a megművelt földek nagyságáról, az állatállományról. A 19. század első felében már több nyomtatásban megjelent munka ad számot az egyes települések lélekszámáról, azonban ezek is csak a már említett összeírásokra támaszkodhattak. Többnyire a forrásaik megjelölése és forráskritika nélkül vették át azok adatait.

¹⁶³ 1850-ben a „Megye stasticája” alapján, amely bizonyára az abban az évben végrehajtott katonai népszámláláson alapult, Gútán 4760 magyar, 6 német és 21 zsidó lakott. ŠANR Számvevőségi iratok 1850.

¹⁶⁴ „Az egyházi részletes, név szerinti összeírások bizonyíthatóan nem tudták a nagyobb lélekszámú, összetettebb társadalmú mezőváros népességét számba venni.” – jegyzi meg Benda Gyula Keszthelyről, amelynek kimutatott jogi népessége 4050 volt II. József császár népszámlálása idején. BENDA Gyula 2008. 108-111. Gútán ekkor 3455 főnyi jogi népességet mutattak ki, tehát két hasonló nagyságrendű lakossággal rendelkező mezővárosról beszélhetünk.

¹⁶⁵ A vármegye által évente kiadott utasítások alapján a háztartásokban a következő személyek után kellett adót fizetni: jobbágy, zsellér, házas zsellér, férfi testvér, 16 évesnél idősebb fiú és lány, szolgálólány és szolga.

Az alábbi táblázatban foglaltam össze a Gúta népességére vonatkozó forrásokat és emeltem ki a fontosabb adataikat. Mindezek alapján kísérletet teszek a város lélekszámának és a népességszám változásának bemutatására. Az adójegyzékek esetében becsült népességszámot számítottam és közlöm a táblázatban. A becslések esetében a becsült népességszám alsó határát az adóköteles személyek, vagy háztartások számát öttel szorozva számítottam ki. A felső határt pedig úgy kaptam meg, hogy az összeírásokból kimaradtak arányát 25 százaléknak vettem és ezt hozzáadtam az előzőleg kiszámított alsó határértékhez. A szakirodalom az ilyen számításokat óvatosan kezeli és a szokásos ötös szorzóval kapcsolatban is fölmerültek már kétségek, amelynek segítségével a háztartások számából a népesség számára lehet következtetni.¹⁶⁶ Magyarozatként annyit fűzök a becslésekhez, hogy a megbízhatónak tartott, II. József császár idejében végrehajtott népszámlálás esetében az egyes gútai családokra, valójában háztartásokra, 5 fő esett, tehát ezt tekintettem az egész időszakban mérvadónak. Az adójegyzékekből kimaradtak arányának meghatározásánál a József-kori népszámlálás, a jegyzékek, valamint az anyakönyvi születésszámok idősorainak összevetésével jutottam arra a következtetésre, hogy ez a szám 25 százalék körül lehetett.

1. táblázat. Gúta népességi adatai és forrásai 1768–1869

Év	Típusa, jelzete	Népesség száma	Népesség becsült száma	Adóköteles személyek, háztartások száma	Megjegyzések, további adatok
1768	Összeírás, EPL E/65 N1		2300-3100	459	287 jobbág, 90 házas, 82 házatlan zsellér; a fiúk száma 642
1768	Úrbéri tabella, ŠANR Krajský súd Komárno		2250-3000	448	283 jobbág, 96 házas, 69 házatlan zsellér
1780	Egyházlátogatás, GPHI	3248			913 felnőtt és 725 15 év alatti férfi, valamint 920 felnőtt és 690 15 év alatti nő
1785	Népszámlálás	3455		690	1732 férfi, ebből 626 házas, 1106 nőtlen vagy özvegy; 1723 nő; 449 ház
1786	Népesség-nyilvántartás, ŠANR Komárňanská župa I., Általános népösszeírások	3479		689	1739 férfi, ebből 651 házas, 1088 nőtlen vagy özvegy; 1740 nő; 451 ház
1787	Népesség-nyilvántartás, ŠANR Komárňanská župa I., Általános népösszeírások	3482		693	1754 férfi, ebből 640 házas, 1114 nőtlen vagy özvegy; 1724 nő; 457 ház
1800	Kamarai összeírás, MNL OL UetC, Fasc. 224 no 25.	4200			3700 gyóntatható, 500 nem gyóntat.; 362 jobbágház és 138 zsellérház
1800	Kamarai összeírás, MNL OL UetC, Fasc. 224 no 25. saját összesítés		3150-4200	630	416 jobbág, 140 házas, 59 házatlan zsellér, 11 cigány és 4 adómentes
1802	Egyházlátogatás, EPL AEV Lib. 290	4137			4135 r. kat. + 2 ortodox
1812	Egyházlátogatás, GPHI	5000			3200 gyónóképes
1815	Schematismus (egyházi névtár)	5024			5019 r. kat. + 5 ortodox

¹⁶⁶ Lásd ezzel kapcsolatban a könyv szerkesztőjének, Szijártó M. Istvánnak jegyzetét, BENDA Gyula 2008. 107.

1817	Schematismus (egyházi névtár)	5026			5021 r. kat. + 5 ortodox
1818	Nemtelenek összeírása, ŠANR Komárňanská župa I., Közgyűlési iratok	3714			1838 férfi, ebből 798 fő 0-17 éves; 1876 nő; 525 ház
1818	Schematismus (egyházi névtár)	5030			5025 r. kat. + 5 ortodox
1819	Nemtelenek összeírása, ŠANR Komárňanská župa I., Közgyűlési iratok	3788			1870 férfi, ebből 836 fő 0-17 éves; 1918 nő; 530 ház
1820	Nemtelenek összeírása, ŠANR Komárňanská župa I., Közgyűlési iratok	3926			1940 férfi, ebből 711 fő 0-17 éves; 1986 nő; 529 ház
1821	Schematismus (egyházi névtár)	4446			4442 r. kat. + 4 ortodox
1823	Nemtelenek összeírása, ŠANR Komárňanská župa I., Közgyűlési iratok	3977			1966 férfi, ebből 776 fő 0-17 éves; 2011 nő; 537 ház
1826	Schematismus (egyházi névtár)	5047			5042 r. kat. + 5 ortodox
1828	Conscriptio regnicolaris, MNL OL		2550-3400	504	454 jobbágy, 36 házas- és 14 házatlan zsellér; 18-60 év közötti családtagok száma 1086
1828	Nagy Ludovicus: <i>Notitiae politico-geographico statisticae incluti regni Hungariae, partiumque eidem adnexarum auctore Ludovico Nagy. Tomus primus.</i> 133.	5048			5043 r. kat. + 5 ortodox; 549 ház
1830	Nemtelenek összeírása, ŠANR Komárňanská župa I., Közgyűlési iratok	4836			2328 férfi, ebből 1058 fő 0-17 éves; 2508 nő; 512 ház
1833	J. C. V. v Thiele: <i>Das Königreich Ungarn. Ein topographisch-historisch-statistisches Rundgemälde, das Ganze dieses Landes in mehr denn 12,400 Artikeln umfassend. Zweiter Band.</i> 205.	5048			549 ház
1835	Nemtelenek összeírása, ŠANR Komárňanská župa I., Közgyűlési iratok	4949			2335 férfi, ebből 1061 fő 0-17 éves; 2614 nő; 525 ház
1836	Fényes Elek: <i>Magyar országnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben. Első Kötet.</i> 149-150.	5070			5067 katolikus + 3 óhitű
1838	Adófizetők összeírása, ŠANR Krajský súd Komárno		3500-4700	696	569 jobbágy, 109 házas- és 18 házatlan zsellér
1838	Schematismus (egyházi névtár)	5599			5594 r. kat. + 5 ortodox
1839	Nemtelenek összeírása, ŠANR Komárňanská župa I., Közgyűlési iratok	5062			2521 férfi, 2541 nő; 432 ház
1841	Fényes E.: <i>Magyar országnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben. Második javított kiadás. Első Kötet.</i> 137.	5451			5450 katolikus + 1 evangélikus
1842	Rovás-összeírás, ŠANR Komárňanská župa I., Közgyűlési iratok		2750-3700	547	317 jobbágy, 106 fiú, 38 testvér, 64 zsellér, 22 nemes

1842	Schematismus (egyházi névtár)	6421			6420 r. kat. + 1 evang.
1847	Adófizetők összeírása, EPL E/65		3850-5150	770	
1847	Fényes Elek: <i>Magyarország leírása. II. Rész. 30.</i>	5926			
1848	Schematismus (egyházi névtár)	5032			5005 r. kat. + 4 ref., 3 ortodox, 20 zsidó
1848	Fényes Elek: <i>A Magyar Birodalom statistikai, geographiai és történeti tekintetben. Első kötet. Komárom vármegye. 93. o.</i>	6000	4500-6000	901	579 telkes gazda, 240 zsellér, 40 kézműves, 4 kereskedő és 38 nemes családfő
1850	Táblázatos kimutatás, német, ŠANR Komárňanská župa I., Fasciculus I-V. 1850	4787			4760 magyar, 6 német, 21 zsidó; 4760 r. kat., 6 református, 21 zsidó
1850	„Megye statisticája”, ŠANR Komárňanská župa I., Számvevőiségi iratok 1850-1859	4787			4760 magyar, 6 német, 21 zsidó;
1850	Országos Kormánylap 1856. 6. 20.	4123			Bálvány- Szakállas 55 lakos (Keszegfalvához tartozik)
1851	Egyházlátogatás, EPL AEV Liber 595	4128			a katonai összeírás szerint összesen 4184, ebből 56 a bálványszakállosi pusztán; 4156 r. kat., 4 ref., 24. zsidó; a katolikusok közül 3282 gyónóképes, 874 nem gyónóképes
1851	Fényes Elek: <i>Magyarország geographiai szótára, melyben minden város, falu és pusztá, betűrendben körülményesen leíratik. I. Kötet. 60 o.</i>	6000			
1853	Rendek plébános összeírása, GPH Irattára	4465			ebből 53 zsidó
1853	Rendek plébános összeírása, saját összesítés	4509		737	ebből 2212 nő 2297 férfi, 56 zsidó; 554 lakott ház
1854	Schematismus (egyházi névtár)	4221			4193 r. kat. + 28 zsidó
1855	Schematismus (egyházi névtár)	4564			4509 r. kat. + 55 zsidó
1857	Népszámlálás 1857, <i>A Magyar Korona országaiban az 1870. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei a hasznos házi állatok kimutatásával együtt. 606.</i>	5789			
1858	Hornyánszky Victor: <i>Geographisches Lexikon Königreichs Ungarn. 132.</i>	4221			4193 kat. + 28 zsidó
1863	B.-R.-A.-P.: <i>Magyarország helynévtára. 334.</i>	4817			
1863	Schematismus (egyházi névtár)	5896			5789 r. kat. + 107 zsidó
1866	Schematismus (egyházi névtár)	6296			6157 r. kat. + 139 zsidó
1869	Sebők László: <i>Az 1869. évi népszámlálás vallási adatai. 102.</i>	5824		987	ebből 5664 r. kat., 6 ref. és 154 izraelita; 2959 férfi, 2865 nő; 734 ház
1869	Népszámlálás, ŠANR Komárňanská župa I., Sčítacie hárky 1869; saját összesítés	5822		884	ebből 5662 r. kat., 6 ref. és 154 izraelita; 2959 férfi, 2863 nő; 734 ház
1869	Schematismus (egyházi névtár)	6378			6240 r. kat. + 138 zsidó

Az egyházlátogatási jegyzőkönyvek és a papi névtárak népességi adatai

A 18. század közepétől több egyházlátogatási jegyzőkönyv ad hírt a gútai népesség nagyságáról. Az egyházi szabályzat előírta a canonica visitatio alkalmával a hívők számának számbavételét is. A Batthyány József érsek idejében, 1780. május 3-án kelt gútai egyházlátogatási jegyzőkönyv¹⁶⁷ nyújtja a legrészletesebb képet a korabeli egyházi, társadalmi és gazdasági viszonyokról. Egy egész fejezetet szentel a gútai népesség leírásának. *„Ami a plébánia népét illeti, mind ugyanolyan, tudniillik magyar nyelvűek és mind katolikusok; a szertartások látogatása iránti áhítatos elkötelezettségük páratlan, csakúgy, mint a plébános és a többi, bármilyen rendű egyházi iránti nagy figyelmességük, tiszteletük és előzékenységük. Két szakadár hitű férfi van itt, nőtlenek, az egyik a kereskedő boltjának legénye, a másik segédje; alkalmazkodásból [?] katolikus szakácsnőt tartanak. Megtérésükre semmi remény nem mutatkozik, noha a szertartásokon minden vásár- és ünnepnapokon megjelennek.*

A lelkek száma:

felnőtt férfiak

15 év alattiak

Felnőtt nők

15 év alatt

Beleszámolva a két szerbet

<i>szám</i>
911
725
920
690
2
Összesen 3248

Ez az 1780-as népességszám valósnak tekinthető, bizonyára egy részletes lélekösszeíráson alapulhat. Az 1768-as úrbéri összeírások alapján megállapított becslések felső értékét, a 3000–3100 főnyi lakosságot valószínűsíti. Összevetve az öt évvel később, II. József császár rendeletére végrehajtott népszámlálás adataival (3455 lakos, ebből 1732 férfi, 1723 nő), amelyeket hitelesnek fogad el a szakirodalom, ugyancsak pontosnak tűnik a népesség száma.

Az 1802-es canonica visitatio röviden szól a népességről, számukat 4137-ben adja meg, akik mind római katolikusok, kivéve két ortodox vallásút. Maga a számadat hihetőnek tűnik, lehetséges, hogy ugyancsak korábbi név szerinti összeíráson alapulhatott.

1812-ben is csupán egy rövid bekezdés szól a népességről. *„A plébánia híveinek száma 5000 lelket tesz ki, melyből 3200-an gyónóképesek. Egyvallásúak és egy nyelvűek; a*

¹⁶⁷ Az eredeti irat bekötve a GPH Irattárában található. ANGIAL Béla 2018. 168–182.

*nép elég jámbor. [...]. A kerek ötezres szám óvatosságra int, bizonyára becslésről van szó, a forrása ismeretlen.*¹⁶⁸

A szabadságharc leverése után, 1851. május 5-én került sor a gútai plébánia kánoni vizitációjára, amelyet maga Scitovszky János esztergomi érsek végzett. Az egyházlátogatás mellett több fontos intézkedést is tett a főpap a városban, ezekről az egyházi sajtó is beszámolt.¹⁶⁹ A gútai új iskolaépület alapítása valóban előremutató intézkedés volt a város jövője szempontjából, a bálványszakállasi pusztá egyházi szempontból Keszegfalvához történt csatolása azonban a gútaiaknak a pusztát saját határukhoz csatolni akaró igyekezete ellen tett lépés volt.

A lakosságról egy egészen részletes kimutatás került be a jegyzőkönyvbe, és külön emeli az adatok értékét, hogy megnevezi azok forrását is, az 1850-ben végrehajtott katonai népszámlálást. *„E plébánián a legutóbbi katonai összeírás szerint mindösszesen 4183 lakos található, tudniillik:*

<i>a, katolikusok együttesen</i>	4156
<i>b, helvét hitvallásúak együttesen</i>	4
<i>c, zsidók együttesen</i>	24
<i>Összesen</i>	4183, ¹⁷⁰ <i>akik közül közben</i>
<i>56-ot Bálványszakállós filiához számítottak, és közülük</i>	
<i>1. gyónóképesek mindenholnan</i>	3282
<i>2. nem gyóntathatóak mindenholnan</i>	874
<i>3. katolikus házaspárok</i>	768
<i>4. özvegyemberek</i>	78
<i>5. özvegyasszonyok</i>	190
<i>6. 15 év feletti ifjak</i>	266
<i>7. 15 év feletti leányok</i>	256
<i>8. 15 év alatti ifjak</i>	970
<i>9. 15 év alatti leányok</i>	852
<i>10. iskolaképes ifjak</i>	265
<i>11. iskolaképes leányok</i>	217

¹⁶⁸ Az 1815-ben kiadott egyházi névtár 5024, az 1817-es pedig 5026 lakost tüntet föl Gútán.

¹⁶⁹ „[...] három osztályú elemi tanodát alapított, az erre építendő toronyba iskolai harangot maga az érsek ígért, a' segédlelkész eddigi valóban szegény fizetését megjavította, bálványszakállasi pusztáját a' távolabb eső Guta anyae gyháztól elválasztván, Keszegfalvához mint közelebb eső materhoz csatolta, 's meghagyván az előbbi plébános urnak itteni beneficiumát, a' bekebelezett filia új lelkészének magáéból rendelt illő járandóságot; [...].” *Religio* 1851. 471.

¹⁷⁰ Összeadási hiba, helyesen 4184.

Az 1850–51-es katonai népszámlálás gútai eredményeiről nem maradt fenn másol ilyen részletes kimutatás. A szabadságharc leverése után tartott első országos népszámlálás eredményét alulszámláltnak tekinti a szakirodalom,¹⁷² ezt a gútai számok is alátámasztják, mintegy 15 százaléknyi népesség maradhatott ki a számlálásból.

Az egyházi névtárak a települések lakosságáról, azok felekezeti megoszlásáról a 19. század eleje óta jelentek meg rendszeresen. A vallási megoszláson kívül az egyes plébániákon használt nyelvekre vonatkozóan tartalmaznak még adatokat, továbbá fontos, hogy az egyes puszták, a külterületi lakott helyek népességét külön mutatják ki. A schematizmusok kiadásához az egyes egyházmegyék a plébánosoktól kérdőíven gyűjtötték be az adatokat. Az esztergomi egyházmegye által kiadott névtárak népességi adatainak színvonala hullámzó. Általában nem állt mögöttük részletes név szerinti összeírás, elsősorban a helyi plébános lelkiismeretességén múlt, hogy mennyire igyekezett valós számokat megadni, vagy csak elképzelt, kerekített számokat jelentett le. Az is előfordult, hogy több egymást követő évben ugyanazt, vagy alig különböző számokat közöltek. Leginkább megkérdőjelezhető a kerek ezres lélekszámok megbízhatósága. Néhány esetben azonban konkrét számlálás, adatfrissítés állhat a számok mögött, ilyen a táblázatban ismertetett 1821-es és 1848-as adat.

Bálványszakállas pusztán a 19. század elején a népesség száma 20–25 körül stagnált, az 1848-as névtár már 51 katolikust mutatott ki, és az ötvenes években végig 50 fő fölött volt az itt lakó majori gazdatiszt és a cselédség száma. Ez az ugrás a pusztai lakosság számában a jobbágyság eltörlésével, a robot 1848-ban történt megszűnésével valamint a majorsági gazdálkodás kiterjesztésével volt összefüggésben.

II. József császár népszámlálásai

Gúta népességéről, társadalmi viszonyairól első alkalommal a II. József császár által 1784-ben elrendelt népszámlálás eredményeiből kapunk átfogó jellegű és megbízható adatokat.¹⁷³ A szakirodalom ezt a népességösszeírást tekinti Magyarország első

¹⁷¹ EPL AEV Liber 595.

¹⁷² DÁNYI Dezső 1993. 8.

¹⁷³ Az 1784 és 1787 között lezajlott népszámlálási munkák végrehajtásával és eredményeivel elsőként Thirring Gusztáv foglalkozott részletesen. THIRRING Gusztáv 1931; THIRRING Gusztáv 1938. Később a Komárom megyei adatokat külön is feldolgozta. THIRRING Gusztáv 1940. A népszámlálás jelentőségét kiemelték KOVACSICS József 1957 és ACSÁDY György 1957 írásai is. A népszámlálásnak csaknem az egész országra vonatkozó községsoros adatait 1960-ban publikálták: DÁNYI Dezső – DÁVID Zoltán (szerk.) 1960. A későbbiekben sikerült néhány megye hiányzó adatait a levéltárakban felkutatni és másfél évtized után ez is megjelent DÁVID Zoltán – FARAGÓ Tamás – FÜGEDI Erik (összeáll.) 1975. A népszámlálással kapcsolatos utasításokkal, magának a népszámlálásnak a végrehajtásával újabban részletesen foglalkozott ŐRI Péter 2003.

népszámlálásának, melynek jelentősége a hiányosságai ellenére is vitathatatlan. A II. József korabeli népszámlálás jelentőségéről, és a hazai történeti demográfiai kutatásban elfoglalt szerepéről a szakemberek pozitívan nyilatkoznak, eredményeit elfogadják.¹⁷⁴ A József korabeli népszámlálás messze megelőzte korát és eredményei új lehetőségeket nyújtanak a kutatók számára, hogy megismerjék a 18. század végi Magyarország népességét. Ez az összeírás népszámlálásnak tekinthető, mivel szakítva az addigi conscriptiók gyakorlatával, a társadalom egészére kiterjedt és egységes elvek szerint, egyénenként írtak össze Magyarország minden településén (a katonai határőrvidéket leszámítva) élő személyt, tekintet nélkül jogállására, vagyoni helyzetére, vagy felekezetére. Első alkalommal sikerült megállapítani az ország összlakosságát, amelyet korábban 3,2–5,2 millióra becsültek. II. József 1784–1787. évi népszámlálásai szerint azonban Magyar- és Horvátország polgári népessége, a katonai határőrvidék adatai nélkül, meghaladta a hétmilliót, Erdéllyel együtt pedig a nyolc és félmillió.¹⁷⁵

A császár elhatározása, hogy Magyarországon a nemességre és a papságra is kiterjedő, minden házat számmal ellátó népszámlást rendezzen, a nemesség nagy ellenállását váltotta ki. Korábbi kiváltságaik megnyirbálását látták benne, és a felháborodást csak fokozta az a tény, hogy a házról házra történő összeírást a katonaság bevonásával kívánták végrehajtani. Az uralkodó azonban hajthatatlan volt, letörte az ellenállást és az eredetileg kitűzöttnél később, 1784. november elsején megkezdődtek az összeírás konkrét munkái.

Az adatfelvétel egy katonai és egy, a polgári közigazgatás által kinevezett biztos révén házról házra járva történt a települések papjainak bevonásával. Ennek során minden családra külön, a katonatiszt egy német nyelvű, a polgári biztos egy, az adott település lakóinak nyelvén készült nyomtatványt, családi ívet töltött ki, amelyek tartalmazták az adatfelvétel kérdéseit. A kétféle minta teljesen azonos volt és kitöltésüknek is mindenben egyeznie kellett. A munkálatok a téli időszakban nagyon lassan haladtak, a mindössze 1200 számlálóbiztosnak hatalmas feladat volt a több mint 14 ezer településen élő 8 és fél millió lakos összeírása. A népszámlálás adatfelvételi munkái 1785 nyaráig elhúzódtak és az eredmények földolgozása, külön a katonai vezetés és külön a Helytartótanács részéről, 1786 elejéig tartottak. A hónapokig tartó összeírás folyamata miatt az adatfelvétel nem teljesíti a modern

¹⁷⁴ „Bár a korabeli irodalomban meglepetést keltett Magyarország népességszámának nagysága, az 1784–87. évi népszámlálás eredményét a hivatalos és tudományos közvélemény elfogadta, helybenhagyta és később is alapként, forrásként használta. A II. József korában végrehajtott népszámlálás adatai egy korszak lezárásának tekinthetők és véget vetnek a nem teljes körű népösszeírásokra alapozott népességszám-bebecslések felhasználásának, Adatai különösen azért igen értékesek, mert eredményeiből visszakövetkeztetve a török hódítás népességvesztésére, az ország 18. századi népesedési viszonyaira is fény derül.” DÁNYI Dezső – DÁVID Zoltán (szerk.) 1960. 28*.

¹⁷⁵ Uo.

népszámlálások egyik követelményét, az egyidejűséget, tehát nem kötötték az adatfelvételt egy eszményi időponthoz, hanem hónapokon keresztül mindig az adott településen az adatfelvételkor talált állapotokat írták össze a biztosok.

Az egyéni adatokat tartalmazó ház- és családi ívek 27 kérdést tartalmaztak és minden családra külön kellett kitölteni. Családon tulajdonképpen a háztatást értették a táblázatot kitöltő biztosok.¹⁷⁶ A kérdőív lényegében három részre oszlott: 1. a demográfiai kérdésekre (nem, kor, osztálytagozódás, foglalkozás, családi állapot), amelyek részben keveredtek a 2. feldolgozásra szolgáló rovatokkal (foglalkozás, katonai alkalmasság). A 3. részben a távollévőkről, szabadságolt katonákról és a településen tartózkodó idegenek felől érdeklődtek a biztosok.

A népszámlálás két legfontosabb célja az adóztatás és az újoncállítás elősegítése volt. Ebből következtek az összeírás aránytalanságai. Míg a keresztény férfiak esetében részletesen rögzítették a kor, a testi állapot, valamint a foglalkozás adatait, a nők esetében megelégedtek a számuk rögzítésével. A vallási adatok esetében megelégedtek a lakosoknak keresztények és zsidók kategóriájába történő sorolásával, ugyanakkor a katonai szempontból elhanyagolható izraelita vallásúaknál még a férfiak esetében sem rögzítettek további adatokat.

A férfiak foglalkozására vonatkozóan nehezen elhatárolható csoportokat vontak össze a népszámlálási utasítás megalkotói. A keresztény férfiak foglalkozására vonatkozóan a következő csoportok szerepeltek az íveken: papok, nemesek (a család valamennyi férfi tagját ide sorolták, korra való tekintet nélkül), tisztviselők és honoratiorok (magas rangú, királyi szolgálatban álló tisztviselők), akiknek gyermekei azonban a zsellérek rovatba kerültek, „*városi polgárok és falusi mesteremberek*”, parasztok (tulajdonképpen az úrbéres földeken gazdálkodó jobbágyok),¹⁷⁷ polgárok és parasztok örökösei (az előző rovatokban szereplők közvetlen örökösei kerültek ide), a „*Házi és kerti zsellérek és másképpen a Táplálásnak státusához és az Ország foglalatosságaihoz tartozók*” (Zsellérek) volt a legvegyesebb kategória. Ide kerültek a negyed teleknél kisebbben gazdálkodók,¹⁷⁸ napszámosok, egyéb foglalkozást űzők, a tisztviselők gyerekei. A kiemelt katonai szempontok okán kerültek ide a 40 évnél idősebbek, a kicsi termetűek és a fogyatékosok is. Tisztán katonai szempontból

¹⁷⁶ „Egy Familiához számláltatnak mind azok, és következésképpen azon egy Arkus Familia Táblájába irattatnak bé, valakik magoknak külön nem főznek, hanem ugyan azon egy Atyától vagy gazdától, Gazdaszszonytól, közönségesen egygyütt tápláltatnak, és velek egy Asztalon, kenyéren vagynak, akár ezek Házások légyenek, akár nem; e' szerént kiki valaki másokat táplál, a' Familia Fejének tartassék;[...].” THIRING Gusztáv 1938. 150.

¹⁷⁷ „Ebbe a' Rubrikába valók mind azok, valakiknek vagy magok Saját vagy pedig annyi Arendás Földjök vagyon, hogy ők egy egész, három fertály, fél, avagy egy fertály Séssioju Parasztot, avagy Jobbágyot téznek, avagy némely Tartományok szokása szerént, Szőlő-Mivesek vagy Kapások.” THIRING Gusztáv 1938. 156.

¹⁷⁸ Nem tisztázott a szakirodalomban, hogy a határvonal a jobbágyok és a zsellérek között negyed, vagy nyolcad telek volt-e. Egyes újabban előkerült népszámlálási utasítások az utóbbira utalnak ÖRI Péter 2003. 105–109.

alkották meg a „*Birodalom egyéb szükségleteire fordíthatók.*” (*Egyéb*) rovatot, amelybe a katonai szolgálatra alkalmas férfiakat sorolták. Ide kerültek mindazok a 18–40 év közötti nőtlen férfiak, akik az előző rovatokban nem szerepeltek, valamint a polgárok és parasztok örököseként fel nem tüntetett hasonló korú gyermekek. Ezután a *Sarjadék*, az 1–12 (tulajdonképpen 0–12) és 13–17 éves korú gyermekek rovatai következtek, akiket a foglalkozási rovatok szempontjai szerint osztottak be a két rovat valamelyikébe.

A következő két rovat a keresztény férfiak családi állapotát tünteti fel: a házas, illetve özvegy és nőtlen férfiak számát. A népszámlálás kérdőívein végül a távollévő férfiak három és a helységben lévő idegenek öt rovatát találjuk.

A két nyelven minden családra külön kitöltött íveket folyószámmal látták el, sorba rakták és létrehozták belőlük az adott település „*Népesedési vagy községi könyvét*”, mely könyv a népesség további nyilvántartásának alapjául szolgált. Miután a községi népesedési könyv elkészült, a községi, majd a vármegyei összesítést készítették el, amelyben minden községnek 1-1 sora volt. Végül a katonai főparancsnokság és a Helytartótanács elkészítette az országos főösszesítést. Mivel ez utóbbi munka nem volt megfelelően koordinálva, két, némileg eltérő adatokat tartalmazó összesítést terjesztettek a császár elé.

A császár szándéka az volt, hogy a népszámlálás során felvett adatok segítségével lakossági nyilvántartást hozzon létre, amelyet folyamatosan vezetnek. A nyilvántartás alapjául a községi bírónál elhelyezett népesedési könyvek szolgáltak, ebbe kellett a népesség természetes szaporodását, fogyását és vándorlásait, valamint a státuszában (foglalkozás, kor stb.) beálló változásokat folyamatosan vezetni. A nyilvántartás létrehozását 1785 őszén kezdték el, az adatok további vezetésének első revízióját pedig 1786 tavaszán végezték. A folyamatos nyilvántartás elvégzése a nép írástudatlansága, illetőleg megfelelő tisztviselők hiánya miatt természetesen igen nagy nehézségekbe ütközött. A nyilvántartás vezetése és revíziója két éven át az 1786. és a 1787. években folyt. Az 1786-ban és 1787-ben elvégzett revíziók nem tekinthetők a korábbi népszámlálás megismétlésének, hanem a népszámlálást követő folyamatos népesség-nyilvántartás esetenkénti ellenőrzésének. Az 1787-es revízió eredményeit 1788 januárjában terjesztették a császár elé. Az 1787 őszén megindult török háború és II. József 1790-ben bekövetkezett halála után megszűnt az összeírási kötelezettség. A vármegyék vezetése és a nemesség a kezdetektől elutasította a népszámlálások munkálatait és a császári rendeletek visszavonását örömmel fogadta. A gyűlölt népszámlálás megjelenési formáit, a községi könyveket és a házsámokat nagyrészt megsemmisítették, s az összeírással kapcsolatos egyéb iratokat, összegző anyagokat is kiselejtezték a vármegyei levéltárak. Ezzel

magyarázható, hogy elsősorban a helytartótanács iratanyagában maradtak fenn a vármegyei és országos összesítések táblázatai.

Gútán 1785 áprilisában hajtották végre a népszámlást, ez a gútai anyakönyv 713. oldalán található bejegyzésből derül ki,¹⁷⁹ amelyet Horváth György plébános készített.¹⁸⁰ Az anyakönyvben bejegyzett adatok megegyeznek az 1785. évi megyei összesítésben feltüntetett gútai eredményekkel, amiből arra lehet következtetni, hogy a plébános maga is részt vett a településen a népszámlálás munkájában, a települési összesítés elkészítésében. A Komárom megyei összesítés megtalálható az Országos Levéltárban, ennek nyomán kerültek Gúta 1785-ös népszámlálási adatai publikálásra.¹⁸¹ Dányi Dezső és Dávid Zoltán a megyei táblák adatainak feldolgozása során több rovatot összevontak, egyszerűsítették, áttekinthetőbbé tették a táblázatot. Mivel a vármegyei összesítés táblázataiban, az össznépséget kimutató oszlopokban a jogi népség szerepel, valamint a távollévők és idegenek különbözetének összege a tényleges népség számáról nyújt felvilágosítást, így két új rovat, illetve megnevezés, a jogi népség és a tényleges népség került be a publikált táblázatokba.¹⁸²

A népszámlálást követő két évben a megyében végrehajtott népség-nyilvántartási munkákról az 1786-os évből egyáltalán nem álltak adatok a kutatók rendelkezésére, az 1787-es revízió eredményeiről az országos összesítés volt ismert. Levéltári kutatásaim során a nyitrai levéltárban Komárom vármegye iratanyagában rábukkantam ezeknek a revízióknak a német nyelvű táblázatokba rendezett, járasonkénti, községsoros eredményeire.¹⁸³ A 2. számú táblázatban összefoglaltam mind a három év összeírási munkáinak gútai eredményeit. A táblázatban az említett szerzőpáros által kidolgozott elvek alapján, az egyszerűsített, összevont rovatokban találhatók Gúta mezőváros adatai. Gútát mind a három alkalommal Bálványszakállas pusztával együtt írták össze, adataikat összevonva tüntetik föl a források. A pusztai földeket nagyrészt a gútaiak bérelték, a kapcsolatok szorosak voltak ebben az időben a város és a puszta között, így érthető az együttes összeírás gyakorlata. Az összevonás azonban nem befolyásolja számottevően a gútai népségi adatokat, mivel jelentéktelen pusztai lakossággal kell csupán számolni a 18. század végén és a 19. század elején.¹⁸⁴ Ugyanakkor

¹⁷⁹ A rövid latin nyelvű anyakönyvi bejegyzés az időponton kívül még a következő adatokat tartalmazza: A nők száma 626, a nőtleneké 1106. A nők száma 1723, összes népség 3455.

¹⁸⁰ A bejegyzés alatt nincs aláírás, de a papi névtár szerint Horváth György 1780 és 1788 között volt gútai plébános, így bizonyára tőle származik. NÉMETHY, Ludovicus 1894. 102.

¹⁸¹ Először Thirring Gusztáv dolgozta föl (THIRRING Gusztáv 1938.), majd publikálásra kerültek DÁNYI Dezső – DÁVID Zoltán (szerk.) 1960.

¹⁸² DÁNYI Dezső – DÁVID Zoltán (szerk.) 1960. 23*–24*.

¹⁸³ ŠANR, fond Komárňanská župa I. Általános népösszeírások 1715–1787.

¹⁸⁴ Az 1815. évi egyházi Schematismus alapján mindössze 21 fő lakott Bálványszakállason. *Schematismus venerabilis cleri archi-dioecesis Strigoniensis ad annum M.D.CCC.XV.* Tyrnaviae.

bizonyosra vehető, hogy az 1787-ben feltüntetett egyetlen zsidó család itt lakott. Gútán ugyanis az önkormányzat ekkor még tiltotta a zsidóság megtelepedését a városban. Esetükben valószínűleg a bálványszakállasi vendégfogadó zsidó bérlőjéről van szó.¹⁸⁵

2. táblázat Gúta és Bálványszakállas puszta népessége II. József népszámlálásai alkalmával

A végrehajtás éve	Házak						Keresztény férfiak száma			Keresztény nők száma összesen	A keresztény férfiak között volt											
	száma						házas	nőtlen vagy özvegy	összesen		pap	nemes	tisztviselő	polgár és mesterember	paraszt	paraszt és polgár első utóda	zsellér	egyéb	szabadságolt katona	sarjadék	1-12 éves	13-17 éves
1785	449	690	3455	15	48	3488	626	1106	1732	1723	1	32	-	20	338	309	421	43	3	427	138	
1786	451	689	3479	35	41	3485	651	1088	1739	1740	1	31	-	20	339	312	417	34	5	435	145	
1787	457	693	3478	20	30	3488	640	1114	1754	1724	3	33	-	19	333	317	424	64	3	422	136	

Gúta tényleges népessége a 80-as évek közepén megközelítette a 3500 főt, ezzel Komárom vármegyében, Komárom szabad királyi város és Tata mezőváros mögött a harmadik legnépesebb település volt.¹⁸⁶ A népsűrűsége, a mintegy 21 000 katasztrális holdat kitevő határával számolva, 29 fő volt négyzetkilométerenként. Ez az érték kissé az országos átlag (29,7) alatt volt, a megyei átlagnak pedig jelentősen alatta maradt, amely 32,5 fő/km² értéket mutatott 1787-ben.¹⁸⁷ A 690 család, illetve háztartás 449 házban lakott, ez házanként 1,54 családot tett ki. Az egy háztartásra jutó személyek száma 5,06, az egy házra eső lakók száma 7,77 fő. A családonkénti ötös szorzó, amelyet munkámban eddig használtam, ezek szerint reálisnak tekinthető. Összehasonlítva a gútai adatokat az országos átlagokkal (1,22, 5,28, 6,45), azt figyelhetjük meg, hogy házanként több háztartást írtak össze, és magasabb volt az egy házra jutó lakók száma is. Egy háztartásba azonban kevesebb személy tartozott,

¹⁸⁵ A zsidók adatait nem tüntetem föl a táblázatban, mindössze egy négyfős családról van szó.

¹⁸⁶ Magyarországon és Erdélyben II. József császár idejében összesen 169 települést találtak, amelynek több mint 3 ezer lakosa volt. A legnépesebb város Debrecen, amelynek 29 778 lakosa volt. Komárom szabad királyi városnak 1785-ben 11 970 fő volt a tényleges népessége. DÁNYI Dezső – DÁVID Zoltán (szerk.) 1960. 33*–35*.

¹⁸⁷ A II. József császár idejében végrehajtott közigazgatási átszervezésekor összevont Esztergom-Komárom megye népsűrűségének adata.

mint az országban általában. Ez arról árulkodik, hogy Gútán sok házban együtt laktak a nők gyermekek a szülőkkel, továbbá cselédek, szolgák is lakhattak családotól együtt, így egy-egy házban jelentős zsúfoltság lehetett.

Gútán a férfiak és a nők száma, némi férfitöbbség mellett (1785-ben 9 fővel több a férfi), csaknem megegyezik. II. József császár népszámlálása volt az egyetlen, amely férfitöbbséget mutat ki az országban, 1000 férfira 970 nő jutott ekkor. Az utána az 1869-cel kezdődött, tízévenként ismétlődött valamennyi modern népszámlálás esetében már nőtöbbség jelentkezett országos szinten. A 18. században mutatkozó férfitöbbség sem egyenletesen oszlott el az országban, az északi, északnyugati megyékben előfordult nőtöbbség, illetve kiegyensúlyozott volt a nemek közötti arány, valamint a városokban is legtöbb esetben nőtöbbséget találunk. Komárom megyében is kiegyenlítettebb volt a helyzet, mint az országos átlag. A mezőgazdasági jellegű déli, alföldi tájakon nagyobb a különbség a két nem aránya között, és a 18. század végén még a férfitöbbség az uralkodó.

1785-ben csupán a férfiak családi állapotát jegyezték be a kérdőívekbe, házas és nőtlen, illetve özvegy megkülönböztetés szerint. Gútán a férfiak 36,14%-a volt nős. A családi állapot így kiszámított értékei azonban nem jellemzik kellő pontossággal a házassági kötelékben élő férfiak arányát. A házassági korban lévő, 15 évnél idősebb népességhez viszonyított házas férfiak aránya megfelelőbb mutató a családi állapot megismerésére. Az idősebb, házassági korban lévő férfiak számát megközelíthetjük az 1–17 éves korú sarjadék és a polgárok és parasztok örökösei rovatai alapján. A felnőtt férfinépesség alsó határát akkor kapjuk meg, ha az összes férfi számából levonjuk a sarjadék és az örökösök számát, feltételezve az utóbbiakról is, hogy gyermekkorúak voltak. A felső határérték kiszámítása csupán a sarjadék levonását teszi szükségessé.¹⁸⁸ A számítás alapján Gútán a házas férfiak legalacsonyabb aránya 54,06%, a legmagasabb 72,96%. Országos viszonylatban ezek a szélső értékek 61 és 79 százalékot mutatnak,¹⁸⁹ tehát Gútán némileg kisebb volt a felnőtt házas férfiak hányada, mint az országban általában.

A férfi népesség kormegoszlását hasonlóan becslésre támaszkodva állapíthatjuk meg. Az előző becslési módszer mintájára a sarjadék, illetőleg a polgárok és parasztok örököseinek és a sarjadéknak az összegét megközelítően egyenlőnek tekinthetjük a 17 éven aluli népesség számának alsó és felső határával. Gútán a gyermekkorú férfinépesség aránya 32,62 és 50,46% között ingadozik a becslés szerint. Az országos adatok hasonlóak, 35,3 és 50% között voltak.

¹⁸⁸ A számítás csupán becslésnek tekinthető. Az adatok nem tartalmazzák a nemesek gyermekeit, bár ez Gúta esetében elenyésző.

¹⁸⁹ DÁNYI Dezső – DÁVID Zoltán (szerk.) 1960. 37*–38*.

A népesség foglalkozási csoportok szerinti megoszlását a népszámlálási adatok alapján nem tudjuk pontosan meghatározni. Néhány csoportot, a papokat, a nemeseket, a mesterembereket és a kisebb hivatalnokokat leszámítva az összes többi foglalkozást úgy különítették el, hogy sem a jobbágyok, sem a zsellérek, nincstelenek, sem pedig más kategóriák létszámát nem lehet pontosan megállapítani. A lakosság homogén katolikus vallású volt, ennek következtében egy helybeli plébános, illetve 1–2 káplán látta el hívek gondozását. A nemesek száma az országos átlaghoz (5%) viszonyítva alacsony, gyermekeikkel együtt sem érik el a férfinépesség 2 százalékát.

A városi polgár és falusi mesterember rovatba tartoztak esetünkben elsősorban a mesteremberek, mivel városi polgárságról nem beszélhetünk, továbbá a jegyzők, tanítók is, tehát olyan férfiak, akiket nem a földművelés tartott el. Az ebbe a rovatba tartozók aránya mindössze 1 százalék körül mozgott. A munkájukat csupán alkalmyszerűen végző mesterembereket, akik kis földdel is rendelkeztek, valamint a nincsteleneket a zsellérek közé sorolták.

A parasztok rovatba kerültek a jobbágyok, akiknek telke elérte vagy meghaladta a negyed telket. Ehhez a kategóriához természetesen hozzászámíthatjuk a paraszt és polgár első utóda rovatba soroltakat, hogy képet kapjunk a jobbágynépesség megközelítő nagyságáról. Természetesen az így kapott szám még közel sem adja meg a teljes mezőgazdasági népességet, ehhez még hozzá kell adni a zsellér, napszámos réteget is. A zsellérek számát a népszámlálás adataiból nem lehet pontosan megállapítani, mivel ebbe a rovatba sorolták a 40 évnél idősebb, testi fogyatékos és kis termetű férfiakat is. A paraszt és örököse rovatba összesen 647-en tartoztak, ez a férfilakosság 37,36 százaléka. Az országos átlag 29,5% volt, tehát az országos átlagot meghaladó volt Gútán a jobbágynépesség. A zsellérek rovatba 421 férfit soroltak, ez a férfilakosság 24,31 százalékát tette ki. Ez is az országos átlag (22,1%)¹⁹⁰ fölött volt. A mezőgazdasági népesség tehát az országos átlag felett volt Gútán és egy elszegényedő, jelentős zsellérséggel lehet számolni.

A parasztok rovat adatát összevetve az úrbéri tabella adózó jobbágy családfőinek számával (283) azt látjuk, hogy 17 év alatt jelentősen nőtt (55 fővel) a számuk. Itt még figyelembe kell venni azt is, hogy a 40 évnél idősebb parasztokat a népszámláláskor a zsellérek közé számolták. Ebből arra lehet következtetni, hogy a nyolcad telekkel rendelkezőket is a parasztok rovatba sorolták.¹⁹¹

¹⁹⁰ DÁNYI Dezső – DÁVID Zoltán (szerk.) 1960. 63.

¹⁹¹ Levéltári kutatásai során ilyen értelmű helytartótanácsi utasítást talált Őri Péter az első népszámlálás idejéből, tehát 1785 elejéről. ŐRI Péter 2003. 106.

A táblázatban szereplő távollévők és idegenek száma a vándormozgalom megközelítő adatait mutatja. A jogi népesség, valamint a távollévők és idegenek különbözetének összege 1785-ben 33, a jogi népesség 0,96 százaléka. A jogi népesség és a tényleges népesség különbözete megyénként, négy megye kivételével, sehol sem haladta meg az országban a jogi népesség 1 százalékát. A vándormozgalom tehát alacsony volt a 18. század nyolcvanas éveiben.

A népszámlálás eredményeinek csupán a megyék, járások szerinti összegző táblázatai maradtak fenn, a családi összeíróívek sajnos elvesztek, illetve csupán néhány település esetében bukkantak rájuk a kutatók a levéltárakban. Így ebben az esetben nem ismertek a családnevek, és nem kapunk adatokat az egyes családok által használt birtokok nagyságáról, nem ismerjük az egyes háztartások szerkezetét sem. A háztartásszerkezet elemzésére a II. József korabeli népszámlálás adatai alapján az egy háztartásra jutó házas férfiak száma használható,¹⁹² bár több fogyatékosága van ennek a mutatónak, például azoknak a családoknak a száma, amelyeknek feje özvegy férfi, vagy nő, torzítja az eredményt. Gúta esetében ez a mutató 0,907, amely alatta marad az 1785-ös Komárom megyei átlagnak (0,945), ugyanakkor a megyében is minimális a többcsaládos háztartásforma előfordulása.¹⁹³ A háztartások nagyságának és bonyolultságának a jellemzésére is használják ezt a mutatót. Amennyiben az 1787-ben kiszámított érték nem éri el az 1,00 főt, a szóban forgó terület, vagy település túlnyomórészt egyszerű családos háztartásszerkezetűnek tekinthető, ha viszont meghaladta az 1,14 főt (az országos átlagot) akkor ebből a bonyolult összetételű háztartások viszonylag magas átlagára lehet következtetni.¹⁹⁴ Az úrbérrendezéssel kapcsolatos adóköteles családfők név szerinti összeírásának elemzéséből azonban az is látható, hogy Gútán is előfordult a többcsaládos háztartásszerkezet, amelyet elsősorban a nagyobb telken gazdálkodók munkaerő-szükséglete hívott életre.

Az 1786-os és 1787-es revíziók gútai eredményeit vizsgálva szembetűnő, hogy alig nőtt a kimutatott jogi népesség az eltelt két év alatt. Magát a népszámlálást 1785 áprilisában hajtották végre, a revíziók 1786 májusában és 1787 júniusában készültek. A jogi népesség a korabeli adatok alapján Gútán mindössze 27 fővel (0,78%) növekedett a két év alatt. Komárom vármegyében ez a növekedés a megyei összesítések alapján 2,8% volt. A gútai anyakönyvek tanúsága alapján a természetes szaporulat a három említett évben elég magas volt. 1785-ben 74, 1786-ban 32, 1787-ben 20 fő. Ez átlagban évi 1 százalékot meghaladó

¹⁹² ŐRI Péter 2008.

¹⁹³ ŐRI Péter 2008. 58.

¹⁹⁴ ANDORKA Rudolf – FARAGÓ Tamás 1984. 428–429.

természetes szaporulatot jelent. A házak száma 1787-re nyolccal (1,8%) emelkedett két év alatt, tehát több mint kétszeres a növekedés mértéke a lakossághoz viszonyítva. A népesség-nyilvántartás vezetésének hiányosságai okozhatták azt, hogy a népszámlálás revíziói során csupán minimális népességnövekedést mutattak ki. A legmegbízhatóbbnak a három közül az 1785-ben felvett népszámlálási adatokat lehet tekinteni. A kutatók az 1786–1787. évi népszámlálások forráskritikai elemzése során hasonló eredményre jutottak.¹⁹⁵

Az 1800. évi kamarai összeírás

Batthyány József prímás,¹⁹⁶ aki 23 évig töltötte be az esztergomi érseki széket, 1799 októberében elhunyt. Ezután a prímási szék 1808-ig betöltetlen volt. A mindenkori uralkodók birtokadományozással gondoskodtak a katolikus egyház működéséről, fenntartva maguknak azt a jogot, hogy főkegyúrként érsekségeket, püspökségeket, káptalanokat alapítsanak, és felügyeletet gyakoroljanak; a XVI. századtól kezdve a kamarán keresztül; a birtokadományok felett. Széküresedés alkalmával a kamara szakemberei a felügyeleti jog értelmében számba vették az egész érseki birtokot. A kamarai felmérés eredménye egy részletes összeírás volt, a kiküldött kamarai alkalmazottak összeírták az érsekség birtokait összes földterületeivel, jövedelmeivel, mielőtt az új érseket beiktatták, vagy kamarai kezelésbe vették a birtokokat. Így történt ez 1799 végén, 1800 elején is, az érseki javak ideiglenes állami kezelésbe vételekor az egyes uradalmak szerint számba vették az érseki birtokokat. E speciális kamarai dokumentumok a feudális korból az érseki birtokok történetének, a helytörténeti és néprajzi kutatásnak kiváló forrásai.¹⁹⁷

A teljes összeírás a 8 önálló prímási uradalomnak megfelelően 8 önálló összeírási egységet alkot, a legelső, az esztergomi két kötet, így az egész 9 kötet.¹⁹⁸ A gútai uradalom a harmadik számba vett uradalom, az összeírását tartalmazó latin nyelvű vaskos kötet jelzete *Tom. IV.*¹⁹⁹ Az egész összeírás tartalom és forma szerint követi az 1787. évi kamarai

¹⁹⁵ „A revíziók sajátos torzításainak következtében egyértelmű, hogy a vándormozgalmak adatait kivéve (ahol a fogalmi pontosítás eredményeképpen a legutolsó az 1787. évi adatai nevezhetők a valóságoshoz leginkább közelállóknak), a legjobb adatsorokat majdnem bizonyosan az első, az 1784/85. évi összesítőben találjuk, a későbbi, 1786. és 1787. évi revízió példányai fokozatosan romló adatminőséggel jellemezhetők. Ezzel azonban semmiképpen sem azt állítjuk, hogy az utóbbiak elemzésre alkalmatlanok, mindössze arra kívánjuk felhívni a figyelmet, hogy használatuk során nagyobb gondossággal kell eljárni, és különösen az egyedi adatok kiemelése esetén meglepetések érhetik a kutatót akkor, ha nem használ ellenőrző forrásokat.” FARAGÓ Tamás 2003. 77.

¹⁹⁶ Batthyány József (1727–1799) bíboros, hercegprímás 1776 és 1799 között esztergomi érsek.

¹⁹⁷ DÓKA Klára 1995. 93. DÓKA Klára 1997. 31–32.

¹⁹⁸ Az összeírás megtalálható az EPL Acta Protocollaria fondban 109–117. kötet és a MNL OL anyagában, UetC Fasc. 224 n 25 (a)-(h).

¹⁹⁹ MNL OL UetC Fasc. 224 n 25 (c). Az összeírás anyagát az Arcanum Kft. által kiadott merevlemezen tanulmányoztam, amely az MNL OL digitalizált urbáriumok és összeírások anyagát tartalmazza. A képeken

utasításokat és mintákat²⁰⁰ és egységes szempontok alapján mutatja be az egyes érseki uradalmakat, községeket, pusztákat.

Gúta mezőváros leírása egy kéztől származik, az adózók összeírását tartalmazó táblázat alatt Raditskovits József, Gúta mezőváros jegyzője neve van feltüntetve szerzőként, és a keltezés dátuma 1800. január 11. A jegyzék minden bizonnyal a település felső részétől indulva sorban házanként haladva készült, az egyes sorok előtt lévő számok a házak számát jelzik. Az összeírás szöveges része szerint „362 jobbágyház van mindösszesen 163 $\frac{3}{4}$ teljes lakott telekkel; 138 zsellérház és 58 házatlan zsellér és még 11 házas cigány.” A Gúta lakosságát bemutató kora újkori összeírások közül ebben szerepelnek először cigányok. Azonban már évtizedekkel korábban jelen voltak a településen, erről tanúskodnak az anyakönyvi bejegyzések, amelyekben fölbukkannak a neveik.

Néhány esetben a táblázatban egy sorban, egy sorszám után több jobbágy családfő neve szerepel, ilyenkor feltételezhető a közös gazdálkodás, az egy fedél alatt lakás. Ha szétválasztjuk az együtt lakó családfőket, 416 jobbágy és 140 házas zsellér családot kapunk. A házatlan zsellér családok száma 59, a cigányoké 11. Az adózó családfők száma összesen 626, ehhez jön még a táblázatban leírt négy adómentes jobbágytelek, illetve használói, tehát 630 család.

A jobbágyok összesen 163 $\frac{6}{8}$ telket használtak, a legkisebb jobbágytelek $\frac{1}{8}$ volt, ehhez kell még számolni a négy adómentes telket. A plébános és a jegyző egy-egy egész, a mészáros és a kocsmáros fél-fél telket használt adómentesen. A belső telkek 136 $\frac{4}{8}$ pozsonyi mérőt, a szántóföldek 1687 pozsonyi mérőt, a rétek pedig 4734 kaszást tettek ki.

Az összeírás tartalmazza az állatállományt, azonban csupán a felnőtt egyedek számát tüntették föl, a növendékeket és a heverő marhát nem. Gútán a 626 adózó család kezén 835 lovat, 751 ökröt és 792 tehenet találtak. A nagyobb gazdák kezén volt több ökör, ezeket használták elsősorban igavonásra. Az 59 házatlan zsellérnek összesen 27 lova és 4 tehene volt. Úgy tűnik, a töredéktelket bíró zsellérek, a földdel nem rendelkező szegényebbek inkább lovat használtak fuvarozásra, az ökörtartás csak a nagyobb gazdák esetében volt lehetséges. A szántást is elsősorban ökrökkel végezték. Ezek a jelenségek azonosak az úrbérrendezéskor tapasztaltakkal, az ott elmondottakkal. Az 1768-as adatokhoz képest az ökrök esetében csupán 49 darabbal, a lovak esetében jelentősebben 151 darabbal nőtt az állomány, a teheneknél 40 darabos csökkenés mutatható ki. Az állatállomány adatait azonban óvatosabban kell kezelni

néhány nehezen olvasható rész miatt az eredeti kötetet is ki kellett kérnem a levéltárban és pótolnom a hiányzó adatokat. Az összeírás Gútára vonatkozó fontosabb részeit lásd a Függelékben a 4. számú dokumentumban.

²⁰⁰ MNL OL E 136 Instructiones Fasc. 2. Num. 112.

az egyéb adatsoroknál, mivel itt egyértelműen fennáll az eltitkolás veszélye. Továbbá figyelembe kell venni a felvétel időpontját is, januárban az ökor- és tehénállomány egy része bizonyosan a szállásokon telelt, nem lehet tudni, mennyire tudták az összeírók ezeket az összeírásban fölfogni. Négy ökre 68, 6 ökre 21, 8 ökre 12, 12 ökre egy jobbágnak volt. Ennél több, 16 ökre egyedül nemes Simeg Péternek volt. 172 jobbágy családfőnek (47,51%) egyáltalán nem volt igavonó ökre. Arányaiban kevesebb gazdának volt megfelelő számú igavonó állata az 1768-as adatokhoz képest, ez is a jobbágytelkek szétöröklését jelzi.

Az iparosok, mesteremberek is bekerültek a jegyzékbe. Ezek száma a következőképpen alakult: 4 szabó, 6 csizmadia, 9 takács, 4 molnár, egy pintér, egy fazekas, két asztalos (az egyik bútorasztalos), két kovács, egy ács vagy bognár, egy szerkovács, egy pék és egy kötélverő. A cigányok közül hatan zenészek, négyen pedig kovácsok voltak. A táblázatban található még néhány foglalkozásra, státuszra utaló megjegyzés is. Két éjjeliőr, egy porkoláb, egy disznópásztor, egy révész mellett egy esküdt, egy albíró és egy helyettes (sic!) található a feljegyzett családfők között.

A kamarai összeírást az úrbérrendezés előzetes összeírásával (N1) összevetve az egyik legszembetűnőbb a jobbágycsaládok számának növekedése. Az úrbérrendezéskor 287, a század végén 416 jobbágycsaládot írtak össze. A házas zsellérek száma 90-ről 140-re emelkedett. Mivel a jobbágytelkek száma alig növekedett (156 $\frac{3}{4}$ -ről 163 $\frac{6}{8}$ -ra), a szántóföld mennyisége is csak kevés emelkedést (1133 $\frac{1}{4}$ pozsonyi mérőről 1687 pozsonyi mérőre) mutat, a rétek kiterjedése is alig változott (4700 kaszásról 4734 kaszásra), ami azt jelenti, hogy jóval nagyobb számú családot, népességet kellett eltartani csaknem ugyanakkora földnek, a telkek egyre jobban elaprózódtak. A jobbágyok többsége a féltelkes alatti kategóriába tartozott, sokan negyed, nyolcad telket használtak csupán. A házatlan zsellérek száma ugyan némi csökkenést mutat (82-ről 59-re, ehhez jön még a 11 cigány), azonban csak becsülni lehet hány család esett ki az adózók sorából, süllyedt cselédsorba, ezért nem szerepelnek a névjegyzékben.

A kamarai összeírás együtt gazdálkodásra, együttlakásra utaló feljegyzéseit vizsgálva, mikor egy sorban, egy telek, ház esetében több név szerepel, azt látjuk, hogy 26 ilyen jobbágytelek található.²⁰¹ Húsz esetben ketten és hat esetben hárman folytattak közös gazdálkodást. A teleknagyság nagyon változó, 1/8-tól az egész telekig terjed. Leggyakoribb azonban, hogy 4/8 telken (9 esetben) és 2/8 (5 esetben) munkálkodnak közösen. Az 1768-as összeíráshoz képest kissé csökkent a nagycsaládok száma (32-ről 26-ra), azonban az általuk

²⁰¹ Megjegyzem, hogy ebben az esetben adatok hiányában nem lehet megállapítani, hogy együtt gazdálkodásról, vagy csupán együttlakásról van szó. Az elemzés során a közös gazdálkodás tényéből indultam ki.

használt telkek méretében nagyobb változás állt be. Míg az első esetben a gazdálkodó közösség 21 alkalommal egy egész telket, két alkalommal $\frac{3}{4}$, hét esetben fél telket bírt, addig 33 évvel később már csak 3 esetben használt egész, két esetben háromnegyed jobbágytelket. Az úrbérrendezés idején a kevés számú nagycsalád jellemzően, a két adózó családfő gazdálkodása egy egész telket kitevő területen; 32 évvel később a századfordulóra már a két adózó által művelt féltelkes lett a leggyakoribb.

Az úrbérrendezést megelőző és a kamarai összeírás névanyagát összevetve látható, hogy új családnevek bukkannak föl: Ag, Almási, Baranyi, Benkovits (kovács), Bezur, Blaho, Csonka (muzsikus), Dér, Dóme (muzsikus), Fehér, Garitza (molnár), Gáspár (kötélverő), Gedai, Gubitza (fazekas), Hajos (bognár), Halátsi, Hollósy, Kintse, Kitlei, Liskay, Magyarusi, Malagotzi (csizmadia), Matgasofsky (pintér), Mihalits, Mithubecz (szerkovács), Olah (kovács), Orosz, Raguza (takács), Saller (pék), Schenauer, Slatki, Tornyay, Uzola, Viplach, Vízvári (kovács), Wiss (szabó), Zabcsek. Az újonnan betelepültek között az iparosok és a cigányok alkotnak jól elkülöníthető csoportokat. Ez utóbbi csoport is két szakma, a zenész és a kovács szakma művelőiként jelennek meg a városban. A mesteremberek közül a legtöbben rövid időre telepednek meg, idővel elvándorolnak Gútáról, a következő évtizedek összeírásaiban már hiába keressük őket. Vannak azonban néhányan, akik tartósan megtelepülnek a városban, és ma is megtalálhatók itt, például a Gubitza és Hajos vezetéknéveket viselő családok. A nevek alapján sok beköltöző nem magyar, nagyjából szláv, de akad német is, mint a Schenauer.²⁰² Mindenesetre elmondható, hogy a 18. század utolsó harmadában a belső migráció folytán is kismértékben, 1–2 százalékkal növekedett a lakosság Gútán.

Külön figyelmet érdemel, hogy a névjegyzék nagyszámú ragadványnevet tartalmaz. Elsősorban az azonos vezetéknévűek esetében van szükség az egyes családok megkülönböztetésére. Található az összeírásban Sazi, Piko, Szőke, Vörös, Janko és Berka ragadványnevű Németh család, vagy Kaszkeli Tóth és Görbe Tóth vezetéknév. Több esetben nagyon tartósan bizonyultak a különböztető nevek, és a huszadik századig fennmaradtak, mint a Császtás Nagy, Nyárfás Nagy és Barna Nagy.

A 630 családot átlagban öttagúnak tekintve 3150 főt kapunk, ami jóval alatta maradt a másfél évtizeddel korábbi, II. József császár korabeli népszámlálások csaknem három és félezeret elérő adatának. Amennyiben a kamarai összeírás számait összevetjük a II. József korabeli népszámlálás további adataival, azt látjuk, hogy a házak száma 12–14 százalékkal

²⁰² A Schenauer család őse kocsmárosként bukkant föl a 18. század második felében Gútán, a 19. század közepén a vezetéknévüket Sinórra magyarosították.

emelkedett, a családok száma azonban mintegy 9 százalékkal csökkent. Az évi 1 százalékos emelkedés a házak számában reálisnak látszik, a családok számának csökkenése mögött az összeírás hiányosságait, csupán az adókötelesek rögzítésére törekedő voltát kell látni. Az összes család számát, a természetes szaporulat útján történt növekedést beleszámítva, 780-ra becsülhetjük. Ehhez hozzáadva a II. József népszámlálása óta bevándorolt 15–20 családra becsült értéket, 800 családdal számolhatunk. Az összlakosság így 4000–4200-ra tehető. Ebből az tűnik ki, hogy a lakosságnak akár 20–25 százaléka kimaradt a kamarai név szerinti adóösszeírásból is.

A kamarai conscriptio szöveges része is tartalmaz számszerű adatokat a lakosságra nézve. A gyóntatható lelkek számát 3700-ra, a nem gyóntathatókét 500-ra, így az összlakosságot 4200-ra teszi. Ebben az esetben azonban a kerek számok is gyanút ébresztenek, bizonyára itt is becslésről van szó, amely egybeesik az általam becsült fölső értékkel.

A kamarai összeírás említést tesz a pusztabérletekről, beszámol az előző évtizedekben történt változásokról. *„Ógutta pusztát, mely korábban a prefektusé volt, a guttai közösség árendába átengedte, azt követően pedig az uradalom számára lett lefoglalva, és az érsekújvári uradalomhoz csatolva; ennek helyére a közösség csere révén Anyala pusztát kapta, mely noha kisebb, de mégis sokkal hasznosabb. Csergő pusztácskát pedig, amely egy Duna-ág lecsapolásával és kiszáritásával ezt követően jött létre, szintén az érsekújvári uradalomhoz csatolták, melynek tulajdonjogáért a közösség jó néhány érvet felhozott, melyeket annak rendes útján elő kellene adni.”* Tehát Ógúta bérleti jogát elvették a mezővárostól, előbb az érsekség tisztségviselője bérelte, majd az uradalom magának foglalta le és allodiális gazdálkodást folytatott rajta. Kárpótlásként a gútaiak a közelében fekvő Anyala pusztát kapták helyette bérbe, amely azonban távolabb volt a várostól, megnehezítve ezzel az ottani gazdálkodást. A Vág-Duna kanyarulatában található Csergő pusztája egy részét később szintén az uradalom saját szükségletére lefoglalta, nem adta többet bérbe a városnak. Mindkét bérletből visszavett pusztát a gútai uradalomból átcsatolták a szomszédos érsekújvári uradalomhoz. A pusztabérletek ilyen módon történt rendezése vitákhoz, feszültségekhez, és évtizedekig tartó perhez vezetett az érsekség és a mezőváros lakói között. A pusztabérletek kérdésével a gútaiak és az érsekség között lezajlott úrbéri per kapcsán majd részletesen foglalkozom a továbbiakban.

A nem nemes népesség összeírásai

II. József halála után Magyarországon a nemesség ellenállása miatt, akik a jogaik csorbítását látták abban, hogy a pórnéphez hasonlóan számba vegyék őket, 1850-ig nem végeztek az egész népességet átfogó összeírást. Azonban már az 1790-es országgyűlésen fölmerült egy katonai célú számbavétel terve. Az új népösszeírás ügye végül az 1802. évi országgyűlésen jutott el a törvényalkotásig. Az 1802. évi II. törvény alapján 1804-től egészen 1847-ig ismétlődően országos népösszeírásokat tartottak, melyeket „nemtelenek összeírásának” (*conscriptio ignobilium*)²⁰³ nevezték, mivel a nemeseket kivették az összeírandók közül. Az első összeírást a törvény alapján 1804-ben kezdték el, és a végrehajtás átnyúlt a következő évre. Sajnos ennek a számlálásnak a Gútára vonatkozó eredményei még nem kerültek elő, bár vannak adatok arról, hogy alaposan, házról házra járva végrehajtották azt.²⁰⁴ Az 1818-as, 1819-es, 1820-as, 1823-as, 1830-as, 1835-ös és 1839-es évekből maradtak fenn Gútáról nemtelenek összeírásai. A vármegyei közgyűlési jegyzőkönyvek nagyon sok határozatot őriztek meg a Helytartótanáccsal folytatott levelezésről, amelyben az a vonakodó megyéket sürgette a számlálás befejezésére, az eredmények fölküldésére a nádornak. A vármegyék ellenállásának az lett az eredménye, hogy az összeírásokat nem hajtották végre minden évben, vagy csak továbbvezették az egyházaktól bekért népmozgalmi adatok alapján, esetleg némi korrekcióval régebbi adatokat küldtek Budára. Az eredmény ezért nagyon egyenetlen lett.

Az összeírás elsősorban katonai célokat szolgált, ezért a házak és családok száma mellett csak a férfilakosság foglalkozás, életkor és vallás szerinti megoszlását tüntette föl. A nők esetében csupán a számuk került föltüntetésre. A gútai eredményeket az egyházi névtárakkal, népmozgalmi adatokkal összevetve alulszámlálásra lehet következtetni.

Bálványszakállas puszta nemtelen lakói külön kerültek összeírásra, számuk 10–12 fő között mozgott a reformkorban.

²⁰³ A nem nemes népesség összeírásokról THIRRING Gusztáv 1903. THIRRING Gusztáv 1936. és THIRRING Lajos 1959.

²⁰⁴ Komárom vármegye iratanyaga a levéltár többszöri költözése miatt összekeveredett és máig nincs megbízhatóan rendezve. A Büntetőperek iratai között bukkantam rá egy 1805 januárjában kelt kimutatásra a népösszeírást végzők napidíjainak elszámolásáról. Ennek alapján 1804. február 29. és március 30. között végezték a helyszíni számlálást Gútán. Sajnos maga a táblázatos kimutatás nincs az irat mellett.

Az 1828. évi összeírás

Magyarország utolsó országos jobbágyösszeírására 1828-ban került sor.²⁰⁵ Az összeírás szükségessége azért merült föl már 1791-ben az országgyűlésen, majd újra 1802-ben, mivel az állami adóterhek (elsősorban az állandó hadsereg fenntartását biztosító hadiadó és hadisegély) folytonos emelkedése és a földbirtok változatlanul fenntartott adómentessége egyre elviselhetetlenebb teherként nehezedett a parasztságra és a városi polgárságra. Végül az 1825–1827-es országgyűlésen született meg az 1827. évi VII. törvénycikk, amely elrendelte az országos összeírást.

Az említett két adónemet a 18. században az országgyűlések, illetve később a Helytartótanács osztotta szét az egyes megyék között. A megyék állandóan tiltakoztak ez ellen, hiszen az adóösszeg megállapítása még az 1696. évi portaösszeírás alapján történt, mindent megtettek tehát annak érdekében, hogy a portaszámot; és ezzel a megyére kivetett adó összegét; csökkentsék. A középkorból átvett „porta” fogalma az idők folyamán nagy változásokon ment át, nagysága bizonytalan volt. Az adókivetés így mihamarabb újjászervezésre szorult.

Az állami adókivetés újjászervezése céljából szükséges országos összeírást, amelynek alapján az ország adófizetésre köteles személyeit, valamint az adóköteles ingó és ingatlan vagyont akarták számba venni, 1828-ban hajtották végre a nádor irányításával. A megyék összeírókat jelöltek ki, minden községbe egy összeíró abból a megyéből, amelyikbe a település tartozott, egy pedig másik megyéből érkezett. A kinevezett összeírók a lakosságból kijelölt bizottság segítségével végezték el a konkrét munkát a terepen, a megadott rendelkezések alapján, előre nyomtatott táblázatok kitöltésével.

Az összeírás házról házra haladt, az első rovatba kerültek név szerint a családfők, a második rovatba a családhoz tartozó mindkét nemű 18–60 év közötti személyek; a családfők is még egyszer, amennyiben 60 év alattiak voltak. A harmadik rovat a felnőttek kategóriákba sorolását, honorácior, jobbágy, zsellér, testvér stb., valamint foglalkozását, kézműves, kereskedő tartalmazta. A 4. rovat azokat a házakat tüntette föl, melyek után bért fizetett a lakója. A további rovatok a gabonatermést, a réteket, a szőlőket, gyümölcsösöket ismertetik, majd az állatállományt részletezik. Minden adóköteles ingó és ingatlan vagyon esetében kiszámították a belőlük származó jövedelmet. A táblázatos kimutatást egy pontokba szedett

²⁰⁵ Az összeírás országos összesítését először 1896-ban tették közzé: T. K. 1896. Az összeírás létrejöttéről, végrehajtásáról lásd BOTTLO Béla 1957. Több település megyei összeírási eredményeit, anyagát már földolgozták, közreadták. BOHONY Nándor 1985. H. PÁLFY Ilona 1934a. SCHNEIDER Miklós 1972. Az országos összeírás városokra és piacközpontokra vonatkozó adatit Bácskai Vera dolgozta föl. BÁCSKAI Vera 1988. BÁCSKAI Vera – NAGY Lajos 1984.

kérdőív alapján szerkesztett Megjegyzések rovat egészítette ki, ahol bemutatták a települést, a gazdálkodásának főbb jellemzőit, kiszámították a földek hozamát, a belőlük származó jövedelmet, a tehenek hasznát, de szóltak arról is, melyek a piacközpontok a közelben.

Gútán 504 családfő neve szerepel az összeírásban,²⁰⁶ ezek megoszlása a következő: 454 jobbágy, 36 házas és 14 házatlan zsellér. A 18–60 év közötti családtagok száma, amelybe beleszámítottak a 60 évnél fiatalabb családfők is, 1086. Ezek az eredmények jelentős alulszámlálásra utalnak. Erről árulkodik az is, hogy az iparos rovatba csupán hárman kerültek be, a helyi mészárszék bérlője és két kovács. Az összeírt jövedelmek és az állatállomány nagysága pedig arra enged következtetni, hogy nagymértékű volt a város vagyonának eltitkolása, az adó csökkentésének szándéka. Igásökrökből mindössze 152-t, igáslóból pedig 592 darabot mutattak ki, s ha ezeket a számokat összevetjük az 1800-as kamarai összeírás adataival, szembetűnő a különbség. A 28 évvel korábbi összeírásban a lovak száma másfélszeres, az ökröké csaknem ötszörös.

A megjegyzések rovatba került leírások arról tanúskodnak, hogy az összeírók is igyekeztek, bizonyára nem alaptalanul, szegény, természeti csapásokkal, elsősorban árvizekkel gyakran sújtott, gyenge jövedelmi forrásokkal rendelkező városnak bemutatni Gútát.²⁰⁷

Ellentmondás fedezhető föl a szántóföldi művelést taglaló rész és a kimutatott igásökrök száma között. *„Itt két szántást végeznek az őszi vetéshez, a tavaszihoz pedig egyet; ám kétszeri, és néha háromszori boronálás szükséges a tisztítást igénylő fogasboronával. A szántás négy ökröt igényel.”* Kétséges, hogy az összeírt kevés számú igavonó állattal meg tudták volna-e művelni a földeket.

A megjegyzések egyik pontjában számot adnak a közelben fekvő piacos helyekről. *„A vármegyei piac innen 3 mérföldnyire, Komáromban van; más, szomszédos piacok pedig*

²⁰⁶ Az összeírás Gútára vonatkozó levéltári anyagát mikrofilmen tanulmányoztam MNL OL Conscriptio regnicolaris N 26, Komárom vármegye.

²⁰⁷ *„Ez a terület részben a Csallóköz-szigeten fekszik, részben a Duna pozsonyi ága között (mely maga a mezőváros mellett folyik el) és a Vág ugyane Dunába való torkolata között, részben pedig a Dunán és a Vágon túl terül el. Az egész terület fekvése sík és mély. E terület közepén folyik át az a Duna-ág, melybe maga a mezőváros mellett beletorkollik a Vág folyó. E területet lejtőssége és mély fekvése miatt a nagyobbik Duna vizei is elöntik; azonkívül szomszédos ezzel a területtel a Nyitra folyó is, mely áradásával eléri ezt a területet, így mindezen folyók árvizei annyira gyakoriak, hogy az egész területet, sőt magát a mezővárost és házait is elöntik, és a vizek mind ezt, mind a szomszédos területeket sok mérföld kiterjedésben, tenger módjára elborítják. Ezen árvizek magába a mezővárosba is behatolnak, vízzel töltve meg az utcákat és házakat, s gyakran sok házat leomlasztanak és elmosnak; ily módon összedőlt és ez okból romkőzeli állapotba került házat ez alkalommal is sokat találtunk. Ezeket mint nem létezőket be sem írtuk a „Házak” rubrikába, és ez az oka annak is, hogy egyes jobbágyok vagy zsellérek után miért maradt üres a „Ház” rubrika, s nem lett beírva hozzájuk semmi. [...] Egyébként az itteni adózók ezekből a vizekből és folyókból egyénileg nézve semmi hasznót nem látnak, hiszen a halászatot is a mezőváros közössége bérlé a földesúrtól.”* – olvashatjuk többek között a megjegyzésekben. Uo. A latin szöveget Darvas Mátyás fordította.

Érsekújvárott és Szerdahelyen, a Csallóköz-szigeten vannak, melyek közül az előbbi 1 ½, az utóbbi pedig 3 mérföldre fekszenek.”

Nagyon érdekes az a megjegyzés, amely a gyakori árvizek miatt a szántóföldi termelés gyenge hozamáról, és a lakosok megélhetéséhez szükséges gabona beszerzésének módjáról számol be. *„A helyieket jellemző megélhetési mód nincsen, ám az itteni adózók sokszor a gyümölcstermésnek kedvező években a részben saját, részben máshol vásárolt gyümölcsöt más, gyümölcs híján levő községekbe szállítják szekéren, és gabonára cserélik – így szoktak gondoskodni a szükséges kenyérről.”* Azonban az ártéri gyümölcsösök számbavétele esetében is megfigyelhető némi ellentmondás a hozamok leírásánál, mintha az összeírók ezek jelentőségét is csökkenteni akarták volna az adózás szempontjából. *„E gyümölcsösök és szilvások az uradalom területének alacsonyabban fekvő részén helyezkednek el, emiatt ki vannak téve a Duna és a Vág (melyek ennek a területnek mintegy a közepén folynak össze) gyakori áradásainak. Az ilyen áradások igen gyakran azt okozzák, hogy a termés még éretlenül lehullik a gyümölcsfákról, és hogy ami fennmarad, az is akárhányszor apró; vagy ha úgy esik, hogy e folyók nyáron vagy későn áradnak meg, és akkor a gyümölcsök szüretelését ladikokról vagy csónakokról kell intézni – nem is lehet ilyenkor a gyümölcsöket másképp leszedni.”*²⁰⁸

Az 1828-as összeírást összevetve hasonló céllal készített megyei adóösszeírásokkal; amelyeket az adóalap fölmérésére készítettek; valamint a helyi adó kivetését szolgáló adólajstromokkal, jelentős különbségeket látunk. Az előbbieket esetében alacsonyabb a háztartások száma, és kisebb az adózás alá eső vagyon, mint az adófizetés alapjául szolgáló jegyzékek esetében. A megbízhatóbb összeírások közé sorolható esetünkben az érsekség birtokait és az adózóit, azok vagyonát fölmérő kamarai összeírás. Ez az 1. táblázatból is kitűnik, amelyben a történeti forrásokat összegzem, és több, különböző típusú adóösszeírás szerepel. Míg az 1800-ban készült kamarai összeírás 624 adófizető háztartásfőt sorol föl és a gútai jegyző által 1838-ban készített adófizetők összeírása 696 adózót mutatott ki; az 1828-as országos conscriptio mindössze 504 háztartásfőt. Az 1842-es megyei rovásösszeírás 547 adózót sorol föl. Hasonlóan nagy különbségek figyelhetők meg az iparosok számában, és a háziállatok összeírásának eredményei között. Tanulásgként elmondható, hogy az országos és megyei adóalap-összeírásokból csak fenntartásokkal becsülhetjük meg a népesség nagyságát, mivel az alulszámolás miatt nagyon alacsony értékeket kapunk.

²⁰⁸ Uo.

Az 1850-es és 1857-es népszámlálás

A szabadságharc leverését követően az osztrák hatóságok két népszámlálást rendeztek Magyarországon és Erdélyben 1850-ben, valamint 1857-ben.²⁰⁹ A magyar szakirodalom kritikával kezeli ezeknek a népszámlálásoknak az eredményeit, mivel a szabadságharc után berendezkedő neoabszolutizmus katonai és igazgatási céljait szolgálták. Az 1850-ben elkezdett, de a háborús események miatt 1851-ben befejezett népszámlálást a katonaság és a közigazgatás közösen végezte. Ekkor kérdeztek rá először magyarországi népszámlálás során a nemzetiségre. A magyar etnikum országosan kimutatott alacsony számát kétségbe vonták a néhány évtized múlva kibontakozó magyar statisztikai tudományosság vezetői.²¹⁰ Azonban a korabeli osztrák szakirodalom és a központi igazgatási szervek is általános alulszámlálást feltételeztek.²¹¹ Az 1857-es népszámlálás előkészítésénél és végrehajtásánál már igyekeztek kiküszöbölni az előző népszámlálás hiányosságait, és ezt már csak a közigazgatási szervek bonyolították le. Ebben az esetben nem kérdeztek rá a nemzetiségre, azonban a foglalkozással kapcsolatos adatfelvétel fogalmai és kérdőpontjai bővebbek és jobban előkészítettek voltak. Ez volt az első népszámlálás, amikor egy konkrét időponthoz, 1857. október 31-hez kötötték az adatfelvételt, maga a számlálás azonban több hónapig elhúzódott. Az 1857-es népszámlálás tartalmában, szervezettségében fölülmulta az 1850. évi népszámlálást.

Két probléma is nehezíti az abszolutizmus kori népszámlálások magyarországi eredményeinek értékelését. Magyarországon soha nem tették közzé a végleges községsoros eredményeket, csupán néhány osztrák kiadványban²¹² kerületi, megyei és járási bontásban hozták nyilvánosságra az adatokat. A magyarországi kiadványokban csupán a nyers népességszámra vonatkozó adatok találhatók meg elszórtan. A másik körülmény, amely nehezíti az eredmények értékelését, hogy a levert szabadságharc után a berendezkedő hatalom területi reformokat hajtott végre. Magyarország területét öt kerületre osztották és a megyék határait is átsabták. A történeti Komárom megye területét 1849-ben két részre osztották. A Duna bal partján elterülő részét összekapcsolták Esztergom megye Duna bal parti részével. A két megye jobb parti részéből Esztergom megye lett. A Bach-féle reform keretében 1854-ben

²⁰⁹ A népszámlálások előkészítéséről, lefolyásáról és eredményeiről újabban DÁNYI Dezső 1993. Az 1857. évről még SALAMON Lajos 1957.

²¹⁰ KELETI Károly 1868.

²¹¹ DÁNYI Dezső 1993. 8.

²¹² Az 1850–1851-es számlálás eredményeit az *Uebersicht des Bevölkerungsstandes des Kronlandes Ungarn im Jahre 1850. nach der amtlichen Volkszählung. Offen aus der K. K. Universitäts Buchdruckerei 1851.* Az 1857. évi népszámlálás eredményeit *Bevölkerung und Viehstand von Ungarn, 1857. K. K. Min. des Innern Wien, 1859.*

Komárom megyéhez csatolták a régi Győr megye Duna bal partján, a Csilizközben levő részét.²¹³

Gútára vonatkozóan az 1850-es népszámlásnak több egymástól eltérő eredménye is ismeretes, ezek részben kiadványokban láttak napvilágot, részben levéltári forrásokból kerültek elő. A legrészletesebb adatokat az 1851-ben végrehajtott egyházlátogatást leíró jegyzőkönyv tartalmazza, mint arról már fentebb volt szó. Ennek alapján a gútai lelkek száma (Bálványszakállas nélkül) 4127, ami kevésnek tűnik. Még ennél is kevesebb népességet, 4123 főt ad meg az *Országos Kormánylapban*²¹⁴ 1856-ban közölt adat, amely a korabeli járási közigazgatási beosztás szerint csoportosítva közli Komárom megye községeinek és pusztáinak népességét. Az abszolutizmus kori megyei iratok között két levéltári forrást találtam, amelyek a népességre vonatkoznak, egy magyar és egy német nyelvűt.²¹⁵ Ezek megegyezően Gúta mezővárosában 4787, Bálványszakállason pusztán 55 főnyi népességet mutatnak ki. A német táblázat a vallási és nemzeti megoszlást is tartalmazza. 4760 a magyar nemzetiségűek, 6 a németek és 21 a zsidó lakosok száma. A levéltári forrásokból származó adatok megbízhatóbbnak tűnnek, mint a Kormánylapban megjelent népességszám, a kettő közötti jelentős eltérésre nincs értelmes magyarázat.

Az 1857-es népszámlálás eredményeiről még az előzőnél is kevesebb adat áll rendelkezésre Gútával kapcsolatban, és ezek még eltérőbbek egymástól. Az 1863-ban megjelent Helynévtárban²¹⁶ Magyarország települései betűrendben találhatók az 1857. évi népességszámukkal, az 1863 elején fönnállt közigazgatási beosztás szerint.²¹⁷ Gúta mezőváros a Csallóközi járásba volt sorolva, lélekszáma 4817, a helyben „divatozó nyelv” a magyar.²¹⁸ A nyolc évvel később, az 1869 végével végrehajtott, de 1870. évinek is nevezett, első magyar népszámlálás eredményeit ismertető kiadványhoz²¹⁹ csatolt 2. Függelékben a 2000 lakosnál többel bíró községek népességszámát hasonlítja össze 1869-ben és 1857-ben. Gúta esetében meglepően magas népességszám, 5789 szerepel az 1857. évi rovatban.²²⁰ A B.-R.-A.-P. helynévtár adata, és a statisztikai hivatal által közölt népességszám között 972 főnyi a különbség, vagyis 20 százalék. Itt a kisebb szám tekinthető megbízhatóbbnak, mivel az 1869-

²¹³ EDELÉNYI-SZABÓ Dénes 1928. 673–674.

²¹⁴ *Magyarországot illető Országos Kormánylap*. 1856. Második rész. 148–151.

²¹⁵ Táblázatos kimutatás, német nyelvű ŠANR Komárňanská župa I., Fasciculus I-V. 1850. A másik „Megyei statiszticája”, ŠANR Komárňanská župa I., Számvevőségi iratok 1850–1859

²¹⁶ B.-R.-A.-P. 1863.

²¹⁷ Bach miniszter bukása után, 1860-ban visszaállították az 1848 előtti megyehatárokat és járási beosztásokat.

²¹⁸ B.-R.-A.-P. 1863. 334–335.

²¹⁹ *A Magyar Korona országaiban az 1870. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei a hasznos háziállatok kimutatásával együtt*. Pest, 1871.

²²⁰ Uo. 606.

es népszámlálás alkalmával 5824 személyt írtak össze, a 12 év alatti mindössze 35 főnyi népességnövekedés nem hihető. Azonban ugyanilyen kétkedéssel kell fogadni az 1850-es népszámlálás levéltári forrásokban talált eredménye (4787) és a helynévtárban közölt 1857-es adata (4817) közötti, tehát 7 év alatt kimutatott 30 főnyi növekedést is.

Gúta népessége a reformkori kiadványokban és a leíró statisztikai munkákban

1828-ban jelent meg Nagy Ludovicus helységnévtára,²²¹ amelyet gyakran idéznek és rendszeressége miatt történetírásunk megbízhatónak ítélik.²²² Nem ismerjük Nagy adatgyűjtésének időpontját, és nem ismerjük a forrásait sem. A gútai adatokat elemezve biztosnak tűnik, hogy felhasználta az esztergomi egyházmegye évente megjelenő *schematizmusait*, papi névtárait, valamint a nemtelenek összeírásainak megyei összesítéseit. Nagy Lajos munkájában 5048 lakost ad meg, ebből 5043 római katolikus és 5 ortodox, a lakóházak száma 549. Az egyházi sematizmusok közül az 1826. évi 5042 római katolikus és 5 ortodox felekezetű gútai népességet mutat ki, az eltérés mindössze egy fő. Nagy számadatai, hasonlóan, mint a forrásai, a schematizmusoké, fölfelé térnek el a becsülhető trendektől. A házakra vonatkozó adat a nemtelenek évente ismétlődő összeírásából származhat. Ezekből nem áll mind a rendelkezésemre, az 1823. évi 537 házat ad meg Gútán, itt a különbség két százalék. Nagy műve és a sematizmusok képet adnak a külterületi lakott helyekről, pusztákról is. Az 1826. évi papi névtár és Nagy helységnévtára egyaránt 25 lakost mutat ki Bálványszakállason. Öt évvel a helységnévtár után Kassán jelent meg J. C. V. v Thiele statisztikai munkája²²³ a magyar királyságról, melynek adatai megegyeznek Nagy Lajos számaival.

A 19. század legismertebb magyar statisztikusa, Fényes Elek is a munkáiban a kevésbé megbízható egyházi névtárakra és adóösszeírásokra támaszkodhatott csupán, valamint a megyei hivatalnokoktól kapott adatokra, leírásokra. Öt megjelent munkájában közöl statisztikai adatokat Gútáról.²²⁴ Ezek közül az első három, az 1836-ban, az 1841-ben és az 1847-ben kiadottak, demográfiai adatainak forrásaiként az egyházi névtárak vallási megoszlást részletező adatai valószínűsíthetőek. Az 1848-ban megjelent, csupán Komárom vármegyét bemutató kötet részletes településleírása²²⁵ bővebb, más típusú és frissebb források bevonásával készült, erről maga a szerző is említést tesz a szövegben. „*Gutta, magyar*

²²¹ NAGY, Ludovicus 1828.

²²² BENDA Gyula 2008. 109.

²²³ v. THIELE, J. C. 1833.

²²⁴ FÉNYES Elek 1836., FÉNYES Elek 1841., FÉNYES Elek 1847., FÉNYES Elek 1848., FÉNYES Elek 1851.

²²⁵ FÉNYES Elek 1848. 93–94.

mezőváros, lapályos rónaságon, a Posonnál kiszakadó s Csalóközt képező kis Duna partján, melly épen a város alatt a Vágh vízével egyesül, Érsekújvárhoz 2, Komáromhoz 4 mértföldnyi távolságra. Határa kiterjed 26,000 holdra, mellynek fele rétség, fele pedig gyümölcsös kertekből, füzeserdőkből, legelőből és kevés szántóföldből áll. Védi pedig e szerencsétlenhelyzetű határt (melly egészen úrbéri) 24,000 öl töltés a gyakori árvizek kirohanásai ellen. A föld minősége igen jó volna, de a gyakori árvizek miatt bizonytalanjövedelmű, többnyire tavaszi gabona, tengeri, burgonya és kender termesztetik; gyümölcsös kerte sok és szép gyümölcsöt terem; de főgazdasága mégis szarvasmarhatenyésztésében és réteiben áll, mellyek a vizenyős föld miatt nem a legjobb szénát adják ugyan; de olly mennyiségben, hogy vele hajókra rakva messze földekre űzetik kereskedés. Egész jobbágytelek van itt az 1846/7-iki évi közmunkák összeírása szerint 155 1/8 telek. Ezt bírja 579 telkes gazda, van 240 zsellér, ezenkívül 49 mesterember és 4 kereskedő. Összes népessége 6,000 r. katolikus és magyar, kik 38 nemes családfőt kivéve, mindnyájan úrbéres közlakosok.²²⁶ A fennemlített 40 kézmíves közt van 1 mészáros, 5 vékony szabó, 3 csizmadia. 4 kovács, 18 takács, 1 kötélgyártó, 1 pék, 1 kádár, 2 asztalos, 2 bognár, 8 molnár, 2 lakatos; mindezen mesteremberek részint a komáromi, részint a szerdahelyi czéhekhez tartoznak. Mesterlegény van 14, inas 4, kereskedőbolt 4, s 3 olajütő-sajtó, mellyet vidékiek is használnak. Nevezetesebb épületei a szép és nagy catholicus parochialis szentegyház, egy kápolna, paplak és az emeletes városháza a dunaparton. Végre a város háza irányában észak felé a Duna és Vágh folyók közti csúcsban látható egy négyszegű földvár, melly jelenleg békavárnak neveztetik, s török műnek tartják; régi adatok nyomán azonban még I-ső Mária királyné alatt hányatott.²²⁷ A Vágh már igen elhordta, s jelenleg csak földhalomból áll, hová nagy árvizek idején a guttaiak temetkezni szoktak, mivel megtörténik, hogy rendes sírkertükben is víz fakadván fel, e miatt sírt nem áshatnak. Földesura Guttának sz. István király idejétől fogva mindig az esztergomi érsek.”

A szövegben közölt 6000 lakos bizonyára a szerző becslése, amely magasnak számít, azonban megjelöli egyik forrását, az 1846/7. évi közmunka-összeírást, és ebből közli a pontos

²²⁶ A Fényes által említett közmunka-összeírásra nem sikerült rábukkannom, azonban megtaláltam az egy évvel korábbi, 1845/6 évi közmunkák összeírását. Ebben a családfők, jobbágyok és zsellérek száma összesen 771, ezenkívül 21 gútai nemes családfőt sorol föl. Kézművesek nem szerepelnek a táblázatban. ŠANR Abszolutizmus kori iratok, Rendezetlen iratok.

²²⁷ Fényes Elek előző munkáival ellentétben itt bukkan föl a gútai földvárrel kapcsolatban az a semmilyen más forrásból meg nem erősített tény, hogy az I. Mária (?) királynő idejében készült. Minden hiteles levéltári forrás, és Fényes előző munkái szerint is a hódoltság korából származik a vár, pontosabban Érsekújvár 1663-ban történt elfoglalásával, a végvárvonál kitolódásával van kapcsolatban a felépítése.

adatokat, a gútai adófizetők vagyoni és foglalkozás szerinti megoszlását.²²⁸ Fényes utolsó nagy munkájában,²²⁹ a geográfiai szótárában szinte szóról szóra újraközi az idézett leírást Gútáról, beleértve a 6000-es népességi adatot, azonban az ezt követő utalás az összeírásra, a jobbágyságok, zsellérek és kézművesek stb. számai kimaradtak. Számunkra azonban ezek az egyik legértékesebb számszerű adatai a munkának.

1858-ban jelent meg Hornyánsky Victor német nyelvű geográfiai lexikonja,²³⁰ amelyben betűrendbe szedve vannak a Magyar Királyság területén található települések. A gútai népesség adatai megegyeznek a négy évvel korábban megjelent egyházi névtár adataival. A B.-R.-A.-P. helynévtár²³¹ az első a magyarországi helységnevtárak sorában, amely hivatalos népszámlálási adatokat közöl a településekről, amelyek betűrendbe szedve találhatóak a kiadványokban. A későbbi, 1869 utáni helységnevtárakban a tízévente ismétlődő hivatalos népszámlálások községenkénti eredményeit jelentették meg.

Rendek József plébános összeírása Gúta lakosságáról 1853-ban

Reviczky Mihály gútai plébános, aki 15 évig szolgált híveit, 62 éves korában, 1852. március 27-én elhunyt. A helyére május 8-án a tudós paptanár, Rendek József²³² került kinevezésre. Az új plébános nem a szokásos úton-módon, más Esztergomi Főegyházmegyéhez tartozó plébániáról érkezett, hanem az esztergomi tanítóképző tanárából lett a gútai hívek lelki vezetője. Csak találgatni lehet az okát, hogy 10 év után miért vált meg attól az intézménytől, ahol még egy sikeres magyar nyelvű tankönyv²³³ megírásával is segítette az elemi iskolai tanítók képzését, a pedagógiai munkát. Bizonyos, hogy Rendek magyar nemzeti elkötelezettsége idegen volt az abszolutista, németesítő törekvéseket nyíltan hirdető, a levert szabadságharc után berendezkedő új hatalom számára.

Rendek József 1861 novemberéig működött Gútán és ez idő alatt nagy munkát fejtett ki a helyi iskola fejlesztése ügyében,²³⁴ írásai jelentek meg magyar egyházi lapokban, többek között a gútai vasárnapi iskola megszervezéséről,²³⁵ a moldvai magyarokról.²³⁶ Több

²²⁸ Az adatokban több eltérés fedezhető föl. Először 49 mesterembert említ, majd 40-ről tesz említést. A felsorolt kézművesek számát összeadva azonban 48-at kapunk.

²²⁹ FÉNYES Elek 1851. 60–61.

²³⁰ HORNYÁNSKY Victor 1858.

²³¹ B.-R.-A.-P. 1863.

²³² Rendek József (1810–1875) életrajzi adatairól, munkásságáról ZELLIGER Alajos 1893. 431–433., NÉMETHY, Ludovicus 1894. 889., SZINNYEI József 1906. 775–778.

²³³ RENDEK József 1847.

²³⁴ Az új iskolaépület fölépítéséről, az itt kifejtett szervezőmunkájáról Rendek Józsefnek a gútai plébánián található följegyzései alapján beszámol KOMLÓSSY Ferenc 1896. 638–641.

²³⁵ A vasárnapi iskolák behozatala, rendezése, tanítók, tanulók, tantárgyak, a tanítás módja s ideje. *Katholikus Néplap* 1855. 69–71., 77–79.

szentbeszédét nyomtatásban is kiadják. Szónoklattal, tollal és szervezőmunkával is bekapcsolódik az egyház káromkodás elleni harcába. 1860 márciusában nagy szentbeszédet tartott a gútai templomban, ezt később megjelenteti a sajtóban is.²³⁷ Ennek nyomán Gútán megszervezi az „istenkáromlás elleni társulatot”. Töredékes naplójában²³⁸ olvasható, hogy ideje egy részét maga és segéde is gyümölcstermesztéssel, gyümölcsfák ültetésével és oltásával tölti Papakla nevű tanyáján. Naplójából sugárzik a magyar nemzeti érzület, a korabeli közigazgatás németesítő törekvéseivel szembeni elutasítás.²³⁹

1858-ban Ipolyi Arnold csallóközi útja során ellátogatott Gútára és találkozott Rende Józseffel is. Az útvjáról cikksorozatban számolt be a *Vasárnapi Újság* hasábjain. Ipolyi a Felső-Csallóközből az Alsó-Csallóközbe érve Keszegfalva közelében megtekinti a Dudvágon épült új zsilipet, Bálványszakállas pusztán szemügyre veszi az egykori elpusztult falu középkori templomának romjait, majd Gútára indult. „*Gúta valóságos alföldi magyar mezőváros, a mint a rónaság közepett terjedelmesen szétterpeszkedik 6000 lakosával. Egyetlen talán, de méltó disze terjedelmes, majdnem egy egész utcát elfoglaló tornyos iskolája, s akár gymnasiumnak is beillenék. De van is ám kelete; közel ezer gyermek látogatja újonnan és czélszerűn szervezett három osztályát. Mind ezt a hely leginkább buzgó lelkészenek nagytiszt. Rende József ur tárgyavatott törekvésének köszöni; ki egyébkint is, egykor esztergomi érseki praeparandiai tanár, mint kitűnő iskolaférfit ismeretes. Neki köszöni általában e vidéki iskolatügy virágzását; a gútai iskolatanítói gyülekezetek és tanácskozmányok, melylyek az ő vezetése alatt tartattak, a hírlapokból is ismeretesek. – Kimondhatatlanul kellemesen lepett meg azonban, midőn a lelkész ur fogadószobájában nagy tágas asztalon szakonkint felhalmazva és kiállítva találtuk iskolai és népszerű irodalmunk s a sz. István-társulat összes kiadásai számos példányait. [...] De Gútán úgy látszik, hogy mindenről gondoskodva van; míg ez által a lelkész ur a szellemi szükségén segít, addig derék segéde, mint szenvedélyes pomologus és kertész, a gyümölcsoltásban és tenyésztésben jó példával és tanítással jár elő.*”²⁴⁰

²³⁶ A moldvai magyarok hit és nyelv tekintetében. *Családi Lapok* 1852. 95–98.

²³⁷ Káromkodás elleni egyletek IV. *Religio* 1860. 225–227., 234–239.

²³⁸ Rende József töredékes naplója az 1858–1860-as évekről, valamint egy rövid „Gútai külön szavak és élczek” c. feljegyzés az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárban található, jelzete Ms I. 130/b.

²³⁹ „Hát a pozsonyi tanulmányi főigazgatósággal – Kovácsokkal! – mennyi bajunk volt. Német rendeleteket küldöttek, kettő a kerületből elfogadta, és Jegyző könyvébe iktatta; mi többiek ez ellen a nemzet nevében óvást tettünk! S végre sok irkafírka után annyira vittük, hogy kénytelenek voltak megengedni miszerint az esperes rövid kivonatban – magyarul v[agy] deáku közölje velünk a rendeleteket, és ezt irtuk be a Jegyző könyvbe, melyet némettel megfertőztetni nem akartunk. Én az anyakönyveket is később mind magyarul irtam.” – jegyezte föl naplójában 1859-ben. Uo.

²⁴⁰ IPOLYI Arnold 1858.

Ipolyi Arnold beszámolóját olvasva azonban tévedés lenne azt hinni, hogy Rende József gútai működésének évei idillikus hangulatban, nyugalomban, hívei szeretetétől övezve teltek el. A jobbágyfelszabadítás utáni úrbérrendezés ezekben az években zajlott, egyes erőszakos eseményei nagyon megosztották és fölkorbácsolták a hangulatot a városban. Rende a helyi plébánia és az érsekség képviselőjében szembekerült a lakosság nagy részével, amely a környező puszták megszerzéséért küzdött egykori földesurával. Többször erőszakos összecsapásokra került sor a lakosság és a kivezényelt katonaság között, amelyekről majd a későbbi fejezetekben részletesen szólok.

Rende működésének második évében, az 1853. év végén, egy részletes, házról házra járva végzett összeírást készített Gúta lakosságáról. Az adatokat egy 41x26 cm méretű, félbehajtott, a hajtásnál összevarrt lapokból álló füzetbe írta, melynek címlapján az *Összeírása Gúta mező város népességének 1853^{ik} évről.*²⁴¹ felirat olvasható. A beírások két kéztől származnak, a legtöbb bejegyzés nem Rende plébános kézírása, valószínűleg Róth Ignác káplán végezte a legtöbb összeíró munkát. Az nem derül ki, milyen céllal készült a lakosság számbavétele, miért rótták a plébános és káplánja a gútai sáros, havas utcákat, mire használták a plébánián az elkészült összeírást. Legvalószínűbbnek látszik, hogy a járandóságuk pontos számbavétele céljából készítették Gúta lelkipásztorai.²⁴² Az biztos, hogy az egyházi névtárakhoz, amelyekhez a plébánosok szolgáltatották az adatokat, fölhasználták az eredményeket.²⁴³

Az összeírás előkészítése, végrehajtása a következőképpen történt. A füzet oldalait 9 oszlopra osztották, megadott sorrendben egymás mellett sorakoztak a keskenyebb és szélesebb oszlopok. A keskeny oszlopokba számok kerültek, a szélesebbekbe szövegek, túlnyomórészt nevek és megjegyzések. Ceruzával vízszintes, sűrű vonalakkal sorokra is fölosztották a lapot, tulajdonképpen táblázatot készítettek, fejléccel azonban nem látták el az elkészült táblázatot. Fejléc hiányában az oszlopok és a sorok sorrendje határozta meg a

²⁴¹ Az összeírást tartalmazó füzetre 2010-ben a Gútai Plébánia Irattárának rendezése közben bukkantam rá. A füzetben nincs semmilyen jelzet, a jobb széle kissé megrongálódott, mivel nedvességet kapott, de minden bejegyzés olvasható. Az utolsó, 98. oldalon, a lap alján álló pár soros összeadás és aláírás tanúskodik arról, mikor és ki készítette. „Az összes lélekszám Gúta m. városban 1853. végével: 4412. az itt lakó zsidók száma 53. Általános összeg: 4465. Rende pléb[ános].”

²⁴² Egy időben közeli, 1857-ben készült hasonló összeírást ismertet Báth János a Kalocsai Sárközből, melyben ugyancsak a jövedelme számbavételével magyarázza a helyi katolikus plébános összeíró munkáját. Ezt a feltételezést támasztja alá az is, hogy a nádudvari plébános és Rende József is nagy gondot fordított a házaspárok számbavételére, mert a házaspárok száma után kapták járadékuk egy részét. Báth János: Egy magyarországi német falu (Nemesnádudvar) népessége 1857-ben. In BÁTH János 2005. 613–622.

²⁴³ Az 1854-es schematizmus 4193 katolikust és 28 zsidót mutat ki Gútán, ezek az adatok az 1850-es népszámlálás népességszáma továbbvezetésének tűnnek. Az egy évvel későbbi névtár már 4509 római katolikus és 55 zsidó népességről tud, ezek a számok Rende előző évi összeírásának, és egy év természetes szaporodásával történt kiegészítésének felelnek meg.

beírandó adatot. Az első keskeny oszlopba került a házszám, mellette lévő szélesebbbe a tulajdonos, általában házaspár neve, mellette a keskeny oszlopba a koruk években megadva. Az utána következő szélesebbbe a gyermekeik nevei, általában csak a keresztnévük, születési sorrendben egymás alá. Vezetéknév csak akkor került ebbe az oszlopba, ha nevelt, vagy mostohagyerekekről volt szó, itt fontos volt az eltérő családnév föltüntetése. Következett a gyerekek kora, mindegyik név mellett a keskeny sorban. A következő széles és keskeny oszlop a család távol lévő tagjainak nevét és korát adta meg, az utolsó kettőbe még a házban lakó rokon, szolgáló, bérlő, stb. neve és életkora került. Ezután még egy keskenyebb oszlop következett, ahová a család létszámát írták be. Ha több család lakott egy házban, akkor egy sor üresen maradt, az első keskeny oszlopba sem került házszám, hiszen az megegyezett a fentebb bejegyzettel, majd az első széles oszlopba került a következő házaspár neve, a mellette lévő keskeny oszlopba a koruk, utána a már leírt sorrendben a család többi tagjának adatai az adott család létszámával bezárólag.²⁴⁴

Rendek munkájának értékét elsősorban az adja, hogy ez a legkorábbi összeírás Gútáról, amelyből tanulmányozható a gútai családok szerkezete, az egyes családtagok egymáshoz való viszonya, státusza. Adatai összevethetők a 16 évvel később sorra került első hivatalos népszámlálás családi íveivel, és ezzel kimutathatók az egy-egy család összetételében az eltelt időszakban bekövetkezett változások. Lehetővé teszi a lakosság korcsoportok szerinti megoszlásának vizsgálatát is, mivel megadja a házban lakók korát. Kerek éveket ad meg, a gyerekeknél előfordul $\frac{1}{2}$ és $\frac{1}{4}$ éves is. Az anyakönyvek segítségével szűrőpróbaszerűen ellenőriztem a beírt évek megbízhatóságát. Úgy tűnik, az összeírók is használták az anyakönyveket, mivel elég pontosak a föltüntetett korok.

Az összeírás a várost illetően utcánként haladt, az oldal közepére beírták az utca nevét, majd alatta következtek az egyes házak, folyamatosan a házszámokkal és a bennük lakókkal. A várost illetően teljesnek látszik az összeírás, azonban a külterületi helyek, az aklok, szállások kimaradtak, pedig ebben az időben már voltak, és egyre szaporodtak az állandóan lakott szállások, tanyák a gútai határban.²⁴⁵ Számukat csak becsülni lehet, 80–100 külterületen lakó személy maradhatott ki az összeírásból.

Az összeírás adatait számítógépre vittem, létrehoztam egy adatbázist, hogy különböző számításokat, szűréseket tudjak elvégezni az adatokkal. Az általam elvégzett összesítés eredményei kissé magasabb Rendek számaitól. Nálam az összlakosság 4509 fő, ebből 56

²⁴⁴ A Rendek-féle összeírás egy oldalát lásd a Képmellékletben.

²⁴⁵ Erre utal, hogy az 1840-es évektől az anyakönyvekben többször szerepel bejegyzés arról, hogy az „akloknál lakós”, „szigeti lakós”, „kisszigeti kerteknél lakós” stb. az érintett személy.

zsidó. A lapokon előforduló legmagasabb házszám 599, azonban több szám hiányzik a felsorolásból, így én 554 lakott házat számoltam. Rendek az összeírásában 1065 családra osztotta a lakosságot, mivel nem a bevettebb háztartásokra osztást, tehát az együttlakás, közös étkezés és gazdálkodás körülményeit vette figyelembe, hanem minden házaspárral, családmaggal rendelkező vérségi csoport külön családnak számított. Sőt, az özvegyeket is külön kimutatta, özvegy családfők által vezetett családok, „félpárok” is külön szerepelnek, mivel a párbérfizetés szempontjából ezeknek a száma volt a fontos. Tehát, ha egy házban laktak a szülők, akik még neveltek 3 kiskorú gyermeket, és ugyanebben a házban élt például a legidősebb fiuk a feleségével, akiknek még nem volt gyermekük, akkor az egy 5 tagú és egy 2 tagú családnak volt számolva. A fentiek figyelembevételével a számításaim szerint egy házban 8,1 személy lakott. Egy átlagos, a felsorolt ismérvek szerinti családban 4,2 fő élt. Ez azt jelenti, hogy házanként gyakorlatilag két családdal számolhatunk.

Az 1853-as összeírás az első, amely tartalmazza név szerint csaknem az egész gútai lakosságot, a nőket és a férfiakat egyaránt.²⁴⁶ Ezért külön megvizsgáltam a vezetéknéveket és keresztnéveket is, hogy megállapítsam a családnevek gyakoriságát és képet kapjak a korabeli keresztnévadási szokásokról. A vezetéknévek esetében 297 különböző nevet találtam. Közülük 215 féle nevet 10-nél kevesebb személy viselt, ebből 81 családnévvel csak egy-egy személyt írtak össze. A tíznél kevesebb ember által viselt nevek tulajdonosainak többsége bevándorolt iparos, cigány vagy zsidó, az egy-egy különös vezetéknévűek pedig tipikusan az idegenből benősültek, férjhez jöttek voltak.

A 4509 összeírt gútai lakos 83,23 százaléka viselt olyan családnevet, amelyeket 10-nél több embert jelölt. Ezeket kigyűjtöttem az alábbi táblázatba.

3. táblázat. A leggyakoribb gútai családnevek és viselőik száma 1853-ban

Szabó	324
Nagy	316
Tóth, (Gyurka)	230
Német, (Jankó)	140
Horvát, Horváth	131
Gőgh	128
Molnár	125
Varga	81
Marosi, Marusi	78
Takács	77
Kiss, Kis	72
Kürti, Kürthi	71

²⁴⁶ Az akloknál lakók maradtak ki az összeírásból és a csendőrlaktanyában lakóknál hiányoznak a nevek, csupán azt tudjuk, öt személy lakott itt, ezeket mind a férfiak közé számoltam.

Fördös	65
Kovács	60
Tánczos	60
Szépe	59
Dócza	55
Forró, Foró	54
Angyal	53
Ollé	52
Balog, Balogh	51
Kondé	49
Néveri, Névery, Niveri	49
Fekete	48
Rigó	48
Fülöp	46
Mészáros	46
Borka	45
Pálovics, Pálovits	45
Madarász	42
Balázs	39
Ószi	39
Szénási	35
Simig, Simigh	34
Seregű, Seregü, Seregüly	33
Fűri	32
Gönczöl	32
Bagita	30
Jancsó	30
Csizmadia, Csizmazia	30
Bezúr	28
Bukor	28
Juhász	28
Páczer	27
Leczkési	26
Ács	25
Búcsai	24
Borsó	23
Libárdi	23
Paszmár	23
Vajda	23
Végh, Vígh	22
Primusz	21
Jaskó	19
Dér	18
Domján	18
Szalai, Szalay	17

Téglás	17
Árgyusi	16
Czigle	16
Madari	16
Terbák	16
Uzola	16
Csente	15
Szövő	15
Vas, Vass	15
Dobi	14
Gombai, Gombay	14
Fitos	13
Hegyi	13
Pogány	13
Bartalos	12
Mente	12
Grebner	11
Vincze	11
Viplach, Viplak	11
Bögi	10
Czina	10
Czödör	10
Gedai, Geday	10
Mihola	10
Sipos	10

Az első húsz vezetéknév (az Ollé családnévig bezárólag) 2231 fő viselte, majdnem pontosan a lakosság fele. Két név esetében az összeírásban a ragadványneveken is szerepelnek néhányan, ezek a Gyurka és a Jankó. Ellenőriztem az anyakönyvek alapján, ott Tóth és Németh néven jegyezték be őket. A 82 leggyakoribb vezetéknév csaknem kizárólag magyar eredetű. Csupán a Pálovics tűnik délszláv, a Grebner és a Viplach német, a Jaskó, Terbák szlovák, vagy cseh, a Pasmár, Primusz, Mihola ismeretlen eredetű. Minden idegen hangzású név a vizsgált időszakban, a 18. század közepe óta bukkant föl Gútán, és kimutatható a migrációs hátterük.

A keresztnév esetében 50 férfi és 48 női nevet találtam. A leggyakoribb 20 férfi és női keresztnévet a következő táblázat mutatja.

4. táblázat. A leggyakoribb férfi és női keresztnév viselőinek a száma 1853-ban

Férfiak		Nők	
János	351	Rozália, Rozi	463
Ferenc	323	Erzsébet, Örsébet, Örzse, Örszi	267
István	262	Anna, Panna	224
József	256	Margit	188

Ignác	159	Terézia, Tréza, Tera	173
Vendel	159	Julianna, Juli	172
András	90	Katalin, Kati	101
Mihály	89	Ilona	45
Imre	82	Mária, Mari	33
László, Laczi	80	Veronika, Verón	29
Péter	60	Éva	19
Károly	36	Magdolna	18
Lajos	34	Borbála, Boris	17
Márton	32	Ágnes	14
Dávid	32	Klári	12
Gergely	29	Franciska, Franci	10
György	25	Lóri, Eleonóra	7
Pál	23	Lucza	7
Sándor	17	Jusztina	7
Antal	16	Viktória	6

A férfinevek között a bibliai nevek, valamint a katolikus egyház népszerű szentjeinek nevei, az István és a Ferenc a legelterjedtebbek, ebben hasonlóság mutatkozik a magyarországi katolikus lakosság szokásaival. Helyi sajátosság azonban az őket követő katolikus barokk szentek, Ignác és Vendel nevének gyakorisága a gútai lakosok körében. Szent Vendelnek a pásztorok és a jószágtartó gazdák védőszentjének tisztelete a nagy jelentőséggel bíró állattartással lehetett összefüggésben. A tiszteletére 1855-ben szobrot is emeltek a gútai vásártéren.

A női nevek között a bibliai neveket megelőzve a Rozália, a járványos betegségek hazai védőszentje volt a leggyakoribb. Neki szentelték a 18. század első felében épült városi temető kápolnáját és a temető is Szent Rozália nevét viselte.

Az 1869. évi népszámlálás

Az 1867-es kiegyezés teremtette meg azt a politikai légkört, amelyben az akkori Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium szervezésében sor került az első hivatalos magyar népszámlálásra Magyarországon. A népszámlálás 1869. december 31. eszmei időponttal került végrehajtásra, ezt követően tízévenként tartottak népszámlálást az országban.²⁴⁷ A szakirodalomban előfordul 1869. évi és 1870. évi megjelölés is, azonban az „1870. év elején végrehajtott” megjelölés a legpontosabb, mivel ekkor történt maga a számbavétel.

²⁴⁷ Az 1869. évi népszámlálás előkészítéséről és végrehajtásáról lásd *A Magyar Korona országaiban az 1870. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei a hasznos házi állatok kimutatásával együtt*. Pest, 1871. és SEBŐK László (összeáll.) 2005.

Az összeírás kétféle módon, önszámlálással és a számlálóbiztos által való kitöltéssel, és két tartalmában megegyező kérdőíven – Bejelentési ív, illetve Fölvételi ív – történt. A Bejelentési íveket általában a háztartás feje töltötte ki. A számlálóbiztosokat a közigazgatás egyes szintjein létrehozott népszámlálási bizottságok nevezték ki, helyi szinteken általában jegyzők, tanítók, kereskedők, értelmesebb középirtokosok voltak a tulajdonképpeni összeírás végrehajtói. Ahol nem került sor önszámlálásra, ott a számlálóbiztos utcáról utcára, házról házra járva a Fölvételi íven írta össze a „lakófelek” adatait. A család fogalmát a népszámlálás során nem használták, helyette az inkább a háztartás fogalmával rokonítható „lakófél” szót használták.²⁴⁸

Az adatfelvétel során a számlálólapon első oldalán a lakáskörülmények, a lakóház részei, a helyiségek száma került összeírásra. Az ív belső két oldalán a személyes adatok, név, nem, születési évszám, vallás, családi állapot, foglalkozás, szülőhely, honosság, vagy távollét, valamint az írni-olvasni tudás rovatait töltötték ki. A hátsó oldalon a háziállatokat írták össze fajta és kor szerint. Az összeírt anyag fölülvizsgálatát, javítását a népszámlálási bizottságok végezték, sőt, feladatuk volt az adatok földolgozása, az egyes területi szinteken az adatok összegzése. Az 1869 után sorra került népszámlálások alkalmával a népszámlálási felvételi ívek földolgozását a megyék és városok helyett a Statisztikai Hivatal végezte.

A népszámlálás országos eredményeit a földművelési minisztérium szakosztályából 1871-ben létrehozott önálló Központi Statisztikai Hivatal hozta nyilvánosságra.²⁴⁹ A népességre vonatkozó községenkénti adatokat az 1873-ban kiadott Helységnevtár adta először közre.²⁵⁰ A községsoros részletes adatok hosszú időn keresztül csak kéziratban léteztek a statisztikai hivatal könyvtárában és csak szűk szakmai kör ismerte azokat. A vallási adatokat a kétezres évek elején jelentette meg a Teleki László Intézet.²⁵¹

²⁴⁸ „A lakófelek számát az utasítás 21-ik §-nak értelmében az egyes háztartások száma határozza meg. Bármily érdekes és fontos lett volna a családika p c s o l a t o t is kutatni és feltüntetni, az már előleg is annyi nehézségbe ütközőnek mutatkozott, hogy tervbe sem vették. Ugyanis nemcsak a család fogalma volt nehezen megállapítható, hanem bajos magyarázatoknak adott volna helyet a rokonság hányadízíglő való meghatározása, a sógorság mikénti megállapítása stb. Helyesebbnek látszott ennél fogva az e g y ü t t l a k á s r a fektetni a súlyt s lakófélnek azt tekinteni, a ki (a bejelentési ív betöltésére szóló oktatás 1. §-a szerint) e l k ü l ö n z ö t t h á z t a r t á s s a l b i r. Igaz, hogy „külön lakó egyének, habár családjuk nincs, külön lakó feleknek tekintetnek, a (a fentebbi oktatás szerint,) de ez csak nagyobb városokban nyom valamennyire, az ország átlagos számaival alig érinti. A lakófelek számai tehát nem esnek együvé teljesen a családok számával, de, mint a viszonylagos számítás alább kimutatja, nem is térnek el tőlük nagyban.” – olvasható a népszámlálás eredményeit bemutatót kötet bevezetőjében. *A Magyar Korona országaiban az 1870. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei a hasznos házi állatok kimutatásával együtt.* Pest, 1871. I/4.

²⁴⁹ *A Magyar Korona országaiban az 1870. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei a hasznos házi állatok kimutatásával együtt.* Pest, 1871.

²⁵⁰ HELYSÉGNÉVTÁR 1873.

²⁵¹ Sebők László (összeáll.) 2005.

Az 1869-es népszámlálásnak viszonylag gazdag levéltári iratanyaga maradt fenn, különösen jelentős, hogy számos megyei levéltárban megtalálhatók községenként az eredeti fölvételi ívek is. Ennek az a magyarázata, hogy 1869-ben a magyarországi népszámlálások esetében utoljára a megyék végezték azok földolgozását. Komárom megye nyitrai levéltárban őrzött anyagában is megtalálható a megye községei összeíróíveinek teljes anyaga.²⁵²

A népszámlálás levéltári anyagának földolgozására számos példát találunk a szakirodalomban. A KSH Népeségtudományi Kutatóintézete egy 2011-ben indult projekt keretében, amelynek célja, hogy a kontinentális Európa történeti népszámlálásainak fennmaradt individuális adataiból szervezzen online elérhető adatbázist, az 1869-es magyarországi népszámlálás anyagából vett reprezentatív, kb. 30 ezer fős minta létrehozásával vesz részt.²⁵³ Magyarország esetében ez az egyetlen, a történeti országterületre reprezentatív történeti demográfiai adatbázis, amely átfogó képet ad a 19. század második felének demográfiai és társadalmi viszonyairól. A reprezentatív mintába bekerült több Komárom megyei, ma Szlovákiához tartozó település is. Gúta adatai; mivel túl nagy volt a település és a minta aránytalanul nagy részét foglalta volna el, valamint nagyon munkaigényes a számítógépes földolgozás; kimaradt a földolgozásból. A népszámlálás Torna megyei adatait Pozsgai Péter dolgozta föl több tanulmányában és disszertációjában az évezred első éveiben.²⁵⁴

A Gútán végzett népszámlálással kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy az adatfelvétel időpontjában csaknem ostromállapot, zűrzavar uralkodott a városban. Az egész társadalmát lázban tartotta a város és Bálványszakállas puszta közötti határ hivatalos kijelölésének kérdése. Többszöri kísérlet után 1869. december 21-én 300 főnyi katonaság bevonásával sikerült csak a határjeleket kitűzni. Előtte a lakosság ellenállása ezt megghiúsította, sőt, a puszta egy részén az előző években erőszakos foglalásokat tettek a gútaiak, amelyeket ugyancsak katonai erővel számoltak föl. A pusztáért, a földért vívott küzdelemről, majd külön fejezetben szólok részletesen. Nem lehet megállapítani, hogy milyen hatással volt a népszámlálás menetére a városban kialakult feszült helyzet. Az eredeti összeíróívekből megállapítható, hogy sok számlálóbiztost kellett bevonni, mivel az önbevallást végzők száma elenyésző volt. A kijelölt biztosok közül többen alacsony szintű írástudásról tettek tanúbizonyságot. Az is kitűnik az eredeti ívek vizsgálatából, hogy az 1870-es év első

²⁵² ŠANR Komárňanská župa I., Sčítacie hárky 1869.

²⁵³ A projektről és az adatbázis feldolgozásának első eredményekről lásd ŐRI Péter 2012., ŐRI Péter – PAKOT Levente 2016.

²⁵⁴ POZSGAI Péter 2000., POZSGAI Péter 2001a., POZSGAI Péter 2001b., POZSGAI Péter 2006.

hónapjaiban még folyt a számlálás, mivel ebben az időszakban születettek is fölkerültek az ívekre, ami nincs összhangban a számlálás 1869. év végi eszmei időpontjával.

A gútai eredeti összeíróívekből egy számítógépes adatbázist készítettem, igyekeztem minden kérdőíven felvett adatot rögzíteni, a további földolgozás számára alkalmassá tenni. Az első nehézséget az jelentette, hogy nagyon sok kéztől származnak az ívek nyomtatott lapjaiba kitöltött adatok, némelyik nehezen olvasható, írásban gyakorlatlan kéztől származik, tele durva helyesírási hibákkal. A számítógépes táblázatba történő gépelés során igyekeztem betűhíven átírni az összeíróíveken szereplő adatokat, beleértve a helyesírási hibákat is. Ezekből a hibákból, a következtetlen írásmódokból látható, hogy az egyes összeírók, akik kitöltötték az íveket, mennyire voltak gyakorlott, vagy kezdő írnokok, milyen lehetett az iskolázottságuk.²⁵⁵

Az eredeti íveken a legmagasabb házszám a 733, gyakran egy-egy házszám két íven is szerepel, itt bizonyára a Gútán gyakori „hosszú házról” van szó, amikor egymás után, sorban egy tető alatt következnek a helyiségek, tulajdonképpen több család kezén van egy épület. Az egyes családok egy-egy külön helyiségekből álló, külön bejáratú részt birtokolnak. Az ilyen esetben, amikor azonos házszám szerepelt két íven, külön háznak számoltam őket. Az eredmény nálam 734 lakott lakóház, tehát ennyiben találtak lakót, akiket 1870 elején összeírtak. A megjelent statisztikában is 734 ház szerepel Gúta esetében. A ház (telek) épületeit, hasonlóan, mint az összeíróíveken, két részre osztottam, a lakórészek kategóriára (szoba, kamra előszoba, konyha), valamint a további, gazdasági helyiségek kategóriára (bolt, kamra, pince, félszer, istálló, akol). Többször előfordult, hogy a lakóház esetében megjegyezték, hogy takácsműhelyre, vagy boltra, stb. is szolgál, ezeket minden esetben följegyeztem. Az épületek csaknem száz százalékban földszintesek voltak, ezt nem jeleztem külön. Csupán a városháza volt félemeleten található és egy esetben fordul elő a padláson lakóhelyiség, ezeket beírtam a táblázatba.

A táblázatban létrehoztam a „Családok száma” rovatot, amely az eredeti lapokon nem létezik. Már említettem, hogy az összeírásakor a *lakófél* fogalmát használták. Az eredeti íveken a felsorolt személyeket gyakran sorszámmal látták el és az egy fedél alatt élő több család esetében a számlálást minden családnál egyessel újra kezdték. Ebben az esetben elfogadtam a számlálóbiztos általi fölosztást. Nem volt minden összeíró következetes és több esetben, valószínűleg utólagosan, egy vízszintes ceruzavonallal osztották a gyakran 10–20 főnyi háznépet családokra, lakófelekre. Olyan is előfordult, hogy ilyen fölosztás sem található az

²⁵⁵ A számlálóbiztosok iskolázottságát, gyakorlottságát a legjobban az írásképekből lehet megítélni, mennyire biztos a vonalvezetés, vagy mennyire szétcsúsz az írásképe, de a számítógépbe történő átírás ezeket már eltünteti.

íven, ilyenkor magam próbáltam a családokra osztást elvégezni. Ebben sokszor segítségemre volt az, hogy a háziállatoknál általában külön sorba egymás alá írták az egyes családok állatállományát. A szegény, állatállomány nélküli családoknál azonban ez sem volt támpont. Az így följegyzett beosztásnak az lett a következménye, hogy az általam szerkesztett táblázatban a családok száma 1084, míg a hivatalos statisztikákban 987 család szerepel. Majdnem 10%-os az eltérés! A különbség létrejöttében a család, a lakófél és a háztartás kategóriák nem egyértelmű meghatározása játszott szerepet. A lakófelek háztartásokra osztását is elvégeztem, erről majd külön fejezetben számolok be.

Az eredeti „*A lakók vezeté- és keresztnéve címe és rangja*” rovatot a létrehozott Excel táblázatban három oszlopra osztottam, ezek a vezetéknév, keresztnév, valamint címe és rangja. Az utóbbiba írtam be a Gútán nagyon gyakori ragadványneveket, amelyeket sokszor föltüntettek az összeírók az íveken szereplő eredeti neveket rögzítő rovatban. Pl. Pörzsölt szerepel a Németh név mellett, Gútán máig ismert a *Pörzsült* Németh család neve. Lehetne sorolni a Csikós Szabó, Jankó Németh, Barna Nagy, stb. vezetéknéveket. A következő bevett módszer volt a sok azonos nevű család megkülönböztetésére, hogy a férj családneve elé tették a felesége családnevét. Tehát, amikor pl. egy Nagy László nevezetű férfi feleségül vett egy Takács vezetéknévű nőt, akkor „Takács Nagy Laci” lett belőle, így lehetett egyszerűen azonosítani a sok Nagy László közül. Ilyenkor a harmadik, címe, rangja oszlopba írtam a Nagy László mellé a Takács nevet, továbbá minden bejegyzést, amely nem vezeté-, vagy keresztnév, de a rokonsági viszonyok tisztázása érdekében beírták a biztosok, pl. neje, gyermeke, vő, stb.

Ezután, hasonlóan az eredetihez, a neme két oszlopa, a „férfi” és a „nő” következnek, amelyekbe a személy neve mellé a megfelelő oszlopba egy 1-es került. Két alkalommal került ide kettes szám, két azonos nemű, férfi ikerpár esetében. Ezeket az adatokat így könnyen lehetett összeadni a táblázat segítségével és megkaptuk a férfiak és a nők számát.

A következő oszlop a „születési éve” oszlop, azonos az eredetivel. A vallása rovat nálam hiányzik, mivel a lakosság 97 százaléka római katolikus, csak az ettől eltérőt jelzem, az utolsó, a „jegyzet” oszlopba beírtam, a többi ott szereplő adat mellé, ha izraelita, vagy református vallású volt a személy. Ezeket a személyeket egyenként számoltam össze. A következő három rovat: családi állapota, hivatása, foglalkozási viszonya azonos az eredetivel.

A születési hely oszlop nálam hiányzik, mivel a lakosok túlnyomó többsége Gútán született. Azonban az ettől eltérő születési helyet minden esetben föltüntettem a jegyzet rovatban. Akinél a táblázatban nincs születési hely föltüntetve, az gútai születésű volt. Hasonló gyakorlatot követtem a honosság, jelenléte, távolléte rovatoknál, mivel a lakosság

túlnyomó többsége helybeli volt, az ettől eltérő adatokat a megfelelő sorba ugyancsak a jegyzet cellába írtam be.²⁵⁶

Minden személyt, és annak minden adatát beírtam, az egyes házak lakóinak a számát összeadtam a táblázat segítségével. A népesség száma nálam 5822 (2959 férfi és 2863 nő), míg a megjelent statisztikák szerint 5824 (2959 férfi és 2865 nő). A kétfőnyi különbségre nem tudok pontos magyarázatot adni, lehetséges, hogy számolási hibát követtek el a községi adatok összeállításánál. Egy másik magyarázat, hogy leány ikerpárok bejegyzésénél keletkezhetett a hiba, mivel a már említett két fiú ikerpár esetében is eredetileg egyes szerepelt az összeíróíveken a nevük mellett. A vallási hovatartozás esetében nálam is a vallási statisztikában közölt 6 református és 154 izraelita vallásúval azonos eredmények születtek.

Azonban van több adat, amelyet még soha nem közöltek a községi statisztikákban, nálam a táblázatban azonban szerepelnek és könnyen összesíthetők. Kültérületi lakott helyet, aklot, szállást, tanyát 45-öt írtak össze, ami az összes 734 lakóház 6,13 százalékát tette ki. Az olvasni tudók száma 2386, olyan, aki írni és olvasni is tudott, 1658 akadt. Azonban itt meg kell jegyezni, hogy ebben az esetben a bemondás alapján történt adatbeírások hitelessége nem ellenőrizhető. Véleményem szerint, aki bizonytalan betűkkel csak a nevét tudta leírni; és a levéltári források alapján ez volt az átlagos helyzet; az még nem igazán tudott írni és olvasni.

A lakásviszonyok megismeréséhez is nagy segítséget nyújt a táblázat. Kiderül, hogy az 5824 főnyi lakosság 1564 lakóhelyiségben (1043 szoba és 521 kamra) és 778 konyhában élte a családi életét, ezekben főztek, ettek és aludtak.

A lakosság megélhetését nagyrészt a mezőgazdaság biztosította. A hivatása rovatban legtöbbször a földműves szó (768 alkalommal), vagy a gazda, gazdasszony és gazdasági segéd szavak (417 alkalommal) szerepeltek. Sok esetben itt utaltak a felnőttkort elért lakosok státuszára is, több esetben a régebbi feudális korból fennmaradt kategóriákat, a zsellért (88 alkalommal), vagy a házas zsellért (14 esetben) használták. Gyakoribb volt már a kétkezi alkalmi mezőgazdasági munkákra utaló napszámos, vagy napszámosnő (243 esetben) bejegyzés. A foglalkozási viszonya rovatban 98 szolga és 53 szolgáló, valamint 34 cseléd szerepelt. A város szűken vett értelmiségét Miklosovits Alajos plébános és Kováts Imre káplán, a városi jegyző, valamint Hencz János iskolamester és három tanító alkotta. Az egészségügy területén hárman munkálkodtak, két sebészorvos és egy bába. A város szolgálatában állt 8 pásztor, 2 csősz, 2 révész és egy város hadnagya. Volt még a városban

²⁵⁶ Az eredeti összeíróívet és az egyes rovatait lásd a Képmellékletben.

egy megyei pandúr és egy postai alkalmazott. Koldusként 28 főt írtak össze. Az város társadalmának középréteget alkotó iparosokkal egy külön fejezetben foglalkozom.

A háziállatok esetében sem voltak községi bontásban publikáltak az adatok. A táblázatban csak azokat a fajtaikat és kategóriákat tüntettem föl, amelyek Gútán előfordultak, pl. a magyarfajta szarvasmarha. A táblázatos összegzés eredményei a következők: igavonó lovak száma 1470 (1122 kanca és 348 herélt) és 340 darab volt a 3 év alatti csikók száma. Ezek mind könnyű fajta lovak voltak. A szarvasmarha mind magyarfajta volt, 898 tehén, 394 ökör, és 795 a 3 év alatti borjúk száma. Kimutattak továbbá 537 sertést és 219 méhkast. A juhok, kecskék, szamarak, valamint apaállatok, vagyis csődörök és bikák, csupán elvétve fordultak elő. Az állatok számánál, hasonlóan, mint a korábbi összeírásoknál, figyelembe kell venni az összeírás téli időpontját, amikor az állatok, elsősorban a szarvasmarha nagy része az aklonknál telelt. Az összeírásban a külterületi lakott helyeken ennek ellenére nem írtak össze nagyobb számú állatot, a belterületi istállóknál talált 394 darab ökör elégtelennek tűnik a mezőgazdasági munkák elvégzéséhez. Négyökrös gazda 44, hatökrös 10, 8 ökörrel bíró pedig mindössze 4 volt található az összeíróíveken.

A korabeli anyakönyvek adatainak földolgozása

A történeti demográfia legfontosabb forrásai közé tartoznak az egyházak által vezetett népmozgalmi adatokat rögzítő anyakönyvek. A különböző összeírások, népszámlálások föltárták a népesség keresztmetszetét, tulajdonképpen pillanatfelvételt készítettek a lakosságról. Az anyakönyvekből ugyanakkor megismerhetők a születések, halálozások és a házasságkötések adatai, figyelemmel kísérhetjük Gúta 18–19. századi népmozgalmának lefolyását.²⁵⁷

Magyarországon a 16. századtól maradtak fenn anyakönyvek, kötelezővé azok rendszeres vezetését csak a 17. század elejétől tette a katolikus egyház.²⁵⁸ A Gútán már az 1634-ben végrehajtott egyházlátogatás jegyzőkönyve²⁵⁹ megemlíti, hogy az (anya)könyv három részre van osztva. Az 1697-es jegyzőkönyv²⁶⁰ szerint: „*Van még 1 új anyakönyv, 1 régi [...].*” 1715-ben leégett a plébánia és az anyakönyvek is odavesztek, ezért csak ettől az

²⁵⁷ A 18. századi anyakönyvek adatainak példaértékű földolgozása CSOCSÁN Jenő 1959. Benda Gyula munkájában is fontos szerepet kapott a keszthelyi anyakönyvek adatainak teljes körű megismerése, elemzése, nominális és nem nominális földolgozása. BENDA Gyula 2008. Ugyanígy jó példa lehet a modern értelemben vett településszintű népességtörténeti elemzésre Pakot Leventének a Székelyföldi Szentegyházsfalu és Kápolnásfalu egyházi anyakönyveit földolgozó munkája. PAKOT Levente 2013.

²⁵⁸ FÜGEDI Erik 2005. 26.

²⁵⁹ EPL AEV, 2121/6 és 2121/6 b.

²⁶⁰ Főkapitányi Levéltár, Esztergom, Lad. 58., Lib. 11.

időtől maradtak fenn népmozgalmi adatok a gútai népességről, ezek jelentős része már az interneten is elérhető a mormon egyház honlapján.²⁶¹

Az anyakönyvekbe bevezetett adatok tartalma és formája is változott az idők folyamán. A 18. század eleji könyvekben még folyamatos latin szöveg formájában jegyezték föl a születés, házasságkötés és halálozás adatait.²⁶² A század közepétől azonban az áttekinthetőbb táblázatos forma vált az uralkodóvá és egyre több adat került rögzítésre. A születések esetében a keresztelés dátuma és a keresztelt neve mellett mindig följegyezték a szülők és a keresztszülők nevét, a szülők esetében a státuszukat, foglalkozásukat is (jobbágy zsellér, takács, stb.). A keresztelt neve mellé bejegyezték, ha a gyermek törvénytelen volt. A 19. század közepétől előrenyomtatott anyakönyvekbe írták be az adatokat.

A házasságkötéseknél az esketés dátuma után a vőlegény és a menyasszony neve és családi állapota (nőtlen, hajadon, özvegy) és a tanúk neve került az anyakönyvbe. Bejegyezték az egybekelteket lakhelyét is. 1774-től már a jegyesek korát is följegyezték, II. József idejében elrendelték a házszámok föltüntetését is az anyakönyvekben. 1831-től kimaradt a feljegyzett adatok közül az egybekelteket kora, azonban 1837-től „*A' hirdetésektől, vagy más házassági akadályoktól való felmentés, Elbocsátás*” rovattal bővült a táblázat. Később kiegészült egy észrevételek oszloppal is. 1852-től újra följegyezték a házasodók életkorát, 1857-től már a jegyesek szüleinek a neve is bekerült az anyakönyvbe. 1860-as években az észrevételek rovatba a vőlegény esetében, amennyiben katonakorban volt, a katonaság engedélyét jegyezték be, a menyasszonyok esetében a kiskorúságot, illetve a házasság engedélyezését a kiskorú személy részére. Pl. „*A menyasszonynak még két hónapja hibáztatván a 16 évhez, kiskorúsági fölmentést nyert.*”

Az elhunytak anyakönyvében a temetés dátuma után a gyermek halottaknál a keresztnévüket és az édesapjuk nevét tüntették föl, a legkorábbi matrikákban egy mondat formájában, pl. „*István Nagy Ferenc fia 5 éves*”. A felnőtt elhunytak esetében az egész vezeték- és keresztnévük után a korukat jegyezték be. Egy időben a gyermeknél is egész nevet tüntettek föl, az apa neve nem került a könyvbe, ez nehezítette a halottak azonosítását, különösen a gyakori családnevek esetében. Pl. ha ugyanabban a hónapban hunyt el Nagy János 2 hetes és Nagy Sára 1 éves, csak a keresztelések anyakönyve adatainak alapos átvizsgálása után lehetett megállapítani, melyik Nagy vezetéknevű családból származtak az eltemetettek. A felnőtt halottak esetében a 19. század elejétől gyakran beírták a családi

²⁶¹ Az általam vizsgált eredeti gútai anyakönyvek lelőhelye: ŠANR, Zbierka cirkevných matrik.

²⁶² Az adatokat rögzítő négy anyakönyv hagyományos latin neve: keresztelek (Baptisatorum), egybekelteket (Copulatorum), meghaltak (Defunctorum), megbérmáltak (Confirmatorium). A továbbiakban az egyszerűség kedvéért az egyes anyakönyvek típusainak megjelölésére a B, C, D és Con. rövidítéseket használok.

állapotot. Pl. „Nagy Anna, Szabó István felesége, 63 éves.” 1831-től kezdték el bejegyezni a halotti anyakönyvbe a halál okát és a temetés helyét, valamint a szertartást végző egyházi személy nevét. 1837-től azt is bejegyezték, hogy fölvette-e a szentségeket az elhunyt.

Az egyházi anyakönyvek nyelve hagyományosan a latin volt, 1837-től vezették magyarul a gútai anyakönyveket, az abszolutizmus idején 1851 és 1860 között ismét latinul vezették, majd visszatértek a magyar nyelven írt bejegyzésekhez. A 18. században vegyes anyakönyveket találunk, ahol egy kötetben szerepelnek a különböző anyakönyvek, a 19. század elejétől a külön vezetett keresztelési, esküvői és halotti anyakönyvek fordulnak elő. A reformkortól a születési és házassági kötetek végére névmutatókat is szerkesztettek, amelyek nagyon megkönnyítik az adatok nominatív földolgozását.²⁶³

Az anyakönyvek elemzésénél figyelembe kell venni, hogy az adatok rögzítése döntően befolyásolta azok forrásértékét. Sok múlott az anyakönyveket vezető egyházi személy pontosságán és szorgalmán. Az ő odafigyelése, adatfölvételi módszere, és az adatok következetes bejegyzése a könyvekbe döntően befolyásolja a mai fölhasználhatóságukat a történeti demográfiai kutatás céljára. Az 1780-as gútai egyházlátogatási jegyzőkönyv szerint a keresztelésnél „A gyermek kereszt- és vezetéknévét, amint a többiekét is, ott és akkor a sekrestyés jegyzi fel a nyilvántartásba, azután pedig hónap végén kerül be az anyakönyvbe.” A házasságkötés esetében „Az esketettek nevét rögtön az esküvő után bejegyzik az anyakönyvbe. A kihirdetőcéduláért a plébánosnak semmit, a tanítónak pedig 11 ⅔ dénár szokott járni.” A temetés esetében nincsenek információim arról, hogyan történt az elhunytak adatainak bevezetése az anyakönyvbe. Különösen az anyakönyvi halálozási adatokat tartják a szakirodalomban problémásoknak, pontatlanoknak.²⁶⁴ Az egyes anyakönyvek nem mindig azonos forrásértékűek, gyakran nehezen olvashatóak a bejegyzések. Fügedi Erik szerint: „A legnagyobb hátrány az volt és maradt, hogy az anyakönyv a szentségek kiszolgálását tartalmazta, pontosabban azokat a személyeket, akiknek a plébános vagy a káplán szolgáltatta ki a szentségeket. Ha nem ők szolgáltatták ki, akkor a tény az anyakönyvbe se került bele. A kimaradás veszélye különböző volt, a legkisebb a házasságkötés esetében, ahol a mai demográfust csak az országos szokás akadályozza munkájában. Magyarországon a lakodalmat mindig a menyasszony lakóhelyén tartották és exogámia esetében (ami

²⁶³ A következő római katolikus gútai anyakönyvek adatait használtam föl a munkámhoz: A 3 legkorábbi vegyes anyakönyv: B 1715–1768, C 1715–1768, D. 1715–1768; B 1769–1801, C 1769–1801; valamint B 1801–1825, C 1802–1836, D 1802–1834. A második vegyes kötetben található még az 1775-ben és 1778-ban Gútán bérmlásban részesültek névsora. A felhasznált kereszteltek anyakönyvei: B 1826–1854, B 1855–1865, B 1866–1881. Egybekeltek anyakönyve a C 1837–1881. Az elhunytak anyakönyvei: D 1835–1867 és D 1868–1879. ŠANR, Zbierka cirkevných matrik.

²⁶⁴ KOVÁTS Zoltán 1969. 221. KOVÁTS Zoltán 1977. 11–13. BENDA Gyula 2000. 125–127.

nyilvánvalóan túlnyomó többség) nehéz megtalálni a házasságkötés adatait, bár azokat rendszeresen vezették.”²⁶⁵ Hozzá kell még tenni, hogy a 18. századi és 19. század eleji anyakönyvekben föltüntetett dátum mindig a szentség kiszolgáltatásának dátumát jelezte, az újszülöttek esetében a keresztelezés és nem a születés, a halottaknál a temetés és nem a halálozás időpontját. Az eltérés a két dátum között azonban maximum pár napos. A 19. század közepétől már külön rovata volt az egyes időbeli eseményeknek a születési és halotti anyakönyvekben.

A vizsgált időszak 103 évére vonatkozóan a gútai anyakönyvek népmozgalmi adatait földolgoztam az 5. táblázatban, és diagramokon is ábrázoltam. A táblázat szerkesztésénél a lefektetett adatokból indultam ki, azokat semmilyen módon nem korrigáltam. Az adatok földolgozása után, a kapott eredményeket vetettem össze más forrásokkal.

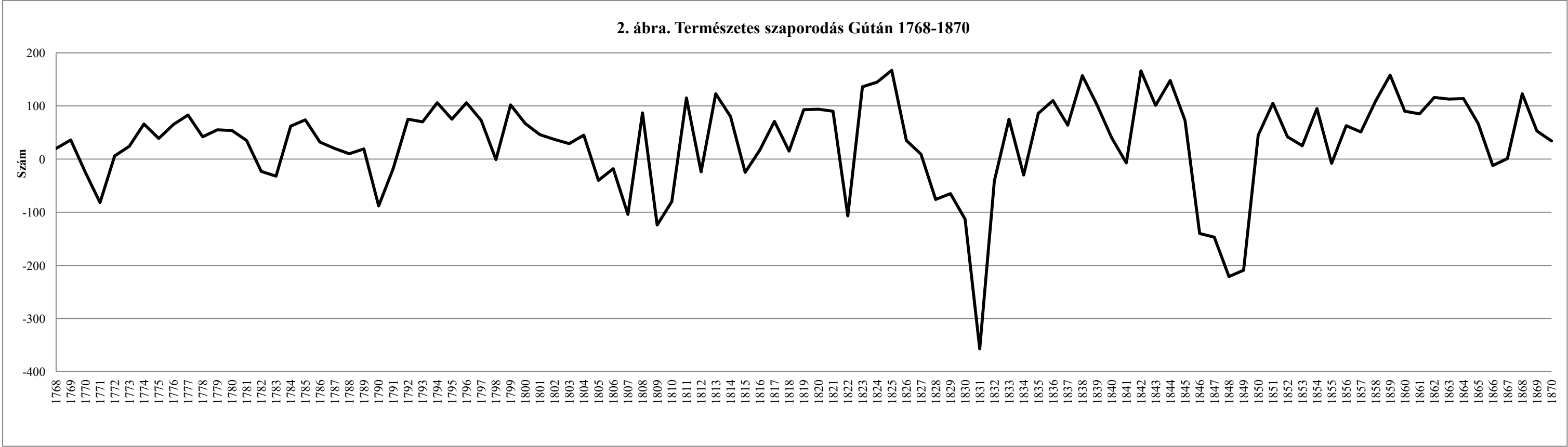
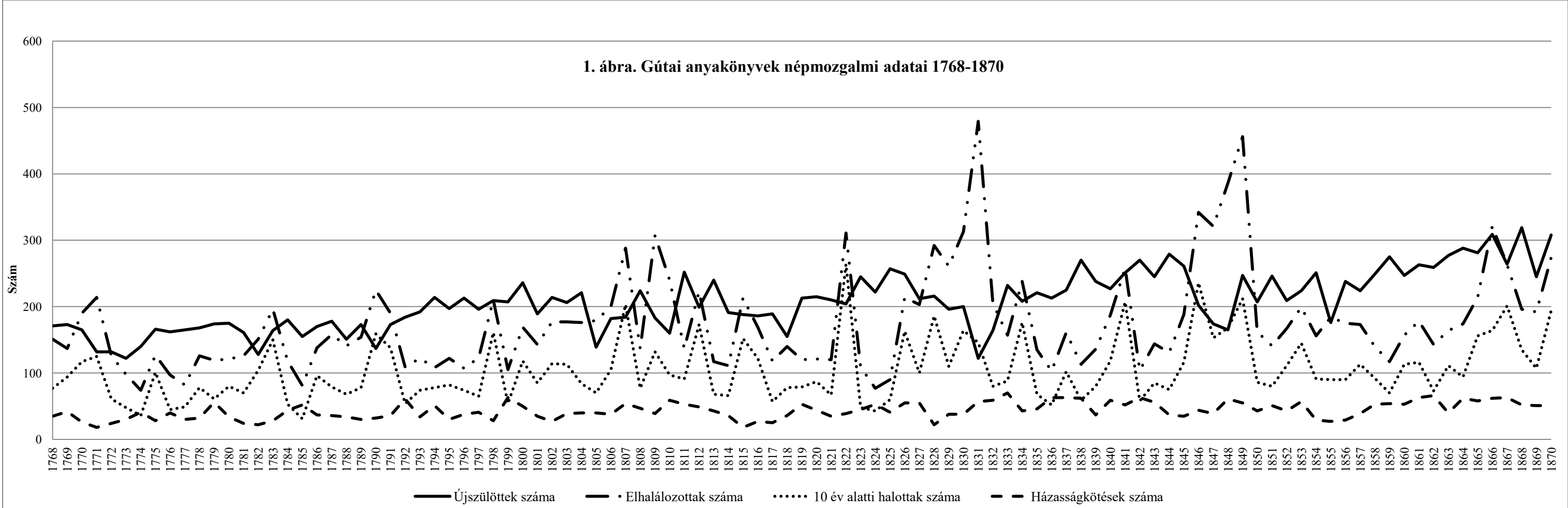
5. táblázat. Gútai anyakönyvek népmozgalmi adatai 1768–1870

Év	Születési adatok				Halálozási adatok		Természetes szaporodás	Házassági adatok								
	Újszülöttek száma	Ebből			Elhalálozottak száma	Ebből 10 év alatti		Házasságok száma	Völegény				Menyasszony			
		Fiú	Leány	Törvénytelen					gútai		idegenből		gútai		idegenből	
									legény	özvegy	legény	özvegy	hajadon	özvegy	hajadon	özvegy
1768	171	94	77	-	151	77	20	35	34	1	-	-	29	5	1	-
1769	173	90	83	-	137	94	36	42	41	-	1	-	35	4	3	-
1770	165	84	81	-	190	117	-25	26	23	3	-	-	20	4	2	-
1771	132	57	75	-	214	125	-82	18	17	-	-	1	15	2	1	-
1772	132	78	54	-	126	61	6	24	21	2	1	-	12	8	3	1
1773	122	60	62	-	98	48	24	30	18	5	7	-	18	8	4	-
1774	140	71	69	-	74	36	66	41	23	10	8	-	29	9	2	1
1775	166	86	80	1	127	101	39	28	20	5	2	1	21	2	5	-
1776	162	92	70	-	97	45	65	40	25	10	4	1	25	10	4	1
1777	165	83	82	-	82	49	83	30	21	2	6	1	16	7	5	2
1778	168	84	84	-	126	78	42	32	23	2	7	-	24	3	5	-
1779	174	79	95	-	119	61	55	56	46	4	6	-	42	3	10	1
1780	175	90	85	-	121	80	54	34	21	7	3	3	25	5	4	-
1781	161	73	88	-	126	70	35	24	12	12	-	-	15	7	2	-
1782	128	59	69	-	151	104	-23	22	12	7	3	-	16	6	-	-
1783	164	94	70	-	196	150	-32	28	19	6	3	-	18	7	2	1
1784	180	81	99	2	118	53	62	44	31	11	2	-	30	6	6	2
1785	155	91	64	2	81	31	74	52	38	8	4	2	40	6	6	-
1786	170	90	80	1	138	96	32	37	27	5	4	1	31	6	-	-

²⁶⁵ FÜGEDI Erik 2005. 27.

1787	178	97	81	2	158	79	20	36	28	8	-	-	27	8	1	-
1788	151	84	67	3	141	68	10	34	27	5	1	1	30	4	-	-
1789	173	92	81	1	154	78	19	30	21	5	4	-	23	5	2	-
1790	137	60	77	1	225	159	-88	32	20	8	3	1	25	4	3	-
1791	173	93	80	2	190	138	-17	36	26	7	2	1	23	8	5	-
1792	184	97	87	1	109	54	75	61	41	13	4	3	44	11	2	4
1793	192	104	88	2	122	74	70	34	26	8	-	-	27	3	4	-
1794	214	113	101	6	108	78	106	51	35	10	3	3	38	6	6	1
1795	197	93	104	4	122	82	75	30	24	5	1	-	27	3	-	-
1796	213	104	109	3	107	74	106	38	29	8	1	-	25	6	7	-
1797	196	99	97	1	123	65	73	41	36	4	1	-	38	2	-	1
1798	209	97	112	3	210	161	-1	28	21	5	2	-	21	5	2	-
1799	207	103	104	2	105	54	102	63	46	11	6	-	55	3	4	1
1800	236	127	109	3	169	118	67	50	33	10	5	2	37	4	7	2
1801	189	93	96	2	143	85	46	35	21	10	3	1	26	4	5	-
1802	214	125	89	2	177	114	37	27	14	10	2	1	17	6	4	-
1803	206	110	96	3	177	113	29	39	31	7	-	1	27	5	6	1
1804	221	127	94	3	176	84	45	40	31	3	5	1	35	2	3	-
1805	139	68	71	2	179	70	-40	40	28	8	3	1	27	4	9	-
1806	182	100	82	2	200	105	-18	38	22	15	-	1	29	5	4	-
1807	184	92	92	-	288	203	-104	54	27	19	6	2	33	10	7	4
1808	224	107	117	1	137	77	87	47	33	9	5	-	25	11	11	-
1809	183	95	88	1	307	132	-124	39	34	3	-	2	28	6	5	-
1810	160	87	73	-	240	97	-80	59	26	28	3	2	38	16	4	1
1811	252	144	108	2	137	91	115	53	35	13	3	2	33	13	6	1
1812	199	101	98	1	223	173	-24	49	34	10	3	2	33	10	6	-
1813	240	110	130	2	117	68	123	43	29	12	2	-	31	6	6	-
1814	191	92	99	2	111	66	80	36	26	7	3	-	27	4	5	-
1815	188	96	92	2	213	152	-25	18	10	6	2	-	17	1	-	-
1816	186	91	95	3	169	122	17	27	18	7	1	1	22	5	-	-
1817	189	109	80	4	118	57	71	25	17	7	-	1	19	4	2	-
1818	155	82	73	4	140	78	15	36	24	11	1	-	34	1	1	-
1819	213	108	105	3	120	79	93	53	40	12	1	-	49	4	-	-
1820	215	111	104	11	121	87	94	44	34	9	-	1	31	8	5	-
1821	210	109	101	1	120	67	90	35	27	7	1	-	30	5	-	-
1822	204	118	86	3	311	264	-107	39	28	5	5	1	32	4	3	-
1823	245	121	124	4	109	48	136	45	39	4	1	1	41	3	1	-
1824	222	99	123	4	77	43	145	53	43	8	1	1	42	8	3	-
1825	257	142	115	4	90	60	167	41	34	5	2	-	34	3	4	-
1826	249	132	117	5	214	163	35	55	45	10	-	-	45	8	2	-
1827	212	107	105	3	203	100	9	55	44	11	-	-	46	9	-	-
1828	216	109	107	2	292	186	-76	22	17	4	-	1	13	7	2	-
1829	196	105	91	-	261	110	-65	38	27	10	1	-	30	7	1	-
1830	200	102	98	4	313	164	-113	38	27	9	1	1	29	7	2	-
1831	122	66	56	4	479	146	-357	57	30	27	-	-	40	17	-	-

1832	164	82	82	1	205	80	-41	59	36	22	1	-	44	15	-	-
1833	232	129	103	6	157	88	75	70	40	28	1	1	49	19	2	-
1834	208	96	112	3	238	176	-30	43	30	13	-	-	30	13	-	-
1835	221	119	102	6	135	68	86	46	37	7	2	-	36	9	1	-
1836	213	119	94	4	103	52	110	63	47	12	2	2	48	12	3	-
1837	225	115	110	5	161	102	64	63	53	8	2	-	49	11	1	2
1838	270	131	139	3	113	59	157	62	43	15	4	-	47	14	1	-
1839	238	120	118	9	136	80	102	37	25	11	1	-	32	5	-	-
1840	227	110	117	3	187	118	40	59	50	9	-	-	49	7	2	1
1841	251	132	119	7	258	207	-7	52	46	4	1	1	42	7	3	-
1842	270	131	139	6	104	58	166	63	47	12	4	-	54	7	2	-
1843	245	125	120	3	144	85	101	56	41	9	6	-	49	3	3	1
1844	279	148	131	6	131	75	148	37	27	9	1	-	30	5	2	-
1845	261	122	139	12	188	116	73	35	20	11	3	1	21	10	4	-
1846	202	93	109	5	342	236	-140	44	25	13	5	1	33	8	3	-
1847	174	99	75	2	321	153	-147	39	25	9	5	-	32	6	1	-
1848	165	84	81	5	386	168	-221	61	33	26	1	1	44	16	-	1
1849	247	131	116	3	456	212	-209	55	23	30	1	1	32	22	-	1
1850	207	108	99	9	162	86	45	43	26	17	-	-	26	17	-	-
1851	246	132	114	10	141	80	105	51	30	18	2	1	32	19	-	-
1852	209	87	122	6	167	111	42	43	38	5	-	-	34	9	-	-
1853	224	117	107	5	199	145	25	57	39	17	1	-	45	12	-	-
1854	251	127	124	5	156	91	95	29	23	6	-	-	25	4	-	-
1855	176	73	103	7	184	90	-8	27	13	13	1	-	21	5	1	-
1856	238	130	108	12	175	90	63	29	12	17	-	-	16	11	2	-
1857	224	118	106	15	173	113	51	39	27	12	-	-	30	8	1	-
1858	249	124	125	21	140	92	109	53	40	12	1	-	45	4	2	2
1859	275	145	130	28	117	70	158	54	43	8	3	-	49	3	2	-
1860	247	142	105	16	157	113	90	53	43	7	3	-	48	4	1	-
1861	263	135	128	19	178	116	85	63	56	6	1	-	54	6	2	1
1862	259	127	132	7	143	73	116	66	52	10	3	1	57	7	2	-
1863	277	156	121	31	164	111	113	40	31	7	2	-	35	4	-	1
1864	288	136	152	22	174	94	114	62	51	10	-	1	57	3	-	2
1865	281	147	134	18	214	156	67	58	46	7	5	-	47	6	3	2
1866	309	145	164	30	321	164	-12	62	39	13	8	2	46	11	5	-
1867	264	126	138	24	263	201	1	63	44	13	5	1	48	13	-	2
1868	319	166	153	20	196	135	123	52	39	8	4	1	37	7	6	2
1869	245	120	125	9	192	107	53	51	37	12	1	1	38	11	1	1
1870	308	153	155	14	274	194	34	51	41	5	3	2	40	10	1	-
Össze- sen	21377	10957	10420	541	18132	10727	3245	4477	3198	984	232	63	3415	746	272	44

Születések és halálozások

Az iparosodás előtti Európában a népesedési folyamatokat jelentős mértékben befolyásolták a vissza-visszatérő rossz termésű évek és az országos, vagy helyi járványok fölbukkanása. Ezeknek a régi típusú válságoknak következtében a megnövekedett halandóság nemzedékekre befolyásolta az érintett népesség korcsoportok szerinti megoszlását.²⁶⁶ A középkori típusú pandémiák történetének feltárásában fontos szerepet kapnak az anyakönyvek, melyeknek történeti forrásként történő kiaknázására eddig nem fordított megfelelő figyelmet a kutatás.

A táblázatra és a diagramokra pillantva lassú népességnövekedést lehet megfigyelni, a népesedési folyamatokra inkább a változatlanság volt a jellemző. Az észrevehető kilengések az adatsorokban a visszatérő éhínségekkel és járványokkal magyarázhatóak. Az 1771 és 1778 közötti években elhalálozottak száma a következőképpen változott: 214, 126, 98, 74, 127, 97, 82, 126. A megnövekedett halálozást elsősorban a kisebb helyi járványok befolyásolhatták. Az anyakönyvekben 1831-től jegyezték föl a halál okát, így az okok föltárása még további kutatást igényel. A 18. század végéig még három kisebb halandósági válságot figyelhetünk meg az adatsorok elemzése során; 1783-ban, 1790-ben és 1798-ban, amikor az évi halálozások száma 200, vagy az fölött volt. Mindhárom esetben a halálozások számának megemelkedését a 10 év alatti gyermekek halandóságának megemelkedése okozta, valószínűleg valamilyen járványos gyermekbetegség szedhette áldozatait. A 18. századi demográfiai folyamatok hullámváltozása során a válságos években a halálozások száma csupán egy-egy évben érte el, vagy haladta meg kissé a születések számát, minek következtében a természetes szaporulat negatív eredményt mutatott.

A 19. században, különösen az 1806 és 1850 közötti időszakban, gyakrabban követték egymást és egyre súlyosabbak voltak a demográfiai katasztrófák. 1805 és 1810 között sorozatosan rossz évek voltak, a gyermekhalandóság emelkedése okozta a válságot a legtöbb évben. Az 1809–1810-es években azonban a felnőttek halálozásának a száma is drasztikusan megnövekedett, itt a napóleoni háborúk utáni gazdasági és ellátási válságra, éhínségre lehet gyanakodni. 1822-ben ismét gyermekeket sújtó járványra következtethetünk a két korosztály halálozási görbéit látva.

Az 5. táblázatban az összes Gútán eltemetettek száma mellett a 10 év alatti elhunyt gyermekek számát is kimutatom. A 18132 halottból 10 727 (59,16%) a tíz év alatti gyermek. Ezer élve születésre a vizsgált időszakban 502 tíz év alatti korban meghalt csecsemő és

²⁶⁶ A konjunktúrák és válságokról lásd BENDA (2006) 203–2013., és GERGELY (szerk.) (2005) 41–44.

gyermek jutott. Egyértelműben fogalmazva ez azt jelenti, hogy Gútán a 103 éves időszak alatt megszületett gyermekeknek a fele nem érte meg a 10. születésnapját. Tízéves szakaszokra osztva az időszakot (6. táblázat), a mélypont az 1840-es években volt, némi javulás csupán a 19. század második felében tapasztalható. A gútai arányszámok magasabbak az országos átlagoknál. Andorka Rudolf kutatásai alapján a 18. század második felében Magyarországon ez az érték kétötöd, vagy azt kissé meghaladó volt. A 19. század első felében rosszabb volt helyzet, a 10 éves kor előtt meghaltak száma egyes községekben elérte az újszülöttek több mint a felét.²⁶⁷

6. táblázat. Ezer élve születésre jutott 0–10 éves korban meghalt csecsemő és gyermek

1770–1779	472
1780–1789	495
1790–1799	489
1800–1809	557
1810–1819	498
1820–1829	507
1830–1839	485
1840–1849	615
1850–1859	421
1860–1869	461
1770–1869	500

A 19. század demográfiai szempontból legtragikusabb évének az 1828 és 1832 közötti időszak számított. Rossz termésű évek, árvizek sújtották a várost, majd 1831-ben az első magyarországi kolerajárvány²⁶⁸ okozott tömeges elhalálozást, amely minden korosztályt érintett. Ebben az évben jegyezték be a gútai halálozási anyakönyvbe először a halál okát, így pontos adatokkal rendelkezünk a járvány pusztításáról. A levéltári forrásokból is nyomon követhető a járvány lefolyása a járvány ellen hozott intézkedések.²⁶⁹

Balogh Ferenc, a Csallóköz járási főszolgabíró, 1831. augusztus 3-án helyszíni jelentésében arról számol be az alispánnak, hogy „*Gután szinte tapasztaltattak nyaválások, akik közül egynéhányan megis haltak – de mint a ki multaknak, mint mostanság fekvőknek betegeskedise okát, inkább az éhtlensígne, és az irtelen erőltetve megszáritott árpából sült kenyérnek lehet tulajdonítani, mint egyéb járvány mirigynek*”.²⁷⁰ Közben megkezdődött a gabona aratása, hiszen a gazdaság nem állhatott le. Az éhínség, mint az előbb idézett

²⁶⁷ Európában a demográfiai átmenet előtt a csecsemő- és gyermekhalandóság erősen különbözött vidékenként és korszakonként. Különösképpen függött attól, hogy szoptatták-e a csecsemőket, illetve milyen hosszú ideig szoptatták, és hogy általában mennyire gondosan bántak velük. ANDORKA Rudolf 2001. 117–119.

²⁶⁸ A kolerajárvány természetéről és a magyarországi járványok történetéről lásd HARGITAI (1995); KISS (2004); SZABÓ (2014).

²⁶⁹ Az 1831-es és 1849-es kolerajárványokról lásd ANGYAL Béla 2021.

²⁷⁰ ŠANR, Komárňanská župa I., Rendeztlen iratok, a „Cholera 1831” csomóban.

jelentésből is kitűnik, folyamatosan jelen volt az akkori paraszti világban, a betakarítatlanul hagyott termés végzetes következményekkel járt volna. Az aratómunkások mozgása tovább terjesztette a betegséget.

A hiányos karanténintézkedések miatt gyorsan terjedt a járvány és augusztus elején már Gútán is sűrűn szedte az áldozatait, mint az a gútai „hites seborvos” Csernó János jelentéséből kitűnik. „[...] nálunk Guttán az a veszedelmes nyavala augustus 5^{ik} és 6^{ikán} legjobban ki mutatta magát, mert számos Embereket hirtelen dühösségével ell ragadott, augustus 7^{kén} már mind a meg betegetteknek, mind a meg holtaknak száma kevesedni látzatott, leginkább Várasunk alsó részit foglalta el ezen nyavala, ottis többnyére tsak a szegényebb sorsú, roszul táplált, ez előttis beteges, elgyengült és őregebb Embereket s Aszonyokat lep meg, egy Háznál egy, vagy kettő betegszik le, több nem, egy helen tapasztaltam e nyavalának ragadosságát, ahol tudni illik egy 16 esztendőös Leány veszedelmes jelenségei között e nyavalának megholt betegségének második napján, ezen megholt Leánynak édes Annya azonnal a meg holt Leányának ágyába feküdt ahonnét fel kelvén másnap délre azon betegségbe esett melyben Leánya meg holt, [...]”.²⁷¹

Gútán, a halotti anyakönyv szerint, július végén történtek az első kolerához köthető halálesetek. A helyi orvos állításával egybecsengően, augusztus hónapban tombolt leginkább a járvány, amikor 229-en haltak meg. Az év végére már jelentősen csökkent a halálesetek száma. A következő év januárjában már csak 2 halálozás fordult elő kolera okán. 1831–1832-ben 287 esetben jegyezték be halálokként a kolerát az anyakönyvbe, az összes halott mintegy 60 százaléknál.²⁷² A gútai lakosságnak csaknem 6 százaléka esett a járvány áldozatául.

A következő években a kolera elkerülte Gútát. Az első diagramon azonban jól megfigyelhető, hogy egyes években, így 1834-ben, 1841-ben és 1846-ban, nagyon megnövekedett elsősorban a 10 év alatti halottak száma. Az első két esetben a himlőjárvány okozta a gyermekhalandósági válságot; az anyakönyvben a halál oka rovatban legtöbb alkalommal a himlő (latinul *variolis*) bejegyzés szerepel. A zsúfoltság és az alutápláltság hozzájárult a fertőző betegségek terjedéséhez. Az 1846-os magas gyermekhalálozási adat már nem köthető ilyen egyértelműen egyetlen fertőző betegséghez, vagy járványhoz. Ebben az évben az elhunyt gyermekek neve mellett leggyakrabban a „hideglelés”, „köhögés”, „forró

²⁷¹ Uo.

²⁷² Az 1831 évi és az utána következő pár év dolgozatomban ismertetett anyakönyvi adatai egy latin nyelvű vegyes anyakönyvből származnak, amelyben egyesítve van a keresztek: (Baptisatorum), egybekeltek: (Copulatorum), meghaltak: (Defunctorum) gútai római katolikus anyakönyve. ŠANR, Zbierka cirkevných matrik, (Anyakönyvek gyűjteménye), Gúta: B 1801–1825, C 1802–1836, D 1802–1834. A gútai halálozási anyakönyvben 1831-től kezdték feljegyezni a halál okát.

láz” kifejezések szerepelnek az említett rovatban, melyekből nem lehet megállapítani a betegség valódi okát.²⁷³

A negyvenes évek közepétől évente ismétlődő árvizek sújtották a várost, amelyek hatalmas károkat okoztak, tönkretették a gabona- és a szénatermést, éhínséget idéztek elő. Számos kérvény, kárösszeírás maradt fenn, amelyben a városi tanács és a lakosok kéri a vármegyétől az adóik és a katonaságnak beszolgáltatott szénaporciók elengedését, valamint kétségbeesetten könyörögnek segítségért az éhező lakosság részére. *„A leg közelebb múlt 1843^{ik} és 1844^{ik} két Évi árvizi képtelen kárvallásainknak tanu bizonyása [...] midőn városunknak nagy része [...] olly nyomorúságba jutott, hogy ha a nagy szükségeli küzdésébe sorsán – részint Tekintetes Nemes Vármegye kegyes gondoskodása mellett élelménnyel szerekben felebaráti segedelemmel, ugy szinte Fő Méltóságú Herczeg Primás – kegyelmes Földes Urunk által kenyérnek való gabonával fel nem segítetik a ki állhatatlan szükségnek éhel halási eset lett volna következménye.”* – írta 1845 októberében a vármegyének a város bírója.²⁷⁴ Az esztergomi érsekség, a város földesura több alkalommal nyújtott a Gútai uradalom készleteiből kenyérgabona formájában segítséget az éhező gútai lakosoknak. 1847. március 28-án az uradalom gazdasági üléseinek jegyzőkönyvében a következőket jegyezték föl: *„A’ Gúttai éhen halók tárgyába Februar 8^{ról} érkezett rendelet, mellybe ezeknek 50 p[ozsonyi]m[érő] rozs, ’s ugyan annyi árpa kiadása elrendeltetett. Ez megis történt és a’ legszegényebbek legszigorúbb felügyelet alatt ellátomásoztak és a’ kirendelt mennyiség köztök kiosztatott.”*²⁷⁵ Az alultápláltság, az éhezés bizonyára hozzájárult 1845 és 1848 között a halálozások számának növekedéséhez a városban a felnőttek és gyermekek körében egyaránt. A sorozatos rossz termésű évek, az éhező lakosság elkeseredett hangulata szerte Európában elősegítette a forradalmak kitörését 1848-ban.

Az újabb kolerajárvány 1849-ben sújtotta a várost. Komárom környékére a császári katonaság által ostromlott vár felmentésére érkező magyar sereggel hurcolják be a betegséget 1849 áprilisában. A gútai anyakönyvbe az első kolerában elhunytat május 15-én jegyzik be.²⁷⁶ Május végétől már megindult a városban a tömeges megbetegedés, és arra, honnan terjedt a ragály, bizonyíték egy további Komáromban június 6-án eltemetett 18 éves gútai leány neve utáni anyakönyvi bejegyzés: *„Rév Komáromi sánczoknál dolgozván hirtelen meg halt.”*

²⁷³ Az 1834-es adatok a vegyes anyakönyv D 1802–1834 részében. Gúta: B 1801–1825, C 1802–1836, D 1802–1834. Az 1841 és 1846 évi halandósági adatok a D 1835–1867 anyakönyvből származnak, amelyet 1837-től magyarul vezettek. ŠANR, Zbierka cirkevných matrík,

²⁷⁴ ŠANR, Komárňanská župa I, Közgyűlési iratok, I 1845/575.

²⁷⁵ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár. Gazdasági ülések jegyzőkönyvei, Guttai uradalom, 6909. csomó.

²⁷⁶ ŠANR, Zbierka cirkevných matrík, Gúta: D 1835–1867.

Június hónap folyamán nagyszámú magyar katonaság vonult át, illetve táborozott Gútán. Június 12-én a II. hadtest hidat vert Gútánál, majd a Kis-Duna mentén, pár kilométernyire északnyugatra a várostól táborozott le és újabb hidat készített Aszód pusztánál. A júniusi Vág menti hadműveletek, amelyek a magyar honvédsereg utolsó támadó jellegű hadmozdulatai voltak, sikertelenül végződtek. Pered és Zsigárd térségében az osztrák erőktől, akiknek az orosz csapatok is a segítségükre siettek, vereséget szenvedett.²⁷⁷ A harcok után a magyar katonaság Gútán keresztül vonult vissza. A város ismét megtelt katonákkal, sebesültekkel, június végén ürítették ki végleg a környéket.

Júliusban tombolt leginkább a kolerajárvány, csaknem minden elhunynál ez szerepel a halál okaként az anyakönyvben. A honvédsereg után július elején az osztrák csapatok vonultak be Gútára, és őket is tizedelte a járvány. Közülük kettőt itt temettek el a helyi temetőben, akik ugyancsak kolerában hunytak el. Augusztus elején, közepén csillapodott a járvány és az év végére megszűnt. Gútán ebben az évben összesen 233 áldozatot szedett a kolera, ez az összes haláleset 51 százalékát teszi ki. 1849-ben a város lakosságának mintegy 5 százaléka esett áldozatul a járványnak.

Az éves születések számában is kisebb hullámzások tapasztalhatók a vizsgált időszakban. A legkevesebb gyerek (122) 1773-ban és 1831-ben született. Az első vizsgált évtized 160 körüli újszülött átlagszáma a 18. század végére 200 fölé emelkedett. A születések bő százéves görbájén végigtekintve; leszámítva a két kolerajárvány okozta súlyos halandósági válságot; kisebb kilengésekkel emelkedő tendenciát mutat. Kiemelkedően nyugodt időszaknak számított a 18. és 19. század fordulója, az 1820-as évek közepe, majd az első kolerajárvány után a harmincas években kezdődött egy tartós emelkedés, amely egészen az 1846-os éhínségig tartott. A szabadságharc után, különösen az 1850-es éveket követően ismét szignifikáns emelkedés látható, melynek következtében 1866-ban lépte át gútai újszülöttek száma az évi háromszázat. A 2. diagramon a természetes szaporodás alakulását lehet nyomon követni, a felsorolt válságmentes időszakokban határozottan pozitív értékeket mutat.

A keresztelt gyermekek esetében kimutattam a nemek szerinti megoszlást, amely enyhe férfítöbbletet mutat. A száz év alatt 537-tel több fiúgyermek látta meg a napvilágot, mint leány. Az anyakönyvek a házasságon kívüli születésekről is nyújtanak információkat. A törvénytelen születések aránya a 18. század utolsó harmadában 1–2 százalék körül mozog, a 19. század húszas éveitől enyhén emelkedik. Jelentősen megemelkedik az ötvenes években, a

²⁷⁷ A Vág menti hadműveletről és a Gúta környéki hadmozdulatokról lásd ANGIAL Béla 1997a.

hatvanas években eléri a 10 százalékot.²⁷⁸ A törvénytelen gyerekek számának emelkedése a szigorú valláserkölcsi szabályok 18–19. században bekövetkezett lazulásával hozható összefüggésbe, amelyek szigorúan büntették a paráznaságot és a házasságon kívüli szexuális kapcsolatot. A 17. században még halálbüntetést is kiszabhattak az úriszékek, a 18. században már enyhültek a büntetések, rabság, vagy korbács járt a paráznaságért. A paráznaság biztos jeleként értékelték a teherbe ejtést, amiért a férfit és a nőt egyaránt felelőssé tették. A 19. század elején a gyerektartási perek már az úriszékeken a büntetőperek kategóriájából a polgári perek útjára kerültek, és a megyés püspökök bírói székei, a szentszéki bíróságok hatásköre is kiterjedt a gyermektartási, házasságon kívüli kapcsolatok ügyeire.²⁷⁹

Az egyház világiak feletti gyermektartási ügyekben történt ítélkezési gyakorlatáról mutatok be néhány példát. A gútai anyakönyv tanúsága szerint Névery György plébános; aki a város történetében a leghosszabb ideig, 46 évig (1790 és 1836 között) látta el hivatalát; 1806. január 28-án keresztelte meg Takáts Éva gyermekét.²⁸⁰ A név rovatba azt írta „*Petrus spurius*”, vagyis a kis Péter fattyú, törvénytelen gyerek volt. Előkerült egy 1806. február 14. kelt gyermektartási irat a plébános aláírásával és pecsétjével,²⁸¹ amely meghívott tanúk előtt a törvénytelen gyermek és a biológiai apa viszonyát kívánta rendezni.²⁸² Az apa Szabó Péter, aki a kevés gútai nemes családok egyikéből származott, ebben az esetben elismerte az apaságot és vállalta, hogy gondoskodik a gyermekről.²⁸³ Előfordult azonban, hogy a gyermektartásra kötelezett személy nem vállalta az apaságot és a plébános által megszabott

²⁷⁸ A házasságon kívül született gyermekek számának alakulása hasonló tendenciát mutatott Keszthelyen is. BENDA Gyula 1998. 78–79.

²⁷⁹ KÁLLAY István 1985. 118–221. ECKHARDT Ferenc 2000. 146., 262.

²⁸⁰ ŠANR, Zbierka cirkevných matrik, Vegyes gútai anyakönyv B 1801–1825, C 1802–1836, D 1802–1834.

²⁸¹ Az eredeti irat a birtokomban van, Simboch Béla volt gútai körzeti orvostól, helytörténészről kaptam 1993-ban. Az irat eredetéről nem tudott információt adni.

²⁸² Az irat így hangzik: „*En alább irtt Isten, és Világ előtt vallom, hogy én Istenben boldogult Takáts András házához folyvást hét Esztendeig jártam, a hol meg szeretvén Éva Leányát, azzal titkos barátságban, és vétkes szerelemben lépven, aztat meg is ejtettem, őtet nem egyszer házassággal hitegettem, ki is szavaimnak hitelt adván, hozzám minden hajlandóságait mutatta – Noha pedig a gyermek tőlem való, nekem még is semmi szándékom nintsen tőlem megesett személyt el-venni, hanem inkább Tisztelendő Plébános Úr előtt következendőkre magamat kötelezem: úgymint*

1° Takáts Évának mostanában fizetek 60 azaz Hatvan Forintokat.

2° Ha az gyermek életben marad, három esztendő múlván magamhoz veszem, és gondját viselem.

Mindezeknek nagyobb erősségére ezen írást magamról adtam saját kezem kereszt vonyásával. Sig Gutae 14^{ik} Februar A° 1806

En Nemes Szabó Péter +

Jelenlétemben Tóth Istványnak

Egyház Attyának +

Coram me Urban Mohr

Chyrurgo

Georgius Névery

Paroch [pecsét]”

²⁸³ Az ígért gondoskodásnak a gyermek halála véget vetett, ugyanis Takáts Péter, a törvénytelen gyermek a következő évben meghalt. 1807. szeptember 19-én temették el. „*Petrus spurius – I An.*”, olvasható az anyakönyvben. ŠANR Zbierka cirkevných matrik, Vegyes gútai anyakönyv B 1801–1825, C 1802–1836, D 1802–1834.

gyermektartás összegét sem. 1811-ben a plébános a gútai városi tanácshoz fordult és értesíti, hogy „*Visnyei Józsefet, ki néhai Balázs Ignácz özvegyével Kukoritza Rozáliával mellyebb szövetségbe esvén azt fell tsinálta, minden holnapra teendő 20. forintok le fizetésére büntetvéen*”. Visnyei József azonban a megítélt összeget nem akarta lefizetni, ezért a plébános a marháinak eladását kéri és az abból befolyt összeget az özvegy édesanyának átadni. A tanács elé hívták Visnyei Józsefet, aki ott úgy nyilatkozott, „*ámhátor a személynek közönséges rossz hire és maga viselete miatt kételkedik a' gyermeknek tulajdonságán*”. Azonban, „*hogy békességbe maradhasson*” följánlott egyszeri 100 forintokat az özvegynek, amennyiben az nem elégszik meg annyival, „*az ügyét a Szent Szék eleibe appellálja*”. A tanács azon a véleményen volt, ha fölsőbb bíróság elé kerül az ügy, akkor ők nem árvereztethetik el Visnyei József vagyonát. Továbbá kijelentette a tanács, havi 20 forintot fizetni „*még egy gazda embernek is tehetségén fellül vagyon*”, nemhogy egy szolgalegénynek.²⁸⁴

A 19. század második felében a megnövekedett számú törvénytelen gyermeket világra hozó anyák elsősorban szegényebb sorsú leányok és özvegyek voltak. Számos esetben azonban a törvénytelennek beírt gyermek neve után a megjegyzésekbe bekerült, hogy az anyának az apával történt házasság után a gyermek törvényessé vált. A gyermek így fölvette az apa nevét. A két bejegyzés között néha csupán pár hónap, de esetleg 2–3 év is eltelt.²⁸⁵ A gyermek születése előtti házasságkötést az ötvenes–hatvanas években gyakran a kötelező katonáskodással összefüggésbe hozható tiltó rendelkezések akadályozták, melyekről a házasságkötéseknél még lesz szó.

A keresztelések (születések) számából egyrészt fölvázolható a népességváltozás trendje, másrészt megbecsülhető a népesség nagysága. Ezekhez a számításokhoz a termékenységet, vagyis a születések és az össznépesség egymáshoz viszonyított arányát kell megismerni, és ezt a változót a vizsgált időszakban változatlannak kell tekinteni. A születési arányszám kiszámítható a népesség pontos számának ismerete esetén. A 18. század során II. József népszámlálásai, népesség-nyilvántartási adatait tekinti a szakirodalom megbízhatónak. Gúta esetében a 1785–1787 közötti tényleges népességi adatok átlaga és a három év születési átlagából számítva 48 ezrelék az arányszám. A nyers születési arányszámot a 18. századi Magyarországon 40–50 ezrelék között szokás becsülni. Ennek alapján a 7. táblázatban, a születések évtizedes átlagaihoz három becslést rendeltem, egy minimális és egy maximális

²⁸⁴ GVH Irattára, Tanácsi jegyzőkönyv 1811, 446. sz. bj.

²⁸⁵ A házasságon kívüli gyermekek számában Magyarország a 19. század végén Európa élmezőnyébe tartozott, minden 13–14. gyermek tartozott ebbe a csoportba. Az anyák többnyire napszámosnők és cselédlányok köréből kerültek ki. FARAGÓ Tamás 2000. 423–424.

népességszámot, valamint a 48-as arányszámmal kiszámítottat. A valós adat nagy valószínűséggel a két szélső értékhatár közé esik.

7. táblázat. Gúta becsült lakossága a születési arányszámok alapján 1770–1869

Évtizedek	Születések			Becsült népesség		
	átlaga	%	%	40 (max.)	50 (min.)	48
		(100 = 1770)	(100 = előző)	ezrelékes arány esetén		
1770–1779	153	100,0	100,0	3825	3060	3190
1780–1789	164	107,2	107,2	4100	3280	3420
1790–1799	192	125,5	117,1	4800	3840	4000
1800–1809	198	129,4	103,1	4950	3960	4125
1810–1819	197	128,8	99,5	4925	3940	4100
1820–1829	223	145,7	113,2	5575	4460	4650
1830–1839	190	124,2	85,2	4750	3800	3960
1840–1849	232	151,6	122,1	5800	4640	4830
1850–1859	230	150,3	99,1	5750	4600	4790
1860–1869	275	179,7	119,6	6875	5500	5730

A születések számából a termékenység alapján becsült népességszám megbízhatóbbnak, az 1869-es népszámlálással összevetve kifejezetten pontosnak tűnik. Ilyen módon a valós népességszámhoz sokkal közelebb lévő számokat kapunk, mint a különböző adójegyzékekből, sok hibalehetőséggel becsült adatok esetében. A valósághoz közelítő becsült népességszámok arról is tanúskodnak, hogy a termékenység állandóan nagyon magas szinten volt, a bő száz esztendő alatt alig változott és tartósan a 48 ezrelékes érték körül maradt.²⁸⁶ Kiszámoltam a termékenységet a 19. században ismert két népességszám (1853-ban 4509 fő és 1869-ben 5824 fő) esetében is. A születésszám ingadozását kissé „kisimítottam”, oly módon, hogy a számlálás időpontja, valamint az előtte és utána következő, tehát 3 év születési adataiból számított átlagot osztottam a népességszámmal. 1853-ban 50,6, 1869-ben 49,9 ezrelék az eredmény. Ezek a számítások is a termékenység tartósan nagyon magas értékét támasztják alá. A nők, akiket testi, vagy szellemi fogyatékosnak nem korlátozott, házasságot kötöttek az 1768 és 1870 közötti időszakban és a születésszabályozásnak nincs nyoma a gútai népesség körében.²⁸⁷ A házasság termékenység változatlan magas szintjéhez a 19. század második felétől észrevehetően hozzájárult a házasságon kívül született gyermekek megemelkedett száma és a megemelkedett bevándorlás is.

²⁸⁶ Az 1777-es lélekösszeírás sínopsisának ismeretlen szerzője szerint az országos születési arányszám 55%, a halálozás 40,8 ezrelék volt. DÁNYI Dezső 1960. 172–173. Ugyancsak a 18. század hetvenes-nyolcvanas éveinek lélekösszeírásai alapján 47,81 és 50,71 ezrelékes éves születési arányszámot és 36,06, valamint 46,70 ezrelék közötti halálozást mutattak ki. DÁNYI Dezső 1997. 200–204.

²⁸⁷ Egyes vidékeken, falvakban már a 18. század végétől kezdve elterjedt a születéskorlátozás. Lásd ANDORKA Rudolf 2001. 111–112.

Házasságkötések

A népesség reprodukciója a házasság intézményéhez kapcsolódott. Az iparosodás előtti Európában a családok és a háztartások (a ténylegesen együtt élő és együttműködő emberek csoportja, akár rokonai egymásnak, akár nem) a reprodukció mellett a gazdálkodás és a fogyasztás alapegységeit is jelentették. A házasságkötés törvényesítette a viszonyt a férfi és nő között, a szexuális kapcsolatot, az utódok létrehozását, a gazdasági együttműködést, továbbá egymással szolidáris rokoni csoportot, kapcsolatrendszert teremtett. Csoportvonalkozásai következtében a házasságkötések nem egyszerűen két egyén, hanem csoportok (családok, rokoni csoportok) közötti megegyezés eredményeként jöttek létre. Az egyén számára alapvető átalakulást hozott magával, megváltoztatta a házaspár társadalmi pozícióját, a munkamegosztásban elfoglalt helyüket, sok esetben a lakhelyüket, végső soron az egész életmódjukat.²⁸⁸ A néprajzi szakirodalom általában a házaspárok homogén párválasztási törekvéseit hangsúlyozza.

A házasodási szokásokkal és a háztartás kialakításával foglalkozó történeti, demográfiai kutatások az 1960-as években kezdődtek és igyekeztek modelleket megfogalmazni, a vizsgált bonyolult társadalmi kérdések jobb megértése érdekében. John Hajnal dichotóm házasodási modellje²⁸⁹ és Peter Laslett háztartásszerkezeti tipológiája²⁹⁰ jelentették a kiindulópontot. Noha modelljeiket a szerzők később módosították és finomították, azóta is többen kritizálják leegyszerűsítő statikus jellegüket. Magyar kutatók is rámutattak Magyarország sokszínűségére, az egyes háztartástípusok etnikai és vallási csoportokhoz kötődéséhez, a modelleknek Magyarországra történő alkalmazásának nehézségeire. A regionális minták feltárása helyett manapság a háztartások dinamikája és működésük megértése került a kutatások fókuszába.²⁹¹ A szakirodalomban azonban ma is használják a kialakított kategóriarendszereket, hivatkoznak rájuk, mivel lehetővé teszik különböző országok és régiók házasodási és háztartásszerkezeti mintáinak összevetését.

Hajnal két háztartás-keletkezési rendszert különböztetett meg, a „hagyományos nyugat-európai” típust, melynek fő jellemzői a kései házasodás, a házasságkötés után az új pár külön háztartást alapít, a gyermekek számát a házasságkötési kor későbbre tolása, illetve előbbre hozása szabályozza. A „hagyományos kelet-európai” típust a korán házasságot kötő, erősen patriarchális rendszerű, a termékenységet korlátozni nem igazán akaró életstratégia

²⁸⁸ FARAGÓ Tamás 2000. 413–414.

²⁸⁹ Rövid kivonatos összefoglalóját a házasodási szokásokról magyarul lásd HAJNAL, John 2005.

²⁹⁰ Peter Laslett tipológiájának első magyarországi alkalmazása Andorka Rudolf és Faragó Tamás munkáihoz kötődik. ANDORKA Rudolf 1975. ANDORKA Rudolf – FARAGÓ Tamás 1984.

²⁹¹ FARAGÓ Tamás 2001., POZSGAI Péter 2000., ÖRI Péter – PAKOT Levente 2016.

nyomán létrejövő háztartás jellemzi. Az utóbbi esetben a fiatal házások korlátozott önállósággal rendelkeznek, hosszabb ideig (néha életük végéig) egy nagyobb együtt élő csoport keretében élnek. A Nyugat-Európa-szerte elterjedt első modell, melynek további jellemzője az egész életükben házasságon kívül élők magas aránya, szemben a kelet-európai típussal, ahol szinte kötelező norma az általános házasodás, melynek nyomán a házasságot egyáltalán nem kötő emberek aránya nagyon alacsony volt.²⁹² Az utóbbi modell esetében nagyon magas az újránházasodási hajlandóság is az özvegyek körében.

A vizsgált korban a házasságkötések gyakorisága és a házasodási hajlandóság szempontjából Gútára a kelet-európai háztartás-keletkezési modell volt a jellemző. A 103 év alatt összesen 4477-szer mondták ki az igent a párok a gútai templomban. A legkevesebb házasságot 1771-ben kötötték, mégpedig 18-at, a legtöbbet, hetvenet 1833-ban. Az utóbbi év kiugró számát az 1831-es kolerajárványt követően az özvegyen maradtak újránházasodási hulláma okozta. Az akkori 70 vőlegény közül 28 (40%), a menyasszonyok közül 19 (27,1%) volt özvegy gútai lakos. A halandósági válságokat követően szignifikánsan megemelkedik az özvegy újránházasulók száma. 1810-ben az özvegy gútai vőlegények száma (28 fő, 47%) meghaladta a nőtlen házasságra lépő férfiak számát (26 fő, 44,1%). Összességében a házasságkötések számában, a népesség növekedésével párhuzamosan, emelkedő tendencia figyelhető meg a száz év alatt.

A házassági mozgalom esetében az ezer lakosra számított házasságkötések számát szokás figyelembe venni. A vizsgált időszakban három alkalommal rendelkezünk pontos adattal a lakosság számáról, 1785–1787-ből, 1853-ból és 1869-ből. Az említett arányszám az első esetben 11,9, 1853-ban 12,6, az utolsó az 1869-es népszámlálási lakosságszámhoz viszonyítva 8,8. Ezek az arányszámok magas házasodási hajlandóságról tanúskodnak. Az 1777-es lélekösszeírásnál kimutatott korabeli adat szerint az országos átlag 10,5 volt.²⁹³

A házasságok esetében vizsgáltam azt is, hányan hoztak Gútán kívülről, más településről menyasszonyt, illetve mekkora azoknak a gútai hajadonoknak, vagy özvegyeknek a száma, akik nem gútaival keltek egybe. A vidéki vőlegények száma 232 legény és 63 özvegy, összesen 295 személy. Ez az összes házasuló férfi 6,59 százaléka. A menyasszonyok esetében ez 272 hajadon és 44 özvegyasszony volt idegenből, ez összesen 316 fő, ami a házasuló nők 7,06%-a. Megjegyzem, hogy a házasságkötés a menyasszony lakhelyén történt és éppen ezért nem minden esetben jegyezték be a gútai anyakönyvekbe az esküvő tényét, az

²⁹² A két házasságkötési modell határa az 1900. évi adatok alapján Hajnal szerint a Szentpétervár–Trieszt vonal. HAJNAL, John 2005. 84.

²⁹³ DÁNYI Dezső 1960. 170–171.

csupán az esketés helyszínén került be az anyakönyvbe.²⁹⁴ Ezeknek a kimaradt bejegyzéseknek a számát nehéz megbecsülni, az azonban biztos, hogy nem jelentős számról lehet szó, a végeredményeket nem befolyásolták.

A források azt mutatják, hogy Gúta nem tekinthető szigorúan endogám településnek, mindkét nembeli házasulók közül minden tizennegyedik nem gútai volt. A vidéki vőlegények lakhelye a házasodás időpontjában leggyakrabban Udvard (23), Naszvad (20), Érsekújvár (20), Komárom (16), vagy Szímő (15) volt. A gútaiak leggyakrabban Nádszegről (32), Nyárasdról (31), Komáromból (16), (Duna)Szerdahelyről (14) és Szímőről (13) hoztak menyasszonyt. A gútaiak házasodási körzete ezek alapján a Dunaszerdahely–Nádszeg–Udvard–Komárom települések által határolt terület, illetve az itt lakó római katolikus népességgel állt fönnebbé házassági kapcsolat. Külön érdekesség, hogy a legtöbb vidéki vőlegény Udvard községben lakott, ugyanakkor a nem gútai menyasszonyok között mindössze egyet találtam, aki Udvardról származott. Az Érsekújvár közelében fekvő Udvard ugyancsak az esztergomi érsekség birtoka volt és a róla készült, 1829-ben megjelent ismertetés is említi a házassági kapcsolatot Gútával. A szerző, aki a szülőfaluját mutatta be, számos további érdekes szokást ír le. „Az Udvardi igen ritkán házasodik más faluból, ha megtörténik, többnyire Kürtről, Perbetéről, Gútáról, Szémőről, Irsáról [Izsáról A. B.], Naszvadról, – a’ Református atyafiak pedig Perbetéről, Martosról, Hetényről, Madárról, és más közelébb lévő Református helységekből hozzák élete-párjokat. A’ lakodalmat a’ szegényebbek is két, vagy három nap, a’ módosabbak Vasárnaptól Péntekig tartják; ekkor majd az egész falu hivatalos; szertartásaikban igen megegyeznek a’ többi Magyar katolikus helységek szokásaival. A’ Keresztelés, Bútsú és Nevők-napját megülik. Elhunyt szüléikről, és atyafiaikról esztendőnként szolgálatni szokott engesztelő Szentmise áldozatokkal, harangok meghúzásával, és a’ koldusok megvendégelésével jámborúl emlékeznek, mohos kereszteiket megújítják, behorpadt sírjaikat pedig gyeppel fölraakadják, – temetés közben keresztheikhez térdelnek, lelkök’ vigasztalásáért könnyes szemekkel buzgón esedeznek.”²⁹⁵ A vidéki menyasszonyok esetében is a szomszédos falvakat és városokat megelőzve, egy viszonylag távolabbi település, Nádszeg áll az első helyen. Ugyanakkor a vidéki vőlegények számában csak a hetedik helyen szerepel 8 fővel.

²⁹⁴ A 18. század végén nemességre emelt Simigh családból Simigh János 1794-ben vette feleségül az előpatonyi nemes Józan Ágnest. Esküvőjüket az Előpatony mellett fekvő Nagylég községben tartották és itt anyakönyvezték az esküvőt. A gútai anyakönyvben is megtalálhatók a házasságkötés adatai, azzal a megjegyzéssel, hogy Nagylégen történt az esküvő. 1817-ben Simigh Péter, Simigh János öccse, a Józan család fiatalabb leányát, Józan Évát vette feleségül, a szertartás ugyancsak a nagylégi templomban zajlott, de ezúttal csak a nagylégi római katolikus anyakönyvben van ennek nyoma.

²⁹⁵ PODHRADCZKY József 1829. 9.

A térbeli exogámia mögött ugyanakkor gyakran foglalkozási és társadalmi csoportendogámia húzódott meg. A létszámukhoz képest a vidéki házasuló felek között fölülpresentálva voltak például a cigányok. Csaknem minden évben akadt egy-két roma vőlegény és menyasszony a környékbeli falvakból és városokból; Negyed, Szelőce, Apácaszakállas, Lakszakállas, Érsekújvár, Komárom stb.; aki gútai párt választott és itt esküdtek össze. A Gútán lakó kevés számú nemesi családok tagjai közül előfordult, hogy más faluból választottak nemes származású házastársat. 1846-ban például Méhes Géza nyéki nemeslegény vette feleségül Hyross Margitot, nemes Hyross Ferenc gútai jegyző leányát. 1804-ben pedig a nemes Simigh család egy leánytagját, Teréziát vette feleségül a tardoskeddi nemeslegény, Vörös Pál. A foglalkozási endogámiára példa: 1866-ban az aranyosi születésű, de már gútai pásztor Budai József feleségül vette Zsoldos Apollóniát, a naszvadi pásztor leányát. Az iparosok között is jelentős volt a foglalkozási endogámia, 1777-ben a város lakatosának, Bajmos Józsefnek özvegyét vette feleségül Miholicska János lakatosmester Velcsénből (?).

A módosabb gútai parasztcsaládok életében a család egy tagjának a házasságkötése, a megfelelő pár kiválasztása a házassági korba lépett vérrokon számára, az egész rokoni közösség ügye, és egy életre szóló stratégiai döntés volt. Ugyanis a házasságkötés a biológiai reprodukció mellett, Faragó Tamás szerint biztosította, *„hogy az abban részt vevő családok földbirtokukat, vagyonukat megőrizhessek, esetleg gyarapíthassák és fenntarthatassak a gazdaság folyamatos működéséhez szükséges létszámú, illetve megfelelő kor- és nemi összetételű munkaszervezetet. Biztosította végül a leszármazottak, a kapcsolatba kerülő családok összeházasodó tagjainak további életét oly módon, hogy vagyoni helyzetüket, közösségen belüli társadalmi pozíciójukat legalábbis megőrizték, de ha lehet, még javítsák is.”*²⁹⁶ A fölvázolt stratégiai célok elérésének elterjedt eszközei voltak a rokonházasságok, amelyek segítségével az ingó és ingatlan vagyont a rokonságon belül lehetett tartani. Több formája és változata ismert a vonatkozó irodalomban a rokonházasságnak, leggyakoribb formája az unokatestvérek, ritkábban a nagybácsi és unokahúga közötti házasság. Hasonlóan, a vagyon megtartása, a családok közötti rokoni szálak erősítése irányába mutató stratégiai döntés volt a csereházasság, vagy keresztbe házasodás, mikor két család egy-egy tagja kölcsönösen a másiktól választott magának házastársat. A csereházasság érdekes esete fordult elő két esetben is a felmenőim között, a Gögh családban. Özvegy Gögh Pál 1794-ben harmadszor házasodott, feleségül vette Nagy Ferenc özvegyét, Szövő Katalint. Ugyanazon a

²⁹⁶ FARAGÓ Tamás 2000. 414–416.

napon kelt egybe a fia, Gögh Péter az elhunyt Nagy Ferenc leányával, Nagy Sárával. Gögh Pál egyik unokája, Gögh János az 1849-es kolerajárvány után, melyben elvesztette a feleségét, rövidesen újra megnősült, elvette Hájos Júliát, Nagy Ferenc özvegyét. 1854-ben a fia, ifj. Gögh János feleségül vette a mostohatestvérét Nagy Emerenciát, tehát mindkét alkalommal két egymást követő generáció is házassággal erősítette meg a családok kapcsolatát.²⁹⁷ A levirátus-sororátus szokása is az özvegy munkaerejének a családban tartását, a gazdaság folyamatos működését, s amennyiben gyerekek is maradtak az elhunyt után, az örökösödés biztosítását szolgálta. A kutatás során több gútai példát is találtam mindegyik említett házasságkötési típusra. Voltak családok, amelyek több egymást követő generáción át kötöttek egymás között házasságot. Ilyen volt a nemes Szabó család, és az 1798-ban nemességre emelkedett Simigh család.

Még egy példát említek, amely tulajdonképpen csereházasság volt, egyúttal a lokális exogámia mögött meghúzódó társadalmi endogámiára is mutat és kitűnik belőle a párválasztáshoz kötődő stratégiai döntés folyamata és célja. Már említettem, hogy Simigh János 1794-ben vette feleségül az Előpatony községből származó nemes Józan Ágnest. Apja, Simigh Péter és minden gyermeke 1798-ban kapott nemességet, így az akkor már 34 éves János és a mindössze 11 éves öccse, Péter is. Simigh János édesapja 1804-ben történt halála után, annak végrendelete értelmében egyedüli örökösként vette át a másfél gútai telket, miután a testvéreit kifizette. Simigh János és Józan Ágnes házasságából nem született gyermek. Péter öccsét, aki időközben Pestre költözött és kereskedéssel foglalkozott, 1817-ben hazahívta, és mint azt a harmadik fiútestvér, Simigh Ferenc 1819-ben az úriszéknek küldött levelében írta: *„haza tsalván és Felesége Testvérjét véle el vétettvén, ennek minden atyai és ősi vagyonokat Contractus mellett altol ajánlván, engemet mindenekbűl ki rekeszteni törekedik.”* Az történt ugyanis, hogy nemes Simigh Péter elvette az előpatonyi nemes Józan Sándor másik lányát, Józan Évát. Ugyanakkor született egy móringlevél, amelynek értelmében Simigh János, vagy annak felesége, Józan Ágnes halála esetén minden ingó vagyonuk Simigh Péterre és a jövőendőbeli feleségére, Józan Évára száll.²⁹⁸

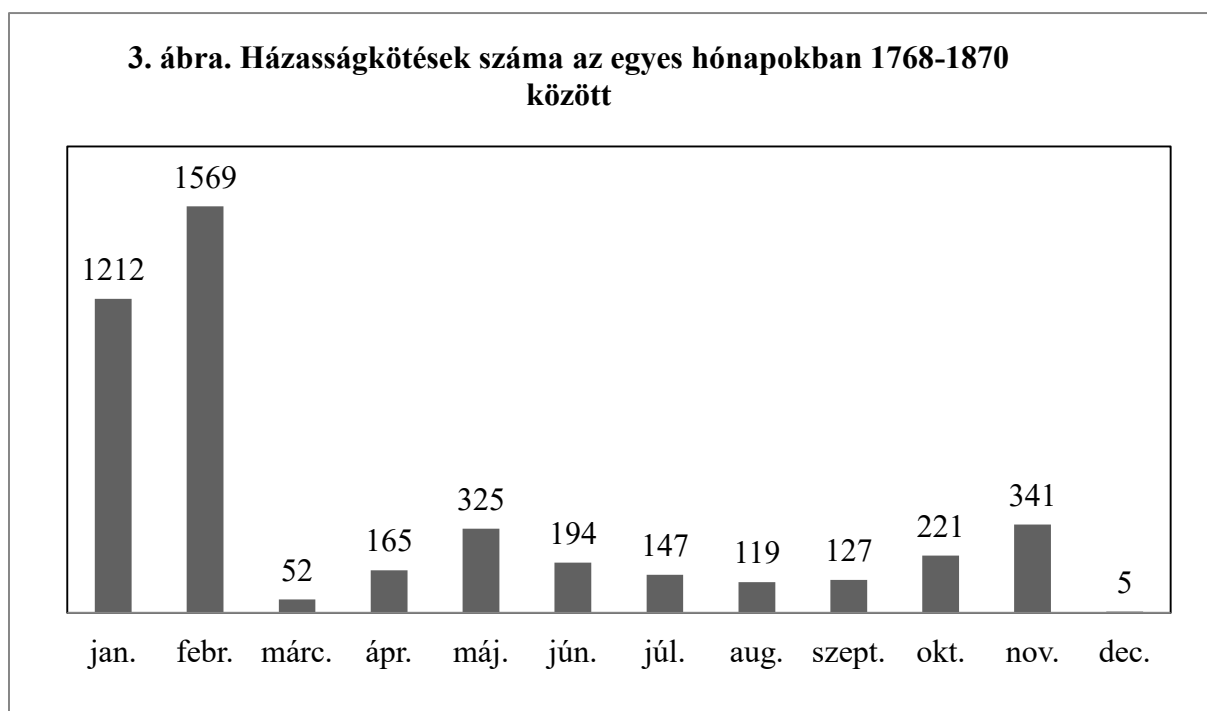
A gútai anyakönyvi adatokból az is egyértelműen kitűnik, hogy az egyik házastárs halála után az egyedül maradt személy, különösen, ha még fiatal volt, igyekezett minél előbb újból házasságra lépni. A gazdaság, a csonka család munkaerő-szükséglete megkövetelte,

²⁹⁷ Azt nem sikerült a forrásokból kideríteni, hogy Gögh Pál esetében a sok Nagy nevű család közül melyik tagja volt az elhunyt Nagy Ferenc. Fél évszázaddal később Gögh János esetében a Barna Nagy család tagjai kerültek házassági kapcsolatba a Gögh családdal.

²⁹⁸ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár. Úriszéki iratok 16. doboz. Továbbá a nagylégi római katolikus házassági anyakönyv bejegyzései 1794. május 25. és 1817. november 18.

hogy minél előbb nagyobb létszámú, teljes legyen, minden feladatra akadjon munkáskéz. Gyakori volt tehát az olyan házasságkötés, mikor az egyik, vagy mindkét házasuló fél özvegy volt. A levirátus²⁹⁹ és sororatus³⁰⁰ szokása is elterjedt volt, és ugyancsak a család egybentartását, a munkaerő és vagyon megőrzését szolgálta. A második házasságukba lépő gútai férfiak száma 984, a vidékieké 63, összesen 1047 volt, ami az összes házasuló férfi 23,39 százalékát tette ki. Az özvegyasszonyok esetében 746 gútai és 44 vidéki lépett újra házasságra, ez az összes menyasszony 17,65%-a volt.

A házasságkötések időpontját havonkénti, vagy szezonális ingadozás jellemezte. Az anyakönyvek adatai egy magas farsangi csúcsot, január-februárt, valamint két alacsonyabb, kissé az esketések egy hónapra eső átlaga alatti novembert és májust mutatnak, miközben az összes többi hónap értéke mélyen átlag alatti. (Lásd a 3. ábrát) A házassági szezonálisra vonatkozó időbeli trendek lényegében a 19. század végéig változatlanoknak látszanak. A történeti Magyarországon a római katolikus vallásúak esetében hasonló szezonális jelenségek mutathatók ki.³⁰¹

Szűrőpróbaszerűen megvizsgáltam azt is, hogy milyen napokon kötöttek házasságot a párok. A szakirodalom szerint a szórványos adatok alapján a katolikusoknál a 18–19.

²⁹⁹ Társadalmi szokás, az özvegyasszonyt az elhunyt férj fiútestvére vagy közeli rokona veszi feleségül. Bővebben MORVAY Judit 1980.

³⁰⁰ Társadalmi szokás, az özvegyen maradt házasember az elhunyt feleség nőtestvérét, vagy közeli nőrokonát veszi feleségül. Bővebben MORVAY Judit 1981.

³⁰¹ FARAGÓ Tamás 2000. 428–430.

században a legtöbb esküvőt vasárnap kötötték, ezt követte a szerda.³⁰² Tízévenként az öröknaptár segítségével megállapítottam, hogy a kiválasztott évben milyen napra esett az esküvő. Az eredményt az alábbi táblázatban foglaltam össze, ami némileg meglepő képet mutat. A táblázat adatai sokkal nagyobb szórást mutatnak, és az egyik említett napra vonatkozó kiemelt szerepet sem igazolja teljes mértékben.

8. táblázat. Az esküvők napja néhány kiválasztott évben

Év	Esküvő napja						
	Hétfő	Kedd	Szerda	Csütörtök	Péntek	Szombat	Vasárnap
1768	4	1					16
1778		1		1	1		16
1788		2		1			9
1798	7	3	4				4
1808	11	8	2		1		9
1818	5	10		3			6
1828	1	5	2	3			2
1838	3	11	2	1	1		7
1848	1	5	3	3	1	2	10
1858	13	6	3	3			
1868	11	9	1				

A 18. század végéig Gútán a vasárnap valóban a leginkább kedvelt esküvői nap, ezután azonban a hétfő és a kedd vált kiemelt nappá az esküvők időpontját illetően. 1848-ban a vasárnap átmenetileg visszanyerte kiemelt jellegét, azonban az utolsó két kiválasztott évben egyáltalán nem kötöttek vasárnap házasságot Gútán. Az egyetlen nap a kedd, amely minden évben előfordult, a szerdai nap frekvenciája a csütörtök szerepével azonos, jóval elmarad a hétfő és kedd mögött. Szórványosan még az egyház által mulatságra tiltott napoknak számító péntek és szombat is előfordul esketési napként. A lakodalom ugyanis; mint az idézett udvardi beszámolóból is kitűnik; több napos, egész falut megmozgató esemény volt. Bizonyára Gútán is, hasonlóan Udvardhoz, a szegényebbek a lakodalmat 2–3 napon át, a módosabbak vasárnaptól péntekig tartották. Ez utóbbi megállapítás egybevág a szakirodalom azon állításával, hogy a katolikusoknál a lakodalom vasárnap estétől csütörtök estéig volt tartható.

A Hajnal-féle modell egyik fontos eleme a házasuló felek életkora, ennek időbeli változása a 18–19. században. A kelet-európai típus esetében az alacsony házasodási életkor az általános. A párok életkorát nem minden évben tüntették föl a gútai anyakönyvben, továbbá nehezen ellenőrizhető, hogy a beírt egész évek mögött mennyire a valóság és mennyire a közösség, a pap elvárásai húzódnak meg. Szűrőpróbaszerűen kiválasztottam négy,

³⁰² Uo.

két egymás után következő évet, amikor szerepel a vőlegény és a menyasszony életkora és kiszámoltam az első házasságukat kötött személyek átlagos életkorát. 1774-ben a menyasszonyok átlagéletkora 20, a vőlegényeké 24,1 év, a következő évben 19,7 év a nők és 24,4 a férfiak esetében. A következő két vizsgált év az 1829 és az 1830, ekkor a nőknél 19,7 és 21 év, a férfiaknál 22,1 és 23,7 év átlagéletkor mutatható ki. 1853 és 1854 esetében átlagban a menyasszonyok 20,3 és 20,4, a férfiak 25 és 26,9 évesen házasodtak. A vizsgált időszak utolsó két évében (1869 és 1870) az értékek a nőknél 22,7 és 21,3, a vőlegények esetében 26,9 és 26,8 év. Ami elmondható e néhány adat alapján, hogy a menyasszonyok és vőlegények között végig a bő száz éven keresztül kimutatható, és bizonyára a közösség által is elvárt, 2,5-6,5 évnyi korkülönbség volt. A 18. század végén, a tizenkilencedik század első felében a nők esetében a 20 év körüli házassodási életkor számított leginkább átlagosnak, a vőlegények átlagéletkora magasabb, 22–24 év volt. Az utóbbiak esetében tapasztalható egy szignifikáns 3 év körüli emelkedés a 19. század második felétől 26–27 évre. Ez a szabadságharc után meghozott kormányrendeletekkel volt összefüggésben, amelyek a hadkötelezettség miatt felemelték a férfiak házassodási korhatárát.³⁰³ Ezzel párhuzamosan a házasságra lépő nőknél is tapasztalható mintegy kétéves emelkedés. Úgy is megfogalmazható a jelenség, hogy a nők abban az életkorukban léptek első házasságukra az ötvenes-hatvanas években, melyben 20–30 évvel korábban az édesanyáik már túl voltak az első gyermekük születésén, a férfiak pedig a katonaidejük letöltése után léphettek csak törvényes házasságra. Szeremlei Sámuel protestáns lelkész a házassodási korhatár felemelésével magyarázta a vadházasságok és a törvénytelen születések számának nagymértékű megemelkedését is.³⁰⁴ A gútai házassodási korhatárra vonatkozó itt vázolt adatok megfelelnek a magyarországi fejlődési trendeknek. Az 1777-es országos adatok a történeti Magyarországra vonatkozóan az első házasságok megkötésének átlagos életkorát a férfiak esetében 22,5, a nőkre vonatkozóan 20,5 évben állapította meg. Ez megfelel a John Hajnal által kelet-európainak tekintett mintának is.³⁰⁵ A szabadságharcot követő évtizedekben a megugrott házasságon kívül született

³⁰³ A korhatár fölemelésének következményeiről Szeremlei Sámuel a következőképpen számolt be munkájában: „A kormány mindjárt 1849. szeptemberében betiltotta a volt honvédek nősülését, mely tilalom két éven át fenállott. Majd 1853-ban közzétette, hogy a hadköteleseket 24-edik évök betöltése előtt esketni nem szabad, a következő évben pedig megszabta, hogy a 22-edik éven alól általában egy férfinak sem szabad nősülni. Ily rendszabályoknak oly országban, hol azelőtt a 18-ik év után a férfiak általában nősülni szoktak, okvetlenül elő kellett idéznie a prostitutiót, s csakhamar a katonák a törvénytelen együttéléseknek nálunk eddig hallatlan számát alapították meg, melyek aztán másoknál is annál inkább utánzásra találtak, mert az ily házasfelek mind az egyházi, mind a polgári adózás tekintetében előnyt élveznek.” SZEREMLEI Sámuel 1874. 7.

³⁰⁴ Lásd az előző jegyzetet.

³⁰⁵ FARAGÓ Tamás 2001. 33-34.

gyermekszám jelezte, hogy a közösség nem tudott a tiltó rendeletek nyomán egyik napról a másikra más mintákhoz igazodni.

A 9. táblázatban az egy házasságkötésre jutó születésszám értékét számítottam ki évtizedenként. Az eredmény ingadozó, 4 és 5 közé eső szám. Az ingadozásokat magyarázza a halandósági válságok után megnövekedett újracházasodások száma, ez csökkenti a születés/házasság arányszámot. A konjunktúra időszakában megnövekedett születésszám és a házasságon kívül született gyermekek számának emelkedése ugyanakkor növeli az arányszámot.

9. táblázat. Egy házasságra eső születések száma 1770–1869

Évtizedek	Házasságkötések száma	Születések száma	Egy házasságra jutó születés
1770–1779	325	1526	4,70
1780–1789	341	1635	4,79
1790–1799	414	1922	4,64
1800–1809	409	1978	4,84
1810–1819	399	1973	4,94
1820–1829	427	2226	5,21
1830–1839	538	2093	3,89
1840–1849	501	2321	4,63
1850–1859	425	2299	5,41
1860–1869	570	2752	4,83

Az anyakönyvek kimeríthetetlen bőségű adatot nyújtanak arra is, hogy a város lakosságának korabeli komasági szokásait vizsgáljuk. A keresztkomaság intézményét a néprajzi szakirodalom, a népi társadalomban, mint a műrokonság talán legfontosabb intézményét tartja számon, amely fontos társadalmi kapcsolatot képez.³⁰⁶ A keresztszülőkkel megkettőződött a gyermek sorsáért felelősséget vállalók száma, a komák elsősorban erkölcsi és lelki támaszt biztosítottak, bár a kötelezettségeikről és annak jellegéről nincsenek konkrét adatok. Az egyház a keresztszülőket a vérségi rokonokkal azonos értékű lelki rokonnak tekintette, és a lelki rokonok között tiltotta a házasságot. Az egyházi szertartáskönyvek szerint keresztszülő nem lehetett rokon és csak a megkeresztelték és béráltak közül kerülhetett ki. Benda Gyula a keszthelyi anyakönyvek elemzése alapján a komaság intézményét, mint egy társadalmi kapcsolati háló kiépülését értelmezte. A keresztszülőket két nagy csoportra

³⁰⁶ NAGY VARGA Vera 2000. 535–538., MORVAY Judit 1984.

osztotta, a csak egy-egy alkalommal komaságot vállalók és a „népszerű keresztszülők” halmazára, akik jelentős számban és hosszú időn keresztül fordultak elő ebben a szerepben. A keresztszülők kiválasztásánál gyakran megfigyelte valamilyen patrónus-kliens viszony teremtésének a szándékát is. Kimutatta azt is, hogyan változott a komaság szokása az általa vizsgált 110 évben Keszthelyen.³⁰⁷

A gútai anyakönyvekbe a kezdetektől fogva gondosan bejegyezték a keresztszülőket, legtöbb esetben egy férfiből és nőből álló pár vezeték- és keresztnévét. A komasági adatokon végigtekintve vegyes képet kapunk, és komaválasztás szokásában erőteljes változás figyelhető meg. Felfedezhető egy tendencia, amely egyre inkább abba az irányba mutatott, hogy egy családon belül valamennyi gyereknek ugyanazon keresztszülő pár legyen a keresztszülője, és azok a szülőkkel egykorú és társadalmi állású személyek legyenek, néha rokonok. Az is egy kialakult szokássá válik a 19. század közepére, hogy gyakran a keresztapa a gyermek esküvői tanúja a házassága alkalmával.

A gyakori keresztszülők a 18. század második felében fordulnak elő leggyakrabban, és itt több hasonlóság mutatkozik a keszthelyi adatokkal. A népszerű keresztszülők Gútán is gyakran a kézműves, betelepült, gyakran idegen nyelvű bérlők, árendások közül kerültek ki. Valamint szerepet kapnak az ugyancsak idegennek számító értelmiségiek, a tanítók és jegyzők is. Az 1770-es, 1780-as évek népszerű keresztszülői voltak Schober Lőrinc és felesége, Weingruber Annamária. Származásukról nincs adatom, Schober neve az uradalomnak bérletet fizetők között bukkan föl, valószínűleg a vendégfogadót bérelte, és 1773-ben Gútán kötött házasságot Weingruber Annamáriával. Ugyancsak Gútán kötött házasságot Viplach Ferenc (Wiplacha, Viplacha), a mészárszék bérlője Morgas Borbála nagysurányi nemes leánnyal. A legkevesebbet tudunk Frumer Gáspárról, aki feleségével, Szabó Teréziával gyakran szerepel keresztszülőként. Frumer neve nem szerepel semmilyen adóösszeírásban, urbáriumban sem, csupán az anyakönyvekben, ahol a keresztszülői szerepvállalása mellett bejegyezték gyermekei születését. Illetve még egy forrás említi, az 1780-ban végrehajtott egyházlátogatás alkalmával a jegyzőkönyv beszámol a helyi plébános elnöklete alatt működő Szeráfi Szent Ferenc Társulatról, ahol Viplach Ferenc és néhány módosabb helyi gazda neve mellett szerepel a szenátorok között.³⁰⁸ A Schober és a Frumer család eltűnik Gútáról, a század végétől nem hallunk róluk. A Viplach család azonban megtelepedik a városban, leszármazottai telkes gazdákká váltak és a 20. századik közepéig

³⁰⁷ BENDA Gyula 2008. 294–311.

³⁰⁸ ANGYAL Béla 2018. 172–173.

jelen vannak a közéletben is. Viplach Ferenc az 1780-as évek végén pár évig a város bírása is volt.

A 18. század második felének rekordere a keresztelek számában azonban egy gútai takácsmester, Ács János volt. Róla már az 1861-es egyházlátogatási jegyzőkönyv is megemlékezik. „*A sekrestyés Ács János, jó életű és erkölcsű; takácsmesterségét e tisztségében is gyakorolja.*”³⁰⁹ A Mária Terézia-féle úrbérrendezés alkalmával bekerült a mesteremberek jegyzékébe, a takácsok sorába, azzal a megjegyzéssel, hogy „*Egyházi, hivatalyáért szabadságban vagy*”³¹⁰ Tehát egészen az egyház szolgálatára szentelte magát. Az 1780-ban végrehajtott vizitáció alkalmával azt jegyzeték föl: „*A sekrestyés Ács János, 71 éves; tisztjét körülbelül 35 éve látja el, kiválóan. Rögzített jövedelme nincsen, hanem fáradozásaiért évente jár neki: [...] Összesen 21 ft. 25 2/3 d.*”³¹¹ Az összegben benne szerepel az általa birtokolt ½ telek adóinak és munkáinak a megváltása. Ács 1781 közepéig viselte hivatalát, utána már bizonyára a magas kora miatt nem található a neve a keresztszülők között sem. Az anyakönyv szerint 1783-ban halt meg 70 évesen. Ács több évtizeden keresztül szerepel keresztszülökként és csaknem minden esetben más nővel alkotott párt. Az látszik bevett szokásnak ebben az időben, hogy a szülők egy ismerős nőt kértek föl az egyik keresztszülőnek, a másik már helyben várta őket a templomban, a keresztelek után pedig maga a sekrestyés, egyben keresztszülő jegyezte föl az adatokat és hónap végén került be az anyakönyvbe.³¹²

További kategória volt a kapós keresztszülők között a helyi legmódosabb gazdák csoportja, akik egyúttal a város vezetői, bírái és esküdtjei voltak. Ilyen volt Gazdagh Ferenc, aki a már említett Szeráfi Szent Ferenc Társulatban is vezető szerepet vitt. Senauer (Schönauer) András, aki szintén egy bevándorolt német bérlő család leszármazottja volt; 1779-ben feleségül vette Hatala Annamáriát, Hatala István helyi tanító leányát; többször is keresztszülőkként szerepeltek. Valamint Nyír Ignác jegyző is népszerű keresztszülő volt.

Megvizsgáltam egy kiválasztott évben a keresztszülő-választás számszerű adatait. 1779-ben 174 újszülöttet kereszteltek a gútai templomban. A keresztszülők között a leggyakrabban szerepet vállaló férfiak eloszlása a következőképpen alakult: Ács János 75, Viplach Ferenc 9, Schober Lőrinc 3, Frumer Gáspár 3, Gazdagh Ferenc 6, Nyír Ignác 4 és Senauer András 4 alkalommal. Ács Jánoson kívül a többiek a feleségükkel kereszteltek,

³⁰⁹ ANGYAL Béla 2018. 149.

³¹⁰ Uo. 157.

³¹¹ Uo. 178–179.

³¹² Uo. 175.

azonban Morgas Borbála és Weingruber Annamária a férjükön kívül másokkal is alkottak alkalmi keresztszülő párost.

A szülők keresztszülő-választási stratégiáját alapvetően két dolog befolyásolhatta, az első, hogy az egyház tiltása miatt a rokonságon kívüli bevándorló párok keresztszülőisége révén el akarták kerülni, hogy olyan további műrokonsági kapcsolatot teremtsenek, amelyek esetleg korlátozzák házassági lehetőségeiket. A helybeliek összeházasodás és leszármazás révén sok szállal kötődtek egymáshoz, így a rokoni kapcsolatháló nélküli újonnan érkezetteket választották. Ugyanebből a célból kifejlődött szokás volt, hogy egy egyház szempontjából alkalmas, kiválasztott gútai személyre testálódott a keresztapaság harmada-fele évtizedeken keresztül. A másik stratégia bizonyos patrónus-kliens viszony jellegű kapcsolat kialakítására törekedett a keresztszülők és a szülők között, mikor társadalmilag magasabb állású személyeket választottak erre a feladatra.³¹³

Bizonyára az egyházi előírások változásai – bár a részleteket nem ismerem – idézték elő, hogy a komaválasztási gyakorlat változott a 19. század első felében. A 19. század elején eltűnnek a keresztszülők közül a frissen bevándorolt kereskedő és bérlő családok tagjai, ugyanakkor népszerűek maradnak egyes gazdagabb, a város vezetői közé tartozó, annak társadalmába jól beágyazott családok, mint a Simigh, Borka, Senauer, Viplach, valamint az értelmiség köréből Hatala István tanító. Az összkép azonban egyértelműen tarkább lett, a keresztszülői szerepet vállalók száma megnövekedett és változtak a szokások. Egyre inkább az a törekvés érvényesült, hogy a család valamennyi gyermekének azonos keresztszülőket válasszanak. Idővel erősödött az a tendencia is, hogy a szülők velük azonos korú és státuszú személyek köréből válasszanak gyermeküknek komákat és fölbukkannak közöttük rokonok is.

A népesség nem és kor szerinti összetétele

A vizsgált időszakban az anyakönyvekben regisztrált keresztelt gyermekek nemek szerinti megoszlása enyhe férfítöbbséget mutat. A 103 év alatt 537-tel (2,51%-kal) több fiúgyermek született, mint leány. A népesség nemek szerinti megoszlásáról az első levéltári adat az 1780-ban végrehajtott egyházlátogatás alkalmával készült jegyzőkönyvből származik. A férfiak száma 1638 (50,43), a nők 1610 (49,57), tehát megmaradt több mint 1 százaléknyi férfítöbbség. A II. József kori népszámlálások, revíziók eredményeiből 3 év összesítése is a rendelkezésre áll. Ami a nemek arányát illeti, egy esetben tapasztalható (1786) egy főnyi

³¹³ Hasonló jelenségeket figyelt meg Keszthelyen Benda Gyula is. BENDA Gyula 2008. 300.

nőtöbbség, két évben pedig 9 és 10 fővel voltak többen a kimutatott férfiak, gyakorlatilag kiegyenlített a nők és a férfiak száma.

A következő források, amelyekből a nemek arányáról képet kaphatunk, a nemtelenek összeírásai a 19. század első feléből, itt azonban figyelembe kell venni a korlátokat, melyek sajnos jellemzik ezeket a conscriptiókat. A fennmaradt összeírások Gútán nőtöbbséget, míg Bálványszakállas pusztán férfítöbbséget mutatnak ki (10. táblázat). Az első négy összeírásnál Gútán az eddigi arányokkal ellentétben 1–1,4 százalékos körüli nőtöbbség mutatkozik, a következőkben 1830-ban és 1835-ben fölülrik ez az érték 3–3,5 százalékra. Elsősorban az utóbbi számok esetében az összeírási hiányosságokkal magyarázható a szokatlan eredmény.

10. táblázat. Gúta és Bálványszakállas népessége a nemtelenek összeírásaiban

Év	Település	Házak	Családok	Férfiak	Nők	Népesség
		Szám				
1818	Gúta	525	697	1838	1876	3714
	Bálványszakállas		1	6	4	10
1819	Gúta	530	702	1870	1918	3788
	Bálványszakállas		2	6	4	10
1820	Gúta	529	692	1940	1986	3926
	Bálványszakállas		3	8	4	12
1823	Gúta	537	700	1966	2011	3977
	Bálványszakállas		3	7	3	10
1830	Gúta	512	632	2253	2583	4836
	Bálványszakállas		2	5	5	10
1835	Gúta	525	639	2335	2614	4949
	Bálványszakállas		2	4	3	7
1839	Gúta	432	532	2521	2541	5062
	Bálványszakállas	Nincs a táblázatban				

Az 1851-ben végrehajtott vizitáció alkalmával a jegyzőkönyv népességi adataiból számítható ki ismét a nemek közötti arány. Az 1850-es népszámlálás eredményeire hivatkozik a jegyzőkönyv, és ez alapján a katolikus népességben 2082 : 2066 az arány a férfiak javára. Tehát ismét enyhe férfítöbbség jelentkezett.

Rendek József 1853-ban végzett összeírásában az összesítésem alapján ugyancsak kissé magasabb férfilakosság számot kaptam, mint a nők esetében. A nők száma 2212 (49,06%), a férfiaké 2297 (50,94%).

Az 1869. évi népszámlálás alkalmával ugyancsak férfítöbbség mutatkozott Gútán, 2959 a férfiak és 2865 a nők száma, vagyis 1000 férfira 968 nő jutott. A Csallóközi járásban is

enyhe férfitöbbséget látható, ugyanakkor a Komárom megyei, valamint az országos összesített adatok nőtöbbségről tanúskodnak.³¹⁴ Tehát a szűkebb régióban és Gútán azonos, de a szélesebb közigazgatási terület és az országos adatoktól eltérő volt a lakosság nemek szerinti összetétele.

A népesség korösszetételéről a 18. század utolsó harmadából egy megbízható forrásunk van, az 1780-ban végzett egyházlátogatási jegyzőkönyv. Ekkor az 1638 férfiból 725 (44,26%) volt 15 év alatti. A nők esetében 920 (57,14%) felnőtt és 690 (42,86%) 15 év alatti katolikus lelkert említ a jegyzőkönyv. A nők között kissé nagyobb arányban voltak a felnőttek, az idősebbek. A 0–14 évesek aránya a mai demográfiai állapotokhoz képest nagyon magasnak tűnik azonban az 1777. évi lélekösszeírásban, illetve az ahhoz fűzött megjegyzésekben szereplő 41,7%-os országos arányuk³¹⁵ alapján elfogadható az eredmény.

A gútai népesség korösszetételének vizsgálatára a nemtelenek összeírásának sorozata ad további lehetőséget, ahol a férfinépesség estében kimutatták az egyes korcsoportokhoz tartozók számát. Bizonyára a katonai célú összeírás miatt az összeírandó korcsoportokat úgy alakították ki, hogy a hadra foghatók (18–40 évesek), valamint a koruk miatt alkalmatlan fiatalok, és túlkorosak elválaszthatók legyenek. A 11. táblázatban kimutattam a korcsoportok százalékos eloszlását.

11. táblázat. A férfinépesség korösszetétele a nemtelenek összeírásaiban

Év	Korcsoport		
	-17	18-40	40-
	aránya %		
1818	43,42	31,88	24,70
1819	44,71	31,23	24,06
1820	36,65	40,21	23,14
1823	39,47	39,01	21,52
1830	46,96	39,81	13,23
1835	45,44	39,53	15,03

A legfiatalabb, 0–17 évesek számában tapasztalható néhány százalékos kilengések magyarázhatóak a megelőző demográfiai válságok következményeként. A legidősebb kategóriában az 1830-as években bekövetkezett hirtelen nagyarányú csökkenést inkább az összeírás hibájának lehet tulajdonítani. A kimutatás alapján elmondható, hogy nagyon fiatal volt a lakosság összetétele, 40 százalék fölött volt a 17 év alatti férfiak aránya. A katonaságra

³¹⁴ A Csallóközi járásban 14 294 : 14 006 a férfiak és nők közötti arány. Komárom megye összesített adatai szerint megfordul az arány 69592 : 71 780. Az országos összesítés szerint Magyarországon (Fiume és Erdély nélkül) 5 570 341 férfi és 5 818 161 nő élt. SEBŐK László (összeáll.) 2005. 102–103, 277.

³¹⁵ DÁNYI Dezső 1960. 170.

alkalmas korban lévők aránya inkább enyhén 40% alatt. A katonaság szempontjából idősnek számító 40 év feletti férfiak aránya 20 százalék körül volt.³¹⁶

A 19. század második feléből két teljes körű, név szerinti összeírás áll rendelkezésre, amelyek az egyes személyek korát is föltüntetik. A Rendek-féle összeírásban az életkor szerepel, az 1869-es népszámlálási íveken a születési év, ezek alapján kiszámoltam a korukat 1870-ig, majd összehasonlítottam az ötévenkénti korcsoportokat.

12. táblázat. A népesség kor szerinti összetétele 1853-ban és 1869-ben

Korcsoport	1853		1869	
	Száma	%	Száma	%
0–4	675	14,97	822	14,12
5–9	482	10,69	783	13,45
10–14	570	12,64	710	12,20
15–19	526	11,67	558	9,58
19 és fiatalabb	2253	49,97	2873	49,35
20–24	311	6,90	420	7,21
25–29	312	6,92	469	8,06
30–34	358	7,94	432	7,42
35–39	319	7,07	339	5,82
40–44	310	6,88	273	4,69
45–49	148	3,28	258	4,43
50–54	214	4,75	240	4,12
55–59	84	1,86	210	3,61
20–59 év	2056	45,60	2641	45,36
60–64	114	2,53	141	2,42
65–69	42	0,93	79	1,36
70 év fölött	44	0,97	88	1,51
60 év és idősebb	200	4,43	308	5,29
Összesen	4509	100	5822	100

A gútai népesség fele a 19. század 50-es, hatvanas éveiben 20 év alatti volt, ugyanakkor a 60 év felettek aránya mindössze 4–5 százalék körül mozgott. Benda Gyula tanulmányában több dunántúli mezőváros korstruktúráját vetette össze az 1771. évi részletes lélekösszeírás adatai alapján, és minden település esetében hasonló eredményre jutott.³¹⁷ A gútai adatok 80–100 évvel későbbiek, ez arról tanúskodik, hogy az egész vizsgált időszakban a korfa megőrizte piramis alakját, az iparosodás előtti társadalmakra jellemző alakzatát.

³¹⁶ Az itt vázoltakhoz hasonló eredményeket kapott Keszthely nem nemes összeírásának vizsgálatakor Benda Gyula is. BENDA Gyula 1998. 107–108.

³¹⁷ BENDA Gyula 2008. 116–117.

A háztartások összetétele

Az előzőekben már többször érintettem a háztartások fogalmát, az alapvetően egy fedél alatt lakók és egy kenyéren élők csoportját, amely az iparosodás előtt társadalmi, gazdasági és demográfiai egység volt. A magyar néprajzi és történeti kutatásokban már 20. század közepétől jelentős eredmények születtek a család és háztartásszerkezeti vizsgálatok terén.³¹⁸ A kutatások során tisztázták a különböző fogalmak és terminusok jelentését, azok tartalmát és a levéltári források történeti demográfiai értelmezésének módszerét. „*A magyar történetírás, [...] gyakran »háztartás« terminussal jelölte azt a koraiújkorai összeírási egységet, amely tulajdonképpen a paraszti családi gazdaságnak lett volna megfeleltethető, és általában a családi gazdaság fejének tekintette az összeírásokban szereplő jobbágyokat.*”³¹⁹

A háztartások európai történeti kutatásában Peter Laslett munkássága és az általa a múlt század hatvanas éveiben kidolgozott tipológia jelentett nagy előrelépést. A Laslett-féle tipológia alkalmazásával, finomításával a magyar néprajzi és történeti kutatás is jelentős eredményeket tudott fölmutatni, a 18–19. századi magyarországi háztartás- és családösszetétele ciklikus folyamatainak kutatása terén.³²⁰

A háztartásszerkezeti kutatásokat, így a Gútával kapcsolatos korabeli források értelmezését, földolgozását elsősorban az nehezíti, hogy a legtöbb forrás nem demográfiai céllal készült, hanem az adóbeszedés, telekösszeírás és más gazdasági, birtokigazgatási, vagy katonai célból. Másik csoportja a forrásoknak az egyház által készített lélekösszeírások, amelyek ugyancsak eltérő célokat követtek és egyéb kategóriák rögzítését tekintették a feladatuknak, mint Rendek József összeírása a párbér beszédését. Összeírási kategóriaként a háztartás fogalmához a legközelebb a II. József császár idejében végrehajtott népszámlások alkalmával használt familia fogalma állt, mint azt már korábban említettem. Az elmondottak következtében a más célból és módszerrel különböző fogalmakat használó forrásokat csak áttételesen lehet fölhasználni a korabeli háztartások szerkezetének és nagyságának a meghatározására.

Az első kísérletet a család és háztartás vizsgálatára a Mária Terézia-féle úrbérrendezéskor keletkezett összeírás elemzése során tettem, amelyben több helyen jelezve volt a családok egy fedél alatt lakása, illetve együttgazdálkodása. Az úrbérrendezést taglaló

³¹⁸ VERESS Éva 1958., TÖRÖK Katalin 1981., KOSÁRY Domokos 1963.

³¹⁹ POZSGAI Péter 2001a. 342.

³²⁰ Elsősorban Andorka Rudolf és Faragó Tamás ezen a területen kifejtett munkásságát kell kiemelni. ANDORKA Rudolf 1975., ANDORKA Rudolf – FARAGÓ Tamás 1984, FARAGÓ Tamás 2000., FARAGÓ Tamás 2001. Az utóbbi évtizedekben Őri Péter és Pozsgai Péter kutatási eredményei, publikáció jelentettek további előrelépést a háztartások szerkezete és a háztartási ciklusok megismerésében. ŐRI Péter 2008., ŐRI Péter – PAKOT Levente 2016., POZSGAI Péter 2000., POZSGAI Péter 2001a., POZSGAI Péter 2001b., POZSGAI Péter 2006.

fejezetben arra következtetésre jutottam, hogy a háztartások mintegy negyedét több család alkotta, az együttgazdálkodó adófizető családfők aránya 22 százalék körül volt, és ezek az összetett háztartások csupán nagyobb telekkel rendelkező jobbágyok esetében fordultak elől, a zselléreknél alig találunk a nagycsalád létre történő utalást.

A II. József császár népszámlálásainak eredményeit bemutató fejezetben a háztartásokkal kapcsolatban már pontosabb kvantitatív adatokat kaptam. Az egy háztartásra (családra) jutó személyek száma 5,06; az egy házra eső lakók száma 7,77 fő, házanként 1,54 háztartás esett. Ez utóbbi mutató az országos átlag (1,22) fölött volt, az egy házban lakók száma is meghaladta az országban kimutatott átlagot (6,45 fő). A háztartásszerkezet elemzésére használja a szakirodalom a József korabeli népszámlálások esetében az egy háztartásra eső házas férfiak számát, ez Gúta esetében 0,91. Ennek az értéknek az alapján Gúta a túlnyomórészt egyszerű családos háztartásszerkezetű településnek tekinthető, mivel a magyar szakirodalom szerint ebbe a kategóriába kell sorolni az 1,00 érték alatti területeket. A bonyolult összetételű háztartások magas arányára akkor lehet következtetni, ha az egy háztartásra eső házas férfiak száma meghaladta az 1,14 főt.³²¹

A 19. század első felében rendszeresen végzett nem nemes összeírásokból is nyerhetünk adatokat a családok és háztartások nagyságáról az összeírások tárgyára, a társadalmi csoportra vonatkozóan.

13. táblázat. A család és háztartás nagysága a nem nemes összeírásokban

Év	Házak	Családok	A népesség száma	Egy lakóháza eső lakók száma	Háztartások átlagos nagysága	Egy lakóháza eső háztartások száma
	Száma					
1818	525	697	3714	7,07	5,33	1,33
1819	530	702	3788	7,15	5,39	1,32
1820	529	692	3926	7,42	5,67	1,31
1823	537	700	3977	7,41	5,68	1,30
1830	512	632	4836	9,45	7,65	1,23
1835	525	639	4949	9,43	7,74	1,22

Ennek a forrástípusnak a hiányosságairól, korlátairól és pontatlanságairól már szóltam, tehát itt is megfelelő forráskritikával kell élni, és messzemenő következtetéseket nem lehet

³²¹ ANDORKA Rudolf – FARAGÓ Tamás 1984. 428–429.

levonni az adatokból. Az azonban látszik és világosan kivehető tendencia, hogy a háztartások átlagos nagysága növekedett és a parasztházakban a zsúfoltság folyamatosan nőtt a 19. század első felében.

A 19. század második feléből állnak első alkalommal rendelkezésre olyan források, amelyek alkalmasak mélyrehatóbb kvantitatív háztartásszerkezeti elemzések elvégzésére, ehhez alapvetően szükséges, hogy az összeírások házanként föltüntessék az benne lakó személyeket és rögzítsék életkorukat, valamint világosak legyenek az egyes személyek egymáshoz való rokoni kapcsolatai. A Rende József által készített összeírás és az 1869-es népszámlálás számlálólapjai nagyrészt teljesítik ezeket a feltételeket. Mindkét esetben azonban a háztartás és család fogalmát másként értelmezték és más szempontok alapján hozták létre a lakók csoportjait. Rende plébános a juttatásainak beszédese alapján osztotta családokra az egy házban lakókat, gyakran özvegyeket leválasztva a családról. 1869-ben a népszámlálásoknál a már 1850-ben és 1857-ben is használt lakófél kategóriát próbálták az összeírók létrehozni, mint arról már részletesen szóltam az előzőekben. Mindkét adatfelvétel esetében az eredeti felosztást, a lakók csoportosítását házanként átvizsgáltam, közös szempontok alapján megváltoztattam, és a Laslett-féle háztartás-kategóriákba soroltam az ilyen módon kialakított háztartásokat. Az újrafelosztásnál a fő szempont az volt, hogy az eredeti megjegyzések, vagy a családnevek alapján azonosítható, egy fedél alatt élő rokonokat egy háztartásnak számoltam. Ha az 1869-es számlálólapon eredetileg vízszintes vonallal, vagy más módon elválasztottak két családot, de világos volt, hogy apa és fia, vagy testvérek családjairól volt szó, azokat egy háztartásba soroltam. A családmaggal nem rendelkező rokonokat, töredécsaládokat, ezek legtöbbször „árvák”, „mostohafia”, „a fia tartja” stb. megjegyzéssel szerepeltek a lapokon, a családhoz számoltam. Ugyancsak a háztartásba számoltam a nőtlen, vagy hajadon szolgálkat, cselédeket, inasokat. A családmaggal rendelkező „zsellér”, „napszámos”, vagy „bérlő”, „lakó” jelzőkkel illetett családok esetében általában nem volt világos pontosan a kapcsolatuk, függési viszonyuk a lakásadó gazdához, hogy azoktól elkülönítve laktak, étkeztek-e? Én ezeket a nem bizonyíthatóan rokon családokat külön háztartásnak vettem. Természetesen mindkét döntés, a szétválasztás és az összevonás is megkérdőjelezhető, hiszen a családok együttélése nem zárta ki a külön létfenntartást, gazdálkodást, a tulajdon testvérek közötti fölosztását. Ugyanakkor a nem rokon zsellér napszámos családok egzisztenciája is kötődhetett a családfő családjához.³²² Véleményem

³²² Hasonló dilemmával nézett szembe Őri Péter és Pakot Levente az 1869-es népszámlálásból létrehozott országos reprezentatív minta számítógépre vitele, az adatok kódolása során, és hasonló döntéseket kellett meghozniuk. A szerzők ezeket a döntéseket „a konzisztencia szempontjából is egy logikus lépésnek” nevezték.

szerint a fölvázolt szempontok következetes érvényesítése realisabb háztartásfelosztást, átláthatóbb képet eredményezett, és így alkalom nyílt a 16 évnyi különbséggel készült két összeírás háztartásainak típusokba sorolására és azok összevetésére, továbbá egy-egy háztartás szerkezetében, összetételében időközben történt változásainak a vizsgálatára.

A módosítások következtében az 1853-as összeírás esetében a Rendek József által kialakított 1065 család 737 háztartásra szűkölt az 554 lakóházban. Az 1869-es népszámlálás publikált adatai között 987 család szerepel Gútán, ez lecsökkent a felosztások korrekciói után 884-re, melyek összesen 734 lakóházban éltek az életüket. A háztartások besorolásánál a Peter Laslett által kialakított tipológiából indultam ki, amelyet elsőként Andorka Rudolf ismertetett magyarul.³²³ Azzal a módosítással alkalmaztam a háztartástípusokat, hogy a 4d. kategóriába soroltam következetesen azokat az egymagos családokat, ahol egyedülálló nőtlen, hajadon, vagy özvegy nem rokon cseléd, inas stb. is élt. Ha többcsaládos házaspárnál, pl. házas testvéreknél volt egyedülálló cseléd személyzet, akkor az 5c. típusba soroltam. Az 5e. kategória, „egyéb többcsaládos háztartás”, is viszonylag nagy számban fordult elő Gútán, mivel ebbe soroltam az olyan többcsaládos, nyilvánvalóan rokonokból álló háztartásokat, melyek nem csupán egyenes ági, vagy oldalági leszármazottak, hanem ennél bonyolultabb összetételűek voltak. Például öregszülok, több házas fia, és még házas unoka is együtt élt.

A háztartásszerkezeti arányok azt mutatják, hogy az egyszerű családok típusa dominált mindkét adatfelvétel során, a háztartások fele volt ebbe a főbb kategóriába sorolható. A második legnagyobb arányban az 5., a többcsaládos háztartástípus fordult elő, aránya 30–32 százalék volt. Ha azonban az egyes háztartástípusokban élő népességet vetjük össze, akkor fordított arányokat látunk. A lakosságnak valamivel több mint harmada élt nukleáris családszerkezet keretében, a többcsaládos típusban pedig csaknem a népesség fele.

ŐRI Péter – Pakot Levente 2016. 169–172. A zsellércsaládokat a jobbágyháztartásoktól elkülönítve, külön háztartásként kezelte Andorka Rudolf és Faragó Tamás is. ANDORKA Rudolf – FARAGÓ Tamás 1984. 406–407.

³²³ Az egyes típusok a következők: „Az 1. típusba tehát csak teljesen egyedül élők kerülnek. A 2. típusba tartoznak azok a háztartások, amelyekben nincs családmag. A 3. típusba soroljuk azokat az egy családmagot tartalmazó háztartásokat, amelyekben a családmagon kívüli rokon nem él. A 4. típusba szintén olyan háztartások kerülnek, amelyekben csak egy családmag van, de ahol a családmagon kívül van a családmaghoz tartozó házaspárnak felmenő rokona, például apja, vagy anyja (4a.), vagy pedig leszármazottja, unokája (4b), vagy oldalági rokona, elsősorban testvére. (4c). Ezek a rokonok azonban nem alkotnak egy másik családmagot. Az 5. típusba pedig azokat a háztartásokat tesszük, amelyekben több családmag él együtt, és pedig a háztartásfő és felesége, valamint egyikük vagy mindkettőjük házas szülei (5a), vagy házas gyermekük vagy gyermekeik (5b), vagy házas testvéreik (5c és 5d). Az 5c és 5d típus abban különbözik egymástól, hogy míg az előbbiben élhetnek más rokonok, akik nem alkotnak családmagot, elsősorban egy özvegy szülő, az utóbbiban nem fordulnak elő más nemzedékhez tartozók, mint a testvérek és (nem-házas) gyermekeik.” ANDORKA Rudolf 1975. 345.

14. táblázat A gútai háztartások megoszlása összetételük szerint (Laslett-féle tipológia)

Típus	1853					1869				
	Háztartások		Népesség		Átlagos háztartásméret	Háztartások		Népesség		Átlagos háztartásméret
	száma	%	száma	%		száma	%	száma	%	
1. Egyedül él										
1a. özvegy férfi vagy nő	2	0,27	2	0,05	1	2	0,23	2	0,03	1,00
1b. nőtlen, hajadon, ismeretlen	6	0,82	6	0,13	1	1	0,11	1	0,02	1,00
Egyedül él összesen	8	1,09	8	0,18	1	3	0,34	3	0,05	1,00
2. Nem család háztartások										
2a. együtt élő testvérek	-					1	0,11	2	0,03	2,00
2b. egyéb együtt élő rokonok	-					5	0,57	12	0,21	2,40
2c. együtt élő nem rokonok	4	0,54	18	0,40	4,50	7	0,79	28	0,48	4,00
Nem család háztartások összesen	4	0,54	18	0,40	4,50	13	1,47	42	0,72	3,23
3. Egyszerű családok háztartások										
3a. házaspár gyermek nélkül	32	4,34	64	1,42	2,00	45	5,09	90	1,55	2,00
3b. házaspár gyermekkel	254	34,47	1220	27,06	4,80	353	39,93	1875	32,20	5,31
3c. özvegy férfi gyermekkel	16	2,17	59	1,31	3,69	10	1,13	36	0,62	3,60
3d. özvegy nő gyermekkel	53	7,19	177	3,92	3,34	42	4,75	191	3,28	4,55
Egyszerű családok háztartások összesen	355	48,17	1520	33,71	4,28	450	50,90	2192	37,65	4,87
4. Kiterjesztett családok háztartások										
4a. felmenő rokonnal	27	3,66	165	3,66	6,11	52	5,88	325	5,58	6,25
4b. lemenő rokonnal	4	0,54	20	0,44	5,00	3	0,34	20	0,34	6,67
4c. oldalági rokonnal	66	8,96	388	8,60	5,88	19	2,15	113	1,94	5,94
4d. a 4a-4c kombinációi, egyedülálló cseléddel, inassal, stb.	39	5,29	232	5,15	5,95	72	8,15	454	7,80	6,31
Kiterjesztett családok háztartások összesen	136	18,45	805	17,85	5,92	146	16,52	912	15,66	6,25
5. Többcsaládok háztartások										
5a. család felmenő rokon(ok)	25	3,39	187	4,15	7,48	5	0,57	36	0,62	7,20
5b. család lemenő rokon(ok)	87	11,81	691	15,33	7,94	100	11,31	836	14,36	8,36
5c. család oldalági rokon(ok)	27	3,66	289	6,41	10,70	50	5,66	507	8,71	10,14
5d. házas testvérek	64	8,68	594	13,17	9,28	55	6,22	546	9,38	9,93
5e. egyéb többcsaládok háztartások	31	4,21	397	8,80	12,81	62	7,01	748	12,85	12,06
Többcsaládok háztartások összesen	234	31,75	2158	47,86	9,22	272	30,77	2673	45,92	9,83
Mindösszesen	737	100,00	4509	100,00	6,12	884	100,00	5822	100,00	6,59

A felvételek közötti időben néhány százalékos elmozdulást látunk az egyszerű családok irányába, ami újabb házhelyek kimérésével és a tanyákra költözés fölgyorsulásával lehetett összefüggésben. Az egy házban lakók átlagos számában is pozitív az elmozdulás,

1853-ban 8,14, 1869-ben 7,93 fő jutott egy házra. Az átlagos háztartásméret a 3. kategóriában 4 és 5 fő között volt, a negyedikben 6 fő körüli értéket mutatott, a többcsaládúak esetében 9 és tíz fő között. Valamennyi kategóriában emelkedett az átlagos háztartásméret a 16 év alatt. Az egy lakott házra jutó háztartások száma 1853-ban 1,33, 1869-ben 1,20 volt. Az egy háztartásra jutó házas férfiak száma a 16 év alatt 1,17-ről 1,24-re emelkedett, ezek az értékek a bonyolult összetételű háztartások magas arányára, és emelkedésére utalnak a 19. század második felének első évtizedeiben.

A gútai adatokat összevetve a statisztikai hivatal munkatársai által az 1869-es népszámlálás eredményeiből kialakított országos reprezentatív mintából nyert értékekkel³²⁴ lényeges különbségeket látunk. Az egyszerű családok aránya országosan sokkal magasabb (70,2%) volt, és ezekben a népesség 63,4 százaléka élt. A többcsaládú háztartások aránya csupán 14 százalék, ezekben élt a népesség 22,8%-a. Míg a 3. típusú háztartások átlagos mérete nem mutat lényeges eltérést az országos mintához képest, a többcsaládú kategória esetében az országos minta két fővel kisebb (7,9) volt a Gútán kimutatott értéknél.

A háztartásfők többsége Gútán férfi volt, 1853-ban 87,11%, 1869-ben 84,73%. A női háztartásfők középkorú, vagy idősebb özvegyasszonyok voltak. 1853-ban a 36–45 éves férfi háztartásfők korcsoportja kiemelkedően magas arányban fordult elő, 16 évvel később a középkorú korcsoportok között egyenletesebben oszlottak el, „öregebbek lettek” kissé a férfi családfők, ami az egyes korábbi demográfiai válságok hosszú időtávú hatásának tudható be.

15. táblázat. A háztartások megoszlása a háztartásfő neme és kora szerint 1853-ban

	Korcsoportok												Összesen	
	<25		26-35		36-45		46-55		56-65		66<			
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Férfiak	17	2,65	167	26,05	230	35,88	121	18,88	88	13,73	18	2,81	641	100
Nők	-	-	10	10,53	30	31,58	33	34,74	16	16,84	6	6,31	95	100
Összesen	17	2,31	177	24,05	260	35,33	154	20,92	104	14,13	24	3,26	736*	100

*Egy háztartásfő kora ismeretlen

16. táblázat. A háztartások megoszlása a háztartásfő neme és kora szerint 1869-ben

	Korcsoportok												Összesen	
	<25		26-35		36-45		46-55		56-65		66<			
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Férfiak	11	1,47	136	18,16	189	25,23	194	25,90	150	20,03	69	9,21	749	100
Nők	1	0,74	17	12,59	23	17,04	42	31,11	35	25,93	17	12,59	135	100
Összesen	12	1,36	153	17,31	212	23,98	236	26,69	185	20,93	86	9,73	884	100

A háztartások Laslett-féle tipológia szerinti megoszlása a háztartásfők neme szerint változik (17. és 18. táblázat). Vizsgáltam a különböző nemű és korú háztartásfők kapcsolatát az egyes háztartástípusokkal az egyes adatfelvételek időpontjában (19., 20., 21., és 22. táblázat). A nők háztartásfővé válása a megözvegyült fiatalabb, gyerekeivel együtt élő (3.

³²⁴ ŐRI Péter – PAKOT Levente 2016.

egyszerű családos háztartások) háztartásokban fordult elő, míg a házas gyerekekkel inkább az idősebb nők éltek együtt háztartásfőként (4. és 5. típus, kiterjesztett és többcsaládos háztartások). Gyakori volt, hogy az özvegyasszonyok házastársuk elvesztése után halálukig megtartották a háztartás irányítását.

17. táblázat. Háztartások a háztartásfő neme és a háztartásszerkezet főbb kategóriái szerint 1853-ban

	1		2		3		4		5		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Férfiak	5	0,78	4	0,62	302	47,04	126	19,63	205	31,93	642	100,00
Nők	3	3,16	-	-	53	55,79	10	10,53	29	30,52	95	100,00
Összesen	8	1,09	4	0,54	355	48,17	136	18,45	234	31,75	737	100,00

18. táblázat. Háztartások a háztartásfő neme és a háztartásszerkezet főbb kategóriái szerint 1869-ben

	1		2		3		4		5		Összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Férfiak	2	0,27	5	0,67	411	54,87	107	14,29	224	29,90	749	100,00
Nők	1	0,74	8	5,93	39	28,89	39	28,89	48	35,55	135	100,00
Összesen	3	0,34	13	1,47	450	50,90	146	16,52	272	30,77	884	100,00

19. táblázat. Háztartásszerkezet a férfi háztartásfők korcsoportja szerint 1853-ban

	Korcsoportok												N
	<25		26-35		36-45		46-55		56-65		66<		
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	
1		0,00	4	2,40		0,00		0,00	1	1,14		0,00	5
2		0,00	1	0,60	1	0,44	1	0,83		0,00		0,00	3
3	7	41,18	76	45,51	121	52,61	62	51,24	30	34,09	6	33,33	302
4	3	17,64	38	22,75	49	21,30	17	14,05	15	17,04	4	22,22	126
5	7	41,18	48	28,74	59	25,65	41	33,88	42	47,73	8	44,45	205
Összesen	17	100,00	167	100,00	230	100,00	121	100,00	88	100,00	18	100,00	641

20. táblázat. Háztartásszerkezet a női háztartásfők korcsoportja szerint 1853-ban

	Korcsoportok												N
	<25		26-35		36-45		46-55		56-65		66<		
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	
1				0,00		0,00	1	3,03	2	12,50		0,00	3
2				0,00		0,00		0,00		0,00		0,00	
3			8	80,00	18	60,00	19	57,58	5	31,25	3	50,00	53
4			2	20,00	3	10,00	3	9,09	1	6,25	1	16,67	10
5				0,00	9	30,00	10	30,30	8	50,00	2	33,33	29
Összesen	-	0.00	10	100,00	30	100,00	33	100,00	16	100,00	6	100,00	95

21. táblázat. Háztartásszerkezet a férfi háztartásfők korcsoportja szerint 1869-ben

	Korcsoportok												N
	<25		26-35		36-45		46-55		56-65		66<		
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	
1			1	0,74	1	0,53							2
2			1	0,74	2	1,06	2	1,03					5
3	6	54,55	83	61,03	123	65,08	120	61,86	63	42,00	16	23,19	411
4	4	36,36	25	18,38	29	15,34	21	10,82	18	12,00	10	14,49	107
5	1	9,09	26	19,11	34	17,99	51	26,29	69	46,00	43	62,32	224
Összesen	11	100,00	136	100,00	189	100,00	194	100,00	150	100,00	69	100,00	749

22. Háztartásszerkezet a női háztartásfők korcsoportja szerint 1869-ben

	Korcsoportok												N
	<25		26-35		36-45		46-55		56-65		66<		
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	
1					1	4,35							1
2			4	23,53	2	8,70			2	5,71			8
3			7	41,17	13	56,52	13	30,95	3	8,57	3	17,65	39
4			3	17,65	2	8,70	15	35,72	14	40,00	5	29,41	39
5	1	100,00	3	17,65	5	21,73	14	33,33	16	45,72	9	52,94	48
Összesen	1	100,00	17	100,00	23	100,00	42	100,00	35	100,00	17	100,00	135

A férfi háztartásfők életútját mindkét időmetszetben az egyszerű háztartástípus uralta. Az egyedül élés, vagy a nem családos típusú együttélés elsősorban fiatalabb korban fordult elő. A kiterjesztett és többcsaládos forma végig jelen van a férfi háztartásfők életpályája során, 35 éves kor alatt azonban ritkán fordul elő. 35 éves koruk felett, miután megházasodtak és az egyik vagy mindkét szülő halála után megöröklik a háztartás vezetését, jelenik meg a kiterjesztett háztartástípus, mikor özvegy szülő, vagy testvér van még a családban. A többcsaládos típus gyakorisága nő a férfi háztartásfők életkorával, és 50 év felett válik jellemzővé. Többnyire házas gyermekeikkel, testvéreikkel élnek együtt. Jellemzően házastársuk elvesztése után, özvegyen is megtartják a háztartásfői pozíciójukat, nem osztották föl vagyonukat a gyermekek között. Az öröklési szokások, amelyekkel külön fejezetben foglalkozom, jelentősen befolyásolták a háztartásszerkezetet.

Vizsgáltam a különböző összetételű háztartásoknak a háztartásfők foglalkozása szerinti megoszlását. Öt foglalkozási csoportba soroltam a háztartásfőket. Az öt csoport leegyszerűsítve a következő volt: 1. magasabb státuszúak (szellemi foglalkozásúak, magasan képzett fizikai dolgozók); 2. iparosok; 3. földtulajdonosok; 4. képzetlen fizikai munkások és mezőgazdasági munkások, (napszámosok, cselédek, szolgák); 5. hiányzó foglalkozás.³²⁵ A foglalkozási kategóriákba sorolást is nehezítette a nem egységes fogalomhasználat az összeírók részéről, valamint az adatok hiánya. A Rendek-féle összeírásban alig találtam foglalkozásra történő utalást. Itt elsősorban az 1847-es összeírással³²⁶ hasonlítottam össze a 6 évvel későbbi jegyzék névanyagát, és adatait. A mindkét összeírásban azonosítható családfőket, ha a korábbi jegyzékben jobbágytelekkel rendelkeztek a 3. földtulajdonnal rendelkező, a földnélküli zselléreket a 4. kategóriába a képzetlen fizikai státuszúak közé soroltam. Külön problémát jelentett a zsidó háztartásfők foglalkozás szerinti besorolása, mivel

³²⁵ A foglalkozások ilyen módon történt kategorizálását, módszerét és kereteit a KSH munkatársai a MOSAIC – adatbázis feldolgozása során alakították ki, ezt alkalmaztam a földolgozás során. ŐRI Péter – Pakot Levente 2016. 178–180.

³²⁶ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Urbéri ügyek E65.

1853-ban teljesen hiányoztak erről az adatok és az 1847-es jegyzék sem volt használható. Az 1869-es számlálólapokon többnyire a kereskedelemmel kapcsolatos jelzők szerepelnek a zsidó háztartásfők nevei mellett, „szatócs”, „szénakereskedő” stb. Ezeket az etnikumhoz is kötődő foglalkozásokat végül az első kategóriába, a magasabb státuszúba soroltam, azonos okból kifolyólag is, hogy a zsidók között magasabb volt az írni-olvasni tudók aránya, mint más földműves, vagy iparos csoportok között.

23. táblázat. Háztartásszerkezet a háztartásfők társadalmi-foglalkozási helyzete szerint 1853-ban

	Magas státuszú		Iparos		Földtulajdonos		Képzetlen fizikai		Hiányzó	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
1	1	7,69			1	0,21	1	0,55	5	9,09
2	2	15,38					2	1,10		
3	8	61,55	15	55,56	176	38,18	115	63,54	41	74,55
4	2	15,38	9	33,33	88	19,09	31	17,13	6	10,91
5			3	11,11	196	42,52	32	17,68	3	5,45
Összesen	13	100,00	27	100,00	461	100,00	181	100,00	55	100,00

24. táblázat. Háztartásszerkezet a háztartásfők társadalmi-foglalkozási helyzete szerint 1869-ben

	Magas státuszú		Iparos		Földtulajdonos		Képzetlen fizikai		Hiányzó	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
1							3	1,13		
2	2	5,13			3	0,57	8	3,01		
3	33	84,61	27	51,92	216	41,30	170	63,91	4	100,00
4			15	28,85	99	18,93	28	10,52		
5	4	10,26	10	19,23	205	39,20	57	21,43		
Összesen	39	100,00	52	100,00	523	100,00	266	100,00	4	100,00

Valamennyi foglalkozási csoportban az egyszerű családos háztartási forma dominált, leginkább a magas státuszú és a képzetlen munkaerő körében volt jellemző, de arányuk az iparos háztartásfők körében is meghaladta az 50 százalékot. A kiterjesztett háztartás legnagyobb arányban az iparosok és a földtulajdonosok között fordult elő, az előbbi esetben inasok, segédek, az utóbbiban özvegy szülők, egyedülálló cselédek, testvérek növelték leginkább a család létszámát. Többcsaládos háztartásban elsősorban a földtulajdonosok éltek, ahol a föld megműveléséhez a szükséges munkaerőt a gyermekek szülői házában maradása, a házas testvérek együttmaradása, másrészt az idegen munkaerő, szolgák, szolgálók, cselédek jelenléte biztosította a családi gazdaságban.

A háztartásokhoz tartozó személyek együttélésének szinterei, a lakóházak két, vagy három helyiségből álltak. A házak többnyire sövényfalú, sárral tapasztott falakkal készültek, de a 19. század második felében a módosabbak körében terjedőben volt az égetett téglából történő építkezés. A házak nagy része 1869-ben azonban csupán konyhából és szobából állt.

A 21. századból visszatekintve hihetetlennek tűnik, hogy gyakran 10–14 tagú család egy szobában húzta meg magát. A zsúfoltság feloldását szolgálta a hosszú házak megjelenése, mikor a hagyományos háromosztatú – szoba, konyha, szoba (kamra) – házhoz, annak folytatásaként, újabb konyhát, szobát és kamrát építettek. Gyakran egy szalagtelken 2–3 család is élt az így kialakított hosszú épületben.

A szobát zárttüzelésű, kívülről fűtött kemence melegítette, amely szerény bútorzatával elvben lakószobaként funkcionált. Leginkább télen időztek itt a család tagjai, nyáron inkább a határban, az udvaron, az istállóban az állatok mellett töltötték az időt. A ház legfrekvenciáltabb helyisége ilyenkor a közepén elhelyezkedő konyha volt, a család egy része itt is aludt. A férfiak egy része és a nőtlen szolgák télen-nyáron az istállóban aludtak az állatok mellett. A konyha után vagy egy másik szoba, vagy kamra következett, esetleg további gazdasági célokat szolgáló helyiségek. A lakóház nagysága a család anyagi helyzetének függvényében változott.

Az iparosok által lakott házak esetében az 1869-es népszámlálás összeíróívein gyakran olyan megjegyzéseket találunk, mint „*az egyik sarka asztalos műhely*” (157-es házszám); „*kovács üzletre [is szolgál]*” (56. házszám); „*üzletre takács mester*” (673-as házszám). Nehéz elképzelni, hogyan tudtak a műhelyként is szolgáló lakóházban még nagyszámú családok is lakni! A szeredi származású Hart Károly, akinek a hivatása rovatban az szerepelt „*kőműves és Takács Czehmester*”, a három helyiségből álló háza mellett külön takácsműhelyre szolgáló kamrát épített.

Farkas Benő Komárom vármegyei főorvos a 1880-as években kutatta és részletes tanulmányban taglalta Gúta mezőváros egészségügyi viszonyait.³²⁷ Munkájában lesújtó képet fest a lakosság korabeli egészségi állapotáról, lakásviszonyairól és higiéniai helyzetéről. „*A legtöbb esetben találkozunk egy-egy kicsiny alacsony szobával, melyre 6-8 lakó jut; az ablakok kicsinyek, ezek is sok esetben be vannak tapasztva, a falak nyirkosak, s téli időben itt húzza meg magát az egész család nagyja-apraja; a szobát nem is szellőztetik.*

A házak építéskor az alapjuk fel van ugyan töltve, a legtöbb lakás falai azonban nyirkosak és az egészségre veszedelmesek. A házak egyáltalán nincsenek a lapályok síkjához képest elég magasra építve, minél fogva a ház lakói a levegő fertőzésének vannak kitéve.

Ha a lakások a téli szelek és zord idő ellen védelmet nyújtanak is, a bennük kifejlődő fojtó gázok erősen megtámadják a lélekző szerveket, minek következtében tüdő- és torokbajokban rendkívüli nagy a halálozás.

³²⁷ FARKAS Benő 1890.

*Nem jobb a köztisztasági viszonyok sem. A város kiterjedésének dacára a szemetet közel a lakóházakhoz rakják le; az ott érik meg. Csatorna-rendszerről, szó sem lehetvén, különböző állati hulladékok szünet nélkül beszennyezik a város szerves anyagokkal teli talaját.*³²⁸

A népszámlálási lapokon több adat található a külterületi lakóházakról. Gúta határában a legtöbb lakóházat Örtényben találták az összeírók, szám szerint tizenegyet. A Vág bal partján található, erdőkkel és gyümölcsösökkel szegélyezett részeken (ezek elnevezése Pacsérok, Esküdt erdő, Erdőfü) 10 lakóház állt. Seregakolban, illetve Nagyszigeten nyolcat, Kisszigeten hatot, Kikeletben négyet írtak össze. Összesen 45 külterületi lakóház szerepel az összeíróíveken, melyeket legtöbbször szállásnak (pl. *Örtényi szállás*, *Császtamelléki szállás* stb.) neveznek az utca rovatban a számlálóíveken. Egy esetben közelebbi helymeghatározás nélkül csak tanyának írta be a számlálóbiztos a lakóházat, többször viszont csupán a határrész neve szerepel a felvételi ív utca rovatában (pl. Rácakla, Kikelet, Seregakol stb.). A külterületi lakóházak általában egy szoba-konyhából, vagy három helyiségből, vagyis plusz egy szobából, esetleg kamrából álltak. A házban lakó családfő esetében a kérdőív *hivatása* rovatát legtöbbször kitöltetlenül hagyták, vagy – még a feudalizmus korára jellemző – zsellér, házas zsellér kifejezést írták ide. A foglalkozása rovatba 24 esetben napszámos, 9 alkalommal cseléd megjelölés került, de előfordul üres rovat is. A családfő megjelölésére csupán hatszor alkalmazták a földműves, önálló, illetve földműves-tulajdonos kombinációt. A leírtakból kitűnik, hogy a külterületi lakosság döntő többsége szegény ember, jelentős részük más házában családotól lakó cseléd volt.

Összegzőképpen elmondható, hogy a Gútán a háztartásszerkezet a vizsgált száz évet meghaladó időszakban érzékelhető változáson ment át. II. József császár idejében még Gúta országos szinten a túlnyomórészt egyszerű családos háztartás-szerkezetű települések közé volt sorolható, a 19. század második felére viszont határozottan a bonyolult, többcsaládos típusú települések között találjuk. A többcsaládos típus aránya helyi szinten több mint kétszerese volt az 1869-es országos értéknek. A többcsaládos háztartásszerkezet elsősorban a földdel rendelkező családokra volt jellemző. Andorka Rudolf és Faragó Tamás összefoglaló munkájukban hasonló jelenségre hívták föl a figyelmet az ország egyes régióiban. Gazdasági környezeti feltételekhez való alkalmazkodási stratégiaként értelmezték a jelenséget. Megfogalmazásuk szerint: *„E stratégia célja az volt, hogy a növekvő népességnek és nem növekvő megművelhető földterületnek, valamint más gazdasági emelkedési lehetőségek*

³²⁸ FARKAS Benő 1890. 119–120.

hiányának feltételei között a családok egyik tagja se legyen kénytelen zsellérsorba süllyedni, a faluból elvándorolni, és közben a háztartás egésze is többé-kevésbé megőrizze elért életszínvonalát [...] Feltételezzük, hogy a bonyolult háztartások kialakulásának és számuk növekedésének egyik oka az volt, hogy a jobbágyparasztek ilyen módon akarták elkerülni a birtokaprózódást, a zsellérsorba kerülést, elszegényedést.”³²⁹

Az 1869-ből származó gútai adatok tanúskodnak egy másik alkalmazkodási stratégia kialakulásáról is, amely az egyszerű családszerkezet növekedésével, a fiatal házaspárok szülői háztól való korai elköltöztetésével párosult. Egyre több család számára a tanyára költözés jelentette az önálló lakás és egzisztencia megteremtésének a lehetőségét.

Társadalmi, foglalkozási rétegződés

A mezőgazdaság jelentette elsősorban a mezőváros népességének a megélhetését, 95 százalékuknak nem is volt más tevékenységhez köthető jövedelme. A vizsgált időszak alatt nem észlelhető ezen a téren elmozdulás. A jobbágyok és zsellérek „*a szegény adózó nép*” alkotta a lakosság döntő többségét, akik adóztak a használatukban lévő jobbágytelkek után. Nyelvileg és felekezetiileg is nagyon homogén közösséget alkotott a *nemzet*, ahogyan magukat a mezőváros közösségét gyakran nevezték. Csupán 1–2 százalék körül mozgott a nem magyar nyelvű, vagy nem a római katolikus valláshoz tartozók száma.

A mezőváros társadalmán belül ugyanakkor mindig léteztek kis létszámú, jól elkülöníthető rendi, foglalkozási, etnikai, vallási csoportok. Létszámuk a feudális kötöttségek bomlása, a polgárosodás felgyorsulása következtében növekedett a vizsgált időszakban. Ezeket a csoportokat tekintem át az alábbiakban.

Nemesek

Gúta érseki mezővárosban a feudalizmus időszakában mindig laktak nemesi jogállású személyek is, jelenlétük a 17. századtól a levéltári források alapján is dokumentálható. Ezek csaknem kizárólag ún. *armalisták* voltak. Az armalisták a nemesség alsó rétegét alkották, akiknél a nemesség- és címeradomány birtokadomány és nemesi kiváltságok nélkül, csak *armálissal* (címeres nemeslevéllel) történt. Gyakran jobbágytelken gazdálkodtak, hivatalnokoskodással, vagy iparúzéssel foglalkoztak, a nemesi szemlélet alapján méltatlan foglalkozásokat végeztek, nem volt ritka, hogy zsellérsorban éltek. A földesúron keresztül egyaránt adózniuk kellett az államnak és a vármegyének. A Habsburg uralkodók idejében vált

³²⁹ ANDORKA Rudolf – FARAGÓ Tamás 1984. 435-437.

gyakorlattá a jobbágyok armalisták közé emelése címeres levéllel. A jobbágyok megnevesítéséhez az ajánlást a földesúr és a vármegye adta a királynak.

Az első adat a gútai nemesekről egy 1673-ból származó Komárom megyei nemesösszeírásban található. Gútáról „*Lörincz Benedek maradéký Szene Péter Nagy Istváný*” szerepel a jegyzékben.³³⁰ Valószínűleg megnevesített jobbágyok voltak ők is. A Lörincz és a Nagy családnév előfordul a településen a későbbiekben is, de nem említene nemesekként ilyen nevű családokat.

A 18. század elejétől már jobban nyomon követhető a helyi nemesek számának alakulása. Több nemesösszeírás, földesúri jobbágyösszeírás és népszámlálás is készült az elkövetkező másfél évszázad alatt, amelyekben kimutatják a gútai nemeseket. Ezekben a forrásokban szereplő csekély számú nemességet két csoportra oszthatjuk. Az elsőbe tartoznak a tartósan helyben lakók, jobbágytelken gazdálkodók, a valóságban paraszti sorban élők. A másodikba a Gútán foglalkozásuk révén, bérlőként, értelmiségiként hosszabb-rövidebb időre letelepedett, idegenből idekerült nemesek. Papok, káplánok, tanítók, jegyzők, iparosok tartoznak elsősorban az utóbbi csoportba.

A 18. század első feléből egy helyi gazdálkodó család nemesi voltáról van biztos adat. Szabó Ferenc és István az 1738-as nemesösszeírásban mint malomtulajdonosok szerepelnek, 1744-ben már armalistákként vannak feltüntetve.³³¹ Elsősorban az ő leszármazottaik szaporítják a nemesek számát a század második felében. 1771-ben Szabó József, Gábor, György és Ferenc nevű nemesek laknak Gútán.³³² A Mária Terézia idejében összeállított úrbéri tabellában két nemes, idősebb és ifjabb Szabó Ferenc szerepel az adófizető családfők között. Mindkettő a mezőváros módosabb lakóihoz tartozik, háromnegyed telken gazdálkodtak.³³³ A foglalkozásuk révén ide települt nemesek közül megemlíthetjük a 18. század közepéről a helyi péket és a mészáros, 1771-ből Lévai Pál városi jegyzőt. A II. József császár idejében végrehajtott népszámlálás alkalmával Gúta és Bálványszakállas pusztá együtt van kimutatva, és ekkor az itt lakó 1732 férfi közül 32 (1,8%) volt nemes.

A gútai nemesek száma a 18. század végén, a 19. század elején emelkedett meg jelentősen. Az 1798-ban Komárom vármegye Csallóközi járásában végzett nemesösszeírásban Gútán Néveri (helyenként Névery) György plébános mellett 14, a Szabó családhoz tartozó férfi neve szerepel, de több újabb, házasság útján, vagy foglalkozásuk nyomán betelepült személy, így Groff György és fia, Mészáros Ferenc és két fia bukkan föl, valamint Prileszky

³³⁰ ŠANR Komárňanská župa I. Nobilitaria Súpis šľachty (Nemesösszeírások), 1. doboz.

³³¹ Uo.

³³² Uo.

³³³ ŠANR, fond Krajský súd v Komárne, 173. doboz.

József jegyző. Simigh Péter és öt fiúgyermek is itt szerepel első alkalommal a nemesek között, akik régi helyi jobbágycsalád tagjaiként kaptak frissen nemességet.³³⁴ A lidértejedi (Pozsony megye) nemes legény Groff György 1774-ben vette feleségül a gútai özvegy Czödör Erzsébetet, ezután a városban éltek. Arról, milyen körülmények között, pontos információkkal rendelkezem, mivel 1799-ben a vármegye szegénységi vizsgálatot indított, és küldöttséget menesztett Gútára, hogy megállapítsa a vagyoni helyzetét. A szomszédjai tanúvallomása szerint „*egy fertály Jobbágy Session kívül melynek is örököse magyar országi Primás eő Eminentiája semmije nints söt még ami nagyobb, se ökre, se Lova, sem semmi némű marhája nints az egy tsekély Ágyi lepjén kívül és azon fertály sessiot tsak nével tartya mivel napszáma után éldegél.*”³³⁵ Groff György néhány évvel később az 1802-ben kitört helyi lázadaskor többször, mint írnok segítette a mozgolódás nagyrészt helyi szegényekből álló írástudatlan szervezőit.

Az utolsó nemesi felkelések alkalmával 1797 és 1809 között a levéltári adatok alapján a Komárom megyei felkelő seregben a gútai Simigh és a Szabó család, valamint a Molnár család több tagja vett részt. Rajtuk kívül Prileszky József nótárius és Hájos István neve szerepel a „*Fölkelő Nemes Lovasok*” között.³³⁶

Az 1819-ben felvett „*Csallóközi Járásbeli Nemes Familiáknak Lajstromában*” 47 gútai férfi családfő neve szerepel, ezek nemességet viselő fiú leszármazottainak száma 55.³³⁷ Ők együttesen a mezőváros férfilakosságának 4–5%-át tették ki. Ez arányaiban megközelítette az országos átlagot, hiszen a 19. század első felében Magyarországon minden 20 nem nemesre jutott 1 nemes. A már ismert családnevek mellett újabbak jelentek meg a nemesek között: Bögi, Gönczöl, Hájos, Komáromi, Kis, Lengyel, Molnár, Sági és Sterner. Azonban a már említett Szabó vezetéknevvel is két újabb armalista család jelent meg, amelyet Ekecsi és Mórocz előnévvel különböztettek meg a már régebben itt lakó, nemességet kapott családtól. Az ő esetükben az apa keresztnéve alapján különböztették meg a szerteágazó család férfitagjait. Nemes Szabó Gábor fia, Péter a gútai jegyzékekben *Szabó Gábor Péterként* szerepel. Az 1819-es nemesösszeírásban legtöbbször jobbágyokként szerepelnek, feltűnnek azonban zsellérek is, mint Bögi István és György, Hegyi János, Kis Márton, valamint Sági György és Ferenc. Hájos Imre bognármester, Névery György pedig a mezőváros plébánosa volt. Néhányuk esetében föltüntették, hogy nem gútai születésűek. Hájos Imre a Pozsony

³³⁴ ŠANR, Komárňanská župa I. Nobilitaria Súpis šľachty, 1. doboz.

³³⁵ ŠANR, Komárňanská župa I. Közgyűlési iratok 1799. Lad. 46 Fasc. 11 No. 43.

³³⁶ ŠANR, Komárňanská župa I. Közgyűlési iratok 1815. Lad. 71 Fasc. 16 No. 56. Az 1809-ben lezajlott utolsó nemesi felkelés Komárom megyei eseményeiről ALAPI Gyula 1910.

³³⁷ ŠANR, Komárňanská župa I. Nobilitaria Súpis šľachty, 3. doboz.

megyei Kürtön, Hegyi János a szintén Pozsony megyei Hegy és Kis Márton pedig az ugyancsak Pozsony megyei Bár községben született. A jegyzék ugyan nem tünteti föl, de Névery György plébános sem volt helyi születésű.

1820-ban a vármegyei közgyűlés elrendelte a megyében lakó nemesek fölülvizsgálatát, az ennek következtében született „*Kéttséges Nemesek Laistromába*” 39 gútai férfit írtak be, a Gönczöl, a Molnár, sőt a Szabó család tagjainak nagy részét is.³³⁸ Ez utóbbi család nemességvizsgálat alá vonása azért is érdekes, mivel az 1816-os vármegyei közgyűlési jegyzőkönyv szerint egy 1742-ben kelt oklevéllel igazolták a nemességüket.³³⁹ 1834 és 1837 között több közgyűlési jegyzőkönyv foglalkozik a gútai Szabó család nemességvizsgálatával. Úgy tűnik, eredményesen tudták bizonyítani nemességüket. Korábban a Gönczöl (helyenként Köntzöl) család is igyekezett bizonyítani nemesi származását. 1811-ben arra kérték a vármegyét, forduljon Győr megyéhez az ügyben, mivel onnan származnak.³⁴⁰ 1825-ben újabb lépéseket tesznek a Gönczöl család tagjai, hogy igazolják kétségbe vont nemességüket.³⁴¹

Az utolsó vármegyei nemesösszeírások 1847-ből maradtak fenn.³⁴² Ezekben a már ismert gazdálkodó, jobbágyszolgálatban élő, ám nemeslevéllel rendelkező gútai családok között felbukkan néhány újabb. Ilyen a Páczer, Telekes és a Végh. A mezőváros értelmiségi rétege teljesen kicserélődött a két évtized alatt, az ebbe a kategóriába tartozó személyek többnyire ekkor is nemesek voltak. Reviczky Mihály plébános és Salamon József káplán mellett Hentz János tanító és Hyross Ferenc, a „*város hites jegyzője*” tartozik ebbe a csoportba. A jegyző esetében érdemes megjegyezni, hogy öt fia milyen foglalkozást űzött, illetve milyen pályára készült. A legidősebb írnok az érseki uradalomban, kettő pap, egy írnok ismeretlen helyen, a legfiatalabb pedig papnövendék volt.

Az alábbiakban a Simigh, (vagy Simegh, Simig) család, egy régi gútai jobbágycsalád nemességének megszerzését mutatom be, a család részletes történetével külön fejezetben foglalkozom. A család egyes tagjai jelentős szerepet játszottak a város történetében a vizsgált időszakban. A családból az első személy, akinek az életútját végig tudjuk követni, Simeg Ferenc. 1724-ben és 1725-ben, mint gútai bírót említik a források és a későbbiekben is többször szerepel a város vezető testületében, az esküdtek között a neve. Az urbáriumok tanúsága szerint a város vagyonosabb rétegéhez tartozott. Feleségével, Sárkány Katalinnal 13

³³⁸ ŠANR, Komárňanská župa I. Rendezetlen iratok.

³³⁹ ŠANR, Komárňanská župa I. Közgyűlési jegyzőkönyv 1816. 582–585 sz. bj.

³⁴⁰ ŠANR, Komárňanská župa I., Közgyűlési iratok 1811. Lad. 61 Fasc. 3 No. 120.

³⁴¹ ŠANR, Komárňanská župa I., Közgyűlési jegyzőkönyv 1825. 1198 sz. bj. A Komárom megyei nemességvizsgálatokról a Szabó és Gönczöl család nemességvitató pereiről említést tesz ALAPI Gyula 1911.

³⁴² ŠANR, Komárňanská župa I., Nobilitaria Súpis šľachty, 5. doboz.

gyermekük született, akik közül néhány gyerekkorban meghalt, de a többségük megérte a felnőtt kort. Úgy tűnik, Simeg Ferenc felismerte a tanulás jelentőségét, amely a társadalmi felemelkedés, a jobbágysorból történő kitörés útját jelentette. Az 1730-ban született János fia 1757-ben lépett be Pannonhalmán a bencés rendbe, akkor vette fel az Ányos nevet. 1760-ban pappá szentelték és egészen 1803-ban bekövetkezett haláláig állt a hívek szolgálatában.³⁴³

Simeg Ferenc gazdaságát elsősorban legfiatalabb fia, Péter vitte tovább, aki 1740-ben született. Őt is éveken keresztül említik a 18. század végén gútai bíróként. Feleségével, Horváth Erzsébettel szintén népes családot tudhatott magáénak, 14 gyermekük születéséről sikerült adatokat gyűjtenem az anyakönyvekből. Simig Péter következetesen folytatta azt a stratégiát, amelyet már édesapja is követett, több gyermekét is taníttatta. Ezzel azt érte el, hogy fiúgyermekai nem csak az akkor szokásos paraszti gazdálkodással, az ősi jobbágytelek szétöröklésével tudtak maguknak megélhetést biztosítani. Elsőszülött fia, Simigh János végrendeletében így emlékszik vissza erre: *„Minekutánna édesatyám néhai ns. Simig Péter [...] tudván azt, hogy az időnek viszontagságai miatt többen abbúl [a jobbágytelekből A. B.] becsületesen nem élhetünk, minekutánna minden gyermekeit úgy kitaníttatta, hogy mindenik a maga tanulása és iparkodása után magának életet szerezhett [...]”* Idősebb korában Simigh Péter a gazdaságát húsz évig az említett János fiával közösen vezette. Az ősi egész telek mellé még egy fél jobbágytelket is kapott használatba az érsekségtől. Felesége, Horváth Erzsébet 1797-ben elhunyt és ekkor özvegy férje, Simigh Péter díszes kő síremléket állíttatott neki és elhunyt szüleinek.

Simig Péter feleségének halála után egy évvel, 1798-ban I. Ferenc király adta ki azt a nemesség és nemesi címer adományozásáról szóló okiratot, amely neki és tíz élő gyermekének is nemességet biztosított. A nemeslevél másolata megtalálható a Magyar Kancellárián vezetett Királyi könyvekben, a díszes címer képével együtt.³⁴⁴ Fia, Simigh János végrendeletében azt írja, a nemességet édesapja vele együtt *„nagy költséges fáradtsággal”* szerezte. Ebben az időben bevett szokás volt, hogy a jobbágy fizetett földesurának, hogy az neki ajánlást adjon a nemesség megszerzéséhez. Az oklevélben a király a nemességadományozást Simig Péter 14 évi gútai bírói hivatalban elért eredményeivel, különösen a katonaállítás során szerzett érdemeivel indokolta.

Simigh Péter 1804-ben bekövetkezett halála után, testamentuma értelmében minden gyermekét kifizette az ősi birtokból és az egész gazdaságát János fiára hagyta. Simigh Jánost

³⁴³ BERKÓ Pál – LEGÁNYI Norbert (szerk.) 1987. 12.

³⁴⁴ A név Simig alakban szerepel a nemeslevélen és gútai bírónak nevezi Simig Pétert. A későbbi forrásokban általában a Simigh alakban használatos a családnevük. MNL OL. Királyi Könyvek 59. kötet. 583–586.

szintén többször gútai bírónak választották. Gyermektelenül hunyt el az 1831-es kolerajárvány idején. Az ősi jobbágytelket János özvegyének, Józan Ágnesnek a halála után öccse, ifjabb Simigh Péter kapta meg évekig tartó pereskedés után, a földesúr beleegyezésével. Azonban a korábban édesapjának adott fél telket másnak juttatta az érsekség. Ifjabb Simigh Péter korábban papi pályára készült, 1804-ben Pannonthalmán ő is beöltözött a bencés rendbe, de két évvel később kilépett.³⁴⁵ Mint egyik levelében később írja, atyja halála után János bátyja már nem vállalta a további taníttatását. Később Pesten fakereskedőként dolgozott, innen hívta haza szülővárosába, Gútára János bátyja, hogy vele együtt gazdálkodjon. 1864-ben bekövetkezett haláláig évtizedeken keresztül a város vezetői közé tartozott, többször bírói tisztséget is betöltött.

A házassági szokások tárgyalása során már szóltam a nemesek azon törekvéséről, hogy azonos rendi jogállású családból válasszanak házastársat. Azonban a társadalmi endogámia a módosabb, nagyobb jobbágytelket használó nemes családokra volt jellemző, a töredéktelket használók, mint Groff György, vagy a bognárként dolgozó Hájos Imre fia, Hájos András, a hozzájuk hasonló vagyoni helyzetben élő gútai jobbágycsaládokból választottak maguknak házastársat és telepedtek le a városban. A módosabb nemesi családok sem minden esetben választottak nemes házastársat, azonban igyekeztek mindig a házasság útján a város vezetéséhez tartozó, nagyobb telekkel rendelkező jobbágycsaládokkal építeni a kapcsolati hálót. A nemességre emelt Simigh család és a legrégibb nemesi kiváltságokkal rendelkező Szabó család között a 19. század folyamán több nemzedéken keresztül kimutatható a rokonházasság intézménye.

A gyakran bírói, esküdti szerepet vállaló Szabó család tagjai a módosabb telkes gazdák között nem csupán házasság révén, de gazdasági téren is élénkek voltak. Erre utal egy a vármegyei kiküldöttek által 1840-ben följegyzett tanúvallatás, amely a bálványszakállasi pusztán az uradalmi rétek kaszálásakor lejátszódott veszekedésről számol be. A kiváltó ok az volt, hogy nemes Szabó Péter Fekete Ferenc szolgája; aki annak ellenére, hogy az érseki uradalmi tiszt, nemes Latkotzy János azt parancsolta, gyalog, és ne kocsival jöjjenek a gútaiak a kaszálásra; kocsival, lovakkal érkezett. „[...] *nemes Szabo Péter Fekete Ferenc gutai jobbágy telket biro gazdának akkori szolgája kotsival jöven lovait meg nyűgözve réteken szabadon eresztette, ezt látván Uradalmi Ispány ur a mellette lévő Csőzőknek a lovak bé hajtását parantsolta*”. Szabó Péter ellenszegült a lovai behajtásának és perlekedni kezdett az ispánnal. Az ispán azt mondta Szabó Péternek, „*mit erőszakoskodol, hiszen te tsak nemes*

³⁴⁵ A Névárban Simigh Ányos Péter néven szerepel. BERKÓ Pál – LEGÁNYI Norbert (szerk.) 1987. 29.

ember létedre is szolga vagy”. Szabó visszaválaszolt, „*én is csak olyan szolga vagyok mint az Úr*”. Az ispán sem hagyta válasz nélkül: „*ha te nemes embernek tartod magadat én is az vagyok, mire az azt válaszolta semmivel sem nagyobb az Ur mint én vagyok, ezen ispány úr fel boszorkodván azt mondotta néki te csak egy hillyábo valo gazember tseléd vagy – Szabo Péter ismét válaszolt gazember vagy te, kutyánál vagy külön ember mint én, mivel én is olyan ember vagyok mint te, azután az ispány úr meg boszorkodván haza ment [...]*.”³⁴⁶ Latkotzy bepanaszolta a vármegyénél Szabó Pétert, hogy az „*motskos és betstelenítő szokat ejtett*”. Az ügy végső kimeneteléről nincsenek adataim, csak az idézett tanúvallatást találtam meg.

A nemes Szabó Péter legény szolgaként dolgozott Fekete Ferenc egésztelkes jobbágy gazdaságában, aki ekkor a város adószedője volt, pár évvel később pedig bírója lett. Szabó nem tartotta nemes eredetével összeegyeztethetlennak a jobbágysorban lévő gazdánál a szolgai munkát. Kétségtelen azonban, hogy rendi kiváltságának tudatában szólhatott csak vissza olyan keményen az uradalmi tisztnek. Szabó Péter életútjának további nyomon követését az teszi nehezzé, hogy két hasonló korú nemes Szabó Péter is élt ekkor Gútán, mindkettő 1843-ban házasodott. Az egyikük a kisleludi nemesleányt, Pöte Zsófiát vette feleségül, a másik a gútai gazdaleányt, Gönczöl Rozáliát. Nem lehet megállapítani egyértelműen, melyikük volt a Bálványszakállason lezajlott incidens résztvevője.

Végezetül még szólnom kell a *főnemesekről*, vagy *agilisekről*, akik olyan férfiak voltak, kiknek a feleségük, vagy anyjuk volt nemes. Az agilis szabad ember volt és némi kiváltságokat is élvezett, de jogilag nem számított nemesnek, mivel a társadalmi rang apai ágon öröklődött.³⁴⁷ Minden bizonnyal agilis volt Szabó Ferenc anyai üknagyapám is, akinek szülei: Szabó Erdélyi Ferenc (1792. 3. 22. – 1885. 5. 24.) és Ns. Sárkány Rozália (1797. 1. 2. – 1861. 11. 26.) voltak.³⁴⁸ Szabó Ferenc Nádszegről nősült Gútára. Az anyakönyvbe, mikor 1837-ben feleségül vette a gútai Téglás Kovács Annát, azt írták a neve után: „*nemes gazda legény*”. Semmilyen, az esküvőt követő évtizedekben keletkezett nemesösszeírásban és adóösszeírásban nem találtam meg a nevét. Ennek az oka az lehetett, hogy az agilis nem számított igazi nemesnek, ezért nem került a nemesek jegyzékébe, viszont nem is használt jobbágytelket, tehát adót sem fizetett. Az anyakönyvek azonban folyamatosan beszámolnak gyermekei születéséről és egyesek haláláról is. Az egyetlen forrás, amelyben a neve

³⁴⁶ ŠANR, Komárňanská župa I. Rendezetlen iratok.

³⁴⁷ SÁRKÁNY Mihály – SZILÁGYI Miklós (szerk.) 2000. 92–93.

³⁴⁸ Az adatok a nádszegi anyakönyvekből származnak.

fölbukkan, az 1869-es népszámlálás, mikor az őrtényi szállásokon lakók között írták össze. A Nádszegi Szabó család történetét az életutakról szóló fejezetben mutatom majd be.

Összefoglalásképpen elmondható a gútai szűk armalista nemes réteg nem különült el élesen a város társadalmától, nem a rendi, jogi osztályozás strukturálta a helyi társadalmat. A nemesek házassági szokásai sem voltak szigorúan endogámok. A helyi társadalom egyre inkább vagyoni helyzete alapján bomlott csoportokra. Az elkülönülés csupán néhány, általában bevándorolt értelmiségi foglalkozást űző nemes családra volt jellemző.³⁴⁹

Iparosok

Az 1768-ban végrehajtott úrbérrendezés előkészítéseként elkészült a gútai mesteremberek összeírása is, amely az alábbi neveket és foglalkozásokat tartalmazta:³⁵⁰

Borbély

Horváth János abrobatus et Recomendatus Borbély

Takácsok

Balás György

Vallach András

Balás János

Kukuricza Joseff

Kukuricza János

Vámos Mihál

Acs János Egyházfii, hivatalyáért szabadságban vagon

Acs János

Szabok

Kapusztás János

Császár Adám

Meszáros Ferencz

Horváth Joseff

Gönczöl István

Arbitrovics János öszvegye Szűr Szabo

Csismadiak

Szekel György

Madari Antal

Huri István

Magdalin István

Vargák

Rectorick János

Stupiczki Mihál

Miklos Varga

³⁴⁹ Hasonló jelenségekre hívja föl a figyelmet Benda Gyula Keszthely esetében. BENDA Gyula 2008. 65–70.

³⁵⁰ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár. Úrbéri ügyek E/65.

Kovács
Kovács Mihál Város kovácsa
Duvenzki Joseff
Bintér
Bintér Miklos
Lakatos
Bajmos Joseff
Fazekas
Fűri István
Asztalos
Fűri Imre
Fűri János
Molnárok
Borbély János
Borbély András
Szabo György
Somfa György
Piskoczi Joseff
Piskoczi János

Legtöbben a textiliparban és a bőriparban dolgoztak, ezt követte a malomipar. A neveik alapján többen idegenből települtek Gútára, és néhányan bizonyára idegen nyelvűek is voltak. Az elkészült úrbéri tabellában egy részük nem szerepel, mint pl. a három Fűri nevezetű közül egyik sem, hiába kerestem Magdalin István és Huri István csizmadiákat, valamint Vallach András és Vámos Mihály takácsokat is. Akik megtalálhatók a jegyzékben, azok legtöbben a házas zsellér (Bajmos József, Balázs János, Balázs György, Borbély András, Császáz Ádám, Madari Antal, Pintér Miklós, Somfa György, Stupiczki Mihály) kategóriába voltak beírva. Akad közöttük töredéktelkes is, mint Arbitrovics János (5/32), Gönczöl István (11/32) Káposztás János (5/32), Kukoricza János (11/32). Kimutathatóan jelentős nagyságú jobbágysorokkal csupán Székely György csizmadia (22/32) és Szabó György molnár (23/32) rendelkezett.

Az iparos szakma egyeseknek kiutat jelenthetett a jobbágysorból, a töredéktelkeken való gazdálkodásnál könnyebb megélhetést jelentett a mesterség vállalása, összekapcsolódva a házatlan zsellér élettel. Az adóterhek alól akart szabadulni Tóth János gútai szabómester, erre lehet következtetni panaszleveléből, amelyet 1786-ban a Győr kerületi kormánybiztosnak címzett. Kérte, segítsen, hogy megszüntessék az adókkal való terhelését az 1/8 telke után, mivel azt már két éve örökösen eladta, továbbá eladta egy pár lovát is, három éve pedig legénye sincsen. Ez utóbbi esetben bizonyára szabóinasról van szó. „*Most pedig másnál lakó*

*zeller lévén, semmivel sem bírok, anyival meg s[z]aporodott az Portiom, hogy lehetetlen legyen az ő Sokasságot meg szenvednem; [...].*³⁵¹

A gútai takácsok, szabók és egyéb iparosok a komáromi céhekhez tartoztak, és azok szabályai, díjszabásai vonatkoztak rájuk is. Voltak kísérletek a gútai szabók részéről 1806-ban, hogy saját céhet alapítsanak. A vármegye által felállított bizottság, megvizsgálta a „*bé nyújtott articulusoknak Projectumát*”, azt megfelelőnek találta. Az érsekség sem ellenezte a tervet, „*semmi nehézség sem láttatik, hogy az Instansoknak kérése ne tellyesíttessék.*” – írták a bizottság tagjai a jelentésükben.³⁵² Nincs azonban adat arról, hogy a gútai szabók valóban külön céhbe tömörültek, létrejött volna az önálló céh a vizsgált időszakban.

A céhekbe tömörült mesterek mellett létezett egy csoportja az iparosoknak, akik a céheken kívül „kontárként” műveltek bizonyos szakmákat. Ilyen volt Angyal Ferenc, az én ötödik apai fölmenő, aki az adóösszeírásokban házas zsellérként szerepel. A gazdasági céllal készült jegyzékek nem tesznek említést arról, hogy iparosként dolgozott volna, 1843-ban bekövetkezett halála után mégis azt írták az anyakönyvbe az „*Életneme, Származása Lakhelye*” rovatba: „*Asztalos Mester Gutta*”. Nem tévedésről van szó az anyakönyvi beírásnál, ezt bizonyítja egy 1807-ben kelt kimutatás a „*Az Épületek igazértására tett Költségek, Gutta Mező városában*”. Ebben az olvasható, hogy Angyal Ferenc és Őszi János 21 forintot vett föl a város kasszájából a város majorjában elhelyezett kapu, ajtó és kerítés készítéséért. Ugyanebben a város bírása által igazolt kimutatásban olvasható az is: „*Angyal ferentz és Őszi Ignátz a' város majorjába Uj garáditsot tsináltak, a Kováts háznál pedig uj gerendát bé huztak ezen munkáért nékiek fizettettek 30 fk.*”³⁵³ Megszokott dolog volt, hogy a város épületeinek, kerítéseinek javítását olyanok végezték, akik zsellérként éltek és az iparos munkát képesítés nélkül a mezőgazdasági tevékenység mellett végezték.

Az iparosok száma állandóan változott, többen letelepültek, pár évig itt dolgoztak, majd továbbálltak, néhányan azonban azok közül, akik iparosként kerültek a városba, megnősültek és letelepedtek, leszármazottaik ma is itt élnek. Ilyen volt a már említett nemesi származású Hájos Imre bognár, a Morvaországból származó Navratil Flórián takácslegény, aki 1803-ban Gútán házasodott, a gútai Horváth Mihály özvegyét vette el. A gútaiak számára ma már természetes, hogy az általuk *Návrátyil*-nak ejtett családnevűek élnek a városban, nem is tudatosítják, hogy az egyik legelterjedtebb cseh családnevet viselik.

³⁵¹ ŠANR, Komárňanská župa I. Közgyűlési iratok 1785. Lad. 23 Fasc. 7 No. 38.

³⁵² ŠANR, Komárňanská župa I. Közgyűlési iratok 1807. Lad. 54 Fasc. 4 No. 124.

³⁵³ GPH Irrattarában, Jegyzőkönyvek lapjai közé betett lapokon.

Morvaországból származott Polák János kőműves, akiben az egyik apai felmenőmet tisztelhetem. A felesége, Navratil Terézia is morvaországi születésű volt. Első gyermekük Gútán, 1859-ben született, az anyakönyvbe még azt írták be a neve mellé „*törvénytelen*”, mivel Polák Jánosnak még nem volt obsitja, így nem házasodhattak össze. Az esküvőjükre végül 1866-ban került sor Gútán, leszármazottaik ma is itt élnek. Polák János unokája Mogyorósi Mária, az én apai nagyanyám. A családtörténeteket, életutakat bemutató fejezetben még részletes foglalkozom az említett fölmenőimmal.

Ugyancsak Morvaországból származónak mondják a források Szamarin Henrik takácslegényt, aki 1845-ben fordult a városi tanácshoz, mivel „*már itt Gutta Mező városába kilentz Évek óta lakozó – obsitos katona, a Nagy M. M. Kir. H. Tanács Kegyes Intézvénye következtében itt valói lakhatósága, házasodása és letelepedése, s erre nyerendő Engedelem következtében, a maga viseletéről Bizonyosság levelet kér adatni.*”³⁵⁴ Megkapta a magaviseletéről a bizonyítványát, erre utal az, hogy 1846-ban megnősült, egy helyi özvegyasszonyt vett feleségül. Az első felesége halála után 1853-ban újra nősült, ismét gútai özvegyasszonyt vett feleségül. Az ekkor már idős Szamarinnak, aki egy forrás szerint 1791-es születésű volt, egy gyermeke született Gútán, aki azonban korán meghalt. A plébánia környékén lakott, egyes források boltosnak nevezik, az 1869-es népszámlálás szerint kocsmáros volt. Valószínűleg a templom körüli térről nyíló valamelyik kis utca sarkán volt az italmérése, mivel az egyik ilyen utca neve *Henrik* utcaként van föltüntetve a számlálólapokon.

A Komárom vármegyei közgyűlési jegyzőkönyvben 1816-ban a nemtelenek összeírásának vándorlással kapcsolatos adatairól azt jegyezte föl: „*a' Csallóközi Járásban pedig nevezetessen Guttán Trader János Danzig városbul eredezett Asztalos mester telepedett le.*”³⁵⁵ Tréder János leszármazottai a Rendek-féle összeírásban és az 1869-es népszámlálás összeíróívein is megtalálhatóak. Több férfi leszármazott az asztalosmesterséget vitte tovább.

Iparos, pontosabban kötélverő volt Karcsú Antal Arzén³⁵⁶ Ferenc-rendi szerzetes, egyházi író, történész édesapja is. Krecsó István Vásárúton volt kötélverő, majd nem tudni pontosan mikor, a család Gútára költözött. 1842-ből találtam egy bejegyzést a gútai városi tanácsi jegyzőkönyvben, mely szerint „*Krecsó Istvány helybéli kötélverő a Váras számára, jelesül a Révekhez tsinált kötélverői munkája árát Contója szerint 40 f. 12 xkat kifizetetni*

³⁵⁴ GPH Irattára Tj. kv. 1845. 78. sz. bj.

³⁵⁵ ŠANR, Komárnanská župa I. Közgyűlési jegyzőkönyv 1816. 713. sz. bj.

³⁵⁶ Karcsú Antal Arzén (1827-1893) Eredeti nevén Krecsó Antal, a Pozsony megyei Vásárúton született, gyermekkorát Gútán töltötte. A gimnázium hat osztályát Komáromban végezte, majd 1845-ben a Ferenciek rendjébe lépett, 1850-ben pappá szentelték. Több gimnáziumban is tanított, majd vidéki plébániákon működött. 1869-ben a váci kolostor főnöke lett, 1889-ben Szolnokra helyezték át és itt hunyt el. Főbb művei a *A római pápák történelme Szent Pétertől korunkig*, nyolc kötet, valamint *Vác város története*, kilenc kötet. Dunaparti Nándor és Vásáruuti Antal álnéven is publikált. SZINYEI József 1897. 1024–1025.

kéri.” Krecsó István az 1847-es összeírásban házatlan zsellérként szerepel, a Rendek-féle összeírásban Krcsó néven bukkan föl és feleségével, Srófer Örszével együtt lakik özv. Fülöp Ignácné családjának házában. Leánya, Krecsó Júlia, aki 1851-ben ment férjhez Meczner Sándor takácshoz, férjével és két gyermekével ekkor már külön laktak, ugyancsak házatlan zsellérként más házában. Fiuk, Antal már jóval korábban, 1845-ben elkerült Gútáról, miután végig jeles eredménnyel elvégezte a hat osztályt a Bencés-rendi komáromi gimnáziumban, belépett a ferencesek rendjébe.³⁵⁷ Az adatok szerint többször fölkereste szüleit, Gútát, ahol fölnőtt. 1850-ből és 1851-ből a halotti anyakönyvben találtam bejegyzéseket, hogy a temetési szertartásokat több alkalommal ő végezte a gútai temetőben. 1853 után a Krecsó és a Meczner család is elköltözött Gútáról, az 1869-es összeírásban csupán Krecsó Júlia leánya, Meczner Júlia bukkan föl Both János gútai kötélverő háztartásában, mint szolgáló.

A Krecsó családról Rendek József plébános is megemlékezett *Gútai külön szavak, és élczek* című kis gyűjteményében. „*Mámi! mit gondoltál, mikor ezt a szent fiat szülted? (Volt Gútán egy jámbor kötélverő, kinek fia barát lett, ennek atyja igen megörülvén, azért szólígtatá így feleségét nagy örömeiben) Ugyan ez monda inasának: Hajts Hanzi! forr a víz! (Inasa munka közben panaszkodott, hogy még egy falat sem volt a szájában.) Lesz főtt krumpli!*”³⁵⁸ A Krecsó család származására nem találtam adatot, családneve alapján szlovák (Krčo), vagy cseh eredetű lehetett.

Néhány mesterség, mint a kovács és a bognár kiemelt szerepet kapott a város életében és a lakosság gazdálkodásához is elengedhetetlen volt az általuk nyújtott szolgáltatás. Mindig igyekeztek a város vezetői ügyes mestereket szerezni, akik a város kovácsa, bognárja voltak. Ezeknek az önkormányzat által karbantartott házakat adtak a városban, melyekhez azonban nem tartozott külső telek. Az érsekség által bérbe adott mészárszékhez és a vendégfogadóhoz ½ - ½ telek tartozott. Az iparosok esetében elvárták, hogy teljes erejükkel a szakmájukkal foglalkozzanak, a gazdálkodás nem vonhatta el a munkaerejüket.

A növekvő népességgel növekedett az igény az iparosok munkájára, termékeikre. Az 1840-es évek közepén Fényes Elek idézett munkája szerint Gútán „*van 1 mészáros, 5 vékony szabó, 3 csizmadia. 4 kovács, 18 takács, 1 kötélgyártó, 1 pék, 1 kádár, 2 asztalos, 2 bognár, 8 molnár, 2 lakatos; mindezen mesteremberek részint a komáromi, részint a szerdahelyi*

³⁵⁷ Krecsó Antal tanulmányi eredményeinek kimutatását 1839 és 1845 között lásd *Rév-Komáromi Királyi tanodában Pannonhegyi Benedekiek által a' hittan- magyar nyelv- és egyéb rendszeres tudományokban oktatott ifjúságnak szorgalomszeréni rendezete*, c. tanévenként kiadott publikációban.

³⁵⁸ Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár, jelzete Ms I. 130/b.

czéhekhez tartoznak. Mesterlegény van 14, inas 4, kereskedőbolt 4, s 3 olajütő-sajtó, melyet vidékiek is használnak.”³⁵⁹

Végezetül a gyékényszövéstről közlök néhány adatot, amely ipar, vagy inkább nevezhetjük háziiparnak, meghonosodását a városban nyomon lehet követni a forrásokból. Az 1830-as évek végén két Horváth nevű család telepedett le Gútán a Moson megyei Pusztasomorjáról. Horváth Ádám és István talán testvérek lehettek, mivel hasonló korúak voltak, ahogyan a feleségeik, Tilai Rozália és Tilai Katalin is. Horváth Ádám 1841-ben meghalt, felesége, Tilai Rozália még abban az évben feleségül ment a nőtlen Molnár Jánoshoz. 1845-ben egy tanácsi jegyzőkönyvi bejegyzés szerint úrbéri telket vettek. *„Fekete Anna, néhai Gyurka Tóth Péter özvegye [...] örökségül reá maradott 1/8 Úrbéri Telkét ennek belső külső állományaival, s házával együtt örököszen eladta és fel is vallotta légyen Iffiu Molnár János és Tilai Rozália házassoknak s ezek maradékinak 1200 váltó forintokért.*”³⁶⁰ Molnár János 1846-ban váratlanul meghalt, az egy évvel későbbi összeírásban felesége már Gyékényes Molnár Jánosné név alatt szerepel, mint egy ház és 1/8 úrbéri telek tulajdonosa.³⁶¹ A ragadványneve egyértelműen jelzi, hogy folytatta a még Pusztasomorján elsajátított gyékényszövést a második férjével és annak halála után is.

A másik Pusztasomorjáról származó Horváth család 1844-ben Komáromba akart költözni, ezért a gútai tanácshoz fordultak, a viselkedésükről szóló bizonyítványt kérték, melyet meg is kaptak.³⁶² A szerencséjüket azonban aligha találták meg Komáromban, mert az 1853-as Rendek-féle összeírásban már ismét gútai lakosok. Az 1869-es népszámlálás összeíróívein már nem található Horváth István családja. Azonban Tilai Rozália első házasságából származó két fia, Horváth Ferenc és Horváth Gábor, mindketten még Pusztasomorján születtek, azon a telken laknak népes családjaikkal, amelyet még édesanyjuk vásárolt második férjével. Mindkettőjük neve mellett a gyékényes megkülönböztető név szerepel, a lakóház leírásánál is megjegyezte a számlálóbiztos *„gyíkény fonyásra”* is szolgál. A Horváth család leszármazottai vitték tovább több nemzedéken keresztül a gyékényfonást Gútán, elsősorban női ágon. Az 1980-as években még gyűjtöttem a leszármazottaiktól adatokat a gyékényszövéstről, fotókon is megörökítettem a munkájukat.

³⁵⁹ FÉNYES Elek 1848. 93–94.

³⁶⁰ GPH Irattára Tjkv. 1845. 100. sz. bj.

³⁶¹ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár. Úrbéri ügyek E/65.

³⁶² *„Horváth Istvány és Tilai Katalin, származásukra nevezve Tettes Nemes Mosony V[ár]megyéhez kebelezt Puszta-Somoriai helységbeliek, most 6. Évek óta e város lakosi ismét további szerentséjük keresete végett ki költözni, és Sz[abad] Kir[ályi] Komárom városába lakóul menni szándékozván, maguk viseletéről szálló Bizonyítványt kérnek adatni. Nevezett házassok, mesterségükre nézve gyékény kötők.”* GPH Irattára Tjkv. 1844. 39. sz. bj.

Az 1869-es népszámlálás ívein 52 iparos családfő által vezetett háztartást tudtam elkülöníteni. Közülük 11 volt többcsaládos, 15 kiterjesztett családos (7 esetben a segéd, vagy inas jelenléte miatt sorolódtak ebbe a kategóriába). A többségük, 27 háztartás pedig az egyszerű családos kategóriába került besorolásra. Az iparosok közül legtöbben a molnárok voltak, 18 molnármester és 7 molnárszegéd szerepel az íveken. Róluk eddig kevés szó esett, alig találtam molnárokat említő levéltári adatokat, pedig a Vágon és a Vág-Dunán is több hajómalom forgott. Őket követték létszámban a takácsok, 14 mester és 5 segéd. Tíz szabómester dolgozott ebben az időben Gútán, akiket 6 segéd, vagy inas segített munkájukban. A polgárosodottabb viselet terjedésének lehetett a jele, hogy 3 varrónő is megjelent a számlálóíveken. További nélkülözhetetlen foglalkozások voltak a kovács (6 mester és 4 inas), az asztalos (4 mester és három legény, segéd), 2 bognár, 2 kötélverő (1 mester egy inas), 2 lakatos, 1 szíjártó. A lábbelik készítői voltak a csizmadiák (4 mester és 7 segéd, vagy inas), valamint 2 suszter. Érdekes, hogy az építkezésekhez elengedhetetlen szakmák közül teljesen hiányzik az ács, a tégláégető, vályogvető, nádverő; kőműves is csak kettő akadt. A többi építőmunkát bizonyára képesítés nélküli szegényebb emberek, kontárok végezték. Letelepedett Gútán egy zsidó üveges, ami a megnövekedett igényeket jelzi. Az élelmiszeriparban tevékenykedtek: 1 sütőmester, 3 mészáros, 3 kocsmáros.

Összegzésként elmondható, hogy a helyi iparosok nem váltak el élesen a mezőgazdaságból élő paraszti népességtől, a jobbágyszabadítást megelőzően közülük sokan földdel is rendelkeztek, vagy igyekeztek bérelni, zálogba venni azt. Az ipart egy részük csak kiegészítő foglalkozásként, vagy kontárként művelte. Egyeseknél előfordult, hogy iparosként csak életük egy részében adóztak. Az iparosok voltak rendi szempontból és nemzetiségi hovatartozás szerint is a legvegyesebb társadalmi csoport. Megtalálhatók voltak közöttük a nemesek, jobbágyok és zsellérek egyaránt. Többen közülük külföldről származtak és idegen nyelvűek voltak.

Cigányok

A cigány népesség jelenlétéről a 18. század elején Gútán már a legrégibb fennmaradt anyakönyvek tanúskodnak. Első adat róluk 1715 áprilisából származik, mikor Tezel Miklós és felesége, Horvát Ilona neve után; akiknek Zsuzsanna nevű lányuk születését jegyezte föl a gútai plébános; azt írta *Zingari*, vagyis cigányok. Az anyakönyvekben folyamatosan fölbukkanó cigányok az adóösszeírásokban csak 1800-ban jelennek meg, amikor a kamarai összeírásban a táblázat külön részébe, amelynek a latin címe „*Neo-Coloni seu Zingari*” (Újjobbágyok, vagy Cigányok), 11 családfő neve került be. Kettőnek az ragadványneve Teser

(Teser Balog), egynek Tessel (Kőrmes Tessel Ferkó). Az ő esetükben bizonyára a cigányoknál gyakori névváltoztatás után is a ragadványnevük jelzi korábbi nevüket, származásukat. Vagyoni és jogi besorolásukat nem adták meg az összeírók, azonban a házatlan zsellérek után szerepelnek, bizonyára ők is ebbe a kategóriába voltak sorolhatók. Vagyonuk nincsen, csupán Gazda Balog Istvánnak volt egy lova. Foglalkozásukra nézve hatan zenészek voltak, 4 pedig kovács.

A Komárom vármegyei közgyűlési iratok között a 18. század második felében több irat foglalkozik a cigányokkal. 1757–1758-ban keletkezett Heves, Pest-Pilis, Esztergom megye levelezése, Heves megyének a kóbor cigányok és koldusok ellen hozott rendeleteinek az átvételéről a többi megyében, valamint azok betartatásáról. A rendeletekben megtiltják a kóborlást és a lovak tartását a cigányoknak.³⁶³ Mária Terézia a cigányokkal kapcsolatban több korlátozó rendeletet adott ki, elrendelte falvakba történő letelepítésüket, eltiltotta a cigány népnév használatát, eltiltotta őket a hagyományos kovácsmesterség gyakorlásától, a jobbágyterhek vállalására szorította az „újparasztokat”, vagy „újmagyarokat”. Elrendelte továbbá, hogy a ruházatukban alkalmazkodniuk kell a környezetükhöz, megtiltotta a cigányoknak a lótartást és a lókereskedést, eltörölte a vajdai hivatalt. A legsúlyosabb intézkedéseket a családi életbe való beavatkozások jelentették, a cigány gyerekek parasztnál való elhelyezése, és a cigányok egymás közötti házasodásának szigorítása.³⁶⁴ A kiépülő abszolutista állam a rendeletek végrehajtásában, azok betartatásában és az elrendelt rendszeres cigányösszeírások lebonyolításában elsősorban a vármegyékre támaszkodott.

A 1770-es és 1780-as évekből a Komárom megyei cigányok összeírásának sorozata maradt fenn, az első 1773-ból, amikor családonként írták össze a cigányokat, minden családtag nevét, korát és a családfő foglalkozását is föltüntették. Gútáról 12 család található a jegyzékben, összesen 60 személy, mindegyik család külön házban lakot. A családfők közül 5 kovács, hatan zenészek, egynél hiányzik a foglalkozás.³⁶⁵ 1774. június 20-án kelt az az összeírás, amely a Csallóközi járás településeiről összeszedett és magyar családoknál gondozásba adott cigány gyerekekről készült. A gyermekeket előző hónapban adták ki a családokhoz, Gútáról 23, 2 és 18 év közötti, mindkét nembeli gyermek szerepel a listán. Közülük 12 gútai családnál, a többi Komáromban és Keszegfalván került elhelyezésre.³⁶⁶ A következő összeírás más rendszerben készült, más adatokat tartalmazott. A családfők nevei után a gyermekeik következtek és az, hogy hol és kinél helyezték el őket, mivel foglalkoznak.

³⁶³ ŠANR, Komárňanská župa I. Közgyűlési iratok 1758. Lad. 7 Fasc. 2 No. 11 és Lad. 7 Fasc. 3 No. 17.

³⁶⁴ HEICZINGER János 1978. 235-241. TÓTH Péter 1994. 12–13.

³⁶⁵ ŠANR, Komárňanská župa I. Közgyűlési iratok 1773. Lad. 13 Fasc. 1 No. 35.

³⁶⁶ ŠANR, Komárňanská župa I. Közgyűlési iratok 1774. Lad. 13 Fasc. 32 No. 8.

Az idősebb, a 10 év feletti fiúk már szolgáltak az őket tartó családoknál, a leányok cseléd lányokként dolgoztak. A következő oszlopokban a családfő lakhelyét és státuszát írták be. A kilenc gútai közül 6 család a lakóházak sorában épült házban lakott, egynek a háza a településen kívül állt, ketten pedig sátorban laktak. Mindannyian házatlan zsellérek voltak. A következő rovatokban azt rögzítették, hogy a tiltó rendelkezéseket betartják-e az egyes családok részéről, milyen szinten van az asszimilációjuk. A felnőttek és a gyerekek cigány, vagy helyi viseletben járnak-e, mivel foglalkoznak, a helyi bíró, vagy a vajda alá tartozónak tartják-e magukat, foglalkoznak-e lókereskedéssel? Végül a cigányok által 1774-ben befizetett hadi és házi adók összege került följegyzésre. Az öltözködést illetően az összeírásból élénk társulási kép vehető, a gútai cigányok között akadtak, akik már a helyi viseletben jártak, voltak, akik inkább cigány öltözetben. Volt olyan család, ahol a szülők cigány, a gyerekek már inkább helyi viseletben jártak. A foglalkozások is változóak, legtöbb a kovács, de néhánynak az eredeti foglalkozás mellé írtak szerint „és kétkézi munkát” (latinul manuali – valószínűleg napszámos munkára utal) végez. Volt zenész és kétkézi munkát végző, sőt „téli zenél és kovácsol, nyáron kétkézi munkát keres” magának. A vajdai intézmény már megszűnt, legalábbis az összeírók szerint mindenki a helyi bíró alá tartozik, lókereskedéssel sem foglalkoztak. Az általuk a két adónembe befizetett összeg minden családfő esetében 34 3/6 krajcár volt.³⁶⁷

Az 1779 és 1782 közötti évekből Nyír Ignác gútai nótárius által készített jegyzékek maradtak ránk „Azon Lakosoknak kiadott Quietantia, akik Gután az Új Magyarok gyermekeit Penzért tartják” címmel. Félévente váltotta egymást a 25–30 fős 10 év alatti cigány gyermekek csoportja a gútai családoknál. Április 24-e, Szent-György napja, illetve május elseje; és október 31-e voltak a határnapok a váltásoknál. A gútai lakosok, akik vállalták fizetség ellenében a tartást, a társadalom minden rétegéből verbuválódtak. Voltak köztük telkes gazdák, zsellérek, iparosok, özvegyasszonyok, de Borka Mihály bíró és Benyus György helyi plébános is megtalálható a névsorban. A cigány gyermekeknek az eredeti lakhelyeik Komárom megye Duna jobb partján elterülő részén található településeken voltak: Agostyán, Császárszék, Dad, Kocs, Szomod, Tata, stb.³⁶⁸ Arról, hogy mennyi pénzt kaptak az egyes családok a cigány gyermekek tartásáért, nem szólnak források.³⁶⁹

³⁶⁷ ŠANR, Komárňanská župa I. Közgyűlési iratok 1775. Lad. 14 Fasc. 4 No. 21.

³⁶⁸ ŠANR, Komárňanská župa I. Közgyűlési iratok 1778. Jelzet nélkül.

³⁶⁹ A királyi és helytartótanácsi rendeletek több helyén említik a cigány gyermekek elhelyezését és nevelését. A tartásukért a vármegyék házipénztárából fizettek a nevelő családoknak napi bért. „Hogy gyermekeiket vegyék el tőlük két éves koruktól fogva és helyezték el a megye szomszédos helységeiben, minek folytán az így szétszóródott család eltérül a kóborlástól, [...] Egészében minden a cigánygyermekek nevelésétől függ, ezért a parasztnak szétosztva helyezték el őket. E célra a parasztnak fizessenek napi három krajcárt mindaddig, míg

A helytartótanács 1780-ban adta ki azt a rendeletét, mely szerint minden vármegye félévente köteles volt a megadott minta szerint táblázatba foglalva jelentést adni a területén élő cigányokról. A mintául szolgáló táblázat 37 rovatot tartalmazott.³⁷⁰ A Komárom vármegyei iratok között az 1784. év első félévi jelentés maradt fenn, amely a legátfogóbb korabeli képet adja a cigány népességről a megyében.³⁷¹ Benne név szerint föl vannak tüntetve az egyes községekben élő cigány családfők és a családok adatai a 37 rovatba sorolva, majd járási és megyei összesítéseket is tartalmaz.

Komárom megyében 274 nős, 18 özvegy férfi és 36 özvegyasszony családfőt találtak, a Csallóközi járásban a családfők száma az egyes kategóriákban 1784 első felében 45, 4 és 4 volt. Ebben a járásban Gútán mutatták ki a legtöbb cigány családfőt, összesen 14 nős férfit. Az 5–10. rovatok a gyermekekről adtak számot. Az 5. rovatban a 2 éven aluliak voltak, ilyen korú akkor 2 fiú és 2 leány volt. A 6. rovatba kerültek a 2-12 év közöttiek, ebből 1 fiú és 1 leány volt. A 7. rovatban szerepeltek a 12 éven felüliek, 3 fiú és 7 leány. A 8. rovat szerint a szülőknél hagytak 2 fiút és ugyanannyi leánygyermeket, míg elvettek és nevelésre a parasztokhoz adtak 4 fiút és 8 leányt. A 9. rovat tüntette fel az iskolába járók számát, itt a két oszlop 1784-ben Gútán üresen maradt. A 10. rovat az állami gondozásba vett gyermekek számát tünteti föl, ezek alapján 1 fiú és egy leány volt állami gondozásban. Üresen maradt a 11. és a 12. rovat is, mivel gútai cigány legény nem szolgált a császári hadseregben és zenész gyerek sem volt. Legalábbis kimutatva nem, mert valójában továbbra is apáról fiúra szállt a zenész mesterség. A 13. rovatban sem szerepel szám, mivel ipari pályára sem lépett senki, a kimutatás szerint. Itt a valóság az volt, hogy a kovácsmesterség is nemzedékről nemzedékre öröklődött, de nem kötődött a céhekhez. A 14. és 15. rovatban szereplő számok arról tanúskodnak, hogy 3 cigány legény ment el parasztokhoz béresnek és 7 cigány hajadon mint házicseléd dolgozott. A 16. és 17. rovatban az összeírónak arra kellett válaszolni, hogy a megnevezett cigány a falubeliek házainak sorában lakik, vagy azokon kívül valami faluvégi kunyhóban, netán sátorban. Valamennyi gútai cigány család a város utcáiban lakott. A következő rovatokba az úrbéri telekkel rendelkezőket sorolták, 18-ba az egész, a 19-be a félhelyesek, a 20-ba a negyed- és a 21-be a nyolcad telkesek kerültek. Ilyen telkekkel rendelkező egy sem akadt Gútán. A minta szerinti táblázat 22. és 23. rovatában Gútán 8 házas

munkaképessé serdülnek, [...] a cigánygyermek szétosztásánál azt kell érteni, hogy úgy a fiú, mint a leánygyermeket negyedik évüktől fogva tíz éves koruk betöltéséig a parasztok tartják az említett bér ellenében, azután pedig mint ostoros gyermekeket alkalmazzák, annyi évig szolgál, mint ahány évig őt tartották, minden bér nélkül ugyanazon parasztnál. Ha pedig valamelyiket alkalmasnak találják iparosnak, tizedik éve betöltése után ennek gyakorlására alkalmazzák, a pásztorkodástól pedig egyenesen tartásák őket távol. HEICZINGER János 1978. 234–241.

³⁷⁰ HEICZINGER János 1978. 184–185.

³⁷¹ ŠANR, Komárňanská župa I. Közgyűlési iratok 1785. Lad. 20 Fasc. 17 No. 8.

zsellér (inquilinus) és 6 házatlan zsellér volt (subinquilinus). A következő rovatpár arról érdeklődött, hogy a többi lakosokkal megegyező módon öltözködnek-e vagy sem? Valamennyi család az igen rovatba került.

Létfenntartásuk mikéntjéről adnának számot a 26-29. rovatok. A 26-ba a zenészek kerültek, szám szerint 5-en. A 27. rovatba két kovácsot soroltak. Öt családfő a 28. rovat szerint kétkezi munkából élt (manuali). A 29. rovatban 2 koldus szerepel, mely szám bizonyára nem foglalja magában az összes koldulásból élő cigány személyt. Ugyancsak egyhangúlag igen volt a válasz arra a kérdésre, hogy alá vannak-e vetve a falu bírójának. Egyformán tagadó válaszokat kaptak az összeírók a 31–34. kérdésekre. Az első kettőben arról volt szó, hogy a gútai cigány családból senki sem ette meg a döghúst, a másik kettő szerint senki nem kereskedett lovakkal. Az utolsó két rovatban arról számoltak be, hogy a megnevezett cigány családfők mennyi adót fizettek a hadi, és külön mennyit a házipénztárba. A két adómentes koldust leszámítva mindenki fizetett adót, összesen a két adónem címén 1–2 forint körüli összeget.

A cigányokat sújtó rendelkezéseket, mint a hagyományos foglalkozásoktól való eltiltást, vagy a cigányok közötti házasodás tilalmát, a gútai lakosok nem fogadták helyesléssel, elsősorban azért, mivel a cigányok által nyújtott szolgáltatásokra a város lakosságának szüksége volt. 1780-ban Simig Péter bíró és a város előljárói levelet íratnak a jegyzővel a vármegyének, melyben kéri, engedélyezze ifjabb Banyák János házasságát, aki *„viseletére nézve bőtsületes, és Csendes, Jámbor Iffiu légyen, az ekkoráig együtt musikállo approbált Bandának egyik Tagja, és ugyan azzal keresi, ‘s fogja keresni életét. Ami az Attyának vagyonát illeti hasonloképpen Musikus, ‘s egyszersmind kovács, Sorsához képest vagyonos, senkinek nem tartozik, a Contributionalis Terhek[ne]k adózásnak Esztendőnként hiba nélkül megfelell, és eleget tész.”*³⁷²

1784-ben az egész város nevében írnak könyörgő levelet a gútaiak a vármegyének, mivel *„[...] Helytartó Tanács kegyes Intimatuma Szerint, ‘s abban foglalt 28^{dik} Punctumának értelmé szerint a kovácsi Mesterséget Űző Új Magyarok[na]k tellyességgel azon említett Mesterségtől ell Tiltattak.”* Kéri e vármegyét *„mindazonáltal Kettőt legalább azok közül továbbatis meg hadni ‘s Confirmállani méltóztatna [...]”* Pontosan ki is fejtik kérésük okait. *„Jollehet Kovács vagyon mindazáltal a Malmok[na]k, Hajok[na]k, Kompok[na]k, és Ladikoknak Tsinállása, ‘s Foldozásához szükséges vass béli Eszközök[ne]k ell Készítettésére elégtelen, ‘s azon okbul náluk nélkül éppen nem lehetnek inkább mind azokat is supperalni*

³⁷² ŠANR, Komárňanská župa I. Közgyűlési iratok 1786. Lad. 23 Fasc. 3 No. 70.

kölletik.” Megnevezik a két kovácsot, Balog Mihályt és Kovács Györgyöt, akik részére engedélyt kérnek a foglalkozásuk folytatásához. „*Ezen Két új Magyar, Mesterségüket annyira értik, hogy e béli Közöséges Munkának ugymint Szegek, Iszapák ell Készítésében, Kotsi vasallásban Mester Emberhez Könnyen hasonlítani érdemesek.*” Végül megjegyzik, mindkettőnek van háza a házak sorában és a zsellérek közé számíttatnak.³⁷³

A gútaiak által nélkülözhetetlennek nevezett iszapáka, vagy iszkápa lényegében egy kétágú szög, amelyet hajók, vízimalmok, ladikok deszkáinak összeerősítésére használtak. A cigány kovácsok voltak ezeknek és különböző hajóépítésben használt szegeknek a készítői. Kéziszerszámaikkal, kis kézi fújtatóval, szinte a térdükön készítették őket.³⁷⁴ A nagy hajóforgalmat lebonyolító Duna menti településeken, ahol hajókészítő és -javító műhelyek működtek a 18–19. században, a cigány kovácsok termékei valóban nélkülözhetetlenek voltak.

A 18. századi drasztikus korlátozó rendeletek nem hozták meg az állam számára a várt eredményeket a cigány népesség asszimilációja terén, a 19. század első felében már nem voltak ilyen korlátozó intézkedések. A kóborlás azonban megszűnt, a cigányok szerény házai a települések belterületén álltak. Földnélküliek voltak, tehát jobbágyterheket sem viseltek. Sorsuk, életvitelük a házatlan zsellérékéhez hasonlított, a cigányokat a szórványos adatok szerint az ideig-óráig tartó, valamint a legpiszkosabb és legrosszabbul fizetett munka illette meg. Az adóösszeírásokban továbbra sem jelennek meg, hasonlóan, mint a cseléd népesség és a házatlan zsellérek egy része. Az 1847-es összeírásban találkozunk újra a táblázat külön részében beírva az „Új-Magyarokkal”. A családfők száma ekkor 19, ebből nyolcnak volt háza, akiket a házas zsellérek rovatba soroltak, a többiek a házatlan zsellérek között szerepelnek.

A Rendek József által készített összeírásban a „Czigány utcában” találkozunk a cigány családokkal. Ebben az utcában 13 ház állt akkor, de nem mindben laktak cigányok, több magyar zsellércsalád is lakott itt. Előfordult, hogy egy házban találunk együttlakó zselléreket és cigányokat. Az 1869-es népszámlálás alkalmával 16 ház volt a Cigány utcában, továbbra is vegyesen laktak magyarok és cigányok. A foglalkozási rovatban leggyakrabban földműves, napszámos, zsellér megjelölés szerepelt. Azonban 18 esetben a *zenész, muzsikus, hangász* bejegyzések arra utaltak, hogy cigány családok voltak. Kovácsmesterséget űző személy nem található közöttük, ez azzal magyarázható, hogy 60–70 év elteltével már nem volt igény a korábban általuk készített kovácsolt tárgyakra, hajóépítéshez használt kötőelemekre.

³⁷³ ŠANR, Komárňanská župa I. Közgyűlési iratok 1784. Lad. 19 Fasc. 8 No. 52.

³⁷⁴ PERGER Gyula 1995. 276–284.

Kilenc cigány háztartást tudtam elkülöníteni, ezek közül 4 egyszerű családos, öt pedig többcsaládos háztartás volt. A családfők mind a képzetlen foglalkozási kategóriába voltak sorolhatók és fiatalabbak voltak, mint a földműves magyar családfők általában. 16 házasság volt összesen ezekben a háztartásokban. A születési hely megjelölésénél a cigányok esetében találunk arányosan a legtöbb idegenből származót. Negyed, Lakszakállas, Érsekújvár stb. településekről származtak. A házasságkötéseknél már utaltam rá, hogy a cigányok között gyakoribb volt az exogám házasság, mint a jobbágynépeség körében.

Az anyakönyvekben a 19. század első felében továbbra is gyakran találkozunk a származás megjelölésével, „*zingari*”, később „*újmagyarok*” szavakkal. Az anyakönyvekből derül ki, hogy a cigány népesség egy újabb hulláma is elérte Gútát. 1841-ben a keresztelezési anyakönyvbe Sztojko József és Lakatos Bori szülők neve után azt írta be a plébános: „*oláh cigány*”. Az oláh-cigányok letelepedéséről a városban a vizsgált időszakból nincsenek adatok, azonban a ma Gútán lakó roma származású személyeket nagyrészt Sztojkanak hívják.

Zsidók

A Gútán letelepedett zsidók története rövid száz esztendő foglalt csupán magába. Az egykori mezőváros vezetői egészen 1840-ig szigorúan tiltották a zsidók megtelepedését Gútán. A 18–19. századi Komárom megyei zsidóösszeírásokban hiába is kerestem Gúta mezővárosát, itt nem laktak izraelita vallásúak. Az 1780-as egyházlátogatási jegyzőkönyvben a zsidók jelenlétét firtató kérdésre azt írták: „*A zsidókat pedig főleg távol tartják.*”³⁷⁵

Ez a tilalom azonban nem azt jelentette, hogy ne fordultak volna meg zsidó vándorkereskedők a városban, elsősorban azt itt rendezett 4 országos vásáron. De a baromfi, bőr, hal és más mezőgazdasági termékek helyben fölvasárlását az elsősorban (Duna)Szerdahelyről³⁷⁶ rendszeresen idelátogató kereskedők végezték. Szállást is kaphattak a városban a lakosoknál, azonban a tartós letelepedést a városi előljárásság szigorúan tiltotta. Ezt mondta ki egy 1829-ben elfogadott határozat, amelyet a város gyűlése hozott azzal a céllal, „*hogy itt a Városba semmiféle Zsidó Gyökeret ne verjen [...].*” Ezért elrendelik és kihirdetik: „*[...] itt Gutta Mező Varossába, Hal, bőr, tolló és más egyebek vásárlása vegett elő forduló Zsidoknak – kemény büntetés alatt egy hétnél hosszabb időre – senki a Házánál tartozkodást ne engedjen, annál inkább tovább való időre Házát bérbe adni senki ne mereszellye: a Zsidok*

³⁷⁵ GPH Irattára. Magyar fordítását lásd ANGYAL Béla 2018. 168-182.

³⁷⁶ A Csallóközben Gútától 40 kilométerre fekvő mai Dunaszerdahely magját alkotó egykori mezővárost az 1799-ben született leírás már, mint kereskedelmi és piacközpontot mutatja be. „*SZERDAHELY. Magyar Mezőváros Pozsony Várm., földes Ura Gr. Pálffy Uraság, ... piatza helyben, holott a' kereskedés virágzik; sok zsidók is lakják, héti, és országos vásárjai is vagynak.*” VÁLYI András 1799. 401.

eránt továbbra jövődőre való nézvest is az rendeltetvén, hogy minnyáján Pinteken innét a városbul ki takarodjanak, különben ha szombati napon valamellyike itt tapasztaltatna lenni, az ugyan azon a napon, mint Schabesz napján érzékenyen fell fog vagattatni.”³⁷⁷ Az ilyen és ehhez hasonló rendeleteket azzal indokolták, hogy a zsidó kereskedők fölvásárolják a lopott állatokat és holmit, így mint orgazdák elősegítik a lopások elszaporodását a városban. A helyi uradalmi bolt zsidók általi kibérlését is ugyanezen okra hivatkozva folyamatosan tiltották. 1811-ben, mikor augusztusban közeledett a „M[éltóságos] Uraság Boltjának ki árendállására való Kotya vetye” napja, a következő határozatot hozta város gyűlése: „A Város mindenkor igen nagy vigyázattal lévén mind eddig arra, hogy a Boltot zsidó ne fogadhassa ki, mert a’ zsidó sok szegény Lakosoknak kárt okoz alattomba való vásárlásaival. Ugyan azért a’ Város Bírāja és Jegyzője ki küldettnék Motsára a’ kótyavetyéhez, a’ hol a Város nevében meg kérjék a’ T[ekintetes] Uradalmi Tisztséget, hogy a’ zsidókat kótyavetyéhez ne eressze, különben kész lészen a’ báros azonnal Budára, a’ Felsőleges Kamarához lemenni.”³⁷⁸

Gúta gazdasági életében a zsidó kereskedők azonban jelentős szerepet játszottak már a 19. század első felében is, különösen az itt évente tartott négy országos vásáron a szerepük pótolhatatlan volt. Erre bizonyság az alábbi határozat, amelyet a város vezetése hozott 1842-ben. „Ezen folyó Évi sz. Máthéi Országos Vásár september 19.^{ik} napjára esvén, és a Zsidóság ünnepeivel öszve ütközhvén, levele szerént kéri ezt a Szerdahelyi Zsidóság egy héttel előre, vagy későbre által tétetni. Zsidó kereskedők nélkül a Vásár kevés hasznót adván azért is ezen évi sz. Máthéi Vásár tartása egy héttel hamarébb az, az sept. 12.^{kén} fog tartatni, [...]”³⁷⁹

A letelepedést azonban még az 1840. évi XXIX. t. cikkely elfogadása utáni években is tiltották Gútán. Annak ellenére, hogy a törvény a bányavárosok kivételével szabad lakhatást biztosított az országban a zsidóknak, 1845 februárjában még a városi tanács olyan határozatot hozott, miszerint „Annak szükséges meg gátlása tekintetébül, hogy itt ezen minden állandó Zsidó lakásatul ment városba a Zsidók lakhatási jogot maguknak ne szerezhessenek – 5 v[áltó]forint büntetés alatt ki fog a Templom előtt jelentetni, hogy senki se merészljen a házánál egy hétnél tovább zsidot szálláson tartani, s a zsidók arra lesznek szoritandók, hogy egy hetet töltvén egy Háznál, másik hétre, más háznál szerezzenek maguknak szállást.”³⁸⁰ Néhány nappal később a házaló zsidók kérésére úgy változtatta meg a tanács a határozatát,

³⁷⁷ GPH Irattára Tjkv. 1828/29. 172 sz. bj.

³⁷⁸ GPH Irattára Tjkv. 1811. 392 sz. bj.

³⁷⁹ GPH Irattára Tjkv. 1841/42. 234 sz. bj.

³⁸⁰ GPH Irattára Tjkv. 1844/45. 116 sz. bj.

hogy négy hétig lehettek egy szálláson, majd más házhoz kellett költözniük.³⁸¹ A helyi boltok nyitását és bérletét már nem tudta a város vezetése megakadályozni, az 1847. évi összeírásban „*Taksalista Izraeliták*” címszó alatt 8 név szerepelt, akik évi 8 forint bért fizettek.³⁸²

A szabadságharc bukása után már több zsidó kereskedő telepedett le Gútán. Az 1850-ben végrehajtott népszámlásról különböző eredmények maradtak fenn, ezek szerint 21, illetve 24 zsidó élt a városban. Rendek 1853-ban kelt összeírása szerint már 56 volt az itt lakó zsidók száma. A kiegyezésig folyamatosan növekedett a számuk nemcsak Gútán, de az egész országban, és 1867-ben az országgyűlés megalkotta a zsidók emancipációjáról szóló törvényt,³⁸³ amely kimondta: „*Az ország izraelita lakosai a keresztény lakosokkal minden polgári és politikai jog gyakorlására egyaránt Jogosítottaknak nyilvánítatnak.*”

Az első modern népszámlálás alkalmával, 1869 végén már 154 izraelita vallású személy lakott a mezővárosban. A fennmaradt népszámlálási ívek szerint a felnőtt korú izraelita vallásúak közül senki nem született Gútán. Elsősorban a környező jelentős zsidó közösségekkel rendelkező településeket, Dunaszerdahelyt, Nagymegyert és Komáromot jelölték meg születési helyükként. A gyermekeik azonban nagyrészt már új lakhelyükön, Gútán születtek. Foglalkozásukra nézve elsősorban agrártermékekkel kereskedők, mészárosok, kocsmárosok, házalók, üzérek voltak. Akadt köztük egy zenész, egy sachter, egy üveges és egy koldus is.

Az 1869-es népszámlálás számlálólapjain 29 zsidó háztartást lehet elkülöníteni és a legszembeötlőbb ezek esetében, hogy egy kivételével mind az egyszerű családos, csupán egy családmagot tartalmazó háztartások közé tartozik. Az egyetlen háztartás, amely a kiterjesztett családos háztartás kategóriába (4d.) sorolódott, csupán azért került ide, mivel a zsidó árendás mészárosnak két nőtlen katolikus szolgája is volt a háztartásában a családja tagjain kívül. A 28 egyszerű háztartás közül három gyermektelen házaspár volt (3a.), 5 esetben özvegyasszony élt együtt gyermekeivel (3d.), 20 pedig a 3b. típusba tartozott, vagyis gyermekes házaspárok voltak. A zsidók voltak az egyetlen rétege a gútai lakosságnak, amelyek kizárólag egyszerű családos háztartásokban éltek.

A zsidó népesség együttélése a homogén katolikus környezettel nem volt mentes a konfliktusoktól. Erre utal Rendek József 1858-ban kelt naplóbejegyzése. „*Januarius [...] 19. déltájban elragadták a zsidók Thausig Mari catechomenát! (megjelent Dec. 29. Jan 4. védelem alá vétetett) Tanult 3. hétig. A Primásnak bejelentetett Jan. 18. – Jan 21. a sok*

³⁸¹ Uo. 124 sz. bj.

³⁸² EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár. Úrbéri ügyek E/65.

³⁸³ Az 1867. évi XVII. törvénycikk.

*rábeszélés és erőszakoskodás után lemondott, és elbocsátatott!”*³⁸⁴ Amennyire rekonstruálni lehet a történeteket Tauszik Mózes Mária nevű leánya át kívánt térni az izraelita vallásról a katolikus hitre, és Rendek József plébános tanította őt, látta el útmutatással a keresztelezés előtt. A gútai zsidó közösség azonban megakadályozta a leány áttérését, erőszakkal elrabolták. A történetnek ezzel még koránt sincs vége, ugyanis 1867 májusában az anyakönyv szerint a gútai Nagy János szabómester feleségül vette Thausig Mária 29 éves hajadon leányt. Az észrevételek rovatba azt írta a plébános „*A menyasszony 9 év előtt kereszteltetett meg Gútán.*” Az 1869-es népszámlálási íven Mária megtalálható a férjével és a kislányával együtt. A szüleit azonban nem találtam a számlálóíveken, pedig 1853-ban a Rendek plébános által készített összeírásban szerepelt Tauszik Mózes nyolctagú családjával, valószínűleg időközben elköltöztek Gútáról. Thausig Mária özvegyen hunyt el Gútán 1907-ben, 69 éves korában.

³⁸⁴ Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár, jelzete Ms I. 130/b.

Jobbágyvagyon és örökösödés

A jobbágyvagyon egyes elemei

A Gúta lakosságának döntő többségét alkotó, földművelésből élő jobbágy népességének vagyoni, társadalmi helyzetét elsősorban az urbáriális földjeinek mennyisége, az általa használt jobbágyteleknek (sessionak) a nagysága határozta meg. Ez alapján sorolták őket a jobbágy és a zsellér kategóriákba. A jobbágytelek belsőségre (fundus intravillanus) és külsőségre (fundus extravillanus) tagolódott.³⁸⁵ A jobbágytelekkel rendelkező jobbágyok, vagy korabeli szóhasználatnál *gazdák* használtak belső telket és külsőséget is. A házasszellek csupán belső telket és házat bírtak, házatlan zsellérek pedig más házában laktak, általában házrészt béreltek. A jobbágyok az általuk használt telek után szolgáltatásokkal tartoztak a telket jogilag birtokló földesúrnak, fizették az állami adót, viselték a közösségi terheket. A házasszellek 18 nap, a házatlan zsellérek 12 nap gyalogrobottal tartoztak a földesúrnak.

Az egyes kategóriákba sorolható családok között, a vagyoni helyzetüket tekintve jelentős különbségek mutatkoztak. A jobbágyok között megtalálhatók voltak az egész telket használók, a középparasztok és a státuszukat nehezen őrző, töredéktelken gazdálkodók egyaránt. A zsellérek sokszínű rétege a könnyebben élő kupeckedő, fuvarozó, gazdagabb rokonokhoz kapcsolati hálókka kötődő zsellércsaládokon, iparosokon, cselédeken át a koldusokig terjedt. Az egyes kategóriákat, rétegeket sem lehet kasztrendszerként elképzelni, hiszen természeti csapások, gondatlan gazdálkodás, betegség, állatelhullás esetén fennállt a gazdasorból zsellérek közé süllyedés veszélye. A telekaprózódás, a telkek fiúutódok közötti szétöröklése folyamatosan növelte a zsellérek arányát. Ugyanakkor öröklés, telekvásárlás, földbérlet, szerencsés nősülés megteremthette a lehetőséget a zsellérsorból a gazdák közé emelkedéshez.

A jobbágytelken történő gazdálkodás elképzelhetetlen volt igavonó állatok nélkül. A jobbágytelkek öröklése és eladása, átruházása csak földesúr „hírével”, tudtával és beleegyezésével történhetett. Ilyenkor az új telekhasználó kijelölésénél mindig figyelembe vették, hogy a telket használatba vevő elegendő állatállománnyal rendelkezett-e. Erről a város „bizonyáglevelét” állított ki a földesúr részére. Ebben először dicsérték a telket használatba vevő gazda szorgalmát, majd következett az elengedhetetlen állatállományt értékelő formula. *„Alull irattak Privilegiált Gutta Mező Városának Bírája, és Tanátja, adjuk tudtára mindenenek, a' kiknek illik: hogy Lakosunk Horváth Istvány [...] – vonyó Barmokat, mind a'*

³⁸⁵ A jobbágyvagyonnal, jobbágytelkekkel, a jobbágyok birtoklásával bővebben foglalkozik BÁRTH János 2018. SZABÓ István 1947. és VARGA János 1967.

szarvas Marhákból, mind a' Lovakból annyit tart Horváth Istvány, hogy azokkal, a' Sessióhoz tartozandó mindenféle terheknek ekkoráig ditséretesen eleget tett, és eleget tehet ezekutánis."³⁸⁶ – írták 1816-ban a város előljárói. A gazdálkodás elengedhetetlen részei voltak továbbá a gazdasági épületek, fontosabb gazdálkodási, közlekedési, munkavégzési eszközök, felszerelések.

Nem számított úrbéres földnek a *kert*, amely gútai korabeli szóhasználatban gyümölcsöskertet jelentett. Ezek nagyrészt a folyók közelében, árterében, erdőkkel vegyesen helyezkedtek el, és fontos szerepet töltöttek be a gútai gazdaságokban. A kerteket szabadon adhatták, vehették a gútaiak, gyakran a leányok is örökölték gyümölcsöst, bár a telekhez tartozó ingatlanokból a leányutódok a korabeli szokásjog szerint nem örökölték. Gyümölcsöskertet birtokolt a zsellérek egy része is, akik más földdel általában nem rendelkeztek. A szétöröklés következtében ezek a kertek néha csupán pár szobányi nagyságúra zsugorodtak egy-egy család kezén. A jobbágyvagyon részének tekinthetők továbbá azok a jogok, amelyek a jobbágyok háza, úrbéri telke után megillették a közlegelők, a közerdők és nádasok használatában.

A házak fölszereltsége, a háztartási és ház körüli eszközök, az *ágybeli, ágynemű* és a ruhafélék tükrözték a lakóiknak vagyoni helyzetét. Ezek a tárgyak az örökösödés, árverezés esetén ugyancsak bekerültek a vagyoneleltárakba. Végül meg kell említeni a jobbágyvagyon részeként az otthon őrzött, és kamatra kiadott készpénzeket, amelyekkel találkozni lehet a vagyoneleltárakban. Gyakran szerepelnek a leltárakban hitelbe fölvetett pénzek, adósságok, kifizetetlen bérek, adóhátralékok, amelyek csökkentették a vagyont.

A hagyatéki leltárak és egyéb levéltári források, amelyek az alábbiakban segítségemre lesznek a jobbágyvagyon részletes bemutatásában, az elmúlt évtizedekben folytatott kutatások nyomán ma már elismert, és nagyra értékelt forrásai a gazdaság- és társadalomtörténetnek. A hagyatéki leltárak a történeti feldolgozás szempontjából számos lehetőséget kínálnak. A levéltárakban őrzött hagyatéki iratanyag alkalmas arra, hogy a társadalom mélyebb folyamataiba betekintést adó forrásunk legyen. Az utóbbi években fontos eredmények születtek, a kutatások középpontjába a vagyoneleltételének, szerkezetének vizsgálata és az életmód, ezen belül a lakáskultúra tanulmányozása került.³⁸⁷

³⁸⁶ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Gazdasági ülések jegyzőkönyvei. 6885. csomó.

³⁸⁷ A magyar néprajzi szakirodalomban a hagyatéki leltárak forrásértékének felkutatására és bemutatására a Benda Gyula szerkesztette háromkötetes keszthelyi uradalom összeírásai (BENDA Gyula (szerk.) 1988; BENDA Gyula (szerk.) 1995; BENDA Gyula (szerk.) 2005), valamint Kocsis Gyula ceglédi példákat bemutató munkái (KOCISIS Gyula 1988; KOCISIS Gyula 1997) voltak nagy hatással. Egy-egy társadalom tárgyainak rendszerként, folyamatként való vizsgálatára Hofer Tamás hívta fel a figyelmet. HOFER Tamás 1983. A 19. század első feléből származó hagyatéki leltárak, végrendeletek földolgozására újabb példa BÁRTH János 2018.

A beltelek és a ház

A Mária Terézia idejében végrehajtott úrbérrendezés során bevezetett egységes urbárium meghatározta a belső telek nagyságát, továbbá azt, mennyi szántó és rét járt egy egész jobbágYTELEKHEZ. A belső telek nagyságát egységesen két pozsonyi mérő alá szükséges területben állapította meg, amelyen a ház, udvar, szérűs- és veteményeskert helyezkedett el.³⁸⁸

A két pozsonyi mérőnyi terület egy magyar holdnak (1200 □öl) felel meg, ez jelentős nagyságú terület a házhely, udvar, veteményeskert számára. Arról, hogy valójában mekkora belső telkeket bírtak a gútai gazdák, ellentmondó adataim vannak. A már korábban elemzett 1768-as összeírás (N1) 254 pozsonyi mérőre teszi a belső telkek összterületét, ami 156 telek esetében telkenként nem tesz ki egy holdat. Az ugyanebből az évből származó úrbéri tabella szerint 726 pozsonyi mérőt, vagyis 363 magyar holdat tesznek ki összesen a belső telkek. Itt nem világos, hogy ez az adat a valóságot, vagy egy elvárt telekméretet ad meg, amelybe az egységesen elvárt 2 p. mérős belső telekhez még hozzászámolták a külterületi rakodók, szállások, aklok területét is. Még inkább összezavarja a képet a méretek tekintetében az 1800-as kamarai összeírás, ugyanis mindössze 136 és fél pozsonyi mérő alá szükséges területnek mutatja ki a beltelek összességét. Ebben az esetben, ha a pozsonyi mérő helyett holdat írnánk a táblázat fejlécébe, akkor már jóval elfogadhatóbb, az 1768-as N1 számú összeíráshoz közeli eredményt, vagyis a 164 jobbágYTELEK ESTÉBEN egy hold közeli átlagos belső telket kapnánk. Lehetséges, hogy ebben az esetben elírásról van szó, illetve a mértékegység helytelen megjelöléséről.

A gútai határt és a város belterületét először 1833 és 1835 között Mész József mérnök mérte föl, és készítette el az áttekintő térképét.³⁸⁹ Az érsekség utasítására összeállította a térképhez az uradalmi földkönyvet is.³⁹⁰ A földkönyv szerint a város belterülete (Intravillanum) 219 magyar hold és 828 □öl. Ebben az esetben bizonyára számolni kell az utcák, terek, árkok levonandó területével, így itt is egy hold alatti érték jön ki egy egész telekhez tartozó belső telek nagyságára. A különböző népösszeírások alapján arra lehet következtetni, hogy a városi házak száma 500 körül lehetett ebben az időben, vagyis az időközben szétörökölt, szétparcellázott belső telkek átlagos nagysága negyed magyar hold körül, 300–400 □öl volt. Ezt alátámasztja az 1888-ban fölfektetett és hitelesített telekkönyv is.³⁹¹ Az üknagyapám, Angyal István és a testvére, Angyal Péter nevére is 83–83 □öl nagyságú ¼-¼ belső telket került beírásra. Az említett „Zsellér beltelek”, amelyen két ház is

³⁸⁸ FELHŐ Ibolya 1970. 12.

³⁸⁹ EPL Térképtár T 95. M 1 : 7200.

³⁹⁰ EPL Acta protocollaria. 589. kötet. Uradalmi 23^{ik} számú Földkönyv a Guttai határ térképéhez 1835.

³⁹¹ ŠANR Krajský súd v Komárne. 171, doboz. Gúta mezőváros határának ó államú Telekkönyve. Gúta fél.

állt akkor, 333 □öl összterületű volt. A mellettük lévő „*Telkes gazda beltelek*” 409 □öl nagyságú volt. Egy holdat meghaladó belső telek alig akadt a telekkönyvben. A legnagyobb belső telket Simigh Ignác bíró mondhatta magáénak 1888-ban, amely 2 magyar hold és 172 □öles volt. A fölsorakoztatott adatokból az tűnik ki, hogy Gútán a belső telek nagysága nem érte el a Mária Terézia-féle urbáriumban előírt egy holdat, nem egészítették ki az urbáriumban előírt értékre és nagysága változatlan maradt a vizsgált időszakban, sőt szétörökléssel, eladással egyre kisebbek lettek, nőtt a zsúfoltság a város belterületén.

Gúta belterületének a kiterjedését, utcahálózatának szerkezetét a terepviszonyok és a lakosok számának alakulása befolyásolták elsősorban. Vidékünkön az emberi megtelepedésre elsősorban az ártérből kiemelkedő területek, a vízfolyások emelkedett partjai, a folyók lerakott hordalékából kialakított övzátonyok – helyi elnevezésük a *gyűr* – voltak alkalmasak. A népesség növekedésével újabb utcákat nyitottak, újabb telkeket mértek ki a település magja körüli alacsonyabb területeken, ahol azonban már mesterségesen kellett föltölteni a házhelyeket az árvízszint fölé. A település az idők folyamán terjeszkedett, utcásodni kezdett. A belterület alakulását nyomon lehet követni néhány korabeli térkép segítségével. 1780-ban készült Jáczig György gazdagon díszített vízügyi térképe,³⁹² de az első katonai fölmérés 1782-ben datált térképlapjai is sok információt tartalmaznak.³⁹³ Mész József pedig 1833-ban készült fölmérése alapján rajzolta meg a belterület részletes térképét.³⁹⁴ Pár évvel később 1839–1840-ben készültek a második katonai fölmérés térképlapjai.³⁹⁵ Mindegyik térképen a Kis-Duna emelkedett partján hosszú házsor fut, vele párhuzamosan egy tekervényes utca alakult ki, ahol két oldalon egymással szemben állnak a házak, majd ismét ezzel párhuzamos egy oldalon beépített házsor látható, illetve merőlegesen rövid utcák, átjárók kötik össze ezeket az egy irányba futó utcákat, házsorokat. Valószínűleg ezek a térképen ábrázolt, a Kis-Dunával párhuzamos utcák és házsorok alkották a város egykori magját. A város új temploma a 18. század elején, a régi omladozó, a Vág-Duna bal partján a török időkben elhagyott Nagygútán álló templom helyett épült a jobb partra átköltözött városban. Az egykori Kisgútára átköltözött település belterületén kívül épült fel az új, kőből és téglából épült templom.³⁹⁶ A

³⁹² EPL Térképtár T 91.

³⁹³ Az első katonai felmérés 1763-1785. DVD Arcanum. Budapest 2006. Coll. IX. Sectio XI. 1782–1785.

³⁹⁴ Lásd a képmellékletben. EPL Térképtár T 95.

³⁹⁵ A második katonai felmérés térképszelvényei és azok georeferált változata. DVD Arcanum. Budapest 2006. Section 46 Colonne XVIII., Section 47 Colonne XVIII. 1839–1840.

³⁹⁶ „Mivel pedig az említett folyó közelsége miatt láthatóan a romba dőlés fenyegeti [a régi templomot A. B.], ezért a jámbor hívek a mezővároson kívül szárazabb és tágasabb helyen új és kőfalú templomot szándékoznak építeni, és már oda is szállítottak nagy mennyiségű homokot.” – olvasható az 1714-ben kelt egyházlátogatási jegyzőkönyvben. EPL AEV 2121/6b., Lib. 18/b. 46–49. Magyar fordítása megjelent ANGYAL Béla 2018. 112–114.

térképek alapján a század vége felé már az új templom környékét is körbeépítették, illetve a korábbi, Kis-Dunával párhuzamos utcásorokra merőlegesen két hosszú utca épült ki a templomtérrel kiindulva.

A lakosság számának növekedése és a templom körüli temetkezést tiltó korabeli rendeletek következtében az új temetőt is a városon kívül, az 1740-ben épült Szent Rozália-kápolna körül alakították ki. Az 1761-es canonica visitáció a következőképpen számol be erről: *„Két temetője van, mindkettő megáldott, az egyik a templomnál van annak kerítésén belül; ebbe kevesebbeket temetnek, mert a templom közelében nem ásnak sírt az épület kárára. A másik megáldott temető a Szent Rozália-kápolnánál van, elég nagy befogadóképességű és sövényekkel kerített, általában ide szoktak temetkezni.”*³⁹⁷ Jáczig György és Mész József térképén is jól látható a Szent Rozália temető templomtér felé eső oldala mentén egy nagy beépítetlen terület. Ezen a területen alakították ki vásárteret. A 18. század végére a város belterülete elnyerte a sajátos, hatalmas T betűre emlékeztető alakját. A két szárának találkozásában fekszik a templomtér és a vásártér összefüggő területe, a két szára pedig a Kis-Dunával párhuzamos utcák, valamint az ezekre merőlegesen kialakított egyenes vonalban egyre terjeszkedő Győr utca és a Hidegoldal nevezetű új utcásorok. A mai napig érzékelhető a különbség a város folyóhoz közelebb eső szűk, tekervényes utcáinak sűrűbb beépítése, és a később kimérésre került két szélesebb, egyenes utcájának lazább szerkezete között.

A gútai lakóházak a 18–19. században a középmagyar, vagy alföldi háztípushoz tartoztak.³⁹⁸ A két, vagy háromosztatú házakban a bejárat a *konyhába*, *hidegkonyhába* nyílt, amelynek első, átjáró része volt a *pitvar*, a hátsó részében volt a *nyitottkímény*, alatta, a szobai fűtőberendezés szája, előtt a *tűzhe*. A konyhából a *házba*, *szobába* léptek, melyet a kemencével, vagy cserépkályhával fűtöttek. A háromosztatú házakban a konyha másik oldalán egy másik szoba, vagy kamra volt található.

A ház építése a házhely előkészítésével, annak föltöltésével kezdődött. A telkek föltöltéséhez szükséges földet a várost félkörben körülvevő legelőről termelték ki a lakosok. A város vezetői igyekeztek a földhordást keretek között tartani, és kijelölni a legelő azon részét, ahonnan a földet kitermelhetik. *„Jelentik, hogy minden felül Föld vételek kezdettvén sok károk tetettnék a Legelőben [...]. Ki hérdettetett, hogy senkinek a Város Bírāja híre nélkül*

³⁹⁷ EPL AEV, Lib. 79. 95–99. Magyar fordítása megjelent ANGYAL Béla 2018. 146–150.

³⁹⁸ A Kisalföldre és benne Gútára is jellemző középmagyar, vagy alföldi háztípusról a legátfogóbb ismertetést Filep Antal 1969-ben készült bölcsészdoktori értekezése nyújtja. FILEP Antal 2006.

Földet hordani nem szabad: a' Város Bírāja fogja ki jelülni, honnét hordasson a' Föld.”³⁹⁹

Az 1833-as térképen és a második katonai fölmérésen is jól kivehetően, a két újabb egyenes utca, a Győr utca és Hidegoldal házsorai mindkét oldalán, valamint a régi utcákkal bezárt háromszög alakú területeken erdős, bokros részek láthatók. Innen, az egykori belső legelő széléről, közvetlenül a város mellett termelték ki a földet az építkezők a házhelyek föltöltésére évszázadokon keresztül. A huszadik század ötvenes éveitől sok új utcát, házhelyet jelöltek ki az egykori város melletti legelőkön. Ma ezeket a földtermelő gödröket körbeépítették utcákkal, házsorokkal vették körül, de ma is vízállások, erdős belterületi tavak vannak a helyükön.

A házak sövényfalú, náddal fedett épületek voltak. Az épület legfontosabb statikai elemeit, a tartóoszlopait combvastagságú karók alkották. Az építőanyagok felsorolására idézek egy példát. 1816-ból kelt az a csereszerződés, amelyben különböző ingatlanok, köztük „*Pusztá Házi Fundus*” cseréje szerepelt, ennek átadója „*Forró Mártony [...] – Azon fellül [...] ad nékie [Kupetz Szabó Józsefnek A. B.] még a' ház építése segétségére 33. szál szilva fa karót, Fűz fa karókat is a' mennyi találhatik, 92. kéve nádat, 33. kéve ház fonni való nyesett veszőt, 13. kéve kötni való veszőt, és még a házi fundustis, amint lehet, sövényekkel békeríti.*”⁴⁰⁰ A tartóoszlopoknak a legalkalmasabbak a szívós szilvafa karók voltak, és ügyeltek arra, hogy könnyen korhadó puhafa ne kerüljön közéjük. Leczkési Ágnes 1811-ben a tanács előtt elpanaszolta, hogy Bagitta Gábor a vele kötött egyezés ellenére rossz fákból akarja a házát felépíteni, „*meg hagyatott Bagitta Gábornak, hogy minden negyedik karó a' Házba szilva fa legyen, Nyárfa karót pedig tellességgel nem lészen szabad oda állítani, melly végre a' Ház, fell-állítása után, a' ki küldendő Tanátsbéliek által meg fog vizsgáltatni.*”⁴⁰¹ A karók tartották a tetőszerkezetet és a nádtetőt. A tetőszerkezet fenyőfából készült, amelyet a Vágon leérkező tutajokon, *talpakon* szállították le a „*Talpas tótok*”.

Az egy-két lakóhelyiségből és egy konyhából álló házakon gyakran több család, rokonok és lakók osztoztak. A végrendeletekben is előfordult, hogy megemlékeztek a ház és belső telek örökösök közötti fölosztásáról, mint tette ezt Molnár Ilona 1772-ben íródott testamentumában.⁴⁰² Minden élő gyermekéről említést tett, megszabta, hogy a háromosztatú házukban a még nőtlen három fia és a hajadon leánya, Jutka, hogyan és melyik helyiséget használják:

³⁹⁹ GVH Irattára. Tjkv. 1811 165. sz. bj.

⁴⁰⁰ GVH Irattára. FVJ 1816. 365. sz. bj.

⁴⁰¹ GVH Irattára. Tjkv. 1811 202. sz. bj.

⁴⁰² A végrendelet másolata az egyetlen 18. századból fennmaradt gútai tanácsi jegyzőkönyvben található. ŠANR, fond Krajský súd v Komárne, 173. doboz.

„[...]4^{ti} az Első szoba légyen Istványé, és Mártonyé
 5to Kamara légyen pedig Janosé, és Jutkáié, ha Ferhez megy, addig pedig az első
 házba, az ket fival
 6to az fundus nigy részre mégyen ezek az nevezetek között
 7° ha az Sára haza talá jönni, és férhez nem mégyen, fizessenek nékie 15 f(orinto)kat
 az fundusbol [...]”

A források szólnak ház- és telekrész eladásáról is. „Fördös Ferentz a’ Tanáts előtt személyesen meg jelenvén, a’ Házába lévő kamarát, vagy is inkább hátulsó szobát, Fele konyhával, és az Ablakja alatt lévő kiss kerttel együtt egész a’ töltésig, a’ mostani szükség miatt, örökösen, és meg másulhatatlanul ell adta, és mind szóval, mind Irásba fell vallotta – Terbák Jánosnak, és maradékjainak negyven, azaz 40. Forintokért váltó Czedulakban, senki nem ellenkezővén.”⁴⁰³

A telken a ház mellett az udvarban további gazdasági épületek, istálló, akol, féhaj, hidasól a sertéseknek álltak. Megtalálható volt itt a kút, az udvar mögött a szénáskert és a veteményeskert. A telket sövénykerítések határolták, elől pedig ugyancsak sövényből készült kapu és utcaajtó zárta le.⁴⁰⁴

A külső telek

Az úrbéri kilenc kérdőpont teleknagyságot firtató kérdésére 1768-ban a gútai megkérdezett idősök a kiküldött bizottságnak az válaszolták, az egészhelyes gazdának 8 pozsonyi mérő szántóföldje van, rétje pedig 30 „Embervago a’ kin is megtheremhet [...] 15 szekér széna”. Az úrbérrendezéskor Komárom megyében a megállapított telki állomány egész telek esetében 20, 22, illetve 24 hold nagyságú szántó, valamint 6, 8, illetve 10 kaszás rét volt. A szántó esetében az osztálybesorolás (I., II. stb.), a rétnél a sarjúkaszás lehetősége szerint határozta meg a konkrét teleknagyságot, elméletileg ezekhez az értékekhez kellett volna igazítani a jobbágytelkek külső tartozékainak nagyságát Gútán is. Amint a Mária Terézia-féle úrbérrendezés ismertetésénél kiemelttem, sem az érsekség, sem a mezőváros lakói nem fogadták el a központilag kidolgozott urbáriumot. Egy 1786-ban készült összeírás szerint a gútai egész telkes jobbágynek továbbra is 8 pozsonyi mérő alá való földje és 30 kaszás rétje volt.⁴⁰⁵ Tehát a telkek „külső appertinentiái” nem változtak az úrbérrendezés óta. „E

⁴⁰³ GVH Irrattára. FVJ 1816. 381. sz. bj.

⁴⁰⁴ A városból 1808-ban az úriszék ítélete alapján lázadás miatt kicsapott Bagitta István és Tornyai Ferenc vagyonának összeírásából a házaikra és belső telkeikre vonatkozó részeket lásd a Függelékben az 5. sz. dokumentumot. EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Úriszéki iratok, 17. doboz.

⁴⁰⁵ EPL Acra protocollaria. 104. kötet. Conscriptio Archi-Episcopalis Dominis Guttensis 1786.

mezőváros részére az urbárium az úrbérrendezés alkalmával más, ez érseki uradalomhoz tartozó községekhez hasonlóan ki lett ugyan dolgozva, de sem a község részéről, sem az uradalom részéről nem fogadták el, és így a régi szokás és az érsekségi norma szerint szolgáltatnak a jobbágynak. Amiatt, hogy a jobbágynak telkeit még nem mérte és osztotta fel földmérő, a telektettek mennyiségét pontosan meghatározni nem lehet; mindazonáltal a bírák és esküdtek nyilatkozata alapján egy teljes telkű jobbágynak 9 pozsonyi mérő alá szükséges, azaz $4\frac{1}{2}$ holdnyi földje, és 30 kaszás avagy ugyanannyi holdnyi rétje van.” – jegyezték föl 1800-ban a kamarai összeírók.⁴⁰⁶

A jobbágynak kezén lévő szántóföldek mennyisége az 1768-as úrbéri tabella szerint 663 holdat tett ki. Az 1786-os összeírás szerint a szántóföldeket „minőségtekintetében két osztályba sorolták; az 1. osztályba $381\frac{6}{8}$ hold, a 2. osztályba pedig $279\frac{3}{8}$ hold tartozik [...]”, és egy pozsonyi mérő mag $4\frac{1}{2}$ mérőt termelt.⁴⁰⁷ Az összeírók megindokolják azt is, miért nem növelik a szántóföldek mennyiségét. „A területet, mivel a táj kiterjedése megengedi, lehetne növelni és kiterjeszteni, ha a gyakori árvizeknek nem lenne kitéve igen alacsony fekvése miatt; emiatt további külső telekrészekre és az úrbéri jobbágytelkekre tartozó földekre nem lehet olyan nagy számban felosztani.”⁴⁰⁸

Az úrbérrendezés után a birtoknagyságok megmerevedtek, a birtokstruktúra pedig a népesség növekedése, szétöröklés következtében egyre kedvezőtlenebbül alakult. 1785-ben 39 egésztelkes, 15 háromnegyed- és 134 féltelkes jobbágy volt. Harmadtelken 21, negyedtélken 87, hatodtelken 17 és nyolcadtelken 58-an gazdálkodtak.⁴⁰⁹ A feudális kor lezárulta idején, 1847-ben mindössze 9 gútai gazda volt, akinek egész, vagy azt meghaladó nagyságú telke volt, ugyanakkor törpebirtokokon, a nyolcad-, vagy még kisebb töredéktelken 105-en próbáltak megélni. Az egész és féltelek nagyság közötti urbáriális földet is csupán 29 gazda használt. A negyed- és féltelek-tulajdonos közötti kategóriába 142 tartoztak. A negyed- és a nyolcadtelek közötti méretű urbáriális földdel 264-en rendelkeztek.⁴¹⁰ Egyre inkább csökkenő számú módosabb gazda és folyamatosan növekedő töredéktelken gazdálkodó tömeg jellemezte a vizsgált időszakot.

Mész József 1833-ban készült térképe színekkel jelölte a mezőgazdasági művelési ágakat is, így jól áttekinthető a korabeli szántók elhelyezkedése.⁴¹¹ A zöldben pompázó

⁴⁰⁶ MNL OL UetC Fasc. 224 n 25 (c).

⁴⁰⁷ EPL Acra protocollaria. 104. kötet. Conscriptio Archi-Episcopalis Dominis Guttensis 1786.

⁴⁰⁸ Uo.

⁴⁰⁹ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Úriszéki iratok, 17. doboz. Nyír Ignác jegyző kimutatása.

⁴¹⁰ Lásd a Függelékben a 7. számú dokumentumot. EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Urbéri ügyek E/65.

⁴¹¹ Lásd a képmellékletben.

térképen, amely szín a füves területeket, a legelőket és a réteket jelölte, szétszórva találhatók a sárgával jelölt szántók kisebb-nagyobb foltjai. A legnagyobb szántóföldek a nagygútai határrészen voltak. A Kis-Duna jobb partján, a csallóközi határrészen a Császtaháton, valamint közvetlenül a város alatt elterülő Kukoricaföldek voltak a legjelentősebb szántóföldi művelés alá vett területek. A harmadik nagy határrészen, a Kis-Duna és a Vág között volt aránylag a legkevesebb, csupán a vízfolyások, erek mentén kialakult övzátonyokon, kisebb magaslatok, *gyűreken* voltak összefüggő területek a szántóföldi művelésre.

A gútai szántókat sok kisméretű parcellára osztották, egy-egy gazdának a telki földje több darabban feküdt szerte a határban, egymástól nagy távolságra, folyókkal elválasztva egymástól. A fölosztás következtében mindegyikük részesült különböző adottságú, termőképességű és az árvizeknek különböző mértékben kitett földekből. A gútaiak ezt az első pillantásra gazdasági és közlekedési szempontból nagyon előnytelennek tűnő határhasználatot igazságosnak tartották, a határ természeti adottságaiból fakadó tényként kezelték. A 19. század második felében a jobbágybirtokok tagosításával kapcsolatban föllángolt viták idején hevesen bizonygatták, hogy a földek összevonása, egy darabban kimérése az ő vizenyős határukban végrehajthatatlan. Lehetetlen mindenkinek azonos termőképességű földekből egy darabban kiadni a tulajdonát. Gútán a tagosítást nem tudták soha végrehajtani.

A földeket a korabeli szóhasználat szerint egy nyomásban, „*egy calcaturában*” művelték. Ez valójában kétnyomásos gazdálkodást jelentett, mely rendszerben évente váltva a megművelt föld felét vetették be gabonával, a másik részét pihentették. Az ugart leggyakrabban legelőnek használták, így a trágyázást is megoldották.

Az úrbérrendezés óta eltelt időszakban egyre inkább előtérbe került a szántóföldi gazdálkodás a napóleoni háborúk okozta nagy gabonakonjunktúra miatt, a gazdák a rétek föltörésével igyekeztek növelni a vetésterületeiket. A vízszabályozások is hoztak már bizonyos eredményeket a 19. század első felében, száraz években nagyobb területeket tudtak eke alá fogni. Levéltári források szólnak arról, hogy árkokkal, helyi belvízelvezető csatornákkal igyekeztek védeni a szántóföldeket a pangó vizektől. A szántóterületek nagysága a vizsgált időszakban folyamatosan növekedett. A Mész József fölmérése alapján készült földkönyv szerint 1835-ben a szántóföldek területe 2468 magyar holdat tett ki,⁴¹² tehát csaknem négyszeresét az úrbéri tabellában föltüntetett mennyiségnek. A szabadságharc után végrehajtott országos katasztrális fölmérés alkalmával Gútán 2189 katasztrális holdat (1 kat. hold = 1600 □öl) és 889 □ölet tettek ki a szántóföldek.⁴¹³

⁴¹² EPL Acta protocollaria. 589. kötet. Uradalmi 23^{ik} számú Földkönyv a Guttai határ térképéhez 1835.

⁴¹³ Magyarország művelési ágak szerinti terjedelme és földjövedelme. Budán 1865. 158–159.

Ugyancsak nyomáskényszerben művelték a gútaiak a környékbeli bérelt pusztákon a szántóföldeket. A vizsgált időszakban két pusztán használtak szántóföldeket a gútaiak. Az egyik Anyala a másik Bálványszakállas. Anyala puszta, egykor virágzó falu, Érsekújvár mellett fekszik és a török időkben pusztult el.⁴¹⁴ Gútától viszonylag távol, a Nyitra folyó mellett található, az Érsekújvári érseki uradalomhoz tartozott. Eredetileg átmeneti időre kapták meg használatba Ógúta puszta helyett a mezőváros lakói. Erről az 1786-os összeírás a következőképpen számol be. „*Ó Gutta-puszta, amely a Dunán és a Vágon túl terül el; egykor község, melyből az ellenséges dúlás után az ellenség kegyetlenségétől rettegő jobbágyok lakhelyüket áttéve Gutta mezővárost, melyet most laknak, korábbi helyéről elnevezve állandó lakhelyüknek választották. A kamocsai és naszvadi terület között fekszik, és olyan nagy földdarabot foglal magába, hogy a kamocsai terület határaitól kezdődően az érsekújvári terület és a csuzy föld dűlő (melyekkel közös a határa) felé egészen a naszvadi területig ereszkedik, szántóföldeket, réteket és nádist foglalva magában. Az óguttai terület terméshozamát egy jobbágyra vetítve meghatározni nem lehet; jelenleg ezt Boronkay prefektus úr tartja birtokban szerződés révén, Óguttáért a mezővárosiaknak viszonzásul, csereképpen Annyala érsekségi pusztán (melyet az említett uraság bérel az uradalomtól) ugyanekkor, vagy nagyobb hozamú földet enged át. Mégis, ezekből nincs akkora haszon, amekkora Óguttából származik.*”⁴¹⁵ Boronkay Imre prefektus után Batthyány József prímás idejében az érsekség saját kezelésbe vette át Ógúta pusztát és az Érsekújvári uradalomhoz csatolták. Az őseik lakhelyeként számon tartott Ógúta birtokjoga lett a gútaiak és az érsekség között a 19. század elejétől elindult végeláthatatlan úrbéri per egyik sarkalatos pontja. Erről majd külön fejezetben részletesen is szólok.

A második, szántóföldekkel is rendelkező gútaiak által bérelt puszta Bálványszakállas volt. Az itteni földek bérletéről már Kovács János is megemlékezik az 1730-as években keletkezett leírásában.⁴¹⁶ Az 1786-os összeírás szerint a gútai jobbágyok telkeik után kaptak itt szántóföldet. Az összes terület mintegy 600 pozsonyi mérő nagyságú volt. „*A szóban forgó puszta földjeit, mivel a mezővárostól távol esnek, trágyázni nem lehet, és csak minden második évben vetik be.*”⁴¹⁷ A nyomáskényszer alá vont szántóföldeket ugarolás idején a csordák járták, a vetés évében az aratás után szabadították föl ezeket a területeket legelőnek. Ezért volt fontos betartani a nyomás rendszerét és az aratás, valamint a gabona elszállításának meghatározott időpontját, hogy az állatok károkozásait elkerüljék. A gútaiak a pusztai

⁴¹⁴ GYÖRFFY György 1987. 403.

⁴¹⁵ EPL Acta Protocollaria 104. kötet. Fordította Darvas Mátyás. Közli ANGYAL Béla 2018. 185.

⁴¹⁶ DÁVID Zoltán – T. POLÓNYI Nóra 1980. 38–40.

⁴¹⁷ EPL Acta protocollaria. 104. kötet. Conscripio Archi-Episcopalis Dominis Guttensis 1786.

földjeiket gyakran zálogba adták vidékieknek, és a szántóföldek tényleges használói sokszor nem vettek tudomást a nyomáskényszerről, amiből számos zavar támadt. A gútai városgyűléseken is foglalkoztak a problémákkal. *„Közönségesen tapasztaltatik, hogy a váras lakósi több Esztendőkre el zallogosétván Bálvány szakállosi földjeiket a Keszegfalvi lakosoknak akik nem nézvén a vetés rendjét, akkor is vetik szanaszét amidőn ugar alá esnek – ezzel a váras lakósi marha járását nem tsak akadályoztattyak, hanem just képzelvén, magoknak a földekhez, [...] jövődre való nezvest pedig tilalmazván a kegyes statutum is egy Esztendei használatnál több Esztendőkre való el zallogoséttását akár a földeknek akár a Réteknek, ki tanéttassanak [a gútai lakósok A. B.] hogy aki egy Esztendőnél több Esztendőkre (ezt is akkor amikor ezen Bálvány szakállosi földek vetés alá esnek) elzállogoséttani merészelné a földjeitül az olyanok még fognak fosztatni.”*⁴¹⁸

Az egyetlen nagyobb szántóterületet, amelyet nem nyomáskényszerben műveltek, a város alatti Kukoricaföldek képezték. A nyomásba nem beilleszthető kapásnövényeket, kukoricát, kendert, babot, tököt termeltek itt a gútaiak és minden gazdának a telke nagysága arányában volt itt egy darab földje, amely a sessióhoz tartozó úrbéri föld volt. Ez egyértelműen kitűnik az alábbi 1811-ben hozott tanácsi döntésből. *„Takáts Mártony a’ Városon alul lévő kukuritzza Földjét örökösen el-adja, és Fellvallya a’ Testvérjének Takáts Jóseffnek és maradékinak 50. forintokért [...] Minthogy a’ Szántó Földet a’ Sessiótul el szakasztja[ni] az adófizetés végett nem lehet, ugyan azért ezen örökös Ell-adás meg nem engedődhetik, hanem ha Takáts Mártony Tovább-is a’ Földet Takáts Jósefnél hagyni akarja, ott hagyhattya, de tsak mint zálogot, nem pedig örökösen.”*⁴¹⁹ Az érsekség és a város vezetői is tiltották ugyan a szántóföldek zálogba adását, elsősorban idegeneknek, mégis a levéltári források alapján a telkekhez tartozó szántóföldeknek és réteknek hosszú évekre, pénzért történő zálogba adása nagy méreteket öltött. A gútai úrbéri per első tárgyalásán 1804-ben az uradalmi ügyész az úriszék előtt kijelentette: *„a gúttaiak sokkal több figyelmet fordítanak a rétekre, és legelőkre, ugy a marhatenyésztésre, mintsem a szántásvetésre; úgyannyyira, mikint az anyalai földeket is nem maguk mivelik, hanem némellyek a naszvadiaknak bérlik ki, mások pedig végképpen elhanyagolják; melly tényből okszerűleg következteti, miszerint a gúttaiaknak a kérdéses anyalai földekre semmi szükségük sincs.”*⁴²⁰ A zálog kérdésével is külön fejezetben foglalkozom majd a továbbiakban.

⁴¹⁸ GVH Irattára Tjkv. 1829. 129. sz. bj.

⁴¹⁹ GVH Irattára Tjkv. 1811. 106. sz. bj.

⁴²⁰ HAMAR Pál 1851. 5.

A szántóföldekkel, növénytermesztéssel kapcsolatban még meg kell említeni a belső telkeken található veteményeskerteket, ahol káposztát, babot, fűszernövényeket, stb. termeltek. A határban szétszórt aklok környékéről is vannak adatok növénytermesztésről, pl. krumplilopásokról számolnak be a források.

A külső telek másik legfontosabb, a helyi ökológiai adottságok miatt a szántóföldeknél nagyobb kiterjedésű része a rét volt, amelyből 30 kaszás (15 szekér), vagy 30 magyar hold tartozott egy egész jobbágytelekhez. A hitelesített úrbéri tabellában 2438 szekér szénát termő rét volt a gútai gazdák használatában. Az 1786-os összeírás következőképpen írja le a gútai kaszálókat. „*A jobbágyok rétjei, [...] amíg árvízmentesek, nagyobb részt alkalmas szénát teremnek, a többin pedig kákásat, a 3 osztályba sorolva ezeket, az 1. osztályba 1493 1/8, a 2. osztályba 2021 6/8, a 3. osztályba pedig 1490 1/8 kaszásnyi hozamú rét tartozik, avagy az urbárium szerint egy egész telekre véve 30 kaszás, azaz körülbelül 15 szekér széna jut. [...] Sarjút a felsorolt réteken nem egykönnyen, és csak a tisztított széna [?] hiányában szoktak kaszálni.*”⁴²¹ A bálványszakállasi bérelt pusztán található hatalmas kiterjedésű rétekről azt írja a följegyzés, hogy nem a gútaiak kaszálják, hanem árverésen idegeneknek adják el minden évben.

A hatalmas rétek nemcsak a gútai állatok téli takarmányozásának képezték az alapját, hanem a széles környékről jártak ide réteket vásárolni. A réteket minden évben *fölnyilalták*, egyforma nagyságú részekre, *nyilasokra* osztották és elárverezték. A rétek lekaszálása, a széna szárítása, behordása körüli munkák fontossága vetekedett a gabonatermesztés körüli munkák súlyával. A széna az egyik legfontosabb kiviteli cikke volt a városnak évszázadokon keresztül. Hajókon, de szekerekkel is szállították távoli vidékekre eladni, vagy gabonára cserélni, részben így tudták pótolni a csekély gabonatermést, megszerezni a lakosság megélhetéséhez szükséges kenyérgabonát.

A bálványszakállasi pusztán található hatalmas rétek az uradalom számára is kulcsfontosságúak voltak, nagyrészt innen látták el a távolabbi, szénában hiányt szenvedő uradalmakat téli takarmánnyal. A gútaiak a szerződésük értelmében robotban kaszálták a szakállasi réteket. „*Gutta Mező város közönsége régi gyakorlat mellett tartozik évenként az Uradalomnak 600. Emberbül álló Kaszást a Balvány Szakallosi rétekre állítani, melly 600. Kaszások által lekaszált szénát tartozik tulajdon erejével fel gyűtteni, Boglyákba rakni, az ottani Majorba öszve hordani, bekazalozni, és az Uradalmi – szükségekhez képest Posonba,*

⁴²¹ EPL Acra protocollaria. 104. kötet. Conscripção Archi-Episcopalis Dominis Guttensis 1786.

Püspökébe, Csémre, és Mocsára el fuvarozni”⁴²² A hatalmas kiterjedésű rétek lekaszásására a környék érseki falvainak lakóit, így Hetény falu jobbágyságait is fölhasználták, sőt a 19. század első felében már távoli, északi szlovák vidékekről is érkeztek munkások. Az északról dél felé mozgó munkaerő-migráció egyik állomása volt Gúta és környéke. A *tót kaszások* nyár elején, júniusban érkeztek ide a kaszálás kezdetére, majd a munkák befejezése után továbbmentek az alföld felé, ahol bekapcsolódtak az aratásba.⁴²³ Nem sikerült megállapítani, mikor alakult ki az idénymunkák fölvezetett rendszere, egyes adatok azt sejtetik, hogy a napóleoni háborúk alatt föllépett munkaerőhiány indította el a vándorlást. Az első adatot a szlovák munkaerő jelenlétéről 1809-ből találtam, mikor a bálványszakállasi ispán beadta a jegyzékét a készpénzen fogadott kaszásoknak, akik „ezen háborús időben Kaszáltak”.⁴²⁴ Június 27-től július 7-ig összesen 125 napot dolgozott 19 férfi, a bérük 281 f. 15 krajcárt tett ki. A név szerint felsorolt napszámos kaszások csaknem kizárólag szlovák nevet viseltek: Valasek, Martsik, Dolina, Jurkovits, Haluza, stb.

Az 1840-es évekből már több adat áll rendelkezésre és úgy tűnik, minden évben rendszeresen érkeztek a kaszálás idejére a szlovákok. A Gútai uradalom gazdasági vezetőinek, a tiszttartó, a számtartó és az ispánok ülésein beszámoltak a rétek kaszálásáról és az idegen munkaerő jelenlétéről. „*A Tisztség mindent el követend, hogy az ami csak lehető Robotos erővel takarítassék fel, úgy Csémen a' Takarmánybúl, mint B[álvány]szakállason a szénábúl; 's adott parancsolat következtébe a Tavalý B[álvány]szakállason kaszálló Tótokat kaszálásra az évbe ismét fel fogadta olly forman; hogy ezek egy 30. holdas nyilasért 48 váltó forint bért fognának kapni, [...].*” – áll az 1841. június 6-án, Mocsán kelt gazdasági ülések jegyzőkönyvében.⁴²⁵

Arról is vannak adatok, hogy a gútai rétek kaszálására is fogadtak föl tót kaszásokat a helyi gazdák. A vándormunkások származási helye nem ismert. Egy anyakönyvben talált adat szerint egy hirtelen itt elhunyt kaszást temettek el, akinek születési helyeként a Trencsén megyei Kraszna⁴²⁶ falut jelölték meg. A munkaerő vándorlása összefüggésben állhatott a Vágon zajló élénk tutajozással, gyakran az északi hegyekből érkező faanyaggal együtt a munkaerő is a vízen érkezett.

⁴²² Lásd a Függelékben a 7. számú dokumentumot. EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Urbéri ügyek E/65.

⁴²³ A mezőgazdasági vándormunkásokról, a szlovák vidékek bekapcsolódásáról az alföldi aratási munkákba bővebben SÁRKÖZI Zoltán 1972.

⁴²⁴ EPL Számvevőszégi levéltár, Gútai uradalom 35. doboz.

⁴²⁵ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Gazdasági ülések jegyzőkönyvei, Gútai uradalom, 6903 csomó.

⁴²⁶ Bánkraszna, ma Krásna Ves falu a Trencsén kerületben a Báni járásában.

A gútai határban a rétek kiterjedését Mész József 12 355 magyar holdnak találta, 1865-ben 8332 katasztrális hold kiterjedésűek voltak. A rétek nem csupán a gútai gazdák kezén voltak, jelentős réteket bírt a város is. Az 1888-as telekkönyv szerint mintegy 1820 magyar hold nagyságú rétje volt Gúta mezővárosának. Ezeket a városi kaszálókat ugyancsak nyilasokra osztva árverezték el minden évben, részben a helyi lakosoknak, részben idegeneknek. A vizsgált időszakban csökkenő tendencia figyelhető meg a rétek kiterjedésében, szántóföldeknek törték föl, vagy akolhelyeknek, rakodóknak alakították át őket.

Gyümölcsöskertek

Amikor Mész József uradalmi földmérő 1835-ben megszerkesztette az uradalmi földkönyvet a gútai határról, a művelési ágak között a szokásos és elfogadott kategóriák után, mint a szántó, rét, legelő, bevezetett egy művelési ágot, amelyet latinul „*Sylvae et Hortis*”, magyarul erdők és kerteknek nevezett el. A kiterjedésüket 881 magyar holdra és 398 öölre teszi.⁴²⁷ Az elnevezés jól fedi azt a képet, amelyet a folyókat övező ártéri erdők mutattak.

Az 1786-os összeírás a következőket írja a gútai kertekről: „*Gyümölcsös avagy szilvás ugyan szám szerint több is van, de mennyiségüket nézve egyenetlenek, [...] Kerítéssel nincsenek ellátva, ezért legeltetésnek vannak kitéve, és nem lehet szénát kaszálni rajtuk. Konkrétan Nagy Gutta, Kikelet, Köves lágy, Pacsirok, Úy Szegés, Vág Szegi, Nagy és Kiss Szigeth dűlőkön lehet számolni mindösszesen 70 7/8 mérős földdel. Egyébként jó években nagy haszna van a jobbágyoknak a termésen, máskülönben pedig 5-6 évben alig egyszer hoz termést.*”⁴²⁸

A fűzes erdőket pedig így írja le. „*A legfontosabb fűzesek azonban a Duna és a Vág partján találhatóak, öt különböző helyen. Az első neve Kikelet, északról egyik részről a Nagy Szigeth rét veszi körül, a másiktól pedig maga a Duna határolja. A másik szintén a Duna folyása mellett terül el, Köves lágyi Szigetnek hívják, s nyugat felé bővelkedik fűzfában és gyümölcsöskertekben. A harmadik szintén a Vágon túl fekszik, kelet és délfelé, vegyesen az alatta összefonódó Pacsérok és úy Sze[gés] gyümölcsöskertekkel és fűzesekkel; a Vág és a rétek veszik körül, és egészen a kamocsai földekig terjed ki, azon a helyen, ahol azok [a kamocsaiak A. B.] káposztapalántákat szoktak termesztetni. A negyedik azután a Vág Szeg*

⁴²⁷ EPL Acta protocollaria. 589. kötet. Uradalmi 23^{ik} számú Földkönyv a Guttai határ térképéhez 1835.

⁴²⁸ EPL Acta protocollaria. 104. kötet. Conscriptio Archi-Episcopalis Dominis Guttensis 1786.

nevű; a Pacsirok felett terület el, nagyrészt gyümölcsöskertekből és füzesekből áll. Egyik oldalról a Vág, másiktól szintén [a rétek] övezik.”⁴²⁹

Gúta éghajlati viszonyai kedvező feltételeket biztosítottak a gyümölcsstermesztésre. A folyók mentén ebben az időben ártéri füzesekkel vegyes gyümölcsöskertek szegélyezték. A levéltári források ezeket csak *kerteknek* nevezik. Ezeket az öreg kerteket azonban nem úgy kell elképzelni, mint a mai telepített gyümölcsösöket. Az ártéri erdőt és a gyümölcsöskerteket nem is lehetett egymástól elválasztani. Az ártér dombosabb, *gyűrösebb* részein inkább a gyümölcsfák voltak többségben, a laposabb részein, a *huvalban* a fűzfák, nyárfák, erdős részek.⁴³⁰

A kertek nem tartoztak szorosan a jobbágytelkekhez, ezeket szabadon adhatták, vehették a gútaiak, mint azt a fenti két idézet is bizonyítja. Az eladás megvalósulásának a feltétele volt, hogy azt „*fel kellett vallani*” a városi tanács előtt, és az erre rendszeresített könyvbe bejegyeztetni. Az 1820-ban hozott földesúri rendeletben a következőket olvashatjuk: „*Sessióhoz nem tartozandó gyümölcsös kertekre, és Szilvásokra nézvest továbbá-is rendeltetik, hogy az ültetett Fákra nézvest a Tulajdonosok azokat eladhatták, mindazonáltal az el-adás egyedül ezen el-adáskor tartandó Prothocolumba bé-irattassanak és a' vevőnek róla Bizonyosság levél adassék [...]*.”⁴³¹

Az eladások esetében a birtokszomszédoknak és a testvéreknek elővásárlási joguk volt, ami azt jelentette, hogy az eladónak föl kellett kínálnia a kertet az elővásárlási joggal rendelkezőknek. Amennyiben valamelyikük igényt tartott az ingatlanra, az előzetesen más vevővel megkötött szerződést semmissé nyilvánították, és azonos feltételekkel a kérvényező javára történt meg az átruházás. A kertek számítottak az egyetlen ingatlantípusnak, amelyekből a lányok is örökölhettek. A gyakori adásvételek és a szétöröklések következtében a kertek igen felaprózódtak. A gútai jegyzők által vezetett *Felvallások Jegyzőkönyvébe* 1800 és 1850 között 1055 bejegyzés került, ebből 429 kertek eladásával kapcsolatos. A huszadik század elejére már alig akadt egy holdat meghaladó nagyságú, a legtöbbjük néhány áras, de akadt pár négyzetméteres kert is.⁴³²

⁴²⁹ Uo.

⁴³⁰ 1829-ben jegyezték fel a következő eladást: „*Német István Kikeleti öreg Erdejébe Szabó Mihály és Németh Ferentz kertyeik szomszédságába egy kis Gyűrön fekvő kertyét, ennek által ellenébe lévő kertel, és ezen két kert között fekvő lápanyos Erdejét [...] örökös csere képpen által adta Nemes Szabó Mihálynak [...]*” GVH FVJK 1829. 625. sz. bj. Egy másik eladási szerződés 1850-ből: „*Tóth András István, és Tóth Andr. Páll [...] elé adták miképen ők a Külső Köveslagyba, és pedig Toth István pusztá huval erdejét 20 fker – Tót Páll pedig – erdejébül hét lépést 7. vforet Vass Antal kertje szomszédságában ugyan Vass Antalnak [...] el adták...*” GVH FVJK 1850. 1051. sz. bj.

⁴³¹ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Guttai uradalom iratai, Vegyes iratok.

⁴³² A gútai ártéri gyümölcsöskertekről bővebben ANGYAL Béla 1994b.

A gyümölcsstermesztés jelentős szerepet játszott a gútaiak gazdálkodásában, megélhetésében. A korabeli források nem elsősorban a lakosság élelmezésében játszott szerepét, hanem a gyümölcs eladását és a termésnek gabonára való cseréjét emelik ki. „*Más tekintetben e mezőváros jobbágjai sokféle gazdálkodást űznek, szarvasmarhát hizlalnak és kereskednek velük, részben gyümölcsöt is termesztnek, melyet gabonára cserélnek.*” – olvasható az 1800-as kamarai összeírásban. Az 1828-as országos conscriptio alkalmával is megemlíti az összeírók a gyümölcs gabonára cserélését, de ők arról is szólnak, hogy nemcsak a saját termésükkel kereskednek, hanem „*részben máshol vásárolt gyümölcsöt más, gyümölcs híján levő községekbe szállítják szekéren, és a gabonára cserélik – így szoktak gondoskodni a szükséges kenyérről.*”⁴³³

A kertekben mindig voltak időlegesen lakott épületek. A múlt század eleji tanácsí jegyzőkönyvek *kamaráról, házról, akolról* tesznek említést a gyümölcsösökben. A következő feljegyzésből arra lehet következtetni, hogy a kunyhókban, kamrákban tüzeltek is. „*Katona Molnár István panaszolkodik, hogy Dömösi József, Kaposztás János, Borka Ferentz szolgája, és Bihertz Mihály Kiss Nagy Ferentz szolgája, Úgy nem különben Madari János gyerkötze, minden szentek nap előtt egy héttel, a' panaszolkodónak Kiss szigethi kamarájában hálván, a' tüzet ott hagyták és reggel a' Tüztül a' kamra meg gyulladván, egészen ell égett, egy ott mellette lévő eleven termő alma fával együtt, – kéri tehát a' kárát meg térétetni [...]. Ezen Komarának meg gyulladása onnét is eredvén, hogy a' panaszolkodó ajtót nem tartván rajta bé nem tsukta, és így a' maga szolgájának a' többével együtt okott adott a kamarában való hállásra, sőt tudta is hogy ott hálnak, és még sem akadályoztatta, ugyan azért a' kárul maga is szenvedni kényszerítettvén, mivel a' szolgák nem kész akaratval okozták ezen kárt amellyet is szolga Legények lévén sokat nem fizethetnek, tehát összesen 60 forintokat tartoznak a' Panaszolkodónak fizetni.*”⁴³⁴

Állatállomány

Az állattartásnak, és az állatkereskedelemnek a gútaiak gazdálkodásában betöltött kiemelkedő szerepéről a 18–19. században több levéltári forrás megemlékezett. Kovács János 1730-as évek közepén még azt állapította meg: „*Ezen Helségnek lakosi a kik vagyonsabbak marhákkal való kereskedéssel, a kik pedig alább-valók halászzattal szokták életüket folytattnyi.*”⁴³⁵ A halászat jelentősége, különösen a jövedelmező vizahalászat visszaszorulása

⁴³³ MNL OL Conscriptio regnicolaris 1828. N 26, Komárom vármegye.

⁴³⁴ GVH Irattára Tjvk.1811. 649. sz. bj. (december 14.).

⁴³⁵ DÁVID Zoltán – T. POLÓNYI Nóra 1980. 39.

után, a 18. század végére csökkent. A kamarai összeírók 1800-ban már így jellemezték a lakosok gazdálkodását: „*e mezőváros jobbágjai sokféle gazdálkodást űznek, szarvasmarhát hizlalnak és kereskednek velük, részben gyümölcsöt is termesztenek, melyet gabonára cserélnek.*”⁴³⁶

A gútai határ nagy részét a füves területek, rétek és legelők tették ki, ez jelentette a kiterjedt állattenyésztés alapját. Mész József földmérő mérése alapján ez a két művelési ág 16 890 magyar holdat (77,61%) foglalt el a 21 764 holdnyi határból. 1835-ben a közlegelők 4535 (20,82%) magyar holdat tettek ki, 1865-re 2813 (13,5%) kataszteri holdra csökkent ez a terület. Azonban az utóbbi esetben is jóval meghaladta a szántóterületek nagyságát. A gútai határban a legelők két nagy tömbben helyezkedtek el. A város mellett, a belterületet félkörben körülvette a belső legelő, amelyet *Baromillőnek* neveztek. Itt a naponta kijáró csordák, a tehének, az ígás állatok legeltek, míg a Kis-Duna és a Vág közötti nagyszigeti részen elterülő másik legelőn a heverő marha járt tavasztól ősziig.

A legeltetésnek a vidék állattartásában különös jelentősége volt a 18–19. században. Az állatok nagy része tavasztól egészen a tél beálltaig a legelőn tartózkodott, téli takarmányozásukra kevés gondot fordítottak. A télen legyengült állatokat azután tavasszalnyáron a legelőn javították föl. A határ sokoldalú hasznosítása és a nagyszámú állat megkövetelte, hogy kijelöljék a legelőket, a *marhajáró földeket*, a *baromilőket*; szabályozzák a kaszálás, a termények betakarításának idejét, pontosan kijelöljék az egyes területek határait, mivel betakarítás után ezeket a területeket is fokozatosan szabaddá tették az állatok számára. Szükségessé vált a közös csordák felállítása, pásztorok fogadása, a legelő állatok egy csoportban tartása, mozgatása az év folyamán többször a legelőről a rétekre, szántóföldekre és vissza. A szántóföldeket két nyomásban művelték, mivel így az állatoknak is több ugarlegelő jutott. Azonban a nyomások rendjét gyakran megzavarták az árvizek, amelyek elpusztították a vetéseket. Ilyen esetekben is az állattartást helyezték előnybe, az állatoknak árvízmentes legelőt kellett biztosítani. A gútaiak számára az érsekségtől bérelt puszták jelentősége nem csupán abban állt, hogy alkalmasak voltak szántóföldi művelésre; hiszen több adat szól arról, hogy a gútaiak bérbe adták, elzálogosították a környékbeli helységek lakóinak ezeket a várostól nagy távolságra fekvő földeket. Jelentős szerepet játszottak azonban abban, hogy az itteni ugarföldek árvízmentes legelőket biztosítottak az állatoknak. Nagyobb, hosszán tartó áradások alkalmával még a puszták sem tudtak menedéket biztosítani csordák részére,

⁴³⁶ MNL OL UetC Fasc. 224 n 25 (c).

ilyenkor távolabbi, elsősorban az érsekséghez tartozó községektől (Mocsa, Perbete, Udvard) béreltek átmeneti időre legelőket.

Az állatokat fajta és kor szerint osztották csordákra.⁴³⁷ Az általam ismert legkorábbi adat szerint 1811-ben már két-két tehén- és borjúpásztort fogadnak, a városrészek szerinti alsó, illetve felső csordához ökör- és tinópásztort, csikóst a méneshez, valamint kondást a disznók mellé. Az állatok évenkénti beosztása ezekbe a csordákba több mint száz éven keresztül érvényben maradt. A tehén-, borjú- és disznócsorda naponta kijárt, míg az ökörcsorda, a tinók és a heverő lovakból, csikókból álló ménes tavasztól ősziig a legelőn volt. A naponta kijárás vagy kint hálás befolyásolta az egyes csordák számára rendelt legelők helyét. A tehenek és a borjúk a várost félkörben övező *Baromélőn*, vagy *inentső féli Baromillőn* legeltek. A disznócsorda az ezzel határos, az érsekségtől bérelt puszták mocsarasabb *Ködménésnek* vagy *Stagnócának* nevezett részeit járta. Közvetlenül a város alatt, a legelő mellett helyezkedtek el a *Kukoricaföldek*, vagy *Földek*, ahová elsősorban kapásokat, kukoricát, krumplit ültettek. A Kukoricaföldeket árokkal választották el a legelőtől, hogy megőrizték az állatoktól. Az árkot a város lakosai között teleknagyság szerint *főlnyilalták*, és ha a tanács úgy rendelkezett, a lakosok kötelesek voltak a rájuk eső részt kijavítani.

Az egyre mélyülő társadalmi különbségek, amelyek a használt jobbágytelkek nagyságában, a gazdaságokban található állatok mennyiségében és tartásának módjában is megnyilvánultak, feszültségeket szültek a lakosságon belül. Ez tűnik ki egy 1787-ben kelt levélből, amelyben a gútai szegények Batthyány József érseknek panaszkodnak a város előljáróira, a tehetősebb gazdákra: „*Második panaszunk az, hogy ennek előtte Uralkodó Biráink[na]k Barmaik, s Lovaik olly szamosan meg Szaporottanak, hogy közüllök vagy on olly Gazda-is, a kinek közel Száz darabb Marhája, s Lova vagyon, mellyek közül talam csak husz darab sints portiora fel adva, és sokszor portios réttyeinket, s-föl szántott fölgyeinkben vetett Gabonáinkat be burittyák, és ellepik, s-porrá tésték, mind történt ez iden-is, ha pedig panaszra megyünk előll Jároinkhoz, ezen felelettel fizetnek ki bennünket, hogy ha meg akarjuk az kártul Gabonáinkat tartanni, tehát Őrizzük magunk, és a Csőz sem merészelli bé-hajtani Joszágaikat [...]*.”⁴³⁸

A vármegyéhez is írnak egy panaszlevelet 1787-ben, amelyben a szegények kérik, hogy rendezzék fuvarszolgálataikat. Ebben rámutatnak a módosabb telkes jobbágyok és a

⁴³⁷ A korabeli tanácsi jegyzőkönyvek a csorda megnevezést használják mindenféle háziállatokból kialakított nyájszervezetre, beleértve a sertésekből létrehozott őrzési egységet is.

⁴³⁸ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Guttai uradalom iratai, Vegyes iratok.

zsellérek közötti állattartás különbségéből fakadó problémákra, sérelmeikre is. Panaszkodnak, hogy „a lóval való Szolgálat, Nagyon terhes nálunk, nem pediglen az Őkőrrel való Szolgálat, Számtalanszor meg törtint dolog az Nálunk hogy akinek Ket lovacska vagy Számat nem tudgya hányszor kellett elől állani, de ellenben az Őkőr tartó Gaszdnak pedig Esztendőben háromszor vagy leg alább Negyszer ha kellennik utnak indulni is, de mivel az első ezen mentseggel ell tamogattya magátul a szolgálatot, hogy az ökrömöt hizlallom tehát be nem foghatom [...]. Ezen kívül helsegünkben be vett dolog az is hogy nem tekintven Szolgálatnak rendit s modgyát, hanem csak, hanem akar minémű uttyábúl vissza terittik, a midőn élete táplálására valott fordítani igyekeznek is a Szeginy ember [...]. Sokan vannak olyan gaszduk is hogy mind lovat mind pediglen ökröt tartani modgyuk vagyon, meg is a midőn az polgár lóval ell parancsolván tehát azon mentseggel ell tamasztyák magoktul a Szolgálatot hogy ők ök[ö]rrrel Szolgálnak, az Lovaikat pediglen az Menesen hevertetik, es hiszlallak, illy formán tehát egy Nimellyek közüllünk tudni illik akik[ne]k modjuk Nincsen az ökőr tartásban, hanem csak lovál szolgaltak, eleteket fordítani Sulos terhire valik ez rendetlen Szolgálat, [...].”⁴³⁹

Batthyány érsek 1787 júliusában Gútára érkezik, és a szegények ismételt kérésére a következő rendeletet hozza az állattartásról: „ennek utánna Szent György naptul fogva Szent Mihaly napig az egész Ház helyes Gazdnak nem lészen szabad az Gutai Hatarban a vagy az Gutaiak altol Földes Urasságtul esztendőnként exarendalni szokot pusztákban több akár minemő marhat tartani harmincz Darabnal, és ugy proportio Szerént Fél helyeseknek annak felét, Fertalyos pedig egy negyed részt: abban szamlalvan minden féle Lovakat csikokat és Borjukat, Hazas zsellereknek pedig csak 4. Darab kinek kinek, és az hazatlan zsellérnek csak 3. darab engedtetik [...]. Szent Mihaly naptul fogva pedig Szent György napig Senkinek nem tiltatik, akár mennyi marhát tarthat.” A fogatokkal végzett szolgálatok, a forspontok esetében is született határozat: „[...] köz akarattal rendeltetett hogy minden ház helet Biró gazda leg aláb két hámos Lovat tartson, és a kinek Lova nem lészen és azért forspontra nem mehet tehát minden Statióra két marhátul Nyoltz garast fizessen, a Bírak pedig mindennemő szolgálatoknak, és Forspontoknak föl osztasában igaz rendet tartsanak.”⁴⁴⁰

Ezeket a korlátozó rendeleteket valószínűleg soha sem hajtották végre következetesen. Bizonyára azért nem, mivel a város vezetőinek kellett volna betartatni azokat, miközben elsősorban őket korlátozták az állattartásban, tehát anyagi érdekük fűződött az áthágásukhoz. A módosabb gazdák végül az érsekséggel szemben is érvényesíteni tudták az akaratukat. Egy

⁴³⁹ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Guttai uradalom iratai, Vegyes iratok.

⁴⁴⁰ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Guttai uradalom iratai, jelzet nélkül.

1820-ban tartott úriszék már ilyen rendeletet hoz: „*Mivel a Gúttai Lakós leg-inkább a' Marha Tenyésztésből, és Tartásból veszi Jövedelmit, helyes Gazdának meg engedtetik ugyan a közönséges Legelőn annyi darab Marhának Legeltetése a'menyit csak szerezhethet és tarthat; Zsellérnek azonban csak három darab engedtetik.*”⁴⁴¹

A gútai állatállomány számával kapcsolatban a forrásokban szereplő adatokat óvatosan kell kezelni. Egyrészt azért, mivel minden alkalommal igyekeztek a gazdák az összeírt állatok számát csökkenteni, elkerülve így az adózást. Másrészt a számokat befolyásolta, hogy mikor készült az adatfölvétel. Az év különböző szakában változott az egyes gazdák kezén lévő állatok mennyisége. Késő ősze, télre ugyanis igyekeztek túladni az állatállományuk fölös részén, szaporulatán, csökkentve így a teleltetés költségeit. A teleltetés volt ugyanis a legkritikusabb időszaka az állattartásnak, a csordák szétverése után a nagyobb gazdák a szállásokon az *akloknál* teleltették az állataikat, míg a szegényebbek a belterületi telkeiken, sövényfalú aklokban, istállóban tartották őket az év közben összegyűjtött szénán. Annak ellenére, hogy hatalmas szénatermésekről vannak adatok, gyakran előfordult, hogy nem törődtek a takarmányozásukkal, az állatok nagyon legyengültek, lesóványodtak tavaszra. Számos anekdotát jegyeztem föl adatközlőimtől a leromlott állatokról, de Rendek József plébános korabeli gútai szólások gyűjteményében is akad kettő. „*Hitegeti, mint Viplak Józsi a lovát. (Mind addig ígérte neki az abrakot, míg megdöglött.) Ömlős (-emelős-) a lova! (Ugy elsoványkodott, hogy emelni kell.)*”⁴⁴²

Az egy-egy gazda valós állatállományáról hitelesebb képet kaphatunk a vagyonleltárakból és végrendeletekből, valamint a tanácsi jegyzőkönyvek bejegyzéseiből. Ez utóbbira említtem példaként, hogy 1811-ben, mikor a város vezetősége meghatározta a „*Béres szolgák*” évi fizetését, készpénzen és ruhán kívül a juttatások között „*Négy marha Teleltetés*” is szerepelt.⁴⁴³ Az egyedülálló, nőtlen, vagyontalan szolgák is rendelkeztek állatokkal.

A gazdaságok állományának számbavétele során, az egésztelkes, módos jobbágy állatainak számára hozok példát, az 1831 augusztusában, kolerában elhunyt Simigh János inventáriumának részletét. A jegyzék és az értékbecslés 1831. szeptember 11-én készült.⁴⁴⁴ Simigh végrendelete értelmében az állatait a feleségére hagyta, elrendelte azt is, hogy árverésen adják el őket és a befolyt pénzt az özvegye kapja meg. Érdekessége a vagyonleltárnak, hogy a tehenek nevét is följegyezték.

⁴⁴¹ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Guttai uradalom iratai, Vegyes iratok.

⁴⁴² Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár. Ms I. 130/b.

⁴⁴³ GVH Irattára Tjvk. 1811. 595. sz. bj.

⁴⁴⁴ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Úriszéki iratok 16. doboz.

<i>A Jóság minéműsége</i>		<i>Betsültetett</i>	
		<i>f.</i>	<i>x.</i>
	<u><i>Szarvas Marhák.</i></u>		
26.	<i>Nº 6. Jarmas ökör</i>	650	
27.	<i>Egy meddő Tehény Kőkény</i>	75	
28.	<i>Egy borjas Tehény Bagár</i>	66	
29.	<i>Egy meddő Tehény Czirmos</i>	40	
30.	<i>Egy Üsző</i>	30	
31.	<i>Egy másik Üsző</i>	22	
32.	<i>Egy Harmadik Üsző</i>	18	
33.	<i>Egy Negyedik Üsző</i>	19	
34.	<i>Két páros harmadfű Tinó</i>	85	
35.	<i>Két Negyedfű Tinó</i>	90	
36.	<i>Egy maganyos harmadfű Tinó</i>	40	
37.	<i>Egy Harmadfű Bika</i>	45	
38.	<i>Egy Tavali Bika</i>	25	
	<u><i>Lovak.</i></u>		
39.	<i>Egy setét Pejj Kantza Ló, Csikájával</i>	150	
40.	<i>Egy másik Pejj Kantza Csikájával</i>	75	
41.	<i>Egy herélt negyedfu Fakó Csikó</i>	55	
42.	<i>Egy fekete tavali kantza Csikó</i>	35	
43.	<i>Egy herélt Pejj Kotsis Ló</i>	45	
	<u><i>Sertések</i></u>		
44.	<i>Egy öreg Sertés négy malatzával</i>	25	
45.	<i>Egy sűdő kan</i>	18	
46.	<i>Egy nyőstény Sűdő</i>	7	
47.	<i>Két Sűdő Esztendős</i>	23	

Megemlítem a gútaiak sajátos, rideg sertésenyésztését. A rideg sertésenyésztés céljára nagyon megfelelő volt a mocsaras, vizenyős gútai határ. A sertések táplálékot találtak itt, föltúrták az ingoványos helyeket, gyökereket, vízínövények gumóit keresgélve. A pocsolyákban fölfalták a békákat, áradások után visszamaradt halakat. A sertések egy része, elsősorban az anyadisznók, a mocsarakba húzódva szabadon kóboroltak, ott hozták világra és nevelték utódaikat, csupán télre húzódtak be a gazdáik udvarába. Ezek az egy vérből

származó falkák tavasztól őszi minden emberi beavatkozás nélkül maguk keresték meg táplálékukat.

Nemcsak a város lakosai látták ennek a szabadtartásnak az előnyeit. Az idegenből idekerült mészáros, aki a városi mészárszéket bérelte az érsekségtől, maga is kieresztette a sertéseit a mocsárba. A mészárszék kibérlésének feltételei között szerepelt, hogy a bérlő köteles tavasztól őszi 12 darab sertést, az érsekség tulajdonát, a sajátjai között nevelni. A gútai uradalmi tisztartó 1855 októberében Esztergomba fordul tanácsért, „[...] *miután a bérnök ki saját sertésséit helybéli szokás szerint tavasszal szabadban eresztve és egész nyáron át a jó szerencsére bízva ősszel tapogatódzva szokta össze szedni, és ezen eljárás mellett az uradalmi marháért a felelőséget elvállalni nem bátorodik.*” Esztergomból azonban megnyugtató válasz érkezik: „[...] *a Mészárszék bérbe adható egyéb iránt mivel az eddigi bérlő, ki azt ismét kivenni szándékozik saját sertéseit bizonyosan sikerrel – ha mindjárt szabadon is – eresztí az ingoványokba, s azokra annyi gondot fordít, hogy befogásukhoz hozzájuk juthasson minél az uradalmi átveendő sertéseknél sem kívántatik több, ezen feltételektől az Uradalom el nem álhat.*”⁴⁴⁵

Az állatok teletetésére a 18–19. században többnyire a határban épített kezdetleges épületek szolgáltak, amelyek a levéltári dokumentumokban *aklok*, *féhajok*, *istállók* néven tűnnek föl.⁴⁴⁶ Szent Márton-nap táján, november közepén, de legkésőbb november végén elérkezett a csordák szétverésének az ideje, majd azután következett az állatokat próbára tevő téli időszak. A nagyszámú állat téli elhelyezésére a város szűk belterülete nem volt alkalmas, a tűzveszély miatt a tanács is tiltotta a takarmány fölhalmozását a beltelkeken. Gúta határának a nagyobb része a Kis-Duna bal partján terül el, míg maga a település a csallóközi jobb parton. A bal parti részt még a Vág vonala osztotta két részre. Ezen a Kis-Dunán túli részen voltak a város legnagyobb rétjei és a szántóföldek jelentős része. Hidak nem voltak a folyókon, több kompjárat biztosította csupán az átkelést. A gyakori áradások esetén a komp

⁴⁴⁵ EPL Jogügyszagatási és gazdasági levéltár, Guttai uradalom iratai, Gúta perben felhasznált eredeti iratok, jelzet nélkül.

⁴⁴⁶ Az akol szláv eredetű szó, és egyes értelmezések szerint eredetileg körbekerített helyet, tábort jelentett. Érdekes leírást, értelmezést közöl az akol szóról Czuczor-Fogarasi szótára. Itt érdemes megjegyezni, hogy Czuczor Gergely (1800–1866) a közeli, Érsekújvár melletti Andód községben született, édesanyja pedig a szomszédos Szímőrről származott. A fiatal Czuczor bizonyára ismerte a gútai aklokat, látott ilyen építményeket. „AKOL, (ak-ol) fn. tt. *aklot*, tb. *aklok*. Általán, körülárkolt vagy korlátfákkal, sövénynyel, fallal, deszkapalánkkal kerített, s amennyiben földve is van, egy vagy több oldalán nyílt hely, melybe a barmokat leginkább éjjeli állomásra vagy téli szállásra berekeszteni szokták. *Ökörakol*, melynek jobbára csak éjszaka felől van fölfödele, *bikaakol* vagy *bikakol*, melybe a község bikáját zárják, *lóakol*, hová a ménest rossz időben vagy éjjelre beterelik, *tehenakol*, a tehenek, *gulyaakol*, a gulyamarha számára, *juhakol*, mely szintén vagy födeles, vagy födeletlen. *Akolba terelni, rekeszteni a barmot, csordát, nyáját. Farkasnak akolt mutatni.*” CZUCZOR Gergely – FOGARASI János (szerk.) 1862. 83–84.

nem talált megfelelő kikötési helyet, így szünetelt a járat, de a jégzajlás is napokra, sőt hetekre elvágta a várost a folyón túli határától. Gútának ez a folyón, sőt, folyókon keresztül való gazdálkodása és a határ nagy kiterjedése megkívánta egy folyón túli szállásrendszer kialakulását, amely elsősorban az állatteleltetésre szolgált, de az év többi szakában a gazda időszakos kint tartózkodásának színhelye, a gazdasági eszközök és mezőgazdasági termények tárolóhelye is volt. Gúta az úgynevezett osztott beltelkű, vagy két beltelkes, szálláskertes, akolkertes települések körébe tartozott.⁴⁴⁷ A nagy kiterjedésű belső határ természetföldrajzi adottságai is megkövetelték a lakóterülettől távoli üzemhelyek telepítését. Kovács Jánosnak a 18. század első feléből származó, a város környékét ábrázoló térképein⁴⁴⁸ már megjelennek az aklok, szállások.⁴⁴⁹

Az 1768-as úrbérrendezés során elkészült „*Guttai Szállások[na]k vagyis Aklok[na]k kitett Specificatioja [...]*”,⁴⁵⁰ amelyben nyolcad pozsonyi mérőben megadták a nagyságukat is. Egy kiterjedt szállásrendszer tárul elénk az összeírásból. Az *Ertény Akloknál* 30 akolból álló csoportot írtak össze, egy akolnak 3, négynek pedig két-két tulajdonosa is volt. Az azonos családnévek alapján testvérek, rokonok lehettek. A legkisebb akol területe 1/8 pozsonyi mérő, a legnagyobb 4/8 pozsonyi mérőt tett ki, átlagos méretük negyed és fél pozsonyi mérő között volt. A másik csoport, a *Nagy Szigeti Aklok*, szintén 30 akolból állt, itt hét esetben volt két tulajdonos. Három akol mérete egy pozsonyi mérő volt, a legnagyobb, Szabó Ferenc akla 1 4/8 pozsonyi mérőt tett ki. Az átlag itt is negyed, fél pozsonyi mérő nagyságú akol. Még egy, két akolból álló csoport, a *Rácz Aklok* került a jegyzékbe.

Az aklok kiterjedése 1/8 pozsonyi mérő⁴⁵¹ (75 négyszögöl) és 800 négyszögöl között változott, az átlagos méretük 150–300 négyszögöl volt. Ezek nem tűnnek túl nagynak, némelyik kifejezetten kicsinek nevezhető. Valamennyi, az összeírásban szereplő szállás a Kis-Duna, illetve a Vág-Duna bal partján helyezkedett el. A jegyzék egyértelműen korábbi előzményekre utal, mind az aklok magas száma, mind a testvérek által való közös birtoklás

⁴⁴⁷ A környék több települése is rendelkezett a határában, a határának folyókon túli részén kialakult szállásokkal, mint a szomszédos Negyed és Keszegfalva. A kisalföldi szállásokról és a belőlük kifejlődött tanyarendszerről ANGYAL Béla 2012a, Uő 2012b. A szomszédos Negyed szállásairól, aklairól HOFER Tamás 1960. FILEP Antal 2011.

⁴⁴⁸ EPL Térképtár T 88 és T 89.

⁴⁴⁹ Ilyen adat a Vág-Duna friss csörgői kanyarátvágásának ábrázolása a térképen, amelyet tudjuk, hogy 1733-ban kezdtek ásni, továbbá maga Kovács írja, hogy Bálványszakállason 1735-ben járt. Bizonyára ekkor készült Gúta és Bálványszakállás határtérképe (EPL T 88). Lásd Dávid.--T. Polónyi: i. m.

⁴⁵⁰ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár. Úrbéri ügyek E/65.

⁴⁵¹ Az úrbérrendezéskor a belső telkek nagyságát pozsonyi mérőben adták meg. Egy pozsonyi mérőnek általában kb. 600 négyszögöl területet tekintettek. A belső telek nagyságát két pozsonyi mérőben, 1200 négyszögölben, azaz egy magyar holdban határozták meg. Ha a jobbágy belső telke nagyobb volt az előírt két pozsonyi mérőnél, a többletet beszámították a szántóba vagy rétbe, ha pedig kisebb, a hiányzó részt szintén szántóval pótolták. FELHŐ Ibolya (szerk) 1970. 11–21.

szétöröklésről, talán évtizedekkel korábbi akolalapításokról árulkodik. Az aklokat a gútai határ első részletes feltérképezésekor, 1833–1835-ben⁴⁵² és az első kataszteri felméréskor⁴⁵³ is a beltelekként ábrázolták és számították föl, úrbéri értelemben másik belső telekként volt része a jobbágyság kezén lévő úrbéres helynek. A szomszédos Negyedben az akolkerteket az 1872-i úrbéri rendezés és tagosítás során a kis belső telekhez tartozó pótlásnak minősítették.⁴⁵⁴

A határban azonban nem csak aklok, istállók voltak, házra is van több levéltári adat. Továbbá arra is van példa, hogy egy gazdának több akla, istállója is lehetett. Az 1776-ban elhunyt Szabó János egésztelkes jobbágyság hagyatéki leltárában olvashatjuk: „*Gútai Hatarban vagyon 1. nagyobb Istáló mely az Házon kívűl, melyet Borka Mihály építtetett [Borka Mihály rokonságban állt az elhunytal A. B.] bőtsültetett 70 f [...] 1. mas kisebb Istáló akollal edgyűt 8 f.*”⁴⁵⁵ 1799-ben meghalt Szalai Ferenc, aki még szerepelt az 1800-ban készült kamarai összeírásban, mint 2/3 telkes jobbágyság. Következő évben elhunyt a felesége is és négy fiatal leánya maradt árván. A város vezetői összeírták az utána maradt vagyont, és a vagyonleltárában többek között ez olvasható: „*Kiss Szigeten pedig volt is Maradott rola Egy ház és hosszú Istáló borjú olly egy Födél alatt. Utána marha akolyban pedig egy hosszú Féhaj az után pedig nagy Kamora Kotsi Féhaj egy Födély alatt és egy alma prés.*”⁴⁵⁶ Adatok hiányában nem lehet megállapítani, hogy mennyire volt elterjedve a lakóházak építése az aklokknál, csupán regisztrálni tudom a jelenséget, már a 18. század második felében.

Egy nagyon részletesnek tűnő összeírás keletkezett a gútai aklokról 1783-ban Boronkay Imre uradalmi prefektus fölszólítására. Boronkay azért rendelte el 1783 márciusában az aklok határrészek szerinti összeírását, mivel azt is kérte a levelében, hogy a bálványszakállasi és anyalai szántóföldek kiosztásánál vegyék figyelembe a gazdák aklainak az elhelyezkedését. Egy gazda csak egy helyen, tehát vagy Bálványszakállason, vagy Anyalán kapjon földet, mégpedig közelebb a szállásához, rakodójához, mivel „*a Dunákon való által járás is igen alkalmatlan, és nagyobb kárat mind hasznát lattyák [...]*”⁴⁵⁷ Az irat mellett fekvő conscriptio a határrészek szerint. 4 kategóriába sorolta az aklokat tartó jobbágyságokat. „*A váross felől, és Császa mellékiek*” 46 akol, „*Szémő, és Nagy szeg felé aklokat tartók*” 28 akol, „*Naszvad, és Ó-Gutta felől telellők*” 43 akol, „*A város felőlre*” 37 akol. Nagyon

⁴⁵² EPL Térképtár T 089.

⁴⁵³ OSzK Térképtár. 1555/1/1--2

⁴⁵⁴ HOFER Tamás 1960. 338.

⁴⁵⁵ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Guttai uradalom iratai, jelzet nélkül.

⁴⁵⁶ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Úriszéki iratok 15. doboz.

⁴⁵⁷ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Úriszéki iratok 17. doboz.

kiterjedt volt tehát a szállások rendszere, az aklok megtalálhatók voltak szétszórva a határban, számuk összesen 154 volt.⁴⁵⁸

Az akloknál folytatott gazdálkodásról, az állatok teleltetéséről, az ott emelt épületekről is képet kaphatunk a levéltári forrásokból. A gútai aklok szerepére utal a következő adat a már idézett folyamodványból, amelyet a gútai szegények írtak a vármegyéhez 1787-ben, s amelyben kéri, hogy a vármegye rendezze a fuvarszolgálataikat, mert többen a gazdák közül különböző ürügyekkel kitérnek a szolgálat alól. *„A Masikát pedig a midőn ell parancsollo az polgár [fuvarba A. B.] de mivel hogy ez mint Telben s mind Nyárban a Szallásoknál Szokott lakni azért nem parancsolhattya hogy Nehez által jövetel, es Sokára is vetődik illy moddal tehát, Csak az ide haza telellő gaszdákat, mind ökkörrel mind pedig lóval való Szolgalatra Sarcsollák, holott nagy faradsaggal Marhajának teli eledelit haza takarithattya.”*⁴⁵⁹ Nem mindenkinek volt tehát akla, a szegényebb gazdák otthon teleltettek, míg a nagyobb gazdák nagyszámú állataikat gondozták a szállásokon. Nyáron is volt munka, kaszáltak, ide gyűjtötték a takarmányt télire, ha volt a közelben szántóföldjük, akkor azt művelték, és így távol a várostól, túl a folyón töltötték leginkább az idejüket, nehéz volt őket szolgálatra rendelni.⁴⁶⁰

A 19. század elején a források nem gazdákat, hanem gyakran „lakókat”, szolgákat említene az akloknál. *„Váras Birája elő adja, hogy Kondé János és Ollé János aklainál lévő lakósok a Gazdáik Telkein, és ennek környékébe Teheneket, Lovakat, és Barom fiakat tartanak, az ott birtokos Város Lakóssinak kárával [...]. A' Nevezett két Gazdák lakóssinak egy Tehenek és egy Lovak tartása olly formán engedtetik meg hogy azokat Gazdáiknak telkén legeltessék, a Baromfi tartás vég képpen meg tiltatván.”*⁴⁶¹ Ezt a bejegyzést 1829. május 10-én keltezték, ami azt bizonyítja, hogy a lakók a tavaszi kihajtás után is az akloknál tartózkodtak, végezték a mezőgazdasági munkákat. A fönti adatból az is kitűnik, hogy a lakók fizetségük részeként állatokat tarthattak a gazdáik telkén, illetve takarmányán. A baromfi tartása az akloknál talán asszonyok kinnlakására is utal, mivel a körülöttük való munka női tevékenységnek számított. A lakók egy része idegenből jött szolga volt. *„Madarász Gergely és Szabó Ignácz – Csente Istvány – Császtaháti lakóssát – vezekényi Göböl Istványt fell adják, hogy azt az ott lévő földjökön, krumpli lopáson érték légyen [...]. Csente Istvány meg feddetni, azért hogy illyen Csavargokat fogad – aklához a Tanáts hire nélkül, a nevezett Tolvaj pedig a*

⁴⁵⁸ Uo.

⁴⁵⁹ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Guttai uradalom iratai, Vegyes iratok.

⁴⁶⁰ A tanyákkal foglalkozó szakirodalom több esetet is említ, mikor a jobbágyok a földesúri szolgálataik alól a tanyán lakással igyekeztek kibújni, ezért is tiltották kezdetben a hivatalos szervek az állandó kinnlakást. SZABAD György 1980.

⁴⁶¹ GVH Irattára Tjkv. 1828/29. 126. sz. bj.

Templom előtt 12 korbats ütésekkel fenyittetni, és a határbul tűstent szülött földjére igazittatni rendeltetett.”⁴⁶² Ez az adat is azt bizonyítja, hogy az akloknál, vagy legalábbis a közelükben szántóföldek, veteményeskertek voltak, ahol többek között krumplit termeltek.

A következő adat is az aklok és a szántóföldek kapcsolatára utal, kitűnik belőle, hogy a 18. század végén újonnan létrehozott, szaporodó aklok egy részét a jobbágytelkek külső szántóföldi tartozékán hozták létre. 1811-ben „*Csente Éva kéri azon Örtényi Sessionalis Szantó Földet, melyet az Attya Csente Mihály 1797^{dik} Esztendőben Sz: György havának 12^{dik} Napján Kiss Jánosnak, 30. forint fell adás mellett örökösen Cserébe adott, vissza ítéltetni, azon okbul: mivel az a' Sessióhoz tartozandó.*” A tanács elutasítja a kérést, ennek oka elsősorban abban a szemléletben kereshető, amely előnyben részesítette az állattartást a szántóföldi gazdálkodással szemben, és az állattartásban jelentős szerepük volt az akloknak. „*[...] jól emlékezik a Mostani Tanács arrul: hogy akkoriban azon Csere a Tanács hírével tsak azért történt vala meg: hogy Kiss Jánosnak akolly helye nem volt, ezen föld pedig nagyon alkalmas volt Akoly helynek, és ugyanazért adott Kiss János a Csere földön felül, még 30. forintokbul álló Felladást is.*” Az ítélet indoklásából képet kapunk arról is, milyen épületeket emelt Kiss János a kérdéses földön: „*Minthogy ezen Csere Földet Kiss János, és Maradéki már 13 Esztendőktül birván, abba a' Könyörgő által soha sem bolgattattak, sőt arra Akolly helyet, Istállókat, Kutat és más a' gazdasághoz tartozandó Épületeket épéttvén, Füz fákkal környül ültetvén békességben használták [...].*”⁴⁶³ A gazdasági épületek mellett szükség volt az állatok itatásához kútra, körjük árnyékot adó, szél ellen is némi oltalmat nyújtó fűzfákat ültetett a gazda. A fáknak a téli jeges árvizek idején jégtörő szerepük is volt.⁴⁶⁴

Az ingatlaneladások között gyakran szerepel akolhely eladása, az eladások regisztrálására szolgáló könyvben 1800 és 1850 között ötven alkalommal jegyezték be akolhely, vagy akolhely épületekkel eladását. A forrásokból azonban nem lehet egyértelműen megállapítani, vajon ezeket szabadon adhatták-vehették tulajdonosaik, mint a gyümölcsöskerteket, vagy csak az úriszék, végső soron a földesúr hozzájárulásával, beleegyezésével történhettek az eladások. Az aklok esetében is, a gyümölcsöskertekhez hasonlóan, az eladásnál a rokonoknak és a telekszomszédoknak elővásárlási joguk volt. 1811-ben „*Simig János Ur, és Kiss András a' Domunkos Istvány által Bagitta Gábornak 10. Esztendőkre 50. forintokért el-adott Akoly helyet, mint Keréttő Szomszédok következőképpen, az elővevéshez Jussosok a' maguk részére le tartoztatni kéri [...]. A Szomszédoknak minden*

⁴⁶² GVH Irattára Tjkv. 1829/30. 129. sz. bj. (1830. október 2.)

⁴⁶³ GVH Irattára Tjkv. 1811. 3. sz. bj.

⁴⁶⁴ Ezt bizonyítja egy környékbeli adat. „*A határba levő fűzfák a téliárvizekben mint jégtörők ugy használnak, védvén a lakhelyeket.*” (Martos, Pesty)

mások előtt törvényes Elővevések lévén, a' kért Akoly Helyet, azon fell tételek alatt, mellyekkel Bagitta Gábor meg vette, nékiek által adni köteleztetik, annál-is inkább, mivel valamennyi környül lévő aklos gazdák ezen eladásba nagyon ellenkeznek, és Bagitta Gábort maguk között szenvedni nem akarják."⁴⁶⁵

Házak ritkán történő említése a szállásoknál arra utal, hogy az akloknál lakó szolgák többnyire az istállókban lakhattak, de sokfajta, különféle berendezésű és méretű istállót kell feltételeznünk. Lehetett közöttük olyan is, amelyet hosszabb tartózkodásra rendeztek be, esetleg konyhát is ragasztottak hozzá. Ezt látszik igazolni az idézett, 1787-ből származó adat, miszerint a gazdák télen-nyáron kint laktak az akloknál, továbbá több adat van arról, hogy egy egész család költözött ki lakónak. *„Rácz Péter és Molnár Klára házasság, a Tanács előtt személylyesen meg jelenvén, minekutánna innét Guttárul a Csasztai aklokhoz lakóul el költöztek, egyébbaránt minden erejéből ki fogyatkozván, és már több Esztendőktől fogva Úrbéri tsekely Telekjet Domiány Szabó Ferentz, és Jantsó Mártony birván, ugyanezen Úrbéri Teleken épült rosz Házukat örököszen el adttak és fell vallottak [...] 33 forintokért senki nem ellenkeztvén.*"⁴⁶⁶

A gútai akloknál lakó zsellérek, szolgák néha az akloknál fejezték be életüket, lelték halálukat. A 19. század első feléből a halotti anyakönyvekben, különösen a kolerajárványok idején, több bejegyzés tanúskodik erről. 1847. március 12. *„Gugyela Ádám, Puskás zsellér [?], 58 éves, [a halál oka] Hideglelés, Az úgy nevezett örtényi akloknál lebetegedvén hirtelen meg halt.*" 1848. január 18. *„Végh János, zsellér Guttán, 60 éves, [a halál oka] forró-láz, az akloknál tartózkodván hirtelen m.[eg] h.[alt]."* 1849. július 24. *„Őszi Ferecz, Császa melléki akloknál Lakós Guttán, 50 év, [a halál oka] Cholera, az akloknál halt meg hirtelen, azért fel n[em] vehette [a szentséget]."*⁴⁶⁷

1831-ből maradt fenn Simigh János, az egyik legtehetősebb, másfél telket birtokló gazda testamentuma,⁴⁶⁸ amelyben az örtényi szállásának árát a helyi egyházi épületek javítására, másrészt itteni veteményeskertjét Péter öccsére hagyta, azzal a feltétellel, hogy az évente szentmiséket szolgáltatasson. A gyermektelen Simigh János és felesége halála után azonban a kijelölt örökös, Simigh Péter nem volt hajlandó végrehajtani a bátyja végrendeletét, és az úriszékhez fordult. Időközben a testvéreivel és Hyross Ferenc városi jegyzővel is pereskedett az úrbéri telek egyes részeiért. A több bíróságot megjárta, évekig húzódó

⁴⁶⁵ GVH Irattára Tjkv. 1811. 122. sz. bj. (1811. március 23.)

⁴⁶⁶ GVH Irattára FVJ. 754. sz. bj. (1835. április 11.).

⁴⁶⁷ ŠANR Zbierka matrik. Gútai római katolikus halotti anyakönyv 1835–1867.

⁴⁶⁸ A végrendelet szövegét lásd a Függelékben a 6. számú dokumentumot. ŠANR Krajský súd v Komárne, 173. doboz. Megjelent ANGYAL Béla 2018. 225-227.

szövevényes úrbéri perből az úriszék 1840. évi⁴⁶⁹ és 1846. évi⁴⁷⁰ ítéleteit találtam meg. Az ítéletek nagyon tanulságosak, képet adnak arról, hogyan tekintett a földesúr az aklokra, és mennyire fontosak voltak azok a jobbágyság számára a gazdálkodás szempontjából.

Az érsekség sem értett egyet azzal, hogy az úrbéri telek részének tekintett akolhely árát a végrendelet értelmében használják fel. Egyedül a (gyümölcsös)kerteket nem tekintette a telek részének, a többi ingatlannal kapcsolatban a rendelkezési jogát fenntartotta, mivel Simigh János örökös nélkül hunyt el. Az uradalom Simigh Péterrel megegyezett, hogy a már kezén lévő féltelket és a bátyjáról maradt egész telket összevonják, három részre osztják és egyharmad részét, tehát féltelket, Hyross Ferencznek, a város jegyzőjének juttatják. Ekkor újabb bonyodalmak keletkeztek az úrbéri telekhez tartozó belső telek és akolhelyek megosztása körül. A peres iratból az alábbiakban csak az aklokra vonatkozó részt mutatom be részletesen. Simig Jánosnak a másfél telkéhez két akolhelye is volt,⁴⁷¹ ezekből Simigh Péter egyet sem akart kiadni a jegyzőnek, az annak juttatott fél telkéhez. Azzal érvelt, hogy „[Gútán – A. B.] a 169 Jobbágyi Telek közül tsak 36. Teleknek lévén akolhelye, ezek Úrbérik nem lehetnének [...]”. Az úriszék azonban egyértelműen az úrbéri telek részének tekinti az aklokat. „Simigh Péternek azon állítása [...] azért sem áthatna meg mert köztudomás szerint a Gúttai határba szét szórt gazdaságok léteztén, aklokat úrbéri szántóföldjeiken ’s Rétjeiken csak azok fogtak, kik a városhoz messzebb fekvén bétakarodniok teljes lehetetlen volt, minden esetre pedig az úrbéri föld és Rét azzal, hogy árta a Jobbágy gazda épületet tesz vagy azon Takarmányát bérakja, Úrbéri természetét nem változtatná [...] mind ezekhez képezt az akolhelyek egy harmadrésztében Ns Hyross Ferencz külömben is a fél Telek miveltésére [mint] elkerülhetetlenül szükségesek oda ítélődnek.”⁴⁷²

Erdők, nádasok haszna

Az úrbéri kilenc kérdőpontra adott válaszok között, amikor a város jövedelmeit firtatták a biztosok, a gútai gazdák megemlézték, hogy füzes erdők vannak, egymás között fölosztva. Innen nyerik a tüzelőt és a karókat, valamint a fonni való vesszőt.

1786-ban az összeírás készítői is hasonló adatokat jegyeznek föl a gútai határról. „Uradalmi erdő nincsen egy sem, s a községnek sincsen olyan, amelyben keményfa vagy

⁴⁶⁹ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Úriszéki iratok és jegyzőkönyvek. 374. kötet, 1. sz. bj.

⁴⁷⁰ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Úriszéki iratok és jegyzőkönyvek. 381. kötet, 94. és 95. sz. bj.

⁴⁷¹ Simig János végrendeletének 12. pontja szerint: „Szigeten vagyon házam, szín istálló, kerítések, ezek becsültessenek meg és ezek iránt Péter és Ignác testvéreim egyezzenek meg együtt.” ŠANR Krajský súd v Komárne, 173. doboz. Megjelent ANGÝAL Béla 2018. 225–227.

⁴⁷² EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Úriszéki iratok és jegyzőkönyvek 1801–1848. 374. kötet 1. sz. bj. (1840)

tölgyfa nőne; ám a mezővárosiak használatában vannak füzesek a saját területükön, melyek elegendő fát adnak tüzelőnek és kerítésnek, karónak és vesszőnek, [...]. A legfontosabb füzesek azonban a Duna és a Vág partján találhatóak, öt különböző helyen.”⁴⁷³ Majd felsorolják a folyók mentén az ártéri füzeseket, ahol általában a gyümölcsösökkel vegyesen találhatók. A gyümölcsösök nemcsak a termésük miatt voltak hasznosak, hanem a fűz- és nyárfáknál tartósabb, szívósabb épületfákat is szolgáltatottak. A házak építésénél már említettem, mennyire ügyeltek arra, hogy azok tartóoszlopainak egy része szilvafa karó legyen. A füzesek jelentős része a gazdák, más része pedig a város tulajdonában voltak. 1815-ben a bírák az uradalomnak írt levelükben a város jövedelmei között említették az erdőket, vesszősöket: „Vagyon a’ Városnak közönséges Erdeje is, mellyben, a’ Tisztelendő Plébánus Urnak, Mesternek, Taníttónak és más Hivatalyt viselőknék fizetésükbe járó Rőzse, a’ Szakajtásokban, és Vizek ellen való Gátlásokban Szükséges Pőzs vágattni Szokott.” A felsorolásból figyelemre méltó, hogy hosszabbra vágott, kötegekbe kötött fűzfaágak, a pőzs, az árvízvédelemben, a töltések építésében játszott fontos szerepéről beszéltek a város vezetői. A sövények készítése, az építkezés, és a tüzelés szempontjából egyaránt szükséges városi tulajdonú vesszősökről azt írták: „Ki vágván a’ Város közönséges Szükségére kívántató Vesszőt, a’ többi Sessió Szerént, a’ lakosok között kiosztatik.”⁴⁷⁴

A városi tulajdonban lévő erdőkről, füzesekről és vesszősökről 1888-ból, a telekkönyv megszerkesztése idejéből rendelkezem adatokkal. Ekkor a három kategóriába sorolt erdős, cserjés területek összesen 570 magyar holdat tettek ki.⁴⁷⁵

Az erdők mellett a terjedelmes nádasok szolgáltatták a másik nagyon fontos építőanyagot, valamint tüzelőt a város lakosainak. A nádasok nem voltak fölösztva a telkek szerint, a város birtokolta azokat és osztotta föl minden évben a telkek arányában. „A mezővárosiak között szokásosan elosztásra kerülő nádasok Kiss és Nagy Szigeth között terülnek el, és annyi van belőlük, hogy általában minden évben minden egésztelkes jobbágnak 100 kéve, tetőfedésre alkalmas nád jut, és így tovább, a telekhányad szerint arányosan a többi jobbágnak; a zselléreknek pedig körülbelül 30 kéve jut. A rosszabb minőségű nádat pedig a telekarányok figyelembe vétele nélkül a szolgálók szokták tüzelőként felhasználni.”⁴⁷⁶ A város vezetői 1815-ben így jellemezték a nádasokat „A’ Nádbul, mellyet ha a’ Vizek áradási ell nem öntenek, és az üdő változásai meg engedik, Sessió Szerént a’

⁴⁷³ EPL Acra protocollaria. 104. kötet. Conscriptio Archi-Episcopalis Dominis Guttensis 1786. Darvas Mátyás fordítása.

⁴⁷⁴ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Gazdasági ülések jegyzőkönyvei, Guttai uradalom, 6885. csomó.

⁴⁷⁵ ŠANR Krajský súd v Komárne, 172. doboz.

⁴⁷⁶ EPL Acra protocollaria. 104. kötet. Conscriptio Archi-Episcopalis Dominis Guttensis 1786. Darvas Mátyás fordítása.

Lakosoknak fell osztani Szoktuk, vágván abbul, a' Város közönséges Szükségeire is annyit, a' mennyi kívántatik."⁴⁷⁷ A nádasok területe 1865-ben 319 katasztrális holdat tett ki.⁴⁷⁸

A nád jelentőségét bizonyítja az is, hogy a korabeli tanácsi jegyzőkönyvekben gyakran lehet nádvágással, nád eladásával, fölhasználásával kapcsolatos adatokat találni.⁴⁷⁹ Az urbárium szerint a gútai lakosok voltak kötelesek levágni és behordani az uradalom nádasait Bálványszakállas pusztán, majd szükség szerint az uradalom más községeibe elfuvarozni.⁴⁸⁰ 1841. november 21-én a város gyűlésének 20-as szám alatt hozott határozata az bálványszakállasi ispán utasítására elrendeli „a B[álvány]szakállosi Pusztához tartozó Ereken a Nádak le vágatását, és behordatását [...] helyet bíró gazda, az uraság Nádjá levágására el menjen, minden 1. egész helyre 180. fél helyre 90 – egy egész fertályra pedig 45 kéve Nad lévén vagandó”.⁴⁸¹

A nádból jelentős jövedelme is származott a városnak, mivel a környékbeli községek lakosai is gyakran vásároltak az évente nyilasokra fölosztott „köz árverés szerint eladatni” szokott nádasokból, vesszősökből. „Város Birája előadja hogy Szabó Laszló, és Varga János tanátsbéli urakra bizván kis szigeten a Molnár Joseff akla mellett levő holt vágh nádjának, ugy szinte Madari aklánál levő két Csücsök vesszőnek eladását, a nádat 45. ftkon, a vesszőt pedig 15 ftkon mind a kettőt egyben véve 60. ftkon egyesség szerént Baranyai Ferentz és Roka János Zsigárdi lakosoknak eladták légyen”.⁴⁸²

Gazdasági fölszerelések

A jobbágyvagyon fontos részét képezték a különféle ingóságok, gazdasági eszközök. Ezek a közlekedés, különböző munkavégzések, földolgozás eszközei elengedhetetlenek voltak a gazdálkodáshoz. Egy-egy háztartás fölszereltsége, az udvaron található ingóságok jelezték a gazdálkodás módját, a jobbágy kezén lévő telek nagyságát. Elég itt csak arra utalni, hogy a nagygazdák által tartott igásokrók kihasználáshoz milyen fölszerelésre volt szükség, és mennyire más egy lovasfogathoz. Egy egésztelkes jobbágy vagyonleltára lényegesen eltért egy zsellér szerény eszköztáráról.

⁴⁷⁷ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Gazdasági ülések jegyzőkönyvei, Guttai uradalom, 6885. csomó.

⁴⁷⁸ Magyarország művelési ágak szerinti terjedelme és földjövödelme. Budán 1865. 158–159.

⁴⁷⁹ A nád jelentőségéről, fölhasználásáról Gútán bővebben lásd ANGYAL Béla 1987.

⁴⁸⁰ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Urbéri ügyek E/65.

⁴⁸¹ GVH Irattára Tjkv. 1841/42. 20. sz. bj.

⁴⁸² GVH Irattára Tjkv. 1829/30. 26. sz. bj.

Az 1831-ben elhunyt Simigh János volt gútai bíró, másfél telken gazdálkodó jobbágy állatainak leltárát már az előzőekben ismertettem, következzenek itt a „Gazdaságbéli Eszközök”.⁴⁸³

<i>A Jószág minéműsége</i>		<i>Betsültetett</i>	
		<i>f.</i>	<i>x.</i>
<u><i>Gazdaságbéli Eszközök</i></u>			
48.	<i>Egy vasalt ökrös szekér hat ökörre való Jarmokkal és Tézslákkal</i>	50	
49.	<i>Egy görbe oldalú kotsi</i>	35	
50.	<i>Három Ekeszerszám minden keszséggel</i>	15	
51.	<i>Egy öreg fejsze</i>	1	30
52.	<i>N° 5. Vass Vella</i>	5	
53.	<i>„ 5. Vass Ásó</i>	3	
54.	<i>„ 5. Kapa</i>	2	30
55.	<i>„ 5. Valaska⁴⁸⁴</i>	3	
56.	<i>„ 1. Öreg Fűrész</i>	3	30
57.	<i>„ 4. Kasza</i>	4	
58.	<i>Egy Űllő, egy kalapács</i>	1	15
59.	<i>Egy vontató kötél</i>	5	
60.	<i>Egy Rúd vonó kötél</i>		45
61.	<i>Egy Elő kötél</i>		30
62.	<i>Két széna Metző</i>	5	
63.	<i>Egy vasalt hátulsó Tengely</i>	5	

Simigh János gazdaságában megtalálható volt az ökrök vontatta vasalt szekér és a Gútára jellemző görbe oldalú kocsi,⁴⁸⁵ amely elé lovakat fogtak.⁴⁸⁶

Az ismertetett vagyonleltár bizonyára Simigh János ingó vagyonának csak egy részét, a gazdasági eszközök közül csupán a jelentősebb tételeket sorolta föl, mivel azokat eladatni rendelte és a felesége kapta meg az árukat. Más volt a helyzet, ha a jobbágy magvaszakadása esetén a földesúrra szállt annak minden vagyona. Ilyenkor az értékesíthető részét az

⁴⁸³ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Úriszéki iratok 16. doboz.

⁴⁸⁴ A „valaska” a szlovák nyelvben fokost jelent. Az, hogy mire használtak öt db. fokost nehéz megítélni, talán kisebb, fűzfák botolására alkalmas fejszét értettek rajta.

⁴⁸⁵ A szakirodalomban *somorjai kocsi* néven ismert. K. KOVÁCS László 1981. 473.

⁴⁸⁶ Még két kifejezés szorul magyarázatra az inventáriumból. Az egyik „öreg” szó, amely régi magyar nyelvben nagy értelemben is használt, ezzel találkozunk itt is. Öreg fejsze (nagyfejsze) és öreg fűrész (nagyfűrész) esetében. Ezt támasztja alá az eszközök magas ára is, mivel nagyobb méretről, értékről van szó.

ingóságoknak elárverezték. A magvaszakadás alkalmával készített inventáriumok jóval részletesebbek voltak. Az alábbiakban az 1821 márciusában elhunyt Csurgali Ferenc féltelkes jobbágy teljes hagyatéki leltárát ismertetem. Csurgali 70 éves korában halt meg, és mivel nem volt örököse, a város vezetői az uradalmi ügyész parancsára aprólékosan összeírták és fölbecsülték minden vagyonát.⁴⁸⁷ Az alábbiakban a teljes listát közlöm, nem csupán a gazdasági eszközök felsorolását, mint az előző esetben. Így áttekintést kapunk arról, hogy a jobbágytelket leszámítva milyen vagyonnal rendelkezett a jobbágy, milyen eszközök kellettek a korabeli mezőgazdasági munkákhoz. Érdekes megfigyelni, hogy a vagyon legértékesebb tétele a Kikeletben található gyümölcsöskert volt (1150 f.), amelynek értéke jóval meghaladta a ház értékét (800 f.).

<i>A Jóságnak minéműsége</i>	<i>Ennek Bötsü ára</i>	
	<i>f.</i>	<i>x.</i>
<i>Ház Minden Keréttéseivel</i>	800	
<i>egy darab őszi szalma</i>	9	
<i>Három Ló és egy Csikó</i>	200	
<i>Egy Borjas Tehény</i>	75	
<i>„ Kotsi</i>	35	
<i>„ szekér és 4 oldal</i>	30	
<i>„ Eke mindenestül</i>	12	
<i>Harom Tezsla</i>	6	
<i>50 Kéve nád</i>	5	
<i>egy Létra</i>	1	25
<i>„ Kaposztás hordó</i>	5	
<i>„ szekrény</i>	2	
<i>három Lora való szerszám</i>	6	
<i>Két eczetes hordó</i>	2	
<i>egy ruha tartó Láda</i>	2	
<i>„ asó</i>		45
<i>„ ros szapalló</i>		50
<i>„ vas fazzík</i>	2	50
<i>18 kisebb 's nagyobb fazikak</i>	1	80

⁴⁸⁷ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Gazdasági ülések jegyzőkönyvei, Guttai uradalom, 6885. csomó.

<i>Két puttony</i>		50
<i>3 víz ivo korsó</i>		20
<i>egy mosó Szék</i>		10
<i>„ rosz Dézsa</i>		15
<i>„ „ ‘s avitt Talas</i>	1	
<i>négy serpenyő</i>		20
<i>2 Tál és egy Tanyér</i>		30
<i>egy szalma Kosár</i>		20
<i>„ vas vella nyél</i>		15
<i>„ Lantzos Tézsla</i>	1	50
<i>Két Járom</i>	1	
<i>egy sagantyus Tézsla</i>		50
<i>Két kolomp</i>		10
<i>négy szál Deszka</i>	2	50
<i>egy öreg Fejsze</i>	1	50
<i>dirib darab vasak</i>		55
<i>egy kenyér tartó ráts</i>		20
<i>„ nyomtató gereblye</i>		12
<i>„ avit szántó vas</i>	1	
<i>10 Tejes fazikak</i>		30
<i>egy gomboléttó</i>		10
<i>öt rosz saraglyás vella</i>		10
<i>elő és hatolsó kötél</i>		20
<i>Egy Kasza Kalapács Tokmány</i>	2	
<i>három rosz Kasza</i>		10
<i>„ „ kapácska</i>		5
<i>egy kiss és egy öreg Billeg</i>	1	5
<i>nyoltz Zsák</i>	2	
<i>egy fél vasfogas</i>	15	
<i>„ rosz nyoszola, egy párna, Donyha, és Két</i>		
<i>vánkus</i>	1	50
<i>Kikeleti Helly erdőbe lévő gyümölcs fák</i>	30	
<i>másik darab gyümölcs fák ugyan azon erdőbe</i>	50	

<i>a benne lévő fűszfák</i>	30	
<i>Ugyan kikelet másik nyilas erdőbe lévő gyümölcs és fűszfák</i>	25	
<i>Szinte Kikeletbe egy gyümölcsös kert</i>	1150	
<i>Summa</i>	2514	67
<i>Guttan 13. Juny 821</i>		

A jobbágyok gazdálkodásával kapcsolatban eddig nem szóltam a kiegészítő tevékenységekről, a halászatról, a vadászatról és a gyűjtögetésről. Ezek bemutatása túlmutat ennek a munkámnak a keretein. Másrészt azért sem tettem említést ezekről a munkákról, mivel a vizsgált időszakban visszaszorulóban voltak. Különösen a halászatra érvényes ez, amely a lakosság egyik legfontosabb megélhetési forrásából a 18. század végére egy szűk csoport, a város fogadott halászáinak a megélhetési alapjává vált. Ez azonban nem jelentette azt, hogy elsősorban a szegényebb zsellérek kiegészítésként ne foglalkoztak volna halászattal. Ezt bizonyítja, hogy a városból kicsapott Bagitta István ingó vagyonának elárverezése során 1808-ban több halászatra szolgáló eszköz is komoly értékkel került eladásra.⁴⁸⁸ „Egy Nagy Hállót, és Két Kötelet” 110 forintért, „Egy rossz Dereglét és evezőt” 10 forintért, „Egy Ladikot” 7 forintért, „Egy Bárkát” pedig 30 forintért adtak el.

A házak berendezése, ruhafélék

A korabeli gútai házaknak többnyire egy lakószobájuk volt, amelyre a sarkos elrendezés volt a jellemző.⁴⁸⁹ A pitvarból nyíló ajtóval szemben az egyik sarokban volt az asztal, mellette a falnál a padok. Az asztallal átlósan a szoba másik sarkában volt a tüzelőberendezés. A szabadon maradt sarkokban a fal mellett helyezkedtek el az ágyak, és még néhány szerény bútor volt található a szobában.

Az alábbiakban örökös nélkül elhunyt jobbágy vagyonának összeírására mutatok be egy példát. Említettem már, hogy magvaszakadás esetében sokkal részletesebben írták össze az utána maradt ingatlan és ingó vagyont. Özvegy Kovács Rebeka 56 évesen hunyt el, a temetése 1812. április 12-én volt. A vagyonleltára, amelyet az alábbiakban teljes egészében közlök, alig egy héttel a halála után készült.⁴⁹⁰ Kovács Rebeka elhunyt férje, Fűri János az 1800-ban készült kamarai összeírásban, mint negyedtelkes jobbágy szerepel, a vagyonuk tehát a fertályos gazdák háztartásának, gazdaságának, fölszereltségének felelt meg.

⁴⁸⁸ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Úriszéki iratok 17. doboz.

⁴⁸⁹ A sarkos elrendezésre lásd a Morvay Judit jegyezte *szobaberendezés* címszót. MORVAY Judit 1982. 63–68.

⁴⁹⁰ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Úriszéki iratok 16. doboz.

Őszve-Irása

Néhai magva szakadt, és utolsó intézet nélkül ell holt Fűri Jánosnak, és Felesége Kováts Rebeka, mindennémű fekvő, és ingó Javainak

	Betsű ára váltó czédulákban.	
	fk.	xr.
Egy Sövény Ház, melly áll: Egy Szobábul, Konyhábul, Kamarábul, hozzá ragasztott Fell-hajbul, és Istállóbul, mellyek mind középszerű alkalmas állapotba vagynak, és öszvesen 16. öll hosszaságnak, egyetemben betsültettek	240	
Egy avétt Deszkábul készült négy Sertvésre való Hidas Óll	2	
<u>A' Szobában</u>		
Egy puha fa Láda	2	
Mellyben Kész-Pénz taláztatott	29	36
„ Egy hosszú Ümög allja, ujjá nélkül		30
„ Egy hosszú viselt Aszony ümög		45
„ Egy rossz Gatya		15
„ Egy rossz Iskátula		1
Egy kopott puha fa-Asztaly	1	36
Körülle való két Pad	1	
Egy Tükör	1	
16. Darabb nagyobb és Kissebb falun függő Képek	1	
2. roskadt puha fa Nyoszollya		48
Egy tollas Párna	2	
Egy kék boréttékba lévő Dunna	4	
Két Vánkus Külső borétték nélkül	1	
Egy Ágy-teréttő		15
18. Rőf Vászónra való 12 ^{tős} fonál	4	
Egy rossz Kék vászon Szoknya Aszony Laiblival együtt	1	
Két rossz Szalma Szék		12
Egy Réz Fazék	1	
Ött jó, és rossz cserép fazék		15

6. cserép Tál, nagyobb, és kisebb		30
2. Fekete Víz-ívó Korsó		5
<u>A' Kamarába.</u>		
Egy Vass billeg F. betű		15
Egy Vass Nyárs		15
Egy Kéz vonyó, Fűrészszel együtt		24
Két Kézi Fejsze	1	12
Egy Buza arató Sarló		5
Egy Sütő Teknyő		48
8. Viselt Buzás zsákok		48
1. Rosz Vass Fogó		30
1. Vass Rosta, és 1. Szita		10
1. Káposztás Hordó		30
1. Rosz Juhász-Bunda	1	
2. Nád vágó Sarló		5
<u>Az Udvarba:</u>		
Egy ökrös Szekér	17	
Két Borjas Tehén	100	
Két Tinó	60	
Egy Üsző	30	
Egy öreg Disznó	10	
Egy rosz ladik		30
Egy Csáklya, és 2. czutza nyél	1	
Négy Darab rosz hajó Deszka		24
Két Kass Méh	18	
Egy rosz Lajtorja		15
Egy ökör Szánkó		30
Egy Üveg Lámpás		10
Egy rosz ajtó		10
Egy Gyümölcsös kert	125	
Summa	663	49
Költ Guttánn Szent György havának 20 ^{dik} Napján, 1812 ^{dik} Eszkendőben.		

Kovács Rebeka leltárában ízelítőt kaptunk a női ruhák leírásából. A férfiak ruházata nyáron vászongatyából és ingből állt, ezt korabeli elnevezéssel *fehér ruhának* nevezték. A módosabb gazdák dolmányát ezüstgombok díszítették. A férfiak mellényei, és a kabátok ezüstgombokkal való díszítése a levéltári források alapján a 18. század második felétől adathozható és a második világháború utáni évekig megmaradt Gútán.

A kiházásításkor a leányoknak adott ruhákat, ágyneműket mutatja be a következő irat, amely Kozmér Panni 1774-ben kelt, és férjhezmenetele alkalmával kapott ruháinak leltárát tárja elénk.⁴⁹¹ Kozmér Anna Mária 16 évesen, 1769-ben ment férjhez Veres Istvánhoz. A házasságkor a szokás szerint adni szokott ruhaneműeket a mostohaapja, Gazdag Ferenc fizette, aki 1753-ban vette el Panni özvegy édesanyját, Lévay Teréziát. Tulajdonképpen Gazdag nevelte fel Annát, mivel édesapja, Kozmér István röviddel a születése előtt meghalt. 1771-ben édesanyja, Lévay Terézia is elhunyt, és ezután merült föl a vita, hogy az eredetileg egy egész telket kitevő, valamint jelentős ingó vagyomból álló Kozmér István utáni örökséget hogyan osztják el Gazdag Ferenc és a vő, Veres István között. A vita 1774-ben az úriszék elé került, ehhez készült Gazdag Ferenc kérésére az alábbi kimutatás az öt évvel korábbi kiházásításkor mostohalányának adott ruházatról. A Gazdag és a Kozmér család is a gútai jobbágyok vagyonosabb, vezető rétegéhez tartozott, így Kozmér Anna hozománya, ruháinak értéke visszatükrözte szűkebb környezete vagyoni helyzetét.

Kozmér Panni férjhezmenetelekor kapott ruházatának leírása a következő:

Specificatii

Amit Mustaha Leányomnak Ruházatban attam Férhéz Menessekor.

<i>1mo</i>	<i>Egy Gyön[g]y Szinü Prissler Camelothe Szoknyat 11 Szelben</i>	<i>f</i>	<i>d</i>
	<i>housága 1 7/16. röff ment beli 15 13/16 röff ag 30</i>	<i>23</i>	<i>72</i>
	<i>allája valo és varnyi valo Selem</i>	<i>1</i>	<i>—</i>
<i>2do</i>	<i>Egy ollaj Szinü Prissler Camelothe Szoknya 9 Szelben housága mint a</i>		
	<i>masik ment beli 12 15/16 rőf ag 30</i>	<i>19</i>	<i>41</i>
	<i>allaja valo és varnyi valo Selem</i>	<i>1</i>	<i>—</i>
<i>3^{io}</i>	<i>Egy Viragos Moor Névü Selem Materiabul valo Pruszlik ez üst öreg</i>		
	<i>Kapcsokkra, mellett se fél nem lehet Számlálni, se az ez üstett meg</i>		
	<i>mérni Keziben vagyon Veres Istvánnak hozza Szemre fölt ad Minimum</i>		
	<i>/: Arany Csipkere :/</i>	<i>25</i>	

⁴⁹¹ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Guttai uradalom iratai, jelzet nélkül.

4 ^{to}	Egy Tafota Kötént Ez üst Csipkére	10
5 ^{to}	Egy Minden napi Köntös	20
6 ^{to}	Egy Zöld Barsony Pruszlík Arany Csipkére es öreg ez üst Kopocsra	15
7 ^{mo}	Egy Kilo Prissler Cameloth Rékli ez üst Kapocsra	12
8 ^o	Egy Gyöngy Szinü d ^o Pruszlík Apro Ezüst Kapocs(ra)	5
9 ^{no}	Egy Fejér deles Pruszlík d ^o d ^o	3
10 ^{mo}	a Szabo varrássa	5
		<hr/>
		f 140 d 13
Egy Szománcsos (?) Nyak Szorito		16
az Agyi és hazi ezköz irt 50. 60 f(orin)tokot ert		<u>50</u>
		<hr/>
		f 296 d 13

[más kézírással]

Misaros ferenc Sabo

mester enber

Recognoscalom is estet estalom

A leltárt az aláírás szerint egy szabómester, Mészáros Ferenc közreműködésével készítették el és bizonyára az ő bemondása alapján, a korabeli használatos elnevezések és árak kerültek az egyes ruhadarabok és kelmék esetében a jegyzékbe. Külön figyelmet érdemel, hogy milyen magas értéket képviseltek az ezüst kapcsokkal, arany csipkével díszített ruhák. A már ismertetett leltárak alapján az összértékük (majd 300 ft.) a 18. század hetvenes éveiben elérte egy nagyobb lakóház értékét.

A különböző hagyatéki leltárakkal vagyonösszeírásokkal kapcsolatban elmondható, hogy feldolgozásuknál figyelembe kell venni kinek a vagyonáról, tárgyairól van szó, és milyen alkalommal készült a jegyzék. Egy idősebb emberről van-e szó, aki vagyontárgyai egy részét már átadta gyermekeinek; örökös nélkül elhunyt jobbagyról, akinek vagyona a földesúrra szállt; vagy egy gazdálkodó, telket bíró gazda volt a tulajdonos, és a vagyona elárverezése okán leltároztak. A két utóbbi esetben részletesebbek, teljesebbek az összeírások.

Pénzek, kölcsönök, zálog

A gútai jobbagyok ritkán jutottak készpénzhez. Nagyobb összeget akkor tudtak szerezni, ha a vásárban eladták állataikat, zálogba adták a telkük, földjeik egy részét, vagy örökölték. A gazdaságukban nagyrészt elő tudták állítani a család élelmiszer- és ruhaszükségletét, vásárlásra nem sok pénzt fordítottak. Szükségük volt azonban pénzre minden évben a különböző adók megfizetéséhez. Jelentősebb összeget kellett akkor is

előteremteniük, ha földet, ingatlant akartak venni, esetleg a lányok kiházásítására került sor a családban. A kisebb gazdák otthon a háztartásban nem is rendelkeztek nagyobb mennyiségű készpénzzel. Az előbb bemutatott vagyonleltár alapján Kovács Rebeka özvegyasszony halála után csupán 29 forint „találtatott” a ruhák között a ládájában.

Ugyanakkor a pénzkölcsönzés nem számított ritkaságnak, elsősorban a módosabb gazdák szoktak az egyháztól, egymástól, vagy az árvapénztárból kamatra pénzt kölcsönözni. A törvényes évi kamat az 1647. évi 144. tc. szerint maximum 6% lehetett.⁴⁹²

Az 1780-as egyházlátogatási jegyzőkönyvben a következőket jegyezték föl az gútai templom pénzeiről:⁴⁹³

„[...] a következő biankó váltókban és kamatra kihelyezett tőkét, úgymint:

	Tőke ft	Kamat	
		ft	d
Tóth Jánosnál 5 százalékra	100	5	
Varga Erzsébetnél 4 százalékra	5		
Móczár Erzsébetnél 4 százalékra	62	4	
Nemes Szabo Györgynél 3 százalékra	50	3	
Perselypénzből körülbelül	33		
Kegyes hagyatékokból ez évben	10		
A lélekharang (melyet ő maga készített) fenntartására a helyi plébános, Benyus György, örökre kifizetett minden kamat nélkül	50		
A biankó váltók kamataiból minden évben befolyik		12	20
Összeg	334		20

A vagyonhoz hozzátartozott az adósság is. A vagyonleltárak esetében mindig följegyezték a zálogba adott földeket, az azokat terhelő összegeket, amelyeket az örökösöknek, vagy vevőknek kellett kiváltani. A pénzbeli adósságokat a végén levonták a vagyon becsárából. Szabó János egésztelkes jobbágy 1776-os vagyonleltára⁴⁹⁴ szerint az összes vagyonát 687 forint és 80 dénárba becsülték. Ezután következett az adósságok számbavétele és az összegzés, majd az örökösökre eső részek meghatározása:

Következnek az Adóságok

1 ^{mo} Szabó János meg maradott Özvegyének Salut Evának Moringja	100.	
2 ^{do} Portiobéli restantia	42.	30.

⁴⁹² KÁLLAY István 1985. 345.

⁴⁹³ GPH Irattára. Magyar fordításban megjelent ANGIAL Béla 2018. 171.

⁴⁹⁴ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Guttai uradalom iratai, jelzet nélkül.

3 ^{io} Tataj Katának néhai Tataj Péter Leányának Szabó János még restáltt	29.	
4 ^{io} Gombai Illus szolgálónak még hátra volt Béré	2.	—
5 ^{io} Néhai Szabó Jánosnak Testamentoma szerént néhai Szabó István édes Fiának hagyott 40. f[orin]tok[na]k ki fizetése emletett Szabó Jánosnak Successorit illetvén, mely 40. f[orin]tokat ki kell fizetni Szabó Katának Molnár János Hűtves Társának azért ki tétettnek	40.	—
6 ^{io} Mártony Mészáros Legénnek Borka Mihály fizetett	17.	—
7 ^{mo} Vörös Juliannának ugyan Borka Mihály fizetett	27.	87.
Summa	258.	17.
Ami illeti Szabó János Eőzvegy[éne]k Moringját mivel 1. hosszú köntöst 6. pár ezüst gombokra és 8. plére lévő ell vitt, a köntöss ugyan odahagyatatik, hanem az ezüst gomboknak és 8. ranczra való pléhek[ne]k az ára Moringjába számláltatik ugy mint	6.	—
Mellyt le vonván a' száz f[orin]tokból, marad még fönt e'vegre fizetendő fizetendő f. 94		
És így kész pénzül ki fizetendő adosságh marad még fönt	252.	17.
Mely adósságh béli Summát le vonvan a' f. 687. d. 80. ugy mint f. 252. d. 17.		
Marad három részre föll osztandó 435. d. 63.		
Mellyből néhai Szabó Ferencznek részire essik	145.	21.
Jánosnak — —	145.	21.
Katiczának — —	145.	21.
Summa	435.	63.

A levéltári adatok alapján egyértelműen elmondható, hogy a 19. század első felében, ha a gútai jobbágy pénzzavarba, adóhátralékba került és szüksége volt készpénzre, akkor leggyakrabban a telkéhez tartozó földjeinek egy részét zálogba adta, így jutott hozzá a pénzhez. A források bőségesen szolgáltatnak adatokat az ilyen ügyletekről, ami azért meglepő, mivel több korabeli földesúri rendelet is tiltotta a jobbágyok földjeinek zálogba adását. Egy 1752-ben kelt primási utasítás a tisztartók részére így fogalmaz: „Sok confusiójára válik az uraságnak, ugy a tiszteteknek is, sőt uraság jövedelmének kisebbitésével, szegénységnek pedig nem kevés romlásával, hogy a lakosok nem csak irtovány földjeiket, de sok helyeken ház után való földeket, réteket, magoktul idegenéteni, zálogosétani és eladni szoktanak, ezután eféle eladások semmiképpen ne engedessenek, mi illeti az ház után való appertinenciákat, irtovány földeket pedig, és réteket nem másképen, hanem tisztartónak

hirivel, úgy hogy hacsak tisztartó pecsétjével nem léssen megerősítve, zálogos levél, vagy akár mely az iránt való contractus, annak semmi ereje nem léssen;[...].”⁴⁹⁵ Az utasítás nem tesz különbséget az eladás és a zálogba adás között, az érsekség szándéka kifejezetten mindkettő korlátozása volt. Egyértelműben fogalmaz az 1802 decemberében Gútán tartott úriszék határozata. Itt is egyaránt tiltotta az eladást és a zálogba adást, ugyanakkor világosan meghatározta az ilyen esetek törvényes kezelésének a folyamatát. A város vezetőit eltiltja a zálogügyletek kezelésétől, és az úriszék hatáskörébe sorolja azokat. „*Valamint tilalmaztatik, hogy a Sessionalis Fundust, és ahoz tartozó appertinentiákat senki el adni, vagy elzálogosítani pinzének el vesztese alatt nemerje, úgy a Birák a Földes Uraság hire nélkül Fundusokat, vagy Földet valakinek adni, vagy mástól el venni, az eránt végső rendelést tenni ne merjen, hanem ha valami Kérdések ez eránt támadnának ezt az Uraság Törvény Székire bé adni tartozzanak.*”⁴⁹⁶ Az eladás és a zálogolás együttes említése azért indokolt a korabeli forrásokban, mivel mindkét esetben a jobbágyingatlan tényleges átadását, illetve birtokba vételét, vagyis elidegenítését jelentette.⁴⁹⁷

Az úrbéri telkek részeinek jobbágyok által történt zálogba adásával alig foglalkozott a történeti és néprajzi szakirodalom, holott jelentősége és országos elterjedése, 1848 előtt a források alapján egyértelműen bizonyítható. A kérdéskör feltáratlansága azért is meglepő, mivel az a néhány munka, amely foglalkozik az ingatlanok zálogba adásának problémájával, mind hangsúlyozza a paraszti gazdálkodásban játszott kiemelt szerepét.⁴⁹⁸ A jogi népszokások gyűjtése során Tárkány Szűcs Ernő is találkozott a zálogba adás szokásával és az ezek részleteit rögzítő záloglevelekkel.⁴⁹⁹

Gútán a vizsgált időszakban többnyire rétet adtak zálogba akár hosszú évekre, de találkozunk szántóföld, belső telek, sőt ház ilyen módon történő elidegenítésével is. Záloglevélre, zálogszerződésre csupán elvélve bukkantam. Többnyire a tanács

⁴⁹⁵ Primási utasítás a tisztartók részére (1752). *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle* 1898. 388–396.

⁴⁹⁶ ŠANR Krajský súd v Komárne. 173. doboz.

⁴⁹⁷ SZABÓ István 1947. 54.

⁴⁹⁸ „*Werbőczy a jobbágybirtok örökléséről-eladásáról szólva, valóban említést sem tett a zálogról s törvények sem rendelkeztek e tekintetben. Ha azonban ezért a jobbágy zálogbirtoklásáról nem vennénk tudomást, a történet tényeit hagynánk figyelmen kívül. Az adatok ugyanis nem hagynak kétséget a felől, hogy a különféle jobbágyhereditásokat a jobbágyok esetenként zálogba bocsátották jobbágytársaiknak, sőt másoknak, akár nemeseznek is. Sőt ez igen gyakran megtörtént. Szinte mindennapi dolog volt: [...]*” SZABÓ István 1947. 54.

⁴⁹⁹ „*A zálog intézménye különösen nagy jelentőségű volt a feudális időkben, mert a hitelszerzésnek — az ingó zálog és a kétes értékű munkahitel mellett — jóformán egyetlen formája volt. Az egyik embernek szüksége volt pénzre, és a kapott kölcsön fejében földjét átadta a hitelezőnek. A föld a hitelezőnél maradt mindaddig, amíg a kölcsönt vissza nem kapta. A kamatokat külön is felszámította, vagy megelégedett a birtokába kerülő föld terméshasznával. Jobbágyok egymás közti zálogügyletét az állami jog nem engedte meg, mégis szokásjogi úton kialakult ez a gyakorlat is. A jobbágyi záloglevelek nagy száma azt mutatja, hogy nagyon is élővé vált rendszerről volt szó, és a legtöbb esetben — például a birtokunkban levő mintegy 40 darab kalotaszegi záloglevél tanúsága szerint — még földesúri hozzájárulást sem szereztek be.*”TÁRKÁNY SZÜCS Ernő 1983. 167-168.

jegyzőkönyvekben, úriszéki iratokban és végrendeletekben találkoztam a zálogról adatokkal. Általános gyakorlat volt, hogy a már idézett tiltások ellenére sem kérték ki földesúr beleegyezését a zálogba adáshoz. Találtam azonban utalásokat arra, hogy készültek írásos szerződések a város vezetőinek beleegyezésével. 1816-ban kelt az alábbi záloglevél, amely Csurgali István és Lengyel Károly gútai jobbágyok közötti zálogba adás feltételeit rögzítette. Az irat külsejéből és tartalmából is arra lehet következtetni, hogy az ilyen szerződések terén nem volt fejlett az írásbeliség. Gyakorlatlan kéz vetette papírra sok hibával, eltérően más helyi jegyzők, hivatalnokok által készített iratoktól. *„Die 1816 dik Esztendőbe 9 dik Juniusba En Leng[y]el Karol Csurgali Janostul Vettem Úr Rittibe Egy Zsák alá Valo Földett Vettem Most 1816 Esztendőbe aszt a földett megy Vettem Kukuricástul ött forinton. Die 1817 dik Esztendőbe Kezdvin ara a földre attam Neki 45 forintott En Legel Károl az Esztendő Kezdvin Szent György Napkor attol az Udőtul attam neki Tisz Esztendőtt én Csurgali Janos a Földemet Birja 1817 1818 1819 1820 1821 1822 1823 1824 1825 1826 Esztendőkre Minden Esztendőbe a Hajtas 10 Garas Tisz Esztendeig a Sumából le Hajlik 5 forint Méggy Marad 40 forint Rajta Tisz Esztendő Mulva Csurgali Janos a Fölgitt Mindin Hiba Nelkul Ki Valthosa aszt a Negven forintot Tartozik Meggy adnyi Csurgali Janos Lengel Karolnak Die 9 dik Junius Szabo Mihaly Varos Birája*

Ezen kitis jobban visgallás alá vitettven nem 30 x hajtodot Esztendőnkint, hanem f 1. Csurgali Janos Sajátt Keze Kereszt Vonása +”⁵⁰⁰

Szabó Mihály bíró aláírása hasonlít az irat többi részéhez, valószínűleg ő készítette, tehát a jegyzőt és a földesúri adminisztrációt megkerülve helyi szinten intézhették ezeket az ügyleteket.

A zálogba adások nyugtalanították Komárom vármegye vezetőit is, mivel az általuk szedett adók befizetését érezték veszélyben forogni a jobbágytelkek elzálogosítása miatt. 1818 év végén elrendelték⁵⁰¹ Gútán és a szomszédos Ekecs községben összeírni azoknak a jobbágyoknak a neveit és ingatlanait, akik ilyen módon elidegenítették a birtokuk egy részét. Bálványi András gútai jegyző az év végén elkészítette a *„Följegyzése Azon Guttai Lakosoknak kik az Sessionalis appertinentiajokból valamelly részt elzálogosétottak”* – című többoldalas jegyzéket.⁵⁰² Az összeírás tartalmazta a gazda, vagy zsellér nevét, aki valamilyen ingatlanát zálogba adta, az ingatlan típusát, nagyságát, a záloghitelező nevét, lakhelyét és az általa adott összeget, valamint azt is, kifizették-e az adót a zálogba adott ingatlan után.

⁵⁰⁰ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Úriszéki iratok 13. doboz.

⁵⁰¹ ŠANR Komárňanská župa I. Közgyűlési jegyzőkönyv 1818. 2504. sz. bj.

⁵⁰² ŠANR Komárňanská župa I. Közgyűlési iratok Lad. 81 Fasc. I N 137.

Az összeírást megvizsgálva számos meglepő jelenséget látunk. A jegyző összegzése szerint 1 belső fundust, $333 \frac{3}{4}$ pozsonyi mérő alá való szántóföldet és 1155 embervágó rétet adtak zálogba a gútaiak. Ezeket az értékeket összevetve az 1800 kamarai összeírásban szereplő mezőgazdasági földek adataival, megállapítható, hogy a szántóföldek 20, a rétek 25 százalékát adták zálogba a gútaiak. A jegyzék 259 zálogba adó nevét tartalmazza, akik közül 24 házas zsellér, a többi töredéktelkes gazda. Az egyik legmeglepőbb a jegyzékben az, hogy a zálogba adott ingatlanok többségét nem gútaiak bírták, de nem is az érsekség jobbágysai. Többen megállapíthatóan nemesek voltak közülük, és sokan a távolabbi csallóközi, mátyusföldi településekről voltak. A vidékiek közül legtöbben a szomszédos Kamocsán laktak, de a többi szomszédos településről, Negyedről, Nyárasdról, Lakszakállasról is használtak néhányan zálogszerződés alapján a gútai határban elsősorban réteket. Távolabbi településekről számosan voltak Nádszegről, Alistálról, Padányból, Nagyabonyból. Akadtak a listán települések, amelyek 30 km-nél is távolabb fekszenek Gútától, mint Vízkelet, Mácséd, Zsigárd, Királyrév. Bálványi András jegyző kimutatása szerint összesen 28 982 forintot vettek föl a zálogba adó gútai gazdák.

A gútai hitelezők, akik a zálogos ingatlanok felét sem használták – mintegy kéttucatnyi személy – nagyon vegyes társaságot alkottak. Szerepel itt Simigh János, Szabó Mihály, Szabó Péter, Sipos Márton, Gögh Péter, Gögh Pál, Fekete Ferenc, Gönczöl István, Hájos Imre, Jaskó Ferenc, stb. Ők egyenként több gazdától is béreltek szántóföldeket és réteket egyaránt. Többségük a módosabb gazdák közé tartozott. A legnagyobb záloghitelező Simig János volt, aki egy tucatnyi gazdától $10 \frac{1}{2}$ pozsonyi mérős szántóföldet és 31 embervágó, vagyis magyar holdnyi rétet használt, mint zálogos földet.

Ez a jegyzék több szempontból eltérő képet fest a gútai jobbágysai vagyoni helyzetéről, mint az eddig vizsgált összeírások, adólajstromok. Olyan jelenségekre is föl hívja a figyelmet, amelyek más említett forrássorozatokból nem kimutathatóak. Előfordult, hogy az adólajstrom alapján önálló gazdának tűnő jobbágnak a földjei nagyrészt zálogban voltak. Az 1800-as összeírásban fél telket bíró gazdaként szerepel Fördös Imre, akinek 4 és fél pozsonyi mérős szántója és 15 hold rétje volt. 1818-ban az özvegy felesége bírja a fél telket, a telkéhez tartozó földjeinek nagy része zálogban volt. A rétekből 3-3 hold volt a gútai Simigh Jánosnál és Szépe Ferencnél. További rétek voltak a kamocsai Györös Andrásnál (3 hold), az ugyancsak kamocsai Bag Andrásnál (2 hold), valamint az Alistáli Juhász Mártonnál (4 hold). A szántókból $1 \frac{1}{2}$ - $1 \frac{1}{2}$ pozsonyi mérő volt zálogban két gútai gazdánál, Dotza Istvánnál és Jaros Andrásnál.

Előfordult azonban ellenkező példa is, mikor a hivatalos összeírás földnélkülinek, vagy töredéktelkesnek tünteti föl a személyt, és ugyanakkor zálogban jelentős ingatlanokat bírt, és azokon gazdálkodott. A Pozsony megyei Kürtről bevándorolt Hájos Imre nemes bognármester 1800-ban a város bognárházában lakott, és házatlan zsellérként szerepelt a kamarai összeírásban. A gútai jegyző zálogösszeírása szerint ő hét gazdától 2 pozsonyi mérő szántót és 33 hold rétet bírt zálogba. Jaskó Ferenc a kamarai összeírásban negyedtelkes jobbágyként tűnik föl, a külső telke 3 pozsonyi mérő szántóból és 6 hold rétből állt. 1818-ban 3 gazdától 5 ½ pozsonyi mérő szántót és 2 hold rétet vett át zálogba használatra. A hivatalos adóösszeírások, urbáriumok előtt rejtve maradt a jobbágybirtokok zálogba adása. A zálogba adásnak több oka lehetett. Fördös Imréné esetében például azért került rá sor, hogy átvészelve a családfő halála miatt előállt munkaerőhiányt a gazdaságban.

A több fölnőtt férfi munkaerővel, igásállatokkal rendelkező gazdák vállaltak a sajátjuk mellett több földet művelni. A készpénzzel rendelkező iparos zálogos földbe fektethette a vagyonát és igyekezett telket szerezni magának, örököseinek, mint tette ezt Hájos Imre bognár. A felszín alatt zajlott egy szűk csoport vagyonszétválása, mint Simig János esetében, ennek egyik eszköze volt a zálogos földek szerzése, használata. A zálogadás megtartotta a rendelkezés jogát a jobbágytelkéhez tartozó ősi birtoka fölött, és így kiválthatta, de el is adhatta zálogbirtokot, ám a vevőnek át kellett vennie a zálogszerződés feltételeit. A záloghitelező jobbágy a zálogba vett földeket tetszése szerint használta, szinte a saját ingatlanaival egyenrangúnak tekinthette. Akik örökölték utána, a zálogolt ingatlanokat is az örökség részeként kezelték és végrendeletileg is határoztak felőlük.⁵⁰³ A jobbágyok zálogügyletei az ingatlanok visszaváltásával kapcsolatban kerültek elsősorban az úriszék elé, mivel gyakran a zálogösszeg letétele ellenében sem akarták visszaadni azokat az eredeti tulajdonosoknak.

A város vezetői is foglalkoztak üléseiken zálogügyletekkel, melyekből az tűnik ki, hogy a város lakosai a helyi jogszokás szerint előnyt élveztek a zálogbavételeknél, hasonlóan, mint az ingatlaneladásoknál. *„Bútsai Istvány könyörög, hogy az itt lakó Fördös Jósefnének Rétyét, melly Alistai Kosár Andrásnál, és Bútsúházi Jánosnál 90. forintokba zálogba vagyon, mint itt való ki válthassa. [...] Mivel a könyörgőnek, mint itt való Lakosnak az illyes Réteknek zálogba vevéséhez a vidékiek előtt, Elsősége vagyon; – Ugyanazért le tévén a' Réten lévő 90*

⁵⁰³ Simig János a végrendeletében csak annyit íratott róluk: *„Zálogos földeimet hagyom feleségem rendelkezése alá.”* ŠANR Krajský súd v Komárne, 173. doboz. Megjelent ANGYAL Béla 2018. 225–227.

Forintokat, a Rétet kezéhez válthattya; Kosár András, és Bútsúházi János pedig a' Pénzüket fell venni köteleztették."⁵⁰⁴

Bálványi András gútai jegyző halála után került az úriszék elé egy hosszan húzódó zálogvisszaváltási ügy. Bálványi az 1826-ban történt halála előtt, mivel „*néhai Te[ekin]t[e]tes Heizler Jakabb Uradalmi Fiscalis Urnak, és másnak pénz el tartozván, és ami tagadhatalan a mértéktelen italba el merülve lévén, e miatt az említett Notarialis belső Telket s házat, mint nem sajátját Jaskó Mihálynak el zálogosította volt, kinek erről semmi hiteles el adási írása nintsen.*” – írták le a per előzményeit a város vezetői 1842-ben.⁵⁰⁵ Az új városi jegyző, Hyross Ferenc a jegyzőtelekhez tartozó, zálogba adott belső telket szeretne volna visszaszerezni, ezért az úriszékhez fordult. A belső telekre 1825-ben Bálványi nótárius 1300 forint záloghitelt kapott Jaskó Ferenc és Mihály testvérektől. Egy kirendelt bizottság az úriszék ülése előtt megbecsülte az időközben Jaskó Mihály által tett javításokat az épületeken, és ezek ismeretében az úriszék 1832. június 25-én döntött: „*a keresetbe vett belső telek rajta fekvő 1350 ft. zálogos sommának s javításoknak lefizetése után a folyamodónak visszaadni rendeltetett.*”⁵⁰⁶ Történt azonban, hogy az úriszéki döntés után 1832-ben leégett a városháza és Hyross Ferenc, akinek ott volt a lakása, ideiglenesen a kérdéses belső telekre és házba költözött. Jaskó Mihály pedig kénytelen volt a testvéréhez, Jaskó Ferenchez hurcolkodni. Hyross negyedévig lakott minden házbér nélkül a házban, majd kiköltözött, visszaadva a telket Jaskó Mihálynak, mivel a kért összeget a tűzkára miatt nem tudta lefizetni. Majd tíz év után, 1842-ben fordult a jegyző újra az úriszékhez, hogy újítsa meg a korábbi döntését, mivel Jaskó Mihály nem hajlandó a telket visszaadni és azt magának ítélni kérte. Jaskó azt próbálta bebizonyítani az úriszék előtt, hogy a belső telek Bálványi András tulajdona volt és adót is fizetett utána, így azt eladhatta. Szerinte nem zálogról, hanem eladásról volt szó az ügylet során 1825-ben. Az úriszék azonban Hyross érvelését fogadta el, hogy a belső telek a birtokában lévő jegyzői fél úrbéri telek része, azt attól elszakítani nem lehet, így a korábbi döntését megújította és a pénz lefizetése után az ingatlant Hyrossnak visszaadni rendelte.

A zálogba adott ingatlanok visszavétele, és az ekkor fölmerült pénzügyi kérdések gyakran komoly mérlegelésre készítették az úriszéket. Az egyik legfontosabb kérdés volt, hogy a napóleoni háborúk alatt bekövetkezett pénzromlás, pénzváltás következményeit hogyan vegyék számításba az ekkor kötött szerződéseknél. Továbbá számíthatnak-e kamatokat a tőkeösszegre, és mennyi haszna volt a zálogos földből a hitelezőnek? 1835-ben a

⁵⁰⁴ GVH Irattára. Tjkv. 1811. 34. sz. bj.

⁵⁰⁵ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Úriszéki iratok 13. doboz.

⁵⁰⁶ ŠANR Krajský soud v Komárne. 173. doboz.

gútai Néveri Péter kérte az úriszéktől a 26 évvel korábban a kamocsai Lukács Benjáminnak zálogba adott földjének visszaítélését. Az egykor 100 forint zálogösszeget először az aktuális értékre számította át az úriszék, majd egyenleget állított az eltelt időben a pénz kamatai és a föld haszna közé. „*A Panaszos Részek között a kötelezett 100 és 809^{ik} Esztendei scala szerint 32 fra számított summa eránt semmi ellenkérdések nem lévén; – ezen egybeszámítás eszközöltetett:*

<i>a Tőke Pénz</i>	<i>32 f.</i>
<i>Ennek 26 eszt[endei] kamatja</i>	<i><u>49 f. 92 d</u></i>
	<i>81 f. 92 d</i>

a föld haszna 6 fba számítván mivel tsupán 14 Esztendőre hozot hasznot tehát ehez hajt, vétetvén fel tesz 84 f – Mely szerént világos, hogy a Zálogos föld haszna által magát kifizetvén, az minden fizetés nélkül Néveri Péternek vissza íteltetik.”⁵⁰⁷

Az úrbéri földek jobbágyságok által történő zálogba adása, országos törvények hiányában, a szokásjog, a helyben kialakított és elfogadott szabályok, árak szerint zajlott évszázadokon keresztül. Törvényekben először 1836-ban került említésre ez a jelenség. Az 1836. évi IV. és V. törvénycikkek⁵⁰⁸ tesznek említést a zálogról. Mindkét esetben a zálog tiltásáról és a földvisszavétel kötelességéről, annak módjáról rendelkezett az országgyűlés. Az 1836-os törvények nyomán a zálogügyletekkel kapcsolatos perek hosszú évekig tartó folyamata indult el. Úriszéki és megyei törvényszéki ítéletek tömkelege próbált rendet rakni a gyakran évtizedekkel korábban keletkezett zálogszerződések útvesztőiben.

A gútai városi vezetők 1844 tavaszán levelet írtak a szomszédos Kamocsa községnek, amelyben eltiltották a kamocsaiakat a gútai zálogos földek és rétek használatától, sőt, többnek a vetését is kiszántották a gútai határban. A történeteket az 1836. évi IV. törvénycikk 11. paragrafusával indokolták a gútai bírák, amely tiltotta az úrbéri földek zálogba adását. A kamocsaiak inkább a két település között folyamatban lévő határper miatti bosszúra gyanakodtak, és nem hagyták annyiban a dolgot. Az úriszékhez fordultak, azonban az 1844 júniusában Gútán tartott úriszék elutasította a kárpótlási igényüket. 1845 januárjában a megyei törvényszékre írtak levelet a kárvallott kamocsai gazdák. „*Gutta mező város határa a' csekély kiterjedésű Kamocsa helység szomszédságában levén, régibb idő óta szokásban volt, hogy a' guttai egyes lakosok fölösleg földjeikből, vagy rétjeikből, mellyek különben is a' Vág kirohanásai, és többször járhatlansága miatt a' szükséges munka elmulasztásával parlagon*

⁵⁰⁷ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Úriszéki jegyzőkönyvek 1750–1848. Jegyzőkönyv 1835, 86. sz. bj.

⁵⁰⁸ 1836. évi IV. t. cz. A jobbágyságok költözése eseteiben tartando módrol s rendrol s ugyanazon költözés következményeiről. 1836. évi V. t. cz. A jobbágy-telki állományról. In MÁRKUS Dezső (szerk.) 1896. 15–28.

hevernek – leginkább régebbi adóbeli elmaradások teljesítéseért szorítván, a' kamocsa[i] egyes lakosoknak egy egy darabot oly formán adtak át, hogy a' rájuk adott összegből a' törvényes kamaton fölül, bizonyos, még pedig nemélyikből fölösleg summa hajolván le, utobb a' rét vagy szántóföld ingyen vissza ment a' tulajdonos kezére. Mely egyezkedés a' két szomszéd lakosok által számos éveken keresztül minden letiltás nélkül gyakoroltatott; annyival is inkább; mivel Gutta m. város magát mindig szabadalmas városnak tartván, e' mellett minden jobbágyi tartozását pénzzel teljesítvén, semmi efféle jobbágyi megszorításoktól sem ők, sem a' kamocsaiak nem tarthattak."⁵⁰⁹ A továbbiakban leírják a zálogos földek elvételét tőlük, és az úriszék számukra kedvezőtlen ítéletét. Kérik a törvényszéket, „*hogy legyen kegyes nyomorú sorsokat, 's elhagyatott ügyeket felfogni, 's őket vagy a' rétek és földek birtokába helyheztetni, vagy pedig pénzeket vissza fizeteni.*”⁵¹⁰

A komáromi Polgári Törvényszék 1845 novemberében a kamocsaiak javára döntött, és a pénzek visszafizetésére kötelezte a gútai gazdákat. Azoknak a vagyonát, akik nem tudtak eleget tenni a bírósági döntésnek és nem kárpótolták a kamocsai hitelezőiket, 1846 decemberében zár alá vették, majd elárverezték. Az árverezés előtt a gútai vezetőkől álló bizottság fölbecsülte a zár alá vett ingó és ingatlan vagyonokat. A becslőbizottság által készített és 1847 januárjában aláírt jegyzékben⁵¹¹ 86 gútai jobbágy neve szerepelt. Többeknél megállapították, hogy elmozdulás történt a bírósági ítélet óta. Akadt, akinél megállapításuk szerint a föld használatából származó többéves haszon meghaladta a felvett tőke összegét, így nem a zálogbaadó, hanem a kamocsai zálogbavevő tartozik kifizetni a különbséget a gútai gazdának. Olyan peres felek is akadtak, akik közös megegyezés után visszavonták a keresetüket. A legtöbben azonban képtelenek voltak kártalanítani a kamocsai hitelezőiket, így a vagyonukat a becsáron árverésre bocsátották. A nagyszámú ingatlan egyszerre történő áruba bocsátásának természetes következménye volt, hogy az árverésen lezuhantak az árak és tulajdonképpen elkótyavetyélték több gútai gazda telkét. Felső Nagy Istvánnak, aki nemes Pethes Andrásnak 102 forinttal tartozott, ¼ úrbéri telkét 1800 forintra becsülték. Az árverésből csupán 800 forint jött be. Istya Tóth Ignác a kamocsai Lukács Péternek maradt adósa 242 forinttal. Az ¼ úrbéri telkét 1780 forintra becsülték, a másodszori árverésen 1847 augusztusában a házáért és a telkéért összesen csupán 422 forintot adtak.

Az 1836. évi törvények értelmében meg kellett szüntetni a zálogokat, az ingatlanokat pedig vissza kellett juttatni a jobbágytelkek állományába, amelyekből azokat kiszakították. A

⁵⁰⁹ ŠANR Komárňanská župa I. Rendezetlen iratok.

⁵¹⁰ Uo.

⁵¹¹ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Úriszéki iratok 18. doboz.

gútai jobbágyságok egymás között keletkezett szerződéseit, és a zálogba adott ingatlanokat is rendezni kellett. Gyakran ezeket is csak peres úton sikerült nyugvópontra juttatni. 1846-ban Kiss Szabó János azzal a kéréssel fordult az úriszékhez, hogy édesapja, néhai Szabó János által ½ úrbéri telkéhez tartozó, Madarász Gergelynek 40 évre zálogba adott bókonyi földjének „kiadására szoríttassanak” Madarász Gergely és László testvérek. Az úriszéki ítéletből⁵¹² kitűnik, hogy a zálogba adás 1811-ben történt 40 évre olyan feltétellel, hogy Madarász Gergely 400 forintot adott Szabó Jánosnak, aki köteles volt évente 10 forintot visszaadni, majd az egész összeg visszafizetése után a föld visszakérülhet az ½ úrbéri telek külső állományába. Az úriszék elrendelte visszaadni a földet, megállapította továbbá azt is, hogy földesúri jóváhagyás nélkül keletkezett a kérdéses zálogszerződés. A pénzügyek rendezésével kapcsolatban a következő döntést hozta: „a mi pedig a zálogos pénzt illeti, a szerződés tartalmához, de a zálog természetéhez képest is attól kamatok nem járván, miután a szerződés 1811^{ik} évi március 2kán keletkezett, s így a közönséges pénzcsökkentési korszakban származik fel, a még hátralevő 6 évre a kikötött évi 10 forintnyi zálogpénzt évenkénti 2 váltóforintra szállíttatván le, Madarász László és Gergely összesen 12 váltóforintban lesznek Szabó János és Horváth János által kielégítendőek. Mivel pedig a visszaszármazandó földön akolház is építettett, az megbecsülendő s a becsár fele Madarász testvéreknek kifizetendő lészen.”

A jobbágyság örökösdése

A jobbágyság nemzedékeit a birtoklás szempontjából az örökösdési szokások kötötték össze. Az öröklési szokásjog jelentős mértékben befolyásolta a háztartások összetételét, az egyéni paraszti életút alakulását, az egyén státuszát. Magyarországon a jobbágyság öröklése terén három öröklési szokás volt gyakorlatban a 18–19. században. A magyarság körében a legelterjedtebb a *fiúági* örökösdés volt, amely esetében az ingatlanok a fiú örökösök között öröklődtek, a lányokat kifizették ingóságokkal vagy pénzzel. A fiági örökösdés szokását a nemességre vonatkozóan Werbőczy Hármaskönyve iktatta törvénybe, feltehetően ennek hatására terjedt el a parasztság körében.⁵¹³ Országosan kisebb mértékben volt elterjedt, elsősorban a betelepült német származású lakosság körében, a *törzsöröklés* rendszere.⁵¹⁴ Ez azt jelentette, hogy a fiúágon is csak egy fiú viszi tovább az ingatlant, tehát az osztatlan öröklést preferálta. A gyakorlatban ennél a típusnál az ingatlant nem öröklő utódok kompenzálásának különböző módjai alakultak ki, taníttatás, készpénzben történő kifizetés,

⁵¹² ŠANR Krajský súd v Komárne, 173. doboz.

⁵¹³ GYÁNI Gábor – KÖVÉR György 2003. 48.

⁵¹⁴ A törzsöröklés rendszeréről a nagyrészt németek lakta Zsámbék mezővárosból hoz példákat HUSZ Ildikó 2002.

stb. A harmadik rendszer, az *osztályos* örökösödés törvényi szabályozás nyomán alakult ki és terjedt el. Az 1840-es reformországgyűlésen először hoztak törvényt a jobbágyok örökösödéséről,⁵¹⁵ amely szerint az utódok nemétől függetlenül, a fiú és a leány az ingatlanból egyforma mértékben részesedett. A 19. század negyvenes éveitől a hagyományosan elterjedt fiági örökléssel szemben a törvényes szabályozás az osztályos örökösödést kívánta általánossá tenni. Az egyenlő öröklés elve azonban a több évszázados fiúági öröklés megszokásával szemben nehezen tudott érvényesülni. A paraszti közösségekben a fiúági öröklés elfogadott volt, és igazságosnak tartották, az egyenlő öröklés elve törvénybe iktatása után is még évtizedekig gyakorlatban maradt.

A fiági és az osztályos örökösödési szokások az ingatlanvagyon felosztását preferálták, a törzsöröklési mód esetében az ingatlanvagyon egybetartását szorgalmazták. Az egyes öröklési rendszerek további szokáselemeket is tartalmaztak, amelyek döntően befolyásolták annak működését. A fiági és az osztályos örökösödés esetében a családfő haláláig megtartotta a vagyont, annak felosztására az utódok között általában csak ezután került sor. Az időközben megnősült fiú utódok családotul a szüleikkel laktak és gazdálkodtak, így gyakran alakultak ki többcsaládos háztartások. A fiági rendszernek fontos eleme volt a lányok kiházásának szokása is, mikor a leány utódokat ruhafélékkel, ágyi ruhákkal, állattal, esetleg készpénzzel látták el férjhez menetelük alkalmával. A törzsöröklésnél általános gyakorlat volt a szülők visszavonulása, öregkorukra a gazdálkodást átengedték a fiúutódok valamelyikének. Még életükben kijelölték a fiúutódokat, ő maradt a szülői háznál és átadták neki a vagyon egy részét is. A többi megnősült fiú elkerült a szülői háztól, máshol kereste a megélhetését.

Gútán a vizsgált időszakban 1840-ig a fiági öröklés volt érvényben, az ingatlanvagyon fiúutódok közötti felosztását helyezték előnybe. Nem tudjuk, mikor alakult ki ez a megszokás, azonban egy primási utasítás az érsekség tiszttartói részére már 1752-ben egyértelműen fogalmaz: „*fundualis appertinentiáknak szegény jobbágyok gyermekei között való osztzkodása, mely által mint a publicum, mint uraság terhét viselő jobbágyság, és gazdák nagyon erőlténnetnek, kihez képest a szokott kiházásán kívül ingatlan jókból semmi osztályt ne adjanak a leányoknak.*”⁵¹⁶ A leányutódok tehát férjhezmenetelük alkalmával csak kiházást, vagy móringót kaptak, amely legtöbbször ruha- és ágyneműből, esetleg állatokból állt. Ingatlanok közül csupán gyümölcsöskert fordul elő a kiházás alkalmával, kivételes esetben még pénzösszeggel találkozunk. Az öröklés, osztzkodás a fiúutódok között

⁵¹⁵ 1840. évi VIII. t. cz. A jobbágyok örökösödéséről. In MÁRKUS Dezső (szerk.) 1896. 95–98.

⁵¹⁶ Primási utasítás a tiszttartók részére. *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*, 1898. 394.

csak a családfő halála után történt meg, korábban csak kivételes esetekben juthattak hozzá a telekrészükhöz.

A jobbágyfölszabadítás előtti öröklési rendszerben a magyar jog megkülönböztette az ún. *ősi* birtokot az apa *szerzett* birtokától, és a fiúági öröklés a gyakorlatban csak az ősi birtokra vonatkozott. Ősi jussnak tekintették az úrbéri telket minden részével együtt, a házat, a kertet, a gazdasági eszközöket és egyéb ingóságokat, amelyek öregapáról, apáról származtak a vagyon birtokosára. Szerzett volt minden ingatlan, állat és ingóság, amelyet az apa életében saját jövedelméből vett, cserélt. A szerzett vagyontárgyat, ha örökítették, maga is ősi jószágga változhatott. Az öröklés esetén az ősi jussról a vagyon birtokosa nem rendelkezhetett szabadon, abból minden fiúleszármazottját rész illette. A szerzett vagyonról annak gazdája szabadon végrendelkezhetett, bármelyik gyermekének adhatta. A vizsgált időszakban megfigyelhető az öröklési rendszer változása, amelyet elsősorban az új törvényi szabályozások sora idézett elő. A reformországgyűlések törvényei közül már említettem az 1840. évi törvényt a leányági örökösödés törvénybe iktatásáról. A földek túlzott elaprózódását kívánta megakadályozni az 1836. évi V. törvénycikk 4 §-a,⁵¹⁷ amely a jobbágytelek fölosztását a földesúr bejegyzésével tette lehetővé, ekkor is csak negyed telekre. A törvény azonban megengedte, hogy a korábban ennél kisebb méretre osztott telkek változatlanok maradjanak. Gútán már a jobbágyfölszabadítás idején a negyedteleknél kisebbet használók voltak többségben a jobbágyok között. A negyedtelket, vagy nagyobbbat használó gazdák száma 1847-ben 180-an, a negyed- és a nyolcadtelek közötti méretű urbáriális földdel 264-en rendelkeztek. Sőt, 105 gazda még nyolcadteleknél is kisebbet birtokolt.⁵¹⁸

A jobbágyok végrendeletei, valamint a különböző örökösödési perek értékes forrásai voltak munkámnak. A földesúri alattvalók hagyatéki ügyeinek intézése a földesúr, az uradalom feladata volt, az úriszéki iratok között bőségesen találunk vonatkozó adatokat.⁵¹⁹ Az örökösödési ügyek ugyanis gyakran váltak úriszéki perek tárgyává. Egyik gyakran vitatott kérdés volt az úriszék előtt a vagyon egyes részeinek ősi, vagy szerzett jellege. Az utód nélkül elhalt jobbágy ősi javai, ha nem voltak vérségi oldalági rokonai sem, a földesúrra szálltak. Ez a kérdés ugyancsak gyakran terelődött peres útra. További problémák merülhettek föl az özvegyasszonyok öröklési jogával kapcsolatban.⁵²⁰ A feleség korai halála esetén a

⁵¹⁷ 1836. évi V. t. cz. *A jobbágyok-telki állományról*. In MÁRKUS Dezső (szerk.) 1896. 18–29.

⁵¹⁸ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Úrbéri ügyek E/65.

⁵¹⁹ Az úriszéki örökösödési ügyekről összefoglalóan KÁLLAY István 1985. 406–445. Újabban gazdag úriszéki anyagot tárt föl BÁRTH János 2018. 129–152

⁵²⁰ „*A jobbágy özvegye megmaradhatott a jobbágytelken annak gazdajaként is, ha viselte a telek terheit, ami egyúttal azt jelentette, hogy eleget kellett tennie a telek művelésével és kihasználásával szemben fennálló*

hozományának mibenléte és annak sorsa is több esetben jogi útra került. Mindkét szülő halála esetén az árvákat illető vagyon sorsának intézésére a mezőváros a vizsgált időszakban külön személyt jelölt ki, az „árvák Attya” külön számadást vezetett, ő volt az árvapénztár legfőbb kezelője. A város vezetésének fontos szerep jutott az egyéb örökösödési ügyekben is. A kisebb vitás kérdéseket gyakran a tanács maga eldöntötte, ha valamelyik peres fél nem fogadta azt el, akkor került az úriszék elé. Az úriszékre került perekben is pótolhatatlan szerep jutott a város vezetőinek, jegyzőjének, hiszen senki nem tudott pontosabb információkat adni az egyes gútai jobbágyságok vagyonáról, annak ősi, vagy szerzett voltáról, rokoni kapcsolatairól, gazdasági felkészültségéről, az évekkel korábban lezajlott házasságkötések alkalmával a menyasszonyok hozományáról, az árvák helyzetéről, stb. Az általuk kiállított bizonyáglevelék, becslések, vagyonleltárak és rögzített tanúvallomások nélkül elképzelhetetlen volt úriszék működése. A megtárgyalt kérdéseknek, a kiállított különböző iratoknak a városi tanácsi jegyzőkönyvekben is mindig nyoma maradt.

Az örökléssel kapcsolatos iratanyag értelemszerűen a jobbágy népességet érintette, tehát azt a rétegét a lakosságnak, ahol volt osztható vagyon. Jóval kevesebb adatom van a zsellér lakosságról. A házas zsellérek esetében a belső telek és ház megosztásával lehet találkozni a forrásokban, a házatlan zsellérek öröklési szokásai rejtve maradtak a levéltári anyagban. Az iratokkal kapcsolatban még meg kell jegyezni, hogy azokról a vagyon- és státuszátörökítési folyamatokról számolnak be, amelyekben vitás kérdések merültek föl és valamelyik örökös perre vitte az ügyet. Az örökléseknek a többsége, a vagyon fölosztása, korabeli kifejezéssel az *osztály*, csendben, az utódok közös megegyezésével ment végbe. Ezekről nincsenek konkrét írásos adatok. A különböző adóösszeírások sorozatainak összevetéséből lehet csupán megállapítani, hogyan változott az egyes családfők vagyoni helyzete.

A vizsgált időszakban a gútai jobbágyság körében elfogadott vagyonörökítési módnak számított a végrendeletkezés. A jobbágyi végrendeletek írásáról már a 18. század közepétől vannak szórványos adatok, azt azonban nem lehet megállapítani, hogy a gútai lakosok körében mennyire volt elterjedt szokás a vagyonról még a birtokos életében rendelkezni. A végrendeletek írása a város néhány vezetőjének és a jegyzőnek a jelenlétében történt. Egy szokásos formula vezette be testamentumot. *„Én Molnár István elmémben egészséges de testemben beteges illyes rendelést kívántam Jószágomrul tenni ugy mint Elsőben is Bűnös lelkemet hagyom az én Istenemnek és Teremtőmnek akitől is vettem Másodszor az rothadó*

követelményeknek. A terheket azonban esetleg leszállították özvegysege idejére, illetőleg addig, míg fiai felnőttek.” SZABÓ István 1947. 30.

*Testemet hagyom a Föld gyomrának ahonnét származot.*⁵²¹ Hasonló ismétlődő bevezetés: „*A Szent, és el oszthatatlan Háromságnak Atyának, Fiúnak és Sz. Lélek Istennek nevében Ammen! Én alább is meg írt Csete Örsébet, néhai Nagy Ferentz özvegye, beteg ágyamba érezvén Testi erőmnek fogyását, de a miatt ép, és egészséges elmével bírván hogy történhető holtom után minden Egyenetlenségek el mellőztessenek maradandó vagyonomról e következő rendelkezésemet kívántam tenni amint is: Először. Ajánlom az én bűnös Lelkemet az én Teremtő Istenemnek, Testemet pedig a föld gyomrának, a honnét vette eredetét.*”⁵²²

Az örökhagyó sohasem törekedett a teljes vagyonának számbavételére, csupán a fontosabb vagyონrészeket és tárgyakat nevezte meg. Az úrbéri telekről, *sessióról* nem rendelkezhetett a jobbágy, ezért sokszor nem is kerül megemlítésre, de ha rendelkezni akart felőle, akkor mindig első helyen van a listán a vagyontárgyak között. „Másodszor. *Vagyon Fél sessiom, mellyről igaz ugyan hogy egyéb rendelkezést nem tehetek, hanem hogy ez, János fiamra, és meg halálozott Istvány fiamtól származott Panni onokámra háromollyon: – azonban tegyen az Érdemes Tanács történhető holtom után erről leg igazságosabb Rendelést.*”⁵²³ A testamentumban a következő általában a ház említése, gyakran elrendelve, hogy az örökösök közül ki marad a házban, esetleg azt is, melyik szobában lakóul. Az állatok és gazdasági eszközök általában a telket öröklő férfiutódokra maradnak. A gyümölcsöskertekből azonban, különösen, ha az *ősi* jószág, a leányok is mindig örökölnék. Ha van még hajadon leányutód, a fiúutódok, akik az ősi telket megöröklik, feladatuk kapják, hogy ha férjhez megy, házasítsák ki őt illendően. Előfordult még, hogy egyházi célokra, misére is hagyott valamilyen összeget az örökhagyó, esetleg intézkedett a temetéséről.

A jobbágyság végrendeletét az uradalmi ügyész is megvizsgálta, és ha úgy találta, hogy sérülnek a földesúr jogai, akkor „ellene mondott” a testamentum egyes pontjainak. Leggyakrabban az jelentette a problémát, hogy az úrbéri telek egyes részeiről is végrendelkezni akart az örökhagyó, holott ez a jog a földesúrra illette. További problémát jelenthetett, ha utód nélkül hunyt el a jobbágy, és mégis végrendeletileg egyes vagyontárgyait rokonaira, ismerőseire akarta hagyni, holott a magvaszakadt jobbágy vagyona a földesúrra háramlott.

Az örökösök a végrendelettel gyakran azért nem értettek egyet, mivel a gyümölcsöskertek elosztásánál, amelyet a helyi jogszokás szerint nagyon komolyan vettek, a leányörökösök megkárosítva érezték magukat. 1830-ban Csete Nagy Ferenc két leánya azért

⁵²¹ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Guttai uradalom iratai, Vegyes iratok (1776).

⁵²² EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Úriszéki iratok 16. doboz. (1829)

⁵²³ Uo. (1829)

fordult az úriszékhez, mivel sérelmesnek érezték édesanyjuk, Csete Erzsébet végrendeletének néhány pontját. „*Testamentomi Rendeléssén mi alúl írt alázatos esedező két leányai annyibúl semmiképen meg nem nyúgodhatunk, hogy a Guttai határba, nevezetessen a Kiss Szigeti Téren hat darabba fekvő Gyümölsös Kertyeibúl minékünk kettőnknek a Testamentom 4^{ik} punctuma szerént egy Kertet és pedig a leg rosszabbat, mint egy 60. szilva fábul allót hagyván, a többi öt kertekben Ferentz, Jóseff és János Férfji testvéreinket örökösétette légyen – ami el szenvedhetetlen kárunkal.*

Mint hogy pedig nevezett édes Anyánk az emlétett hat Kertyeibúl egyet sem szerzett, hanem azok az ő édes Atyáruól Csete Mihályruól, ami öreg atyánkrúól háromlottanak birtokába, és így részént anyai Juss, részént ősi Jóság tekintetébúl a fentebb elő hozott Testamentomi Rendelésse édes anyánknak mi reánk nézve felettébb káros lévén alázatos tergyruól esedezünk méltóztatna a Méltóságos Urasság Széke hat darabbúl álló Gyümölsös kertyeinket köztünk életbe maradott három leány és három férjfi testvérek közt egyenlően fell osztatni kegyessen el rendelni anyival is inkább hogy noha, valamint ezen Kertek, úgy Ferentz Jóseff és János testvéreink birtokába maradott fél Sessio, – és a Ház, nem ami édes atyánkrúól Nagy Ferentzruól, – hanem Csete Őrsébet édes Anyánkrúól származván, – még is többnyire, és átallyába ezen anyai Jussunkba nevezett férjfi Testvéreink örökösödnek:”⁵²⁴

A leányörökösök a siker reményében támadhatták meg a végrendeletet, ha a gyümölcsöskertek elosztását érezték sérelmesnek. Más volt a helyzet, ha a vagyon egyéb részeiből is akartak örökölni. A városi tanács ilyenkor a kiházásításon és a kertekben leányoknak járó jusson kívül másról hallani sem akart. „*Nehai Gőrze Tóth Feretz leányai, és pedig az első házasságbul származott és férjénél lévő Eva, Anna és Rozália, nem külömben a második Feleségével nemzett, Őrsébet hajadon leanya könyörögnek hogy nevezett attyok, minden Testamentomi rendelés nélkül mülván ki ez árnyék világbul, Janos és Istvány Testvereik[ne]k kezeik között maradott házi Eszközökbül, marhákbul kikeleti, és Senegoriai kertekbül – az őket illető Jussok rendeltetne el, részekre ki adatni. [...] A Három férjnél lévő leányok Eva, Anna és Rozália, férjhez menések alkalmával a bé vet szokás szerint mind ágyi mind testi Ruházatbul úgy szinte marhákbul mint egyike kapván egy borjúzandó úszót ki lévén illendően elégitve, a Házi Eszközökbül és a marhákbul részekre annál inkább sem itéltethetik semi hogy János és Istvány Testvéreik birtokába maradott ött ló, és három darab szarvas marha szükségesek az egy egész sessiojok birásához, és a köz terhek elviseléséhez kivévén Őrsébet hajadon leányt, akit a két férjfi Testvér férjhez menése idején, illendően férjhez adni,*

⁵²⁴ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Úriszéki iratok 16. doboz. (1830)

és nékie szinte egy harmadfű üszöt juttatni kötelessek lesznek. Ami a két kertet illeti – bizonyos lévén az, hogy a kikeleti kert ösrül maradt légyen, azertis egyenlően illeti mind a két [helyesen hat A. B.] Testvért, – Senegoriai masik kertet pedig a Férjfi két Testvér nem kertnek, hanem kert után való Erdőnek állítván lenni, tsak ugy marad a helyly mellett, ha ezt bé bizonyittyak, hogy ez Erdő nem pedig kert. – Melly végzést a férjfi két Testvér meg nem akarván állani, és a negy Leánynak a kikeleti ősi kertből semit engedni, ügyőket a Te[kinte]ttes Úr széke elejbe kivannyak terjeszteni.”⁵²⁵

Az úrbéri jobbágytelekről az örökösök lemondhattak és így az elméletileg visszaszállt a földesúrra, aki bárkinek használatba adhatta. Az úriszék, amely döntött a szabadon maradt telekről, elsősorban azt mérlegelte, mennyire tud eleget tenni az új használó a telekkel járó földesúri terheknek, adóknak. A gazdasági szempontok ilyenkor még az oldalági rokonok telekszerzési törekvéseit, a vérségi kapcsolatból adódó jogait is fölülírták.

Ketskeméthy István az 1800-as kamarai összeírásban mint házas zsellér és molnár került összeírásra. Házassága révén hozzájutott 1/8 jobbágytelekhez, mellyel azonban a feljegyzések szerint nem sokat törődött. Felesége halála után a telekhez tartozó földeket zálogba adta, és 1815. november 25-én a gútai *Fellvállások Jegyzőkönyvébe* bejegyezték a töredéktelke, sőt, a háza eladását is. Az eladásnál megjelentek Ketskeméthy István gyermekei, Ferenc és Katalin is, akik az eladás jóváhagyásával lemondtak az örökségükről. A vevő, Horváth István egésztelkes jobbágy 100 forintot fizetett a telekért és házért, „*azon fellül, mivel minden ezen 1/8 Sessióhoz tartozandó, Földek és Rétek zálogba vagynak azokat a’ Vevő Horváth Istvány Úr tartozik a’ maga Pénzén ki váltani.*”⁵²⁶ Ketskeméthy István 1816 márciusában, 55 éves korában meghalt. Horváth István két hónappal később levelet írt a régensnek, aki a primási szék üresedése miatt az érseki birtokokat igazgatta, és leírta, miként vette meg Ketskeméthy házát 100 forintért, „*ezen alkalmatossággal önként által engedte nékem Ketskeméthy Istvány az ellső Feleségétül reá maradt, és már több Esztendőktül fogva másoknál zálogba lévő 1/8 Sessiójátis, hogy én azt ki válthassam*”. Mint írja, Ketskeméthy azóta meghalt és a fia lemondott a telekről, ezért kéri a régenszt „*azon fent irtt 1/8 Sessiót, bértokomba adni Kegyesen méltóztasson.*” Hosszas indoklásában leírja, hogy hat fiúgyermeke van, és „*elegendő erővel birok a’ Sessióhoz kaptsult terheknek elégtételéhez, [...]*.” Horváth István levelében még azt is megemlíti, hogy édesapja, Horváth János több évig volt a város bírāja, „*mind én ifjuságomtul fogva, a’ Város Tanátsába lévén, még azon környüállásokban is: midön némely nyughatatlan Lakosoknak kárhoyatos indulatosságai, ezen Városh*

⁵²⁵ GVH Irattára. Tj.kv. 8. sz. bj. (1829. november 25.)

⁵²⁶ GVH Irattára. FVJ 1815. 330. sz. bj.

zurzavarba kevervén, mindeneket fell dultak, én jobbágyi hivségemet Kegyelmes Uramhoz tántoréthatatlanul meg tartottam, és hivségemnek példájával másokat is a' nyugodalomra, és hasonló hivsége ösztönözni soha meg nem szüntem.”⁵²⁷ Utalva ezzel az 1802-ben kirobbant zendülésre és az azóta is a város lakosai közt lappangó ellenállásra az érseki puszták birtoklása miatt. Levele mellé csatolta a gútai előjárók bizonyságlevelét arról, hogy egy egész telket bír, a kötelességeinek mindig eleget tett, és a fiaival együtt „józan, jámbor, engedelmes, és békességes természetű Lakosok.”⁵²⁸ Másik levél is található az iratcsomóban, mégpedig a városi tanácstól, amelyben leírják a Horváth és Ketskeméthy között lezajlott adásvételt. Mivel a tanács tudatában volt annak, hogy a jobbágytelkek adásvételei csak a földesúr jóváhagyásával történhetnek, és az öröklési szokások szerint azt Ketskeméthy gyermekei öröklik, a levél így zárul: „minthogy pedig mi a' Sessiót, mint Ketskeméthy Istvány első Feleségétől maradt Fiát illető Jussat, Horváth Istváynak által adni nem engedtük; tehát Ketskeméthy Istvány a' Fiát ki már 17. Esztendőket fellül halladott, és szinte Leányát eleibünk hozván, ezek is a' Horváth Istváynak tett által adást, kezeik kereszt vonyasukkal meg erősítettén, ezen tselekedetükkel a' Sessiórul le mondottak: – melly okbul az 1/8 Sessió üressen maradván, annak fell kéréséért Horváth Istványt a' Méltóságos Uraságnak Kegyességéhez utasítottuk.”⁵²⁹

Az iratcsomóban megtalálható a gútai Bartalos Ferenc levele az úriszékhez, amelyben magának kéri a Ketskeméthy István után üressen maradt 1/8 telket. Kérését azzal indokolta, hogy öregapja, néhai Bartalos András a testvérhúgának, Bartalos Erzsébetnek, Hegedüs András feleségének engedett át ¼ telket az atyai telekből. Ez a negyedtelek Erzsébet két lánya között osztódott, akik közül az egyik, Hegedüs Katalin Ketskeméthy István első felesége volt, ennek révén jutott az 1/8 telek a Ketskeméthy család kezeihez. Először Hegedüs Katalin hunyt el, akinek halála után az özvegy férj a telekhez tartozó földeket, réteket elzálogosította, majd eladta a házát is Horváth Istvánnak, s végül a fia is lemondott a telekről. A *Fellvállások Jegyzőkönyvéből* az is kiderül, hogy Ketskeméthy háza egy udvarban volt, egy belső funduson feküdt Bartalos Ferenc házával. Bartalos azzal érvel a telek neki ítéltével mellett, hogy az a birtokában „lévő ősi Sessiónak egyik része, mellynek terheit mind eddig mindenkor többet viseltem én, mintsem Ketskeméthy Istvány, ki ell zálogosítottván annak minden részit, a' hozzá kaptsolt terhekkal igen keveset gondult; mivel inkább a' molnár mestersége után látott;

⁵²⁷ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Gazdasági ülések jegyzőkönyvei, Guttai uradalom, 6885. csomó.

⁵²⁸ Uo.

⁵²⁹ Uo.

[...]”⁵³⁰ Az úriszék döntését nem ismerem, azonban a végső kimenetele kitűnik az 1818/19. évi „*Osztó Lajstomból*”, amely alapján a rét, vessző és nád nyilasokat kiosztották a gazdáknak. Ezt a jegyzéket a városi jegyző vezette minden évben, megtalálhatók benne az egyes jobbágytelkek a tulajdonosok szerint. Tehát ha egy telek az idők folyamán osztódott, a telek sorszáma után egymás alatt sorakoztak a birtokosok nevei és résztulajdonuk aránya. Az osztólajstromban a 152. sorszámú telek így oszlott meg: „*B. Szénási Istvány 4/8, Bartalos Ferentz 2/8, Horváth Istvány 1/8, Bodó [?] Andrásné 1/8*”.⁵³¹ Tehát az úriszék végső soron úgy ítélte meg, Horváth István jobb gazdája lesz a teleknek, mint Bartalos Ferenc és az előbbi javára döntött.

A népességnövekedés nyomán fölgyorsult teleksztöröklés egyre nyilvánvalóbbá tette, hogy a jobbágyi status átörökítése sok család számára csupán vágyálom marad. Mivel az érsekség a vizsgált időszakban nem tett kísérletet újabb jobbágytelkek kimérésére, a meglévő töredéktelkek kiegészítésére, életképes gazdasággá alakítására, egyes gútai gazdák már a 18. század végén az öröklési rendszer megváltoztatásában látták a zsellérsorba süllyedés megakadályozásának a módját. Simigh Péter, aki a 18. század végén hosszú évekig volt bíró és a nemességet a család részére megszerezte, 1804-ben kelt végrendeletében ingó és ingatlan vagyonát legidősebb fiára, Simigh Jánosra hagyta, aki már 24 éve vele gazdálkodott.⁵³² Az érsekség, bizonyára a Simigh Péterrel, a végrendelkezővel hosszú évtizedekig fönntartott jó kapcsolat miatt, a helyi öröklési szokásokkal ellentétben jóváhagyta, hogy egy fiú örökölje az ősi egy egész telket és a hozzá tartozó minden ingatlan és ingó vagyont. Azonban ez korántsem ment olyan könnyen, hiába apellált Simigh Péter a gyermekei megértésére a végrendeletének utolsó soraiban: „*Kérem tehát kedves gyermekeimet, hogy mind ezen rendeléseimet megtartani elnemulassák, hogy az én hideg hamvaim békességben nyugodjanak.*”⁵³³ Végrendeletének átültetése a gyakorlatba nem ment zökkenőmentesen. Gyermekei közül többen is megtámadták annak egyes pontjait és hosszú évtizedekig tartó úriszéki perek kerekedtek abból, hogy a hagyományos fiúági örökösödéssel szemben tulajdonképpen a törzsöröklés rendszerét léptette életbe. A perről és a vagyon további sorsáról majd a Simigh család történetét taglaló részben szólok részletesen. Simigh Péter végrendelete azonban egyedi eset, nem találok hasonlóval a vizsgált időszakban.

⁵³⁰ Uo.

⁵³¹ ŠANR Krajský súd v Komárne, 173. doboz.

⁵³² EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Úriszéki iratok 18. doboz. (1840-ben készült hitelesített másolata Simigh Péter végrendeletének).

⁵³³ Uo.

Az 1830-as és 1840-es években a reformországgyűlések törvényei gyakoroltak hatást az öröklés rendjére, melyek az osztályos örökösödést vezették be és tiltották a telkek negyed teleknél kisebbre osztását. Ugyanakkor a jogszabályok által kikényszerített változásokon kívül a rendszer további elemeinek módosításától (például a szülők megtartják osztatlanul a vagyont a halálukig) mereven elzárkóztak a gútaiak. Ennek a nehezen mozduló, évszázados hagyományba gyökerező rendszernek szinte minden mozzanata kiolvasható az alábbi 1842-ben kelt városi tanácsi határozatból. *„Ollé Erzsébet néhai Csurgali Kondé Ferencz özvegye, elő terjeszti: hogy tsak nem régente Házát, házmenését, és 7/12 Urbéri Telkét Kondé Ferencz, Ignác, és Jóseff házas fiai közt élteben felosztani akarván, a belső Telken lévő Épületek Varga János, Varga Ferencz, Tánczos Antal belső és Ollé Ignác külső Tanácsbéliek által olly képpen betsültettek 2100 vfra, hogy az épületek birtokába jelesül az első szobaba maradandó Jóseff 400 fkat a hátulsó szobába maradandó Ignác fia pedig 300 vfkat 's így mind a ketten 1/3 juss képpen 700 fkat fizessenek Ferencz bátyoknak, a ki magának ugyan a belső Telken házat épéthessen: miszerént e betsü árt sokallván ezt lejjebb szallettatni vagy az épületeket újra betsültetni kéri.*

Miután özvegy Ollé Erzsébet akkoron midön házát három fiai közt való elrendelés végett megbetsültette, két leányairul említettést nem tévén, kik az új Törvények értelme szerént három férfi Tatvéreikkel mind a Házban mind az 7/12 Urbéri Telekben egyenlő örökösnek tekintetnek, ehez járulván az is, hogy az újabbi Törvények Teleknek ¼ Telken alul, 's így kisebb részekre való megszaggatását, és osztályát világossan tiltanák, de különben is a hol még a szülék éllnek ott a gyermekeknek semijük se lenne, a Tanács alázatos véleményét oda nyilatkoztatja, hogy özvegy Ollé Erzsébet által fiai közt kezdetben vett osztály tökéletesen meg semmitessen, 's ezt férfi és leány gyermekei tsak közös annyoknak halála után szorgalmaztassák – addig is egyet értőleg együtt maradjanak, 's gazdálkodjanak.”⁵³⁴ Nem láttak tehát más kiutat a város vezetői a telkes jobbágyi státusz megőrzésére, a zsellérsorba csúszás megakadályozására, mint a nagycsaládi gazdálkodást.

Nagyon sok feszültséget szült a leányok egyenlő öröklését előíró törvény. Hatálybalépése után előfordult, hogy már kiházásított leányok kérték a családfő halála után a férfitudókkal egyenlő jussukat, akik természetesen tiltakoztak a törvény visszamenőleges alkalmazása ellen. Gyakoribb volt azonban, hogy a fiútestvérek és a szüleik igyekeztek rábírní a férjhez menni készülő leányokat, hogy kiházásításuk fejében mondjanak le a részükről a telekből. Gyakorlatban tehát a fiúági öröklést próbálták rejtve, megkérdőjelezhető

⁵³⁴ GVH Irattára. Tjkv. 1841/42. 199. sz. bj. (1842. május 21.)

eszközökkel fönntartani. 1841-ben a gútai nemes Szabó Anna, ifjabb Simigh Péter újdonsült felesége fordult a vármegyéhez, hogy egyenesen a közgyűlési jegyzőkönyvben rögzítsék „ellentmondását” a bátyja, Szabó Dávid által reá és férjére kényszerített egyezséggel szemben. Történt ugyanis, hogy „1841^{iki} Februar 9^{ikén} az ellent mondónak jelenleg már törvényes férje 's hites Társával N[eme]s. Ifjabb Simigh Péternél történt kéz fogása alkalmával, – attol egy örökös Egyességnek keresztelt olyatén téritvényt csikart ki mi szerint – ellent nem álva az ellent mondónak n[eme]s Családbeli eredése (holott újabb hazai törvények, még a' nem nemes Jobbágys Leányainak is Férfi testvéreikkel egyenlő osztozhatási jogot adnak) az a' közös Szülék után maradott nevezetes értékből, – csupán két tehénnel – két kancza lóval (melyet szabad tetszése szerint választhatna ki) – továbbá 250 Fr. v. cz. Summa kész pénzzel, és végre az úgy nevezett Frummer kerttel, – tartoznék egész örökksége fejében be érni és meg elégedni.”⁵³⁵ A leányutódok örökösödésével kapcsolatban megszorodott perek jellemezték az úriszék üléseit a negyvenes években a jobbágyszabadításig. Az elkövetkező évtizedekben a birtokviszonyok és a jogi környezet változása ellenére a fiúági örökösödés szokása jogszokásként élt tovább, egyes elemei egészen a huszadik század elejéig.

⁵³⁵ ŠANR Komárnanská župa I. Közgyűlési iratok I 1841/228.

A mezőváros önkormányzata

A feudalizmus kori mezőváros, *oppidum* olyan település, amely jogilag a jobbágyfalu, a község, *possessio* és a szabad királyi város, *civitas* között állt.⁵³⁶ Az egyszerű jobbágyközségektől elsősorban az különböztette meg, hogy privilégiumokkal, szabadalmakkal rendelkezett.⁵³⁷ A szabad királyi városok és a mezővárosok közötti legnagyobb különbség abban volt, hogy az előbbi lakóit a történelmi fejlődés során kivették a földesúri kötelezettségek alól és országrendiségre emelkedtek, a polgárság rendjeként jelentek meg.⁵³⁸ A mezővárosok jogi szabályozásával csak elvétve találkozunk a feudalizmus kori jogszabályokban, ellentétben a szabad királyi városokkal, amelyek már a 15. században jogi szabályozás által kiemelkedtek a magyarországi települések sorából.

A mezővárosok földesúri joghatóság alatt álló települések voltak, az egyes mezővárosok kiváltságai, szabadalmi között jelentős különbségek voltak. Jogi szempontból feloszthatjuk a mezővárosokat *privilegizált* és *nem privilegizált* mezővárosokra. Az előbbieket privilégiumokkal, a királytól kapott kiváltságokkal is rendelkeztek, az utóbbiak csupán a földesúrtól szerződésben rögzített könnyítésekkel rendelkeztek szolgáltatásaikat illetően.⁵³⁹ Királyi kiváltság lehetett a lakók vámmentessége, vagy országos vásártartás joga a város részére. A földesúri szerződésben rögzített kedvezmények közül a legfontosabb volt, hogy szolgáltatásaikat kollektíve teljesíthették, természetbeni kötelezettségeiket is pénzben fizették. Mindkét mezővárostípus rendelkezett választott tisztviselőkkel, önkormányzattal, akik intézhették a nekik átengedett ügyeket. Az egyes mezővárosok önkormányzatának jogkörei is jelentősen eltérhettek egymástól, mivel ezeket rendeletileg a földesúr határozta meg.

Az oppidumok földesurainak rendi állása változatos volt, lehettek világi és egyházi személyek. Az egyházi mezővárosok számát, amelyek közé Gúta is tartozott, 1828-ban 50-re becsülik.⁵⁴⁰ Az esztergomi érsekség birtokain 1800-ban 85 települést írtak össze: három várost, 11 mezővárost, 61 falut és 10 pusztát.⁵⁴¹ A érseki birtokokat uradalmakba szervezték, témánk szempontjából a legfontosabb uradalmak az érsekújvári és a gútai, amelyeknek központjai 1848-ig a nekik nevet adó mezővárosok voltak.

⁵³⁶ Lásd bővebben BÁRTH János 1996. 132–139.

⁵³⁷ „MEZŐVÁROS, (mező-város) ösz. fn. Széles ért. nyílt, kerítetlen város, melynek lakosai leginkább mezei munkával, földmiveléssel foglalkodnak. Szorosb ért. oly község, mely a falvak osztályából bizonyos szabadalmak, pl. vásártartási jog által kivétettek, de a királyi városok osztályába nem tartoznak. Egyébiránt a mezővárosok között sok, és nagy különbségek vannak.” CZUCZOR Gergely – FOGARASI János 1867. 537.

⁵³⁸ CZIZMADIA Andor 1962. 3.

⁵³⁹ Uo. 8.

⁵⁴⁰ PÁLMÁNY Béla 1995. 21.

⁵⁴¹ DÓKA Klára 1995. 95.

Gúta történetét a 18. század közepéig taglaló fejezetben már említettem, hogy a település lakóit először II. Lajos király által 1525-ben kiadott oklevél⁵⁴² ruházta föl kiváltságokkal. *Gwtha possessio* (Gúta falu) lakóit, akik szarvasmarha-, ló- és halkereskedelmet űznek, felmenti minden vám, harmincad, hídpénz vízen és szárazon való fizetése alól, mivel nincsenek szántóföldjeik és csak halászatból kénytelenek élni. A kiváltságok megadása összefüggött azzal, hogy Gúta az érseki uradalom egyik központja volt Komárom megyében, jelentős volt a vizahalászata, és a halat rendszeresen szállították Bécsbe és más városokba szerte az országban. A Rákóczi-szabadságharc lezárulása után Gúta továbbra is az érsekség birtoka és kiváltságos mezőváros. III. Károly magyar király 1725-ben egyrészt megerősítette Gúta kiváltságait, továbbá négy országos vásár rendezési jogával ruházta föl.⁵⁴³

Királyi szabadalmi révén Gúta *privilegizált mezőváros* volt. A vizsgált időszakban a használatos kisebb városi körpecséten az esztergomi főegyházmegye védőszentjének, Szent Adalbertnek az alakja mellett a pecsétmezőben a szent nevének kezdőbetűin S A kívül a „*Privilegizált Guta mezőváros pecsétje*“ latin szöveg rövidítése látható: *S[igilvm] P[rivilegiati] - O[ppidi] G[uta]*.⁵⁴⁴ Az önkormányzat szervei által kiadott hivatalos leveleket is gyakran a 18. században a következő formula vezette be: „*Mi Privilegiált Gutta Mező Varosnak Biraja és Eskütt Tanacsa [...]*.”

Az önkormányzat szervei és azok választása

A mezővárosokat az egyszerű jobbágyközségektől az is megkülönböztette, hogy önkormányzatot, bírót és tisztviselőket választhattak. A választott önkormányzatnak meghatározott hatáskörei voltak. Jogában állt a város gazdasági, igazgatási ügyeinek intézése, és a jogszolgáltatás, valamint a közösség képviselése.⁵⁴⁵

Gútán a vizsgált időszakban a földesúri hatalomból következő funkciók egy jelentős részét, gazdasági, közigazgatási és bírósági téren az érsekség a városi bíró és az előjáróság útján gyakorolta. Minden olyan ügy, mely nem az egyes ember magánügye volt, valamilyen formában kihatott a közösségre – legyen az akár a magánélet szférája is – ennek az intézménynek a hatáskörébe tartozott. A megye által közvetített állami feladatokat is ellátott elsősorban az adókievetés és behajtás, valamint a hadsereg ellátása terén.

⁵⁴² Az eredeti oklevél, megtalálható ŠANR PKN, fond Gúta mezőváros, 2. doboz. Magyar fordításban megjelent ANGYAL Béla 2018. 64. Fordította Darvas Máttyás.

⁵⁴³ A két eredeti oklevél megtalálható ŠANR PKN, fond Gúta mezőváros, 1. doboz. Magyar fordításban megjelent ANGYAL Béla 2018. 119–122., és 123–124. Fordította Darvas Máttyás.

⁵⁴⁴ NOVÁK, Jozef 2008. 451–452.

⁵⁴⁵ CSIZMADIA Andor 1962. 20.

A városi bíróválasztásról rendelkezett a Mária Terézia-féle központi urbárium kilencedik punctuma, amely kimondta „*A Birói hivatalra az Uraság hármat nevezzen, kik közül a község egyet, az Uraság Tisztjének jelenlétében Szabadon válasszon, az Uraság mindazonáltal a választottat rossz viselésére nézve letehesse, és meg is büntethesse, a letett Biró helyett pedig más rendeltessék meg irt mód szerint. Ellenben az notariust és Eskütteket a Község maga földes Ura nélkül választ, és el is bocsájthatja.*”⁵⁴⁶

Az önkormányzat választásáról részletesebb adatokkal 1787-ből rendelkezem. Július 10-én Gútán úriszéket tartottak, amelyen Batthyány József prímás érsek elnökölt. Az úriszék összehívását számos panaszlevél előzte meg, amelyeket az érseknek és a vármegyének címeztek a város lakói és gazdasági visszaélésekkel vádolták meg az előző években regnáló bírákat és előjáróikat. Az úriszéken részt vett az uradalom gazdasági vezetője, az érsekség ügyvédje, valamint „*összve hivattatván az belső és külső Tanács s az egész Község*”.⁵⁴⁷ Az úriszék megtárgyalta a gútaiak részéről az írásban a város vezetése ellen beadott panaszokat. Az első 4 ponttal kapcsolatban, melyekben az előző bírók tevékenységét bíralták és az elszámoltatásukat szorgalmazták, az úriszék összevont határozatot hozott: „*a' mi az Birák változtatását illeti: mivel hogy mind az Főlséges parancsolatok, mind pedig az régi szokás szerént az Birák és esküttek választása minden esztendőn mindenszentek nap tájba tartatik, és valamint a' Nemes Varmegye híre nélkül a mostani Birákot letenni, és újakat választani nem lehet [...] úgy tekintvén a jó rendtartásnak modgyát fogja az Urasság requirálni az nemes varmegyét: Hogy annak ideibe rendelie, hogy az Magistratualis szemelnek, és az Uraság Tisztjének jelenlétében meg halgatván az kösséget Főlséges rendelések szerént, a kik leg alkalmatossabbaknak fognak talaltatni, azok rendeltessenek elől járóknak, és mivel a' Birónak több foglalatossági vannak, és minden gyanuságnak eltavoztatására és azon jővedelmeknek mellyeket eddig az Biro bé beszedett, és erogált számadására különös Perceptor akkor rendeltessék, a ki mellé három személy meg eskütessek, kiknek tudománya nélkül semmit bé venni és erogálni ne merjen, addig is pediglen a mostani elől Jarokhoz minden engedelmességgel s-bizodalommal s-becsülettel viseltessenek, akik kötelessek hitek szerént hivatalaikban hiven és igazán el jární.*”⁵⁴⁸

A városban 1802. év elején kirobbant nyílt lázadás után december 21-én újabb úriszéket tartottak, ahol „*a belső rend tartás eránt kiadatott Regulák*” is megtárgyalásra

⁵⁴⁶ ŠANR Kraský súd v Komárne. 173. doboz.

⁵⁴⁷ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Guttai uradalom iratai. Jelzet nélkül.

⁵⁴⁸ Uo.

kerültek.⁵⁴⁹ A rendszabályok első pontjában megismétlik az 1787-ben hozott határozatot a külön perceptori, adószedői poszt létrehozásáról, a második pontban pedig elrendelik a község által választott személyek részvételével a város számadásainak évenkénti felülvizsgálatát. Majd gazdasági szabályok következnek a legeltetéssel, állattartással, rétgazdálkodással kapcsolatban. Ismételten elrendelik az úrbéri telkek és tartozékaik eladásának és zálogba vetésének tilalmát. A regulák utolsó három pontja az önkormányzat igazságszolgáltatási jogkörével és az előjárók fizetésével, napidíjával, költségtérítésével foglalkozik. *„Hogy ha a Lakosok közül valakit valami vétke, és excessusa miat büntetni szükséges volna, a Biráknak nem adatik 12. pálcza, vagy 12. forint büntetésen felől nagyobb hatalom, hanem az Uraságnak, vagy az Uraság Tisztjének nagyobra való büntetés, és ítélet fent tartatik és az ollyantén bűnös embert az Uraságnak tartoznak bé jelenteni.”* Elrendeli az úriszék, hogy ezután a bíráknak, az esküdteknek és a jegyzőnek sem szabad fizetés címén földet, rétet, nádat adni, azt készpénzben kell kiadni a város kasszájából, és meghatározták a fizetések nagyságát is:

<i>„Úgy mint a Birónak</i>	<i>150. forint, ötszáz kéve Rőzse</i>
<i>Perceptornak</i>	<i>100.</i>
<i>Hat Senatornak per</i>	<i>f 50. – 300.</i>
<i>Város Gazdájának</i>	<i>60.</i>
<i>Két Fertály Mesterek[ne]k per</i>	<i>30. – 60</i>
<i>Hadnagynak</i>	<i>40.</i>
<i>Hat külső Tanácsbéliek[ne]k</i>	<i>25. – 150</i>
<i>Két Polgároknak per</i>	<i>30. – 60</i>
<i>Négy Hajdúnak per</i>	<i>35. – 140</i>
<i>Két éjjeli vigyázóknak per</i>	<i>25. – 50.</i>
<i>Három Hajósna per</i>	<i>6. – 18.</i>
<i>Borbélnak</i>	<i>100.</i>
<i>Kántornak</i>	<i>100.</i>
<i>Plebanosnak visitatio szerint</i>	<i>58.</i>
<i>Notariusnak</i>	<i>200. és 800 kéve Rőzse fűrésze[lve]</i>
<i>Egyház finak</i>	<i>25.</i>
<i>Bába Aszszonynak</i>	<i>15.</i>
<i>Kémény Tisztitónak</i>	<i>12.</i>

⁵⁴⁹ ŠANR Kraský súd v Komárne. 173. doboz.

Birónak, Notariusnak, és Eskütteknek Diurnum xr. 30

Alattok lévőeknek

18.

A Rőzsét vágják a Zsellérek, a Gazdák horgyák.

10° A Birónak maga tevése szerint a Vendégekre Város szolgálaira a Város Cassája számára Költséget tenni szabad nem lészen, hanem hogyha valamelly ollyas személy és vendég a város dolgában a Város házához a Birák hirivel, és tudtával szállana, az eránt a Birák által már ki szabott bonificatio a Notariusnak, aki az ollyatén vendéget provideálni fogja, kész pinzül bonificaltatni fog úgy mint:

Főlöstőkőmért x. 15.

Ebédért 45.

Vacsoráért 30.

*És illy formán minden nemű a Város számára eddig tenni szokot Bolt, Mészárszék, és Korcsmabéli Contók és Auszczugálisok egyáltájlában tilalmaztatnak.*⁵⁵⁰

Az önkormányzat működéséről, a tisztségviselők választásáról, az önkormányzat gyakorlati tevékenységéről valós képet a 19. század első feléből fönmaradt öt tanácsi jegyzőkönyvből nyerhetünk.⁵⁵¹ A bíróválasztás minden évben november első napjaiban történt, az uradalmi tiszttartó vezetésével ekkor tartották az „építőszéket”. Jelen voltak a vármegye küldöttei, akik a választási jegyzőkönyvet hitelesítették. Az erre az alkalomra összehívott népgyűlésen a város lakosai közül az adózók voltak jelen, akik beleszólhattak az önkormányzat megválasztásába. A bírói posztra, aki egyben a tanács feje volt, a földesúr jelölt három személyt, akik közül azután a tanács jelenlévő tagjai és a község népéből kijelölt személyek megválasztották a bírót. A bírói posztra a tehetősebb gazdákat jelölték. A három személy jelölésére a gyakorlatban az uradalmi tiszttartó tett javaslatot minden évben. A tiszttartó volt az, aki a legélénkebb kapcsolatban volt a város vezetőivel, számára fontos volt, hogy olyan ember kerüljön a bírói posztra, akivel együtt tud dolgozni, végrehajtja az utasításait és megfelelő tekintéllyel rendelkezik a városban. A mezővárosi önkormányzatra a földesúr és az érsekség gazdasági vezetői elsősorban úgy tekintettek, mint az uradalom

⁵⁵⁰ Uo.

⁵⁵¹ A tanácsi jegyzőkönyvek a Gútai Városi Hivatal anyakönyvi részlegén találhatók egy vasszekrényben. A jegyzőkönyvek 1811, 1828/29, 1829/30, 1841/42 és 1845/46 naptári, illetve katonai évekről készültek. Található itt még egy fedőlap nélküli könyv is, amelybe 1800 és 1850 között a lakosok ingatlanainak eladásait és cseréit jegyezte föl az önkormányzat. Ezt a könyvet többször *Fellvállások Jegyzőkönyve* (FVJ) néven emlegetik. Az általam megtalált és földolgozott öt tanácsi jegyzőkönyv egy nagyobb irattári gyűjtemény része lehetett, a többi darabjának a sorsa ismeretlen. A levéltárakról szóló törvény alapján ezeket az állami levéltárba kellett volna leadni a múlt század ötvenes éveiben, de a város akkori vezetői bizonyára nem is tudtak a létezésükről, így maradhattak meg a hivatalban.

gazdálkodását, vezetését megkönnyítő szervezetre. A tiszttartó október végén elküldte javaslatát az uradalmi ügyésznek, aki általában jóváhagyta azt. Az építőszék ülése után a tiszttartó jelentést írt az eredményről az ügyésznek, megküldte a megválasztott bírók névsorát az uradalom településeire.⁵⁵² A jelölésnél a kiválasztott személy esetében a tiszttartó följegyezte, mekkora úrbéri telket bírnak az egyes jelöltek, volt-e már bíró, esetleg most is ő tölti be a posztot, vagy csupán esküdt az illető. 1843 októberében Váczy Imre gútai uradalmi tiszttartó azt írta a jóváhagyásra küldött jelölőlistához csatolt levelében az ügyésznek: „*Gúttan leg inkább a mostani Bíró Tánczos Antal (ki egyebbkint a leg becsületesebb ember, de igen gyenge előljáró) lágyságának tulajdonítható azon hanyagság, hogy eme község se a kaszállást úgy mint tartozna, se a gyűjtést rendes időre be nem végezte, s így az uradalomnak tetemes kárt okozott, mind eddig pedig úgy szólván semmi szénát B[álvány]szakallasrúl el nem fuvaroztatott, ötöt mint Biróságra alkalmatlan a ki jelelendők sorából ki hagyandónak vélné a Tizstség.*”⁵⁵³ A levél mellett található jelöltek névsorában már az olvasható: „*Tánczos Antal mostani Bíró jövőre alkalmatlannak találtatván*”. A három jelölt pedig „*1. Borka Ferencz 1 ¼ Telkes R[ómai]catolicus Eskütt; 2. Fekete Ferencz 2/4 Telkes [...]; 3. Szabó Lajos 2/4 Telkes [...]*.” December 2-án írt jelentésében tudatja az ügyésszel, hogy Fekete Ferencet választották Gútán bírónak.⁵⁵⁴

A bíró segítőtársa az adminisztráció vezetője, a jegyző volt, aki gyakran évtizedekig töltötte be ezt a tisztséget. Idegenből érkezett, a földesúr jelölte őt is a tisztségre, annak ellenére, hogy a Mária Terézia-féle urbárium a mezőváros részére biztosította a szabad nótáriusválasztás jogát. Mint írnok és a törvények szakértője részt vett valamennyi tanácsülésen. A bíró és a jegyző illetményében az előbb ismertetett rendeletben felsorolt juttatásokon kívül a faggyú is szerepelt, amelyet gyertyának, világításra használtak. A két legfőbb vezetőn kívül az előjáróság a 19. század első felében állt még 8–10 tagú *Belső* és 21–24 tagú *Külső Tanácsból*. A Belső Tanács tagjai munkájukért fizetséget kaptak. A Külső Tanács tagjainak mintegy fele fizetségért végezte munkáját, a másik fele a tagoknak pénzjuttatás nélkül dolgozott a testületben. A Külső Tanács tagjainak illetménye a fele volt a Belső Tanács tagjaiénak. A tanácstagokat nem választották újra minden évben, csupán az elmúlt építőszék óta elhunyt, vagy lemondott tagok helyébe választottak új tagokat. A bíró után a legfontosabb választott tisztségek az önkormányzatban az adószedői poszt és a város

⁵⁵² Az Érsekújvári és a Gútai uradalomban az egyes uradalmakhoz tartozó településekben a bírói jelölésekkel kapcsolatos levelezés megtalálható EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár. Úriszéki iratok és jegyzőkönyvek 1750–1848. Községi bírók kijelölése és választása fondjában.

⁵⁵³ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár. Úriszéki iratok és jegyzőkönyvek 1750–1848. Községi bírók kijelölése és választása. 70. doboz.

⁵⁵⁴ Uo.

gazdája hivatala volt. A város gazdája az adókat leszámítva, feljegyzéseket vezetett a város minden bevételéről és kiadásáról. Ezeken a fontos posztokon sem került sor minden évben személycserékre, voltak, akik éveket betöltötték tisztüket. Az építőszék csupán megerősítette őket hivatalukban a következő évre. Ha mégis sor került választásra, a tanács által javasolt személyekre szavaztak, belőlük választották ki az új tisztségviselőket.

A tanács saját soraiból jelölt a város hadnagya tisztségre is. Ebben az esetben sem került sor minden évben változásra. Munkájáért pénzen kívül egy pár csizmát kapott minden évben. A hadnagy elsősorban a bírónak nyújtott segítséget a rendészeti feladatok elvégzésében.

Az építőszék alkalmával a tanács tagjai közül megválasztotta a két fertálmestert.⁵⁵⁵ A város utcák szerint négy fertályra volt osztva, és ezekből kettő-kettő alkotta az *alsó*, illetve a *felső járást*. Nevezték ezt a két városrészt *Alvígnek* és *Puruknak* is. A fertálmesterek feladata volt a közvetítés a városi tanács és a városrészek között. Híreket, leveleket vittek, segítettek az adó beszédésében, a közmunkák szervezésében, stb.

A tanács összetételét vizsgálva a 19. század első felében, kiderül, hogy családokon belül nem öröklődtek ugyan az egyes tisztségek, de néhány módosabb családban apáról fiúra szállt a tanácsbeli tagság. A Simigh névvel (Ferenc, Péter, János, majd újra Péter) az egész vizsgált időszakban találkozunk, gyakran töltenek be bírói, adószedői, gyámatyái tisztségeket. Hasonlóan több nemzedéken keresztül képviselve vannak a Borka, Horváth, Szabó családok is az egyes hivatalokban. A hivatali karrierhez jelentős jobbágygazdaság, személyi rátermettség és nem utolsósorban az uradalom vezetőinek támogatása kellett. Mint az érsekség bizalmi emberei foglalták el hivatalukat, feladatuk volt, hogy a nyugodt termelőmunkát biztosítsák, kiszolgálják az érsekség gazdasági érdekeit.

A Belső és Külső Tanács tagjainál is megfigyelhető az időbeli fokozatos előrelépés a ranglétrán. Először a fiatal ambiciózus gazda fizetetlenként foglalt helyet a *választottak*, a Külső Tanács tagjai közt. Ezt úgy nevezték, „a város közlakosiból ki jelöltek” többeket és közülük a két testület tagjai szavazással kiválasztottak egyet. Idővel, ha valaki meghalt, a testület fizetéssel rendelkező tagjai közül választhattak a helyére, és ezután már fizetéssel rendelkezett. Ha a Belső Tanácsban üresedés volt, a Külső Tanácsból a fizetéssel rendelkezők közül választottak a helyére. A Belső Tanács tagjának lenni már jól fizetett és komoly pozíciónak számított. Bírói posztra csak a Belső Tanács tagjai, vagy ritkábban a Külső Tanács fizetéssel bíró tapasztalt tagjai közül jelölhettek három személyt. Gyakorlatilag a saját

⁵⁵⁵ Fertálmesterek más mezővárosokban és szabad királyi városokban is voltak. A fertálmesterségről bővebben CSIZMADIA Andor 1942.

soraikból választottak a főbb posztokra is, idővel egy eléggé zárt közösségként működött a város vezetése. A rokonsági háló és a személyes kapcsolati rendszer segítségével termelte ki az előljárást az utánpótlását. Nincsenek adataim arról, hogy az ilyen politikai karrier mögött pontosan milyen kapcsolati háló húzódott meg. Az sem világos, csupán sejthető, hogy patrónus kliensi viszonyok is meghúzódhattak egyes módosabb családok tagjainak politikai, önkormányzati karrierje mögött. A szavazatokért bizonyára komoly lobbizás folyhatott az építészék előtt.

A városelőljárási karrier alapja azonban a jobbágygazdaság volt, nélküle elképzelhetetlen volt bekerülni a vezetésbe. Ennek következtében a Belső Tanács összetétele, az esküdtek vagyoni helyzete eltért a város lakóinak átlagától, és a 19. század első felében a távolság csak nőtt a két csoport között. A 8–10 tagú szűkebb vezetés tagjai mindig legalább féltelkes, vagy attól nagyobb telekkel rendelkező jobbágyok voltak, mindeközben a város lakói között pedig a töredéktelkesek száma és a zselléresedés egyre nagyobb méreteket öltött. 1811-ben a Belső Tanács összetétele és tagjai telkeinek nagysága a következő volt: 1. Simigh János 1 ½; 2. Butsai István 4/8; 3. Tóth István 4/8; 4. Árgyusi Ferentz 4/5; 5. Gógh Péter ¾; 6. Horváth István 1; 7. Dobi Máthé ½; 8. Szabó Mihály 3/8; 9. Pálovits Ferentz (a bíró) 4/8; 10. Borka Ferentz 4/8. 1844 novemberében a következő összetételű Belső Tanácsot választották meg: 1. Fekete Ferenc (a bíró) 1 ¼; 2. Borka Ferenc 1 2/3; 3. Szabó László 1 1/4; 4. Varga János 2/4; 5. Telekes Imre 2/4; 6. Tánzos Antal 2/4; 7. Szabó Márton 1 1/8; 8. Simigh Péter 1; 9. Páczer Ignác 5/6.⁵⁵⁶

Hasonlóan politikai és gazdasági szempontból fontos bizalmi állás volt a város hites jegyzőjének hivatala is. A város írásbeliségének ő volt a letéteményese, pontos és szorgalmas munkája nélkül elképzelhetetlen volt az önkormányzat működése, ő volt a törvényesség legfőbb őre is a városban. A megválasztásának módjáról rendelkezett az úrbérrendezés idejében elfogadott urbárium, a község döntésére bízva azt. A gyakorlat azonban ettől lényegesen eltért. A földesúr magának tartotta fenn a jelölés jogát, a jelöléssel a járási főszolgabírónak is egyet kellett értenie, aki az uradalmi tiszttartóval együtt beiktatta őt a hivatalába. Egyetértési joga volt a kinevezést illetően a községnek is, bár ennek a jogosságát is vitatta a földesúr.

1807-ben az érseki szék megüresedése miatt a jelentős jogkörökkel fölruházott prefektus a gútai jegyzői hivatalra Prileszky Józsefet jelölte. Prileszky 1807. április 1-én levelet küldött a prefektusnak, melyben megköszönte a jelölést és közölte vele, hogy a város

⁵⁵⁶ A tanács összetételét a tanácsi jegyzőkönyvekben, a jobbágytelkek nagyságára vonatkozó adatokat több korabeli összeírásban találtam.

tanácsa és a főszolgabíró is egyetértett személyének a nótáriusi posztra történő kinevezésével, „mindazonáltal a ‘rebellis Község reá állani nem akar, én Notarius nem lehetek, de lenni sem akarok már többé, mivel előre látom melly nagy veszedelembé tenném Szerentsémet egy illy rebellis község között.”⁵⁵⁷ A levelében továbbá beszámol a gútai lázongók újabb bécsi útjáról, majd azzal fejezi be, elutazik Esztergomba. Útközben megáll Komáromban és a főszolgabíró is informálni fogja, és neki is megköszöni a kegyességét. Négy nap múlva egy újabb Esztergomban kelt levelet írt Prileszky a prefektusnak, ebben már arról informálta őt, hogy Komáromban találkozott a bírakkal és a főszolgabíró ismét megerősítette a jegyzői hivatalában és másnap, a vármegyegyűlésen is támogatást kapott. „[...] az is meg hagyatott, hogy engem a Communitás előtt hivatalomban meg erősítsen. Mi történik akkor és azután, egyedüll a ‘Mennyei Bölts rendelés tudhattya!”⁵⁵⁸ Pár nap múlva meg kellett jelennie Gútán, hogy folytassa hivatali munkáját. Kérte a prefektus további támogatását. Prileszky József beiktatásáról nem találtam adatokat, de az bizonyos, hogy a község tiltakozása ellenére is megtörtént az eskütétel, és tíz évig volt a város nótáriusa.

Jóval nagyobb zűrzavarral járt 1826-ban, a város korábbi részeges jegyzőjének, Bálványi Andrásnak március végén bekövetkezett halála után, az üresen maradt jegyzői hivatal betöltése. Az történt ugyanis, hogy Horváthy János csallóközi járási főszolgabíró pár nappal Bálványi halála után levelet írt Ratkovszky István prímási direktornak és a nagy rendetlenségben hagyott gútai jegyzői hivatal minél előbbi betöltését sürgette, ugyanakkor Lévay István vármegyei esküdtet ajánlotta erre a hivatalra. Lévayt a gútaiak is szívesen fogadták. A direktortól nem érkezett válasz, mire a főszolgabíró május 10-én kiment Gútára és fölesküdtette Lévay Istvánt a jegyzői hivatalra. Pár nappal később Heizler Jakab uradalmi ügyész jelent meg Gútán és Lévay azonnali elküldését, valamint helyére Hyross Ferenc szalkai nótárius kinevezését követelte. „a ‘ [gútai] Birót vasra leendő verettetéssel fenyegetvén ha ő a ‘ városháza kultsait, és a ‘ Notariális Irományokat Lévay Istvány Urnak ki adni merészelne [...].”⁵⁵⁹ Horváthy az események után levelet írt a vármegye közgyűlésének és kérte, erősítsék meg Lévay Istvánt a hivatalában, hiszen a gútaiak is őt kívánják jegyzőjüknek és az urbárium szerint joguk van nótáriust választani. „Gutta Mező Város Közönsége” nevében is levél ment a vármegyére, melyben beszámoltak az eseményekről: a Belső és Külső Tanács kívánságáról Lévay jegyzői kinevezését illetően, és annak eskütételéről, majd Heizler Jakab fiskális durva elutasító magatartásáról, fenyegetéseiről.

⁵⁵⁷ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Guttai uradalom iratai. Gúta perben használt eredeti iratok.

⁵⁵⁸ Uo.

⁵⁵⁹ ŠANR Komárnianska župa I. Közgyűlési iratok Lad. 97. Fasc. 5. No 54.

Kérdezik a vármegyét, vajon jogukban áll-e elutasítani azt a jegyzőt, „akit az uradalmi Tiztség erővel a nyakunkra hozni kíván [...] a Mélytoságos Uradalmi Tiztség azzal akar hatalmat venni, hogy Prileszky Jossefet, és Bálványi Andrást az Uradalmi Tiztség a Községtől meg kérettetvén, a‘ Község az Uradalmi Tiztség recomendtioja el válolták ugyan. De Ó Fájdalom most tapasztaljuk, hogy mely szerencsetlenségben ejtették ezek az recomendált Notariusok, az varosunkat, ahol az Első a Nagy Adósságban verte; a Másik az Egész Archivumunkat oly gyalázatosan hagyta, hogy bár több Esztendő múlva lehessen rendben szedni [...]”.⁵⁶⁰

Az uradalom sem hagyta azonban annyiban a dolgot, maga Ratkovszky István direktor egyenesen gróf Nádasdi Leopold Komárom vármegyei főispánnak írt hosszú levelet, kijelentve benne, hogy Horváthy János cselekedete törvénytelen volt. Véleménye szerint azért akarják a gútaiak Lévay Istvánt jegyzőnek, mivel az érsekség elleni lázítókhoz húz, nyugtalanságot kelt a városban. Az érsekség kizárólagos joga a jegyzőt kinevezni, hiszen emberemlékezet óta így volt. Ezt megtette most is, Hyross Ferenc szalkai jegyző személyében. Horváthy hivatkozására, hogy az urbárium szerint jártak el Lévay kinevezésekor, azzal vágott vissza, „hogy Guttaiak semmitől jobban nem rettegnek, mint az Urbariumnak hozzájuk való bé hozásától, – és mindekkoráig-is koránt sem annak értelme szerint igazgattatnak.” A legfőbb érve azonban az uradalmi kinevezési jog mellett az volt, „mivel a‘ Guttai Notariusok – a‘ kiknek tartására meg-kivántató Földek, Rétek, ‘s egyéb Haszonvételek az Uradalom által rendeltettek – koránt sem a‘ Helységtől, hanem egyedül csak magának az Uradalomnak kegyelméből veszik Esztendei Jövedelmeket és Fizetéseket.”⁵⁶¹ Ratkovszky levele mellett megtalálható gróf Nádasdi Leopold főispán vármegyének küldött válasza. Egyértelműen az uradalom érvelését fogadta el, és ugyancsak jogtalan beavatkozással vádolta Horváthy Jánost és vizsgálatot követelt ellene.⁵⁶²

A zavaros jegyzőválasztással kapcsolatban meg kell még említeni Simigh János volt bíró Heizler Jakab uradalmi ügyésznek írt levelét. Azért is érdemes beleolvasni, mivel kiviláglik belőle, hogy milyen bizalmi kapcsolat volt köztük, és Simigh mennyire az uradalom érdekeit szolgálta a város lakóinak többségével, közösségével szemben. Simigh kissé darabos stílusban, gyakorlatlan írástudóként, erős helyi tájszólással számol be a jegyzőválasztás körül kialakult helyzetről a városban. Leírja, milyenek az erőviszonyok a Belső és a Külső Tanácsban. „Ugyan azon alkalmasaggal, amidön Gutan teczet lenni Te[kinte]ttes Urnak is

⁵⁶⁰ Uo.

⁵⁶¹ ŠANR Komárňanská župa I. Közgyűlési iratok Lad. 97. Fasc. 6. No 44.

⁵⁶² Uo.

az Tanács magát ki kirte, hogy ők ki mehessenek, amidőn is ki mentek, ottand minnyajan meg edgyeztek, hogy ők meg eligesznek a Szalkaival, hanem Kovats Istvány es Fekete Ferencz ezek ketten annyira fel haborították valamennyit, hogy alig marattak nigyen akik Jozanon gondolkottak volna, az illen ember meg nem erdemli hogy a város Házában ereztődgyik.”⁵⁶³ Ilyen előzmények után nem meglepő, hogy Hyross Ferenc lett az új városi jegyző, és 30 évig, 1857-ben bekövetkezett haláláig ő töltötte be ezt a hivatalt.

A levéltári anyagban szórványosan találhatók a gútai jegyzők által írt levelek az uradalom egyes vezetőihez. Ezekben hasonlóan, mint Simigh János is tette, bizalmas információkkal látták el őket a városban uralkodó hangulatról, beszámoltak arról, hogy személy szerint kik a rebellisek a városban. Ezért is volt rendkívül fontos az uradalom számára, hogy megbízható ember töltsen be ezt a fontos posztot, és megbízható információkkal rendelkezzenek a város belső életéről.

Az előjárók választását törvényi szinten először az 1836. évi IX. törvénycikkely szabályozta. Ez a már országosan elfogadott szokásokat, gyakorlatot erősítette meg. A bírók esetében a földesúr által kijelölt három személyből a község általi választást írta elő. „Jegyzőt pedig, ki jó erkölcséről és ügyességéről ösmeretes, a Földes Úrnak jóváhagyása mellett az illető Község szabadon fogad, melly jóváhagyás megtagadása esetén a Megye Közönsége a fennforgó nehézségeket elintézi, [...]”.⁵⁶⁴

Miután megválasztották az egyes tisztségek viselőit, elkezdhetette munkáját az önkormányzat. Az ún. *tanácsüléseken* a Belső Tanács tagjai vettek részt, akik elsősorban igazságszolgáltatással, peres ügyekkel foglalkoztak. A *városgyűléseken* részt vett az egész választott testület, a Belső és Külső Tanács tagjai, és elsősorban gazdasági és közigazgatási ügyeket tárgyaltak. Néhány nappal az építőszék után az első városgyűlésen megválasztották a város cselédeit: három *polgárt* (kettőt a város bírójához, egyet a városházához), négy hajdút (fertyálonként egyet), öt révészt, 2–4 baktert (akik a sírásáson kívül éjjeli őrzőjáratot is teljesítettek), 10–12 csőszet, a város árendás halászeit és pásztorait. Annak ellenére, hogy a földesúr tiltotta, hogy az előjáróknak földet, rétet, vesszőt, nádat adjanak fizetségként; a város gyűlése jelentős árkedvezményeket adott a számukra. „Rendeltetett, hogy azon Tanácsbéliiek, akiknek fizetésük vagyon, 10. forintokat, azok pedig, kiknek fizetésük nintsen 5. forintokat Banco czéd[ulában] fizessenek a' nyilasokért, mivel ezek a' Város mellett sokat Szenvednek, és dolgoznak ingyen.”⁵⁶⁵

⁵⁶³ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár. Úriszéki iratok 18. doboz.

⁵⁶⁴ 1836. évi IX. t. cz. A községeknek belső igazgatásáról. MÁRKUS Dezső (szerk.) 1896. 42-43.

⁵⁶⁵ GVH Irrattára. Tjkv. 1811. 623. sz. bj.

Az igazságszolgáltatás

A vizsgált időszakban a város önkormányzata igazságszolgáltatási jogkörrel is rendelkezett. Eljárhatott büntetőjogi és polgári ügyekben egyaránt. Kisebb büntettekben és erkölcsi vétségekben a Belső Tanács dönthetett a bűnös elítéléséről. Rendszeresen alkalmazták a testi fenyítést, amely együtt járt a nyilvánosság előtti megszégyenítéssel. Célja az volt, hogy másokat elriasszon hasonló cselekmények elkövetésétől. A testi büntetés nagysága, mint az idézett, 1802-ben hozott úriszéki rendelet meghatározta, maximum 12 bot-, vagy 12 korbácsütés lehetett. A tanácsüléseken a bíró elnökölt, a Belső Tanács tagjain kívül a jegyző vett részt. Büntetés kiszabása esetén mindig meghallgatta a tanács a vádlottat és a tanúkat, ezután hozta meg a döntését. A súlyosabb büntetőügyekben az úriszék volt illetékes. Polgári ügyek terén a tanács hatáskörébe tartozott örökösödési perekben, birtokvitákban, zálogügyekben első fokon eljárni, végrendeleteket jóváhagyni. Működését legfőképp a helyi jogszokások, földesúri rendeletek vezérelték, írott törvények hatása az 1840-es évektől jelentkezett fokozottabban. Az ingatlanok átruházásával kapcsolatos döntéseket bejegyezték a jegyző által vezetett *Fellvállások Jegyzőkönyvébe* és *Bizonyságleveleket* is kiadott róluk a jegyző az érintett feleknek. A jobbágybirtokkal, örökléssel kapcsolatos ügyekben fellebbezni a városi tanács döntése ellen az úriszékhez lehetett.⁵⁶⁶ Az örökösödési és birtokügyekről az előző fejezetben már szoltam és példákat is hoztam, az alábbiakban az egyéb területeken hozott ítéletekből mutatok be néhányat.

A bűnperekben a város vezetői által hozott ítéletek esetében bevett szokás volt, hogy a bűnöst az egész közösség jelentében nyilvánosan részesítették testi fenyítésben, hogy elrettentsenek másokat hasonló cselekmények elkövetésétől. „*Szabó Sándor József a' Város hadnagya által bé vádultatik, hogy más Szomszédjának a' nyilassát loppal kész akartva vidéki Embereknek 65. f[orinto]kon ell adta. [...] Maga is meg ismervén a' bé vádult, gonosz tselekedetét, ugyan azért a nyilasért fell vett 65. forintokat a' tulajdonosnak vissza fizetni köteleztetik; – Azon fellül mások példájára 12. Pálcza ütéssel büntettetik.*”⁵⁶⁷

A paráznaságot keményen büntették és a nyilvános testi fenyítésen kívül a megszégyenítés is az elrettentést szolgálta. „*Horváth Eleknek, Likus Nagy Józseff Csapházába el követett verekedése és Likus Nagy Joseff feleségével minden tartózkodás nélkül napról napra üzni szokott botránkoztató fajtalanságát meg vizsgáltnván, minekutánna ki sült az, hogy Horváth Elek f. e. majus 4^{ik} napján bé menván nevezett Nagy Józseff Kortsmájába, – hogy nékie a Kortsmáros hitelbebort nem akart adni addig, még elébbeni adosságát le nem fizetné,*

⁵⁶⁶ A mezővárosi bíraskodásról és az úriszék kapcsolatáról KÁLLAY István 1985. 82–85.

⁵⁶⁷ GVH Irrattára, Tjkv. 1811. 390. sz. bj.

ötet meg támadta és Nagy Jósefet véle rég időtül fajtalankodó feleségével nem tsak meg verte, – de egy cserép korsót fejéhez is tsapván – ötet képébe meg vérzette, minthogy a Likus Nagy Jóseff verésének tulajdon felesége is oka volt, mind a kettőre nézve végeztetett. [...] Hogy Horváth Elek véle nagyobb üdötül fogva, – fajtalankodó Likus feleségével [...] holnapi vasárnapi napon őszve kötve vason második harangszotul bé harangszóig a Templom elejbe álléttassanak, sz. mise után pedig ugyan a Templom előtt a magok jobbulására, és mások hasznos példájára, mindenike 12 Korbats vonásokkal megfenyittessen, meg hagyatván nékiek, hogyha botrankoztató fajtalansagokon fell nem hagynak, és ezt továbbá is házas léttekre követni merészelnék a M[éltó]ságos uraság fogházába fognak küldetni: elvégeztetvén egyszersmind az is hogy Likus Nagy Joseff Csapháza mái naptul be zárattasson, és abba Nagy Joseff továbbá semmiféle Italokat tartani ne merészellen.⁵⁶⁸

Súlyos erkölcsi vétségnek számított a káromkodás is, amelyet ugyancsak nyilvános testi fenyítéssel büntettek. Az alábbiakban egy ilyen istenkáromlási büntettet ismertetek, amelynek külön érdekessége, hogy vádlottja egy obsitos katona volt, akinek büntethetőségéről a járási főszolgabíró véleményét is kikérte a tanács. „Nagy Péter Csontos Imre obsitos katonát fel adja, hogy ez Pataki Josefen követvén bizonyos adosságát ez pedig nékie nem fizethetvén sokaknak botránkozására, ennek Teremtőjet, Krisztussát, Márváját őszve mivelte legyen. [...] mint hogy pedig a panaszlot fél obsitos katona lenne, meg fog T[ekint]ettes Feo Biro Urnak vétsége irattatni és T[ekint]ettes Feő Biro Urnak Tanáts adása abba kértettni hogy vallyon a Tanáts ezen óbsitos katonát el tűrhetelen több izbéli förtelmes káromkodásáért is meg büntetheti é? vagy véle mi tévo legyen?”⁵⁶⁹ Pár nap múlva megjött a válaszlevél a Csallóközi járás főszolgabírójától: „hogy a Tanáts a vétséges obsitos Katonákra nézve is Testi büntetést szabhat rendeltetett. [...] hogy mostis a Tanáts elejbe állított káromkodo Csontos Imre obsitos Katona azonnal meg vasaltasson, és holnapi napon a Templom előtt másoknak a káromkodástul leendő elrettentésekre, és a' maga jobbulására 12 korbats ütésekkal nyilvánossan büntettessen [...]”.⁵⁷⁰

Az egyes bűntények megítélésénél a vádlott személye, illetve annak társadalmi pozíciója meghatározó volt a büntetés kiszabásánál. A tanács tagjai által elkövetett verekedések, vagy más kihágások esetében enyhébb büntetéssel számolhattak, mint az előjárók körén kívül eső személyek. Különösen a nemesi rendhez tartozás számított enyhítő körülménynek, rájuk nem szabhattak ki testi fenyítést, a nemesembert érintő súlyosabb

⁵⁶⁸ GVH Irattára, Tjkv. 1829/30. 90. sz. bj.

⁵⁶⁹ GVH Irattára, Tjkv. 1828/29. 21. sz. bj.

⁵⁷⁰ GVH Irattára, Tjkv. 1828/29. 23. sz. bj.

esetekben a vármegyei törvényszék volt illetékes. Amennyiben a sértett fél volt nemesember, akkor a jobbággy rendhez tartozó vádlott keményebb büntetésre számíthatott. Lássunk néhány példát, olyan esetekre, mikor vagy a vádlott, vagy a sértett kiemelt státuszú személy volt.

1829. augusztus elsején a tanács előtt tett panaszt Gögh Pál külső tanácsbeli szolgája, Csizmadia Ferenc Szabó László tanácsbeli ellen, aki őt rettenetesen megverte. A verést az előzte meg, hogy Csizmadia Ferenc megütötte Szabó László szolgáját, ezért azonban megkapta a büntetését, a város bírāja által már testi fenyegetésben részesítették. Szabó László azonban „ezen satisfactioval bé nem elegendvén, őtet az uttján meg támadván egy kezéből ki vet vasalt hámfával annyira meg verte légyen (Krisztus kinszenvedésére tett többszöri könyörgéséi sem használván) hogy őszve vert Testinek fájdalmas kek Tagjai gyógyittása végett magát a Váras seb orvossára kéntelenítettett bizni [...]”.⁵⁷¹ Csizmadia hivatkozott arra, hogy ő a büntetését a verekedésért már megkapta, ezért kéri az igazság kiszolgáltatását az okatlan megveréséért, és az orvosi költségeinek a megtérítését. Fölszólalt a tanács előtt Gögh Pál is, aki elmondta, hogy szolgájának a legnagyobb dologidőben hasznát nem veheti, mivel a verésből kifolyólag munkaképtelen lett. Kérte ő is a kárának megtérítését. Szabó László, aki nemesember és Szabó Mihály hivatalban lévő bíró fia volt, továbbá az eset idején a város adószedői posztját is betöltötte, nem volt jelen az ülésen, mikor fölhozták ellene a vádakát. Az ülésre a bíró külön is meghívta, ennek ellenére nem jelent meg. A tanács fölháborodott az eseten, azonban a vádlott távolléte miatt és annak meghallgatása nélkül nem dönthettek arról, milyen büntetést szabjanak ki, vagy a vármegyei törvényszékre továbbítsák-e az ügyet. Így a következő ülésre halasztották a döntést. A négy nappal később tartott tanácsülésen megjelent Szabó László is és a testület döntött a büntetéséről. Csupán pénzbüntetést szabtak ki, amely az eset súlyosságát figyelembe véve enyhének mondható. A határozat értelmében Szabó „Tartozni fog – Csizmadia Ferenc szolganak szenvedett fájdalmiért 12 forintokat fizetni ezen fellyul ennek gyógyittásához megkivantatott orvosi szereket, és az orvos fáradságát a bé mutattando költségek – specificatioja szerent meg térétteni, végtére – Gögh Pallnak a ki szolgájának tehetetlensege miatt a mezei dologba Nagy hátráltatást és boszusságot szenved, Julius 27^{ik} Napjátul mind addig, meg a szolgájának tőkelletes hasznát nem veheti tartozni fog naponként 1 f. 30 xrokat fizetni, mellybűl egy forint általa fogadandó Napszámos egy napi bérére, 30 xar pedig a meg tagolt szolga egy napi tartására rendeltetett fizetni. Mellyekre mind a panaszkodó mind a panaszlott felek reá alván ajánltatott Szabó László Tanács belinek hogy ezeket tellyeseteni iparkodjon.”⁵⁷²

⁵⁷¹ GVH Irattára, Tj.kv. 1828/29. 93. sz. bj.

⁵⁷² GVH Irattára, Tj.kv. 1828/29. 98. sz. bj.

A becsületsértési ügyekben is gyakran korbácsolást szabtak ki büntetésként, különösen, ha a sértett nemesember volt. „*Simigh János Tanátsbéli Úr Takáts Ferentz ellen azon nagy megilletődésű panaszát adja elő hogy a legközelebb mult Tanáts Üllés idején, a nevezett Takáts Ferentz a Tanáts elejbe lévén hivatva, hajadon leány Testvéreinek jövőendőbeli sorsuk eránt, a mint a sessionalis szobából ki ment, a konyhába – többeknek fülök hallatára azt mondotta legyen; – mivellem a teremtsit annak a vin simighnek az tsak ugyan nagy – huntzfüt, és akasztófára valo a Tanátsba: – melly bötsülettébe törtenyt, meg sértődésiért Tekintvén Nemesseget is, igazságos elégtételt kíván szolgáltatni. [...] Minekutánna a panaszlott félnek ezen vakmerő előre botsájtott szavait Őszi Ferentz, és Balázs hiteléssen bé bizonyítottak volna, rendeltetett, hogy Takáts Ferentz egyéb errant is több Excessussairul ésméretes léven holnapi napig a Váras Hadnagyánál vason tartasson, holnapi napon pedig az Isteni – szolgálat utann, maga jobbulására, és másoknak példájára a Templom előtt 12 korbáts utessel büntetessen.*”⁵⁷³

Polgári ügyek terén elsősorban elkóborolt állatok által tett károkozások, a társadalmi együttélés problémái, a lakosok egymás közötti tartozásai, stb. kerültek a tanács elé. Ebben az esetben is nagy gondot fordítottak az ügyek kivizsgálására, a felek és a tanúk meghallgatására az ítélet meghozatala előtt.

A testi fogyatékos, tehetetlen testvérek, rokonok tartására a tanács természetbeni járandóság kiadására kötelezhette az egészséges, a közösen örökölt telken gazdálkodó személyeket. „*Néhai Gögh János maradéka Gögh Őrzse élemedett és gyámoltalan hajadon leánya könyörög, hogy a múlt 1828/29 Esztendőben [...] hozott végzés szerint János és Ferentz testvérjei által, tartására Esztendönként fizetendő – 3 pos[onyi] mérő jószággal ki nem jöhetvén, ez nékie jobbitatna meg [a tanács A. B.]. [...] Ellenkezni – láttatván Gögh János és Gögh Ferentz a Tanáts végzésével, meg hagyatik, nekiek, hogy ha exequáltatni nem akarnak, leány Testvérjeknek pro Anno 1829. az itelt 2 pos[onyi] mérő Buzát és egy pos[onyi] m[érő] árpát meg fizessenek. Jövendőre való nézve – pedig az az 1830^{ik} Esztendőtől kezdve, minekutánna a sessiot magok közt egyaránt fell osztva birják – kötelessek lesznek Gögh János és Ferentz, Testvérjek[ne]k Esztendönként tartására 2. pos[onyi] mérő kétszeres buzát és 2 pos[onyi] mérő árpát együtt ki állítani, és nékie által adni.*”⁵⁷⁴

A helyi iparosoknál inasként szolgáló gyermekek sanyarú sorsával is kellett, néha ismételten is, foglalkoznia a város vezetőinek. 1829 augusztusában Fülöp Anna panaszkodott, hogy első férjétől, Szabó Jánostól származó fiát, aki már négy évet kovácsinasként eltöltött

⁵⁷³ GVH Irattára, Tj. kv. 1828/29. 64. sz. bj.

⁵⁷⁴ GVH Irattára, Tj. kv. 1829/30. 19. sz. bj.

Néveri Ferenc kovácsnál, a mestere sem ruházni, sem a maga költségén fölszabadítani nem akarja. „*Minekuttánna Nyiveri Ferentz Szabó Vendel inassának, ha még 1830^{ik} Esztendei Úr napjáig nála maradand egy újj nadrágot újjas és újjatlan lajblit – egy pár újj csizmát, nyakra valot kalapot, két pár fejer ruhát, és a maga költségén leendő fell szabadéttását a tanáts előtt meg ajánlotta volna, mind ezekre a panaszkodó fél rea állott és ezekben a Tanáts által is bizonyossá tétetett.*”⁵⁷⁵ Három hónappal később azonban újra a tanács előtt állt Fülöp Anna a panaszával, hogy Néveri Ferenc kovács a fiát betegsége miatt elzavarta a házából. Kéri Néveri Ferencet a fia „*eltartására és vissza fogadására szoréttatni. [...] Több panaszok forogvan már fenn, Nyiveri kováts ellen a nevezett – Kováts Inassa végett, azért is minthogy ezt oknélkül verte el a hazátul, anélkül is tartozván ötet a következő Esztendőben fel szabadéttani a nevezett panaszolkodó fiat köteles lészén házához vissza fogadni, vagy pedig a még betegségebül fell lábbad, tartásara naponként 12 xrokat fizetni.*”⁵⁷⁶

Az önkormányzat gazdasági irányító szerepe

A város gazdasági ügyeinek irányítója, vagyonának kezelője az önkormányzat volt. Ez volt a működésének legfontosabb területe. A korabeli gazdálkodás jellegzetességei miatt erőskezü, szakszerű irányítás nélkül elképzelhetetlen lett volna a gazdasági élet. A határ egy része a jobbágyság telki állományához tartozott, egy részét közösen használták a város lakói, egy része pedig a város tulajdonában volt. A legelők zöme földközösségi tulajdonban volt. Ezek a területek nyújtották az állattartás léalapját, amely a lakosság egyik fő megélhetési forrása volt, ezért rendkívüli jelentőséggel bírtak. Ehhez járult még a város által bérelt érseki pusztákon folytatott gazdálkodás. Minden megművelt terület nyomáskényszer alatt volt, ezért is volt elengedhetetlen a gazdálkodás egységes irányítása. Az önkormányzat nemcsak a város lakosságával szemben, a közösségen belül gyakorolt irányító szerepet, hanem képviselte a várost, mint gazdálkodó egységet a földesúri és világi hatalommal szemben. Beszedte az adókat, kifizette az érsekségnek az évenkénti cenzust, szervezte a katonaság részére előírt természetbeni juttatások begyűjtését és elszállítását, gondoskodott a közmunkák elvégzéséről, az árvízvédelemről, az utak karbantartásáról stb.

A város gazdasági ügyeit a *városgyűlésen* tárgyalták meg, amelyen jelen voltak a mind a Belső, mind Külső Tanács tagjai és a város jegyzője. A város gazdasági számadásait a város gazdája vezette. Az üléseken a város bírása és gazdája terjesztette be az egyes megtárgyalandó gazdasági jellegű pontokat, és tett javaslatot a határozatra. A határozatban megjelölték az

⁵⁷⁵ GVH Irattára, Tj.kv. 1828/29. 101. sz. bj.

⁵⁷⁶ GVH Irattára, Tj.kv. 1829/30. 11. sz. bj.

egyres gazdasági ügyekkel kapcsolatban a megbízottakat, a munkákat felügyelő pallérokat, meghatározták a határidőket, megoldási módokat. Közmunkák esetén a munkára kirendeltek körét és a felügyelőket, akik a munka elvégzéséről kötelesek voltak beszámolni a város bírójának, vagy a város gyűlésének. Kijelölték a városon kívüli ügyek intézésére az egyes felelős személyeket, kiszámolták és kifizették részükre az útiköltségeket és napidíjakat a város kasszájából.

A város vezetősége döntött minden évben a város tulajdonában lévő rétek, nádasok, vesszősök nyilasokra osztásáról, meghatározta, mennyit kapnak ingyen, illetve pénzért a város lakosai, és mennyit adnak el árverésen a környékbeli települések lakóinak. Emellett a város kasszájának bevételei származtak a földesúrral kötött kontraktus értelmében átengedett negyedévi bormérésből, halászatból, révekből, valamint a négy országos vásár rendezéséből. 1815-ben a város vezetői az alábbiak szerint foglalták össze a gútai uradalom vezetői számára, „*hogy a' mi Városunknak közönséges Jövedelmei, a' következők légyenek:*

1^{szor} Vagyon ¼ Esztendei Bor-mérettetése, melly Esztendőnként Árendába adattni Szokott.

2^{szor} A' Tóságbeli Halászatbul való Jövedelme.

3^{szor} A' Vásár, vagy is Helly-Pénzbül bé venni Szokott Pénzek.

4^{szor} A' közönséges Rétségbül, melly midön a' Vizek áradásai meg engedik, Nyilasokra fell osztattni, és a' Szerént ell adattni Szokott. – Kaszálván előbb abbul a' Város Közönséges Szükségére meg Kévántató Szénát.

5^{szor} Egy Kender Földbül, a' mellyben termett kenderbül komp kötelek Szoktak tsináltattni.

6^{szor} A' Nádbul, mellyet ha a' Vizek áradási ell nem öntenek, és az üdő változásai meg engedik, Sessió szerént a' Lakosoknak fell osztani szoktuk; vágván abbul, a' mennyi kévántatik.

7^{szor} Vagyon a' Városnak közönséges Erdeje is, mellyben, a' Tisztelendő Plébánus Urnak, Mesternek, Tanéttónak, és más Hivatalyt viselőknék fizetésükbe járó Rőzse, a' Szakajtásokban és Vizek ellen való Gátlásokban Szükséges Pözs vágattni Szokott.

8^{szor} A' Vessző, mellybül ki vágván a' Város közönséges Szükségére kévántató Vesszőt, a' többi, Sessió szerént, a' Lakosok között kiosztatik.

Mind ezen Jövedelmek, a' Város Bírójának, és Tanátsának, igazgatása, és rendelései Szerént, a' város Gazdája által vezettettnek; és mind azok a' gazdaságbéli Számadások

follytában; más valakinek bé folyása nélkül, a' Város közönséges szükségeire fordéttattni Szoktak.”⁵⁷⁷

A város vezetőinek feladata volt minden évben dönteni a kaszálás megkezdésének és a széna rétekről való lehordásának határidejéről. Ez azért volt fontos, mivel sarjúkaszálás után a réteket is legeltették, járatták a csordákkal. Ugyanakkor tavasszal, Szent György napja táján elrendelték a csordák lehajtását a rétekről a legelőkre.

A nagy kiterjedésű gútai legelőkre a lakosok az általuk bírt jobbágytelek arányában hajthattak ki, illetve legeltethettek állatokat. A város vezetősége irányította a közös csordák fölállítását, pásztorok fogadását, a csordák mozgatását a legelőről a rétekre, aratás után a szántóföldekre, és vissza. Ők gondoskodtak az apaállatok beszerzéséről és tartásáról a város majorjában. Ugyancsak ők gondoskodtak a vármegye irányítása alapján az árvízvédelemről, a töltések megerősítéséről, utak, révek, kompok rendben tartásáról, fogadták és fizették a révészeket és a város többi cselédeit.

A gazdasági élet irányításában a legközvetlenebb és a mindennapi érdekek jutottak kifejezésre, tehát a választott testületeknek leginkább ezt a tevékenységét követhette, ellenőrizhette és bírálhatta a közösség. Szinte minden évben megismétlődő vád volt egyes lakosok részéről az előjáróság ellen, hogy a tagjainak saját hasznára, és a város kárára tevékenykedik. A leggyakoribb vádak voltak, hogy titokban réteket adnak el idegeneknek, idegen községekből származó marhákat fogadnak pénzért a városi legelőkre. A benyújtott panaszokkal az érsekség többször is foglalkozott, évente ellenőriztette a város gazdasági számadásait, gyakran valóban kimutattak gazdasági visszaéléseket. A város választott testületei maguk is tárgyaltak ilyen fölmerült vádakot, ők azonban személyes felelősséget a legritkább esetben tudtak megállapítani, többnyire alaptalannak minősítették a panaszokat.

Az önkormányzat gazdasági irányító szerepének elemzése egy külön tanulmányt igényelne, ez a feladat túlmutat jelen munkám keretein. Néhány mozzanatát már ismertettem a jobbágyvagyon bemutató fejezetben, ezen okokból a továbbiakban csupán néhány olyan területét érintem az önkormányzat tevékenységének, amelyek eddig kevés teret kaptak a munkámban és a helyi társadalom működésével összefüggenek. Ezek a gyámügy és az oktatásügy.

⁵⁷⁷ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár. Gazdasági ülések jegyzőkönyvei, Guttai uradalom, 6885. csomó.

A gyámügy

A gyámügy, az elhunyt jobbágy kiskorú gyermekeiről való gondoskodás kérdésköre, szorosan kapcsolódott a jobbágyvagyon öröklésének problémájához. Az ilyen esetben ugyanis az árva gyermekek elhelyezésén, neveltetésén túl gondoskodni kellett az elhunyt ingatlan és ingó vagyonáról is. A használó nélkül maradt jobbágyteleknek bérlet kellett találni, aki azt az örökösök nagykorúvá válásáig rendesen művelte, viselte utána az összes terhet. Az elhunyt vagyonát gyakran adósság terhelte, ezt is rendezni kellett, az ingóságok eladásából megmaradt és az ingatlanbérletből befolyó készpénz elhelyezéséről, illetve kamatra kiadásáról is gondoskodni kellett. Mindezek a feladatok, a jobbágytelek tulajdonjoga okán, a földesúrra hárultak. A földesúr azonban rendeleti úton a gyámügyi feladatok nagy részét a mezővárosi önkormányzatra ruházta át. Az árvasági ügyekkel kapcsolatos iratokban sokat emlegetett földesúri gyámügyi *rendszabásoknak* még nem sikerült a nyomára bukkannom, azonban tartalma, és a Belső Tanácsra, illetve az általa kinevezett felelős személyre, a *gyámatyára* kiszabott feladatok és hatáskörök kirajzolódnak a vizsgált iratanyagból. A tanács feladata volt az árvaügy kezelése, a javak összeírása, árbecslése, és javaslattevés az árvák elhelyezésére, valamint a telkek bérbeadására. A végső döntést, illetve a javaslatokat az uradalmi ügyésznek kellett jóváhagynia.

A tanács folyamatosan figyelemmel kísérte a halálozásokat a városban, s amennyiben arra a felismerésre jutott, hogy ellátatlan árvák maradtak az elhunyt után, azonnal intézkedni kezdett. *„Simig János Úr árvák attya bé mutattya [...] ez árnyék világból hirtelen ki múlt néhai Tántzos András özvegyének Palovits Katalinnak halála után maradt mindennemű – Ingó és Ingatlan Jószágának fell irását és meg betsüllését egyszersmind elő adja, hogy árvaságra jutott András 7, Istvány 2 2/4, Katalin 9 Esztendös árváinak, eltartásokról és nevelésekről szükséges lenne gondoskodni. [...] Az árvák gondvisellése eránt fenn álló Feő méltóságú Földes Uraságnak kegyes Rendszabásaihoz képest a Jószág öszve irásárul, és meg betsüllésérül szólló Inventáriumot, szükséges lészen T[ekintet]ettes Uradalmi Fiscalis Úrnak meg küldeni azzal az alázatos kéréssel:*

I^o Hogy az első és második számok alatt fellirt 1/6 rész sessio és belső funduson épült Ház adatnának meg halalozott Palovits Katalin testvér öttének Palovits Györgynek birtokába, mellyek[ne]k haszonvételiért ajánlotta magát, a neveletlen Tántzos András, Istvány, és Katalin árvákat eltartani, Ruházni és Istenessen nevelni, ugy szinte a köz terheket mind addig viselni, amég a három árvák valamennyin azon idejeket el nem érendik, hogy szolgaltjok által elelmeket és Ruhazattyokat meg érdemelhetik.

2^{or} Hogy a 4^{ik}. 5. 6. 7. és 8^{ik} számok alatt jegyzett ágyi Ruházatok az árvák részére meg hagyatnának végtére:

3^{or} Hogy az egyebb veszendő és romlandó aprólékos jószág el adodhatna, a honnét a bevett pénzekből a meg holt árvák szüléinek 53 fra, szaporodott adóbéli Restantiájok, és a meg holt Palovits Katalin 24 f 6 xra ment temetési költségei, és bizonyos 5 f szenvedő adóssága ki fizettethetne, és az ezen fellyül maradandó pénz, az árvák[na]k javára Interesse ki osztodhatna. ”⁵⁷⁸

Az árván maradt gyerekek sorsa, hacsak nem találtak kivételesen jó gondviselő rokonra, többnyire sanyarú volt. Amint a ház körüli munkákban hasznukat lehetett venni, 10–13 éves korukban szolganak, szolgálónak adták őket, hogy „megszolgálják a ruházatukat és az élelmüket”. Különösen nehéz sors várt az árvákra, ha szüleik után az adósságon kívül más nem nagyon maradt. Ilyenkor csak könyörületből, a plébános fölhívására fogadta be egy-egy család a még munkaképtelen kicsiket. „Simigh János Úr árvák attya elő adja hogy 1827^{be} Istenben elnyugodott Révész Horváth András, és Marusi Katalin házasoknak halálok után árvaságra jutott – hét neveletlen árvaibul – a három leg nagyobb leány szolgálatba alván a többi négy neveletlen árvákat egy némelly váras lakósi Istenért olly formán fogadták legyen magokhoz, hogy kenyérrel ugyan el tartyák egy ideig, hanem ami a testi Ruházatjokat illeti arrol az árvák attya gondoskodjon, – azért is minthogy ezen neveletlen árvák gyengeségek miatt még dolog által Ruházatjokat meg nem érdemelhetnek, el mellőzhetetlenül szükséges lenne maradott házokat és 1/8 sessiojokat árendába adni, és ennek hasznóbéréből a nevezett árvákat mind addig ruházni, a míg azon korokat el nem erendik, hogy szolgálatjok által mind élelmeket, mint testi Ruházattyokat meg érdemelhetik. [...] Ezen alkalommal előadván Simigh János Úr árvák attya egyszersmind azt is, hogy az említett 1/8 rész helylyhez tartozó.

a) Rátz aklai és Követsesi föld Árgyusi Ferentznél 34 fba.

b) Várason alul levő kukuritza föld iff. Butsai Istványnál 30 fba.

c) Nagy Guttán Bókonyába lévő Rét ismet Árgyusi Ferentznél 120 fba

d) Mosásba lévő Rét Bari Patasi Gábornál 75 fba, zálokba lenninek – Tehernélkül lévén a Kantár agi Rét, Szakálloson 1 pos[onyi] mérős, Anyalán pedig 2 pos[onyi] merő mag alá való földekkal – vallyon ez 1/8 rész helylyhez tartozó Javak, azért, hogy azoknak nagyobb része el van zálogositva a nevezett árvák ruháztatására nézve arendába adodhatnak e – Simigh János Úr árvák attya oda utasettatik, hogy ezen szanakodásra méltó árvák állapottyát

⁵⁷⁸ GVH Irrattára, Tjkv. 1829/30. 113. sz. bj.

T[ekintet]ettes Uradalmi Fiscalis Úrral közölvén magát az onnét nyerendő kegyes utasestáshoz alkalmasztassa.”⁵⁷⁹

A gyámatya és a tanács nemcsak abban az esetben intézkedett a kiskorú gyermekekről, ha mindkét szülő elhalt. A férj halála után, míg az özvegy az elhalt „*férje nevét viselte*”, megtarthatta a jobbágytelket, folytathatta a gazdálkodást és nevelte az árvákat. Azonban ha ismét férjhez ment, az előző elhunyt férjéről maradt és a gyermekeit illető vagyon már gyámság alá került. 1844 decemberében Gútán a Belső Tanács a következő döntést hozta: „*Istenben elnyugodott Kürthi Vendel Gúttai lakos halála után, – másodszor férjhez ment Nagy Rozália özvegyének kezei közt maradt, s ezzel nemzett életben lévő Kürthi Vendel három Éves kised árvojára nézendő, folyó 1844^{ik} Évi October 1^{ső} napján fel írt, s megbetsült Jóságára nézve. A Tanács azon alázatos véleményét terjeszti, hogy a nevezett árva részére, a Jóság őszve írása szerint, a mint az 1^{ső} 2^{ik} és 3^{ik} számok alatt ki tetik, 5/24 Urbéri Telkén, 1/6 Hazbéli, és 1/12 Köveslági kertbéli Jussán kívül, egyéb legkissebb Ingósága nem maradván, ezen említett fekvő Javak Uradalmi Tekintetetes Fő Ügynök Úr kegyes jóvá hagyása mellett vétetnének a gyámság alá, s hagyatnának a mostani megoszthatatlan állapotjukban szerződés mellett Kürthi Máthé Janosnak, a nevezett árva unoka Bátyjának, mint osztályos tarsanak birtokába, 1845^{ik} Évtől egész 1853^{ik} Év végéig midőn az árva 12. Éves leend: mellyeknek haszonvételiért köteles legyen nevezett Kürthi János, Kürthi Vendel kised árva onoka ötsét Istenessen mevelni, illendően ruházni, Iskolába járatni, és minden köz terheket, az írt telektől el viselni.*” Az irat alján olvasható Szilva Ignác uradalmi ügyész Érsekújvárott 1844. december 14-én kelt, a javaslattal egyetértését kifejező följegyzése. „*Gutta Mező Várossa Tanácsának e részbeni véleményét intézkedését helyben hagyom.*”⁵⁸⁰

Nem csupán kiskorú gyermekek, hanem magukat ellátni nem tudó, idős, vagy gyámoltalan személyek és vagyonuk is gyámság alá kerülhettek. Erre példa Varasdi Éva dunaszerdahelyi származású gyermektelen asszony, aki a gútai Tóth János özvegye volt. 1844-ben kiadott nyilatkozata szerint „*több Esztendők előtt elégtelennek látván magamat boldogult férjemmel töbnyire tulajdon hozadékomul itt Guttán szerzett Egy fertály Urbéri Telkem mellett bírt Házam ápolására, kénytelen voltam ezen Házat négy száz, az, az 400. forintokért örököszen eladni nevezett Pálovits Ferentz sógoromnak aki külömben is már mint saját Házában vélem lakik a Fertály Telket méveli, 's attul a köz terheket már huszonkét Évektől fogva folytonossan viseli: – ennek folytában ezen Házam ára T[ekintet]ettes Uradalmi*

⁵⁷⁹ GVH Irattára, Tjkv. 1828/29. 53. sz. bj.

⁵⁸⁰ ŠANR Komárnanská župa I. Rendezetlen iratok.

*Fő Fiscalis Úr kegyes rendelete mellett olly véggel rendeltetvén a Guttai gyámság alá vétetni, – hogy a midőn meg szorulok ahoz nyúlhassak [...].*⁵⁸¹

Leggyakrabban azonban a katonasághoz besorozott újoncok vagyonát és pénzét vették gyámság alá. A katonaállításnak a 19. század első felében két módja volt, vagy valaki beállt önként *verbunk* által, vagy sorshúzással döntötték el, kikből teljen ki a városra kiszabott újoncszám. Angyal István üknagyapám 1841-ben kihúzta a sorsot, és hosszú évekre elvitték katonának. Összeírták a vagyonát, amely mindössze egy fél zsellértelekből, s egy rossz házból állt, értéküket 300 forintra becsülték. Ebből, mivel négyen voltak testvérek, ¼ rész illette az üknagyapámat. A gútaiak közül többeket is katonának vittek volna, azonban a módosabb gazdák a fiaikat kiváltották, pénzért mást állítottak helyettük. Kürti Jánosné, akinek András fia ugyancsak kihúzta a sorsot, 170 forintért a „sastyéni” Kovarik Mátyást fogadta meg helyette. Bagitta Dávid özvegye Dávid fia helyett a nádszegi származású Szabó Ferencet fogadta 235 forintért. Kürti Ignác János fia helyett 250 forintért a szőnyi Fábik Pál állt be katonának. A lefizetett összeg egy kisebb részét a beállók megkapták útiköltségre, az összeg maradék nagyobbik részét pedig az árvák kasszájába tették és kiadták kamatra.⁵⁸² Éves kamatait gyakran eljuttatták utánuk a laktanyákba, a tőkeösszeget pedig esetleges hazatérésük után kapták meg a maradék kamattal együtt.

A gyámság alá került ingatlanokról, tőkepénzekről részletes számadást vezetett a gyámatya és a város jegyzője, amelyet az uradalom és a vármegye részéről is rendszeresen átvizsgáltak, ellenőriztek. Már a 19. század elején előrenyomtatott lapokon vezették a számadásokat. Ebben följegyezték az árvák nevét, korát, a számukra meghagyott ingó és ingatlan vagyont, az eladott ingatlan vagy ingó vagyonból befolyt összeget. További rovatba beírták, mikor és kinek adták bérbe az ingatlant és milyen összegért, a következőbe az került, mennyi készpénzt és kinek adtak ki „Interesre”. Az éves elfogadott kamat 6 százalék volt. A végső rovatokban összegezték az egyes tételekből befolyó éves jövedelmet. A tőkepénzek elsősorban gútai gazdáknál voltak kiadva kamatra, de Névery György helyi plébánosnál is voltak pénzek kihelyezve az árvák kasszájából. Az árváknak megtartott ingatlanokat, a belső és a külső telkeket, illetve ezek tartozékait ugyancsak gútaiak, elsősorban az árvákkal rokon gazdák vették bérbe. A telkek bérbeadásáról írásos szerződés készült, amelyben rögzítették annak minden feltételét. 1831. december végén Paszmár Jánossal a következő egyezséget kötötte Fekete Ferenc gyámatya, a város jegyzője és Búcsai István tanácsbeli. „[...] én alább is meg írt Paszmár János meg esmérem és vallom, hogy Istenben el nyugodott Paszmár Jóseff

⁵⁸¹ Uo.

⁵⁸² Uo.

és ennek Felesége Tóth Anna atyámfiai halálok után életbe maradt Paszmár János két, és Paszmár Rozália négy Esztendőse nevetlen árvákat illető 1/8 rész silány sessiójokat, az ehhez tartozandó Földekkel Rétekekkel, Erdőkkel, kertekkel, és Fél Házzal, úgy nem különben más Esztendőnként a sessióhoz osztani szokott mező, nád és vesző nyilasokkal Tizen egy, egymás után következő – jelesül 1832^{ik} Esztendőtől fogva egész 1842^{ik} Esztendőnek végéig Egyesség szerént e következő és általam szorossan meg tartandó fell Tétélek alatt vettem légyen által Haszonbérbe a mint-is.

Először. Hogy a ki bérlett javaknak úgymint sessiónak, Háznak és kerteknek haszon vételiért köteles leszek a nevezett nevetlen Árvákat Istenessen 13. Esztendőse korokig mevelni, táplálni, ruházni, és Oskolába is járatni; mellyekre magamat és Maradékimat a leg jobb értelemben lekötelezem, – valamint arra-is, hogy a kerteket Erdőket, jó karba tartani, a Szántó földeket pedig tulajdon jobb haszon vételem végett is illendően mevelni fogom.

Masodszor. A ki bérlett Fél Házat Földeket Réteket kerteket, és Erdőket Jó karban tartani, ezen fellyül minden Teher nélkül el telvén a Tizen egy Esztendő tartozni fogok által adni.

Harmadszor. A nevezett két árvának illendő neveléseken fellyül kötelezem magamat még arra is, hogy a fellyebb említett fél Háztól és 1/8 rész sessiótul járandó mindennemű szolgáltatokat tartozni fogok el viselni, – Portiát, a M[éltó]ságos Urasság Censussát fizetni, katonát tartani, szóval minden néven nevezendő terheket végre hajtani.

Negyedszer. Ezen nevezett árvákat illető Tulajdon és vélem közös Jóság fell Irássárul szólló dd 30. aug. 1831. költ Irományba foglalt Ingó Jóságot (Ide nem értvén a Fél Házat, 1/8 rész sessiót, és a vizslai fél kertet) Tekintetes – Heizler Jakabb Uradalmi Fiscalis Úrnak a Váras Tanátsa véleményére következett és dd 14. Octob. 1831. költ Írásbeli helyben hagyása szerint, Bets ár mellett által vévén, és így ezen Ingó Jóság, az én, és maradékim Tulajdonává – válván, kötelezem magamat és maradékimat arra, hogy néhai Paszmár Jóseff Testvérem halála után, fenn maradt Adóbeli, és Árvai 163 f[orint]ra ment szenvedő adósságát egy fillérig annélkül leszek köteles ki fizetni, hogy ezen adósság ki fizetésére vagy én, vagy maradékim, ezen gondvisellésem alá vet árváktól leg kissebbet követnének.”⁵⁸³

Az 1816. év végéhez készített összesítés szerint 31 családból árván maradt gyermekről, illetve vagyonukról adott számot a gútai gyámügy. Az ingatlanok eladásából 4194 forint folyt be és 4085 forint árvákat illető összeg volt kiadva kamatra.⁵⁸⁴ Az 1840. évi

⁵⁸³ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár. Úriszéki iratok és jegyzőkönyvek 1750–1848. Úriszéki iratok 13. doboz.

⁵⁸⁴ Uo.

számadások már 93 töredéksaládról számolnak be, és a 6 százalékos kamatra kiadott pénzek összege 20 939 forintra rúgott.⁵⁸⁵ Ezt a jelentős emelkedést a népesség számának növekedésén túl bizonyára az 1831. évi kolerajárvány okozta, amikor lényegesen megnövekedett az árván maradt gyermekek száma. 1845 év végével 94 gyámügyi tétel szerepelt az összeírásban, köztük sok katona, illetve az ő javaiknak kezelése volt bejegyezve. A 6 százalékos interesre kiadott összeg 28 487 forint volt.⁵⁸⁶

A gyámügy kapcsán előbukkant kimutatások hasonló jelenségekre mutatnak rá, mint amelyek a zálogba adások kapcsán voltak láthatóak. A földbérletek megélénkülésére és a tőke mozgására, amelyekről a szakirodalomban eddig földolgozott források alig tettek említést. Az adóösszeírásokból, urbáriumokból nem láthatók azok a gazdasági folyamatok, amelyek a fölszín alatt zajlottak a városban: a jobbágytelkek haszonbérbe és zálogba vétele, jelentős pénzösszegek kihelyezése kamatra. A jobbágyösszeírásokban szereplő töredéktelket birtokló gazda ugyan fizette az adót a telke után, de lehetséges, hogy annak nagy részét már évek óta más használta zálogban. Az egyes jobbágytelkeknél tulajdonosként bejegyzett árvák, örökösök mögött meghúzódott annak tényleges használója. A fölszín alatt jelentős földvagyon és tőkekoncentráció zajlott egy szűk gazdacsoport kezében, amelynek az általam föltárt iratanyagból is csupán egy része vált láthatóvá. A gazdasági folyamatok teljesebb megismeréshez további kutatásra lenne szükség.

Oktatásügy

A 18–19. századi magyarországi mezővárosok egy része iskolaközpontként is funkcionált, a szélesebb környék fiatalsága számára biztosították az oktatást, számos esetben még gimnáziumi szinten is. Az iskolai intézmények ugyanakkor jelentősen hozzájárultak a mezővárosi társadalom mobilitásához, a polgárosodáshoz.⁵⁸⁷ Gúta mezőváros története során soha nem tudott ilyen iskolaközponti szerepet betölteni, csupán a helybeli lakosság gyermekei számára biztosított elemi szintű oktatást.

A gútai oktatásról az első írott adatokat az egyházlátogatási jegyzőkönyvekből szerezhethetünk, amelyek beszámolnak a tanító, vagy kántortanító munkájáról is, aki nemcsak gyermekek tanításáért volt felelős, hanem a plébános segítőtársa is volt a szentmiséken, temetéseken. A legkorábbi adat az 1634-es canonica visitációban található a gútai oktatásról.

⁵⁸⁵ Uo.

⁵⁸⁶ ŠANR Komárňanská župa I. Közgyűlési Iratok 1845. I 1845/74.

⁵⁸⁷ BENDA Gyula 2001.

„Jó tanító is van itt, akinek ellátása elég jó, amint a plébánosé is.”⁵⁸⁸ – olvashatjuk a jegyzőkönyvben.

Az 1754-ben végrehajtott egyházlátogatás alkalmával a következőket jegyezték föl a kántortanítóról. *„A guttai iskola tanítója Nagy Márton; katolikus, magyar, letette a hitvallást. Retorikát végzett, e tisztségben több mint 20 éve szolgál, és pedig jól. Az ifjúságot úgy irodalomra, mint hittani alapismeretekre kiválóan oktatja, lelkiismeretesen harangozik Úrangyalára, józan, gondos, békés, engedelmes a plébános úr és a plébániai hívek tanúsága szerint. Kényelmes, sárral betapasztott sövényfalú háznak örvend, mely két szobából, konyhából, kamrából és istállókból áll. Zöldségeskertje szomszédos a házzal; ezt elkeríteni, csakúgy, mint az iskolaépületet karban tartani, építeni és javítani, szintén a hívek tartoznak.*

*Jövedelme: a községtől 80 ft, egy pár csizma, vagy helyette 3 ft, azonkívül orgonálásért 8 ft, ráadásul hat pozsonyi mérő gabona, vagy helyette 6 ft. Van egy földje, 2 p. mérőre bevethető, melyen törökbúzat szokott vetni; továbbá egy 12 kaszás, helyel-közzel kaszált rétje. Temetésen éneklésért és harangozásért 25 dénárt kap, kihirdetési céduláért 12 d, gyászmisén éneklésért 50 d, csendes miséért, ravatalnál 25 d; minden egyes gyermek tanításáért negyedévente 35 d, egész éjszakás zsoltározásért 75 d.”*⁵⁸⁹

Egy 1771-ben készült tanító-összeírás alkalmával Nagy Márton volt a kántortanító (talán az előbb említett Nagy Márton fia), és megjegyzik, hogy 18 éve ő tölti be hivatalát. A tanulók száma 30, akik mind katolikusok. Tanítja őket írni, olvasni és a katolikus hitre.⁵⁹⁰ Az 1780-ban kelt egyházlátogatási jegyzőkönyv szerint a gútai iskolát látogató tanulók száma télen 30, nyáron körülbelül 60.⁵⁹¹ Az 1800-ban készült kamarai összeírásban az iskolai oktatásról is beszámoltak annak készítői. Ekkor már Hatala István kántortanítón kívül külön tanítót is alkalmaztak. A nevét nem jegyezték föl, pedig a valóságban ő végezte az oktatást, míg a kántortanító többnyire az egyházi szolgálatban jeleskedett. *„Az iskolák itt csak elemiek; a jobbágyok gyermekei oktatást a tanító házában kapnak, amely áll: 1. egy nagy, körülbelül 160 gyermeket befogadó terem; 2. a tanító szobájából; ez újonnan épült 1799-ben, és pedig szilárd anyagból készült alapra, nyers, belső felhasználásra még nem tökéletes téglával leburkolt padlóval. Ezt követi 3. a tanító szobája, konyha, kamra és családi szoba.*

<i>A tanító (és egyben kántor) jövedelmei pedig a következők:</i>	<i>Ft</i>	<i>kr</i>
<i>Szerződésben rögzítve:</i>	<i>100</i>	

⁵⁸⁸ EPL AEV, 2121/6 és 2121/6 b. Magyar fordítása megjelent ANGIAL Béla 2018. 85. Fordította Darvas Mátyás.

⁵⁸⁹ GPH Irattára. Magyar fordítása megjelent ANGIAL Béla 2018. 143–145. Fordította Darvas Mátyás.

⁵⁹⁰ ŠANR PKN Simboch fond. 6. doboz.

⁵⁹¹ GPH Irattára. Magyar fordítása megjelent ANGIAL Béla 2018. 168–182. Fordította Darvas Mátyás.

<i>Szénatermesztésből:</i>	10
<i>Gabonából:</i>	3
<i>Tűzifából:</i>	30
<i>Tandíjból</i>	40
<i>Kihirdetőcédulákból</i>	2
<i>Stóladíjból:</i>	37
<i>Harangozásból:</i>	12
<i>Összesen:</i>	234 ⁵⁹²

Az 1812-es canonica visitatio idején még mindig Hatala István a kántortanító, vagy ahogyan a jegyzőkönyvben titulálják iskolarektor (*scholae rector*), aki már 33 éve látja el a feladatát. A tanító nevét, aki az oktatást tulajdonképpen végezte, ezúttal sem jegyezték föl, azonban az 1811-es tanácsi jegyzőkönyvből kiderül, hogy Jelenfi Andrásnak hívták.

A 19. század elejéről származó tanácsi jegyzőkönyvekben az oktatással kapcsolatban hozott határozatok elsősorban gazdasági jellegűek, mivel az önkormányzat volt az iskola főntartója. A mester (kántortanító) és a tanító házának javításával, továbbá az iskola fűtésével, a tanítók fizetésének emelésével foglalkoztak több alkalommal. A tanítók a 19. században idegenből kerültek Gútára, s ahhoz, hogy a város szolgálatába fogadja őket, szükséges volt fölmutatniuk az előző szolgálati helyükről származó ajánlólevelet és a képzettségüket igazoló bizonyítványukat. Jelenfi András mellett ismerjük Pirk Ignác tanítót, aki 1829-ben volt a gútai tanító, valamint Adorján Mihály nevét említik az 1844-es tanácsi jegyzőkönyvben, mint helybéli tanítót.

Adorján Mihálynak a tanácshoz benyújtott kéréséből az is kiderült, milyen tantárgyakat tanítottak, milyen tankönyveket használtak akkor a helyi iskolában.

„Egy Magyar Közép Katekizmust.

Egy kisebb Katekizmust.

Egy Bibliát.

Egy Nemzeti Iskolára alkalmazott magyar olvasást.

Egy – A. B. Czés kisebb magyar olvasó könyvet.

Egy – Magyar ország terjedelméről szóló föld leírását.

Egy Számvetés könyvet.

Mind ezen elő számlalt, s Hét darabból álló Iskolai Könyvek, a Tanító Úr iparkodásának reménysége, valamint a szülék jó reménységű gyermekei pontosabb oktatása

⁵⁹² MNL OL UetC, Fasc. 224 n 25 (c). Fordította Darvas Mátyás.

tekintetéből, mint mindenkor az Iskola számára fenn tartandók a város gazdája által a város pénztárából meg vásároltatni rendeltettek.”⁵⁹³ Az első helyen a hittan oktatása szerepelt a tantervben, ezen túl az olvasás, írás és a számolás alapjait tanulták a gyerekek.

A Mária Terézia által 1777-ben kiadott tanügyi rendelet, a Ratio Educationis először szabályozta állami szinten az oktatásügyet, amely előtte az egyházak belügyének számított. Az iskolarendszerben az alsó szinten a négyéves elemi iskolát vezette be, és elméletileg 5–6 éves kortól előírta a tankötelezettséget, azonban maga a rendelet is számolt a jobbágygyermekek általános, korai munkára szoktatásával. *„Ennélfogva a dolgot úgy kell majd szabályozni, hogy az ifjak a mezei munkák befejezése után, mikor a szülőknek már kevésbbé van rájuk szükségük, köteleztessenek az iskola látogatására, ahol a tanítást a fentemlitett tantárgyakból reggel két és délután ugyanannyi órában szorgalmasan hallgatni tartoznak.”*⁵⁹⁴ Az 1806-ban kiadott II. Ratio Educationis egyértelműben fogalmazott és szigorításokat tartalmazott. Hangsúlyozta a mindkét nemből való ifjúság iskoláztatásának szükségességét, amíg csak el nem érik a *„falusi munkák végzésére alkalmas életkort”*, sőt kimondta, hogy az a szülő, aki saját hibájából nem járattja iskolába a gyermekét, vétséget követ el, és büntetést érdemel. Az anyanyelvű népiskolát legkésőbb hat év alatt kellett befejezni.⁵⁹⁵

A feudalizmus időszakában nem volt társadalmi érdek, hogy a jobbágy írni, olvasni, számolni tudjon, s az egyéni érdeke sem követelte meg ezt, előnye sem származott belőle. Ez is oka volt annak, hogy a gyerekek közül kevesen járhattak iskolába, csak azok, akiknek a segítségét otthon nélkülözni tudták. Gútán a gyakorlatban ez úgy valósult meg, hogy csupán az iskoláskorú gyermekek töredéke látogatta az iskolát. Különösen a leányok számára nem tekintették fontosnak az iskolai oktatást. Télen a megfelelő ruházat és lábbeli hiánya is akadályozta az iskolába járást, nyáron pedig a mezei és a ház körüli munkákra befogták már a tíz év alatti gyerekek nagy részét is. Különösen a zsellérsorban élők, a szegény napszámos réteg gyermekei maradtak ki az oktatásból. Az iskolalátogatás fontosságát hangsúlyozták ugyan a város vezetői, de elsősorban az alapvető vallási és erkölcsi ismeretek oktatásának fontosságát, az illemszabályok betartását emelték ki. 1829 márciusában a város gyűlése foglalkozott Pirk Ignác tanítóval, aki ellen számos panasz érkezett: *„Először A Deak gyermekek az oskolai Rendszabások ellen az utzakon jöttőkben, és mentekben sok rendetlenségeket követnek el, eszekbe sem jutván az hogy köszönni kellene.*

⁵⁹³ GVH Irattára. Tjkv. 1844/45. 29. sz. bj.

⁵⁹⁴ KORNIS Gyula (szerk.) 1913. 91.

⁵⁹⁵ MÉSZÁROS István – NÉMETH András – PUKÁNSZKY Béla 2000. 340.

2^{or} Hogy a Tanulás modjába a szülék Gyermekében semmi elő menetelt nem tapasztalnak.

3^{or} Hogy az iskolás Gyermeknek már semmi félelmek nem léven a Tanító Urr előtt, nem hogy csak lefeküdni nem akarnak ha azokat büntetni akarja, hanem ha valemellyiket megűti, az a Tanító Urat vissza űti.

4er Hogy az Oskolai Tanítás Órai alatt ötön – haton a legnagyobb iskolás Gyermekek közül az Udvaron jadsanak.

5^{ör} Hogy a Tanító Urnak iskolába jövele előtt, történni szokott lármás Czivakodás és Ugrálás köszt a Deak gyermekek az Oskola ház ablakait rendre török mellyeknek a szüntelen való tsináltatása a váras nagy kárával szokott történni [...].”⁵⁹⁶ A város vezetői szigorúan megintették Pirk Ignác tanítót, hogy ügyeljen az iskolai rendszabályok betartására, különben kénytelenek lesznek más tanítóról gondoskodni.

Az 19. század elejétől emelkedett a tanulók száma, részben a népesség növekedése, részben a szigorodó szabályozás miatt, amely szorgalmazta az iskolába járást. A tanulólétszám növekedése következtében a tanító munkája is egyre nehezebbé vált, az iskola is szűknek bizonyult. Ha az év folyamán rövid időre sikerült összeretelni a tanulókat, az egy-két szobából álló iskolában a tanítóknak nem volt könnyű dolguk, hogy valamire megtanítsák az összezsúfolt gyermekereget. A beíratott tanulók száma 1837-ben elérte a háromezázat. Sor került a gyerekek nemek szerinti elkülönítésére. Új tanerőt nem vettek föl, hanem 1835-től Hencz János kántortanítót kötelezték a leányosztály vezetésére. A körülményekről Komlóssy Ferenc az esztergomi főegyházmegye iskoláinak történetét földolgozó munkájában, egy szemtanú beszámolója alapján írja le az 1840-es évek gútai iskoláját. „A hová nézett az ember, mondja egy szemtanu, mindenütt gyerek meg gyerek. A padokban egymás hátán, a falak mellett, a földön végig, az asztal mellett, a tanító lábainál mindenütt gyerek. A kisebbek aludtak, a nagyobbak lármáztak, mondták az egyszeregyet, vagy a silabizálást; így hívták műszóval a szótagolást. Hanem azért megtanultunk így is, végzi mondóját a hazafi. Megtanultak, szegények mit? A nevöket aláírni, némelyik nagynehezen olvasni. De hát a nép ezzel megelégszik és nem érti, miért követelnek tőle ennél többet s ellenségének tartja azt, ki javát és előmenetelét kívánja.”⁵⁹⁷

A körülmények ismeretében nem lehet csodálkozni azon, hogy a korabeli hivatalos iratok legtöbbször a jobbágyok neve után tett kereszt jelezte, hogy az ügy érintett szereplője írástudatlan. 1802-ben, mikor a gútai gazdák panaszlevelet küldenek egyenesen Bécsbe a

⁵⁹⁶ GVH Irattára Tjvk. 1828/29. 94. sz. bj.

⁵⁹⁷ KOMLÓSSY Ferencz 1896. 639-640.

királyhoz, készítenek egy névjegyzéket, ahol kezük keresztvonását adják, azzal jelezve, hogy kitartanak a beadott panaszaik mellett. A jegyzéket nemes Groff György készítette, aki úgy nősült Gútára és írnokként többször szerepet vállalt a gútai lázongásban, panaszlevelek megírásában. A jegyzékben szereplő mind a 233 gútai jobbágysorban a neve után keresztet tett.⁵⁹⁸

A 19. század elejétől azonban fokozatosan kialakult egy jobb módú, földtulajdonnal rendelkező paraszti réteg Gútán, akik már nagyobb gondot fordítottak a gyerekeik iskoláztatására. A városi tanács tagjai, elsősorban a hivatalos vállalkozók, a bírósági írást, az adószedő, a város gazdája és a gyámatya az iratok tanúsága szerint tudtak bizonyos szinten írni és olvasni, s alapvető számtani ismeretekkel is rendelkeztek. A hivatalos iratokat, elszámolásokat a jegyző készítette, de ők írták alá, néha néhány mondatot, megjegyzést is hozzáfűztek azokhoz. A Simigh család tagjaitól levelek is maradtak fenn. A század közepére már a lakosság többségének körében is annyiban javult a helyzet az írásbeliség terén, mint azt Komlóssy idézett beszámolója is jelzi, hogy a férfiak a nevüket le tudták írni. A gútai oktatási viszonyokat ismerve még inkább tiszteletet ébreszt a kis Krencs Antal teljesítménye, aki a helyi népiskolából a komáromi gimnázium jeles diákja lett, majd Karcsú Arzén néven vált a korszak egyik legelismertebb egyháztörténészévé, és Vác híres helytörténetírójává. Az ő életútja persze kivétel, de bizonyítja, hogy a tehetség és a szorgalom még a mostoha oktatási körülmények között is utat tudott találni magának. Az ő életútja, ahogy Simigh (Ányos) Jánosé is, a jobbágysorból a papi rendbe vezetett. A tanulás a vizsgált időszakban Gúta mezőváros jobbágysorban élő lakói közül, ismereteim szerint, csupán kettejük számára tette lehetővé a társadalmi mobilitást.

A helyzet az 1850-es évek elejéig nem sokat változott, erről a Scitovszky János érsek vezetésével zajlott egyházlátogatás alkalmával fölvetett jegyzőkönyvből győződhetünk meg. Az 1851. május 5-én és 6-án lezajlott vizitáció alkalmával megállapították, hogy előző télen 260-an látogatták a két teremből álló iskolát, ám azon tanulók száma, akik egész évben folyamatosan jártak iskolába, mindössze 18. *„Van benne két, írásgyakorlásra szolgáló, egymástól kis folyosóval elválasztott szoba; az egyik a fiúk számára, ez némileg nagyobb, tíz paddal; a másik a leányoknak van és annál sokkal kisebb, csak 5 padot számlál, azok is sokkal rövidebbek. Emiatt a jelenlegi (és az iskolások számánál – 217 – még kisebb) szükségletnek sem felel meg semmi módon – pedig ennél még jelentősen többen (265) kellene, hogy járjanak; [...]”* Az oktatást végző két személyről is részletes leírást tartalmaz a jegyzőkönyv. *„Az iskolamester neve, aki jelenleg itt van, Asszúpataki Hencz János; a Nyitra*

⁵⁹⁸ ŠANR Komárňanská župa I. Büntetőperek iratai 1798–1810.

megyei Bajnáról származik, már a 35. évében jár, és nem több, mint az első grammatikai osztályt végezte el az iskolában; ám azért dicséretes előkészítő tanúsítványt kapott, és feladatát megfelelően látja el. Ezen felül orgonál és kántorkodik, továbbá harangozik (tudniillik az Úrangyalára és ha valaki haldoklik), valamint 1835 óta folyamatosan a leányiskolában is ellátja a tanító tisztjét [...]. Az oktató avagy az iskolában a gyerekek tanítójának (avagy ahogyan a guttaiak mondani szeretik, a »professzornak«) tisztjét már hetedik éve Adorján Mihály viseli. Nőtlen, és már 36-ik évét töltötte be. A Nógrád megyei Nagybárcánýból származik, erre a helyre pedig, ahol most van, 1844 vége felé jött Esztergomból, ahol özvegy édesanyja és minden rokona lakik. Korábban gimnáziumi és filozófiai tanulmányait részben Esztergomban, részben Egerben végezte. E tanulmányok befejeztével gyakorlati foglalkozásokba kezdett Esztergom vármegyében, ám miután életének folyása nem felelt meg terveinek, ismét a gyermekek iskolai tanulmányainak elősegítése felé fordult, s így, miután akkor a guttaiak helyzete ezt megkívánta, ide ajánlották, és ő látta el a »professzorátust«, s lett a gyerekek oktatója, avagy tanítója. Kinevezésében és ebbe az állásba való helyezésében egyébként igen nagy része volt az akkori plébánosnak, de a község is szívesen fogadta őt, és késedelem nélkül kiutalta megfelelő és már korábban megszabott fizetését a mezőváros adópénztárából. E kifizetés tisztán 300 forint. Elődjének lakrésze is volt a mezőváros városházáján, ám utána a lakrész megvonásával, és az iskolamester házának az iskolaépület mellé való (amint akkor mondogatták, ideiglenes) költöztetésével már több mint 12 éve abban reménykedik az [ti. az iskolamester A. B.], hogy új házat építenek, és maholnap mindkettejük lakhatása kényelmesebb lesz – jelenleg ugyanis az együttlakás miatt közös konyhát kénytelenek használni, amit ő nem egyszer szóvá is tett. Tűzifa címén a mezővárostól ő is évente hatszáz kéve fűzfarózsét kap magánhasználatra.⁵⁹⁹

1852-ben Rendek Józsefet nevezték ki gútai plébánosnak, aki nagy elszántsággal látott neki, hogy a Scitovszky-féle vizitációban is sürgetett iskolabővítést, illetve új iskolaépület felépítését megvalósítsa. A város önkormányzata pénzhíányra hivatkozva halasztgatta az ügyet, Rendek azonban erélyesen sürgette az építkezést. A város vezetőivel folytatott vitáiról naplójegyzeteiben számol be, amelyeket Komlóssy Ferenc is idéz művében. „Vége 1854. nyarán elkészült az új iskola, közepén tornyocskával, benne a Scitovszky primás által ajándékozott kis haranggal, nem ugyan Reviczky plébános [Reviczky Mihály, Rendek József elődje volt A. B.] terve szerint, hanem a pozsonykerületi iskolai főhatóságtól küldött újabb terv szerint. Nem is 2000 pfrrba került, hanem 5000-be s azért semmivel sem lett több építve,

⁵⁹⁹ EPL AEV Lib. 595. 1–31. Fordította Darvas Mátyás.

*mint mennyit a Reviczky-féle terv tartalmazott. Egy tanító számára lakás, egy rendes nagyságú osztály, minőt most 80 gyerekre szoktunk építeni és egy igen nagy terem, mit akkor számítottak 180–200 gyermekre, Rendek nem is habozik jegyzetei közt fölemlíteni: »Honnan jött ki a főnök (megyefőnök) előtt a jegyző által jelenlétemben bevallott összes költsége ez iskolára 5000 pfért [...] nem tudom, meg se foghatom! Bármint történt, a cél el lett érve, az iskola 3 osztály számára berendeztetett. A költségekhez Scitovszky primás 636 pférttal járult, a többbit a község fődőzte.«*⁶⁰⁰

Az 1869-es népszámlálás alkalmával az összeírók érdeklődtek az írni-olvasni tudás felől is. A kimutatott olvasni tudó személyek száma 2386, az írni és olvasni is tudóké 1658. Azonban itt meg kell jegyezni, hogy ebben az esetben a bemondás alapján történt adatbeírások hitelessége nem ellenőrizhető. Véleményem szerint, aki bizonytalan betűkkel csak a nevét tudta leírni, és a levéltári források, valamint Komlóssy Ferenc beszámolója alapján is ez volt az általános, az még nem igazán tudott írni és olvasni. Az üknagyapám, Angyal István is írni és olvasni tudó személyként került az összeírásba, azonban rápillantva a zsellértelke tulajdonlapján található aláírására, a bizonytalan vonalvezetéséből nyilvánvaló, hogy azon kívül mást aligha tudott leírni. Állíthatom ezt már csak azért is, mert az unokája, az én nagyapám, Angyal Albert sem tudott többet leírni. Felesége, az apai nagyanyám, Mogyorósi Mária pedig 1919. november 27-én az esküvőjük alkalmával a házassági anyakönyvben a neve mellé csupán keresztet tudott tenni. Nem volt tehát Gútán még a huszadik század elején sem általános az írni-olvasni tudás.

⁶⁰⁰ KOMLÓSSY Ferenc 1896. 641.

Küzdelem a földért, az „ősi szabadságért”

A földbirtoklás és a földhasználat problémái az egész társadalmat foglalkoztató kérdések voltak Gútán a vizsgált időszakban. A lakosság számának jelentős növekedésével egyidejűleg zsugorodott az egyes parasztcsaládok kezén lévő föld mennyisége. Egyre többen süllyedtek a töredéktelkesek, a zsellérek sorába, a gazdák kezén lévő földnek egyre nagyobb népességet kellett eltartani. A Mária Terézia-féle úrbérrendezéskor megállapított telkek fokozatosan szétöröklődtek a jobbágyok kezén. A rendezés idején, 1768-ban, az országos átlagnál kisebb, 0,40 volt a telekátlag, a jobbágyfelszabadítás hajnalán 1847-ben ez szám 0,25-re csökkent.⁶⁰¹

A növekvő társadalmi feszültségekre utaltak a szaporodó panaszlevelek a 18. század végén és a 19. század első felében, amelyeket a város szegényei írtak a földesúrnak, vagy a vármegyének. Elsősorban a város vezetőitől, a vagyonosabb gazdáktól elszenvedett sérelmeiket sorolták bennük. A társadalmi feszültségek, a földkérdés volt a mozgatórugója az érsekség elleni évszázados pernek is. Gúta mezőváros, illetve az egykori telkes jobbágyok közössége, kereken egy évszázadon át, 1804-től pereskedett a földesurával, az esztergomi érsekséggel. A szövevényes úrbéri per tárgya, a jogi környezet, valamint az illetékes bíróságok is változtak az évtizedek során. Kezdetben a per a környéken fekvő puszták, Anyala, Bálványszakállas, Csörgő és Ógúta tulajdonjogáért folyt. Az érsekség a saját tulajdonának tekintette ezeket a pusztákat, melyek egy részén majorsági gazdálkodást folytatott, más részüket pedig a gútai jobbágyainak adta bérbe. A mezőváros lakosai ugyanakkor a pusztákon használt területeket az úrbéri jobbágytelkeikhez tartozóknak állították be. Ez nem felelt meg a valóságnak, hiszen Anyala és Bálványszakállas még a 17. század közepén is önálló, népes falvak voltak, a török idők végén néptelenedtek el véglegesen, váltak pusztákká. A gútai mezővárosi polgárok az ősi, vélt és valós kiváltságaikra és a puszták hosszú ideje tartó használatára, művelésére hivatkoztak a per során. Megkérdőjelezték az érsekség földesúri státuszát is, szabadulni akartak a földesúri kötöttségek alól. A jobbágyfelszabadítás előtt az úriszék, Komárom vármegye törvényszéke és a királyi helytartótanács többször tárgyalta a puszták tulajdonjogáról, végül az érsekség tulajdonában maradtak mindezek a birtokok.⁶⁰² A hivatalosan folyó úrbéri per mellett volt a gútai szegények lázongásának, nyugtalanságának egy másik vonulata is, amely folyamatosan a

⁶⁰¹ „Öszve írása Gutta Mező-Városában létező jobbágyoknak és minden némű zselléreknek 1847ik Esztendőre” alapján. Az összeírás szerint a 165 úrbéri telek 649 jobbágy családfő tulajdonában volt. Rajtuk kívül 95 házas és 18 házatlan zsellért mutattak ki. Az összeírást lásd a Függelékben a 7. számú dokumentumot. EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Úrbéri ügyek E/65

⁶⁰² HAMAR Pál 1851.

város vezetői ellen irányult. A város javainak elherdálásával, saját céljaikra fordításával vádolták őket. Az alábbiakban ezeknek a mozgalmaknak, pereknek, a történetét tekintem át a 18. század végétől a kiegyezés időszakáig.

A gútaiak panaszai, és Batthyány József érsek intézkedései

A gútaiak 1787 májusában panaszlevelet írtak a vármegyének, melyben elsősorban a terhes szolgálataik miatt panaszkodnak, amelyeket ráadásul a jobb módú gazdákból álló város vezetői aránytalanul osztanak el közöttük. A vármegyének írt, korábban részben már idézett panaszlevél arról tanúskodik, hogy előrehaladt a társadalmi rétegződés, és jelentős feszültségek halmozódtak föl a gútai lakosok, a gazdagabb és a szegényebb gazdák között. A vagyoni határ a két társadalmi csoport között elsősorban a nagyobb telekkel, földdel rendelkező, ökröt tartó, valamint az ökröt tartani képtelen töredéktelkes, szegényebb jobbágyok, vagy már zsellérsorba csúszott réteg között húzódott. Ez utóbbiak igavonásra csupán lovakat tudtak tartani. A panaszlevélben a szegényebb gazdák azzal is vádolják a város vezetőit, hogy földesúrként viselkednek velük szemben. *„Ezen T[ekint]ettes Nemes Vármegyének tudtára kivannyuk adni, meg ezen panaszunkat is, [...] hogy rengye es Sorja, az náluk levő szolgálatnak semmi nemő állapotban nincsen. [...] Azert hogy a Lóval való szolgálat nagyon terhes nálunk, nem pediglen az Őkörrel való szolgálat. Számtalanszor meg törtint dolog az Nálunk hogy akinek ket lovacska vagy szamat nem tudgya hányszor kellett elöl állani; de ellenben az Őkör tarto Gaszdnak pedig Esztendőben haromszor vagy leg alabb Negyszer ha kellennik utnak indulni is, de mivel az első ezen mentseggel ell tamogattya magátul a szolgálatott, hogy az ökrömöt hizlallom tehát be nem foghatom. A Masikát pedig a midőn ell parancsolla az polgár de mivel hogy ez mint Telben s mind Nyárban a szallasoknál szokott lakni azert nem parancsolhattya hogy nehéz által jövetel, es sokára is vetődik illy moddát tehát. Csak az ide haza telellő gaszdákat, mind ökkörrel mind pedig lóval való szolgálatra Sarczollák, holott nagy faradtsággal marhájának teli eledelit, haza takarithattya. Az harmadikat ell parancsolná az polgár de mind hogy Konczossabb gaszda az többinel, tehát nincsen annyi batorsága az polgárnak, hogy egyenlősegnek okáert ell parancsolna, azertis ez nagy különbség ez az egyenlő szolgálat ellen. Az Negyediket s a többit ell parancsolná de mivel hogy vagy sogora vagy Bátyya vagy pediglen más effele rokonsága, tehát így az atyafiságnak ellene vitteni nem akár sőt inkább kedveskedni igyekezik. [...] Ha pedig azon szeginy Ember nem akarna elöl allanni, mert ezen szokal fenyegetik, ha nem akarsz szolgálni, heledtül is ell maradsz, holot pedig nincsen rajta a sor, es nem tartosznak szolgálni, illen moddal tehát mások helett kölletik az terhet huszni, sokan*

vannak vannak olyan gaszduk is hogy mind lovat mind pediglen ökröt tartani modgyuk vagyon, meg is midőn az polgár loval ell parancsolván tehát azon mentseggel ell tamasztyák magoktul a szolgalatott hogy ök[ö]rrel szolgálják, az lovaikat pediglen az Menesen hevertetik, es hiszlallak, illy formán tehát egy Nimellyek közüllünk tudni illik akik[ne]k modgyuk nincsen az ökör tartásban, hanem csak lovál szolgáltak, eleteket fordittann[i] sulos terhire valik ez rendetlen szolgalat, Annak okáert ezen rendetlen szolgalat miat, egy egy Nimellik közüllük olly könnyen veszíkel magukat es latnak az helsegünkben, mind ha egy Földes Uraink valnanak [...]"⁶⁰³

Mindössze két nappal a vármegyének írt levél után, május 22-én kelt a Batthyány József érseknek címzett, már ugyancsak részben idézett panaszos levél, amelyben a gútaiak Ógúta pusztája használati jogát kérték vissza. A birtokot, amelyet 1755 óta az uradalom tisztjei használtak. A levél keltét megelőző években megszorodtak a gútaiak gazdaságait pusztító árvizek. Ez okból is kéri vissza a pusztát, amely nagy segítségükre lehetne a nehéz időkben. „[...] de már most egynehány Esztendőktől fogva miulta a Vizek bennünket jobban jobban környekezni Tölteseinket meg halladván Rettyeinken földjeinken hatalmassabban Uralkodni kezdenek, [...] meg nyomorodott Sorsunk, és állapotunk kívánnya, hogy a megnevezett ÓGuttai Pusztánkat, amely szükség idejében kitsiny voltahoz képestis az egisz Nagy Gutai határunknál bötsössebb, és hasznossabb, a Mel[tóságos] Uraságtul vissza kérjük, tudvan azt: hogy arra a Meltosághos Uraságnak jeles szüksége nemlévén, mi ellenben a nélkül ezen tul Guttai határt meg sem lakhattuk. Nem lévén arrul semi örökös Contractus, azért Jobbágyi alázatossággal esedezünk kegyelmes Emminentiad előtt, [...]”⁶⁰⁴ Június 26-án egy újabb panaszlevelet küldtek az érseknek. A földesuruktól kéri a bérelt pusztákon, Bálványszakállason, Ógútán és Anyalán a rétek és a földek igazságos felosztását. Panaszkodnak, hogy az előljáróik a bálványszakállasi szántóföldeknek „egyenlő fel osztását semmi moddal nem engedik, s-tellyességgel ellenne mondottak.”⁶⁰⁵

1787. július 10-én Batthyány József érsek és Boronkay Imre prefektus érkezett Gútará úriszéket tartani, amelyen meghallgatták a lakosság megszorodott panaszait. Az úriszéken „Az egisz Szegínységtől rendeltetett deputatus Személyek” 8 tagból álló küldöttsége írásban tizenkét (helyesen 11, mivel a 8. pont hiányzik) pontos panaszlevelet adott át az érseknek. „Mivel a T[ekinte]tes Urak[na]k, mi tőlünk az a kérdései, hogy kívánságunkat, ki

⁶⁰³ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Guttai uradalom iratai, Vegyes iratok jelzet nélkül.

⁶⁰⁴ A levél teljes szövegét lásd a Függelékben a 3. számú dokumentumot SANR PKN, fond Gúta mezőváros, 3. doboz.

⁶⁰⁵ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Úriszéki iratok és jegyzőkönyvek, Úriszéki iratok 15. doboz.

jelentennék, eő Herczegségének, s Eminentiajának.”⁶⁰⁶ Az instancia pontjai, tartalmuk szerint, több részre oszthatók. Az 1., 2., 3. és 4. pontok a bírák és az elöljárók eddigi munkájával és választásával foglalkozik. Elégedetlenek az eddigi bírakkal, néven is neveznek közülük kettőt: Horváth Jánost és Simég Pétert. *„Azok helyett Kegyelmes Herczegünk, mellyért kérjük is alázatossan Eminentiaját méltóztassék nekünk, jó lelki ésméretű előll járó Birákat rendelni, kik ez után minket minden némű állapotban, jól és igazán kormányozzanak.”* – írják a 4. pontban. Az 5. és 6. pontok az állattartással, a legeltetés rendjével kapcsolatosak, a 7. pont Bálványszakállas pusztá bérletével, használatával foglalkozott. A 8. pont hiányzik. A 9. pont a szolgálatokat, ingyenes fuvarokat (*forspontokat*), kérte igazságosan rendezni. *„Hogy minden némű Szolgálat, kinek kinek érdeme szerint sorban vetessék.”* Az utolsó három pont gazdasági jellegű ügyekkel foglalkozik: a Császár nevű rét letakarítását Simég Péterrel megfizettetni kérik, továbbá az érsek által a gútai szegényeknek adott pénzek holléte felől érdeklődnek. Végül *„Hogy az pusztárul való Dézma az Biráin[k]tul többé ne szedettessék.”* Feltűnő, hogy Ógúta pusztá bérletének kérdése nem szerepelt a kérések között, holott a följebb idézett levél szerint sokak számára az egyik legégetőbb kérdés volt, annak ismételt bérbevétele a város részéről.

Az ülés határozata pontról pontra számba vette a panaszokat és intézkedéseket hozott a megoldásukra. Az első kérdéscsoportra adott válaszokat már ismertettem az önkormányzatot taglalo fejezetben. Lényegében érvényben hagyta az elöljáró-választás módját és létrehozta a bevételek és a kiadások kezelésére a bíró melletti adószedői hivatal, valamint elrendelte a korábbi bírák számadásainak átvizsgálását a lakosságból választott személyek részvételével. Az állattartással foglalkozó 5. és 6. pontokra adott válaszokat is ismertettem az állattartást összefoglaló fejezetben, melyekben elrendelték Szent György napjától a marháknak a réteken történő legeltetésének tilalmát, és korlátozták a telkek nagyságának arányában az egyes gazdák által tartható állatok számát.

A hetedik, Bálványszakállas pusztát illető kérdésekkel kapcsolatban a következő határozatot hozta az úriszék: *„a mi a’ Bálványszakállasi pusztát illeti melyben az uraság némely részét maga kaszáltatja, némely részét pedig másoknak is arendába adatja, és nagyobb részét Guttaiak esztendőnkint árendalják, az végeztetett: hogy hova hamarább az uraság tisztjeinek ugymint Tisztartó, és vice Exactor jelenlétökbén conscribáltassanak Guttán minden egész helyes, fél helyes és Fertályos gazdák, a kik mind az ház helyeknek mivelésére mind pedig a’ szolgálatra, és adozásra alkalmatosak, és vonyó marhát tartanak s azok közt*

⁶⁰⁶ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár. Fiskális és peres ügyek, ügyészi iratok. N 132. csomó.

positio szerint Bálványszakálosi földek felosztassanak, kivéven abbul a plébános földjeit az uraság szolgálai és emberei részére húsz hold földet. Császtán tul lévő réteken teremni fű esztendőnkint kész pénzben fog eladatni, Császtán innen pedig minden esztendőn annak idején nyilasokra kifog osztatni, és a' termet fű megböcsültetik, és a' becsült árát a melly guttai lakosok Perceptor kezébe leteszik, azok kaszálhatják, a' nádasok pedig hasonlóképen fognak elosztatni.”⁶⁰⁷ Az úriszék határozatainak ez a része azért bírt nagy jelentőséggel a későbbiekben, mivel először rögzíti írásban, és mondja ki egyértelműen, hogy Bálványszakállas pusztát használat szempontjából két részre osztották. A Császtán inneni és túli részekre. A város felé eső „Császtán inneni” réteket minden évben fölnyilalják és a gútaiaknak adják el pénzért. A szántóföldeket pedig csupán a telkes gazdák között osztják föl, akik megfelelő számú ígás állattal rendelkeznek azok művelésére. A Császtá folyásán túli részekeken fekvő réteket maga az uradalom használja, illetve adja el minden évben. Ez a határozat az úrbéri per során sokszor szóba került és az érsekség a birtokjogainak bizonyítékaként tárta a különböző bíróságok elé.⁶⁰⁸

A 9. pont a fuvarok helyes elosztásával kapcsolatban kimondja: annak érdekében, hogy senki ne tudjon kibújni a fuvarkötelezettség alól, elrendeli minden „ház helyet biró gazda legalább két hámos lovat tartson, és a' kinek lova nem lészen s forspontra nem mehet, tehát minden statiora két marhátul 8 garast fizessen”.

A 10. pont tárgyalásakor egyértelműen fölmentik Simigh Pétert a vádak alól, mivel a szóban forgó rét bérletét nem ő vette föl, hanem az uradalom kasszájába azt befizette. Az érsek részéről a szegényeknek adott támogatásról kiderült, a gabona szétosztásra került a szűkölködők között, a készpénzt azonban a város vezetői a kasszába tették, hogy abból levonják az egyes lakosok adóbeli tartozásait. Ezt az intézkedést kifogásolta az uraság, az érsek elrendelte az összeg mielőbbi szétosztását a rászorulóknak, és az erről készült jegyzék megküldését a számára.

Az utolsó pontban a gútai bírák által a pusztai földek terméséből szedett dézsmát az érsek elengedi. A határozat utolsó pontja rendelkezik még további puszták bérletéről is, amelyek a benyújtott panaszok között meg sem említődtek. „Az Ó guttai pusztá tovább is az uraságnak szükségére tartatik, ellenben amely földeket az uraság Nagy anyalai pusztájában az ó guttaiak[na]k eddig is vetésre engedett, azoknak haszonvételében eddig szokot modal hagyattatnak a guttaiak, söt utobbi kérésökre hogy marhájoknak legelő mező engedtéssék,

⁶⁰⁷ Uo.

⁶⁰⁸ Bálványszakállas pusztá 1791-ben készült térképét lásd Képmellékletben. Vizér János mérnök munkáján látható a Császtá folyása, és az attól a város felé eső rész mint a gútaiaknak bérbe adott terület van bejelölve. EPL Térképtár T 19.

midön a' földmivelésre oda menni szükséges eő Eminentiaja kegyessen resorválni méltoztatott, hogy az anyalai földeken midön ugarok lesznek, és leginkább szántásnak idején az marhaikat szabadon legeltessék.”⁶⁰⁹ Az úriszéki határozatoknak az utóbb idézett a részei is évtizedekkel később a százéves úrbéri per sokat emlegetett perirati szövegévé váltak. Ógúta pusztja sorsa ezzel eldőlt, véglegesen allodiális birtok lett. A gútaiaknak helyette bérbe adott, várostól távoli, kedvezőtlen fekvésű anyalai földek nem pótolhatták azt.

A következő évben új szerződést kötött a város és az érsekség az adókról, amely fölvaltotta az 1765-ben megkötött kontraktust. A Barkóczy érsek idejében kötött kontraktustól két pontban tért el lényegesen az újabb szerződés. A mészárszéket és a vendégfogadót már nem bérelte a község, ezeket az uradalom maga adta bérbe, és a korábban Bálványszakállas pusztja árendálásáért fizetett 1600 forint 100 forintra csökkent, mivel csupán a Császtán inneni mocsaras része maradt a városnál. Az érsek, tekintettel a gyakran jelentős károkat okozó árvizekre, az évente fizetett censusok és árendák összegéből a szerződés szerint esztendőnként elengedett 300 forintot. Az új kontraktus a következő tételeket tartalmazta:

1 ^o Esztendőbéli Census térszen	800 f – x
2 ^o Kilenczed és Tized	300 –
3 ^o Révnek Arendája	200 –
4 ^o Halaszó Vizekért	250 –
5 ^o Malmok Arendája	24 –
7 ^o Bálvány Szakállosy Czásztán	
innént való Részéért	100 –
8 ^o Csörgő Pusztáért	<u>40 –</u>
Summa	1714 –
Ebbül levonyatatik kegyelmessen	
resolvált	<u>300 –</u>
Manet	1414 f –

Mely Ezer Nigy Száz Tizen Nigy Forintokat Fertály Esztendőnként a' Méltóságos Urasagh Cassajában minden hátra vonyas nélkül le fizetni tartozik a Guttai M[ező] Vaross.”⁶¹⁰

Az elfogadott úriszéki határozatok puszták fölosztásával kapcsolatos részeinek végrehajtását még az 1787-es évben megkezdték az uradalom tisztjei, és augusztus 8-án Felkis András *fiscalis* (ügyész), Ormosdy Gáspár, a Gútai uradalom tiszttartója és Molnár

⁶⁰⁹ Uo.

⁶¹⁰ EPL Acta Radicalia Classis C, A guttai uradalom birtokjogai, Nr. 108. Az irat hátoldalán Contractus 1788.

Antal számvevő arról számolnak be, hogy a bálványszakállasi szántóföldeket a 7. pont értelmében a gútai lakosok között fölosztották. „*a' szánto földeket, mind egyegisz Sessiora osztottuk ugyan föl, ugy mind azonáltal, hogy azon egyegisz hely Után való Földet a szerint, amint a Laistromban Név szerint ki vagyon téve, fél és fertály számra a Gazdák magok között föl oszták. Végtére a' Kösségnek meg egyezett akarattýából azon Zselléreknekis, akik[ne]k házok és Marhájok vagyon többször előll hozott Laistrom szerint Föld ki szabattott, és adatott.*” Az uradalmi tisztek az úriszéki határozat 10. pontja értelmében az érsek által a szegényeknek juttatott 250 forintot is kiosztották, azonban Simigh Péter volt bíró számadásainak átvizsgálását a folyamatban lévő aratási munkák miatt szeptemberre halasztották.⁶¹¹

Szeptemberben valóban megvizsgálták az előző évek bírói számadásait. Az uradalom tisztviselői és a város által kijelölt személyek közösen ellenőrizték Simigh Péter bíró 1784/85, valamint 1785/86 évi számadásait. A vizsgálat eredményéről részletes jegyzőkönyv maradt fenn. Gyakorlatilag minden tételnél lényeges eltéréseket találtak a Simigh által benyújtott és a városi könyvelésben található adatok között. A bíró minden esetben többet vételezett be, mint amit a város kasszájába befizetett. Olyan bevételről is beszámoltak az ellenőrök a tanúvallomások alapján, amelyet Simigh eltitkolt. „*Bartalos volt Csikos valotta: hogy 100. darabb Lotul külsőek [más településen lakók A. B.] fizettek legyen 100 f.*” A város pénztárába ebből semmi nem került. Minden eltérés és hiány esetében fölvilágosítást kért a bizottság az érintettektől.⁶¹² Ennek a vizsgálatnak a kimenetelét nem ismerem, azonban a következő évtizedekben az ilyen városgazdasági ellenőrzések hasonló eredményeket hoztak. Jelentős eltérések, hiányok jelentkeztek csaknem minden évben, a bíró és az adószedő, valamint a városgazdája elszámolásában. Eltitkolt jövedelmekről, gyakran lakomákra, ivászatra elköltött jelentős összegekről szólnak a vizsgálatok során fölvetett jegyzőkönyvek. Jogosan merül föl a kérdés az ismertetett jegyzőkönyv elemzésénél, és az ismétlődő hibák láttán, hogyan fordulhatott ez elő, miért nem látni semmi javulást a 19. század első felében? A város szegényebb lakói részéről jogosan fogalmazódtak meg tehát kifogások a város vezetőinek a saját hasznukra fordított városi jövedelmekkel kapcsolatban. Ugyanakkor a vizsgálatok által föltárt hiányosságok fölszámolása, a gondatlan és gyakran sikkasztásoknak nevezhető magatartás büntetése évekig, évtizedekig húzódott, néha teljesen elmaradt. Az úriszék által megítélt hiányzó összegek visszafizetése a városi hivatalok viselői részéről évekkel később történt csak meg, néha teljesen elévült, vagy már az örökösöikre maradt azoknak rendezése.

⁶¹¹ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Úriszéki iratok és jegyzőkönyvek, Úriszéki iratok 15. doboz.

⁶¹² Uo.

Következő elgondolkodtató jelenség, hogy a bűnösök politikai és morális felelősségre vonása teljesen elmaradt. Továbbra is a tanács tagjai maradtak, más funkciót kaptak, bíróból gyámatya lett, stb. Sőt, Simigh Péter egy évtized múltán az érsek támogatásával nemességet szerzett a királytól a gútai bírói tisztségben szerzett érdemeiért. A szakirodalomban nagyon kevés tanulmány foglalkozik a 18–19. századi községi és mezővárosi közigazgatással és gazdálkodással. Hajdu Lajos átfogó munkája emelkedik ki ezek sorából, aki hasonló visszás jelenségekre mutatott rá a korabeli községi gazdálkodásban, melyek az uradalmak tisztjei és a megyei hivatalnokok részéről általánosan toleráltak voltak.⁶¹³

Batthyány József érsek az 1787-es gútai látogatása alkalmával egy további ígéretet is tett a gútai szegény lakosoknak. A családi birtokán, a Veszprém megyei Enying pusztán javasolta letelepíteni azokat a gazdákat, akik el kívántak költözni a városból. Az esetről kevés adat áll rendelkezésemre, annyit lehet megállapítani, hogy a gútai gazdák közül korábban többen a királyhoz fordultak kéréssel, földet, pusztát kértek letelepedésre. Állítólag kaptak is erre ígéretet, de az érsek Gútán kijelentette: „[...] ne mennyetek, mert Szégyenlenném, hogy kezem alúl ki ereszteném az én népemet, adok Én eleget, mennyetek Fiaim Eningi Pusztára, a' mekora az Gutta, még akora lészen, mégis eleget adok, mert látom, hogy nem élhettek, mert az Dunátok[na]k nincsen Partya.”⁶¹⁴ A következő télen hét gazda le is utazott Enyingre megtekinteni az ígért pusztát, fölmérni a föld minőségét. Mint az érseknek 1788. május 13-án kelt levelükben írták: „[...] heten hét felé menvén az hó alatt mondám, kerestük kezünk ujjaival az földet, és kapartuk az Havat; Igy kerestük az Földet, amellyen élhetnénk [...]. Találtunk ugyan Pusztát, a' mellyen Falu Helyet találtunk, kit neveznek: Küstany, vagy Sz: Mihály Pusztának, azon kerületett, melly nád derikkal bővelkedik, választottuk, [...]”⁶¹⁵ Kustyán pusztát tehát megfelelőnek találták a gútai gazdák, de nincs tudomásom róla, hogy valakik elköltöztek volna a városból Enyingre. A költözés valószínűleg azon bukott meg, mivel a jobbágyok távozását ahhoz kötötték, hogy maguk helyett valakit állítsanak a telkükre. Voltak, akik már az ingóságaikat, házukat, kertjüket is eladták, de nem tudtak elköltözni. Pirk

⁶¹³ „A korabeli vizsgálati jegyzőkönyvek azonban arról tanúskodnak, hogy a községi vagyon kezelésével kapcsolatban rendkívül sok szabálytalanság történt. A falusi bírák számadásait felülvizsgáló uradalmi vagy megyei számvevők gyakran voltak kénytelenek tapasztalni, hogy egyik évben jelentős jövedelemhez jut a falu a közösségi földön megtermelt búzából, zabból vagy a réten termelt szénából (azt azonban már senki sem tudja megmondani, hogy ezt a jövedelmet mire fordították), más évekről pedig semmilyen adat nincs. [...]A falusi igazgatási szervezet jellegének tisztázatlansága, szervezetének és feladatkörének rendezetlensége mellett tehát a gazdálkodási fegyelem hiánya jellemezte 1780 táján a falusi »önkormányzati« igazgatást, ezért a felvilágosult kormányzat mindenekelőtt a községi vagyonkezelés rendjét kívánta megteremteni, illetve megszilárdítani. A források tanúsága alapján e fáradozás kevés sikert hozott, és a kudarcnak nem a falusi vezetők képzetlensége, a betűvetésben vagy számolásban való járatlansága volt az elsődleges oka, hanem az a szellem, amely a rendi Magyarországon az ügyintézését valamennyi szinten jellemezte.” HAJDU Lajos 1982. 55–57.

⁶¹⁴ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Guttai uradalom iratai Fasc. I.

⁶¹⁵ Uo.

Ignác gútai nótárius 1788 nyarán Boronkay prefektusnak küldött levelében a következőket írta „[...] de ezen dolog (tudom) nem olly könnyen megyen, amint ők gondollyák, addig még Gután Urszékeis fog Celebráltátni, a mely a Jövendő Jobbágyokrul fog gondolkodni helettek, ha el menetelekbe tellyesedne is.”⁶¹⁶

Az 1802. évi zendülés

A Batthyány József érsek személyes részvételével tartott úriszék nem oldotta meg a Gúta társadalmában fölgülemlett feszültségeket. Ez nem is volt elvárható, hiszen a legfontosabb kérdést, a társadalmi egyenlőtlenségek növekedését a határozatok alig érintették. A gútaiak által leginkább óhajtott pusztát, Ógútát, őseik korábbi lakhelyét, amelyhez gazdasági érdekek mellett érzelmi szálak is fűzték őket, nem kapták vissza. A szegények által gyűlölt városi vezetők maradtak továbbra is az uradalom bizalmi emberei, gazdasági visszaéléseikkel nem igazán akart foglalkozni senki. Ezért nem lehet csodálkozni azon, hogy a francia forradalom hírére és a háborús helyzet miatt tovább nőtt a feszültség a társadalomban, újabb panaszok érkeztek Esztergomba. A város lakossága két részre szakadt, a *szegénységre*, akiknek nevében a panaszleveleket küldözgették, és a *gazdákra*, akik a város vezetésében túlprezentálva voltak.

1795. június 30-án panaszlevelet írtak „*Szegíny Gutai kössíg*” nevében Kondé József érseki jószágkormányzónak. Először az előljáróikra, név szerint Simig bíróra panaszkodnak. Megemlítik az érsek 1787-es gútai látogatását, és az akkor tett rendelkezéseket, miszerint a város gazdája mellé három embert kell választani, akik hitelesítik a számadásokat, de ez Boronkay látogatása ellenére nem történt meg. A továbbiakban a rétek osztása körül fölmerült visszasságokra mutatnak rá, ahol szerintük kijátsszák a szegényeket, a vidéki pénzes vevőket helyezik előnybe, nekik adják el elsősorban a nyilasokat. Azt javasolták a gazdák, osszák föl állandóra a telkek után évente ingyen osztani szokott réteket, ne kelljen minden évben ezen veszekedni. A város vezetői azonban ezt a javaslatot nem fogadták el. A levél további részében újabb vádakat zúdítanak a panaszkodók Simig Péter bíróra, aki a város rétjeiről magának elhordatta a szénát, a legelőre lopva vidéki marhákat fogadott stb. A város vezetői közül senki nem mer a bíró ellen semmit szólni. „[...] valamég e mostani módon az külső tanáts fön ál soha semmi igazság nálunk nem lész[en], mert azok között vannak az bironak hizelkedő emberei, akik az jó szándíkuakat is meg rontják. A Mel Panaszinkat alazatossan Esedezünk T[ekintetes] Inspektor Ur, Előt Méltos tassék nálunk meg jelenyi es egy város

⁶¹⁶ Uo.

*gyűlist tartani az níp halattára, a melben még töb Panaszkok is fakadnak elő [...].” – zárják a levelüket a gútai szegények.*⁶¹⁷

A rétek osztása körüli ismétlődő visszasságok jelentették azt a szikrát, amely kiobbantotta a nyílt lázadást a lakosság körében. 1801. június 9-én történt a zendülést közvetlenül kiváltó esemény, mikor a rétek osztásánál Takács Márton 1/8 telkes jobbágy szóváltásba keveredett az osztást vezető Raditskovits József városi jegyzővel, aki megütötte őt. Az esetet a következő év februárjában történt tanúkihallgatások alkalmával másként mondta el a sértett, és másként a nótárius, valamint a nyilalást végző többi városi vezető. Raditskovitsék verziója szerint Takács Márton gorombán lépett föl, követelte a nyilasának kimérését, majd káromkodva leteremtette a jegyzőt, aki ezután ütötte meg a magáról megfélemedezett gazdát. Takács vallomása szerint az eset így történt: „[...] a Notarius a mult nyáron a Karomat meg ütötte, azért hogy Retet kértem pénzemert, a notarius pedig azt mondotta, minek kendnek a Rét, holott nints kendnek járó marhája, mellyre osztán én azt feleltem adja Isten az én Szegenységemet Notarius Urnak, és a Notarius Uramét ennékem, és az egész mostani dolgunknak ez az óka, mert az egész kösseg pártomat fogja. – Az is igaz, hogy en akkor minyart még panaszkoltam az Uraság fiscalissának, és az isten áldja meg Fiscalis Uram ötet még is pirongatta, mellyre asztán fel nyilaskat, mellyen egy kalangya termett adatott.”⁶¹⁸

Az eset után a gútai szegényebb gazdák szervezkedni kezdtek, gyűléseket tartottak és panaszlevelet írtak a vármegyének a rét és nád nyilasok osztása ügyében, továbbá a legfelsőbb helyre, egyenesen a királynak, amelyet maguk a gútaiak küldöttei vittek föl Bécsbe. Bagita Gábor vallomásában a Bécsbe járásról a következőket vallotta. „Először Sz. Mihály nap tájba voltak Betsbe Takáts Márton, és Szenasi Márton az uraság Széke előtt ezen alkalmatossággal tsak az Agensnél voltak, – a kitől mind T[ekint]ettes V[ice]Ispány urnak, – mind T[ekintetes] Konde Praefectus urnak szöllo Leveleket hoztak. – Másodszor voltak ez előtt három héttel Bagita István, Nagy Péter és Takáts Márton, – a kik Ő Felségenek Instantiat adtak be – Ezeket a két rendbeli Deputatusokat küldöttek azon Gutai Lakosok még egyezétt akarathol, a kiknek Neveik a Takáts Mártonnal talált Irásban fel vannak jegyezve. Küldöttek pedig azért, mivel nem álhottuk többbe a Terheinket, es ezeknek még orvoslások végett. – az első oka volt fel ménetelünknek Takáts Márton, a kit a Notarius a mult esztendőben volt Fü osztásnak alkalmatosságával még ütött.”⁶¹⁹ Takács Márton azt vallotta

⁶¹⁷ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Úriszéki iratok és jegyzőkönyvek, Úriszéki iratok 17. doboz.

⁶¹⁸ ŠANR fond Komárnanská župa I., Büntetőperek iratai XII. 1798–1810., XII 1802/65 csomó.

⁶¹⁹ Uo.

*„Háromszor voltam Bétsbe – 1° Aratáskor Szenasi Martonyal 2° Az Adventbe egy Aszszonnyal. – 3° Farsang elein harmadmagammal, ugymint Bagita Istvánnyal, és Nagy Peterrel, egyenlő akaratbol. – a Gedai Josef Házánál lett az vegzesünk: Fejei voltak Gedai Josef, Tantzos Mihálly, Bagita Istvány.”*⁶²⁰

Bécsben a magyarországi jobbágyok panaszainak, úrbéri ügyeinek az uralkodóhoz érkező küldöttségek útján történő intézése Mária Terézia jobbágyokat védő intézkedéseinek nyomán az 1760-as évek elején vált gyakorlattá. A magyar nemesség ellenezte az ügyek ilyen módon történő intézését, azonban fia, II. József is fenn akarta tartani a közvetlen kapcsolatot a jobbágyokkal és úgy határozott, hogy minden jobbágyi kérvényt egyik kancelláriai *ágenshez* (udvari ügyvivő) kell küldeni aláírás végett és a kézjeggyel ellátottakról a kancelláriának minden esetben felterjesztést kell hozzá intéznie. 1786-ban hozott rendelete értelmében, osztrák mintára a magyar–erdélyi kancellárián egy-egy ágens volt hivatott a jobbágyok érdekeit képviselni. Mivel ez a képviselőlet ingyenes volt, az ügyvédek részére havi 2000, az ágenseknek 3000 forint állami fizetést és egy-egy írnok tartásának költségét (300–400 forint) állapította meg.⁶²¹ II. József halála után és a francia forradalom hatására a bécsi udvar jobbágypolitikájában változás történt. Eckhart Ferenc a magyar jogtörténetről írt munkájában az ügyintézés menetét a következőképpen foglalja össze: *„1798-ban királyi rendelet intézkedett, hogy minden megyében urbáriális jegyzőkönyvet vezessenek, amelybe minden úrbéri panaszt és pert jegyezzenek fel az ítélettel együtt, és ha nem hozott a megye ítéletet, az okkal, ami miatt az elmaradt. [...] Az úrbéri perekben a fellebbezés a megyei székhez elő volt írva, polgári perekben az a felek akaratától függött. Nem szabályozta sem törvény, sem rendelet, hogy mely ügyeket kell a helytartótanácsához és innen a kancelláriához megfellebbezni, de a szokás azt írta elő [...] minden ügy, amelynek megyei elintézésével a község vagy egyes jobbágyok nem voltak megelégedve, a kormányiszékek elé jusson legfelsőbb döntés végett. A községeknek tilos volt ügyük elintézése végett felsőbb engedély nélkül megbízottakat küldeni Bécsbe, s ezek útján panaszait előadatni a királynak, amint az Mária Terézia és II. József idejében gyakran megtörtént. Ily küldöttségeket feleslegeseznek tartották azért, mert a kancelláriánál a jobbágyok ügyeinek megfigyelésére állandóan volt egy ágens.”*⁶²²

A gútai jobbágyok azt az utat választották 1801 nyarán, hogy felsőbb engedély nélkül keresték meg a bécsi ágenset panaszaikkal. Első alkalommal levelet nem vittek, szóban adták

⁶²⁰ Uo.

⁶²¹ ECKHART Ferenc 1956. 106–118.

⁶²² ECKHART Ferenc 2000. 187.

elő a sérelmeiket. Ennek nyomán Torkoss János „szegény adozó Népnak királyi udvari Agense” augusztus 26-án levelet írt Komárom vármegye viceispánjának. Ismerteti benne a gútaiak részéről benyújtott panaszokat a Derék nevezetű réteknek város vezetői részéről történt igazságtalan elosztásáról, majd kijelenti: „Főlséges királyunknál alkalmatlankodni nem lehet, hanem csak ugyan ezeknek igassagos el intézése elsőbben is a Földes Uraságott és az T[ekinte]ttes v[árme]gyét illeti, arra való nézve én ezeket az Embereket vissza utasítottam [...]”. Megkéri az alispánt, vizsgálja ki az ügyet, végül annak a véleményének ad hangot, hogy legjobb lenne a szóban forgó réteket a jobbágytelkek szerint mérnökkel állandóra kiméretni. A kérdésről informálta Kondé József uradalmi prefektust is.⁶²³

Az ügyintézés azonban az úriszéken és a vármegyén is lassan haladt, így a türelmetlen gútaiak decemberben újabb küldöttséget menesztettek Bécsbe, ezúttal egy panaszlevéllel, amelyet Gróf György írt. Bécsből egy rövidke levéllel tértek vissza, amelyet Knoll, az ágens *solicitor*a (ügyvéd, ügyintéző), írt alá. „Ha az Guttay Szegénységh az ő panaszait, és kéréseit Eő Főlségének bé adni kíványa: küldje föl vagy postán, az Instantiáját, a ki alá lesz irvá azoktul a kik installyák, vagy hiteles embereit, a kik a dolgot illendő módon fölhozni fognak [...]”.⁶²⁴ A levél keletkezésének körülményei nem ismertek, elképzelhető, hogy az ágens távolléte miatt intézkedett Knoll, és azzal, hogy a kérelmezőket a panaszaik írásba foglalására és az instanciájuk név szerinti aláírására utasította, csupán időt akart nyerni. Bizonyára nem számolt azzal, milyen mozgalmat indít el a pár soros levelével. Ugyanis a gútaiak úgy értelmezték a kérését, hogy csupán bizonyítaniuk kell, mennyien kérik a beadott panaszaik orvoslását és ezután kérésük meghallgatásra talál a királynál. „Másodszor ide haza irtt [panaszlevelet A. B.] Groff György, de az jó nem lévén, az Agens Ur Sollicitatorja Knoll, adott Irást, hogy a kösség által Subscribalt Instantiat vigyünk. – Erre az utasításra Gedai Josefnel adták kezek kereszt vonásokat.” – számolt be a vallomásában Takács Márton a hazatérése után fölgyorsult eseményekről, szervezkedésről és aláírásgyűjtésről. „Az első Gyűlésünk volt Gedai Josef házánál Adventbe, jelén voltak azon 234 Lakosok, a kiknek neveik fel vagynak a Takáts Martonnal talált Irásba jegyezve: azért gyűltünk pedig öszve, – mivel Takáts Márton először Bétsből vissza jöven, azt mondotta, – hogy addig nem léssz a dolgunknak semmi elő ménetele, – valamig azok a kik ebben a dologban égyet nem ertenek, nevek Irását nem adják: ótt tehát esett a Neveknek Subscriptiója.” – Bagita Gábor vallomása szerint így született meg az a 233 (és nem 234), nevet tartalmazó és keresztvonásokkal

⁶²³ ŠANR fond Komárnanská župa I., Büntetőperek iratai XII. 1798–1810., XII 1802/65 csomó.

⁶²⁴ Uo.

megegyezett névjegyzék, amelynek keletkezése felől két hónappal később élenként érdeklődtek a gútai zendülést kivizsgáló vármegyei hivatalnokok.⁶²⁵

A gyűlések Bagita Gábor szerint rendszeressé váltak, újabb összeírása készült a sérelmeknek, pénzgyűjtés is kezdődött a bécsi utak költségeinek fedezésére. A gútai küldöttek 1802. január 19-én adtak át Bécsben egy következő panaszlevelet, amelyet ugyancsak Gróf György írt, de többen szerkesztették, Sőt, néhány gazda vallomása szerint még a helyi plébános, Névery György is eljuttatott egy instancijavaslatot a gyűlésező lakosokhoz. Maga a Bécsbe küldött levél nem került még elő, de bizonyára a jól ismert panaszokat tartalmazta. A küldöttség hazatérése után történt drámai eseményekről egy következő levél számolt be, amelyet postán küldtek el Bécsbe az ágensnek. Levelükben részletesen leírták a gútaiak, hogy a bíró, Borka Ferenc a vármegyei tisztekkel megszervezte a bécsi küldöttségben járt emberek elfogatását. „²⁷^{dik} Januariusban éjczakának idein, mint egy 10 vagy 11 óra tájban, midőn az emberek leg jobb nyugodalomban merültek volt, a Biró álnoksággal magához hivatván ezen Instáns embereinket, a Vármegye katonai már lesben valának a Biró házában és eőket mingyárt megvasalták, és bé vitették a Vármegyére áréstomban tették azon éjjel. Észre vevén a Communitas a dolgott, hogy mint egy lopók elvitték embereinket, kik Instansok valának, azon fölgerjedve a Kösség oltalmokra sietve menének a Biróhoz, azt kérdezvén ki hatalmából vitette el embereinket és hogy mérészelte meg fogdoztatni, melyre azt felelvén a bíró, hogy N[emes] Vármegye Comissiója mellett tseleket, és hogy vagyon ő nékie arra hatalma, ha ámbár semmi bűne nelégyen is megis megfogat 3, 4 embert is. Ezt meg értvén a Comunitas imigyen felelle, Biró Uram, ugy gondolkozzék kegyelmed a Notáriussal együtt, hogy ha embereinket mái nap haza nem hozza a Vármegyétől minden sérelem, vagy bántódas nélkül, tehát mink kegyelmeteket a Notariussal együtt kötözve visszűk ő Felsége elejben, miért nem várja kegyelmetek is meg ő Fölségének kegyes resolútióját, vagy Comissióját.”⁶²⁶ Azon az éjszakán a bíró házában megjelent Csorba László vármegyei esküdt, aki valamilyen conscriptio alkalmával tartózkodott Gútán, és azonnal a vármegye, valamint a nótárius védelmére kelt. Állítólag „[...] azt merte felelni, hogy nagyobb hatalma vagyon a N[emes] Vármegyének ezen dologban mint sem ő Fölségének, és hogy halálig el nem áll ő az Notariustul. Mely panaszinkat is méltóztassanak kegyes tekintetbe venni. Mely éránt alázatosan esedezik ezen Szegény Gutai Comunitás Nagyságtok előtt.”⁶²⁷ – zárták a soraikat a gútai zendülők.

⁶²⁵ Uo.

⁶²⁶ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Fiskális és peres ügyek, ügyészi iratok, N 129. esemély.

⁶²⁷ Uo.

Aznap éjszaka Vass Antal, Nagy Péter és Bagita István lakosokat vitték be vasban Komáromba, a vármegye börtönébe. Negyedikként Dócza Imrét is elfogták a vármegye emberei, akiről a zendülés vezetőiről hozott vármegyei bírósági határozat azt írta: *„de a pandúrok kezei közül elmenekülve és az elfogásról hírt adva az éjszakai csődület és a bíró házánál ezt követő zendülés fő okának tekinthető [...]”*⁶²⁸

Takács Márton vallomásában így számolt be az éjszakai tumultusról a bíró házánál. *„Gedai Josef fia, Benke Szenasi, és Bartalos hivtak a Biro házához, elebb Gedaihoz méntem, mert filtem hogy engem is be visznek. – Azokkal jöttem a Biro hazához, ott találván a Notariust, aztat regi haragombol, hogy a karomat a mult nyaron még ütötte, a Méllyinel fogva meg fogtam ‘s azt mondtam, aristallyuk le a Notariust. Csorba Esküdttel ki? mitsoda illetlenül bántak azt nem tudom mert nehezen hallok [...]”*

Bagita Gábor a következőket vallotta arról az éjszakáról: *„Az el-fogadtataknak Feleségeik adtak néküink hírt, hogy az Uraik el fogadtattak, és ugy gyülekeztunk a Biro Házához, a végett hogy még tudhassuk, mi végre fogadtattak el Lakos Tarsaink, de már akkor, a midön a Biro házhoz jöttünk, Komáromban azok el-küldettek. [...] Abban még egyeztünk, hogy addig a Notariust el nem bocsájttyuk valamig a Biro az embereinket sérelem nélkül Komárombol vissza nem hózza. – hanem a kortsma házba viszzük, es ott örizzük, es ebben nevezetessen én is meg egyeztem – azt mindazonáltal tagadom, hogy én azt mondtam, hogy a Notarius kötöztessen meg, – hanem meg vallom hogy Seregelly András mondotta, hozzatok vagy adjatok Istrángot, én meg kötöm a Notariust. [...] midön éjjel Csorba Uram a Biro házhoz jott volna, és mondotta volna hogy ő fogadtatta meg az embereinket a T[ekintetes] N[emes] vármegye rendeléséből es Ő a Notariust holtig el nem hadja, arra feleltem hogy ha az Úr annak a hamis embernek pártját fogja, – az Úr is olyan hamis. – Utána valo reggel Sereggel mentünk Tantzos Mihály házához, es ott azt végeztük, hogy ha az emberei[n]k vissza nem hozatatnak, – a Notariust az el-fogadtataknak házánál fogjuk örizni”*⁶²⁹

Borka Ferenc gútai bíró egy kisebb küldöttséggel január 28-án hajnalban Komáromba sietett, hogy eleget tegyen a földühödött tömeg követelésének és kiszabadítsa a három elfogott gazdát. A gútai bíró és társai még azon a napon a vármegyei törvényszék előtt jelentést tettek az éjszakai eseményekről. A törvényszék úgy döntött, hazaengedi a három elfogott személyt, és másnap egy megyei küldöttséget meneszt Gútára a zendülés lecsillapítására és a panaszok kivizsgálására. A börtönből hazaengedett három gútai még aznap a zendülők újabb gyűlésén

⁶²⁸ ŠANR fond Komárnanská župa I., Büntetőperek iratai XII. 1798–1810., XII 1802/65 csomó. Fordította Darvas Mátyás.

⁶²⁹ ŠANR fond Komárnanská župa I., Büntetőperek iratai XII. 1798–1810., XII 1802/65 csomó.

beszámolt a másnapra ígért, Komáromból érkező deputációról, és annak szándékáról, hogy a panaszokat kívánják kivizsgálni. A gyűlésen úgy döntöttek, a kikerkező vármegyei küldöttséggel nem állnak szóba, mivel egyrészt a korábbi benyújtott panaszait a vármegye nem orvosolta, másrészt megvárják a királynak beadott instancia elbírálást, az ezzel kapcsolatos döntést.

Másnap, január 29-én a kikerkező vármegyei küldöttséget nagy tömeg fogadta Gútán. Ismét nagy zűrzavar, kiabálás támadt és az összegyűlteket valóban nem akartak szóba állni a deputáció tagjaival, meghiúsult a panaszok kivizsgálása. A megrettent vármegyei küldöttség dolgavégezetlenül tért vissza Komáromba, és azonnal értesítették Balogh János alispánt a történetekről, aki másnapra összehívta a vármegye rendkívüli, „Különös Gyűlését”. A gyorsan összehívott ülésen *„Fel-olvastatott azon Deputaciónak Tudósítása, mellynek is az a’ foglalattya, hogy a’ kérdésben-lévő ’s nagy számmal öszve-gyűlt Lakosok, a’ Deputatus Urakat vakmérő bátorsággal fogadtak, rendetlen szavakkal illették, panaszait oly ki-fogás alatt, hogy mivel azokat már Ő Felsége eleibe terjesztették; azért míg onnan a’ Resolutio el-nem jön a’ Deputaciónak elő-adni nem akarták, egy szóval – oly állapotban lenni találtattak, hogy első alkalmatossággal – minden váratlan dolgokra vetemedni készek voltak.”*⁶³⁰ Az ülésen olyan határozatot hoztak, hogy a vármegye azonnal a bécsi királyi kancelláriához fordul, megküldik a deputáció jelentését a gútai helyzetről és katonai segítséget kérnek a zendülés lecsendesítésére.

Február 4-én újabb rendkívüli ülést tartottak Komáromban a vármegyén, melyen ismertetik a kancellária február 1-én megérkezett válaszát. A válasz értelmében jóváhagyták a megyében állomásozó katonaság kirendelését a zendülés vezetőinek elfogására, a mozgalom leverésére, valamint az ügy alapos kivizsgálását, s a bűnösök elítélését is elrendelik. Jelen volt az ülésen Graw kapitány, a Komáromban állomásozó gyalogság vezetője. Kijelentette, csak 35 katonát tudna nélkülözni, illetve Gútára rendelni, amelyet nagyon kevésnek gondolt. További erősítést kért a környékről, elsősorban lovasságot, a megérkezésük után javasolta a gútai kivonulást. A gyűlés a kapitány javaslatát elfogadta. Miután összegyűlt a megfelelő számú katonaság, a pár nappal korábban kirendelt, de a lakosok által elzavart deputáció tagjaival együtt kivonult Gútára a zendülés leverésére, és az okok kivizsgálására.⁶³¹

A gútaiak időközben értesültek arról, hogy katonaság érkezik a városba, amiről tárgyaltak is az újabb gyűlésükön. Remélték azonban, hogy hamarosan megérkezik a király számukra pozitív döntése, s a beadott panaszait orvosolják. Február 8-án érkezett meg a

⁶³⁰ ŠANR fond Komárnanská župa I., Közgyűlési jegyzőkönyv 1802. 151. sz. bj. (1802. január 30.)

⁶³¹ ŠANR fond Komárnanská župa I., Közgyűlési jegyzőkönyv 1802. 152. sz. bj. (1802. február 4.)

katonaság Gútára és a zendülés vezetőinek tartott 13 embert azonnal letartóztatták. Ezek Tánczos Mihály, Gedai József, Primus Mihály, Bagitta István, Őszi Ferenc, Szénási Márton, Bagitta Dávid, Dótza Imre, Bagitta Gábor, Nagy András, Takács Márton, Samu István, valamint Rigó József voltak. A kirendelt vármegyei küldöttség másnap megkezdte az elfogott vezetők kihallgatását és a város vezetőit testületileg és egyéneként is faggatták a zendülés körülményeiről.

A februárban megkezdett kivizsgálások és a királyhoz beadott gútai panaszok nyomán több per és eljárás is indult. A Helytartótanács július 6-án adta ki a 14895 számú határozatát, amelyet a vármegyei közgyűlés augusztus 9-én tárgyalta.⁶³² A helytartótanácsi határozat elrendelte a lakossági panaszok úriszék előtt való tárgyalását a megyei ügyész segédletével, annak a megyei törvényszéken történő felülvizsgálatát, a 13 elfogott gútai ellen pedig büntetőper indítását a megyei törvényszéken. A helytartótanácsi határozat, az akkor folyó mezei munkákra való tekintettel, elrendelte a börtönben lévő gútai gazdák szabadon bocsátását is.

A legrövidebb pernek a mozgalom főkolomposainak a megbüntetése bizonyult. Őket elfogásuk után pár nap múlva Komáromba, a vármegye áristomába szállították és hónapokkal később, 1802. augusztus 9-én engedték csak szabadon a Helytartótanács határozata alapján. A város bírāja, Borka Ferenc és a tanács, valamint néhány további gútai lakos már 1802. július 6-án levélben kérte a szabadon bocsátásukat és kezességet vállaltak, hogy szükség esetén megjelennek a törvényszéken a tárgyalásukon. Kérésüket a város elöljárói is a sürgős mezei munkákkal indokolták.⁶³³ A 13 vádlott perének tárgyalására 1803 elején került sor. A bíróság végzéséből és a kihallgatás menetéből, az ott fölített kérdésekből is érezhető, hogy a hatalom képviselőit elsősorban az lepte meg, hogy a zendülést bécsi utak, a királynak beadott panaszlevelek, szervezkedés, gyűlésezés és aláírásgyűjtés előzték meg. Ezt a szervezettséget tekintették a legveszélyesebb jelenségnek, összeesküvésnek. A tárgyaláson a bíróság kilencük esetében elégségesnek tartotta a 6 hónapos, februárt 8-tól augusztus 9-ig elszenvedett fogságot, négyük estében azonban további több hónapon át tartó fogságot, börtönt és korbácsolást szabott ki. *„A szintén összeesküvő Takács Mártonnak pedig, amiért a község nevében elsőként az említett törvényes kérvényezési fórumokról a község megbízása nélkül egyenesen Bécsbe vitt kérvényt, innen visszatérve pedig gyűléseket tartva tanácsaival folyton hergelte a helyieket: az elszenvedett hasonló fogságon kívül, idős korát is számba véve, egy hónap fogdát szabtak ki, hetente két nap kenyér-víz böjttel szigorítva.*

⁶³² ŠANR fond Komárňanská župa I., Közgyűlési jegyzőkönyv 1802. 1279. sz. bj. (1802. augusztus 9.)

⁶³³ ŠANR fond Komárňanská župa I., Büntetőpererek iratai XII. 1798–1810., XII 1802/65 csomó.

Dócza Imrét pedig, aki hasonlóképp részese volt az összeesküvésnek, mivel a törvényszék szerint a fent nevezett három főkolompossal együtt elfogva, de a pandúrok kezei közül elmenekülve és az elfogásról hírt adva az éjszakai csődület és a bíró házánál ezt követő zendülés fő okának tekinthető, két hónap fogdára ítélték az előzőkhöz hasonlóan heti két nap böjttel, és havonta 15, összesen 30 korbácsütéssel. Nemkülönben

Kápolnay-Szénássy Istvánt, aki szintén mindenben társuk volt a vármegyei küldöttség alkalmával a zavargásban, beszámítva a fent elmondott fogságot, azon felül 3 havi fogdára ítélték és havonta, három részletben 45 korbácsütésre. Elítélték végül

Bagitta Gábort, a többiek vezérét és társát, valamint a bizottság alkalmával botrányosan zavargót és ragályos veszettségtől tájtétköt: az elszenvedett fogságon kívül háromhavi fogságra és részletenként 60 korbácsütésre.

Egyébíránt, miután a testület értesült róla, hogy a legutóbbi alkalommal, amikor az úriszéki eljárás során a korábbi helyére másik bíró és szintén más belső és külső tanácsot választottak, valamennyi üresedést hagytak az okból, hogy ha ezek a vádlottak felmentést nyernének, néhányuk bekerülhessen; mivel egyikük sem engedhető bírói vagy tanácsosi tisztségbe a közbéke újbóli felforgatásának nyilvánvaló veszélye nélkül, így a nevezett vádlottakat addig, míg a kihágást jóvá nem teszik és a béke és nyugalom ismertetőjegyeit nem mutatják, e községben tisztség vállalására alkalmatlannak nyilvánították.” – áll a bírósági határozatban.⁶³⁴ Vagyis eltiltották őket a közügyek gyakorlásától, a hivatalviseléstől.

A zendülés kivizsgálói nagy érdeklődést mutattak a névjegyzék iránt, amelyben 233 gútai gazda neve és mellette a keresztvonása szerepelt. Ezeket az aláírásokat azután gyűjtötték össze, mikor úgy értelmezték a bécsi ágens segítőjének, Knollnak a fölszólítását, hogy egyenként kell kinyilvánítaniuk az egyetértésüket a beadott panaszokkal. „*Gedai Josef Házánál ótt esett a keze kereszt vonások adása is. – melyet Atyának fiunak Szent Leleknek Neveben adtunk és arra még is esküdtünk, hogy a tellyes igazságtól el nem állunk, és egymast el nem hadjuk*” – vallotta Takács Márton.⁶³⁵ A vármegyei hivatalnokok az eredeti jegyzék⁶³⁶ szerint készítettek egy másik névjegyzéket,⁶³⁷ amelyben az aláírók nevei mellett föltüntették azok státuszát. Kimutatták, hogy jobbágy, házas, vagy házatlan zsellér volt-e az aláíró; a telkének nagyságát, valamint igavonó lovainak és ökreinek számát. A jegyzékben 39 házas zsellér és két házatlan zsellér található, a többi jobbágy. A legtöbbjük töredéktelkes, nyolcad-

⁶³⁴ ŠANR fond Komárňanská župa I., Büntetőpercek iratai XII. 1798–1810., XII 1802/65 csomó. Fordította Darvas Mátyás.

⁶³⁵ ŠANR fond Komárňanská župa I., Büntetőpercek iratai XII. 1798–1810., XII 1802/65 csomó.

⁶³⁶ Uo.

⁶³⁷ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Fiskális és peres ügyek, ügyészi iratok, N 129. csomó.

és negyedtelkes. Akadt köztük 9 egésztelkes gazda is, és egész telket birtokolt még az eredeti listán „*Csasztas fiak*” megjelöléssel szereplő Császtás Nagy család három férfiörököse is. Ennek alapján kijelenthető, hogy a zendülés a lecsúszás, az elszegényedés ellen küzdő töredéktelkesek mozgalma volt. Nagy részük lovas fogattal rendelkezett csupán, ami azt jelezte, hogy nem tudtak megkapaszkodni a vagyonosabb jobbágyok sorában, akiknek általában 4–6 ökrük is volt. Az alábbi táblázatban a börtönt viselt vezetők, valamint az írnok szerepében föltűnő nemesi származású Gróf György adatait foglaltam össze.

25. táblázat. Az 1802. évi zendülés vezetőinek vagyoni helyzete

Vezetéknév és keresztnév	Telek-nagyság	Lovak	Ökrök
		Száma	
Bagitta Dávid	1/8	2	-
Bagitta Gábor	1/8	2	-
Bagitta István	1/8	2	-
Dótza Imre	1/4	-	-
Gedai József	1/4	2	2
Gróf György	1/4	-	-
Nagy András	Házass. zs.	-	2
Nagy Péter	1/2	2	-
Ószi Ferenc	1/6	?	?
Prémusz (Primus) Mihály	1/8	-	-
Rigó József	1/4	2	-
Samu István	1/2	2	-
Kápolnai Szénási Márton	1/2	-	-
Takács Márton	1/8	-	-
Tánczos Mihály	1/2	2	4
Vass Antal	1/4	2	-

A vármegyei küldöttség részletesen kikérdezte a lakosokat is a panaszaikkal kapcsolatban. Több jegyzőkönyv, följegyzés, összegzés készült ezekről a sérelmekről, végül egy 42 pontos beadványt nyújtottak be a lakosok először az úriszékhez, majd a Helytartótanácsához. Ez a beadványt pontosan nem ismerem, azonban egy 1802. augusztus 29-én kelt, 29 pontot tartalmazó ismert panaszjegyzékhez képest aligha érintett új témaköröket, területeket. Az utóbbi beadványt a gútai lakosok az úriszéknek nyújtották be.⁶³⁸

A következő területeket érintette a beadvány: 1. Az elmúlt években a rét és nádnyilasok körül fölmerült visszaélések a város vezetői részéről. 2. Az előző évi bíráik és a tanács számadásainak, a város jövedelmeinek a felülvizsgálata; a vétkes hivatalnokok leváltása és az okozott károk általuk történt megtérítése. 3. a legeltetés, állattartás szabályozása. 4. a környező puszták bérletének, illetve tulajdonjogának a kérdése. Az Ógúta és a Tanya (Csörgő) nevű puszták kérdését az utolsó, 29. pontban fogalmazták meg. „*Hogy az*

⁶³⁸ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Fiskális és peres ügyek, ügyészi iratok, N 129. csomó.

mi elől járóink ennek előttis nem a közönséges, hanem önnön magok hasznát vadasztak, ki tettik a régiekből, midőn tudni illik boldog emlékezetű Csáky Ersek idejében néhai Fogarassi István Prefectus maga számára Ménest alletván 180. forintokon Contractus Szerént esztendőbeli arenda képen ő Guta nevezetű Teleküinket (az honnan mostani Lakó Helünk eredetét vette) föl fogta, ott laktak vala az eleink, de Szünet nélkül uralkodó árvizek alkalmatlansága miatt kintelenéttettek Dunán által koltozkodni és mostani lakó helünkön le telepedni. Azon o Gúta bé ment a Dicalis Conscriptioba, következendőképen attul portiót füzettünk, s azon Teher mostis nyakunkon vagyon, ambár Fogarassi István halála után M[éltóságos] Uraság magának tulajdonétván mái napigis tartya saját Portiós földünket. Szinteugy vagyon Tanya beli Erdős Teleküinkis, mellyet Horvát Janos Biró lévén nem szinte régen által atta M[éltóságos] Uraságnak az Kösség hire, és egygyes értelme nélkül. Mellyeknek mint Portiós földünknek vissza adásáért könyörgünk, és mostani elől járóinknak (kik számtalan ezrekben az egész adozó Szegény Kösséget meg károsítottak, városunk Cassáját fogyasztották) ellenek mondunk.”⁶³⁹

A bíró és a tanács február 13-án közösen adtak írásbeli választ a vármegyei küldöttségnek az ellenük fölhozott vádakra. Minden vádpontot igyekeztek cáfolni. „Fájdalmossan veszik a Birák ezen illetlen ki fejezést – a számadások nyilván ki mutatják, hova őlik a Birák a Város Jövedelmét.” – írták kissé sértődötten. Végül ők emelnek panaszt a szegényebb, követelőző gazdák ellen, „hogy az alább valo Gazdág az réth osztált egyformán részesülni kívánnak, és ugyan ezen okra nézve a tanátsot illen Betstelenségben hozták, holott meg nem tudgyak gondolni, hogy az Jövedelemről adózni, és számozni kelletik, az alatta valok között sokan lévén, kiknek marhája nem lévén Sessiobeli birtokárul szolgálni nem tudott, más gyorsabb Gazdáknak kelletik ezeknek hebájokrul eleget tenni.”⁶⁴⁰ Raditskovits József jegyző ugyancsak ártatlannak vallotta magát minden ellene fölhozott vádpontban. „Semi vádolásba bűnös nem lévén”, szavakkal fejezi be a deputációnak írott, 1802. február 13-án kelt levelét.

A gútai gazdák is összeállítottak egy több mint 30 főből álló küldöttséget, amelyet a vármegyei hivatalnokok meghallgattak a zendülés okairól, lefolyásáról és a panaszokról. Különösen a rétek osztását nehezményezték ők is, és rámutattak visszaélésekre a nyilasok kimérése és eladása során. Érdekessége ennek a kihallgatásnak, hogy fölmerült a város vezetőinek, testületeinek megválasztása és összetétele, tagjainak rokoni kapcsolatai, amelyet a bajok egyik forrásának tartottak. „A’ Külső Tanátsot ugyan magok is szükségesnek és

⁶³⁹ Uo.

⁶⁴⁰ Uo.

hasznosnak már most meg esmerik, de úgy, hogy ezután a Külső Tanács belieket a kösség váloszsza, nem a Belső Tanács mint eddig volt. A Belső Tanács béliek ne légyenek atyafiak.”⁶⁴¹

A város vezetőit egyenként is kérdőre vonták a deputáció tagjai, öt kérdést tettek föl, amelyben elsősorban a zendülés okait, a rétek osztása körüli helyzetet, a város jövedelmeivel való sáfárkodást és a város vezetésében fennálló viszonyokat firtatták. Ezekre a kérdésekre a jegyző írásban felelt, a többieket kihallgatták. Az eddig ismertetett vallomásokhoz képest meglepő dolgokról számoltak be. Raditskovits József nótárius az előző napi levelével szemben, amelyben csak a zendülőket ostorozta és tartotta a bajok okozóinak, utalt arra, hogy a zendülés oka lehetett, hogy a helyi plébános nagyon beleártotta magát a bírák dolgába. 1800-ban Viplach Ferencet, az akkori bírót egy prédikációjában támadta, aki emiatt panaszt is tett a szolgabírónál a plébános ellen. A zendülőket is biztatta Névery György plébános. *„Maga is a T[ekintetes] Plebanus Ur némely Instántiákat készévtén; azokat egy némely itt való Gazdának”*. Elmondása szerint a városi tanácsban gyakran ő, a nótárius, aki nem tagja a testületnek, egyedül mond ellent Simigh úrnak, és ezért *„Atyafiságanak, pártfogása alá véteteknek haragját szenvednem kellett, el nyomtatásomban hogy ez is a T[ekintetes] Plebanus Urral edgyet ért.”* Leírása szerint Simigh Péter korábban haragban volt a plébánossal, de az utóbbi időben közösen támadják őt. Simigh Péter a jegyző szerint a lázítókat is támogatta és tanáccsal látta el őket. Holott Simigh le tudta volna csendesíteni őket, *„anyival is inkább, mivel ő csak, maga anyira el hatalmasodott már, hogy mindenkit alatta valójának gondolván, csak maga mindeneket kormányozna. Méltoztassék a T[ekinte]ttes Deputatio ezen tsekély jedzéseimet azon, az Inquisitiok által ki sült valóságos próbakkal egyben venni [...]”* – zárja újabb levelét a jegyző.

A legtöbben szóban válaszoltak a kérdésekre, a vallomásokról jegyzőkönyv készült. Borka Ferenc hivatalban lévő bíró is beszámolt az individuális vallatásnál kisebb visszaélésekről, amelyeket Szabó Gábor korábbi város gazdája követett el.

Névery György plébános egy latin nyelvű levelet küldött a deputációnak, amelyben kérte, kíméljék meg őt, ne kelljen megjelennie személyes meghallgatáson. Az ellene fölhozott vádakkal kapcsolatban kijelentette: *„ha valaki ugyanis a nyilatkozók közül azt vallotta volna a tekintetes Bizottság előtt, hogy én lennék a szerzője az ő, Királyi Trónus elé terjesztett kérvényüknek, azt rosszhiszeműen állította.”* A plébános beismerte, két évvel korábban valóban részt vett egy kérvény megfogalmazásában, de azt az uradalom prefektusának címezték a város lakói és a panaszaikat foglalta magában.⁶⁴²

⁶⁴¹ Uo.

⁶⁴² Uo.

Viplach (Viplacha) Ferenc korábbi bíró, belső tanácsbeli azt vallotta, Simigh és Borka sok nyilast lekaszált a múlt esztendőben. Szerinte Juhász Mihály, a város hadnagya „*Sok bort iszik a korcsmákban, az mellynek árra a város Cassájából fizettetik, – le is akarták már a rozsasz Sáfárságert sokszor tenni, de mivel Sümeg Péter Sogora, reá nem méhettek [...] Sümeg Péternek tekintete miatt nem lehet igazságot tenni, mert tsak annak kell lenni, a mit ő akar: – mivel a Fatensen, és Notariuson kívül a Tanátsban mind az ő atyafiai és Creaturai.*” Juhász Mihály hadnagytól megkérdezték, igazat mondott-e Viplach Ferenc, hogy ő a város kontójára iszik? Ezt természetesen tagadta, „*mondván, hogy ő a' maga pénzére, nem a' Város Contójára iszik.*”⁶⁴³

Több belső ellentét és visszaélés is fölbukkant az egyéni kihallgatások során, amelyeket a közös meghallgatáson, a leveleikben nem említettek, ahol egymásra vallottak a megkérdezettek. Úgy tűnik, Simigh Péter korábbi bíró idős kora ellenére, tekintélye és rokoni kapcsolatai révén, még mindig irányította a tanács munkáját.

„*Nemes Sümeg Péter, belső Tanátsbeli személyly vallom*” – kezdte a volt bíró a deputáció előtt tett vallomását. Az első, a rétosztás felől érdeklődő kérdésre egyenesen kijelentette: „*Rendetlenség történt a Rét Osztályban, mert ollyannak adatott, a kinek szüksege nem volt rea, legg főbb oka vólt pedig a Notarius, a ki ezeket az Igazságtalanságokat amint hallottam ajándékokért cselekedte.*” A község jövedelmeivel való gazdálkodás során elkövetett esetleges visszaélésekkel kapcsolatban kijelentette. „*Most a Biró Házánál mód nélkül sok Bor, Palinka kéll el, nevezetessen múlt Januariusba Vizkereszt napján a Biró Tisztelendő Plebanus Urnak, Káplányának ebédet adván, ezen egy ebédnél három akó Bor kélt el.*” A bíró házában elfogyott ital mennyiségéről, Simigh Péter vádjairól a város gazdáját is megkérdezték, aki előadta: „*a múlt 1801. Esztendőben a Biró Házánál el fogyott Bornak Specifatioját, mellyből meg tettik, hogy 122. Akó fogyott el, mellynek ára tészen 734. for 15 x. – ezen kívül 15. Akó Pálinka, – Hogy pedig annyi el kelt, az okát adgya, hogy az Insurgens Katonasságra sok el ment. Utóbb mindazonáltal az is meg világosodott, hogy a Biró Házánál csak 83. akó kelt el.*”

Az úriszéken 1802. október 25-én indult meg a lakossági panaszok tárgyalása, ahol Thaly Zsigmond Komárom megyei főügyész képviselte a felperes községet. Az úriszéken tárgyalták a város vezetőinek több évre visszamenőleg megvizsgált számadásait. A vizsgálatot Bóday János, Komárom vármegye „*Exactora*” végezte el 1802 novemberében, és a számadásokban jelentős hiányokat állapított meg.⁶⁴⁴ Az elmarasztalt városvezetők

⁶⁴³ Uo.

⁶⁴⁴ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Guttai uradalom, Gúta perbeli értesítések.

fellebbeztek a vármegyei törvényszékre, onnan a királyi táblára, majd újra az úriszék elé került az ügy és hosszú évekig húzódott a tékozló gazdálkodással okozott károk rendezése. 1826-ban a helytartótanács Komárom vármegyéhez fordult és fölvilágosítást kért a gútai perrel kapcsolatban, elsősorban az előjárók terhére megállapított 3084 forint adósságról, vajon lefizették-e már? A vármegye válasza szerint a fizetésnek még nem tettek eleget, néhányuk vagyonát emiatt zárolták.⁶⁴⁵ 1834-ben, tehát 32 évvel az elszámolások fölülvizsgálata és a súlyos hiányosságok föltárása után (!), az úriszék újra áttekintette az egyes egykori vezetők számadásainak rendezését és a legtöbb esetben már az ügyek elévülését, egyeseknek az időközben a törvényszék részéről történt fölmentését, vagy az adósságaik csökkentését tudta csupán megállapítani.⁶⁴⁶

Az 1802. december 21-én tartott úriszéken részben újra jóváhagyják a Batthyány József érsek vezetésével 1787-ben tartott úriszéken elfogadott, a város közigazgatásával és gazdálkodásával kapcsolatos határozatokat, másrészt pontosan meghatározták a választott tisztségviselők juttatásait. Ezeket a határozatokat már ismertettem az önkormányzatot tagláló fejezetben.

A város vezetőinek kérdőre vonása, a város gazdálkodási ügyeinek rendbetétele tehát csigalassúsággal folyt, a beadott panaszoknak volt azonban észrevehető és viszonylag gyors hatása a város előjáróinak választására. A gyűlölt Raditskovits József jegyző eltávozott a városból, helyére új jegyző került. Az 1802. novemberi tisztújítás során is történtek jelentős változások. A jegyzőkönyvek nem maradtak sajnos fön, de más forrásokból tudható, hogy Szőke Németh Ferencet választották bírónak, akinek a neve eddig ilyen hivatallal kapcsolatban nem fordult elő. Fölbukkant viszont a 233 szervezkedő gazda neve között. Mindössze fertályos gazda volt az 1802-es összeírás szerint. A korabeli viszonyok között ilyen magas tisztséghez képest nagyon szerény vagyonnal rendelkező jobbágy volt. A tanács összetétele is változott, új emberek kerültek a soraiba. Sőt, a következő években Vass Antal és Bagita István is bekerült a tanácsba, akik a zendülők között is fölbukkantak előzőleg. Különösen meglepő Bagita István bekerülése a tanács tagjai közé, hiszen az ellene és 12 társa ellen hozott ítélet utolsó sorai értelmében a törvényszék Gútán városi tisztség vállalására alkalmatlannak nyilvánította. Adatok hiányában nem lehet tudni, meddig tartott ez az átmeneti állapot, néhány év múlva azonban újra a Simigh, Borka, Horváth, Szabó nevek bukkannak föl a legfőbb tisztségviselők sorában.

⁶⁴⁵ ŠANR fond Komárnanská župa I., Közgyűlési jegyzőkönyv 1826. 1625. sz. bj.

⁶⁴⁶ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Úriszéki iratok és jegyzőkönyvek, Úriszéki jegyzőkönyv 1834.

Az úriszék addig meghozott határozatait 1803 februárjában fölterjesztették a Helytartótanácsához. A kormányzék 1804. február 28-án, 4581-es szám alatt hozott határozata alapján elrendelte, hogy a város gazdálkodásával összefüggő panaszoktól különítsék el a puszták használatával, a legeltetéssel kapcsolatos úrbéri jellegű panaszokat. Az utóbbiakat egy, az úriszék előtt megindítandó külön per tárgyává tette, ahol a megyei tisztii főügyész képviseli a felperes gútai községet. Ezt a határozatot tartják az esztergomi érsekség és Gúta mezőváros közötti úrbéri per hivatalos kezdetének.⁶⁴⁷ A *Gútai nagy pernek*, vagy *100 éves pernek* is nevezett úrbéri per kisebb-nagyobb megszakításokkal 1904 végéig folyt.

Az úrbéri per első szakasza 1804-től 1848-ig

A gútai nagy úrbéri per néven elhíresült, egy évszázadon keresztül folytatott jogi és politikai küzdelem volt a város vélt, vagy valós privilégiumaiért, a földesúri terhektől való szabadulásért, a földért, a környékbeli puszták tulajdonjogáért vívott harca. Befolyásolta a közgondolkodást és kialakított egy olyan sajátos „mi” tudatot, melynek következtében a lakosság erős koherenciájával különült el a környezetétől. A per okán alakult ki elsősorban az a kép a gútaiakról a 19. század elején, hogy nyughatatlan, lázadó népség, mely állandó panaszaival, kérvényeivel zaklatja a bécsi udvart és a vármegyét. Ennek a képnek a kialakításához jelentősen hozzájárult Hamar Pál⁶⁴⁸ uradalmi ügyésznek a gútai perről írott, nyomtatásban is megjelent munkája, amely természetesen az érsekség érdekében készült jogi munka volt. Hamar ügyész a gútaiak nyughatatlanságának, nyakasságának okát elsősorban a gútai lakosság részéről tévesen értelmezett oklevelekben, privilégiumokban látta. „[...] a levéltárunkban létező 1278-diki s Lippay György esztergomi érsek korabeli 1657, s 1659-ki határiratok tartalmát a gúttai lakosok félre magyarázva, nemzedékről nemzedékre a legábrándosabb, s azon rájok lassú méregként ható álomban ringatják magukat, mikint a Magyarország Primásaitul nékiek ideiglenesen haszonbérbe átengedett, de nagyobb részt már visszaperlelt ó-guttai, anyalai, bálványszakállosi és csergői puszták adományos, és kizárólagos tulajdonuk.”⁶⁴⁹ Az uradalmi ügyész állítása egybecseng Kósa László

⁶⁴⁷ HAMAR Pál 1851. 2.

⁶⁴⁸ Hamar Pál (1817-1877) Esztergomban született, Pesten végzett jogot. 1846-tól az érsekújvári és gútai uradalmak főügyésze. Több helytörténeti és jogi mű szerzője. SZINNYEI József 1896. 381–382.

⁶⁴⁹ Hamar az érsekséggel folytatott viták kezdetét 1497-re teszi. „Gúta mezőváros községe majd tulajdon előjáróival, majd az érsekséggel hosszú évek során át 1497-dik év óta, mint a régi iratokból kitűnik, örökös ellentétben állott; az előjárókkal leginkább a számadások az uradalommal a puszták miatt voltak összeütközései. A sérelmek orvoslása, a balvélemények eloszlása, s a kedélyek megnyugtatósában sikeretlenül fáradozott a megye; sikertelenül a felsőbb kormányzések; sőt a gúttaiak hajthatatlanságán meghiúsultak s megtörték boldog emlékü Batthyányi József bíbornok primásnak segíteni vágyó emberbaráti érzelméi is, miután a tulajdon elnöklete alatt Gúttán 1787-dik évi július 10-kén tartott úriszék üdvös intézkedései sem voltak képesek a gúttai községet megnyugtani.” HAMAR Pál 1851. 1.

véleményével, aki tanulmányában rámutatott, hogy a kései feudalizmus időszakában kialakult „mi” tudat mögött minden esetben feudális előjogokkal összefüggő területi különállás húzódott meg.⁶⁵⁰ A város lakossága a belső konfliktusok esetén csoportokra, alapvetően lázongó szegényekre és módosabb gazdákra oszlott, a földesúrral szemben folytatott úrbéri perben már inkább egységesebb, mezővárosi polgárság képét mutatta. Azonban több esetben itt is megjelentek a társadalmon belüli törésvonalak, melyek elsősorban vagyoni különbségekből fakadtak.

Gúta mezőváros hosszú évtizedekig tartó úrbéri pere nem egyedi jelenség a kései feudalizmus időszakában Magyarországon. A 18–19. században számos mezőváros indított világi, vagy egyházi földesura ellen úrbéri pert, a jobbágy népesség terheinek csökkentése, korábbi kiváltságainak megőrzése, vagy bérelt pusztáinak visszaszerzése céljából.⁶⁵¹ Eckhart Ferenc szerint a perek jogalapját a felvilágosult abszolutizmus idejében hozott rendelkezések, elsősorban a Mária Terézia-féle úrbérrendezés teremtette meg.⁶⁵²

A per kezdetekor a gútaiak védelmére kirendelt Thaly Zsigmond megyei tiszti főügyészben kevés bizalmuk volt a lakosoknak. 1804. március 19-én kelt levelükben a királyi ágensnek következőképpen vázolták a kétségeik okát. „Midőn az Úr Székén elől hoztuk Privilegiumunkat videlmünkre, Tali Fiscális Úr az Urbáriumot vetette Szemeink elejbe mondván, hogy az légyen Privilegiumunk, többi Privilegiumink semmit sem érnek, mert el mulasztottuk. Arra feleltük hogy regi ditsőséges Királyi adománytúl el nem állunk, es úgy el állott Tali Úr további beszédgyítől.”⁶⁵³

⁶⁵⁰ „A kései feudalizmusban a kiváltságos területekkel kapcsolatosan két irányú társadalmi mozgás figyelhető meg. A korábban lokális nemesi közösségek középkori eredetű előjogait a földesúr vagy a központi hatalom jobbággyá tétellel megszüntetni, illetőleg a megmaradtakat erősen korlátozni törekszik. [...] Ám azok a helységek, amelyek egyszer megízlelték a szabadparaszti életet, nem könnyen nyugodtak bele elvesztésébe és megkísérelték — legtöbbször peres úton — visszaszerezni, mint például a bihari hajdútelepek, a derecskői Eszterházy-uradalom községei. Kivált Nagyszalonta igyekezett szívósan elismertetni Bocskaitól kapott hajdúszabadságának érvényét. [...] Mindezek a példák szempontunkból azért lényegesek, mert az adott időszakban a valós vagy áhitott kiváltságok a tágabb szociális szerkezetben meghatározták a csoportok pozícióját, és ezzel kitermelték azok tagjainak szorosabb összetartozási érzését.” KÓSA László 1985. 275.

⁶⁵¹ Itt csak kettőt említek, amelyekről részletes helytörténeti munka készült. Az egyik a Gútához hasonló ökológiai adottságokkal rendelkező Nagyecsed mezőváros, amely földesurával, a Károlyi családdal folytatott hosszas pereskedést. ÉBLE Gábor 1912. A másik a szintén egyházi mezőváros Makó példája, mely ősi privilégiumait kereste, jobbágyi terheit igyekezett csökkenteni és pusztáit visszaszerezni több per során 1779 és 1859 között. TÓTH Ferenc 1993.

⁶⁵² „Az urbárium konzervatív jellegű reformmunka. A királynő meggyőződése volt ugyanis, hogy a parasztok érdekeit nem szabad a földesurak tönkretételével előmozdítani. Lényege az úr és paraszt viszonyának olyan szabályozása, mely sok újítást ugyan nem tartalmaz, de pontos megállapításaival a visszaéléseket a földesúr részéről lehetetlenné teszi. Nagy újítása volt, hogy ezeket hivatalból üldözendőkké tette, és hogy az úrbéri pereket a királyi közigazgatás útjára terelte. Eddig az úri széktől a megyéhez megfellebbezett pert még a királyi táblához is lehetett tovább vinni. Az urbárium a megyétől a helytartótanácshoz rendelte a pert, királyi hatósághoz, amelynek döntései a királynő elhatározásától függtek, amiben a magyar földesuraknak nem kedvező bécsi tanácsadónak is szerepük volt.” ECKHART Ferenc 2000. 175.

⁶⁵³ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Fiskális és peres ügyek, ügyészi iratok, N 129. csomó.

Thaly Zsigmond azonban nem volt rosszindulatú a gútai panaszosokkal szemben, csupán reálisan mérte föl a jogi helyzetet. A gútaiak védelmében kifejtett tevékenységét a kor színvonalának megfelelőnek lehet minősíteni, a lehetőségekhez képest igyekezett mindent megtenni és a felperes érdekeit képviselni. 1804. augusztus 22-én tárgyalta a gútai uradalmi úriszék a puszták ügyét, ahol az Ógúta és Csergő puszták visszavételéért nyújtott be keresetet a megyei ügyész. Ógúta ügyében elsősorban egy 1742. évi tanúvallatásra támaszkodott, amely szerint Gúta határos volt Érsekújvárral és a 18. század elején az érsekújvári polgárok réteket béreltek a gútaiaktól a nevezett pusztán. A másik fontos bizonyítéknak az 1755-ben a gútaiak és Fogarassy István uradalmi igazgató között kötött szerződést tekintette Ógúta kibérléséről évi 188 forintért 6 évre. Ezekből bizonyítottnak látta, hogy a gútaiak birtokában voltak a pusztának, a jobbágyság telki állományhoz tartozott és az úrbérrendezéskor a kérdőpontokból és tabellából azért maradt csupán ki, mivel haszonbérben volt az uradalmi javak kormányzójánál.

Csergő pusztával kapcsolatban az 1733-ban Eszterházy Imre érsekkel kötött szerződést tartotta perdöntőnek, amely a Vág-Duna kanyarulatának átvágását engedélyezte a gútaiaknak. Ennek alapján bizonyítottnak látta, hogy az ottani, újabban Tanyaerdőnek nevezett füzesek birtokában voltak az úrbér behozatala előtt. A Csergő pusztákkal kapcsolatban a per során tisztázni kellett, hogy tulajdonképpen három ilyen nevű határrész létezik a közelben. 1. Ógúta része egy Csergő nevű dűlő.⁶⁵⁴ 2–3. továbbá az egykori Csergő pusztát az 1733-as kanyarátvágással két részre osztották, és ennek a Vág-Dunán túli részét az érsekújvári uradalomhoz csatolta az érsekség, és majorsági gazdálkodást folytatott rajta. Ezt is kérték vissza a gútaiak. Itt a halászat a holt meder eliszaposodása, kiszáradása folytán vesztett az értékéből, azonban a területen kialakított fűzerdők értékesek voltak. A Duna jobb, vagyis csallóközi oldalon maradt részét a gútaiak bérelték továbbra is legelőnek az érsekségtől 40 forintért.

Az anyalai és a bálványszakállasi földekkel kapcsolatban arra hivatkozott Thaly, hogy azokat is már az úrbér behozatala előtt bírták a gútaiak és azoktól kilenced és tized fejében váltságot fizettek. Ezeket a pusztákat továbbra is a város birtokában meghagyni kérte. Az uradalom által sürgetett határfelmérést fölöslegesnek tartotta, mivel ha ki is tűnne belőle, hogy a gútai jobbágyság a telki illetőségen felül bírnak valamilyen területet, azokat tőlük az úrbéri rendelet értelmében már el nem vehetik. Végül a legelőhasználat szabályozásával

⁶⁵⁴ Lásd Ógúta pusztája 1826-ban készült térképét a Képmellékletben. EPL Térképtár T 92.

kapcsolatban elfogadta az eddigi úriszéki döntéseket, amelyeket a megyei törvényszék is jóváhagyott, csupán azok betartását kérte.⁶⁵⁵

Az uradalmi ügyész, Kürthy János válaszában abból az elvből indult ki, hogy az úrbéri pernek más tárgya nem lehet, mint a jobbágyság telki állományának, hiányosságának pótlása, vagy a magas adóterhek felülvizsgálata. A pusztákkal kapcsolatban kijelentette, hogy azok külön területet képeznek, a gútai határba soha be nem olvasztották, az 1768-ban behozott úrbér alkalmával meg sem említették őket. Ezeket a gútaiak az érsekség jóvoltából haszonbérbe bírják, azok visszavétele, vagy továbbra is haszonbérbe adása az uradalom döntésén múlott mindig, a per tárgyát nem képezheti. A felperes által beadott bizonyítónak szánt iratok értelmezését egyenként kétségbe vonta. Elsősorban az 1787-ben Batthyány érsekkel kötött szerződésre hivatkozva egyértelműen bizonyítottanak látta Bálványszakállas, Anyala és Ógúta puszták érseki tulajdonát. Az Eszterházy érsekkel kötött szerződés esetében rámutatott, hogy a gútaiak engedélyt kértek a kanyarátvágáshoz és ennek a munkának fejében a kaptak halászati engedélyt, s ez csak úgy volt lehetséges, hogy a puszták az érsekség birtoka volt. Anyala pusztával kapcsolatban pedig kifejtette: az érsekújvári uradalomhoz tartozik, Nyitra megyében fekszik, semmi esetre sem lehet a gútai határ kiegészítő része. Különben is az ottani szántóföldeket a gútaiak elhanyagolják, ebből is látszik, hogy semmi szükségük rá.

Az úriszék 1805. augusztus 15-én hozott ítéletet, kijelentette, hogy a gútai jobbágyság telekjárandósága nem került tárgyalás alá, ezek elégséges voltát a felperes ügyvéd sem vonta kétségbe. Az úrbéri táblában szereplő úrbéri állományon kívül a puszták átengedésére az uradalmat nem lehet kötelezni. Az érsekség pusztákra vonatkozó tulajdonjogát bizonyítottanak látta és a visszavételi jogát a bérletből sértetlenül fönntartja. A legelőszabályozással kapcsolatban a községet arra utasította, hogy évenként írják össze a marhák számát és amennyiben az egésztelkes jobbágyság 30 marhánál többet tartana, azok után a mezőváros pénztárába meghatározott díjat köteles fizetni. Végül kijelentette, a gútai határ fölmérését az uraságtól megtagadni nem lehet.

Komárom vármegye polgári törvényszéke 1806. március 14-én felülvizsgálta az úriszék döntését, és úgy ítélte meg, hogy a felperes község a kérdéses pusztákat az uradalom engedélyével, évenkénti haszonbér fejében bírja, azok továbbra is az érsekséget illetik. Az anyalai és a bálványszakállasi pusztákat a Batthyány Józseffal kötött szerződés feltételeivel továbbra is a gútaiak használatában hagyta.

⁶⁵⁵ HAMAR Pál 1851. 2–3.

A Helytartótanács 1807. december 16-án 25581-es szám alatt hozott határozatában kijelentette, hogy az uradalmi úriszék által elfogadott elv ellenére a puszták úrbéri per tárgyát képezhetik. Az uradalmat fölszólította, mielőtt meghozná a végső ítéletet, bizonyítsa be, hogy a gútai határ meddig terjed Érsekújvár felé, és a kérdéses puszták valóban határokkal vannak-e elválasztva a gútai határtól. Bizonyítsa be azt is, hogy Ógútától és a mellette fekvő Csörgőtől a gútaiak az úrbér behozatala előtt haszonbért fizettek. Továbbá mutassa ki az érsekség, mikor vették vissza a gútaiaktól Ógúta pusztát. Anyala, Bálványszakállas és Tanya-Csergő pusztával kapcsolatban megerősítették a törvényszék határozatát, hogy azok uradalmi tulajdonban vannak, azonban továbbra is mezővárosi használatban maradnak, annál is inkább, mivel nem világos, hogy az anyalai földet nem Ógúta helyett kapták-e a gútaiak. A legelőhasználat szabályait a Helytartótanács is jóváhagyta.⁶⁵⁶

A Helytartótanács döntése nyomán 1808. március 14-én az úriszék elrendelte a gútai határ fölmérését, azonban a mérési munkálatok megkezdése 1832-ig váratott magára. A rendkívül hosszú késlekedésnek oka lehetett a korabeli hosszadalmas ügyintézés mellett az is, hogy Gúta mezőváros előjáróságában ismét a korábbi személyek jutottak vezető szerephez, és a lakosság megosztott volt a per kimenetelét, folytatását illetően, ugyanakkor a határ fölmérését mindenki elutasította. Az elutasításnak az lehetett az oka, hogy időközben a jobbágytelkek állománya megnövekedett, különösen száraz esztendőben nagyobb területek kerültek eke alá, mint az úrbéri tabellában szerepelt. Árvizes esztendőben ellenkező helyzet állt elő, a határ nagy részében elpusztultak a vetések, így bizonytalan volt a termés a szántóföldeken, de a réteken is. Egy esetleges határfölmérés esetén az adó alatt lévő, és a valóságban használt földek nagysága közötti különbségek kiszámításának homályos módja, az ebből következő esetleges újabb terhek elrettentették a jobbágyokat egy határfölméréstől.

Néhány héttel a mérési munkálatokat elrendelő úriszéki döntés után, 1808. április 13-án a városvezetés levelet írt Károly Ambrusnak, az új esztergomi érseknek, amelynek célja elsősorban a fenyegető határfölmérés megakadályozása volt. A levél alatt nem szerepelnek aláíró nevek, csupán a „*leg alázatosabb és örökös Jobbágyi Gutta városának Tanácsa és Községe*” megnevezés szerepel. Azonban a levél hangvételéből, tartalmából, valamint abból, hogy a jegyző kézírásával készült, arra lehet következtetni, hogy a korábbi, 1802 előtti időkben is szolgált személyekből kikerült városvezetés áll a beadvány mögött. „*Némely lázértó Lakosaink fellázétván a' Népet, annyira vitték vakmerőségüket, hogy még az Uradalommal is Pörre szállottak; Ők már mostanában a' Fölséges Parantsolat szerint*

⁶⁵⁶ HAMAR Pál 1851. 3–7.

Városunkbul kitsapattattván ellnyerték büntetésüket, [...]” – felütéssel kezdték levelüket. Majd azzal folytatták, miszerint nem az egész város a lázadó, „hanem tsak egynéhány volt vala Földes Ura ellen törekvő”. Ezután térnek rá levelük megírásának céljára. „[...] nem érdemlettük mi azt: hogy másoknak vétkéért büntetődjünk, és úgy könnyes szemekkel nézzük hivségünkért romlásunknak Eszközlését; – egyedül Királyi Herczegségednek leg nagyobb kegyelmétül függ tehát, hogy mi büntetlenül maradjunk, és Határunk Fell-mérése ell muljon. Meg kell ugyan vallanunk, hogy Határunknak ki terjedése nagy, és tágas, de midön gyakorta a’ veszedelmes árvizektül ell boréttatik, akkor még a’ leg kisebb határnális kisebb lészen, és akkor annyit sem takaréthatunk bé, hogy abbul magunk sem élhetünk, [...]”. Sorolják a továbbiakban a panaszait, hogy vizes esztendőkből az állataikat idegen legelőkre kell hajtaniuk, és 30 ezer öl hosszúságú töltést kell csinálniuk a Vág és a Duna mentén. A következőkben sorolják a korábbi érsekeket és a jóságukat dicsérik, mivel olyan szabadságokat nyertek a számukra az akkori királyoktól, mint a vámmentesség. Végül kijelentik, „minden ÓGutta eránt való Processusnak ellene mondunk, és a’ felül soha többé tudni sem akarunk”, ezért kéri az eddig használt pusztai földek további meghagyását a részükre, valamint „Határunknak Fell-mérését pedig, kegyelmessen ell távoztatni méltóztasson.” – zárták levelüket.⁶⁵⁷

Az úrbéri per nem került hivatalosan visszavonásra, az elkövetkező évtizedekben a város tanácsa és társadalma is megosztott maradt a per folytatását illetően. Találunk az adatok között a per visszavonását, és annak folytatását támogató leveleket egyaránt. Ennek a megosztottságnak és az idézett levélnek is köszönhető, hogy Hamar Pál megfogalmazása szerint: „Jelen per 1808-dik évi martius 14-től 1935-dik évi september 28-kig, s így 27 év 6 hónapig pihent.”⁶⁵⁸ A pihenést csak néha zavarta meg a Helytartótanács, vagy Gúta város részéről beadott egy-két kérdés a vármegyéhez, amely a per állását firtatta, illetve a befejezését sürgette. 1827-ben Molnár Mihály gútai jobbágyparcella beadványa nyomán a Helytartótanács „kegyesen rendeli hogy a’ Gutai Communitásnak Urbarialis Perében még 1807. Eszt[endőben] 25581. sz. a. érkezett Parancsolatnak vegre hajtását eszközöllye és annak eszközlésére minéműi rendelkezéseket tett légyen arról Jelentést tegyen e N[eme]s V[árme]gye, jelentvén egyszersmind azt is hogy a’ kérdéses Gutai számadásbeli Pernek a T[ekintetes] Királyi Táblán a’ Dietának végével tüstént való felvétele eránt foganatos intézetek tétettek légyen.” A vármegye közgyűlése továbbra is a járási főszolgabíróra bízta

⁶⁵⁷ EPL Acta Radicalia, Classis C, A gútai uradalom birtokjogai, Nr. 108.

⁶⁵⁸ HAMAR Pál 1851. 7.

meg, hogy sürgesse a Gútai uradalmat a per befejezésére, de egyéb intézkedés a részéről nem történt.⁶⁵⁹

Az érsekség közben elindította a környékbeli puszták fölmérését, 1826-ban készült el Mész József uradalmi mérnök térképe Ógúta és Anyala pusztáról.⁶⁶⁰ Ugyancsak Mész József kapta a megbízást 1832-ben, hogy a sokat halogatott gútai határfölmérését megkezdje. A munkálatok megkezdését nem lehetett tovább halogatni, mivel a Helytartótanács által elrendelt határfölmérés nélkül nem lehetett végső döntést hozni az úrbéri perben. A fölmérési munkálatok állásáról és a gútai számadások fölülvizsgálatáról, az adósságban elmarasztalt vezetőktől pénzek beszédéséről a Thaly Zsigmond vezette vármegyei küldöttség 1833 áprilisában számolt be a közgyűlésnek.⁶⁶¹ Ekkor Thaly beszámolója alapján a térkép elkészülte 1833 végére várható. A mérési munkálatok be is fejeződtek 1833-ban, azonban a gútai és bálványszakállasi puszta közötti határmegállapítással kapcsolatban problémák merültek föl. A vármegyei küldöttség 1834-ben a gútaiak tanúvallomásai szerint a határt a Császa folyására helyezte. Ezzel Bálványszakállás puszta azon részét, amelyet Batthyány érsek engedett át bérletbe a városnak 1787-ben; ezt nevezték később Vizenyősnek, vagy Stagnócának; és a legelőnek bérelt Csergő pusztát a gútai határhoz csatolták volna, mintegy 4000 hold terjedelemben. Az uradalom természetesen nem fogadta azt el és új határjárást kért.⁶⁶² Végül 1835-ben hitelesítette a vármegyei bizottság Mész József térképét⁶⁶³ és az „*Uradalmi 23^{ik} számú Földkönyv a Guttai határ térképéhez*”,⁶⁶⁴ című dokumentumot, amelyek már nem tartalmazták Vizenyős nevű határrészt. A térképen még szerepel Csergő puszta, azonban világos határvonal választja el a gútai határtól.

1835-ben indult újra a gútai per tárgyalása, ezúttal a felperes várost Kürthy Alajos megyei főügyész képviselte, a széküresedésben lévő érsekséget Luchkovich Gábor uradalmi főügyvéd. Az első heves vitát kiváltó kérdés Bálványszakállás puszta és Gúta határának megállapítása volt. Az uradalom bebizonyította, hogy a Vizenyős nevű, a Császa folyásán inneni rész a pusztához tartozik. Ennek a mélyen fekvő mocsaras résznek a bérbevételeért fizet a város 100 forintot, míg 1787 előtt az egész pusztáért fizetett 1600 forintot. Csergő pusztáról ugyancsak kimutatta, hogy külön majorsági terület és ezért a legelőért 40 forint haszonbért fizet a város.

⁶⁵⁹ ŠANR fond Komárnanská župa I., Közgyűlési jegyzőkönyv 1827. 22. sz. bj.

⁶⁶⁰ EPL Térképtár, T 92 és U 7.

⁶⁶¹ ŠANR fond Komárnanská župa I., Közgyűlési jegyzőkönyv 1833. 1300. sz. bj.

⁶⁶² HAMAR Pál 1851. 7.

⁶⁶³ Lás a Képmellékletben. EPL Térképtár, T 95.

⁶⁶⁴ EPL Acta Protocollaria 589. kötet.

A többi puszták közül az Anyala, Tanya-Csergő (a Vág-Duna bal partján fekvő terület) és Bálványszakállas tulajdonjoga az 1807-es helytartótanácsi döntés értelmében is az érsekséget illette. Egyedül Ógúta pusztája körül merültek föl kérdések az úrbér behozatala előtti haszonbérfizetést illetően. Bérleti szerződést előmutatni nem tudott Luchkovich Gábor, viszont azzal érvelt, hogy a régebbi időkben ilyen haszonbérleti szerződések szóban kötöttek. Néhány korábbi tanúsítványt viszont föl tudott mutatni a bérletfizetésről. Kijelentette továbbá az uradalom, *„hogya miután Ó-Gúttá soha adó tárgya nem volt, hogya miután az urbéri kilencz kérdésekre tett feleletekben e pusztá a gúttaiak által sehol meg nem említettett, [...] az esztergomi érsekségnek jelen pusztában létező gyökeres tulajdoni joga el nem versenyezhető.”*⁶⁶⁵

A gúttai határ kiterjedését, és a jobbágyság telki tartozékait illetően a frissen meghitelesített térképre és földkönyvre hivatkozva, melyek szerint *„a guttai adózók [...] 2468 hold szántóföldet, 12,355 hold rétet, s 881 holdra menő kerteket bírnak, és ekkint világos, miszerint Gúttá mezővárosának az urbéri táblában kijegyzett illetőségei, a határához semmiesetre nem tartozó ó-guttai pusztá nélkül is felesleg megvannak.”* Az uradalmi ügyész végül kérte a még gúttaiak használatában lévő puszták bérletének megszüntetését. Kijelentette, az érsekség a pusztákat saját kezelésbe kívánja venni, mivel azokra szüksége van; *„a gúttai lakosok pedig, valamint a pusztá részek birtokával legkevesebbet sem boldogultak, ugy azok visszaadásával nem károsodnak.”*⁶⁶⁶

A megyei főügyész igyekezett válaszában az uradalom állításait kétségbe vonni, nem fogadta el az érvelést, hogy korábban a bérleti szerződések szóban kötöttek, a gúttai határ kiterjedése ugyan nagy, de árvizekkel sújtott, így adó alá korábban nem tartozhattak egyes részei, stb. Az úriszék 1840. április 27-én mindenben az uradalom érvelését fogadta el, a pusztákat illetően az érsekség tulajdonjogát ismerte el, valamint jóváhagyta azok visszavételét is. Az úriszék ítéletét 1840. május 20-án vizsgálta meg a vármegye törvényszéke.

A megyei törvényszék a fölülvizsgálatnál már figyelembe vette az 1836. évi törvényeket és ezek alapján hagyta jóvá, vagy **változtatta** meg az úriszék ítéletét. Ógúta pusztája tulajdonjoga kérdésében az uradalom javára döntött, meglepő módon Anyala esetében viszont kimondta: *„kétségtelen urbéri tartozmány, továbbá is a gúttai község tulajdonakint tekintendő.”* Hasonló értelmű döntés született Bálványszakállas pusztája Császtán túli részéről is. A város és Bálványszakállas közötti határ megállapítását visszautalta az úriszékre. A

⁶⁶⁵ HAMAR Pál 1851. 10.

⁶⁶⁶ HAMAR Pál 1851. 11.

megyei törvényszék ítéletét mind a felperes város, mind az uradalom feljebb vizsgálni kérelmezte.⁶⁶⁷

A Helytartótanács 1842. május 3-án kelt határozatában az Ógúta pusztával kapcsolatos egybehangzó úriszéki és törvényszéki határozatot jóváhagyta. Bálványszakállas, Csörgő és Anyala puszták esetében a korábbi, 1807-ben hozott 26581-es szám alatt szereplő saját rendeletét erősítette meg, a nevezett pusztákat visszaítélte az esztergomi érsekségnek. A Gúta, valamint Bálványszakállas és Csörgő puszták határát illetően újabb úriszéki per kitűzését rendelte el. A Helytartótanács határozatát a vármegye 1844. június 14-én hirdette ki, a végrehajtásával Pázmány Zsigmondot, a Csallóközi járás főszolgabíróját bízta meg. Ógúta és Tanya-Csörgő addig is az érsekség majorsági tulajdona volt, ebben az uradalmat a vármegye megerősítette. Luchkovich Gábor uradalmi főügyészt 1844. július 1-én ünnepélyesen beiktatták a bálványszakállasi puszta Császtán túli részébe és az anyalai puszta birtokába. Ezzel az érsekség a maga részéről az úrbéri pert befejezettnek tekintette. Az egyetlen nyitott kérdés a Császtán inneni Vizenyős és a Csallóközben fekvő Csörgő puszta határa Gúta város kataszterével, amelyről rendes határper indítására készült.⁶⁶⁸

„A hamuiba szunnyadozó lázzadás”

Az 1802-ben kirobbant zendülés lecsillapítása és a vezetők bebörtönzése után sem állt helyre a nyugalom a városban. A beadott panaszok kivizsgálása, a számvevőségi vizsgálaton megbukott városvezetők megbüntetése az úriszéken lassan haladt, az úrbéri per sem kecsegtetett sikerrel. A város társadalma megosztott maradt a földesúrhoz való viszony kérdésében, s egyáltalán az úrbéri per további folytatásának lehetőségében. A zendülés után változás állt be a városi tanács összetételében, néhányan a szervezkedők közül, Bagita István, Vass Antal, Gróf György és Gedai József bekerültek a város vezetésébe. A bécsi utak és a királyi ágensnek beadott panaszok továbbra is napirenden voltak. Az átmeneti időszak; amikor a város vezetése az elégedetlen, szegényebb gazdák kezében volt és a városi tanácsban a zendülők voltak többségben; 1802-től és 1806-ig tartott. 1802-ben Szőke Németh Ferencet választották bírónak, Bagita Istvánt pedig a város gazdájának. Az új jegyző Kiripolszky József volt. 1806 végén tisztázatlan körülmények között újra az 1802 előtti nevek kerültek többségbe a város vezetésében. A vagyonosabb gazdák veszik át ismét az irányítást. Az új bíró Gógh Péter lett, a Belső Tanácsba bekerült Simigh János, Horváth István, a Külső

⁶⁶⁷ HAMAR Pál 1851. 1–19.

⁶⁶⁸ HAMAR Pál 1851. 19–20.

Tanácsba Borka Ferenc, Borka András. A város új jegyzőjének Prileszky Józsefet nevezték ki. A zendülők vezetői nincsenek már jelen a testületben.

A Bécsbe történő utazások nem álltak le, a hangulat a városban nagyon feszült volt. 1807. december 2-án az új városvezetés 17 tagja, valamint az új városi jegyző aláírásával levelet küldenek a vármegyére, melyben kijelentik: „*tsak 15. vagy 20^{am} vagynak azon kárhozatos, és Fölséget nem ismérök városunkban, a' többi majd ezrekre számlálható lakosaink pedig vélünk együtt még tsak tudni, vagy hallani sem akarnak azon egynéhánynak gondolkozása, vagy keresete felül, a' kik meg ismerik Birájikat, M[éltóságos] Földes Uraságukat, és a T[ekintetes] Vármegyét, azokhoz Atyáink Példáját követvén, minden fíjúi engedelmességgel, alázatossággal és tiszteletel lenni soha meg nem szűnnek, tsak a régenten városunkban forgó szokást, és azon zenebonáskodó Lakosoknak ki irtását folytában ohajtják, [...].*” A zavargások fő gerjesztőjének Bagita Istvánt tartották, további vezetőknek Tornyai, Sipos és Rigó nevezetű gazdákat sorolják föl. Kérik a vármegyét, „*hogy a' Szent békesség, és engedelmes indulat Városunkba már valahára vissza térhessen, esedezünk alázatosan, hogy ama engedetlen fejeskedő Lakosinkat, kiknek neveik a' T[ekintetes] N[eme]s Vármegye előtt már isméretesek, olly példás büntetéssel meg büntetni méltóztasson, mellytől még a késő maradékjaikis röttögvén, az engedetlenségnek vadságát ell kerüljék.*”⁶⁶⁹

1808 elején Bagita Istvánt, Vajda Istvánt és Tornyai Ferencet – mindhárman pár éve még tanácsstagok voltak – vasban hozták haza a vármegye emberei Bécsből, ahol a királynak kívántak újabb panaszokat beadni. Az elfogásuk közvetlen oka az volt, hogy hamis útlevéllel utaztak Ausztriába. Gúta lakosai még a II. Lajos király által 1525-ben kiadott, majd a későbbi uralkodók által megerősített privilégium értelmében mentesek voltak vám és hídvám fizetése alól, ha áruik eladása céljából utaztak az országban. Erről a város vezetői, régi szokás szerint, pecsétes írást szoktak adni a lakosaiknak, akik útra keltek. Bagitaék egy ilyen vámmentességet bizonyító okmányt „*kivakartak*”, és meghamisítva útlevélnek használták, holott külföldre szóló útlevelet csupán a vármegye adhatott ki.

Az úriszék, majd a megyei törvényszék döntése értelmében végül királyi jóváhagyás mellett mindhármukat, mint zendülőket kicsapatták a városból. A város akkori régi-új vezetése vizsgálatot indított az előző évek gazdálkodásával kapcsolatban is, amelyben Bagita Istvánt hanyag gazdálkodásban elmarasztalták, és 1075 forint adósság megfizetésére kötelezték. Mindhármuk ingatlan és ingó vagyonát fölbecsülték és licitáció útján eladták.

⁶⁶⁹ ŠANR fond Komárnanská župa I., Közgyűlési iratok Lad. 54 Fasc. 25. No 53.

Bagita István esetében az eladásból befolyt pénz 899 forint volt, s miután levonták belőle az adósságát, még mindig tartozott a városnak 176 forinttal.⁶⁷⁰

Tornyai Ferenc és Vajda István eltűnik a városból, hollétük ismeretlen, alig hallani felőlük hírt az elkövetkező években. A nyughatatlan párt vezetőjének tartott Bagita István a kicsapátása után az aszódi vendégfogadóban bujkált, ahol a zendülő társai közül többen fölkeresték és tanácskozásokat tartottak. A gútai városvezetők 1808. augusztus 21-én újabb levelet küldenek a vármegyére és figyelmeztetik a hatóságot, „*Valamint veszedelmes, úgy káros is Bagitta Istványnak az Aszodi fogadóban való tartózkodása, mert [...] a véle tartó Guttai Lakosokkal éjtzakai gyülekezeteket tartani, és ugy a' már le tsendesedett városunk községe közé uj tüzet hinteni nem irtózik.*” Kéri ezért a vármegyét, tiltsák ki Bagitát az aszódi fogadóból.⁶⁷¹

Vizsgálat indult az ügyben, tanúkihallgatások történtek és megállapítást nyert, hogy Bagita István a feleségével valóban 12 hétig a vendégfogadóban lakott. A tanúk megneveznek többeket a gútaiak közül, akik ez alatt az idő alatt fölkeresték: Madari István, Rigó József, Tánczos Mihály, Takács Márton, stb. Közben Gútán is újabb zavargásra került sor. Amikor a jegyző a templom előtt kihirdette, mennyi szénaporciót kell minden telek után kaszálni a város apaállatai számára, Balázs Ferenc, Madari István és Kápolnai Szénási István hangos közbekiabálással zavarták meg a hirdetést, „*hol van az örtényi mezőnek az ára, azon lehetne szénát venni, – ez már mitsoda rendelés, még rosszabul van mint az előtt volt.*” A jegyző kénytelen volt félbeszakítani mondandóját.⁶⁷² A leghangosabban tiltakozó Madari Istvánt, aki Bagitáék kicsapátását is többször igazságtalannak nevezte a lakosság körében, úriszéki döntéssel ugyancsak kicsapatták a városból.

Bagita István Pozsony megyében, Dunaszerdahely környékén telepedett le, Madari István azonban nem hagyta el a város határát, a kisszigeti kertekben bujkált. A kiűzött személyek közösen többször fordultak kérvénnyel a királyhoz, hogy vizsgálja fölül túl szigorú büntetésüket és a város vezetőit nevezik minden bajok okozóinak. Kérvényüket minden esetben a vármegyén vizsgálták ki. A város vezetői, de az úriszék is ellenezte a visszafogadásukat. A Helytartótanács a vármegyei vizsgálatok alapján 1808-ban, 1810-ben, és 1824-ben is elutasítja a kérelmüket. „*Bagita Istvánnak és némelly Gutábul ki üzetett személyeknek – kik a vissza költözésre nyerendő engedelemért esedeztek – ebbéli könyörgéseikre válaszollya a Nagy Mélt[óságú] M[agyar] H[elytar]tt[o] Tanács – hogy ezen*

⁶⁷⁰ ŠANR fond Komárňanská župa I., Közgyűlési iratok Lad. 57 Fasc. 4. No 73.

⁶⁷¹ Uo.

⁶⁷² ŠANR fond Komárňanská župa I., Közgyűlési iratok Lad. 55 Fasc. 17. No 25.

*nyughatatlan Instansok kéréseiktől el mozdítottak legyen. Az Uraság Szék Jegyző könyvének e részbe tett kivonása a közben jött végzésekkel együtt az Érseki Uradalomnak ki adatni rendeltetett egyébként tudományúl szolgál.*⁶⁷³ – jegyezték föl a kormánysházák döntését a vármegye közgyűlésén 1824-ben.

A Gútáról kicsapott Madari István sorsa, aki ragaszkodva a lakhelyéhez, családjához, évtizedekig a Madari család kisszigeti gyümölcsöskertjében álló házában élt, különösen tragikus. A város vezetésének tudomása volt a bujkálásának helyéről, és többször próbálták az uradalom segítségével onnan távozásra bírni. 1828-ban az uradalmi fiscalis levélben fölszólította Madarit, „*ha a házbul ki nem takarodik vasvafog a N[agy]ságos Uraság fogházába bé vitetni*”. A bujdosó állítólag „*az említett Kis szigeti kertyeiből [...] azonnal el takarodott legyen.*”⁶⁷⁴ A feltételezett elmenekülése a kisszigeti gyümölcsöskertből azonban csak időleges volt, erről egyértelműen tanúskodnak az anyakönyvi bejegyzések, melyek szerint itt élte le hátralévő életét. A házassági anyakönyv szerint 1846. november 30-án házasságot kötött özvegy Madari István és az ugyancsak özvegy Máté Örzse, kik „*mind ketten a' Kis szigeti kertekben tartózkodtak.*” Madari István „*Halálos ágyában azon személlyel, kivel több évekig élt, meg esküdött, és így a' törvénytelen ágyból származott gyermek[e]it u. mi. István, Örzse és József törvényesítette.*” Másnap, december 1-én 77 éves korában meghalt, a gútai városi temetőben temették el.⁶⁷⁵ Ezzel ért véget Madari István 38 éves száműzetése.

Bagita István és társai Bécsben hamisított útlevéllal történt elfogásának messzemenő következményei lettek, ugyanis a vármegye betiltotta, hogy a város vezetői passzust adjanak a vámmentességről a lakosoknak. 1808 áprilisában kétségbeesve kérték a gútai bíró és a tanács a vármegyétől a rendelet visszavonását. „*Negyedik Század[a] jött már folyamatba miulta városunk, boldog emlékezetű 2^{dik} Lajos koronás királyunktul leg ellső szabadság Levelét meg kapta, mellynek erejével mindenféle Hidakon, vámokon, vagy Harmintzadókon, fell voltak szabadétva Lakósaink a' Fizetéstül; [...] egészen mostanáig, éltek városunk Lakosai Szabadságainkal, és pediglen a' maguk Passusa mellett. [...] Mind ezek eránt tehát, mélyly alázatosan folyamodunk [...] a' szokott Passualis Leveleknek ki adását továbbis kegyesen megengedni méltóztasson [...]*”⁶⁷⁶ Az igazolások kiadását ezután sem engedélyezték, erre utal egy 1823. november 7-én kelt, a gútai tanács által küldött újabb levél a vármegyére. A bevezetőben felidézik az 1808-ban történeteket, majd kijelentik, tudatában vannak annak, hogy

⁶⁷³ ŠANR fond Komárnanská župa I., Közgyűlési jegyzőkönyv 1824. 453. sz. bj.

⁶⁷⁴ GVH Irattára, Tjkv. 1828/29 8. sz. bj.

⁶⁷⁵ ŠANR fond Zbierka cirkevných matrik. Gúta C 1837–1881.

⁶⁷⁶ ŠANR fond Komárnanská župa I., Közgyűlési iratok Lad. 55 Fasc. 17. No 15.

az országon belül való járásra a főszolgabíró adhat útlevelet, külföldre pedig a viceispán, nem is erről van szó az esetükben. Az ő kérésük az, hogy engedjék meg újra nekik a vámmentességet igazoló bizonyáglevél kiadását a lakosaik részére.⁶⁷⁷

A város szabadalmainak a kérdése oly fontossá vált, hogy 1834 januárjában a városházánál négy napon keresztül ülésezett mindkét tanács Telekes Imre bíró és Hyross Ferenc jegyző vezetésével, valamint „*Számossabb Váras Lakossinak jelenlétekben*”. Az ülésnek egyetlen pontja volt, „*hogy a Várasnak két Zár alatt lévő Privilegium Levelei, és egyéb nagyobb tekintetű Irományai szinte fell olvastassanak, meg magyaráztassanak, rendbe szedessenek, és számokkal jeelve egy külön Ellenchusba foglaltassanak [...]*”. Elrendelték azt is, hogy minden bíróválasztás alkalmával ezt a listát fölolvassa az újonnan megválasztott bíró és a jegyző, akik a város levelesládájának két kulcsát őrzik. Az elfogadott oklevelek jegyzéke 32 tételt tartalmazott, mindegyik esetében a sorszáma után egy rövid regeszta következett. A listán időrendben szerepeltek a dokumentumok, első pontja így hangzik: „*1^{ső} szám alatt. 1278^{ik} Esztendőben költ, Boldog emlékezetű László Magyar Király Privilegiális Határ Levelének másolatnya.*”⁶⁷⁸ Ez az oklevél okozta talán a legtöbb félreértést és bajt, mivel a gútai nép körében az a hiedelem terjedt el, hogy Szent László király okleveléről van szó és ez a gútai határt írja le, amelyet a király a lakosoknak ajándékozott. Természetesen IV. (Kun) László király okleveléről van szó, aki Lodomér esztergomi érsek kérésére rendelte el az esztergomi egyház *Zakalus*, *Guta* és *Nazuad* nevű földjeinek határjárását.⁶⁷⁹ Az oklevelek évenkénti felsorolása, fölemlegetése nem járult hozzá a zavargások lecsendesítéséhez, sőt inkább erősítette a gútai lakosság körében az összetartozás érzését, valamint ellenállását a vélt és valós ősi jogok csorbításával szemben.

Bagita István és társai kiűzésével a városból az ellenállás, a szervezkedés, a bécsi utak továbbra sem szűntek meg. A forrásokban gyakran előfordul utalás újabb panaszok eljuttatására Bécsbe, továbbá a királyi ágensnél beadott kérvényre, amely az úrbéri per folytatását sürgette. Beszámolnak a lakosság között bécsi utazásokra gyűjtött pénzekről, a város vezetői elleni bujtogatásokról. A városi tanács határozataiban, a jegyző részéről az uradalomnak írt levelekben is előfordulnak ilyen adatok. 1808 és 1835 között a város vezetőinek ülésein a perről és a puszták birtoklásáról nem esik hivatalosan szó, csupán azok használata, gazdasági hasznosításuk volt napirenden a tanácsi jegyzőkönyvekben,

⁶⁷⁷ ŠANR fond Komárnanská župa I., Közgyűlési iratok Lad. 92 Fasc. 6. No 118.

⁶⁷⁸ ŠANR PKN fond Gúta mezőváros, 3. doboz.

⁶⁷⁹ Az oklevél magyar fordítása megjelent ANGYAL Béla 2018. 51–52. Fordította Darvas Mátyás. Szentpétery Imre az oklevél datálása miatt egykorú hamisítványra gyanakszik, ugyanis Lodomér 1278-ban még nem volt esztergomi érsek, csak 1279 júniusától lett azzá. SZENTPÉTERY Imre 1961. 211–212.

számvevősegi iratokban. Ezzel párhuzamosan a lakosság alsóbb rétegében a puszták, elsősorban Ógúta visszaszerzésének vágya továbbra is élénken élt.

Jelentős szervezkedés indult a lakosság körében 1827-ben, Bálványi András jegyző halála után, mivel a község nagy része nem akarta elfogadni az uradalom által rájuk kényszerített Hyross Ferenc korábbi ipolyszalkai jegyzőt. Újabb panaszokat fogalmaztak meg és aláírásokat gyűjtöttek a királynak beadandó levélhez. A megfogalmazott 7 panasz között, a már ismert régiek mellett két újabb elem is megjelent. Az első az Ógúta és Csergő pusztákról szóló döntés végrehajtása. Itt egy félreértésről van szó, ugyanis az 1807-ben a két nevezett pusztáról hozott helytartótanácsi döntésben megfogalmazott kérdések az uradalom felé nem vonták kétségbe az uradalom tulajdonosi jogait, mint azt az előző fejezetben már kifejtettem. A gútai nép között azonban makacsul tartotta magát a hiedelem, hogy a város számára ez az 1807. évi döntés kedvező. Továbbá azt hirdették, hogy a majd három évtizeden keresztül tartó szünetet az úrbéri per tárgyalásában az uradalom és a város vezetőinek a csalárdsága, összejártsága okozta. Nem akarják végrehajtani a Gúta számára előnyös döntést a pusztákkal kapcsolatban. A másik új elem a szabad jegyzőválasztást követelte, tulajdonképpen az önkormányzatiság erősítését. A levél alatt következtek a nevek, illetve mellettük az odatett keresztek. Az előző, 25 évvel korábban szervezett aláírásgyűjtéshez képest még nagyobb számban, 444-en fejezték ki az akaratukat, hogy támogatják a beadott instanciát.⁶⁸⁰ A beadvány nem járt eredménnyel, Hyross városi jegyzővé történő kinevezését sem tudták megakadályozni, az úrbéri per tárgyalása csak 8 év múlva indult újra.

Az idő múlásával a lázongók vezetőinek újabb nemzedéke tűnt föl. Fiatal gazdák, akik a puszták ügyét föl vállalták, a bécsi utakat megszervezték és végrehajtották. A negyvenes évek elején Molnár Imre és Jaskó Mihály voltak azok, akiket a nyughatatlan párt vezetőinek tekintett. Molnár Imrét 1838-ban perbe fogták és elítélték szervezkedés, bécsi utazgatás és a lakosság körében végzett engedély nélküli pénzgyűjtés miatt. Az ő szerepük akkor növekedett meg hirtelen, amikor Gúta város előljárói Kürthy Alajos megyei főügyésztől 1842 májusában értesültek az úrbéri per város számára kedvezőtlen állásáról, a puszták elvesztéséről. Ezután a városgyűlésén úgy határozott a testület, hogy a császárhoz nyújtanak be kérvényt a helytartótanácsi döntés módosítása érdekében, *„Továbbá hogy kérettetne meg Te[kinte]ttes Pázmány Sigmond Fő Szolga Biró Úr, hogy maga elejbe hivatván Jaskó Mihályt, és Molnár Imrét, kik ezen város számos lakosival ezen Urbéri pert sürgették, és bírná őket arra, hogy e város közönsége a Méltóságos Urassággal egyességre lépjen [...]”*⁶⁸¹ Néhány nappal később

⁶⁸⁰ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Úriszéki iratok 18. doboz.

⁶⁸¹ GVH Irattára Tjvk. 1841/42, 204. sz. bj.

Pázmány Zsigmond főszolgabíró és Kürthy Alajos főügyész kiutaztak Gútára. A városházánál az előljárók, valamint nagyszámú lakosság jelenlétében; közöttük voltak Jaskó Mihály és Molnár Imre is; elmagyarázták, hogy a Helytartótanács döntése értelmében a perelt pusztákat a város elvesztette. A megyei vezetők javaslatára „*a Józanabb rész abban állapotott meg, hogy az adott utasítás szerint a Belső, és Külső Tanács nevében, mint ötet szinte egyaránt érhető nagyobb veszély eltávolztatására Ő Herczagségéhez mint kegyelmes Földes Urunkhoz a folyamodó level fellettessen mellyett Esztergomba benyújtani, [...] el menni fognak a Város Birája, Jegyzője, Szabó László, Ollé Ignác, Ny[árfás] Nagy János és Szabó Dávid Tanácsbéliék.*”⁶⁸²

A kijelölt városvezetőkől álló küldöttség nem utazott el Esztergomba az érsekhez a könyörgő levéllel, ugyanis egy héttel később Borka Ferenc, a város bírása azt jelentette a város gyűlésének, hogy nála voltak néhányan a város lakói közül és kérték, halasszák el a tervezett folyamodás beadását. Kérésüket azzal indokolták, hogy Molnár Imre és Jaskó Mihály az úrbéri per ügyében elutaztak Bécsbe, meg kellene várni, milyen hírekkel érkeznek haza. Megérkezésük után velük együtt nyújtsák be a kérésüket az érseknek. A javaslatot a város gyűlése elfogadta.⁶⁸³ Kissé meglepő ez a lépés a város vezetői részéről, hiszen az eddig bajkeverőnek és a város önjelölt, legitimáció nélküli szószólóinak tekintett személyeket ismertek el tárgyalófélnak, sőt együttműködésre kérték föl őket.

A Bécsből hazatért Molnár és Jaskó a város gyűlésén beszámoltak az útjukról. A Magyar Királyi Kancellárián nekik is megerősítették az úrbéri pernek a város számára kedvezőtlen kimenetelét, megegyezően azzal, amit Kürthy Alajos és Pázmány Zsigmond megyei előljárók már elmondtak a gútai lakosoknak. „[...] egyébként Ő Felségével nem szólhattak, most ismét Bétsbe fell menni szándékoznak.” – fejezték be beszámolójukat. A városgyűlésén ezek után vita alakult ki azzal kapcsolatban, mit tegyenek a város vezetői. Az a nézet volt túlsúlyban, hogy „*Ezen Molnár Imrének, és Jaskó Mihálynak hasztalanul tett Bétsi utazásuk e város tetemes veszteségével a legfelsőbb helyen béfejezett és el döntött Úrbéri per tárgyába egy hajszálni változást nem tévén de Primás Ő Herzzagségének ugyan e tárgyban fell tett folyamodó level bé nyújtását sem akadályoztathatván [...].*” Szavazásra bocsátották a kérdést, ki támogatja a könyörgő levél benyújtását az érseknek, és ki van ellene? Borka Ferenc bíró, Gögh Péter, Szabó László, Telekes Imre, Fekete Ferenc, Varga Ferenc, Tánczos Antal, Szabó Márton a Belső Tanács tagjai; Szabó Lajos, Németh Ignác, Páczer Ignác, Göntzöl István, Forró Ferenc, Szabó Mátyás, Szabó Dávid, Simigh Péter és Szépe István a

⁶⁸² GVH Irattára Tjvk. 1841/42, 214. sz. bj.

⁶⁸³ GVH Irattára Tjvk. 1841/42, 220. sz. bj.

Külső Tanácsból, valamint Hyross Ferenc jegyző támogatták a javaslatot. Ellene szavaztak Simigh Ferenc, Pálovits István, Ollé Ignác és Kondé János külső tanácsbeliek. A levél beadását azonban elhalasztották egy héttel, mivel megbízták az előjáróság két tagját, hogy a város költségén Molnár Imrével és Jaskó Mihállyal közösen utazzanak el Bécsbe, győződjenek meg, hol jártak ott, és kivel tárgyaltak azok az úrbéri perrel kapcsolatban, egyáltalán igazat mondanak-e a népnek.⁶⁸⁴

A következő ülésen a város bírāja tájékoztatta a tanácsot, hogy Molnár Imrével és Jaskó Mihállyal közölte a város gyűlésének döntését, miszerint velük együtt két kijelölt tanácsbeli utazik majd Bécsbe a történetek, az ottani kapcsolatok tisztázása érdekében. Mire azok kijelentették, hogy erre nem hajlandók, a két előjáró mehet Bécsbe, de nélkülük. Azzal indokolták döntésüket, hogy Telekes Imre bíró idejében „*a Tanács ezen Urbarialis pernek ellene mondott legyen*”, a legutóbb Bécsben járt városi küldöttség is csak bajt okozott. Fekete Ferenc és Hyross Ferenc, akik a megvádolt küldöttséget alkották, fölháborodottan utasították vissza a vádat, kijelentve, hogy ők csupán pártfogókat kerestek Bécsben az úrbéri per szerencsés kimenetele érdekében. Telekes Imre bíróságának idejéből sem találták nyomát annak, hogy a per visszavonását kérték, vagy annak menetét akadályozták volna. Végül úgy döntöttek, bevárják Molnár Imrét és Jaskó Mihályt, míg hazatérnek az újabb bécsi útjukról, ezután adják be a levelet Esztergomban a földesúrnak.⁶⁸⁵

Az érseknek szóló levelet ekkor sem küldték el, mivel a Bécsből hazatérő Molnár és Jaskó kijelentették, hogy ők egy kérvényt nyújtottak be a királynak a város úrbéri perében hozott döntés fölülvizsgálatára. A város vezetésének hamarosan az is tudomására jutott, hogy az úriszék ülését készíti elő az érsekség, amelyen a pusztákkal kapcsolatos ítéletet akarják kihirdetni és a végrehajtását elrendelni. Ezt kívánták megakadályozni az előjárók, ezért a város is Bécsbe menesztett egy küldöttséget Piatsek János ágenshez, hogy rajta keresztül kérjék a kedvezőtlen döntés legfelsőbb helyen történő felülvizsgálatát, valamint a végrehajtásának elhalasztását. Piatsek ágens egy ilyen értelmű beadvány készítését nem javasolta, mivel azt Molnár és Jaskó már írásban kérték, az ügy folyamatba van, csupán a per egész ügyiratának mielőbbi fölküldését sürgette a Helytartótanács részéről.⁶⁸⁶ A további lépések az ügyben adatok híján nem ismertek, a végkimenetel azonban igen: a Helytartótanács döntését a legfelsőbb helyen is jóváhagyták, annak kihirdetését nem tudták megakadályozni a

⁶⁸⁴ GVH Irattára Tjvk. 1841/42, 227. sz. bj.

⁶⁸⁵ GVH Irattára Tjvk. 1841/42, 230. sz. bj.

⁶⁸⁶ A város vezető testületének úrbéri perrel kapcsolatos döntései 1842 végéig: GVH Irattára Tjvk. 1841/42, 243., 261., 268., 344., és 351. sz. bj.

gútaiak. 1844 júliusában a megye részéről a puszták birtokába az érsekséget hivatalosan beiktatták.⁶⁸⁷

A nyugtalanságnak a városban ezzel a jelképes beiktatási aktussal sem lett vége. A szervezkedést, Bécsbe való járást Molnár Imre és társai nem adták föl, újabb beadványokra, küzdelemre készültek a várható határperben az urasággal. A feszültség egyre nőtt a város vezetése és a puszták ügyében szervezkedők között is. A város vezetését a gazdasági visszaélések mellett azzal is vádolta a nyugtalanságot szító párt, hogy behódolt az uraságnak a puszták ügyében. Egymást vádolták a per addigi szerencsétlen kimenetele miatt a városban szemben álló csoportok. A puszták és a város privilégiumainak megítélésben a tanácson belül is mutatkoztak törésvonalak. Mindezekről a jelenségekről beszámol a városi tanács 1845. április 21-én hozott határozata, amelyet Fekete Ferenc bíró kezdeményezett. Az elfogadott határozat értelmében „[...]már a Puszták el vesztésével és ár vizi kárvallásokkal tenkre tétett e város közönsége, az ellene meg indított Regulatórius Per által meg jobban meg nyomorittassan: – szükségesnek találtatott, hogy Molnár Imre, Jaskó Mihály és Forró Ignác lazított főnökök ellen a Te[kinte]ttes Nemes vármegye Te[kinte]ttes Törvény Széke elébe egy folyamodó vád levél adasson, [...]”.⁶⁸⁸

A vármegyére a tanács által beadott feljelentés – és az ennek nyomán indult polgári per a megyei törvényszéken – a lázongó párt és a városi tanács között nem tudta megakadályozni az 1845 novemberében sorra került bíróválasztás alkalmával kirobbant zendülést. A tanács által áprilisban beadott egyik vádpont arról tanúskodik, hogy Molnár Imre és társai már az előző évi választás alkalmával is próbálták megzavarni az eseményt, tehát a tanács félelme megalapozott volt a következő építőszékkel kapcsolatban.⁶⁸⁹

Váczy Imre, a Gútai uradalom tisztartója 1845. november 10-re tűzte ki a bíró és egyéb hivatalos személyek megválasztását. Előző nap megérkezett Gútára Pázmány Zsigmond főszolgabíró és Végh Vince esküdt, az uradalom részéről Esztergomból Szilva Ignác alügyész. Este a többi hivatalos személy, Ghyczy Mátyás és Csontos István alszolgabírók, valamint Váczy Imre is megjelentek Gútán, és a vendégfogadóban szálltak meg. Váczy Imre pár nappal a zavargás után az érseknek írt levelében beszámolt arról, milyen események előzték meg magát a választást. Azt írja, megérkezésének estéjén a szállásán

⁶⁸⁷ HAMAR Pál 1851. 19–20.

⁶⁸⁸ GVH Irattára Tjvk. 1844/45, 166. sz. bj.

⁶⁸⁹ A zendülésről és az utána lejátszódott eseményekről a tanácsi jegyzőkönyvben részletes leírást készített Hyross Ferenc jegyző. Az 1845/46 évi jegyzőkönyvnek mára nyoma veszett, azonban Hyross feljegyzését szóra közölte a megyei lapban Kocsán Károly gútai tanító, hozzájárulva ezzel a gútaiakról, mint javíthatatlan lázadókról a 20. század elején kialakított kép létrejöttéhez. Kocsán Károly: Egy bíróválasztás 1845-ben. *Komáromi Újság*, 4. és 5. sz. 1908. január 23., 1908. január 30.

fölkereste Fekete Ferenc, a hivatalban lévő bíró, aki közölte vele, hogy nem jelölteti magát a bírói posztra és átadta neki írásbeli lemondását a jelöltségről. Váczy kijelentette, jobb lenne, ha meggondolná a dolgot, de ha mégis lemond, azt másnap a választás előtt meg kell ismételnie.

Másnap, november 10-én korán reggel Molnár Imre és Jaskó Mihály vezetésével egy 8–9 tagú küldöttség kereste föl Váczyt a vendégfogadóban. Előadták, hogy ők a köznépből jelölnének minden hivatalra személyeket, az egész Külső és Belső Tanácsot le kívánják váltani. Megkérték Váczyt, eskettesse föl az általuk választott személyeket. Váczy a törvényekre hivatkozva megtagadta kérésük teljesítését, azonban azt javasolta, hogy ha az általa a bírói posztra jelölt személyekkel szemben komoly kifogások merülnek fel a község részéről, és bizonyítékokkal is rendelkeznek, akkor azt a jelöltet kihagyja és másikat állít helyette. A tanácstagok leváltásával kapcsolatban kijelentette, hogy folyamatban van egy per a megyei törvényszéken a tanács és nyughatatlan párt között, ő pedig nem akar és nem is tud ítélni közöttük. Végül megígérte, hogy akit a törvények szerint választanak meg, azt föl fogja eskettetni. Váczynak úgy tűnt, a látogatói elfogadták a javaslatát, megnyugodtak és elmentek.⁶⁹⁰

A tisztartó rosszul ítélte meg a helyzetet, nem sejtette, mire készülnek valójában a gútaiak. A zavargások kivizsgálásakor derült fény arra, hogy egy nappal a bíróválasztás kitűzött napja előtt, Molnár Imre vezetésével az összegyűlt tömeg eldöntötte, hogy az egész eljáróságot lecserélik és, ha kell erővel is a saját embereket teszik meg helyettük. Később a Molnár Imre és társai elleni büntetőper ítéletének indoklásában kiemelt helyet foglaltak el a választást megelőző néhány nap történései. *„[...] a kérdéses bíró választást meg előző napokban is az alperes Molnár Imre – Gutta M[ező]várossa kiváltságainak, 's úrbéri per útján elvesztett pusztáinak vissza szerzése színe alatt több társaival Bétsbe utazván, haza érkeztek az egyébkint is számos évek óta általa álnokul kecségetett 's arra tanított népet, hogy ők nem jobbágyok, hanem szabad polgárok lévén privilegialis jussaik szerint az Uradalomnak uri munkával nem tartoznak, 's a város biráját, 's egyéb eljárókat minden Candidáció nélkül szabadon választhatják, a bíró választást közvetlen megelőző napon nagy tömegben a maga házához csődítette, 's azon hazug ámitással, miszerint tudni illik ő nekik, 's társainak utolsó Bécsbe léttük alkalmával, ő Cs. Kir. Felsege személyesen, 's élő szóval ki jelentette, hogy a guttai népnek minden eddigi kéréseit megadván, bíráikat is minden Candidacio nélkül tetszésük szerint szabadon választhatják, 's a mind ezeket magában foglaló*

⁶⁹⁰ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Úriszéki iratok 15. doboz. Váczy Imre tisztartó jelentése.

királyi resolútiót nem sokára a hely színén veendik, több véle egyet értő társaival együtt arra fel bújotta, hogy a bé következő bíró választás elkalmával bíráikat, 's egyéb elöljáróikat állítólagos kiváltságaik, 's az általuk kikoholt királyi Resolucio szerint, minden Candidacio nélkül válasszák, 's hogy ámtításainak annál nagyobb hitelt szerezzen, egy papirost kebléből elővéve, azt az öszve gyülekezett nép előtt királyi Resolucio gyanánt olvasta fel [...]."⁶⁹¹ A már bevált módon aláírásokat gyűjtöttek annak támogatására, hogy a szabad választás jogához ragaszkodni fognak. Több százan írták alá ezt az ívet is, majd megválasztották elöljáróikat. Molnár a neki följánlott bírói címet nem fogadta el, a posztra Forró Ignácot javasolta, magát pedig első tanácstagnak választatta meg. Ezt követően valamennyi posztra választottak maguk közül. Másnap egy teljes, az általuk megválasztott elöljárók neveit tartalmazó listával jelentek meg a hivatalos bíróválasztás színhelyén, a városházán.

Váczy Imre tisztartó erről mit sem sejtve, miután reggel Molnárék eltávoztak, a szállásáról városházára indult, hogy Pázmány Zsigmond főszolgabíróval beszéljen a választás előtt. A megbeszélésre már nem kerülhetett sor, mivel Pázmányt, aki a városházán szállt meg, szintén megkeresték Molnár Imre és társai és egy külön szobában már tanácskoztak, amikor Váczy megérkezett. Pázmány főszolgabíró már csak akkor jelent meg a tanácsteremben, mikor a fél tízre kitűzött választás elkezdődött. Itt akkor már jelen volt az összes meghívott hivatalos személy és az egész Belső és Külső Tanács. Elsőként Fekete Ferenc bíró kért szót, aki megismételte elhatározását, hogy nem kíván elvállalni semmilyen hivatalt a városban, „'s a Város pecsétjét, 's leveles láda kulcsát mint a' le mondás symbolumát is kezeimbe le tévén [...]" – számolt be napokkal később a drámai események kezdetéről Váczy. Fekete Ferenc lemondását elfogadták, és következett a jelölés a bírói posztra. Mielőtt a tisztartó elkezdte volna fölolvasni a bírójelöltek neveit, Pázmány figyelmeztette, hogy nagy tömeg van az udvaron és a városháza körül. Azt ajánlotta, menjenek ki az emeleti nyitott folyosóra és onnan olvassa föl a jelöltek neveit. Ezután már gyorsan követték egymást az események. A tömeg benyomult a városházára és körülvette az ülés résztvevőit, alig lehetett mozdulni. A tisztartó, miután némileg lecsendesedett a tömeg, fölolvasta a három bírójelölt nevét: Borka Ferenc, Simigh Péter és Páczer Ignác. Ezután elszabadultak az indulatok, vad lárma keletkezett. „[...] 's többen a tömegből Forró Ignác fő lázongót oldalomhoz hozván így szóllottak: ez a' mi Biránk nekünk más senki se kell."⁶⁹² – számolt be az eseményről a levelében Váczy.

A további fejleményeket a tisztartó beszámolója és Hyross Ferenc jegyzőnek a tanácsi jegyzőkönyvben feljegyzett leírása alapján foglalom össze. Pázmány Zsigmond, Szilva Ignác

⁶⁹¹ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Úriszéki iratok 18. doboz. Ítélet Molnár Imre és társai perében.

⁶⁹² EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Úriszéki iratok 15. doboz. Váczy Imre tisztartó jelentése.

és Váczy Imre kijelentették, a bíróválasztás ilyen módja törvénytelen, és próbálták az egyre hevesebben tiltakozó tömeget megnyugtatni. Közben egy létrát is a városháza falához támasztottak és további emberek másztak föl rajta az emeletre. A benyomulók közül többen azt kiabálták, addig onnan senki nem távozhat, amíg Forró Ignácot bírónak föl nem esketik. A tisztartó ellenállt a lármázó tömegnek, a választást fölfüggesztettnek nyilvánította. A következő építőszékig, a földesúri jogra hivatkozva, Borka Ferencet nevezte ki bírónak. Molnár Imre átadta Pázmány főszolgabírónak az aláírásokat tartalmazó íveket, rajta azoknak a neveivel, akik támogatják a földesúri jelölés nélküli választást. A helyzet egyre fenyegetőbbé vált, ezért Váczy és a meghívott hivatalos személyek megpróbálták elhagyni a termet. Bikás Szabó Ignác a mellénél megragadta a tisztartót és azt kiáltotta: *„innen az Úr addig ki nem megy még kívánságunkat nem tellyesíti.”* Végül sikerült Váczynak és a megyei küldöttek nagy részének a tanácsterem melletti szobába menekülnie. Pázmány Zsigmond és Hyross Ferenc maradt a földühödött tömeggel. A továbbiakban Molnár és társai nagy láрма közepette sorra fölolvasták az általuk megválasztottak neveit az egyes hivatalokra, a Belső és Külső Tanácsba, és követelték a fölesketésüket. A tömegből azt kiabálták, addig senkit nem engednek távozni, amíg az új bírót és az egész elöljáróságot föl nem esketik. Olyan kiáltások is elhangzottak, miszerint dobálják ki az ablakon az urakat! Pázmány főszolgabíró továbbra is megtagadta a hivatalos beiktatást, végül Hyross Ferenc jegyző engedve az erőszaknak az fölesketést elvégezte, Forró Ignácnak, az új bírónak átadta a város két pecsétjét és a levelestár egyik kulcsát. Erre a tömeg hatalmas éljenzésben tört ki. Pázmány Zsigmond a tömeg szorításából kiszabadulva a mellékszobába menekült a többi küldöthöz. A jegyző a város adószedőjét, és a többi hivatalra a nép által választott személyt is sorban fölesketette, a diadalittas tömeg csak ezután széledt szét délután 4 óra tájban. A tanácsterem melletti szobába szorultak csak ezután tudták elhagyni a városházát. Valamennyien Bálványszakállásra kocsiztak, ahol megszálltak éjszakára. A főszolgabíró itt egy levelet fogalmazott az alispánnak, amelyben katonai karhatalmat kért a lázadás elfojtására. Az alispán még azon az éjszakán riadóztatta a komáromi vár parancsnokát, aki négy század katonaságot rendelt Gútára.

Az újonnan megválasztott gútai bíró, Forró Ignác másnapra, november 11-re városgyűlést hirdetett. Még tartott az új elöljáróság első ülése, amikor délután 5 órakor a katonaság megérkezett a városba. Forró Ignác fölkereste a katonaság parancsnokát, hogy az elszállásolásuk felől érdeklődjön, azonban rögtön letartóztatták. A katonaság a zavargások vezetőit, az új megválasztott elöljáróság tagjait, összesen 47 embert tartóztatott le, akiket másnap a megyei börtönbe szállítottak. November 14-én további 14 embert vittek a komáromi

börtönbe. 15-én három század katonaságot visszavontak a városból, egy század maradt a városban a rend fönntartására. Váczy Imrének, egy másik november 17-én, az uradalom vezetőinek írt jelentése szerint „[...] remélni lehet hogy a most hamvaiba szunnyadozó lázzadás, a nemes megye erő tellyes el járása által ha nem vég képpen – de bizonyos időre el fog fojtatni.”⁶⁹³

Váczy Imre az érseknek írt levelét azzal zárta, hogy megpróbált magyarázatot adni a lázadás kitörésének okaira. „[...] a lázadás azon fanaticus hiedelemből látszik eredni; hogy Ő Felsége által adott privilégiumot a Városnak, a Tanács el adta az Uradalomnak, mit a nevelés tökéletes hijjánnyába sínlődő buta néptől el vitázni semmi szónoknak hatalmába nints, bár különben ha kérdeztetik mi tehát azon szabadság, és Privilegium rendszerint csak az feleli reá: »Uram én azt nem tudom mert diákul van írva, 's így nem is értem, de apámtólis hallottam hogy Várasunknak Ő Felsége sok szabadságot adott – de mit azt mink nem tudjuk, s azért keressük.«”⁶⁹⁴ A gútai nép többsége számára a korábban elsősorban gazdasági visszaélésekkel vádolt városi előljároság bűnlajstroma egy újabb súlyos ponttal bővült, hogy a város „ősi szabadságát” eladta az uradalomnak. Ez volt a tisztartó szerint az oka annak az elemi erejű lázadásnak, amely elsöpörte a korábbi városvezetőket.

Váczy Imre a leveléhez mellékelte az erőszakkal megválasztott új előljároság névsorát. A névsorban fél- és negyedtelkes jobbágyságok voltak a legtöbben. A két legfőbb vezetőnek tekintett Forró Ignác és Molnár Imre is féltelkes jobbágyságok voltak. Teljesen új neveket is találunk a jegyzékben, akik eddig nem bukkantak föl a városvezetésben. Bizonyára más rokoni kapcsolatokkal és kapcsolati hálóval rendelkeztek, mint az előző vezetés. A korábbi fejezetekben már számos esetben rámutattam, hogy a familiáris kapcsolatoknak és a kliensi rendszernek jelentős volt a szerepe az előljároság kialakításában. Az uradalom vezetőihez fűződő jó viszony fontosságáról is szóltam. A lázadók azzal a huszárvágással, hogy a teljes vezetést lecserélték, teljesen új alapokra kívánták helyezni az önkormányzat összetételét és működését.

Forró Ignác bíró legközvetlenebb munkatársainak választották: a város adószedőjének Szépe Vendelt, a város gazdájának Szénási Jánost, város hadnagyának pedig Horváth Jánost. A fertálmesterek Dócza János és Vass Antal lettek. A heti rendszerességgel ülésező Belső Tanácsban az első helyet Molnár Imre, a lázadás fő szervezője foglalta el saját kérésére. További tagok Jaskó Mihály, Balogh Imre, Takács Ignác, Pálovits István (az egyetlen, aki

⁶⁹³ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Községi bírók jelölése és választása 1801–1848. 70. doboz Váczy Imre tisztartó jelentése.

⁶⁹⁴ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Úriszéki iratok 15. doboz. Váczy Imre tisztartó jelentése.

korábban is tagja volt a városvezetésnek, ugyanis a Külső Tanács tagjaként évek óta a lázadó pártot támogatta), Varga József, Gögh Páll Ferenc, Szövő Ferenc, Őszi Ferenc. A Külső Tanács tagjai: Sajtos Horváth József, Domián Szabó Ferenc, Mezei Nagy József, Czina Ferenc, Szépe János, Nagy Márton, Halász Takáts Ferenc, Bútsai Ferenc, Seregül Ferenc, Hanyák Molnár Imre, Lestár József, Kiss András József, Katona Dócza Ferenc, Csizmadia József, Tánczos Mihály, Dócza Gergely, Németh Márton István, Nagy Máté Ferenc, Császtás Nagy Ferenc, Poharas Tóth István, Libárdi Ferenc, Madarász Ferenc, Dócza Ignác és Kovács József. Az előjárók közül ebben az esetben is hiányoznak a zsellérek, akik már a 19. század közepén a lakosság jelentős részét tették ki. Egyedül Csizmadia József külső tanácstagot sikerült különböző összeírások, adólajstromok alapján házas zsellérként beazonosítanom, a többiek töredéktelkes, elsősorban fertály- és féltelkes jobbágyok.

December 29-re hívták össze az újabb építészeket Gútán, illetve folytatták a lázadás miatt félbeszakadt november 10-i ülést. Ennek lefolyása sem volt mentes a botránytól. Többen bekiabálással igyekeztek megzavarni a választások menetét, kijelentették, hogy ők már megválasztották a város vezetőinek Forró Ignácot és társait, más nekik nem kell. Az ülést megzavarni igyekvő Varga Andrást, Tánczos Mihályt, Varga Istvánt, Varga Imrét és Varga Józsefet az új előjáróság följelentette a megyénél és a kivizsgálás után őket is elítélték a következő évben Molnár Imre és társainak perében. Tömeges jelenetek ezúttal már nem voltak, az építészeken többnyire az előző évben is már hivatalt viselt személyeket erősítették meg hivatalukban újabb egy évre. Így adószedőnek Simigh Pétert, város gazdájának Nyárfás Nagy Jánost. A Külső Tanácsból kizárták a két lázadókat pártoló személyt, Pálovits Istvánt és Németh Ignácot, helyükre újakat választottak.⁶⁹⁵

A gútai lázadásban bűnösnek talált személyek ügyében a Megyei Polgári Törvényszék 1846. május 11. és 15. között lefolytatott ötnapos ülésén hozott ítéletet. A per fővádlottja Molnár Imre volt, akit az lázadásra bujtogatással, illegális szervezkedéssel, erőszakoskodással vádoltak, és az ítélet során figyelembe vették évek óta folytatott bécsi utazgatásait és az ezek céljára folytatott pénzgyűjtését, amelyért már egyszer elítélték. *„Mind ezeknél fogva többször nevezett Molnár Imre, mint fő bűnös, miután testi büntetést az orvosi bizonyítvány szerint nem szenvedhet, a jelen ítélet kihirdetésétől, vagy f. e. május 15^{ől} számíttandó vasban, közmunkában, a szesz italoktoli tartózkodás, és hetenkint két napi bőjt mellett, tulajdon költségén eltöltendő két és fél esztendei fogságra 's fél esztendőnként 2. heti magányos elzárásra ítéltetett.”*⁶⁹⁶ Jaskó Mihályt és Forró Ignácot, *„mint Molnár Imrének mindenkori fő*

⁶⁹⁵ GPH Irattára, Kivonat a város 1845/46. évi jegyzőkönyvéből, 36–49. sz. bj.

⁶⁹⁶ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Úriszéki iratok 18. doboz. Ítélet Molnár Imre és társai perében.

bűn-társai, testi büntetést az orvosi bizonyítvány szerint nem szenvedhetvén, vasban, közmunkában, tulajdon költségükön, hetenkint két napi bőjt, 's a szeszes italoktoli tartózkodás mellett eltöltendő, s az ítélet kihirdetésétől számíttandó 2. esztendei fogságra, 's fél esztendőnkint 2 heti magányos elzárásra ítéltettek.”⁶⁹⁷ Szépe Vendelt, Szépe Jánost, Bagitta Dávidot és Tánczos Mihályt „*mint szinte fő bűnösöket*” az előzőekhez azonos feltételekkel 1 ¾ év börtönre ítélte a törvényszék. Kápolnai Forró Ferencet és Bikás Szabó Józsefet, akik „*a kérdéses kihágásokban nagyobb részt vettek*” másfél év börtönbüntetésre ítélték, mellékbüntetések azonosak voltak az előzőekkel. Őszi Ferenc, Császtás Nagy Ferenc, Kupecz Szabó István, Lestár Ignác, Pálovits István, Leczkési Samu István, Takács Ignác, Búcsai Ferenc, Lestár József, Gedai István, Bögi István, Balog András, Seregül József, Takács Ádám István, Nagy István, Madurka Mihály, Hegyhömbölygető (sic !) Végh Ignác, Alvigi Forró András, Takács Vendel, Alvigi Gögh János, Pruki Németh Ignác és Berecz István vádlottakat, akik tevőlegesen részt vettek a zavargásokban, félesztendei börtönre ítélték. Dócza János, Balog Imre, Szövő Ferenc, Czina Ferenc, Rivó Nagy Márton, Seregül Ferenc, Csizmadia József, Öregebb Dócza Ignác, Tánczos Imre, Gombai Ignác, Nagy Horváth József, valamint Öreg Varga András vádlottakat ugyancsak bűnösnek mondták ki. „*[...]a törvénytelen bíró választásban nem csak hogy bele egyeztek, hanem abban nevezetesebb részt is vettek, 's ezen fellyül az ez alkalommal el követet tetteik, és fel szólalásaik által a zavargásokat tetteleg előmozdították, ezért minyáján tulajdon költségükön, vasban közmunkában, a szeszes italoktoli tartózkodás, hetenkint két napi bőjt, és két heti magányos elzárás mellette az ítélet kihirdetésétől számíttandó ¼ esztendei börtönre ítéltettek.*”⁶⁹⁸

Hatheti börtönre ítélték Szénási Jánost, Márkus Horváth Jánost, Domiány Szabó Ferencet, Mezei Fekete Nagy Józsefet, Hanyák Molnár Imrét, Kis András Józsefet, Poharas Tóth Istvánt, Libárdi Ferencet, Pálovits Mihályt, ifj. Madarász Józsefet, Fülöp Nagy Józsefet, Nagy Varga Pétert, Forró Istvánt, Halász Takács Ferencet, Vas Antalt és Öreg Madarász Ferencet. Többségben azért kapták a büntetésüket, mivel elfogadták a törvénytelen megválasztásukat és letették az esküjüket. Varga József, Sajtos Horváth József, Dócza Gergely, Kéri János, ifj. Madarász Ferenc, Szépe Ignác, ifj. Leczkési Ferenc, Katona Dócza Ferenc és Varga István esetében az elkövetett cselekményeik büntetéséül elegendőnek látták a vizsgálat alatt börtönben eltöltött időt és elrendelték szabadon bocsátásukat. Három letartóztatott gútai gazdát, Gögh Pál Ferencet, Nagy Máté Ferencet és Lestár Mártont a bíróság fölmentette. Összesen 71-en szenvedtek börtönbüntetést.

⁶⁹⁷ Uo.

⁶⁹⁸ Uo.

1848–1849, a forradalom és a szabadságharc időszaka

A pesti március 15-i forradalmi események és a pozsonyi országgyűlésen elfogadott törvények híre gyorsan eljutott Komáromba, ahol a vármegye vezetői feszülten figyelték a fejleményeket és állandó kapcsolatban voltak Pázmándy Dénes megyei országgyűlési követtel. Pozsonyból az országgyűlésen elfogadott jobbágyfölszabadító törvény szövegét küldöttség vitte Pestre és a hajó, amelyen a küldöttség utazott, Komáromban is kikötött. A küldöttség fölszólította a megyei törvényhatóságot, hogy az országgyűlési határozatokat és Batthyány Lajos gróf miniszterelnöki kinevezését minél előbb tegyék közhírré, hirdessék ki a nép között. Március 20-án Halassy Eduárd Komárom megyei alispán utasította a szolgabírókat, hogy a nép megnyugtatóra, az erőszakos cselekmények megelőzése érdekében ünnepélyesen hirdessék ki az országgyűlési határozatokat a falvakban.⁶⁹⁹

A Csallóközi járás településeit Pázmány Zsigmond kiküldött és Zámory Kálmán szolgabíró járták végig és tartottak népgyűléseket, tették közhírré a történeteket. Útjukról, benyomásaikról Pázmány Zsigmond folyamatosan értesítette Halassy alispánt. Március 21-én Gútán, hajnali fél háromkor kelt levelében jelentette, hogy előző este 7 órakor érkeztek meg Gútára. Az utasítás végrehajtását, vagyis a hirdetéseket aznap kezdik meg Szímón. Fél órával korábban, hajnali 3 órakor kapta meg Halassy Eduárd újabb utasítását. „[...] *sietek T[ekint]ettes Elnök Urat tudósítani mind a vételről, mind pedig arról, hogy sem itt Guttán sem Szémón és Kamotsán jelenleg leg kisebb bűjtogatások – ennél fogva semi mozgalmak nintsenek – a’ leg nagyobb csendességben találtuk a’ lakosokat.*”⁷⁰⁰

Másnap, március 22-én Pázmány Keszegfalváról küldött levelet az alispánnak, amelyben beszámolt az előző napon meglátogatott négy községben elvégzett munkájukról. Elsőként Szímón hirdették ki a határozatokat, ahol nagy örömmel fogadták a híreket. „[...] *azt az egy jelentést tevék egynehányan közülok, hogy kik hétfőn Érsek Újvárba voltak, ott a’ piacon hallottak beszélni egy Pesti Jurátust ki a’ népet bűzditva ki jelenté, hogy nints többé földes Úr – nints robot.*”⁷⁰¹

Szímőről Gútára vezetett az útjuk, ahol a határozatokat fölolvasták „*tsak nem az egész Guttai nép öszve gyült sokasága előtt – azok is a’ leg nagyobb meg elégedéssel, örömmel fogadták – Eljeneztek Ő Felséget – Ő fenségét, Ő méltóságát az első ministert – az egész ország nagyjait a’ T[ekint]ettes vármegyét – és T[ekintetes] al Ispány Urat. – ezek is tellyes*

⁶⁹⁹ GYÜSZI László 1993. 9–10.

⁷⁰⁰ ŠANR fond Komárňanská župa I., Abszolutizmus kora 1849–1861, Rendezetlen iratok.

⁷⁰¹ Uo.

*meg nyugvásba 's békében vagynak – úgy szinte*⁷⁰² Tovább folytatták az útjukat Kamocsára, majd Keszegfalvára, ahol hasonlóan fogadták a híreket. „[...] most Ladikon indulunk megvert[s]re, hol szinte tudjuk, hogy csendben 's békében vagynak.”⁷⁰³

Az országgyűlés által elfogadott törvényeket a széküresedésben lévő érsekség is nyugodtan fogadta. Első lépésben az uradalom gazdasági vezetői gyorsan fölmérték a jobbágyszabadítást kimondó törvény hatásait az érsekség gazdálkodására. A Gútai uradalom vezetői 1848. május 20-án Mocsán tartott ülésükön tekintették át a helyzetet. Megtárgyalták és tudomásul vették a táblázatos kimutatást, amelyet a számtartó készített. Az összegzés alapján 6758 forint készpénztől és 28 312 nap kézi úrbéri szolgálattól esik el a Gútai uradalom. A konkrétan, a gútai jobbágyság részéről elmaradó pénzek a szolgáltatások: „*Guttán Fűst pénz feibe 800 f., Gabona 9ed és 10ed váltáságul 300 f., Ölfá vágástól 75 f., Robott váltáság feibe 48 f., Robottból 3500 kézi nap*”⁷⁰⁴ Áttekintették ezen az ülésen az uradalom földvagyonát is. Az iratesomóban megtalálható többek között a „*Kimutatása azon Uradalmi földbirtoknak melly a' B[álvány]szakállasi Ispánságba létez. 1848.*”, című kimutatás. Ennek alapján Bálványszakállas puszta kiterjedése 6889 2/4 hold. Ebből „*Guttaiaknál az ügynevezett vizenyős, haszonbérbe sujtva 100 váltóforintért – 3000 hold; mellynek 2/8 nádas, 2/8 lágyfa erdő, 1/8 halastó, és 3/8 kaszálló, egyébbkint szárazabb években a' halászó vizeket kivéve az egész 3000 hold kaszálló.*” A bálványszakállasi ispánsághoz tartozott Csörgő puszta is, „*melly szinte a' Guttaiaknál évenkénti 40 váltóforintokért haszonbérbe hever – 1500 hold; mellynek dombossabb részét melly 1250 holdat tehet búja legellőnek használják – 250 hold pedig lágyfa erdő, mellybe azon haszonbérlek minden rend nélkül nevezetes ménnyisegű fát vágnak.*”⁷⁰⁵

Gútán a nyugalom nem tartott sokáig, ez az előző évek történései alapján biztosra vehető volt. A forradalmi idők gyorsan fölszínre hozták a társadalmon belül feszülő ellentéteket. Az 1845-ös zendüléssé fajult bíróválasztás kapcsán elítéltek közül Forró Ignác és Jaskó Mihály büntetése, a kiszabott két év börtön, 1848. május 15-én járt le. A többi elítélt már a büntetésük lejárta után korábban hazakerült. Egyedül Molnár Imre volt még börtönben, további fél év várt még rá a kiszabott 2 és fél évből; ez 1848. november 15-én ért volna véget. A két lázadó vezér hazatérése után változhatott meg a közhangulat radikálisan, bár a részleteket a források hiánya miatt nem ismerem, de a fordulatnak kétségtelen jele, hogy május 31-én az egész városi önkormányzat, élén a bíróval, a Belső és Külső Tanács minden

⁷⁰² Uo.

⁷⁰³ Uo.

⁷⁰⁴ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Gazdasági ülések jegyzőkönyvei, 6910 csomó.

⁷⁰⁵ Uo.

tagja lemondott. Erről a Komárom megyei bizottmányi ülésen Ghyczy Mátyás főszolgabíró számolt be június 2-án. A főszolgabíró bízta meg, hogy a rendkívüli bíróválasztást és a tanácsstagok megválasztását Gútán lebonyolítsa.⁷⁰⁶

Közben a gútai nyughatatlan párt tagjai kegyelmi kérvényt nyújtottak be a királynak Molnár Imre ügyében. A Komárom megyei polgári törvényszék június 9-i ülésén Forró Ignác, Jaskó Mihály, Szépe Vendel, Szénási János, Pálovics István és Nagy Márton kérelmet nyújtottak be Molnár Imre kezesség melletti szabadon bocsátása érdekében, míg a kegyelmi kérvény királyi elbírálása megérkezik. Halassy Eduárd alispán, aki az ülésen elnökölt, fölolvasta a gútaiaknak a szabadon bocsátást kérvényező folyamodványát, amelyet mintegy 50 gútai írt alá. A törvényszék elfogadta a gútaiak kérvényét.⁷⁰⁷

Molnár szabadlábba helyezésével az 1845-ös bíróválasztás után bebörtönzött összes személy kiszabadult és a lemondott korábbi előjáróságtól átvették a város irányítását. Források hiányában nem lehet megállapítani, mikor történt a hivatalos megválasztásuk, és pontosan kik kerültek az új vezetésbe, de bizonyára nem tévedek nagyot, ha azt állítom, az új előjáróság összetétele nem tért el lényegesen az 1845-ben erőszakkal megválasztottak névsorától. Június 18-án Forró Ignác már bíróként írt alá levelet. Az új előjáróság hivatalos beiktatásának időpontja sem ismert, azonban a gútai 32 szabadalmas oklevelek jegyzékén 1848. július 11-én kelt bejegyzés található arról, hogy azokat a gondviselésük alá vették Forró Ignác város bírójá, Molnár Imre és Szépe Vendel tanácsbeliek. Megtalálható még a bejegyzés alatt Ghyczy Mátyás főszolgabíró pecsétje és aláírása is.⁷⁰⁸

Az új bíró és az előjáróság első teendői közé tartozott, hogy levelet írtak Deák Ferenc újonnan kinevezett igazságügyi miniszternek, akitől régi sérelmeik orvoslását várták. A levélben négy pontban foglalták össze a megoldásra váró problémákat. Az első három pont a korábbi városvezetők elmarasztalásával és a számadásaikban megállapított visszaélések, sikkasztások összegeinek behajtásával foglalkozott. Hatalmas összeget követeltek behajtani az elmúlt évtizedekben hivatalt viselt személyektől, ezek nagyságrendileg haladták meg a forrásokban korábban említett összegeket. „Az 1807^{ik} évtől fogva egész az 1839^{ik} Évig a birói számadások az uri szék által megvizsgáltattak ugyan, de a lemarasztaltatási özszveg sem végrehajtás által benem hajtatott, pedig a mint hitelyes kútfőből értésünkre esett 72,000. forintokat teszen, mellynek haszna évenként a szegény, s eddig nyomtatott néptől elvész.”⁷⁰⁹ A negyedik, leghosszabban fejtegetett pontban a városi önkormányzat választásának,

⁷⁰⁶ BENCZE CS. Attila (szerk.). 145.

⁷⁰⁷ ŠANR fond Komárnanská župa I., Abszolutizmus kora 1849–1861, Rendezetlen iratok.

⁷⁰⁸ ŠANR PKN, Gúta mezőváros 3. doboz.

⁷⁰⁹ ŠANR fond Komárnanská župa I., Közgyűlési iratok 1848. I 1848/324.

hatáskörének és az új községi törvény hiányosságainak kérdését tárgyalták. Hátrányosnak tartották ugyanis, hogy Gúta nem minősült „*rendezett első bírósági hatóságú községnek*”, és így a községi választásokról szóló törvény értelmében az elöljárók választásáról, a földesúr hatáskörének megszűnése után, nem maga a város lakossága dönthetett, hanem ideiglenesen a megyék intézkedtek.⁷¹⁰ „*A köznép által látván ezt a rossz kezelést, de által látván azt is, hogy az illy kormány alatt a városnak pusztulni kell, az 1845^{ik} évi November 11^{kén} a régi Tanácsot megváltoztatni, olly egyéneket, kik a város közjavát ápolták helyekbe tenni szándékolt, de ezen jó czéljában, mivel az uradalmi igénnyel ellenkezett, meg gátoltatott, s így tovább is a régi modor a most legközelebbi napokig megmaradt, a mikor is a törvényekhez képest út nyílt a népnek elavult kormányát megújítani, s a hivatalokat a nép által kívánt egyénekkel betölteni, de oh fájdalom! a nép az 1848^{ik} évben hozott, 's szentesített törvénynek 24^{ik} cikkbe 1^{ső} §^{ában} foglalt jogokat tellyes mértékben nem élvezheté, mert az ezen törvénycikkelyben kijelelt, s értelménél fogva megengedett hivatalokat, és képviselőket a népesség arányában a törvény engedte szabadsággal megválasztani ismét gátoltatott, [...] hogy városunk nyugodalmát minél előbb megszerezhessük, ez esetre a kívánt első bírósági hatáskörnek részünkre leendő minél előbbi kieszközlését s életbeléptetését megtenni kegyesen méltóztasson.*” – zárták levelüket Forró Ignác és a tanács.⁷¹¹

Deák Ferenc igazságügyi miniszter a gútaiak levelének másolatát elküldte Komárom vármegyének, azzal az utasítással, hogy mielőbb kimerítően értesítsék őt egyrészt a bírói számadások és a végrehajtások elmaradásáról, másrészt a város kérelmének elbírálásáról, hogy a községet első bírósági hatósággal ruházzák föl.⁷¹² A vármegye válaszát nem ismerem, azonban a csomóban található iratok alapján 1847-ben a megyei közgyűlésen már foglalkoztak Gúta bíróválasztási gyakorlatával. A beterjesztett vizsgálatból „*kitűnik miszerint Gutta m[ező]város Tanácsa 1723 Esztendőtol kezdve körülbelül 1803^{ig} Első bírósági hatóságnak kizárólagos gyakorlatában volt 1803^{tól} még inkább 1806^{tol} fogva 1818^{ig} azt az uradalommal vegyesen gyakorolta, s csak 1818^{ban} lépett az uradalom ezen első bíróságihatóságnak kizárólagos gyakorlatába. [...] ezekből meg győződven arról, hogy Gutta mező várost első bírósági hatóság illeti, de külömben is azt hivén, hogy azon zavaroknak és nyugtalanságoknak lecsillapítására, mellyek ezen városban régtől fogva előfordulnak, ez is*

⁷¹⁰ 1848. évi XXIV. törvény-cikk. A községi választásokra nézve. MÁRKUS Dezső 1896. 249.

⁷¹¹ ŠANR fond Komárňanská župa I., Közgyűlési iratok 1848. I 1848/324.

⁷¹² Uo.

egyik czélszerű mód volna [...].” A vármegyei határozat elfogadása alkalmával jelen volt az érseki uradalom ügyésze, Hamar Pál, aki a határozattal kapcsolatban óvást emelt.⁷¹³

Az 1848. évi XXIV. törvénycikk értelmében a megyék meghallgatása után, a belügyminiszter javaslatára a király minősíthetett első bírósági hatósággal ellátott rendezett tanáccsal bíró községgé egy települést. Gúta a források alapján erre az útra lépett és kérvényt nyújtott be a belügyminiszternek, hogy elérje a rég óhajtott státuszát, és jogkört szerezzen arra, hogy maga dönthesse az önkormányzatának megválasztásáról. A belügyminiszter a törvény alapján járt el és utasította Komárom megyét egy küldöttség kirendelésére, és *„az Évenkénti jövedelmeket és kiadásokat, úgy a’ számadásokat valamint a’határ mennyiségét is meg vizsgálta, jelentését leg fellyebb három hetek alatt felterjeszse.”* A megyei küldöttséget vezető alispán fölszólította az érseki uradalmat, hogy a gútai határ térképét és a földkönyvét bocsássa a küldöttség rendelkezésére a munkájához, azonban választ nem kapott. 1848. augusztus 6-án Forró Ignác gútai bíró Kossuth Lajos pénzügyminiszternek, mint az széküresedésben lévő érsekség javai kormányzójának írt levelet. *„Gúta Mező Városához ’s határához az Uradalomnak többé semmi joga, következésképpen, az akkor Jobbágysági részére végbe vitetett Térképnek, ’s telek könyvnek, ezután hasznát sem vehetné, – ezeket, a’ folyamodó községnek leendő használat végett adatni, – és azon népnek ki szabadsága élvezhetése után sohajt az első bírósági jogának kieszközölhetésére e’ részben is segéd kezeket nyújtani kegyesen méltóztasson.”*⁷¹⁴ Kossuth Lajos augusztus 10-én azzal az utasítással küldte el Forró Ignác levelét az esztergomi érsekségnek, hogy a térképet és a telekkönyvet adják át a gútaiaknak, akik azt a saját költségükön másoltassák le, és az eredetit három hónapon belül juttassák vissza az uradalomnak.⁷¹⁵ Az irat mellett fekszik a prefektus uradalmi ügyvédnek címzett utasítása, hogy rögtön teljesítse a pénzügyminisztériumból érkezett kérést.

Gúta előljáróinak lázas munkája a város lakói szabadságának kiterjesztése érdekében nem ért célra. Nincsenek adataim arról, milyen további lépések történtek augusztus után a gútaiak kérelmei ügyében, azonban az látható, hogy hivatalosan soha nem szerezték meg az óhajtott jogállást. Ennek elsősorban a bekövetkezett belpolitikai események és a kibontakozó szabadságharc volt az oka, amelyek háttérbe szorították a közigazgatási kérdéseket.

A gútai újoncok besorozása az újonnan alakuló magyar honvédségbe több hullámban történt. A legtöbbjüket 1848 őszén sorozták be, de még 1849 augusztusában is vittek el

⁷¹³ Uo.

⁷¹⁴ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Úriszéki iratok 15. doboz.

⁷¹⁵ Uo.

fiatalokat a komáromi várba honvédek. A gútai honvédek legteljesebb listáját 1849. december 5-én, a szabadságharc leverése és a komáromi vár föladása után készítették el királyi kormánybiztos parancsára. A jegyzékben külön rovatban ki kellett mutatni a komáromi vár kapitulációja után menlevelet kapott személyeket. Az összesítés alapján 198 gútai honvéd szerepelt a listán, ebből 130-nak volt a komáromi várból védlevele, 15-nek nem volt ilyen okmánya. A többiek (53 fő), a nevük melletti bejegyzések szerint vagy korábban leszereltek, vagy nem tudtak hollétükről. Egy esetben „*Posonyba fogva*” olvasható a neve mellett. Néhálynak „*szolga Komáromba*” megjegyzés szerepel a nevük mellett.⁷¹⁶ A gútai honvédek többsége a komáromi várban szolgált a szabadságharc alatt, amely katonai szempontból kulcsszerepet játszott a szabadságharcban. 1848 őszén a gútaiakat az újonnan szervezett 18. honvédzászlóaljba sorozták, amely számcseréje következtében 1848 decemberétől az 57. számot kapta. A zászlóalj a komáromi erődben szolgált annak második ostroma alatt is. A vár kapitulációjakor, 1849 októberében, a megadási feltételek között szerepelt, hogy a legénység minden tagja felmentő levelet kapott. Így jutott haza a gútai honvédek többsége és nyert büntetlenséget, míg a magyar honvédsereg tagjainak többségét besorozták az osztrák hadseregbe.⁷¹⁷

Gúta lakossága a szabadságharc alatt sokat szenvedett, gyakran vonultak át a városon katonai seregek, a császáriak többször sarcolták meg, fosztották ki a várost. 1849 nyaratól pedig egy újabb kolerajárvány tizedelte a lakosságot, amelyet az átvonuló seregek hurcoltak be. Az első nagy megpróbáltatás Komárom első ostroma idején érte a várost. A várat 1848. december 30-án zárta körül a császári sereg, amely ekkor még csekély létszámú volt, és a várbeliek ezt fölismerve ellencsapásra szánták el magukat. Január 12-én Querlonde Ferdinánd alezredes vezetésével 3 zászlóalj gyalogos, egy század Hunyadi-husár és két tüzéreg Gútára indult a Csallóközben állomásozó ellenség erőszakos felderítésére. A honvédek között ott találjuk a 37. honvédzászlóaljat is, benne a 18 éves Szinnye József⁷¹⁸ őrmestert, aki naplójában szemtanúként számolt be az eseményekről, a másnapi nyárasdi csatáról, melyben átesik a tűzkeresztségen. A komáromi várban újonnan alakult honvédzászlóaljak még nem vettek részt csatában, parancsnokaik közül is alig néhányan voltak addig harcban.

⁷¹⁶ ŠANR fond Komárnanská župa I., Abszolutizmus kora 1849-1861, Elnöki iratok I 1849/1850/117.

⁷¹⁷ ANGYAL Béla 1997a. 32–33.

⁷¹⁸ Szinnye (Ferber) József (1830–1913) bibliográfus, könyvtáros, irodalomtörténész. Fő műve az 1891 és 1914 között kiadott *Magyar írók élete és munkái* című 14 kötetes hatalmas lexikonsorozat. A szabadságharc alatt szülővárosában nemzetőr, majd beállt a honvédseregbe. 1849. október 3-án ő is, mint komáromi kapituláns tette le a fegyvert. Élmenyeiről a szabadságharc alatt naplót vezetett, amelyben részletesen beszámolt a Komárom környéki eseményekről. SZINNYEI József 1887.

„Január 12. Reggel az ó-várból hordozkodtunk az új-várba; a mint ide érkeztünk 11 órakor már hallottam, hogy délután egy órakor Gútára megyünk az ellenséget onnan kiveni; nagy hirtelen azt se tudtuk, hol a fejünk, azonban lett 3 óra, mire megindultunk. Hidegben hóban gyalogolni nem tréfa dolog; eleinte más bajom nem volt, csak a bornyú nyomta a hátamat. Eljutottunk Keszegfalvára, hol vígan voltak a legények, de meg nem álltunk Gútaig, hova 9 órára jutottunk el igen fáradtan. A hideg csak tűrhető lett volna, de a csúszós út és a nehéz teher; ott álltattak bennünket óra hosszat; végre egy Balogh Ferenc nevű szegény emberhez bekvártélyoztuk magunkat, ki jó szívvel fogadott bennünket, adott mindjárt ecetes bab-levest és pogácsát; a gazda lábával már pár éve koldus; feküdtünk sáson; a csontomat reggel fájdtottam csak igazán.

Január 13. Reggel korán keltünk és ettünk burgonya-levest meg kukorica-kását; aztán én, Schvéger, Bognár, Váczy kis dobos és Pál Ferenc szolgánk búcsút véve gazdánktól, elmentünk szállásunkról 8 órakor és álltunk 10-ig a hóban. Ekkor megindultunk Nyárasd felé, hol mint hallottuk, ellenségre akadunk. A mars már könnyebb volt, de a bornyúhoz nem szokhattam, átadtam Jordánnak. – Délután 1 órakor már Nyárasdhoz közel voltunk, midőn a lovas előőrsök hírül hozták, hogy itt van az ellenség s már láttunk is egy párt nyargalászni; ekkor századokba alakultunk, az ellen pedig ágyúit igazgatta, midőn az egész zászlóalj tömegben megállt. – Nem sok idő múlva az ellenfél ágyúja elsült, őrnagyunk lebukott lováról, mert a golyó épen a lóva fölött repült el, ezután folyvást és sűrűn a mi zászlóaljunkra tüzeltek, midőn a mi ágyúink is megszólaltak; ugyancsak volt bukdácsolás, eleinte midőn a golyó mellettem süvített el és kettőt le is ütött embereink közül, furcsán éreztem magamat, én is le-le buktam, de utóbb ezt is meguntam és állva maradtam; lassanként jobbra huzódtunk, midőn embereink nem állhatták ki a sűrű tüzelést, futásnak eredtek; szerte-szét futottak; már azt gondoltam, körül fog az ellenség, midőn azt hallottam, hogy meghátrált; a mieink is lassacskán összeszedték magokat és a falunak mentünk, de midőn oda értünk, az ellennek híre sem volt. Sok golyó repült el a fülem mellett ezen első tűzkeresztségben, nem volt csoda, ha megszeppenve le-le buktam előle. – Estve bekvártélyoztak bennünket Nyárasdon egy helyre Pekler, Jordán, Schvéger és Pál Ferencsel. – Az elesettek számát bizonyosan nem tudom, de láttam, midőn Vörösnek a vállát lőtték meg, egy meghalt, a kis dobosnak pedig a dobját lőtték el, s ő megijedvén a golyótól hátramaradt; egy Hunyady-husár is elesett; a mi részünkről összesen 3 halott, vagy 4 sebesült. Az ellenség részéről több vasas német hullott el és egy alezredes, kitől egy Hunyady-husár több huszas pénzt és szép messzelátót vett el; elesett közülök egy tüzerhadnagy is. – A falubeliek beszéltek, hogy két hete, mióta a faluban vannak;

volt elég pénzük, mert Bécsben raboltak; 6 ágyúval Vásárútnak és Pozsonynak tartottak; a Hunyady-lovasok három falun keresztül üzték őket, de meg nem álltak."⁷¹⁹

Néhány nap múlva az ellenség újra megszállta a Csallóközt, közelebb húzódtak Komáromhoz. Ekkor történt meg első alkalommal, hogy a császáriak kirabolták a várost. A komáromi várban kiadott napilap, a Komáromi Értesítő így számolt be erről az eseményről: „Tegnap egy Gutáról jött ember azt beszélte, hogy mult pénteken délután 80 Dragoner ment be a városháza elejbe, ott megérkezvén azonnal egy iratot huztak ki zsebeikből, melly papiroson minden gazda neve megírva volt, s így kinek 6 ökre volt abból négyet, kinek 4 volt abból kettőt elhajtottak. Mikor ez meg lévén a bíró és jegyző hivatot, hogy ezek hamar 3 ezer p. forintot kiállítsanak.

Erre a jegyző azt mondá – miután az alatt még legalább 500 lovas jött – hogy a város cassájában nincs több 180 pforintnál, és az említett öszveget ők ki sem álithatják, hacsak a plébánushoz nem mennek, mert neki rendesen néhány ezer forintja szok heverni. Azonban erre az ellenség azt felelte, hogy nekik a plébánussal semmi dolgok, s így a sommának egy részét kiálitván, a többi hátra maradtatt más nap szombat délután 3 órára rendelték. Ez alatt azonban tőlünk küldött segítség már közeledett, és az előre benyalgalt hunyady huszárok még jókor jöttek arra, hogy a szinte megrendelt élelmi szereket letartóztassák."⁷²⁰

A Gútán történetekről egy büntetőper során tanúvallomást tett a gútai tanácsstag Molnár Imre is, aki riadóztatta Komáromban a magyar sereget. A komáromi erődben lefolytatott hadbírószági perben hazaárulással, az ellenséggel való összejátszással vádolták meg a komáromi Sárkány István volt adószedőt, akit Nyárasdon az apósánál fogtak el a magyar honvédek.⁷²¹ Molnár Imre a hadbírószág előtt a következőket vallotta: „A' mint az ellenség Guttára valami Januarius 19ⁿ bevonult rabolni, azonnal tudtomra adták, hogy menjek ki az Városból, mert mindjárt meg fog az ellenség, én tehát az Városból által mentem az Dunán az ugy nevezett Kis Szigetre és éjfélig ott voltam, onnit pedig még azon éjszaka az Lovammal együtt az Vágon által titettem magamat, másnap Pátzerral együtt ide Komáromba jöttem Katonáságért, midőn tehát én Komáromból a' Katonákkal együtt Guttára mentem, ekkor beszéltek azt, hogy engem az ellenség nagyon követett, és azt mondták, hogy ha fél óra alatt elő nem adnak felgyűjtyák az Várost, ugyan akkor mondtotta az ellenség azt is, hogy 42 évig jártam a Császárhoz, és hogy az nekünk valamit csak kértünk, mind meg adta, 62 : 63 [-an ? A. B.] a' Komáromi fogságba szenvedtünk, és most még és az Császár ellen fegyvert mertünk

⁷¹⁹ SZINNYEI József 1887. 58–59.

⁷²⁰ Komáromi Értesítő. 1848. január 27.

⁷²¹ ŠANR fond Komárnanská župa I., Büntetőpererek iratai 1698–1849. XII 1849/27 Sárkány Istvánt illető iratok.

*fogni, e gyanus szavak hajták bele Sárkány Urat, hogy nékie bizonyosan mint volt Tisztviselőnek kellett vele lenni, de én nem láttam sehol Sárkány Urat, kivéve, hogy előtte való napon mikor az katonaság által az ellenség megszemlélésére Patzer Ignázzal Nyárasdra küldettünk akkor a' midőn mi a' Felső Nyárasdi fogadó előtt az Bíróval beszélünk láttuk Sárkány Istvánt Ipával együtt felyülről, az ellenség előtt jönni, egyébkint én ötet sehol sem láttam [...].*⁷²²

A szabadságharc bukása után az átvonuló seregek által okozott károkról 1850 februárjában részletes kimutatást állítottak össze a gútaiak az újonnan kinevezett megyei kormánybiztos, Jankó Mihály részére. A következő hónapokban Gúta mezőváros előjárói és bírái további számos jegyzéket nyújtottak be a tetemes károkról; az elvitt szalma, széna, ölfá, kötél, 34 db vágómarha, bor, vas, stb. árát kérik megtéríteni. Borka Ferenc özvegye 33 lovas ulánus és 7 gyalog katonát tartott étellel.⁷²³

A szabadságharc leverése után rendkívül megszigorították a fegyvertartást, elrendelték a fegyverek begyűjtését a lakosságtól. A lefegyverzési rendelet megsértése miatt került börtönbe hat fiatal gútai legény 1850 elején. A gútai előjárók és rokonok könyörgő leveleiből kiderült, hogy egy helyi népszokás volt az oka, hogy elsütötték fegyvereiket és emiatt kerültek bajba. Forró Ignác bíró 1850. március 2-án levelet írt a Jankó Mihály megyei kormánybiztosnak, amelyben elismeri, *„hogy legközelebb múlt karátson bőjtje napján, éjfélel Sz. mise előtt ezen pisztolyaiból lövöldözni merészlettek.”* A durroztatás célját így írta le: *„azon megkísértett gondatlan vágyból, hogy menyegzők idején – a' mozgalmak lecsendesülése után régi szokás szerint, egy két lövést tegyenek, [...].”*⁷²⁴ Az elfogottak rokonai is azt bizonygatták levelükben, hogy a régi szokás volt az oka, hogy a *„múlt karácsony bőjtje éjszakáján régi szokás szerint lövöldözni mérészlettek, [...].”* Hiába volt azonban a mentegetés, magyarázat és könyörgés, Németh Ferencet, Szabó Kukoricza Jánost, Szabó Vendel Gábort, Rigó Ferencet és Mihalits Vendel Ferencet az addig letöltött vizsgálati fogságon felül, március 13-án vasban töltendő kéthavi rabságra ítélték.⁷²⁵

Az úrbéri per második szakasza, 1850-től 1904-ig

A szabadságharc leverését követő hónapokban még Forró Ignác töltötte be a gútai bírói posztot, az általa vezetett előjáróságnak kellett megbirkóznia a szaporodó gondokkal. A seregek vonulását és a beszállásokat követően, 1850. február 8-án súlyos elemi csapás, jeges

⁷²² Uo.

⁷²³ ŠANR fond Komárňanská župa I., Abszolutizmus kor (1849-1861), Elnöki iratok I 1849/50/400.

⁷²⁴ ŠANR fond Komárňanská župa I., Abszolutizmus kor (1849-1861), Fasc. I. No 61.

⁷²⁵ Uo.

árvíz is pusztította a várost. A főszolgabíró által készített kimutatás szerint Gútán 163 lakóház dőlt le, és háziállatok tucatjai veszttek oda az árvízben. A csallóközi falvakban, így Gúta határában is, „*Minden őszi vetés víz alatt lévén nagyobb része kiveszett.*”⁷²⁶

1850 tavaszán az erőszakos katonai sorozások okoztak nagy riadalmat. A gútai lakosok tucatnyi kérvénye maradt fenn, mellékelve a város bírójának támogató levelével, fiaik sorozás alóli fölmentése ügyében. Legtöbben arra hivatkoztak, hogy a család egyetlen támasza a besorozott és ezért kérték a hazaengedésüket. A leszerelt honvédek, akik nem rendelkeztek a komáromi várból menlevéllel, ugyancsak a besorozás sorsára jutottak. Volt egy tucatnyi fiatal, akit augusztus 15-én, tehát már a világosi fegyverletétel után, vittek be a komáromi várba honvédek. Az ő felszerelésükre és bevetésükre már nem került sor. Esetükben arra hivatkoztak a szülők és Forró Ignác, hogy nem harcoltak a császáriak ellen, tehát nem tekinthetők honvédeknek. Leczkési István a kérvényében így fogalmazott: „*1849. évi augusztus 15^{én} Leczkési Vendel vélem lakó fiam és gyámolóm kényszerítve Komáromba vitetvén, ott eltöltött kevés idő alatt mint felszerületlen és honvédnek sem mondható, a' cs. kir. hadseregek ellen soha sem fogott fegyvert.*”⁷²⁷

1850 végétől gyökeres változás történt az előljáróság összetételében. A részleteket források hiányában nem ismerem, de több adat utal arra, hogy az egész tanácsot, minden tisztségviselőt, a jegyző kivételével, leváltottak. Az új előljárók kinevezésében a megyei vezetők játszhattak szerepet, akik a törvény szerint, a földesúr ilyen értelmű jogosítványának megszűnése után, a községek önkormányzatának létrehozásában felügyeleti jogot gyakoroltak. Az új városi bíró a már jóval hatvan év fölött járó Simigh Péter, a helyettese Kürti Máté János, a város adószedője Szabó László, a város gazdája Szabó Dávid lett. Valójában az 1848 előtti városi elithez tartozó személyek kerültek ismét vezető pozícióba.

A harcok és a megtorlások elcsitulta után kezdődhetett meg Magyarországon az úrbérrendezés, a jobbágyfölszabadítás tulajdonképpen végrehajtása. A jobbágyfelszabadítást kimondó törvény a forradalom hevében született meg 1848 tavaszán, gyakorlati végrehajtása azonban még évtizedekig elhúzódott. Az úrbérrendezés jelentős részét a szabadságharcot követő ellenforradalom időszakában hajtották végre. 1853-ban adták ki a császári úrbéri és a kárpótlási pátenseket,⁷²⁸ amelyek ezt a folyamatot felgyorsították. Az úrbéri pátens mintegy végrehajtási utasítása volt az 1848. áprilisi törvényeknek.⁷²⁹ Az úrbérrendezés során a volt

⁷²⁶ ŠANR fond Komárnanská župa I., Abszolutizmus kor (1849-1861), Fasc. VI. No 57.

⁷²⁷ ŠANR fond Komárnanská župa I., Abszolutizmus kor (1849-1861), Elnöki iratok I 1849/50/256.

⁷²⁸ A nyílt parancsok német–magyar nyelvű szövegére lásd: Magyarországot illető Országos Kormánylap 1853. 212-225., illetve 225-232. Korabeli magyarázata a megjelent jogszabályoknak KECSKEMÉTHY Aurél 1853.

⁷²⁹ A kérdésről bővebben: FÜR Lajos 1972., SÁNDOR Pál 1973., SÁNDOR Pál 1877. és OROSZ István 1998.

úrbéres jobbágyságok és zsellérek az általuk használt jobbágytelekhez tartozó ún. úrbéres földek tulajdonosaivá váltak, amelyért az állam kártérítést fizetett az egykori földesúrnak. Ez a folyamat azonban számos problémát vetett fel, a feudalizmus szövevényes jog- és földbirtokviszonyait kellett lebontani. A felszabadult parasztság számára sorsdöntő volt, hogy egyes földterületek milyen kategóriákba kerülnek besorolásra. Az úrbéri császári pátens mereven ragaszkodott az úrbéri föld legszűkebb értelmezéséhez. Csak az a föld szabadult föl, amely be volt vezetve az úrbéri tabellákba, vagy amelyek „*az úrbéri tartozások szakadatlan megvétele által ilyeseknek ismertettek.*”⁷³⁰ A parasztok által a telki állományukon fölül használt ún. *maradványföldek* nem vonatkozott az állami kárpótlás, azok csak akkor maradhattak a volt jobbágyságok kezén, ha a volt földesúrnak kifizették a megváltási díjat. Külön csapást jelentett a jobbágyságokra, hogy megváltott maradványföldjeik után a pátens szerint nem járt legelő és erdőilletmény. Az egész úrbérrendezés kérdése szorosan összekapcsolódott a földesurak és jobbágyságok által használt erdők és legelők elkülönítésével is. Az ekkor született döntések több emberöltőre meghatározták az egyes parasztcsaládok anyagi helyzetét. A folyamat végeredményeként a parasztok és a volt földesúr birtokát egymástól elkülönítették, mindenki megkezdhetette a gazdálkodást a saját földjén. Megindult az ország a kapitalista fejlődés útján. A parasztgazdaságok mellett létrejöttek az új, nagy kiterjedésű uradalmak majorsági gazdaságai, amelyek jelentősen befolyásolták egy-egy vidék fejlődését. A nyílt parancs foglalkozott a kisebb királyi haszonvételekkel, a regálékkal is. A boltnyitás, mészárszéktartás, pálinkafőzés földesúri jogát eltörölte, de a kocsmatartást, a malom-, rév- és halászati jogot továbbra is fenntartotta.

A gútai úrbérrendezéssel, az urasági és a jobbágyföldek elkülönítésével kapcsolatban az első lépéseket az érsekség tette meg már a pátensek megjelenése előtt. 1850 márciusában Hamar Pál uradalmi ügyész egy javaslatot adott be az érseknek, *Stagnosa* (Bálványszakállas puszta Császtán inneni része) és Csörgő puszták visszavétele ügyében. „*Gúttá mezőváros községétől, a' mellynél ideiglenes haszonbérben van, kiperlendő lenne*” – fogalmazott a javaslatában. A javaslat indoklásában Hamar rendkívül kedvezőtlen képet fest a gútaiakról. „*Ezen mező város lakosai ember emléket halladó idő óta nyugtalan jelleműek, ábrándozók, műveletlenek, 's a' nevelésre kevésbé fogékonyak. Századok óta egy ki irthatlan rög eszme bilincseli le egész valójukat, melly a' ki nem művelt lélekben soha nem nyert, soha nem élvezett kiváltságokról álmodat teremt, 's azokkal folytonosan, 's annyira foglalkoztatja őket, mikint ezen ábrándok mellett nem csak tömegesen felkelni, de azokért határozottan úgy*

⁷³⁰ OROSZ István 1998. 114.

makacsúl mindenük veszélyeztetésével is vértanúkként fellépni képesek.”⁷³¹ Hasonló, bár finomabban megfogalmazott gondolatokkal indítja Hamar az egy évvel később nyomtatásban megjelent munkáját is a gútai nagy perről.⁷³²

Hamar Pál érseknek benyújtott javaslata mellett található a Gúta és Bálványszakállas pusztá határainak megállapítására a Komárom Vármegye Polgári Törvényszékén elindítandó per beadványának javaslata. Ebben az 1804-ben megkezdett gútai úrbéri per ítéleteit említi, amelyek a pusztákat az érsekségnek ítélték, azonban a Helytartótanács 1842. május 3-án hozott 16598 sz. döntése értelmében „*az uradalmat oda utasította, hogy a' nekie már legfelsőbb helyen is elvileg megítélt, bálványszakállasi pusztának Császtán inneni Vizenyős (Stagnosa) és a' Csergőnek a' Vágh dunán túli része iránt közte, és a' szomszédos Gúttá mező város közt határbeli kérdések forognának fent, azok eldöntését rendes határper útján szorgalmazza.*”⁷³³ A bírósági beadvány ennek a határpernek a hivatalos elindítását jelentette.

A per elindítása természetesen ismét fölkorbácsolta az indulatokat a Gútán, a több ezer holdnyi kaszáló és legelő elvesztése érzékenyen érintette volna annak minden lakóját. A város régi-új vezetése is felismerte ezt a veszélyt és ők is elfogadták a korábban csak a lázadó párt által hirdetett eszméket. Azt az érvelést, hogy a Stagnócának, vagy Vizenyősnek nevezett Bálványszakállas pusztának Császta folyásán innen fekvő része, valamint Csörgő pusztá; amelyek az 1844-es döntések óta utolsóként megmaradtak bérletben a városnál; a gútai határhoz tartoznak. Az uradalomnak folyamatosan haszonbér címén fizetett csekély összeget nem a puszták bérleti díjának állították be, hanem a halászat árendájának. Simigh Péter bíró és az előjáróság 1852 októberében hosszú levelet írt Scitovszky János érseknek, melyben előadták a pusztákkal kapcsolatos érveiket, és kérték az újonnan indított határper megszüntetését. „*Miután pedig elvitázhatlan az, [...] hogy örök idők óta a Gútai, Császtán inneni határt a Császta ere a Bálvány Szakállosi határtól, – a Csörgői baromélőnket pedig fele Duna folyása a Dunán túli Tanya Csörgőtől választja el, – s miután bizonyos az, hogy a csekély két rendbéli árendákat nem azon – körül belül 6000 hold földtől – melyet a T[ekintetes] Tisztség öszveszedett és bétanított Tanúi által béhitelesíteni veszedelmünkre törekszik, hanem a Császta ere, és Zúgó Kopolya, úgy a Tanya Csörgői holt Duna halászatától fizeti a legmélyebb alázatossággal esedezünk. Méltóztassék Fő Méltóságú Herczegséged szokott Fő Pásztori irgalmassága szerint különben is már minden élő földjéből kivetkezhett nyomorult Gúta Mező Városunk népes közönségét, örök idők óta békességben*

⁷³¹ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Fiskális és peres ügyek, ügyészi iratok, N 131. csomó.

⁷³² HAMAR Pál 1851.

⁷³³ Uo.

birt Császtán innéti és Csörgői határa birtokábani további háborgatásoktól, valamint bennünket tetemes perköltségtől felmenteni, és ezen megújított pert [...] kegyesen megszüntetni.”⁷³⁴

Eredménytelen volt a gútaiak kérése, a határper elindult és két évtized múlva jutott csak némileg nyugvópontra. A per a komáromi törvényszékről a Nyitra megyei törvényszékre került, amely 1854 januárjában kiadott végzése értelmében a határ kérdésében nem hozott érdemi döntést. Az ügyet az újonnan föllállítandó úrbéri bíróságra utalta. Az ügy ezután megjárta minden lehetséges bíróságot, végül 1873-ban született végleges döntés, amely a pusztákat az érsekségnek ítélte, kitűzésre került a határ a város és a puszták között, s az elmaradt bérleti díjat, melyet a város időközben megtagadott fizetni az uradalomnak, ugyancsak behajtották a városon. Addig azonban több drámai esemény is történt. 1865 áprilisában a Bálványszakállasi ispán arról számolt be az uradalom vezetőinek, hogy a gútaiak elhatározták a „*Császtán inneni urad. pusztának újabbani felosztását és feltörését.*” A munkát már el is kezdték, „*f. hó 4-5^{én} a rétet újonnan felosztották magok között, rendesen ki kompolták, és 2-3^{ik} nyilasnál fát is ültettek. Még az ősön egy némellyek a guttaiak közül a császa partján törést is tettek, – de mint alul irtott értesül az egész császa partját szándékozzák a tavaszon által feltöretni.*”⁷³⁵ A novemberi jelentésében az ispán azt írja, a Stagnócát „*már helyenként maguk között feloszták, – és így azon rétségeket a’ Libárdi járótól le az úgynevezett mélkopoláig folytonosan feltörik, mivelis 50-60 eke naponkint folytonosan munkálkodik, – továbbá szándékuk ott egy csözlakott, egy nyári aklot építeni, és egy kutat ásatni.*”⁷³⁶ A következő év tavaszán készült jelentésében azt írta „*a Gúttaiak ekkoráig folytonosan szántottak, egy hét óta pedig lent, arpát, zabot és kölest vetnek.*”⁷³⁷ A pusztafoglalást, a rétek további föltörését az uradalom csak a katonaság bevetésével tudta megakadályozni.

1868-ban többszöri alperesi fellebbezés után a bíróság elismerte az uradalom tulajdonjogát Stagnócára és 1869. november 22-én tett kísérletet a megyei alispán, hogy a határt kitűzzék, a határjeleket elhelyezzék Gúta és Stagnóca között. Farkas József bálványszakállasi tisztartó 3 órakor egy táviratot adott föl Komáromból Esztergomba. „*Gutaiak az eljárást akadályozták, biroság együtt marad katonaság felsőbb helyről azonnal*

⁷³⁴ A levél teljes szövegét lásd a Függelékben a 8. számú dokumentumot. EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Guttai uradalom iratai, úrbéri perbeli értesítések.

⁷³⁵ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Fiskális és peres ügyek, ügyészi iratok, N 131. csomó.

⁷³⁶ Uo.

⁷³⁷ Uo.

kéretik.”⁷³⁸ Aznap még egy hosszabb jelentést is küldött a történetekről, leírja a határkijelölő bizottság megérkezését a helyszínre. „10 óra tájban a' libárdi járónál a' mint megjelent már nagy tömeg nép többnyire botokkal ellátva gyülekezett melly folytonos növekedés által mint egy 500-600ra növekedett”. Mikor Pázmándy Lajos második alispán fölhívta őket, hogy illedelmesen viselkedjenek „bele lármáztak hogy inkább bele hadják magokat temettetni, de semmi határ hányást nem engednek”. Amikor az első határdombot fel akarták hányni, a tömeg „tettelesen ellen szegültek és az alispán urat a' legdaczosabb fenyegetés közt intették hogy felhagyjon mindennel és megfogják végre kezit és kivezették.”⁷³⁹ Pázmándy Lajos, mint eljáró bíró az újabb határkijelölés dátumát december 21-re tűzte ki. Az alispán végzése mellett található az uradalmi kormányzó levele, amelyben utasítja az uradalmi ügyvédet a megjelenésre december 21-én, és tudatja vele, hogy „300 gyalog és két század lovasság van a helyszínére kirendelve.” A katonaság asszisztálásával sikerült csak a gútaiakat féken tartani és a határt kitűzetni. A következő években az uradalom pert indított a város ellen 115 f. bérhátralék és a perköltség megfizetése ügyében, ám ezeket a pereket is elvesztette a város. A kedvezőtlen ítéletekről 1873 nyarán értesültek a gútaiak, a hírek kapcsán kialakult közhangulatról a bálványszakállasi tiszttartó számolt be az uradalmi ügyvédnek. „Guttán nagy levertség uralkodik azért, mert a község elvesztette a pert Szakállásra nézve; [...] az egész lakosság forrongásban van, árulással vádolják az ügyvédjüket és az elöljáróságot, és hogy a községbeliek kérelemmel készülnek Esztergomba jönni.”⁷⁴⁰

A gútaiak számára még a 19. század második felében is az állattartás volt az egyik fő megélhetési forrás, ezért a pusztai területek, melyek elsősorban ezt szolgálták, nélkülözhetetlenek voltak a külterjes állattartás számára. A balul kiütött perek után a város kénytelen volt az uradalommal újabb bérleti szerződést kötni a Császtán inneni területek egy részére, hogy az állattartás létalapját továbbra is biztosítsák, azonban az új szerződés feltételei sokkal kedvezőtlenebbek voltak az előző, még Batthyány érsek idejében 1788-ban kötött kontraktusnál. Az 1875 áprilisában megkötött szerződés szerint 700 hold rétet és legelőt hasítottak ki Stagnócából évi 1400 forintért a gútaiak részére, vagyis holdanként 2 forintért vehették bérbe.⁷⁴¹

Közben az úrbérrendezés bonyolult folyamata is elindult. Az érseki ügyész, Hamar Pál 1854 szeptemberében adta be az érsekség nevében a Császári Királyi Földtehermentesítési Választmánynak az állami kártalanítással kapcsolatos iratokat. Elkészítette a kártalanítandó

⁷³⁸ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Fiskális és peres ügyek, ügyészi iratok, N 130. csomó.

⁷³⁹ Uo.

⁷⁴⁰ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Fiskális és peres ügyek, ügyészi iratok, N 131. csomó.

⁷⁴¹ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Fiskális és peres ügyek, ügyészi iratok, N 133. csomó.

úrbéri jobbágy- és zsellértelkek „*Bemondási tábláját*”.⁷⁴² A császári pátens szerint a Mária Terézia-féle tabellának kellett volna lennie a kimutatás alapjának, ám Gúta mezővárosában az 1845. évi, a városi levéltárban található osztó lajstrom alapján állapították meg a telkek mennyiségét, „*melly szerint minden egyes Gúttai volt jobbágy, és földes, úgy házasság zsellér a' határban termő nád és vesszőből, úgy a' rényilasokból évenként birtokaránylag részesült*”. Hamar Pál a beadványában azt írja, azért vették ezt alapul, mivel sem robotos lajstromok, sem más jegyzékek, amelyekből a jobbágybirtok mennyisége megállapítható lenne, nincsenek Gútán. A Mária Terézia-féle úrbéri tabella alapján 158 1/12 jobbágy- és 96 zsellértelék volt a mezővárosban. Az osztólajstrom alapján 6 11/12 jobbágytelekkel és 16 zsellértelékkel több volt a városban. A különbségre nem találtak magyarázatot, de elfogadták az emelt telekszámokat a földtehermentesítés kiindulópontjának.⁷⁴³ Az érsekség később a beadványát módosította az 1847. évi robotlajstromok alapján „*165 jobbágyházhely és 108 zselléri állományra*”, és ezeket a telekmennyiségeket vették figyelembe a birtokrendezés további folyamata során. Az 1853. március 2-án kiadott császári nyílt parancs elsősorban egyezség útján kívánta rendezni az úrbéri földek és kisebb királyi haszonvételek kérdését a jobbágyfelszabadítás után. Az egyezség létrejöttére hároméves határidőt szabott meg a pátens, utána a volt földesúr egy éven belül az e célra létrehozandó úrbéri bírósághoz fordulhatott, a nyitott kérdések ügyében. Mivel nem született egyezség az egykori földesúr és a volt jobbágyok között, 1857. május 19-én Scitovszky János⁷⁴⁴ érsek, mint felperes fordult a Királyi Úrbéri Törvényszékhez „*a' határ rendezése, a maradék földeknek a volt urbéresek általi megváltása, nem különben a mező városnál berben lévő 's uradalmi tulajdont tárgyzó kisebb királyi haszonvételek vissza vétele*” ügyében.⁷⁴⁵ Az uradalom részéről Szegedy Péter mérnököt bízta meg 1859-ben a gútai határ fölmérésével és fölosztási tervének elkészítésével. A mérnök által elkészített dokumentum a „*Gutta helység ó allamu határának tagosítási terv leírása és össze egyeztető okmánya*” címet viseli, amelyhez két térkép is tartozik.⁷⁴⁶ Az *elkülönözési*, vagy tagosítási tervet az egyik térképen ábrázolták, ahol az egyes szereplőknek juttatandó földterületek összevonva, tömbökben vannak ábrázolva. A tervezet tartalmazza a gútai határ felosztását, az uradalom, a város, a volt jobbágyok (165 úrbéri telek után), a zsellérek (108 zsellértelék), a plébánia, jegyző, stb. között. A tervezet abból indul ki,

⁷⁴² EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Úrbéri ügyek, E 66.

⁷⁴³ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Úrbéri ügyek, E 245.

⁷⁴⁴ Scitovszky János (1785–1866) főpap, 1849 és 1866 között esztergomi érsek.

⁷⁴⁵ GPH Irattára, Scitovszky beadványának negyedik példánya.

⁷⁴⁶ EPL Acta Protocollaria 612. kötet Gutta tagosítási telekkönyve. A térképek címei: *Gúta Mezőváros Ó államú határának elkülönözési Terve* és *Gúta mezővárosának térképe. felvette Szegedi Péter h. mérnök. ŠANR Krajský súd v Komárne, Térképek: 85–86 T.*

hogy Gúta határa első osztályú, a jobbágytelek törvényes illetősége 27 hold. A jobbágyok illetősége a 165 telek után 4455 hold. A fölmérés szerint az összes úrbéres terület a határban 14 128 holdat tett ki. Ebből levonták a törvényes teleknagyságok összegét, a megváltandó maradványföld így 9673 hold volt. Vagyis több, mint a duplája az államilag megváltott, volt jobbágyoknak juttatott földeknek. A zsellérek esetében a maradékföld nagysága 187 holdat tett ki. Egy hold váltságát 23 ft 33 krajcárra számította ki, vagyis a jobbágyok által megváltandó 9673 hold után a tőke 225 706 ft. volt osztrák pénzben. A város egész határának kiterjedése 22 085 hold 633 négyszögöl (1200 négyszögöles holdban), ebből az uradalom kapna 3876 holdat és 567 négyszögölet, a volt jobbágyok 14 255 holdat és 991 négyszögölet, a zsellérek 312 holdat, Gúta mezőváros 2141 holdat. A fennmaradó területből a plébánia, templom, jegyző, iskolamester stb. illetményét mérnék ki. Az ezen területeken felül kimutatott hasznavehetetlen terület több mint ezer hold volt.⁷⁴⁷ Nem lehet csodálkozni, hogy elsősorban a hatalmas mennyiségű maradékföldek, illetve az irdatlan megváltási összeg miatt a gútaiak számára ez a fajta birtokrendezés teljesen elfogadhatatlan volt. A földmérés és a tagosítás gyűlölt fogalmakká váltak számukra.

Az első erőszakos cselekmények, amikor katonaság bevetésére került sor Gútán a jobbágyfölszabadítás után, érthető módon a földméréssel kapcsolatban robbantak ki. Az már meglepő, hogy a szóban forgó földmérésre, telekkimérésre a város vezetőinek kérésére került sor. Kürti János gútai bíró 1858 decemberében levelet írt a megyei főnöknek, amelyben a belső telkeiken szorosan lévő gazdák részére belső telkek kiosztását kéri. Hivatkozott a tűzveszélyre, mivel a szűk udvarokon a kazlak egymást érik. Mellékelte egy névjegyzéket a személyekről, benne 115 telkes gazda és 27 zsellér nevével, akik részére telkek kimérését kérte. A telkes gazdák esetében kimutatva a telkeik nagysága, legtöbbjük nyolcad- és negyedtelkes. Szerepelt a kiosztandó beltelkek nagysága négyszögölben. Egy-egy kimérni javasolt beltelek mérete 600-tól 1200 négyszögölig terjedt. Összesen 43 magyar holdat kért kimérni a bíró a legelőből telkek céljára. A megyefőnököt közbenjárásra kéri föl az érsekség felé, *„méltóztasson kegyes közbenjárása által a’ Főméltóságú Ersekség mint uraságnál kegyesen kieszközölni, hogy ezen kimutatásban foglalt gazdáknak beltelkein[e]k szomszédságában foglalt közlegelőből a’ kitett mennyiségben más beltelkek kiosztassanak.”*⁷⁴⁸ Megtalálható az irat mellett a válasz is Esztergomból, mely szerint az uradalom nem ellenzi a város belterületének bővítését, 40 hold kihasítását a közrétből a legelőbeszámítás feltétele mellett. Az érsekség gyorsan megadott engedélyét 1859. február 22-én köszönte meg levélben

⁷⁴⁷ EPL Acta Protocollaria 612. kötet Gutta tagosítási telekkönyve.

⁷⁴⁸ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Guttai uradalom iratai, Gúta perben felhasznált eredeti iratok.

Szabó Mihály, Simigh Péter, Kürti János és Sinaur Lajos. A közlegelőből a házhelyeknek átengedett területekért mondott első köszönő szavak után, hosszasan érvelnek a Vizenyős és Csörgő pusztája jogos gútai tulajdona mellett, és az érsekség által a puszták ügyében indított per leállítását kérik. Kijelentik, hogy őket nem a rossz szándék vezérli ezen a téren, hanem „*azon tiszta öntudat hogy ember emlékezet óta, guta közönsége volt azon birtokok tulajdonosa, és Eminentiad! Elődjei kegyessége által guta község valóságos tulajdonává vált ugyan oly joggal mint minden más községi birtok; más részről pedig azon kétségbe eséshez közelgő és nyomasztó helyzetünk, hogy bárha nagy de gyakori vizáradásoknak kitett határunk nem képes ily számosan összevgyűlt népet élelmezni, és azon körülmény hogy azon birtokrészek vesztével legnagyobb része községünk lakossainak véginségre jutna kénszerint bennünket azon birtokrészeket minden tőlünk kitelhető módon védeni.*”⁷⁴⁹

Az egész ügy háttérében az állhatott, hogy az uradalom meg kívánta kezdeni a határ fölmerését, a birtokrendezés végrehajtását és számítva a gútaiak ellenállására, házhelyek kimérésével igyekezett pacifikálni a lakosokat. Az érsekséggel szemben engedékenyebb városvezetés kieszközölte a házhelyek kimérését a megyénél és az uradalomnál, azonban sietett leszögezni az uradalom irányába, hogy a birtokrendezésnél a puszták kérdésében ők sem engedhetnek. Az uradalom a házhelyek kimérését és az uradalmi földmérő munkájának megkezdését egybekötötte és 1859. március végére tűzte ki. Belátta azonban, hogy ez nem fog megtörténni ellenállás nélkül, ezért jó előre katonaság kirendelését kérte.⁷⁵⁰

Rendek József plébános naplójában számol be a katonaság megérkezéséről Gútára. „*Marc. 22. jött Gutára egy zászló-alj katonaság – 600. ember [...].*”⁷⁵¹ Rendek plébánosnak a viszonya a városvezetéssel a kezdetektől feszült volt, természetbeni járandóságainak a megtagadása, a helyi iskola építése és az új iskolaszék felállítása miatt. Több levélben is panaszkolt Esztergomba az uradalom vezetőinek, hogy a korábban a helyi plébánosnak a böjti napokon és nagyböjten a város részéről szolgáltatott halat is megtagadták tőle. Az ellentétek fő forrása az volt, hogy a város lakosai a velük perben álló érsekség emberét látták Rendekben. Az érsekség földesúri fönnhatósága megszűnése után a gútaiak a plébános

⁷⁴⁹ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Fiskális és peres ügyek, ügyészi iratok, N 134. csomó.

⁷⁵⁰ A gútai eseményeket figyelemmel kísérte a magyarországi kormányzás helytartósági osztálya, amely folyamatosan jelentésekben számolt be a gútai helyzetről. 1859. március 28-án kelt jelentésében a komáromi várban állomásozó katonaság elhelyezéséről azt írta: „Komárom megye főnöke erre azt kérte a parancsnokságtól, hogy a kérdéses csapatokat ne Szönyben, hanem Gútán szállásolják be, minthogy ott március végén megkezdik a tagosítást, és a gútaiak részéről – akik már sok év óta makacskodnak, és nemrégiben a község tűzrendészeti szempontból történő felmérését is megakadályozták – erőszakosságoktól lehet tartani.” Közl. SASHEGYI Oszkár (szerk.) 1959. 235–236.

⁷⁵¹ Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár. Rendek József esztergomi kanonok naplójegyzetei 1858–1872. Ms I. 130/b.

járandóságainak megszűnését is természetesnek vették. Rendek József szomorúan vette tudomásul a plébános tekintélyének csökkenését. *„Névery plebánus idejéről pedig, ki 46. évig volt Gútán – élő emberek bizonyítják, miként annak még mázsa számra adták, és gyakran küldötte halát kocsikon N[agy]szombatba rokonainak. De hogy is lett volna az, hogy az uradalom, mely oly poton áron adta ki grátiából a halászatot – a plebánust, mint uradalmi embert – e kegyelemből kihagyta volna? holott régi documentumok tanúsítják mily szerepet vitt itt egykor a plebánus! mint uradalmi ember, kinek aláírása nélkül alig keletkezett valami egyezkedés – a nép és uradalom között.”* – panaszkodik levelében.⁷⁵² Hyross Ferenc jegyzővel és annak írnok fiával, akik az adminisztrációt végezték a városházán, rendkívül feszült volt a viszonya, valamint a zendülő párt tagjainak működését is nagy ellenszenvvel szemlélte. Rendek a keresztényi szeretet, és megbocsátás erényéről is megfélemlítve, egyik Esztergomba küldött levelében ellenfelei halálán örvendezett. *„Most csend és rend van!”* – írta 1858. január 26-án. *„Igaz ügyemen még a Primás sem lévén képes segíteni, segített maga Ur Isten csodálatos módon, midőn az egyik izgató a plebania előtt esván le lováról ki törte nyakát, és szörnyet halt; a másik még előtte való napon a kocsmában sörözvén – más nap meghalt; – végre az öreg Jegyző is bele halt – és családja szétpusztult.”*⁷⁵³ Az uradalommal szemben pereskedő, nyugtalan párt tagjait Rendek kereskedőknek nevezi, naplójában meg is magyarázza miért. *„Kereskedőknek Gután azok neveztetnek, kik a határkérdés ügyében képzelt jogaikra – privilegiumaikra – hivatkozva szüntelen fölebb keresik elveszett ügyeiket.”*⁷⁵⁴

Rendek naplójában a katonaság megérkezése után négy nappal bekövetkezett szomorú eseményekről a következőképpen számol be: *„[március] 26. rögtön katonai összedobolás – a kereskedők ellenszegülvén a házhelyek kimérésének; elfogatnak. Kettő kisebb szurást kap, a város házához bekísértetnek: Délután 30. kocsin 32. [fogoly] Komáromba vitetik. Sokan önkint ajánlják magukat a fogságra.”*⁷⁵⁵

A drámai események részletesebb leírását adja Hamar Pál az uradalmi főkörmányzónak írt 1859. március 29-én kelt levelében. Beszámolója szerint mielőtt a közlegelőből kimért telkek kiosztása megkezdődött volna, *„Molnár Imre és rajongó czimborái a hely színén tömegesen megjelenve, a megyei mérnöknek és a szolgabírónak kijelentették, hogy ő nékiek a Primástól semmi kegyelem sem kell, hogy ők szabad*

⁷⁵² EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Guttai uradalom iratai, Gúta perben felhasznált eredeti iratok.

⁷⁵³ Uo.

⁷⁵⁴ Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár. Rendek József esztergomi kanonok naplójegyzetei 1858–1872. Ms I. 130/b.

⁷⁵⁵ Uo.

adományosok, kik egyedül Császár ő Fölségétől függenek; ennél fogva hogy semmi olyasba mi az uradalom közbenjárásával történhetnék, ha bár telekiosztás lenne is az, bele nem egyeznek: mely óvás után a jelen volt elégületlenek a megyei mérnök által letűzött karókat tettelesen és erőhatalommal kihányták, és az apró földhalmazokat szétszórták: a szolgabíró és a megyei mérnök felvilágosításukra mindent elkövettek, de miután minden hasztalan volt, a szolgabíró a már a helyszínén tanyázó zászló alj parancsnokát Majer őrnagyot a Sándor gyalogezredből a megyefőnöki határozat karhatalom általi kivitelére kérte föl.” Az őrnagy fölszólította a tömeget a kiszagatott karók kitűzésére, mely ezt megtagadta. A mérnök ismét megpróbálta kitűzni a karókat, a lázongók újra kitepték, majd Istvánffy szolgabíró utoljára távozásra szólította föl a tömeget, azonban ennek sem volt foganatja. „[...] az őrnagy a század felével szuronytámadást vezénylett, a lázongókat szétszórta, kik közül egyik karján, másik pedig veséjén szuronysebet kapott; százada másik felével pedig a már szét szórt tömeg főbjeit, számszerint 32-öt fogolylyá tett, és erős kíséret mellett Komáromba beszállította.”⁷⁵⁶

Hamar Pál azt írja levelében, hogy ez volt az „előjátéka a martius 28^{iki} mérnöki bevezetésnek.” Ennek a hivatalos aktusnak a helyszíne a gútai városháza volt, ahol Hamar Pál kérte Szegedy Péter uradalmi mérnök hivatalos beiktatását a gútai határfölmérés megkezdésére. „A városháza udvarán a nép számra mintegy 300. Forró Ignác, Szépe Vendel és Lesták [helyesen Lestár A. B.] József még hon maradt lázongók vezérlete alatt megjelent, mindenek előtt Istvánffy szolgabíró úr Nagy-Váthy Vendel urat mint főtörvény székileg lett a segéd adatok szerkesztésére birói küldöttet a népnek bemutatta, és azt a legszigorubb engedelmességre utasította: erre Nagy Váthy Vendel birói küldött úr a községnek Szegedy Péter urat mint a Gúttai határban működő mérnököt bemutatta, a határba bevezetettnek lenni nyilvánította; a községet a gyalog és szekeres munkák kiszolgáltatására utasította; és az egyeseket birtokaik leendő kimutatására kötelezte.

Erre a nép nevében Forró Ignác és Lesták József kijelentették, hogy ő nekik a Primás nem uruk, és ők csak Felséges Attyjuknak a Császárnak hódolnak: kijelentették hogy ő nekik semmi féle uradalmi mérnökre szükségök nincs, nem is engedik meg hogy az uradalom ilykép a határban működjék: ő nekik Felséges Attyjuk a Császár, a kinél a napokban voltak, személyesen megmondotta hogy nekik igazságuk van: sőt elvesztett pusztájukat is újra negajánlotta! mire a nagy tömeg hosszan taró és helyeslő ujongásokkal felelt.”⁷⁵⁷ Hiába próbálták a hivatalos küldöttek cáfolni az elhangzottakat, nem jártak sikerrel. Az udvarról a hivatalos személyek bevonultak a városháza tanácstermébe, ahol jegyzőkönyvet vettek föl a

⁷⁵⁶ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Fiskális és peres ügyek, ügyészi iratok, N 134. csomó.

⁷⁵⁷ Uo.

mérnöki munkák elindításáról, melyet „16 józan előjáró a község részéről aláírta”.⁷⁵⁸ A gútai aláírók között az első helyeken szerepeltek Szabó Mihály bíró, Kürti János és Simig Péter. Ekkor a tanácsteremben megjelent Forró Ignác és Lestár József, akik újból érvénytelennek mondták ki az egész beiktatási folyamatot. Az udvaron zajongó tömeget a katonaság zavarta szét, és 5 embert ismét fogolyként vittek Komáromba. A 600 katona húsvét előtt nagypéntekig, április 8-ig Gútán maradt, majd a húsvéti ünnepek kezdete előtt visszament a komáromi várba. A földmérési munkák azonban még évekig nem kezdődtek el a gútai határban, a lakosság ellenállása miatt az ezeket engedélyező bírói döntéseknek nem tudtak érvényt szerezni.⁷⁵⁹ Hamar Pál szerint azért is, mivel „részt az 1859-ben kiűtött olasz háború részt az 1861ⁱ alkotmányos korszak nem valának alkalmas időpontok arra, hogy ezen bírói ítéleteknek kellő fogamatot szereztethetett volna.”⁷⁶⁰

Hamar megjegyzése arra utalt, hogy a belpolitikai helyzet megváltozott Magyarországon az osztrák csapatok Solferinónál elszenvedett súlyos veresége, és az uralkodó által 1860. október 20-án kibocsátott októberi diploma után. A diploma kinyilvánította, hogy az uralkodó ettől kezdve alkotmányos intézmények közbejöttével gyakorolja a törvényhozó és végrehajtó hatalmat. Újraszabályozta a birodalom közjogi viszonyait, többek között helyreállította a Magyar Helytartótanácsot, a megyei intézményt, a községekben pedig lehetővé vált új előjárók választása.⁷⁶¹ Gútán a kedvező belpolitikai helyzetet kihasználva a városi előjárók választása alkalmával ismét az történt, ami megtörtént 1802-ben, 1845-ben és 1848-ban is, hogy az egész korrupcióval, az uradalom iránti túlzott lojalitással vádolt korábbi városvezetést leváltották és a lázongó párt vette át a hatalmat. Ismét elérkezettnek látták az időt arra is, hogy az elvesztett környező pusztákat visszaszerezzék. Hamar Pál a megyei hatóságnak írt 1862. január 5-én kelt levelében az eseményekről a következőképpen számolt be: „Alig szervezte magát Komárom vármegye alkotmányos alapon, és alig jelenté ki 1860^k évi december 29ⁱ Közgyűlésében azon elvet, mikint a községek előjáróikat újból is választhatják, már is egy pár napra 1861^{ik} évi jan. elején a rajongó párt Gúttán az uralmat kezéhez ragadta, a volt józan bel, és kül tanácsosokat, az uradalmi puszták

⁷⁵⁸ A jegyzőkönyv megtalálható ŠANR fond Krajský súd v Komárne, 173. doboz.

⁷⁵⁹ A magyarországi kormányzóság helytartósági osztályának március 29-én kelt jelentése is beszámolt a gútai eseményekről. „A lakosok kijelentették, inkább meghalnak, de a felmérést és tagosítást meg nem engedik. Nemrég ugyanígy megakadályozták a háztelkek felmérését is. A kirendelt segédszolgabíró felfüggesztette az eljárást, a megyefőnök 30-án személyesen száll k i a községbe és szükség esetén a legszigorúbb eszközöket fogja alkalmazni. Legújabb távirati jelentés szerint a megyefőnök májusra halasztotta a legelőfelmérést és a segédszolgabíró a háztelkek felmérését is elnapolta. A községben egyelőre csend van.” SASHEGYI Oszkár (szerk.) 1959. 236.

⁷⁶⁰ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Fiskális és peres ügyek, ügyészi iratok, N 134. csomó.

⁷⁶¹ GERGELY András (szerk.) 2005. 310–316.

visszavételével ámitott hiszékény nép által hivatalokból kitétette, 's érdekéhez mért új választásokat intéztetett, minél fogva Jaskó János mint bíró, Molnár Imre, Szépe Vendel, Gőgh Mihály, Restár Ignác, Restár Márton, Dócza Ignác, Gőgh János, hadnagy Szénásy Vendel, Paulovics Vendel, Bögi István Takács János, és ifju Forró Ignác pedig mint bel tanácsbeliek a guttai beligazgatás élére állítottak, kikis az ügy kezellés átvételével a jó rendet Gúttán azonnal megbontották a népet az uradalmi gúttai vagyon megtámadására tűzelték, és bojtatták, valamint a nyers tömeget a körül fekvő primási puszták megtámadására galádul izgatták. [...] 1861 évi január 24^{én} nevezett Jaskó János bíró és Gőgh Mihál város gazdája vezérlete alatt, mintegy 300 guttai gyalog emberrel a primási uradalom Guttával szomszédos Csörgői pusztáját támadtatta meg és ott az uradalmi jogok megsértésével a vizekben tilos halászatot rögtönöztetett, [...].”⁷⁶² Hamar Pál hosszasan sorolta az új városvezetés által fölbujtott tömeg kártételeit az uradalmi pusztákban, de a legsúlyosabb jogsértésnek tartotta az uradalmi kocsmá, mészárszék és bolt erőszakos elfoglalását, az uradalom által beültetett bérlok elkergetését. A megye segítségét kérte a több mint egy éve tartó áldatlan állapotok megfékezésére és az uradalom jogaiba történő visszahelyezésére. A megye a Helytartótanáctól kért segítséget, amely elrendelte egy zászlóalj gyalogság kiküldését a helyszínre a rend helyreállítása érdekében.

Az 1862 áprilisában bekövetkezett gútai drámai eseményekről ugyancsak Hamar Pál uradalmi ügyésznek az uradalmi főkormányzóhoz eljuttatott részletes jelentése alapján számolok be. Hamar főügyész április 5-én Komáromba utazott, ahol Ambrózy János Komárom megyei helyettes főispánnal tárgyalt a gútaiak megregulálásának tervezett menetéről. Megegyeztek, hogy a megye egy „*alispányi visszahelyező bíróságot*” küld a helyszínre, amely elrendeli a rend helyreállítását és az uradalmat a katonaság támogatásával visszahelyezi a jogaiba. Az akciót Pázmány Zsigmond, Komárom megye első alispánja vezeti, a bíróság tagjai Istvánfy Antal főbíró és Pente Sámuel esküdt. Ambrózy fölhívta a figyelmet, hogy április 7-én vásárt rendeznek Gúttán és tartott attól, hogy a bor által föltüzelt tömeggel fölösleges összecsapásra kerül sor, ezért április 8-ra tették át az akció kezdetét. A főispán helyettese azt is közölte vele, hogy a gútaiakkal a katonaság jövetelét előre nem tudatják, hogy ne hergeljék a tömeget. Az egy zászlóaljnyi kirendelt katonaság Spatzer József alezredes parancsnoksága alatt fog kivonulni Gútára. Április 8-án megtörtént a katonaság és a megyei küldöttek bevonulása a városba. A városházán nagy tömeg vette körül az alispánt és

⁷⁶² EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Fiskális és peres ügyek, ügyészi iratok, N 134. csomó.

követelte az uradalmi puszták gútaiak közötti fölosztását.⁷⁶³ Hamar a jelentésében megdöbbenve számolt be arról is, hogy a gútai plébánián vele és a megyei küldöttség tagjaival együtt ebédelő katonatisztek annak a meggyőződésüknek adtak hangot, hogy „*a' Primatiának nincs igaza, és hogy a' guttaiak tulajdon jogaik mellett keltek fel; több órákig igyekeztünk alispány úr is, én is, a' tisztikart a' guttai ügyek valódi tényállásáról [...] felvilágosítani; [...]*”.⁷⁶⁴

A plébánián elköltött ebéd után pörögtek föl az események, kezdődött meg az uradalom „*visszahelyezése*”, amelynek erőszakkal, tömegjelenetekkel vegyített zavaros folyamatát részletesen leírta a főügyész.⁷⁶⁵ Másnap reggeltől estig folyt az uradalmi épületek visszafoglalása, a bérlők visszahelyezése jogaikba. Többezres tömeggel megküzdve a katonaság kézitusában foglalta vissza, ürítette ki a nagykocsmá épületét. A kocsmából kiszorított tömeg ezután a városházát szállta meg, hogy a bírót és tanácsot megvédelmezze. Erre az alispán elrendelte a városháza kiürítését és a tanács elfogását is.

„*Délután 5. órakor tehát az egész zászlóalj élén, az alezeredes, az alispány, és én a' városháza előtt megjelentünk.*

A' látvány a' maga nemében nagyszerű volt! a' városházát mintegy 2000. embernyi csőcselék fogta körül, ezek élén térdepelve helyezkedtek el az asszonyok: a' városháza nyílt folyosóján rendben állottak a' lázongó bíró, és a' tanácsosok, ezek közül Gőg Mihál és Lestár Ignác, mind ketten külön, ő Felsege arczképét tartották kezeikben. A' perczen midőn megérkeztünk, a' tömegből mintegy tiz lépésnyire megállva, roppant »éljen a' Császár!« többször ismételt kiáltásokkal fogadtattunk.

Ekkor első alispány úr felhívta a' tömeget, hogy oszoljon szét, és hogy ő Felsege és a' hatóságok iránti tiszteletét az által fogja leginkább tanúsítani, ha a' törvénynek engedelmeskedik; továbbá felhívta a' bírót, és a' tanácsot, miszerint adja meg magát; ne ámitsa tovább a' népet és nedöntse veszélybe a' tömegeket!

Erre Dócza Ignác lázongó tanácsos harsány szóval kiáltott le a' folyosóról: első alispány úr nem a' mi igaz bíránk; hanem az Érseké! mit keres itt Hamar Pál; semmi közünk vele; a' kivel kötött avval oldjon is! mi a' Császár emberei vagyunk, nem a' Primásé! adja elő alispány ur az 1807ⁱ és 1846ⁱ végzéseket; ossza fel közöttünk a' pusztákat! Ezután újra ő

⁷⁶³ Hamar levelét lásd a Függelékben a 9. számú dokumentumot. EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Fiskális és peres ügyek, ügyészi iratok, N 133. csomó.

⁷⁶⁴ Uo.

⁷⁶⁵ A gútai eseményekről az alispán jelentése alapján Ambrózy János is részletesen beszámolt Pálffy Móricnak, Magyarország helytartójának 1862. április 10-én kelt levelében. Közli SASHEGYI Oszkár (szerk.) 1959. 389–391. A drámai eseményeket nagyrészt egybehangzóan írja le, Hamar Pál beszámolója azonban sokkal részletesebb és elevenebb, ezért továbbiakban ebből idézek részleteket.

Felsége kipeit lebegtették; a' Császárt és a' katonaságot éltették; a' tömegek előtt térdelő asszonyok pedig a' primási tisztséget piszkolták.

Már 6. óra volt este: az alezeredes egy magyarajkú őrmester által a' népnek tudtára adatá, hogy ha rögtön elnem takarodik a' városházától, szuronyokkal hányotja őket szét. Erre a' tömeg ismét »éljen a császárral« felelt; továbbá azt hangoztatá, itt halunk meg mind a' város jogaiért.

E' perczben az alezeredes vezénylett; 3. századdal minden a' városházhoz vezető utzákat szigoruan elzárolt; és ezen elzárolás kivitele alkalmával, a' teméntelen számú nőket, a' katonai karéjon kívül nyomá; a' 4^{ik} század pedig parancsot vett előbb a' nőket, azután a' férfiakat a' városháza tövéből kihányni: a' vezénylett 4^{ik} század tehát előbb a' térdelő asszonyokat egymás karjaiból ki bontva, a' katonai karéjból kihányta; és azután a' férfiakat puska agyakkal megtámadva, azokat 5. percznyi kéztusa után, a' városháza teréről részint a' töltésről lenyomta, részint pedig a' mellékutzákba, a' sővények lerombolásával, átkergette.

Az előljáróság a' nyílt folyosórul eddig a' tömegeket mindig ellenállásra tüzelte; midőn azonban látá, hogy a katonaság a' népet szétszórta, ő is menekülésről gondolt, és a' néppel együtt elosonni akart; azonban a' tér tisztogatása csak a' városházi lépcsőkhöz intéztetett, és a' lejövetelt Istvánfy Antal főbíró úr egy szakasz katonasággal elálván, a' néhány perczel még oly fennen beszélt előljárókat, és ezek élén Jaskó János bírót egyenkint elfogatta, és az alezeredesnek átadta. Egyedül csak Dócza Ignác menekült; ki mielőtt a' városháza bevéteztetett volna, ellenkező részen, az ablakon leereszkedett és elosont.

Este 7 óra volt; az elfogott bíró és előljárók a' városháza udvarán, a' katonaság által, átkeresztetvén, katonailag előállítatott 23 kocsira, félé század kíséretében, felpakoltattak, és Komáromba a' katonai véisztörvényszék elé bekísértettek. Maga az alezeredes két századdal kísérte őket ki a' város végére; előre őrzéjratúl két szakasz katonát küldött, és megparancsolá, hogy semmi féle szekér ki ne bocsátassék: az ostromzáron azonban két kocsit keresztül akarván törni, a' katonaság által lövésekkel fogadtatott; és a' Zsinór Lajos kocsijába fogott ló, nyakába golyót kapva, összerogyott.”⁷⁶⁶

A következő napon, április 10-én reggel egy küldöttség érkezett a plébániára a város lakosai közül, akik az 1846-os végzést követelték az alispántól; a katonaság őket is rögtön letartóztatta, a plébánia udvarán gyülekező tömeget pedig kikergette. A városban kidoboltatták, hogy tilos a gyülekezés, ha háromnál több embert találunk az utcán, letartóztatják, s mint lázadókat, törvényszék elé állítják.

⁷⁶⁶ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Fiskális és peres ügyek, ügyészi iratok, N 133. csomó.

Az alispán a letartóztatott és börtönben lévő teljes városvezetés helyett új vezetőket nevezett ki. „[...] a' guttai józan pártból Gögh Mártont nevezte ki birónak, és két óra folyta alatt ujabbi józan tanácsot alakított. Erre ismét csoportosulások keletkeztek, hangosan lármázva, mikint ők Gögh Mártont birónak elnem ismerik, s' hogy az ő bírójuk Komáromban, a' várban fogva üll; a' mint azonban a' katonaság mutatta magát, a' kiabálók visszavonultak és elszéledtek.”

A nap hátralevő részében a városiak által törvénytelenül üzött bormérést és illegális kocsmákat számolták föl. Lefoglalták a városháza pincéjében nagy mennyiségben tárolt szeszesitalkészletet. Bezárták Grebner János, Fehér János, Juhász János és Búcsai Gáspár „kurta kocsmáját”, s az italkészleteiket elkobozták. A város pincéjében talált, lefoglalt borkészletet a katonaság rendelkezésére bocsátotta Hamar Pál. A következő két napon az uradalmi mészárszék helyiségét és a boltot foglalták vissza. Az eredeti bérlőket – a mészárszékbe Kurt Dávidot, a boltba pedig Kohlman Salamont – visszahelyezték.

Végül katonai kísérettel az uradalmi kocsmához tartozó földeket vették vissza, amelyeket Lestár Ignác foglalt el, majd visszatértek a városba. Az alispán Gögh Márton frissen kinevezett bírót és néhány tanácsost a plébániára hivatott, ahol közölte velük, az uradalmat visszahelyezték a jogaiba, ingatlanaiba. Óva intette őket az Ógúta és Csörgő pusztákon történő további károkozástól, valamint megtiltotta a mészárszék bérlője juhainak a gútai közlegelőről történő lehajtását. „Mire az ujabbi józan elöljáróság kijelentette, miszerint ő igen jól tudja, hogy a' Dunnáninneri csergő és Ó gutta primási tulajdon, és hogy az uradalomnak Guttán közlegeltetési joga van; és azért ők, úgy ezen, valamint a' Primatia Guttáni egyéb birtokait és jogait is, tiszteletben tartják.”⁷⁶⁷

A főügyész azzal zárja hosszú levelét, hogy hátra van még a határ fölmérését végző mérnök bevezetése és az érsekségnek okozott károk megtérítése, valamint a károkért felelős személyek vagyonának zár alá vétele. Tekintettel azonban a fölkorbácsolt hangulatra és arra, hogy a főbűnösöket elfogták, javasolta a fölsorolt ügyeket későbbre halasztani. Hivatkozott arra is, hogy mindnyájan elfáradtak a több napja tartó, feszült hangulatban folytatott erőszakos intézkedésektől, és közeleg a nagyhét is. Időt kell hagyni a hangulat lecsillapodására a városban, és nekik is a fáradalmaik kipihenésére. A további tárgyalások kezdetét május 5-re tűzte ki Gútára. A rend további fenntartására a katonaság nagy része Gútán maradt.

⁷⁶⁷ Uo.

Május 5-én az alispáni bíróság a gútai bírót, Jaskó Jánost és a tanácsot bűnösnek mondta ki az uradalomnak okozott károkért és az 5457 forintot kitevő költségek megtérítésére kötelezte őket. A kártalanítás végrehajtását 1862. augusztus 16-ra tűzték ki. Szegedy Péter uradalmi földmérő mérnök bevezetésére pedig augusztus 12-én került sor. A beiktatás körüli újabb drámai események leírásánál ismét Hamar Pál írását idézem, aki 1864-ben egy hosszú levélben foglalta össze az előző évek gútai perrel kapcsolatos eseményeit az uradalmi főkormányzó részére. Ekkor az 1862 áprilisában elfogott gútai vezetők elítéléséről is beszámolt. „Ez alatt a' komáromi katonai véisztörvényszék a' lázongó birót és czimbora társait 5. évtől fokozatosan lefelé 2. évig, a' kisebb bűnösöket pedig 1. évtől 2. hetigleni fogságig ítélte el. [...]

1862^{ki} aug 11^{én} tehát az alispányi bíróság a' mérnököt a' gúttai határ ó állami felvételére bevezette;⁷⁶⁸ de a' midőn az a' piacon a' lánczot kihuzta és a' mérnöki zászlót felállította a' népség mindenházból kitódult a mernokileg levert karócskákat kihányta a' zászlókat pedig össze törte; úgy hogy a' helyben volt egy zászlóalj katonaság a' lázongók ellen ismételve igénybe vétetett és a' csend csak 300. egyén elfogatása, és a' helyszínén működött katonai törvényszék által lett rögtöni két holnaptól két hetigleni elítéltetése után állott némileg helyre: a' felmérésnél folyva napról napra egy század katonaság fedezte úgy bent a' mezővárosban mint kint a' határban a' mérnököt a' zászlókat katonák tartották a' lánczot katonák vitték; mindamellett még is aug 15-től oct. 5-ig, és így majdnem 2. holnapig a' gúttai csőcselék a' katonaságra naponkint majd a' házakból majd a' boltokból kirohanva a' zászlókat szét tépte a' karókat kihányta, és bár mindég véres fövel veretett vissza, még is ezen kirohanasait oct. 5-ig mindaddig folytatta; míg a' gúttai elítéltek Komáromból csehországba Jósefstatba elnem szállitattak: és ekkor a' csend tökéletesen helyre állott és azóta a' katonaság többé meg nem támadtatott.

A 22085 hold guttai határ felmérése már 1862^{ik} évi december hóban bevolt végezve.

Mialatt azonban a' mérés folyt 1862^{ik} évi aug hó 16^{án} és az utánnai napokon Jaskó János lázongó biró és 15 tanácsos czimbora társai ingóságaik vétettek a' fentemlitett 5457 f. 72 kr. kártalanítási összeg és a' költségek erejeig első és másodfokú birói végrehajtás alá.

Ugyanaz évi oct. 6^{án} 7^{én} 8^{án} és 9^{én} az eljáró bíróság a' kartalanítási ügyben a' helyszínén az arverést intézte; azonban az alperesek hon maradt családjaik részint az árverelők megfélemlítésével, részint a' zár alá vett marhak és lovak más határokbai elhajtásával az arverés megghiúsítására és a' végrehajtás függőbeni tartására mindent

⁷⁶⁸ Helyesen 1862. augusztus 12-én, az erről szóló jegyzőkönyv megtalálható ŠANR fond Krajský súd v Komárne, 173. doboz.

elkövettek, és így nemcsak a' költségeket folytonosan szaporítottak; hanem e' mellett felperes uradalmat és az eljáró bíróságot kényszerítették mikint az ingóságokra nem sikerült végrehajtást az ingatlanokra vitték át légyen.

A mozgalmak időközben fel fel merülvén a' katonaság még mindég nélkülözhetlen volt.

Ugyancsak 1862^{ki} nov. 26^{án} és az utánnai napokon Szénássi Vendel, Forró Ignacz, Argyusi Ferencz, Molnár Imre, Takács László, Takács Vendel, Gögh Frencz, Szépe Vendel, Lestár Ignác, Lestár Márton, Gögh János, Jasko János, és ifju Német Ignác volt lázongó tanácsosok ingatlan birtokaik vétettek birói zár alá és becsültettek meg: a' fizetési sorozat megalapítása iránt tartott alispányi és törvényszéki tárgyalások után pedig 1863^{ki} Jún. 16^{án} és 17^{én} Gúttán a helyszínén Argyusi Ferencz 3/8, Szénássi Vendel 1/4, Lestár Márton 1/4, Molnár Imre 2/4, és Takács Vendel 1/4 úrbéri telkeik biróilag el árvereltettek: és e' szerint a' kártalanítási megítélt összeg egyrésze felperes primatának kifizettetett; a' másik rész pedig némely sorozati kérdések megoldásaik az illető bíróságnál letéteményben tartatik.

Azon guttai telkes gazdák kiknek ekkint úrbéri állományaik elarvereltettek a' végrehajtás útján elvesztett telkeikből makacsságuk miatt mindanyian csendőri karhatalommal voltak kiűzendők."⁷⁶⁹

Gútán a birtokrendezéssel kapcsolatban lezajlott erőszakos cselekményeknek az 1860-as években országos visszhangjuk volt. A sajtóban is több cikk jelent meg az eseményekről, többnyire objektíven ismertetve a történeteket, az ostromállapothoz hasonlították a helyzetet, inkább a lakossággal rokonszenvező hangot ütve meg.⁷⁷⁰ A gútaiak ügyükben többször megpróbáltak egyenesen a császárhoz folyamodni, mint arról Ambrózy János 1862. november 22-én kelt újabb jelentésében beszámolt Pálffy Móric helytartónak,⁷⁷¹ azonban a lakosság megosztottsága miatt nem jártak sikerrel. „A lakosság ebben a tárgyban összejött ugyan, de sikertelenül, mert a garázda nép, mely azelőtt a legmagasabb trónhoz juttatását előttem szóval ismételve kérte, oda nyilatkozott, hogy nekik a hadi törvényszék által elítélt és a börtönökben raboskodó múlt évi előljáróikban törvényes képviselőik vannak, hogy ők most is azokat képviselőknak ismerik, és hogy ezek bocsáttassanak Ő cs. kir. Fölsége elé. Erre személyesen kimentem, és a lakosságot a hátrányos következményekre figyelmeztetve, a józanabb érzelmű, vagyonosabb, de jóval kisebb része összeállott s beadá az ide mellékelt folyamodványt,⁷⁷² melyben a legfelsőbb trón elé bocsáttatásért könyörög. Elhúzódván ezektől a nagyobb számú, de nagyrészen igen csekély, vagy éppen semmi birtokú lakosság, oda

⁷⁶⁹ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Fiskális és peres ügyek, ügyészi iratok, N 134. csomó.

⁷⁷⁰ *Vasárnapi Újság* 1862. szeptember 7. 431. *Pesti Napló* 1867. június 20.

⁷⁷¹ Az iratot közli SASHEGYI Oszkár (szerk.) 1959. 391–392.

⁷⁷² A folyamodvány nem fekszik az irat mellett.

*nyilatkozott, mikép ők maguk szeretnének ugyan Ő Felsége elé jutni, küldöttek megnevezését merően megtagadta, minek az lett következése, hogy némely gútaiak, amint ő nagyméltósága kir. főkancellár úr múlt hó 24-én kelt távirdai rendeletéből értesültem, legfelsőbb helyen jelentkeztek. Kérdeztem egyszersmind, miért jelentek meg ezek az illető megyei tisztviselők kísérete nélkül? Mire rögtön azt jelenthettem, hogy azon gútaiak a feljebbvalóság minden híre s tudta nélkül indultak Bécsbe, honnan ugyan eredmény nélkül vissza is utasítottak.*⁷⁷³

Sashegyi Oszkár az irat ismertetése után jegyzetben összefoglalta a gútaiaknak a császárhoz kihallgatásuk ügyében beadott kérvényének a sorsát. *„A dec. 6-i udvari rendelet nem adott helyt a gútaiak legfelsőbb kihallgatás iránti folyamodványának, mert az nem az egész község általános kérése, hanem csak a józanabb, de kisebbségben levő párté. Egyben elvetette a főispáni helytartónak azt a javaslatát is, hogy a többiek közül néhányat »parancsolólag« felküldjenek, mert »a kívánt cél, a félrevezetettek okulásá, sem azon legfelsőbb kegyrei erőltetés, sem a község kisebbségének abbani részesítése által el nem éretnék«*⁷⁷⁴.

Miután a legfelsőbb helyen nem jártak sikerrel, Gúta mezőváros három kérvénnyel fordult az országgyűléshez, egyrészt a pusztai birtokokkal kapcsolatos, szerintük kedvező döntések kiadását kérte 1807-ből, 1826-ból, 1846-ból és 1860-ból, valamint az 1862-ben és 1863-ban a lakosaiktól az érsekség által elvett ingatlanvagyonok visszaadását követelte. Minden kérvényt a Kérvényi bizottsághoz utalt a ház elnöke. A gútai kérvények ügyében 1867. április 22-én felszólalt Zámory Kálmán Komárom megyei képviselő az országgyűlésben, sürgetve a bizottságot a kérvények mielőbbi pozitív elbírálására. Ismertette, hogy 16 gútai család vesztette el vagyonát, 14-en többéves börtönbüntetést szenvedtek el Theresienstadtban és Josefstadtban, és csupán néhány nappal korábban térhettek vissza szülővárosukba.⁷⁷⁵ A kérvények elbírálásáról nincs további információ, a gútaiak perének menetén azonban, ha született is valamilyen döntés, nem tudott változtatni. Sorra születtek továbbra is a mezőváros közössége számára kedvezőtlen bírósági ítéletek a birtokrendezés, a kisebb királyi haszonvételek és a kártalanítás ügyében.

Az 1860-as években a gútaiak tucatjával raboskodtak a csehországi börtönökben Theresienstadtban (ma Terezín) és elsősorban Josefstadtban (ma Jaroměř csehországi város része), ahová azért szállították őket Komáromból, hogy megszűnjön a kapcsolatuk az otthon maradottakkal, és így törjék le a lázadást. Hamar Pál szerint 1862 októberében meglelt az

⁷⁷³ SASHEGYI Oszkár (szerk.) 1959. 391.

⁷⁷⁴ SASHEGYI Oszkár (szerk.) 1959. 392.

⁷⁷⁵ A Képviselőház naplója VII. CCXVIII. Országos ülés 1867. április 22-dikén. 121.

eredménye a foglyok elszállításának, mert egy időre megszűnt az ellenállás Gútán. A foglyok közül többen a börtönben hunytak el; mint Terbák Ferenc 1865. január 3-án; és Josefstadtban is temették el őket.⁷⁷⁶ Valószínűleg ez a sors érte Forró Ignác volt bírót is, akinek temetési adatait hiába kerestem a gútai anyakönyvben, elképzelhető, hogy az ő temetését csak a halála helyszínén jegyezték be a halotti anyakönyvbe. Róla az utolsó adat, hogy 1861-ben bebörtönzik. Felesége esetében 1864-ben azt írták a gútai halotti anyakönyvbe, hogy özvegyasszonyként hunyt el.

A kiegyezést követő szabadabb légkörben, 1868-ban került sor az új gútai városvezetés megválasztására, és mint ilyenkor történni szokott, a lázongó párt ismét átvette a hatalmat. Farkas József tiszttartó az Esztergomba küldött levelében így fogalmazott: „*mint már az előzményekből várható volt, tehát a féktelen párt győzelmével lett végre hajtván – Bíró lett: Forró János – a 861iki lázongásért bebörtönzött Forró Ignác fia – a többi börtönből vissza kerültek pedig tiszteletbeli tanácsosokká neveztettek ki.*”⁷⁷⁷ A következő évben Jaskó Jánost választották bírónak, az 1869-es népszámlálási összeíróiban az ő neve mellett szerepel a bírói cím.

Az 1870-es évek is a végeláthatatlan perek folyamatát zúditották a város lakóira, melyekben sorra elmarasztalták a várost. A vesztes pereket követték a pénzek behajtására indított végrehajtások. Ekkor történt meg Stagnóca puszta és Gúta mezőváros határának kijelölése, majd a pusztabérletek fölmondása az uradalom részéről. A gútaiak azonban soha nem fogadták el ezeket a döntéseket sem, még évtizedekkel később is a lakosság egységesen sérelmesnek tartotta azokat, és valóságos legendák keringtek a város egykori kiváltságairól és a pusztákról, azok elvesztéséről.

A halászati bérleti jog visszavétele a várostól, illetve a lakosság eltiltása a halászatától sem ment zendülés, erőszakoskodás és per nélkül. 1857-ben mondta fel az érsekség a halászházak bérletét, a halászat azonban a lakosság részéről tovább folyt, de bérletet sem fizettek, többször erőszakkal foglalták el a halászhelyeket. Az uradalom nem engedte meg a halászatot, inkább tönkretette a halásztanyákat, mintsem a gútaiak engedély nélküli halászatát eltűrje. A halászati jog kérdésében 1870-ben született bírósági végzés, amely az érsekségnek adott igazat, és még az elmaradt bérleti díjat, valamint perköltséget is megfizettette a várossal.⁷⁷⁸

⁷⁷⁶ A gútai anyakönyvi bejegyzés szerint „*Meghalt s eltemettetett Josephstadban várfozságában, halála az előljároságnak bejelentve, itt is anyakönyveztetett.*”

⁷⁷⁷ Uo.

⁷⁷⁸ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Guttai uradalom iratai, Gúta perben felhasznált eredeti iratok. Az 1870. november 16-án hozott ítélet másolata.

Magyarország a kiegyezés után megindult a polgári fejlődés útján, amelynek része volt a közigazgatás átalakítása. Az 1871-ben kihirdetett első községi törvény⁷⁷⁹ lényeges változásokat hozott minden település életében. A törvény megszabta a községek és városok jogait, kötelességeit és szabályozta közigazgatási rendezésüket. A törvény értelmében a község saját belügyeiben maga határozott és szabályrendeleteket alkothatott. Rendelkezett a község vagyona fölött, községi adót vetett ki és hajtott be, gondoskodott a községi iskolákról, stb. A községi törvény háromféle községet ismert: 1. a kisközség, 2. a nagyközség, 3. a rendezett tanácsú város. Gúta nagyközségi rangot kapott, nem kapta meg a hön óhajtott rendezett tanácsú város státuszt. Lakói azonban még a 19. század végén is többnyire mezővárosnak nevezték településüket. Önkormányzati jogát Gúta a képviselő-testülete révén gyakorolta. A képviselő-testület felerészben választott tagokból, felerészben a község leggazdagabb, legtöbb adót fizető lakosaiból, az ún. virilistákból állt. A virilistákat az adókimutatás alapján évente a szolgabíró állapította meg. A törvény alapján föllállított képviselő-testület összetétele, a választás módja az első világháború végéig kizárta az olyan radikális változásokat, amelyek többször megtörténtek az előző évtizedekben, hogy a lázadó párt, a szegényebb lakosság képviselői teljesen kiszorították a gazdagabb lakosokat az előljárárságból. Azonban ennek a fordítottja is megszűnt, hogy hosszú évekig kizárólag a módosabb gazdák vezették a várost. A társadalmi feszültségek természetesen nem múltak el, csupán nem törtek olyan látványosan felszínre az önkormányzati választásokon, mint korábban.

Az úrbéres közösség és az érsekség közötti per a gútai határnak úrbéri úton való rendezése, a legelőelkülönítés, a maradványföldek felszámítása és ezek megváltása körül még évtizedekig folyt. A per egyik fontos állomása volt, hogy Dömötör Kálmán, az „*Esztergomi Érseki uradalmak fő mérnöke*” 1887–1888-ban fölmérte a gútai határt és elkészítette a város határának „*ó államú térképét*”, valamint telekkönyvét.⁷⁸⁰ Ezek hitelesítése 1891 szeptemberében történt meg. Tulajdonképpen ekkor vált csak véglegessé, hogy az egykori jobbágyság és zsellérek mekkora úrbéri földet mondhatnak a tulajdonuknak. 1892-ben a még mindig lezáratlan per kiterjedt a határ tagosításának kérdésére is.⁷⁸¹ A határ tagosítására, vagyis a szétszórt, sok apró darabból álló birtokok összevonására, mikor mindenki egy tagban kapja meg a földjét, már korábban is voltak kísérletek, de ezek mindig kudarccal végződtek a lakosság dühödt ellenállása miatt.

⁷⁷⁹ XVIII. törvény-cikk a községek rendezéséről. MÁRKUS Dezső (szerk.) 1900. 280–294.

⁷⁸⁰ ŠANR fond Krajský súd v Komárne, 85–86 T és 171–172. dobozok.

⁷⁸¹ ŠANR PKN, fond Gúta mezőváros 3. doboz. A komáromi királyi törvényszék 8450/1904 sz. végzése.

Az érsekség és a város közötti évszázados pernek az úrbéri földek rendezését és a legelőelkülönítést tárgyaló része a huszadik század elején közeledett csak a végéhez. Vaszary Ferenc Kolos⁷⁸² hercegprímás idején az érsekség és a gútaiak hosszú tárgyalások után, 1904. június 4-én peren kívül megegyeztek. A megegyezést a vallás- és közoktatásügyi minisztérium is jóváhagyta. A komáromi királyi törvényszék még az év decemberében kiadta a végzést, amellyel pontot tett a szövevényes per végére. Az egyezés három lényeges pontot tartalmazott. Az érsekség végérvényesen lemondott a maradványföldek megváltásáért követelt 169 734 forint összegről, „*tekintettel a Gúta községnek előre láthatólag hosszú időre kiterjedő súlyos vízszabályozási terheire és ezek mellett a fentebb körülírt perben érvényesített maradvány földváltási követelés behajtásának alig leküzdhető nehézségeire, hogy Gúta községnek magyar lakosai elviselhetetlen terhek által kivándorlásra ne indíttassanak, s hogy az esztergomi érsekség és Gúta község között régi idők óta dúló viszálykodás gyökeresen megszüntessék.*”⁷⁸³ A második pontban megállapodtak az érsekség, a helyi plébánia és néhány további intézmény (jegyző, iskola, tanító) legelőjárandóságában. Ezeken kívül „*a fennmaradó része a közös legelőnek, tekintettel arra, hogy az állattenyésztés Gúta község lakosainak létérdekét képezi s hogy ezen célra az eddig közös legelő múlhatatlanul szükséges és alig elegendő, a gútai volt úrbéres gazdáknak és zselléreknek telkeik arányában a fennálló törvények értelmében engedtetik át teljes és örök tulajdonul, azonban a közös legelő felosztása idejéig az eddigi gyakorlat továbbra is érvényben marad*”. A harmadik pontban felfüggesztették az elindított tagosítást, bár fontosnak tartották a felek annak mielőbbi végrehajtását.⁷⁸⁴

A gútai határ tagosítását elsősorban a lakosság ellenállása miatt soha nem hajtották végre, ahogyan a közös legelő felosztása sem valósult meg. A tagosítás elmaradása következtében egy-egy nagyobb gazdának még a 20. század első felében is 10–20 darabban feküdt a földje, szerte a határban, néha 8–12 km távolságra a várostól. A közlegelő; kisebb részeket leszámítva, amelyeket a későbbi évtizedekben, a túlszűfolt belterület szomszédságában házhelyeknek jelöltek ki; az állattartást szolgálta osztatlan formában, egészen a 20. század közepéig. A vízszabályozási munkák, amelyek az 1870-es években gyorsultak föl, gyökeres változásokat hoztak a község gazdálkodásában, a lakosság mégis ragaszkodott a külterjes állattartáshoz, a közös legelők megtartásához.

⁷⁸² Vaszary Ferenc Kolos (1832-1915) főpap, 1891 és 1912 között esztergomi érsek.

⁷⁸³ ŠANR PKN, fond Gúta mezőváros 3. doboz. A komáromi királyi törvényszék 8450/1904 sz. végzése. Nyomtatásban megjelent ANGYAL Béla 2018. 280–281.

⁷⁸⁴ Uo.

A 19. század végére kialakult gútai birtokstruktúrára jellemző volt, hogy a kataszterében a legnagyobb földterületet a község, „*Gúta mezőváros*” és a „*közbirtokosság*”, a gútai volt úrbéres telkes gazdák osztatlanul birtokolták. Ezek a birtokok együttesen 6692 katasztrális holdat tettek ki. Őket követte az esztergomi érsekség, mint a mezőváros korábbi földbirtokosa, 3454 katasztrális hold birtokkal.⁷⁸⁵ A hatalmas legelők többsége és a rétek egy része a közbirtokosság, a volt úrbéres telkes gazdák tulajdonában volt. A város tulajdonában lévő területek jelentős része kaszáló volt, amelyet minden évben 2000 négyszögöles *nyilasokra* osztva árverés útján adtak el a gútai, valamint a környékbeli gazdáknak. Magánkézben száz katasztrális holdat meghaladó birtok csupán néhány volt. Az egyik legnagyobb, 172 katasztrális holdnyi birtok haszonélvezője a helyi római katolikus plébános volt. A gútai gazdák magántulajdonába összesen a határ alig egyharmada tartozott. A gazdaságokra a 19. század második felében és a 20. század elején leginkább a szétöröklődő, elaprózódó birtok volt a jellemző. Az egykori jobbágytelkekhez tartozó földek szétszórva, sok darabban feküdtek a tagosítatlan határban. A lakosság túlnyomó többsége 10 katasztrális holdnál kisebb birtokkal rendelkezett, vagy földnélküli napszámosként tartotta el a családját. Számuk a birtokfelaprózódás, szétöröklés révén egyre nőtt a vizsgált időszakban.⁷⁸⁶ Míg 1910-ben 325 lakos tartozott a 10–100 katasztrális holdon gazdálkodó földbirtokos vagy bérlő kategóriába, a tíz holdnál kevesebben gazdálkodók száma pedig 646 volt,⁷⁸⁷ 1938-ban ezek a számok 230, illetve 1433 voltak.⁷⁸⁸ Tehát a 10 hold alatti gazdák száma alig három évtized alatt több mint a duplájára nőtt.

⁷⁸⁵ MFB. 1893. 368.

⁷⁸⁶ Lásd FEHÉRVÁRYNÉ NAGY Magda 1988., valamint ANGYAL Béla 1992a. 21–24.

⁷⁸⁷ NÉPSZ. 1913, 38–39.

⁷⁸⁸ NÉPSZ. 1939. 132–133.

Családtörténetek, életutak

Munkám eddigi fejezeteiben makroszinten vizsgáltam, kvantitatív és kvalitatív módszerrel Gúta mezőváros társadalmát. Ebben a fejezetben más léptéket használva, mikroszinten, a családtörténeteken és egyéni életutakon keresztül igyekszem bemutatni a város korabeli társadalmát, a gútai parasztcsaládokat. A kiválasztott néhány család történetét négy-öt nemzedéken át nyomon követem, hogy a makroszinten megismert folyamatokat „földközeli” szinten is bemutassam.

Ennek a családtörténeti fejezetnek a megírásakor az egyik legfontosabb eldöntendő kérdés az volt, milyen családokat válasszak ki a vizsgálat céljára és milyen számú család története kerüljön részletes földolgozásra. Hosszas mérlegelés után úgy döntöttem, a saját családom és a rokonságom megismerésével kezdem, és végül öt családtörténet föltárása mellett döntöttem. Ezek közül négy az anyai és apai nagyszülők,⁷⁸⁹ az ötödik pedig az eddigi fejezetekben talán legtöbbet emlegetett Simigh család története. Az utóbbi család kiemelkedése a jobbágyi sorból és a város életében játszott vezető szerepe egyedülálló jelenség a vizsgált időszakban. Részletes ismertetését elsősorban ez indokolja. A négy nagyszülői család az Angyal, a Gögh, a Mogyorósi és a Szabó, mind különböző társadalmi réteghez, státuszhoz, kapcsolati rendszerhez köthetőek, ezért is alkalmasnak találtam a gútai társadalom egészének, mint cseppekben a tengernek a bemutatására.

A léptékváltás a kutatásban nem igényelt váltást a források kiválasztásában, ugyanazokra támaszkodtam mikroszinten is, amelyeket fölhasználtam a makroszintű vizsgálatok során. Kiemelt szerepet kaptak azonban az anyakönyvek, amelyeknek az adatait összevetve a többi föltárt levéltári forrás adataival igyekeztem minél teljesebb képet adni a családok történetéről, a befutható életutakról. Az anyakönyvek népesség-nyilvántartási adatai, amelyek rögzítették egy adott családot érintő összes demográfiai eseményt (születés, házasságkötés, halálozás), tették lehetővé az élettörténetek rekonstruálását. Az anyakönyvi adatokon kívül az egyes családokról különböző mennyiségű információ állt rendelkezésemre, ezért megismerésük és megismertetésük mértéke is különböző. Természetesen a legtöbb levéltári forrást a Simigh családról találtam. A város életében játszott vezető szerepükből adódóan nagy mennyiségű írásbeli dokumentumra bukkantam az egyes tagjairól. A gútai anyakönyvek 1715-től maradtak fenn, a 18. század közepétől a korábbi hullámzó színvonal után már eléggé pontosan és jól olvashatóan vezették ezeket. Komoly gondot jelentett azonban a hatalmas adatmennyiség áttekintése, földolgozása, a többezres lélekszámú

⁷⁸⁹ Édesanyám, Szabó Gizella 1925-ben született (Nádszegi) Szabó Gábor és Gögh Rozália, édesapám pedig 1924-ben látta meg a napvilágot Angyal Albert és Mogyorósi Mária gyermekeként.

mezővárosban évente több száz bejegyzés került az egyes anyakönyvekbe. Külön problémát jelentett a sok azonos keresztnévű és vezetéknévű személy azonosítása.⁷⁹⁰ Legproblémásabbaknak a halálozási adatok mondhatók, részben azért, mivel a korábbi adatok hiányosak. Az ismertetett okok következtében minden családnál előfordul, hogy több tagjának a halálozási adatai hiányoznak. További problémát jelentett a kutatás során, hogy a huszadik századi anyakönyvek nehezen kutathatók, ezek még nem kerültek föl az internetre, és személyiségi jogi védelem alatt állnak.

Az Angyal család

Az Angyal családnév Gútán először 1701-ben fordul elő egy tizedjegyzékben.⁷⁹¹ Angyal Márton jobbágy neve mellett sem ebben, sem a következő évi jegyzékben nem szerepel semmilyen gabonamennyiség, amelyből dézsmát, tizedet kellett volna adnia. Az Angyal vezetéknév azok közé a mintegy tucatnyi gútai családnév közé tartozik, amelyek egy-két évtizeddel a török kiűzése után a 17. század végén és a 18. század elején bukkantak föl a településen. Minden bizonnyal a törökök elleni felszabadító háborúk idején lezajlott migráció vetette ide viselőiket Komárom, Esztergom és Bars megye háborúk sújtotta területeiről.⁷⁹² A 17. és 18. század fordulóján a településen megjelent családnevek többsége a származási helyükre utal (Kürti, Madari, Fűri, stb.), az Angyal vezetéknév nem tartozik ezek közé, azonban a már említettnél egy évtizeddel korábbi, 1689-ben készült tizedjegyzékben,⁷⁹³ a Komárom megyei Kürtön az érsekség falujában szerepelt az Angyal vezetéknév, és a 18. század elején ott is folyamatosan jelen volt.

A legrégebbi fellelhető gútai anyakönyvben (Gúta B, C, D 1715-1768) az 1710-es évek második felében már három Angyal nevű családfő is szerepel. Az anyakönyvek tanúsága szerint Angyal Mihálynak, Angyal Mártonnak és Angyal Andrásnak is születtek gyermekeik 1720-ig. Közülük Angyal Márton a legkorábbi beazonosítható, sorrendben a nyolcadik fölmenő. Az életéről kevés adat van, az anyakönyv szerint 1744-ben özvegyen halt meg 58 éves korában. Tehát születésének feltételezhető évszáma 1686. Az 1725-ös kamarai összeírásban mind a három említett Angyal családfő szerepel.⁷⁹⁴ Márton és Mihály jobbágyok, Angyal András pedig házas zsellér. Angyal Mártonnak az összeírás szerint 3 fia

⁷⁹⁰ Sok volt az azonos keresztnév is, a nők esetében pl. az Erzsébet, Rozália. Egy-egy Nagy Erzsébet, vagy Tóth Rozália nevű személy pontos beazonosítása szinte lehetetlen volt, mikor a 18. század második felében egy évben 3–4 ilyen nevű is születhetett.

⁷⁹¹ EPL Számvevőszégi levéltár, Gútai uradalom, 1. doboz.

⁷⁹² Részletesebben lásd fentebb a Gúta történetét a kezdetektől a 18. század közepéig taglaló fejezetet.

⁷⁹³ EPL Számvevőszégi levéltár, Gútai uradalom, 1. doboz.

⁷⁹⁴ MNL UetC 43 n 5.

volt. A telkéhez 3 pozsonyi mérő alá való szántóföld és 5 kaszás rét tartozott, mindkettő átlag alatti nagyságúnak számított. Ehhez mérten az állatállománya is csekély, sem ökre, sem lova, csupán 2 tehene volt az összeírás idején.

Angyal Márton legidősebb fia, Angyal József volt a hetedik fölmenő, akinek ugyancsak nem ismert a pontos születési dátuma. A halotti anyakönyv szerint 1789-ben hunyt el özvegyen, 80 éves korában, tehát 1709 körül született. 1733-ban kötött házasságot Czanik Erzsébettel, akinek a születési dátumára ugyancsak a halotti anyakönyv bejegyzéséből lehet következtetni, mely szerint 1784-ben hunyt el, 70 éves korában, tehát a feltételezhetően 1714-ben született. Származásáról sem találtam adatot, az 1725-ben készült kamarai összeírásban egyetlen, valószínűleg hibásan Csaniknak írt családfő fordul elő, aki házas zsellérként került a jegyzékbe. Házasságukból 9 gyermekük született, pontosabban ennyit sikerült az anyakönyvből azonosítanom. Meg kell jegyezni, hogy az anyakönyvi bejegyzések a 18. század első felében gyakran rosszul olvashatóak és nem eléggé megbízhatóak. Ezért előfordulhatnak be nem írt születések, és a halálesetek bejegyzései, kivált a gyermekek esetében, hiányosak. (1. leszármazási tábla)

A Mária Terézia-féle úrbérrendezés idejében készült összeírásokban, és az úrbéri tabellában négy Angyal nevű családfő szerepel. Angyal Márton mindhárom fia, József, Pál és Imre is megtalálható az összeírásokban. A negyedik családfő Angyal István, aki bizonyára Angyal András leszármazottja volt, mindenütt házas zsellérként szerepel. A három Angyal testvér besorolása azonban az összeírásban⁷⁹⁵ és az úrbéri tabellában⁷⁹⁶ eltérő. Az N1 számú összeírásban Angyal József féltelkes jobbágy, a telek másik felét közösen bírják Angyal Pál és Angyal Imre, akiknek a nevei kapcsos zárójellel vannak összekötve, jelezve az együtt lakást és gazdálkodást. Az úrbéri tabellában annyi az eltérés, hogy egymás után a jegyzékben szerepel József és Pál féltelkesként, Imre azonban házatlan zsellérként van föltüntetve a jegyzék alsó részében. Mindkét féltelkehez 4 pozsonyi mérő alá való szántóföld és 15 kaszás rét tartozott. A két pozsonyi mérő nagyságú belső telket az összeírás szerint megosztatlanul, közösen bírják a testvérek. Angyal Józsefnek 3 fiúgyermke volt a jegyzék szerint.

Angyal József három fiúgyermke közül a második, Ferenc (1740–1827) az én időrendben hatodik fölmenő, aki viszonylag későn, majd 32 évesen, 1772-ben nősült. Németh Erzsébetet, Szalai István fiatal özvegyét vette feleségül. Szalai István és Németh Erzsébet egy évvel korábban, 1771 januárjában házasodtak össze, azonban a férj még az év augusztusában, 27 évesen elhunyt. Az úrbérrendezés körül készült jegyzékekben egyetlen

⁷⁹⁵ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Úrbéri ügyek E/65.

⁷⁹⁶ ŠANR Krajský súd v Komárne, 173. doboz.

Szalai család szerepel, mint egész telkes jobbágy. Erzsébet a sok gútai Németh nevű család közül a féltelkesek egyikéből származott. Angyal Ferenc és Németh Erzsébet házasságából kilenc gyermek született. (2. leszármazási tábla) Három fiúgyermekük és egy leánygyermekük biztosan megérte a felnőttkort. Érdekes megfigyelni, hogy Angyal Ferenc négy fiúgyermek is a József nevet kapta. Miután meghalt az előző József, a következő fiúgyermek, aki született, szintén a nagyapja nevét kapta, majd így sorban, egészen a negyedik József-ig, akit már elkerült az abban a korban oly gyakori gyermekhalál, és 56 évet élt.

Kijegyztettem a keresztszülőket is az anyakönyvből, 8 alkalommal a Varga István Gőgh Judit házaspár voltak a komák. Egy esetben, Gőgh Judit Ács Jánossal, akiről már volt szó a keresztszülőkkel foglalkozó részben, tartották keresztvíz alá az első József nevű gyermekét az Angyal Ferenc és Németh Erzsébet házaspárnak. A Varga és az Angyal házaspárok között nem volt kimutatható rokoni kapcsolat. Varga István féltelkes jobbágyként szerepel az úrbérrendezéskor rögzített jegyzékekben és ritkán, más házaspárok gyermekeit is keresztelte a feleségével a 18. század utolsó évtizedeiben, de nem tartoztak a fölkapott komák közé.

Az 1800-as kamarai összeírásban Angyal Márton, Ferenc felmenőm bátyja, féltelkesként; Ferenc negyedtelkesként szerepel.⁷⁹⁷ Angyal Márton ebben az időben már az önkormányzat tagja volt, tagságát kisebb megszakítással haláláig megtartotta.⁷⁹⁸ Állatállománya is tekintélyes, 4 ökre volt. A feleségével, Árgyusi Erzsébettel többször szerepelnek keresztszülőkként is az anyakönyvekben. Öccse, Ferenc negyedtelkesként csupán 2 ökörral rendelkezett, a város közeletében nem vett részt, keresztszülőként sem tűnik föl. Az 1802-es lázadás és szervezkedés idején azonban fölbukkan a neve abban a 233 nevet tartalmazó névjegyzékben, amelyben az elégedetlenkedők a kezük keresztvonásával igazolták, hogy követeléseik mellett kitartanak, és egymást el nem hagyják.⁷⁹⁹ Angyal Márton ugyanakkor a város önkormányzatának tagjai között szerepel, akik azt bizonygatták a vármegyei vizsgálóbizottság előtt, hogy felelősségteljesen és a törvényeknek megfelelően végezték a város irányítását, a lázongók követeléseit pedig alaptalanok.

⁷⁹⁷ MNL OL, UetC, Fasc. 224 n 25 (c).

⁷⁹⁸ Az 1811. évi gútai tanácsi jegyzőkönyv szerint a Külső Tanács tagja volt fizetéssel. GVH Irattára Tjvk. 1811. 512. sz. bj.

⁷⁹⁹ ŠANR Komárňanská župa I. Büntetőpererek iratai XII, 755. doboz.

1. leszármazási tábla

Angyal Márton 1686?-1744 Fitos Judit ?-?								
Angyal József 1709?-1789 Czanik Erzsébet 1714?-1784 esk. 1733								
Erzsébet (1) 1736-1737	Márton 1738-1815	Ferenc 1740-1827	Erzsébet (2) 1743- ?	András 1745-1822	József (1) 1748-1756	István 1752- ?	Éva 1754-1756	József (2) 1756-1760

2. leszármazási tábla

Angyal Ferenc 1740-1827 Németh Erzsébet 1751-1824 esk. 1772								
Julianna 1773- ?	Ferenc 1774-1843	Márton 1776-1805	József (1) 1779- 1782	Rozália 1782-1866	József (2) 1784-1788	József (3) 1789-1790	József (4) 1791-1847	Erzsébet Rozália 1794- ?

3. leszármazási tábla

Angyal Ferenc 1774-1843 Halácsi Judit 1779-1830 esk. 1802								
Ferenc (1) 1804-1807	Mihály 1806-1808	Ferenc (2) 1809-1809	Rozália 1810-1849	János 1812-1869	Péter Pál 1815-1888	Borbála 1817-1828	Ferenc (3) 1820-1829	István 1822-1882

4. leszármazási tábla

Angyal István 1822-1882 Csontos Erzsébet 1824-1888 esk. 1854					
Emerencia 1855-1909	Flórián 1857-1908	Máté 1858-1930	Krisztina 1860-1861	Viktória 1862-1939	Balázs 1866-1874

Az 1800-as évek elején vagyoni átrendeződés ment végbe a népes Angyal rokonság között. A család minden ágában 2-3 felnőtt fiúgyermek is volt, a vagyon gyorsan osztódott, illetve több följegyzés van arról, hogy az unokatestvérek egymástól töredéktelkeket vásároltak. Az én felmenőim esetében a lejátszódott vagyonvesztést nem sikerült pontosan dokumentálni, azonban az 1818/19-es osztólajstromban *Öreg Angyal Ferenc* már házas zsellérként szerepel.⁸⁰⁰ Az Angyal család egykori egész telke Angyal Márton fiai és ezek három unokatestvére kezén található a lajstromban. A 19. század első évtizedeiben váltak az őseim házas zselléreké és a jobbágyfelszabadításig hátra lévő évtizedeket ebben a státuszban éltek le. Nincsenek adatok arról, hogy pontosan mi váltotta ki ezt a lecsúszást a család életében. Lehetett oka az árvíz okozta kár, az állatok pusztulása, rossz termésű évek

⁸⁰⁰ ŠANR Krajský súd v Komárne, 173. doboz.

következtében fölhalmozódott adóhátralék, stb. A napóleoni háborúkat követő válságos időszakban az ingatlaneladásokat feljegyző *Fellvadások Jegyzőkönyvében* gyakran szerepelnek az ingatlaneladások okaként olyan megfogalmazások, mint „*a' kenyérbéli igen nagy szüksége miatt örökösen ell adta,*” vagy „*a' kenyérbéli igen nagy szüksége miatt, hogy tudniillik magának, férjének, és éhező gyermekeinek Kenyeret vehessen, örökösen, és meg másulhatatlanul ell adta,*” stb. A század legelején Angyal Ferenc kezén volt fertálytelek csupán ingatag egzisztenciát biztosított azokban a nehéz években, innen könnyen megtörténhetett a zsellérek sorába való lecsúszás.

Az ötödik felmenő, Angyal Ferenc és Németh Erzsébet legidősebb fia, ifjabb Angyal Ferenc felnőtt kora jelentős részét már házas zselléreként élte le. 1802-ben vette feleségül Halácsi Juditot, akinek az édesapja, Halácsi Péter az 1800-as kamarai összeírásban féltelkes jobbagyként szerepelt. Házasságukból 9 gyermek született, akik közül négyen érték meg a felnőttkort. (3. leszármazási tábla) Itt is megfigyelhető a névismétlés, három Ferenc nevű gyermeke is korán meghalt, a legfiatalabb fia esetében is eredetileg a *Franciscus* nevet írták be az anyakönyvbe, majd később más kéztől származó ceruzával történt beírás jelzi a valódi, és egész életében használt nevét: *Stephanus*. Ez a megtévesztő anyakönyvi bejegyzés majdnem zátonyra futtatta a családtörténeti vizsgálataimat, hosszú ideig nem tudtam rájönni, mikor született és kik voltak a szülei Angyal István üknagyapámnak. Szerencsére a születési anyakönyvbe bejegyezték az eredetileg Franciscusnak beírt gyermek halálának a dátumát is (1882. augusztus 7.), és ez megegyezett üknagyapám halálának dátumával, így egyértelművé tette, hogy az utólagosan beírt keresztnév a helyes. A Ferenc nevet azért sem kaphatta az üknagyapám, mivel 1822-ben, a születésekor volt a családban élő Ferenc (3) (1820–1829) nevű gyermek.

Angyal Ferenc és Halácsi Judit gyermekei esetében is kijegyzeteltem az anyakönyvből a keresztszülőket. Az első négy gyermekük keresztszülei Hatala István helyi kántortanító és felesége, Valentovics Anna voltak. Itt kivételt képezett a második Ferenc nevű gyermek, akinek esetében nem szerepel keresztszülő az anyakönyvben. A gyermek születésének és halálának dátuma megegyezik (1809. március 3.), tehát halva születhetett, vagy csak pár órát élt csupán, így bábakereszteletről lehetett csak szó, ilyenkor hiányoztak a keresztszülők. A következő három gyermek keresztszülei Schenauer András és felesége, Hatala Anna voltak. A komapár férfi tagja, András az egykor a helyi vendéglőt bérlő, majd beházasodó Schönauser István leszármazottja, a felesége pedig a kántortanító leánya volt. Az utolsó két gyermeket Schenauer Gábor és Kondé Katalin házasok tartották szenteltvíz alá. A keresztszülők között tehát kimutatható rokonsági kapcsolat, bizonyos folytonosság.

Angyal Ferenc a 19. század első feléből származó összeírásokban együtt szerepel egyetlen élő férfitestvérével, Józseffel. Mindketten házas zsellérek, a város felső részén, az első fertályban laknak. A két család osztozott az ősi belső zsellértelken. József, mint csősz szolgált a városnál,⁸⁰¹ Ferencről több följegyzés is maradt, amely szerint ácsként dolgozott, ugyancsak a város megrendelésére végzett munkákat. Halálakor az anyakönyvbe azt írták, asztalosmester volt, de ez bizonyára túlzás, hiszen soha nem tanulta az asztalos szakmát, sem az ácsmesterséget, csupán kontárként dolgozott, emellett napszámból tarthatta el a családját. Sem az 1828-as országos összeírás, sem az 1842. évi rovásösszeírás szerint egyik családfő birtokában sem volt igavonó állat.

Az üknagyapámat, Angyal Istvánt 1841-ben, 19 éves korában elvitték katonának. Az újoncokat az 1840-ben zárult országgyűlés ajánlotta meg a császárnak, a megyei közgyűlések bontották le az állítandó újoncok számát az egyes településekre. A komáromi közgyűlés határozata alapján Gútáról 19 katonát kellett állítani,⁸⁰² s az újoncok kiválasztása az összeírt ifjak közül sorshúzással történt. Miután megtörtént a sorshúzás, a katonák vagyonát gyámság alá vették. Üknagyapám, Angyal István esetében följegyezték, hogy négyen voltak élő testvérek, három fiú és egy leány, aki már férjnél volt. Fél zsellértelkük volt, rajta egy rossz házzal, mely 300 forintot megér, ennek ¼ része a besorozott katonát, Istvánt illette.⁸⁰³

1841-es besorozása után 1853-ig üknagyapámról semmilyen adattal nem rendelkezem, annyi bizonyos, hogy a Hessen Hamburg gyalogezredben szolgált. Nincs adat arról sem, hogy a szabadságharc alatt hol tartózkodott. Az 1853-ban Rendek József plébános által készített összeírásban bukkan föl újra a városban, mint obsitos katona. A Felső utca 33. számú házban Péter bátyja hattagú családjával lakott az apai házban. Rajtuk kívül még az öttagú Csizmadia család és a nőtlen öreglegény bátyja, Angyal János lakott ott. Csizmadia László özvegy bognár 1850-ben vette feleségül az 1847-ben elhunyt Angyal József özvegyét, Fördös Teréziát, és annak három gyermekével laktak az ősi Angyal zsellértelken. Azt, hogy a legidősebb fiútestvér, Angyal János miért maradt az akkor oly ritka öreglegények sorában, nem tudtam kideríteni. Lehetséges, hogy valamilyen betegsége volt. Mint nőtlen halt meg 1869 januárjában, 56 éves korában.

Már Angyal István is közeledett az öreglegénynek tekintett életkorhoz, ő azonban 1854 januárjában, 31 évesen megnősült, és a 29 éves hajadon Csontos Erzsébetet vette feleségül. Csontos Erzsébet édesapja, Csontos Mihály a korabeli összeírások szerint 1/8 telkes

⁸⁰¹ Az 1842/43. évben a városon aluli kukoricaföldeken volt egy társával csősz. GVH Irattára Tjkv. 1842/43 15. sz. bj.

⁸⁰² ŠANR Komárňanská župa I. Közgyűlési jegyzőkönyv 1841. 2. sz. bejegyzés.

⁸⁰³ ŠANR Komárňanská župa I. Abszolutizmus kora 1849–1861, Rendezetlen iratok

jobbágy volt. Házasságukból hat gyermek született, akik közül négyen érték meg a felnőttkort. (4. leszármazási tábla) Az 1869-es népszámlálási íven a Fölső utca 33. számú házban két család lakott. Angyal István és felesége 5 gyermekével, valamint Angyal Péter hattagú családjával.⁸⁰⁴ A ház mindössze egy szobából, konyhából és istállóból állt. Mai ésszel nehéz elképzelni, hogy 13 ember hogyan fért el ekkora házban.

Az istállóban 2-2 ló volt, mind heréltek, amelyek tipikusan fuvaros lovak voltak. Ebből arra lehet következtetni, hogy a két testvér, István és Péter részben fuvarozásból, másrészt napszámból tartották el a családjukat. A népszámlálási íven a hivatása és foglalkozása rovatokba csupán azt írták be: „tulajdonos”, „földműves”. Komoly ingatlantulajdonról természetesen nem lehetett szó, hiszen házas zsellérek voltak, ráadásul a zsellérteleknek is egyenként csupán a töredékét birtokolták. Angyal István és Péter is negyed zsellértelek tulajdonosai voltak, a telek másik fele Angyal József örököseinek birtokában volt. Az 1891-ben hitelesített telekkönyv⁸⁰⁵ szerint beltelekben a két Angyal testvérnek egyenként 83 négyszögölet írtak be, úrbériségben Angyal István csupán 71 négyszögöl erdőt birtokolt. Angyal Péter erdőben két részben 48 négyszögölet, és 71 négyszögölet bírt, összes birtoka erdőben így 119 négyszögöl volt.

A keresztszülőket megvizsgálva kiderült, hogy Szénási Ferenc és Tóth Borbála házaspár voltak Angyal István minden gyermekének a keresztszülei. Nem találtam rokoni kapcsolatot a két család között, egyetlen közös pontot fedeztem föl, hogy közel laktak egymáshoz, néhány háznyira. Gyermekkori, vagy fiatalkori barátság nem jöhet számításba köztük, ugyanis Szénásiék több mint tíz évvel fiatalabbak voltak az Angyal házaspárnál.

Angyal István gyermekei közül a legidősebb, Flórián az én dédnagyapám, aki viszonylag szintén későn, 1891-ben, 33 évesen nősült, feleségül vette a 18 éves Molnár Rozáliát. A házaspár néhány év múlva elhagyta a zsúfolt belső zsellérteleket Gútán a Fölső utcában és Köveslágynál határrészen, egy gyümölcsösökkel borított területen a Kis-Duna közelében épített magának szerény házat. A tanyára település és ezen belül a gyümölcsösökben történő állandó lakóhelyek kiépítése a 19. század utolsó évtizedeiben öltött nagyobb méreteket Gútán. Az utóbbi területekre elsősorban a legszegényebbek költöztek ki, mivel az elaprózódott kertek közül venni, vagy cserélni a legkönnyebb módja volt az ingatlanszerzésnek. A gyümölcsösökben kialakított kis ház körüli gazdálkodás, gyümölcskereskedelem, gyűjtögetés, halászat segítette a családok megélhetését. A fő megélhetési forrást azonban általában a napszámos munka, a részes aratás jelentette az itt

⁸⁰⁴ Az összeíróívet lásd a képmellékletben. ŠANR Komárňanská župa I. Súpisné hářky 1869.

⁸⁰⁵ ŠANR Krajský súd v Komárne, 171. doboz.

lakók számára. Voltak, akik nem is a saját, hanem valamelyik nagygazda gyümölcsösében épült házba költöztek be, itt gondozták a kertet, őrizték a termést. Angyal Flórián dédnagyapám 1908-ban hunyt el, 51 éves korában, az anyakönyv szerint tüdővészben.

Nagyapám, Angyal Albert, 1894-ben a család második gyermekeként még Gútán, az ősi házban született, de már a köveslágyi tanyán nőtt föl. Miután 1919 novemberében megnősült, ide hozta a feleségét, Mogyorósi Máriát, és az édesapám, Angyal László is itt született 1924-ben harmadik gyermekként.

A Gögh család

A Gögh a levéltári forrásokban az egyik legkorábban előforduló vezetéknév Gútán és ma is a leggyakoribb családnevek közé tartozik a városban. A környékbeli településeken lakók tipikusan gútai vezetéknévnek tartják. A 16. századtól folyamatosan kimutatható, az 1587-es urbáriumban Gugh és Gogh alakban fordul elő.⁸⁰⁶ Bírók és városi elöljárók is akadnak szép számmal ilyen névvel a 17. és 18. században.

A legkorábbi fennmaradt születési anyakönyvben az első öt évben, 1715 és 1720 között négy Gögh nevű családfőt találtam, akiknek gyermekei születtek Gútán, tehát már ekkor elterjedt név volt. Az anyai nagyanyámnak, Gögh Rozáliának az anyakönyvek alapján beazonosítható legkorábbi fölmenője Gögh Tamás volt. Gögh Tamásnak és Borka Katalinnak 1722-ben született Pál nevű fiuk, aki Gögh Rozália ötödik, és nekem 7. fölmenőmnnek számít. Gögh Tamásnak nem találtam meg a halálozási adatait az anyakönyvben, felesége, Borka Katalin 1759-ben halt meg, 65 évesen. Ezen adatok alapján valószínűsíthető, hogy Gögh Tamás a 17. század utolsó évtizedében születhetett. Egyetlen fiáról szólnak a források, aki megérte a felnőttkort, és ez az említett Pál. Az 1725-ös kamarai összeírás⁸⁰⁷ is egy fiáról tud. A jegyzék alapján Gögh Tamás a módosabb gazdák közé tartozott ekkor, 18 pozsonyi mérő alá való szántóföldje és 12 embervágó rétje volt. Az állatállománya is ehhez mérten tekintélyes, 6 ökre és 5 igavonó lova szerepel az összeírásban.

Fia, Gögh Pál majdnem 75 évet élt és hosszú élete során háromszor nősült. Három házasságából tíz gyermeke született. (5. leszármazási tábla) Az első felesége Madari Éva volt, aki még nem volt 18 éves, mikor 1757 januárjában hozzáment az akkor 34 éves Gögh Pálhoz. A következő évben született meg egyetlen gyermekük, Katalin, azonban a szülés után pár nappal Madari Éva, majd néhány hónappal később a gyermek is meghalt. Pár év özvegység után az akkor már 40 éves Gögh Pál 1763-ban feleségül vette a 17 éves Halácsi Máriát.

⁸⁰⁶ MNL OL, UetC, Fasc. 45 no 29. Közli ANGYAL Béla 2018. 77–80.

⁸⁰⁷ A jegyzékben a neve *Thom. Gük* alakban szerepel. MNL UetC 43 n 5.

Kilenc gyermekük született, akik közül öten, minden férfiak, érték meg a felnőttkort. Halácsi Mária 1792-ben, 45 évesen meghalt, ezután két évvel az akkor már 71 éves Gögh Pál feleségül vette Nagy Ferenc özvegyét, Szövő Katalint. Külön érdekessége ennek a nyilvánvalóan gazdasági érdekeket előtérbe helyező házasságnak, hogy a legidősebb fia, Gögh Péter ugyanazon a napon feleségül vette a mindössze 15 éves Nagy Sárát, Nagy Ferenc és Szövő Katalin leányát, vagyis a mostohatestvérét. Gögh Pál a harmadik házasságkötése után három évvel meghalt.

A Mária Terézia-féle úrbérrendezéskor készült összeírásokat és az úrbéri tabellát vizsgálva, meglepő módon nem található meg bennük Gögh Pál neve. Egyedül az aklok összeírásában szerepel az őrtényi aklos gazdák között.⁸⁰⁸ Nem ismerem a magyarázatát, miért nem szerepel Gögh Pál ezekben a fontos összeírásokban, az azonban más forrásokból biztos, hogy egésztelkes, tekintélyes gazda volt ebben az időben. Halála után a két idősebb fia, Péter (1773–1843) és ifjabb Gögh Pál (1776–1839) – ez utóbbi a hatodik fölmenő volt – jelentős szerepet játszottak a város vezetésében. Az 1800. évből származó kamarai összeírásban Péter másfél telkes gazda és a város albírája. Az ősi telken bizonyára együtt gazdálkodnak a testvérek, hivatalosan Péter adózik utána, valószínűleg ezért nem található meg a jegyzékben a többi testvér neve. Arról nincs adat, hogy az egész telek fölötti fél telek birtokába hogyan jutott. A 19. század elején Péter adószedőként működött a városi önkormányzatban, rövid ideig bíró is volt, Pál pedig hosszú évekig a város gazdája tisztét töltötte be. A források az önkormányzatban betöltött szerepe miatt *Esküdt Gögh Pálnak* is nevezik. Péternek „adatott” a földesúri döntés alapján az 1808-ban a városból kicsapott egyik lázadónak, Tornyai Ferencnek „*1/2 Sessiója és Háza mindennemű Kertekkel együtt.*”⁸⁰⁹ Gögh Péter élete alkonyán azonban kénytelen volt vagyonának nagy részét eladni, ugyanis, mint maga írja az 1833-ban készült *Egyesség Levélben*: „*több kártékony Esztendőknek le forgássa közt viselt Adó szedői hivatalom le tétele után, a leg utóbbi, jelesül 1826/27^{dik} Esztendőbéli Számadássaimnak tartalma szerint meg marasztaltatván jelessebb Summa pénzbe [...] Javaim el foglalással is fenyegettetvén*” – kénytelen volt 605 forintért eladni Nagy Jánosnak a Tornyai-féle fél telket.⁸¹⁰ Majd birtokainak további részeit is eladogatta, hogy a tartozásait ki tudja fizetni. 1838-ban a Gútán tartott úriszék ülésén több évtizedre visszamenőleg átvizsgálták a városi számadásokat.⁸¹¹ Ekkor Gögh Péter esetében 278 forint

⁸⁰⁸ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Úrbéri ügyek E/65.

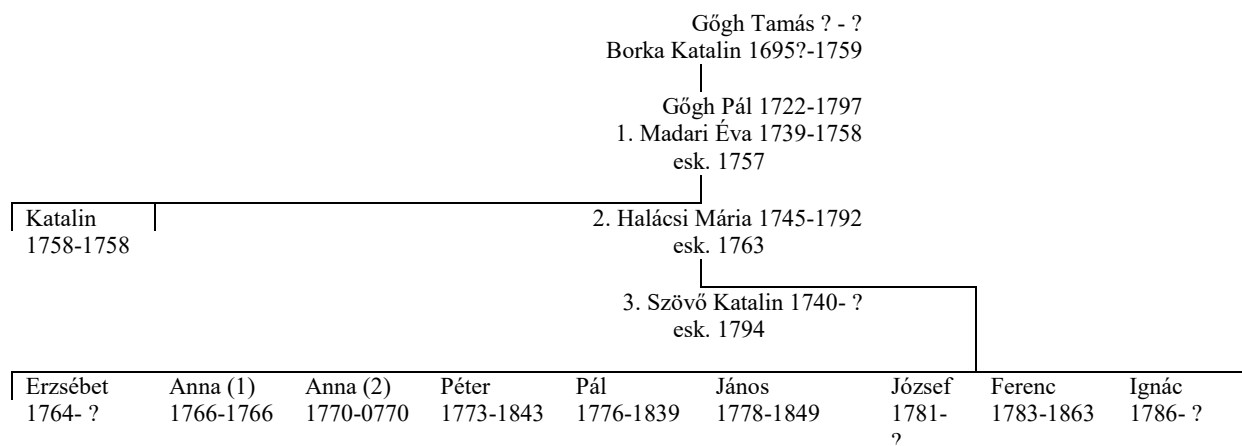
⁸⁰⁹ GVH Irattára FVJ. 157. sz. bj., 1808.

⁸¹⁰ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Úriszéki iratok 16. doboz.

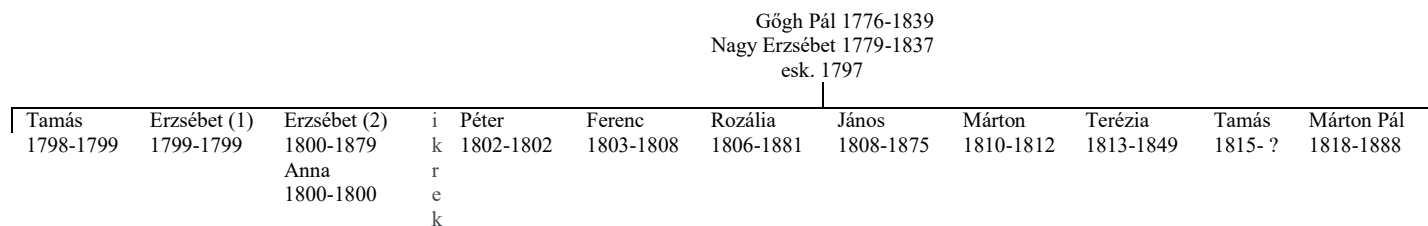
⁸¹¹ Uo.

hátramaradást állapítottak meg, Gőgh Pál pedig 1199 forint adósságban „elmarasztaltatott”. Érdekes módon Pál esetében nem találtam adatot arról, hogyan egyenlítette ki a tartozásait.

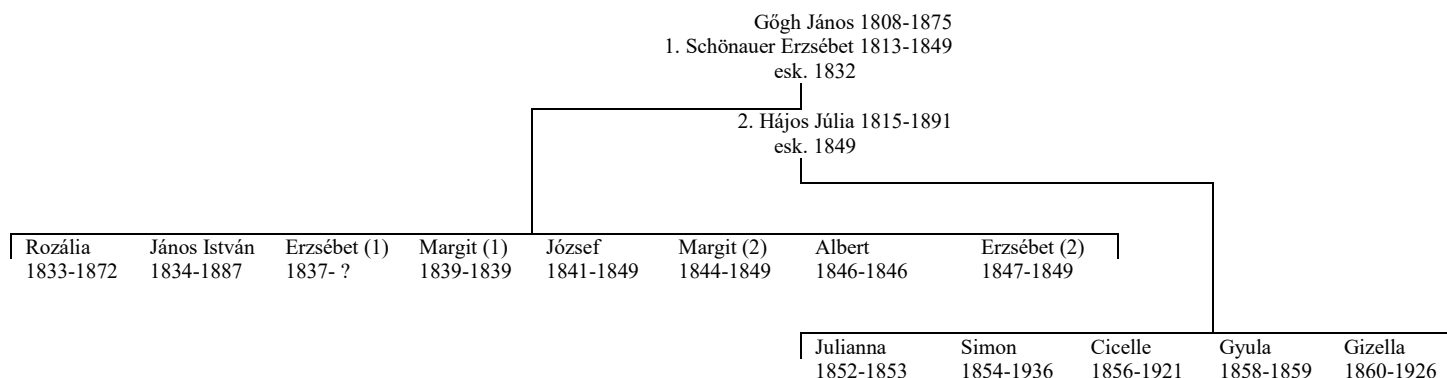
5. leszármazási tábla

6. leszármazási tábla

7. leszármazási tábla

Ifjabb Gőgh Pál 1797-ben vette feleségül a 18 éves Nagy Erzsébetet és házasságukból 12 gyermek született (egy esetben ikerlányok), közülük öten érték meg a felnőttkort, három leány és két férfi. (6. leszármazási tábla) Hatvanhárom éves korában, 1839-ben végrendelet nélkül hunyt el. Pár év múlva a leányai, valamint férfitörkösei közt vita kerekedett arról, hogy az 1840-ben elfogadott újabb törvény értelmében a leányok örökölnék-e az úrbéri telekből.

Tanulságos a városi tanácsnak a kérdésben 1841 novemberében hozott döntése. „Gögh Erzsébet, Rozália, és Terézia néhai Eskütt Gögh Páll kiferjesített leányai most nevezett és végrendelet nélkül meghalálozott attyok halála után, tulajdon ipara által szerzett, és Gögh János, úgy szinte Mártony testvéreiknek birtokába maradt Ház $\frac{1}{4}$ Urbéri Telek, és Örtényi Akolhelyből reájok nézendő három ötödrész jussokat kéri meg Itéltetni: Néhai Eskütt Gögh Páll nevezett három leányainak a keresetük tárgyában meghalgattatván, Gögh János, és Mártony panaszlott testvéreik is, a Tanács alázatos véleményét oda nyilatkoztatja ki: hogy miután panaszlott Gögh János és Mártony kezeiknél lévő, és elő mutatott ok Leveleik szerint, bémegbizonyították azt: hogy a keresetben vett Házat, $\frac{1}{4}$ Urbéri Telket, és Örtényi Akol helyet nem maga néhai Gögh Páll a felek édes atyja, hanem Gögh Péter, Jóseff, és Ferencz testvéreivel együtt szerezték légyen osztályuk idején. Továbbá miután Gögh János és Mártony panaszlott felek kezeiknél lévő és 1840^{ik} Évi febr[uar] 22^{ik} napján költ hiteles osztály levél szerint nem csak azt bizonyították bé, hogy atyafiságos egyesség szerint az Új Törvények kihirdetése előtt követellő aszony testvéreiket mind azokbul, a' mellyeket követhettek kész pénzzel kifizették, hanem még azt is, hogy a maguk, és maradékaik nevükben is, minden néven nevezendő apai, anyai, ősi, vagy fekvő jószág keresetéről le mondtak, miszerént ilyen kötött örökös osztályok felbonthatatlanoknak lenni tekintetvén, de az Új Törvényeknek is, 1839^{ik} Évben történyt közös attyok halála után, visszaható erejük nem lévén, többször nevezett Gögh Erzsébet, Rozália, és Terézia testvéreknek további keresetek önkint meg szűnik.”⁸¹²

Az ötödik fölmenő, Gögh János tehát; akit az apja halála után Gögh Pál Jánosnak neveztek gyakran a források; Márton testvéreivel közösen örökölte az $\frac{1}{4}$ úrbéri telket, a leánytestvéreknek maradt a szokásos kiházásítás. A negyedtelek két tulajdonos kezén nem tűnik túl jó indulásnak az önálló gazdálkodás felé, azonban Gögh János az egész élete során tekintélyes, módos gazdaként jelenik meg a forrásokban, aki folyamatosan gyarapította a vagyonát. Ez a látszólagos ellentmondás három dologgal magyarázható, amelyek a forrásokból nem láthatóak egyértelműen. Egyrészt az apjától az ingatlanon kívül nagy mennyiségű állatot, gazdasági felszerelést és pénzt örökölt, ez alapozta meg a gazdaságát, másrészt élete során két előnyös házasságot kötött, melyek szintén segítették a család gyarapodását, harmadsorban jól gazdálkodott, a család tagjainak munkaerején kívül sok külső munkaerőt alkalmazott a gazdaságában.

Gögh János két házasságából összesen 13 gyerek született. (7. leszármazási tábla) 1832-ben vette feleségül Schönauer Erzsébetet, Schönauer József féltelkes jobbágy leányát,

⁸¹² GVH Irrattára, Tj.kv. 1841/42 26. sz. bj.

akitől nyolc gyermeke született. A nyolc gyermekéből csupán a két legidősebb, Rozália és János érték meg a felnőttkort. Hárman gyermekkori betegségben hunytak el, hárman pedig az 1849-es kolerajárványban haltak meg, ahogyan a felesége, Schönauer Erzsébet is. Nehéz belegondolni abba a tragédiasorozatba, amely Gögh Jánost érte 1849 nyarán. Elsőként június 26-án az ötéves Margit lánya halt bele a járványba, másnap a felesége esett áldozatául a kórnak, három nappal később temette el az alig másfél éves Erzsébetet. Július hónapban nem volt halott a családban, augusztus elsején azonban utolsóként a 8 éves József hunyt el a járványban.

Milyen kiút lehetséges egy ilyen katasztrófából, ennyi veszteségből? Gögh János a gyors újrakezdést választotta. Alig négy hónappal felesége halála után, 1849. november 27-én feleségül vette Hájos Juliannát, Barna Nagy Ferenc özvegyét. B. Nagy Ferenc 1848 márciusában hunyt el 36 évesen. Hájos Juliannával kötött házasságának 13 éve alatt 8 gyermek született, közülük 1849 végén, mikor az özvegy újra férjhez ment, 3 volt életben. A két özvegy házasságának külön érdekessége, hogy házasságkötésük napján ment férjhez Gögh János legidősebb gyermeke, a 16 éves Gögh Rozália Csente István gazdalegényhez.

Az 1853 végén készült Rendek-féle összeírás szerint Gögh János családja az Alvégi Dunasor egyik házában lakott, népes cselédséggel és lakókkal együtt, összesen 21 személy. A családfőn és feleségén kívül az első házasságból származó fiú; az üknagyapám, János István; a Barna Nagy Ferenc után maradt három félárva: Emerencia, József és Ferenc alkotta a szűkebb családot. Rajtuk kívül három házaspár lakott gyerekekkel együtt a telken, amelyek esetében nincs kiemelve ugyan, de nyilvánvalóan a cselédséghez és a szolgaszemélyzethez tartoztak a kiterjedt gazdaságban. Továbbá itt lakott, valószínűleg bérlőként, Luzsica Mihály, a helyi iskola tanítója fiatal feleségével és pár hónapos kisleányával. Végül a 16 éves Gögh *Örzsébet* árva leány tartozott a háznépéhez. Azt nem sikerült kideríteni, hogy a népes Gögh rokonság melyik ágából származott az árván maradt Erzsébet, azonban az első és a második kolerajárvány után nagyon sok családban fogadtak be és neveltek árva rokonokat, laktak együtt töredékesaládokkal.

Gögh Jánosnak a második házasságából még 5 gyermeke, a két házasságából így összesen 13 gyereke született. Belőlük öten nőttek föl és alapítottak családot. Hájos Júliával kötött házasságból született első fiúgyermeküket, Simont tartották különösen nagy becsben, ő lett a vagyonuk nagy részének örököse és a támaszuk öreg napjaikra. Fölmerül a kérdés, miért nem az első házasságából származó legidősebb fiú, János, az üknagyapám töltötte be ezt a szerepet? Az okát nem sikerült kideríteni, de tény, hogy a két János, apa és fia útjai hamarosan elváltak egymástól. Az történt ugyanis, hogy Gútán szokatlan módon miután az

ifjabb János megnősült, tanyára költözött, ott teremtett magának saját gazdaságot. Üknagyapám házasságának körülményei sem voltak mindennapiak, mivel a mostohatestvérét, a 17 éves (Barna) Nagy Emerenciát vette feleségül 1854. november 5-én. Az esküvő után a negyedik napra már meg is született első gyermekük, Mária. Ifjabb Gögh János és Nagy Emerencia házasságából 13 gyermek született, közülük négyen hunytak el gyermekkorukban, tehát jóval kedvezőbb az arány a felnőttkort megérték javára, mint az előző nemzedékek esetében. (8. leszármazási tábla)

Az 1869-es népszámlálás már külön gazdaságban, a nagygútai határ két külön pontján fekvő tanyákon vette számba idősebb és ifjabb Gögh János, apa és fia családját. Az apa a Belsőtagy nevű határrészben, Ógúta közelében épített magának szoba, konyha, kamra helységekből álló házat, amelyben a városban egyedülálló módon, még a padláson is volt kialakítva egy lakás. Két istálló és egy pajta jelezte, hogy kiterjedt gazdálkodás folyt. Kilenc személy lakott a tanyán. A gazda ötagú családján kívül két szolga és két fiatal szolgáló. Az állatállomány is tekintélyes, 5 ló, 2 csikó, 6 tehén, 4 ökör, valamint 10 borjú. Ezeken kívül 2 sertés és 10 méhkas is volt található a tanyán. Üknagyapám és felesége, Nagy Emerencia öt gyermekével a Pacsérok nevű ártéri gyümölcsöskertekkel és erdőkkel borított részen épített tanyán lakott, közvetlenül a kamocsai határszélén. A lakóépület 2 szobából, konyhából állt, ehhez 1 fűhaj és istálló csatlakoztak gazdasági épületként. A családon kívül más nem lakott a tanyán, ezzel is jelezve, hogy kisebb volt a gazdasága, mint az édesapjáé. Az állatállomány 4 lóból, 2 csikóból, valamint egy tehénből és 4 borjúból állt. Nála is volt sertés a háznál és az édesapjához hasonlóan méhei is voltak.

A Gögh család két tagja, apa és fia, a gútai gazdák közül a 19. század közepén az elsők között alakított ki egész évben lakott tanyákat a határban, ahová ők maguk is kiköltöztek családjukkal és gazdaságuk központjává tették azokat. A 19. század hatvanas-hetvenes éveiben általánosabb volt még, hogy a gazdák a városban laktak. Az állattelenítő aklaiknál, vagy a gyümölcsöskertekben található házaikba cselédek fogadtak, gyakran családostól, vagy a gazda családjának egy tagja költözött ki időlegesen. A városban a beépítettség, a zsúfoltság egyre növekedett, a telkek szűkeknél bizonyultak a gazdálkodásra, a tűzveszély miatt is tiltották nagy mennyiségű takarmány fölhalmozását a zsúfolt belterületen. A folyókon még nem épültek állandó hidak, csupán kompok biztosították az átjárást az egyes, folyókkal szabdalta határrészek között, a közlekedés, a termény betakarítása mindig komoly problémát jelentett. A felsorolt okok is indokolták a Gögh család lépését, amelyet aztán egyre többen követtek a gútai gazdák közül. A fiatal házaspár számára a 19. század utolsó évtizedeitől egyre inkább ez volt az egyetlen lehetőség, hogy már a szüleik életében saját lakóhelyet és

gazdaságot alakítsanak. A gazdák, a földdel rendelkezők mellett a szegényebb, napszámos családoknak is gyakran a külterületre költözés jelentette a kiutat a túlnépesedett és munkaerő-főlétséggel rendelkező településről. Előfordult, hogy cselédként települtek más tanyájára, vagy ahogyan Angyal Flórián dédnagyapám is tette, maga szerzett kis gyümölcsöst, itt épített a családjának lakóházat.

Gőgh János és Nagy Emerencia gyermekeinek keresztszüleit vizsgálva a következőket figyeltem meg. Az első két gyermeküket Luzsica Mihály tanító és felesége, Babusik Mária tartották keresztvíz alá. Az előbbieken már említettem, hogy Luzsica Mihály a feleségével idősebb Gőgh János házában lakott bérlőként, tehát éveken keresztül egy udvarban éltek a mindennapjaikat a fiatalokkal, innen eredhetett a kötődés. Luzsica nemsokára elkerült Gútáról, a többi gyermeknek Búcsai István és felesége volt a keresztszülője. Búcsai István első feleségére, Szövő Juliannával négy alkalommal vállalt koma szerepet, a második feleségével, Madari Margittal hatszor kereszteltek Gőghéknek, egy alkalommal, a pár órát élt gyermek esetében, az anyakönyvi bejegyzés szerint „*szükségben a bába*” volt a keresztelő. Búcsai István mindkét házasságából született gyermekeit pedig a Gőgh házaspár tartotta keresztvíz alá. Búcsai István egykorú volt az ifjabb Gőgh Jánossal, valószínűleg a fiatalkori barátságot erősíthette a kölcsönös koma szerep vállalása.

A Gőgh család azon kevés gútai családok közé tartozott, amelynek tagjai közül többen gyarapodni tudtak a vizsgált 100 év alatt és magas státuszt biztosítottak a tagjainak. A jelentős népszaporulat ellenére a család sok tagja meg tudta őrizni birtokát, sőt a jobbágyfölszabadítás után még növelte is azt. Az 1891-ben hitelesített telekkönyv⁸¹³ szerint Gőgh János *Tagyi* örökösei egy egész és 5/48 telekhez tartozó földhöz jutottak. A határban szétszórva összesen 74 magyar hold (1200 □ öles) birtokkal rendelkezett. A legnagyobb egybefüggő területek, szántóföldek és rétek vegyesen a Belsőtagyban a tanya körül voltak, összterületük több mint 30 holdat tett ki. Ugyanebben a telekkönyvben már a fia, Gőgh Simon nevén is jelentős terület volt, amelyet a szülei még életükben ráírtak. Összes birtoka 31 magyar holdat tett ki, beleértve a belsőtagyi beltelket, amely 2 és fél magyar hold méretű volt. Meg kell említeni idősebb Gőgh János testvérét, Gőgh Pál Mártont is, akinek szintén jelentős birtoka volt a telekkönyv szerint. Összterülete 72 és fél magyar hold, ebbe két beltelek tartozott, egy a városban, a Győri utcában és egy pedig Belsőtagyban, a bátyja tanyájának közelében, amelyen ugyancsak tanya épült. Jelentős kerteket birtokolt Pacsérokon is az unokaöccse,

⁸¹³ ŠANR Krajský súd v Komárne, 171. doboz.

ifjabb Gögh János tanyája közelében.⁸¹⁴ Gögh Márton volt az, akit 1862 áprilisában a nagy zavargás, összecsapások és kocsmafoglalások idején a vármegyei elöljárók bírónak neveztek ki. Ő igyekezett bírósága idején a városban a nyugalmat helyreállítani, és egyértelműen a lázongókkal szemben az érsekség érdekeit képviselni.

Üknagyapám, ifjabb Gögh János földjeinek összterülete a felét sem tette ki az apja, vagy nagybátyja birtokainak, nagysága 33 és fél magyar hold. Népes családja előre jelezte, hogy az örökösei nem fogják tudni megtartani a státuszukat és aligha tudnak majd egy-egy család megélhetéséhez szükséges mennyiségű földhöz jutni.⁸¹⁵ A pacsérokai kertek örökléssel osztódtak később a rokonok között, hárman is itt építettek tanyát egymás közelében. A családi hagyományban a féltestvérét, Gögh Simont és leszármazottait tartották a Gögh rokonságból vagyonosnak.⁸¹⁶

Üknagyapám Gögh János váratlanul, balesetben hunyt el 1887 augusztusában, 53 évesen. Az anyakönyvi bejegyzés szerint olyan szerencsétlenül esett le a megrakott kocsiról, hogy a helyszínen meghalt. A családi hagyomány szerint gabonakévéket raktak föl a kocsira, s rúddal nyomatták le, de elszakadt a *rúdvonyókötél*, és akkor esett le a kocsiról.

Apja halála után a pacsérokai tanyán Gögh Móric dédnagyapám vette át a gazdaság vezetését. 1891-ben megnősült, a kamocsai Lukács Krisztinát vette feleségül, akinek az édesapja vízimolnár volt. A kamocsai Lukácsok református vallásúak voltak, Krisztina édesanyja, Üрге Krisztina azonban katolikus volt, és a leányai is azok lettek. Gögh Móric és Lukács Krisztina első gyermekeként született 1891 novemberében Gögh Rozália, az anyai nagymamám. A pacsérokai tanyán nőtt föl, 1913-ban vette őt feleségül Szabó Gábor nagyapám.

⁸¹⁴ Gyerekkoromban megvolt még a nagy kert Pacsérokon a Gögh tanya mellett, voltam én is ott gyümölcsöt szedni. Csak a kutatásaim alatt, pár éve jöttem rá, miért hívták Gögh rokonom *Márton kertnek*. Korábban Gögh Mártoné volt, ő ültethette be egykor gyümölcsfákkal.

⁸¹⁵ Bizonyára a jövőtől való félelem, a gazdasági gondok váltották ki a család két legfiatalabb férfitagjából azt a döntést, hogy kivándoroltak Amerikába. Gögh János és Ferenc az 1900-as évek elején vándoroltak ki és telepedtek le Ohióban. Gútán egyáltalán nem volt szokásban a kivándorlás a huszadik század elején, nincs is tudomásom másokról. Röviden fölvezetem a kivándorlásuk történetét. A családban Gögh János volt az úttörő ebben, aki 1898-ban megnősült, a túskevári Jenei Eleonórát vette feleségül és a felesége lakhelyére, Veszprém megyébe költözött. 1902-ben innen indult el Amerikába, majd egy évvel később öccse, Ferenc is követte őt. Gögh Ferenc 1906-ban hazatért, és Gútán feleségül vette Madarász Júliát, majd visszatért Amerikába és végleg Ohio-ban telepedett le.

⁸¹⁶ Gögh Simon a gútai örökölt földjein kívül újabb jelentős birtokot vásárolt a szomszédos Apácaszakállás község határában, mikor a 20. század elején az ottani nagybirtokok parcellázására került ott sor. Összesen 128 katasztrális hold birtoka volt a községhez tartozó Nagyszeg pusztán. MGazdT 1911. 387. Sőt, még az első világháború előtt Burgerlandban is vásárolt birtokot Mosonszentandrás pusztán. Az Ekecsen lakó Gögh rokonom beszámolója alapján leszármazottainak egy része ma is Ausztriában él.

8. leszármazási tábla

Gögh János István 1834-1887
Nagy Emerencia 1837-1900
esk. 1854

Mária 1854- ?	Márton 1856-1856	Hermina 1858-1935	Rudolf 1860- ?	Matild 1862-1863	Móric 1865-1942	Miklós 1867- ?	Paulina 1870-1889	János (1) 1871-1871	János (2) 1873- ?	Julianna 1876-1962	Gizella 1878- ?	Ferenc 1881- ?
------------------	---------------------	----------------------	-------------------	---------------------	--------------------	-------------------	----------------------	------------------------	----------------------	-----------------------	--------------------	-------------------

9. leszármazási tábla

Mogyorósi István 1708?-1763
1. Madari Katalin 1717?-1757
esk. 1736

2. Tóth Katalin 1733-1763
esk. 1759

Katalin 1737-1765	Éva (1) 1740-	József 1742- ?	István (1) 1745-1750	Ignác (1) 1747-1754	Erzsébet (1) 1750-1750	Ignác (2) 1751- ?	Erzsébet (2) 1753-1758	Éva (2) 1755-1757
----------------------	------------------	-------------------	-------------------------	------------------------	---------------------------	----------------------	---------------------------	----------------------

István (2) 1759-1759	Ferenc 1761-1763	István (3) 1763-1830
-------------------------	---------------------	-------------------------

10. leszármazási tábla

Mogyorósi István 1763-1830
Szalai Erzsébet 1766-1829
esk. 1785

Anna 1786- ?	Erzsébet 1789-	József 1792-1792	István (1) 1793-1794	Mihály 1797-1859	Mátyás 1799- ?	István (2) 1804-1818	Ignác 1808-1810	Vendel 1811- ?
-----------------	-------------------	---------------------	-------------------------	---------------------	-------------------	-------------------------	--------------------	-------------------

A Mogyorósi család

A Mogyorósi ritka családnévnek számít Gútán és a forrásokban is viszonylag későn jelenik meg. A 18. századi általam vizsgált összeírásokban és urbáriumokban nem található, először az 1800-ban készült kamarai összeírásban fordul elő *Magyarusi* István féltelkes jobbágy. Az anyakönyvekben hamarabb fölbukkan a név. Mogyorósi István 1736-ban vette feleségül Madari Katalin hajadont. A bejegyzés szerint a vőlegény gútai volt, azonban ez csak azt jelenti, hogy az esküvő időpontjában a városban lakott, a szülőhelyéről nem tudunk meg semmit. A 18. század közepén hosszú évtizedeken keresztül Mogyorósi István az egyetlen családfő, aki ilyen vezetéknévet visel a városban és beazonosítható, mint a hetedik fölmenőm. Születési dátumát nem ismerem, a halotti anyakönyvben 1763-ban azt írták, 55 évesen hunyt el, tehát a század első évtizedében született.

Kétszer nősült, az első házasságából kilenc, a másodikból 3 gyermeke született. (9. leszármazási tábla) Első felesége, Madari Katalin 1757-ben bekövetkezett halála után két évvel vette feleségül a 25 éves Tóth Katalint. Második házassága ismeretlen okból hirtelen, több családtag rövid időn belül történt halálával ért véget 1763-ban. Márciusban elhunyt a legkisebb gyermekük, Ferenc, májusban elhunyt a férj, októberben az özvegy megszülte legfiatalabb gyermeküket, Istvánt, majd decemberben Tóth Katalin is meghalt. Fiuk István tehát árván maradt, neveltetéséről semmilyen adatom sincs. Ő a hatodik fölmenőm. Mogyorósi István 1785-ben házasodott Szalai Erzsébettel, Szalai Ádám leányával. Szalai Ádám sem szerepel semmilyen korabeli összeírásban, így a vagyoni helyzete nem ismert. Házasságukból kilenc gyermek született, közülük egy leányról és három fiúról tudok, aki biztosan megérte a felnőttkort és családot alapított. (10. leszármazási tábla)

A legidősebb fiuk, Mihály az én ötödik fölmenőm. A 18. századi összeírásokban, adójegyzékekben nem szerepelnek Mogyorósiak, az első adat a már említett kamarai összeírás, amelyben már féltelkesként jelenik meg. A forrásokból nem lehet megállapítani, hogy az akkor 37 éves, családos István hogyan jutott az úrbéri telkéhez. Az összeírásban érdekes megfigyelni, hogy az állatállománya csupán 2 lóból állt, míg a többi féltelkes gazdának általában tehene is volt, valamint legalább két igavonó ökre. A korabeli források mindig megemléstettek, ha egy gazda képességeit akarták bizonygatni, hogy az úrbéri telek birtokosaként helyt tud állni, mennyi *vonómarhával* rendelkezik. Baljós előjelnek tekinthető az a tény, miszerint István nem rendelkezett a telkéhez megfelelő állatállománnyal.

Mogyorósi István a 19. század első évtizedeiben fokozatosan elvesztette az úrbéri telkének nagy részét. 1815-ben jegyezték föl a következőket a *Fell Vallások Jegyzőkönyvébe*, amelyben az ingatlaneladásokat rögzítette a városi tanács. „*Mogyorusi Istvány, a' Tanács előtt*

személyesen megjelenvén, az eddig birtokában lévő 3/8 Sessiójából Egy Fertály, azaz 2/8 Sessiót, minden hozzá tartozandó Szántó Földekkel, Rétekkkel, Erdőkkel, és más akár minémű haszonvételekkel együtt, a Kenyérbéli igen nagy szüksége miatt örökösen, és meg másulhatatlanul eladta [...] Fekete Mártonynak [...] Hat Száz Ötven, azaz 650 forintokért Váltó Czedulákba mely ell adással sem a' Szomszédok, sem a' feles Társak nem ellenkeztek.”⁸¹⁷

Az 1818/19-es osztólajstromban Mogyorósi István már a kezén maradt 1/8 telek után kap rét-, vessző-, nád-, stb. juttatásokat. 1829-ben ugyancsak „szüksége miatt” eladta Újszegésben található erdejét Fülöp Ignác szomszédjának 20 forintért.⁸¹⁸ A szülei halála után fia, Mogyorósi Mihály vette át az nyolcadtelket, az 1838-as jegyzékben már ő viselte az adóterheket, de ő sem tudta megállítani a család társadalmi süllyedését.

Mogyorósi Mihály 1824-ben házasodott Dócza Ferenc negyedtelkes jobbágy lányával, Dócza Annával. Nyolc gyermekük született, akiknek a fele érte meg a felnőttkort. (11. leszármazási tábla) A nagyszámú család eltartása a nehéz időkben a töredéktelekből nem sikerült, néhány éven belül elvesztette a maradék úrbéri telkét és a házat is. Érdekes adat, hogy Mogyorósi Mihály igyekezett aktívan részt venni a város vezetésében és az 1829-es építőszéken, bíróválasztáson a jegyzőkönyv szerint, megjelent, mint *közlakos*.⁸¹⁹ Az 1847-es összeírásba már házatlan zsellérként került be.⁸²⁰ Az 1853-as Rendek-féle összeírásban egy házban lakott hattagú családjával két további házatlan zsellér családdal, összesen 15 személy.⁸²¹

11. leszármazási tábla

Mogyorósi Mihály
1797-1859
Dócza Anna 1802-1876
esk. 1824

Rozália	Ignác (1)	Ignác (2)	István	Erzsébet	Anna (1)	Lajos	Anna (2)
1825- ?	1827-1829	1830-1915	1832- ?	1835- ?	1838-1840	1840-1851	1843-1846

Legidősebb fia, a 23 éves Mogyorósi Ignác, az üknagyapám, ekkor még a szüleivel lakott és bizonyára napszámos munkából tartotta el magát. Édesapja halála után özvegy édesanyjával élt, még hosszú évekig nem nősült meg. 1867 májusában a szilasi születésű zsellérnőnek, Buczkó Veronának Orbán nevű törvénytelen fiát jegyezték be az anyakönyvbe.

⁸¹⁷ GVH Irattára FVI. 298. sz. bj.

⁸¹⁸ Uo. 634. sz. bj.

⁸¹⁹ GVH Irattára, Tj. 1829/30.

⁸²⁰ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Úrbéri ügyek, E/65.

⁸²¹ GPV Irattára.

Itt az utolsó megjegyzés rovatba 1902-ben írták be, hogy az apával, Mogyorósi Ignáccal kötött házasság és az apa elismerése után törvényesítették a gyermeket. A házasságkötésre Mogyorósi Ignác és Buczkó Verona között 1868 februárjában került sor. Nem világos a forrásokból, miért várt hónapokig a házassággal az akkor már 37 éves apa. A törvényesítés és a hivatalos névváltoztatás csak évtizedekkel Orbán születése után történt meg. Dédnagyapám, Buczkó Orbán néven nősült és az első gyermekei is ilyen családnéven lettek bejegyezve az anyakönyvbe, nem kis gondot okozva nekem a családfakutatás terén.

Az 1869-es népszámlás idején Mogyorósi Ignác családjával „*Szigeti Száláson*” lakik egy szoba-konyhás kis házban. Feleségén és a kis Orbánon kívül vele lakik özvegy édesanyja, Dócza Anna is. Ignácot és feleségét is zsellérként, napszámosként írták be a népszámlálási ívre. Az egyik gútai gazda aklánál laktak Seregakolban, a gazdaságban végzett munkájuk fejében kaptak lakást. A cselédek a gazdáival állatot is tarthattak, Ignácnak egy tehene és egy sertése volt az összeírás szerint. Mogyorósi Ignácnak és Buczkó Veronikának a dédnagyapámon kívül még hét gyermeke született, mindegyikük esetében születési helyként Seregakolt írták be az anyakönyvbe. (12. leszármazási tábla) Gyermekeik is cselédként, napszámosként éltek le az életük nagy részét Seregakolban, amely ezekben az évtizedekben állatteleltető szállások laza halmazából egyre inkább állandóan lakott, házakkal teletűzdelt, falusias településsé vált. Itt nyílt meg az első egy tantermes községi tanyai iskola 1905-ben.

12. leszármazási tábla

Mogyorósi Ignác 1830-1915
Buczkó Veronika 1844-885
esk. 1868

Orbán 1867-1932	Gizella 1870-1934	Jusztina 1872- ?	Franciska (1) 1874-1876	István 1877- ?	Franciska (2) 1879-1917	Mária 1881-1932	Júlia 1883-1911
--------------------	----------------------	---------------------	----------------------------	-------------------	----------------------------	--------------------	--------------------

Mogyorósi Ignác megvette a seregakoli telket, amelyen lakott. Ezt bizonyítja az 1891-ben fölfektetett gútai telekkönyv, amely szerint Mogyorósi Ignác az úrbérrendezés lezárulta után mindössze 297 □öl beltelekkel rendelkezett Seregakolban, ennyi volt az összes birtoka.⁸²² Telkéhez nem járult semmilyen külsőség, rét, vagy erdő.

Mogyorósi Ignác nyolc gyermekéből heten érték meg felnőttkort, többen a környező tanyákról, pusztákról választottak maguknak házastársat, és a nagyszigeti határrészen a tanyavilágban telepedtek le. Néhány környékbeli majorban is a Mogyorósi család leszármazottai cselédekként dolgoztak. Mogyorósi Orbán; még Buczkó Orbán néven; 1890-ben nősült és Polák Teréziát, Polák Károly kőműves leányát vette feleségül. Polák Károly és

⁸²² ŠANR Krajský súd Komárno, 171. doboz.

felesége, Navratil Terézia is Morvaországban született, az 1850-es évek végén kerültek Gútára. A leányuk, Polák Terézia, a dédnagyanyám 1870-ben Gútán született.⁸²³

Mogyorósi Orbán családjával előbb Seregakolban lakott, majd Kikeletbe költözött. Kikelet volt az egyik várostól legtávolabbi, a Kis-Duna árterében gyümölcsösökkel borított terület. A 19. század második felében ezt is elkezdték benépesíteni a legszegényebb gútai családok, valamelyik gazda kertjébe, vagy saját kis gyümölcsösükbe költöztek lakónak. Mesterséges dombokra kicsi házak épültek itt, gondozták a kerteket, érés idején őrizték a termést, de elsősorban napszámból, részes aratásból tartották el magukat. Kikeletben született 1900-ban az apai nagyanyám, Mogyorósi Mária a család hatodik gyermekeként. Később egy köveslágyi tanyára költözött Mogyorósi Orbán a családjával, közel a dédnagyapám, Angyal Flórián házához. Nagyapámnak, Angyal Albertnek nem kellett messzire mennie feleségért, 1919-ben házasodtak össze Mogyorósi Máriával. Érdekességgé megemlítem még, hogy a nagyanyám egyik bátyja, Mogyorósi Kálmán Gögh Mór Mária nevű lányát, Gögh Rozália nagymamám húgát vette feleségül. A Mogyorósi család tehát rokonságba került a Gögh családdal is. A nagy gyermekáldásnak köszönhetően sok gútai család kiterjedt rokonsággal rendelkezett. Nagy volt a társadalmi differenciáltság is, csaknem minden családnak volt szegényebb és módosabb ága, rokonsága.

A Szabó család

A Gútán korábban csak *Nádszegi*, vagy *Nagyszegi* Szabónak nevezett család története 1837 júliusában kezdődött, amikor Szabó Ferenc feleségül vette Téglás Kovács Annát. Szabó Ferenc neve mellé azt írták az anyakönyvbe: „*nemes gazda legény Guta*”. Ez azonban csak annyit jelentett, hogy a házasság idején Gútán lakott, esetleg itt szolgált, Ő ugyanis Nádszegről származott, abból a községből, amellyel viszonylag élénk házassági kapcsolata volt Gútának, mint arról a házasságkötésekkel foglalkozó fejezetben már szóltam. Nemesi származása azon okból került beírásra, mivel édesanyja, Sárkány Rozália nemesi családból származott,⁸²⁴ az édesapja, Szabó Ferenc azonban jobbágy volt. A nemesi rangú anyától és nem nemes apától származó gyermeket nevezték agilisnek, félnemesnek. Szabó Ferenc nevét hiába kerestem a Komárom megyei nemesösszeírásokban, nem bukkantam a nyomára. Jogállására nézve tulajdonképpen zsellér volt, mivel nem rendelkezett birtokkal. A gútai

⁸²³ A családfakutatás során ez volt az egyik legnagyobb meglepetés számomra, hogy az egyik dédnagyanyám, Polák Terézia cseh származású volt. A családi hagyományban, sem édesapámtól, sem testvéreitől soha nem hallottam arról, hogy csehek lettek volna ilyen közeli rokonságban az Angyal családdal, ennek az emléke egy nemzedék alatt teljesen elhomályosult.

⁸²⁴ A családnak Sárkány János 1686-ban szerzett armális levelet, aki akkor a Pozsony megyei Nagyszegh (ma Nádszeg) községben volt birtokos. A kiterjedt család egyik ága Komáromban telepedett le. ALAPI Gyula 1915.

anyakönyvben a gyermekei születésekor így is írták az *Életnem* fejléccel ellátott rovatba: *zsellér*, egy esetben *Nemes Zsellér*. Feleségének családját nem sikerült pontosan beazonosítanom a korabeli összeírásokban, valószínűnek látszik, hogy a Téglás Kovácsok házas zsellérek voltak.

Házasságukból öt gyermek született, ebből ketten érték meg a felnőttkor és alapítottak családot. (13. leszármazási tábla) Különösen második Ferenc nevű gyermeküknek 18 éves korában történt elvesztése jelenthetett nagy csapást a szülőknek. Egyetlen fiuk maradt életben, Dávid, aki továbbvitte a család nevét.

13. leszármazási tábla

Szabó Ferenc 1816-1876 Téglás Kovács Anna 1818-1869				
esk. 1837				
Ferenc (1) 1840-1841	Veronika 1842-1878	Ferenc (2) 1844-1864	Dávid 1847-1916	Rozália 1851-1851

A korabeli összeírásokat vizsgálva hiába kerestem Szabó Ferenc üknagyapámat. Nemcsak a nemesek összeírásaiból, de mindenfajta névjegyzékből, adóösszeírásból kimaradt, valószínűleg adót sem fizetett. Egyáltalán talány, miből élt, és hol lakott évtizedekig. A Rendek-féle papi összeírásból is kimaradt, erre azonban létezik egy magyarázat, mégpedig az, hogy ekkor már Örtényben lakott, és a külterületi lakosokat a plébános és a segédje nem írta össze. Egyetlen biztos adattal az anyakönyvi bejegyzéseken kívül az 1869-es népszámlálás összeíróíve szolgál. Szabó Ferenc az *Örtényi szálláson* lakott a 22 éves Dávid fiával egy szoba-konyha-kamra helyiségekből álló házban. Az íven a családi állapota, foglalkozása, hivatása rovatokban az szerepel, hogy özvegy és házas zsellér. A felesége az év elején halt meg, egy férjezett lányán kívül ekkor már csak a vele lakó fia volt életben. Az istállóban csupán egy borjú árválkodott, valamint egy sertése és 30 kas méhe volt.

A következő év őszén dédnagyapám, Szabó Dávid megnősült, elvette a 17 éves Nagy Veronikát, Závodi Nagy István leányát.⁸²⁵ Veronika nagyapja negyedtelkes jobbágyként szerepelt az 1847-es összeírásban, vagyis a gútai gazdák között vagyoni szempontból a közepesekhez, vagy inkább az alsó középrétegéhez tartozott. Az 1869-es népszámlálás családi összeíróívén Závodi Nagy Veronikánál megjegyezték, hogy Gútán szolgál. Szabó Dávid és Nagy Veronika házasságából 13 gyermek született. (14. leszármazási tábla) A halandósági

⁸²⁵ A család onnan kapta a ragadványnevét, hogy 1753-ban Nagy István feleségül vette Závodi Erzsébetet, és ezután a leszármazottai esetében a felesége vezetékeve szolgált a sok helyi Nagy nevű között megkülönböztetésül.

mutatóik nem jobbak, mint az előző generációk esetében, hatan nőttek föl közülük, a többiek gyermekkorban, vagy fiatal korban elhunytak.

„Szabó Dávid nagyszegi” az 1891-es telekkönyv szerint az őrtényi beltelken kívül mindössze egy 400 □öles kertek bírt Kikeletben.⁸²⁶ Összes birtoka 1 magyar hold és 78 □öl volt. Természetesen ebből nem lehetett eltartani ilyen népes családot. A rokonság körében élő szájhagyomány szerint Szabó Dávid dédnagyapám aratóbandák szervezésével foglalkozott a dunántúli nagybirtokokra. Bérelt földeken is gazdálkodott, valamennyi állatot is tartott.

Szabó Dávid tizenegyedik gyermekeként született Szabó Gábor nagyapám, aki 1913-ban vette feleségül Gögh Rozáliát. A Gögh rokonság körében nem nézték jó szemmel a házasságot, szegénynek tartották a nagyapámat, egymás között *Senki Gábornak* nevezték. Azonban Rozália nagymamám nem az egyedüli Gögh leány volt, aki rangon alul ment férjhez. Mari húga, amint már említettem, a Mogyorósiak közül kapott férjet, akik a cselédek, napszámosok egyre gyarapodó táborához tartoztak.

⁸²⁶ ŠANR Krajský súd Komárno, 172. doboz.

14. leszármazási tábla

Szabó Dávid 1847-1916
Nagy Veronika 1853-1927
esk. 1870

Matild 1871- ?	Romvald 1874-1882	Gyula 1875-1893	Mária (1) 1877-1882	Dávid (1) 1879-1880	Dávid (2) 1881-1950	Mihály (1) 1883-1884	Mihály (2) 1885- ?	Lajos 1887-1976	Mária 1889-1960	Gábor 1890-1969	Géza (1) 1892-1893	Géza (2) 1895-1896
-------------------	----------------------	--------------------	------------------------	------------------------	------------------------	-------------------------	-----------------------	--------------------	--------------------	--------------------	-----------------------	-----------------------

15. leszármazási tábla

Simigh Ferenc 1690?-1773
Sárkány Katalin 1697?-1769
esk. ?

István 1716- ?	Ferenc 1718- ?	Erzsébet 1719-1723	Judit (1) 1722- ?	Ilona (1) 1723- ?	Ilona (2) 1724- ?	Julianna 1726- ?	Judit (2) 1728-1761	János 1730-1803	Éva (1) 1732- ?	Antal 1734- ?	Éva (2) 1736-1777	Péter 1740-1804
-------------------	-------------------	-----------------------	----------------------	----------------------	----------------------	---------------------	------------------------	--------------------	--------------------	------------------	----------------------	--------------------

16. leszármazási tábla

Simigh Péter 1740-1804
Horváth Erzsébet 1742-1797
esk. 1760

István 1761- ?	Katalin (1) 1763-1763	János 1764-1831	Rozália 1766- ?	Judit (1) 1768-1768	Judit (2) 1770- ?	Ilona 1772- ?	Péter (1) 1775-1776	Ignác 1776- ?	Katalin (2) 1779- ?	Katalin (3) 1780- ?	Ferenc 1783-1830	Erzsébet 1784- ?	Péter (2) 1787-1864
-------------------	--------------------------	--------------------	--------------------	------------------------	----------------------	------------------	------------------------	------------------	------------------------	------------------------	---------------------	---------------------	------------------------

17. leszármazási tábla

Simigh Péter 1787-1864
Józan Éva 1793-1856
esk. 1817

Rozália Anna 1818-1881	Magdolna 1820-1839	Péter Ferenc 1821-1895	Katalin 1823-1850	Ferenc 1824-1825	Ferenc Zsigmond 1827-1835	Márton Ignác 1829-1901	Agnes 1831-1855	István Sándor 1834- ?	József Károly 1836- ?
---------------------------	-----------------------	---------------------------	----------------------	---------------------	------------------------------	---------------------------	--------------------	--------------------------	--------------------------

A Simigh család

A Simigh családnév a levéltári forrásokban a legkorábban előforduló gútai vezetéknévek közé tartozik és nincs is olyan 18–19. századi összeírás, adójegyzék, amelyben ne szerepelnének ilyen nevű család tagjai. Az 1587-es urbáriumban már három Simegh nevű családfő szerepelt.⁸²⁷ A vezetéknév különböző változatokban fordult elő a névjegyzékekben: Szemig, Simik, Simigh, Sümegh, Simeg, Simegh.⁸²⁸ A 19. század második felére a Simigh forma vált a legelterjedtebbé és elfogadottá. A családnak nemességet szerzett ágával foglalkozom az alábbiakban, amelynek tagjai a vizsgált időszakban az egyik leggazdagabbak voltak Gútán és nemzedékeken keresztül vezető szerepet játszottak a város önkormányzatában.

A család első tagjai, akiknek az életéről információkkal rendelkezem, Simigh Ferenc és felesége, Sárkány Katalin. Születésük és esküvőjük dátuma nem ismert, a legrégebbi fennmaradt gútai anyakönyvben az első adat róluk István nevű gyermekük megszületése 1716-ban. Az anyakönyvben megtalálható a haláluk időpontja, ez alapján lehet megközelítőleg azonosítani a születési dátumaikat. Simeg Ferenc 1773-ban hunyt el 83 éves korában, felesége 1769-ben 72 évesen. Ezek alapján 1690-ben és 1697-ben születtek. A Sárkány vezetéknév családfőként a 18. század elején nem fordul elő Gútán, Sárkány Katalin feltételezhetően Nádszegről származott, ahol elterjedt név volt. Egy armalista nemesi család is viselte ezt a nevet Nádszegen, azonban a források nem tesznek említést arról, hogy Sárkány Katalin nemesi származású lett volna.

Az anyakönyv szerint 13 gyermekük születését tudtam azonosítani 1716 és 1740 között. (15. leszármazási tábla) A hiányos adatok alapján nem lehet pontosan megállapítani, hányan érték meg közülük a felnőttkort,⁸²⁹ azonban a névismétlések és a korabeli viszonyok alapján talán a fele tudott saját családot alapítani.

Simigh Ferenc tekintélyes embernek számított, hosszú éveken keresztül a város vezetésének tagja. Először esküdt, majd törvénybíró, 1725-ben már főbíró.⁸³⁰ Az 1725-ös kamarai összeírás szerint 15 pozsonyi mérős szántóföldje és 35 kaszás rétje volt.⁸³¹ Az állatállománya is a legnagyobbak közé tartozott a városban: 6 ökör, 7 ló és 5 tehén. A Mária

⁸²⁷ MNL OL, UetC, Fasc. 45 no 29. Közli ANGYAL Béla 2018. 77–80.

⁸²⁸ Melich János a Simeg, Simig, Sümeg, valamint a Somogy helynevet is az ómagyar sumi, sum, som szóból, tehát növénynévből eredezteti. Feltételezhetően a családnév is ide vezethető vissza. MELICH János 1929. 38.

⁸²⁹ A halotti anyakönyvben két esetben is csupán az szerepel: Simigh Ferenc lányát temették el, sem név, sem életkor nincs fölűntetve.

⁸³⁰ ŠANR Krajský súd Komárno, 173. doboz, Gútai tanácsi jegyzőkönyv 1700–1772.

⁸³¹ MNL OL UetC 43 n5.

Terézia-féle úrbérrendezés idején készült összeírásban is, mint egésztelkes, 6 ökrös gazda bukkan föl.⁸³² Feleségével együtt népszerű keresztszülők is a 18. század első felében.

Gyermekeik közül kettőnek az életútját kell részletesebben bemutatnom. Az egyik az 1730-ban született János, aki a papi rendbe emelkedett, a másik a legfiatalabb gyermek, Péter, aki a nemességet megszerezte a család részére. János 1757-ben, 27 éves korában tett szerzetesi fogadalmat, a pannonhalmi Szent Benedek rendbe lépett. A rendben az Ányos nevet vette föl, és 1760-ban szentelték áldozópappá.⁸³³ Fiatalkoráról semmit nem lehet tudni, nem rendelkezem adatokkal arról, hol tanult, és miért lépett viszonylag későn a papi pályára. Az első években Madoron és Bakonybélen volt pap, 1763 és 1768 között Pannonhalmán házgondnokként működött. 1768-tól a rend 1786-os feloszlatásáig jószágkormányzó Győrött a kismegyeri bencés apátsági birtokon. A rend 1802-ben történt visszaállításkor visszatért a rendbe, és ismét elfoglalta a jószágkormányzói hivatalt Kismegyeren. Győrött hunyt el 1803-ban.

A Gútán maradt család és Simigh Ányos közötti kapcsolatról nincsenek adatok. Csak sejteni lehet, hogy támogatta öccse, a hosszú ideig gútai bírói hivatalt viselő Péter működését és sikeres gazdálkodását. Több jel is utal arra, hogy figyelemmel kísérte a család életét, ezekről még a továbbiakban lesz szó.

Simigh Péter, a legfiatalabb gyermek, 1760-ban vette feleségül Horváth Erzsébetet, Horváth János egésztelkes gútai jobbágy lányát. Horváth János is aktívan részt vett a város önkormányzatában, bírói hivatalt is betöltött a 18. század közepén. Simigh Péter és Horváth Erzsébet házasságának 37 éve alatt 14 gyermekük született, akik közül 1798-ban, a nemesség megszerzése idején, tízen voltak életben. (16. leszármazási tábla)

Simigh Péter a 18. század utolsó harmadában a város leggazdagabb jobbágya volt és hosszú éveken keresztül töltötte be a bírói hivatalt, ezzel alapozta meg a nemesi cím megszerzését. Őt is, mint a városi önkormányzat vezetőinek nagy részét, gazdasági visszaélésekkel vádolták meg a város szegényebb lakosai, sőt az uradalomtól és a vármegyétől kirendelt ellenőrzések során is többször kimutattak jelentős hiányokat a számadásaiban. Az 1780-as évek második felében a város vezetésének működésével kapcsolatban a szegényebb lakosok panasszal fordultak az érsekhez, a földesurukhoz, valamint a vármegyéhez is. A panaszok nyomán került sor Batthyány József érsek 1787-es gútai látogatására, aki az ekkor tartott úriszéken fontos, a város kormányzását és

⁸³² EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Úrbéri ügyek E/65.

⁸³³ BERKÓ Pál – LEGÁNYI Norbert (szerk.) 1987. 12.

gazdálkodását hosszú időre befolyásoló döntéseket hozott, amelyekről az egyik előző fejezetben már részletesen szóltam.

A panaszlevelekben ritkán nevezik néven a bevádolt városi vezetőket, csupán általánosságban utalnak rájuk. Ezekben az években Simigh Péter volt a bíró, és Nyír Ignác a mezőváros jegyzője, az uradalom egyik vezetőjének, valószínűleg Boronkay Imre prefektusnak, 1786 októberében írt levelében őt nevezi meg, mint a bajok forrását. A jegyző, aki az érseki uradalom vezetőit rendszeresen bizalmas információkkal látta el a városi lakosok életéről, a városban tapasztalt problémákról, ebben a levelében, a helyi plébánossal egyetértésben, a lakosság körében a nyugalom helyreállítása érdekében, Simigh leváltását kérte a bírói posztról. „[...] már ez anép, amennyire én ekkoráig tapasztaltam, és észre vehettem egynehany Esztendőktől fogva a mostani Biróhoz Simig Péterhez mindenkor igen bal szívvvel viseltetett, és mostanság is viseltetik de meritorin panaszt tenni Tekéntetes Úr előtt hol egyre, hol másra nézve, de főképpen azon okbul: hogy első egy sem akartt lenni, nem mérészlett senki szollani [...]. Most is ezen Levelemnek Irására engemet senki nem ösztönözött, hanem önkent mivel a nagy Zűr Zavartul igen félek, 's tudom, hogy a M[éltóságos] Uraságnak sem történik meg Fáródsága nélkül, bátorkodom Tekintetes Urat azon alázatossan kérni, hogy ha lehetséges: a Biroságot változtattni méltóztattna; 's az illetin Embert addig távosztattni, méglen a Nép igen nagyra nem fakad, melly valóban márig is kohoban vagyon, [...]. Tekintetes Úr előtt [...] azon esedezem sok szegény boldog, és boldogtalan Lakosoknak nevében, hogy [...] resignaltassa Simig Pétert, mert a Biroság nékie nem Üdvösségére, hanem kárhozattyára vagyon, nem kívánom, sem a maga, sem gyermekeinek gyálázattyát, ezt Tiszt[elendő] Plebanus Úr is (velem egyetértvén) általam jelenti az Tekéntetes Urnak, 's ösztönözött ara: hogy megirjam sub manu. Magam egynehány végben mondtam a Simighnek, hogy állyon ell önkent a Birosságtul, mert meg a gyermek az Utzán sem mond jót reája, de tsak könnyen hadgya, [...]” Sorait azzal zárta Nyír Ignác jegyző, hogy titoktartást kért Boronkaytól, a leírtakat „sub rosa egyedül magának fönt tartanni méltóztatssék.”⁸³⁴

Eredménytelen volt a sok panasz és áskálódás Simigh Péter ellen. A megállapított gazdasági visszaélések ügye évekig húzódott, nincs jele annak, hogy nagyobb kártérítést fizetett volna. Az uradalom vezetői mindig igyekeztek megvédeni őt, és ha történt is időlegesen változás a bírói poszton, a befolyását a város vezetésére haláláig megtartotta. Sőt, 1798-ban Ferenc császár nemességet és címeres levét adományozott neki.

⁸³⁴ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Guttai uradalom iratai, Fasc. I.

Simig Péter a feleségének 1797-ben bekövetkezett halála után díszes márvány síremléket emelt a nemrég elhunyt feleségének és a szüleinek, azzal a szándékkal, hogy halála után ő is alatta nyugszik majd. A sírfelirat egyházi irodalmi jegyeket mutat, megfogalmazásában bizonyára bátyjának, Simigh Ányosnak is szerepe volt.⁸³⁵

A felesége halála után egy évvel, 1798-ban József nádor főherceg javaslatára I. Ferenc király Bécsben adta ki azt a nemesség és nemesi címer adományozásáról szóló okiratot, amely Péternek és tíz élő gyermekének is nemességet biztosított. Az oklevél felsorolja a Horváth Erzsébettel nemzet 10 gyermekét, akik nemességet kaptak: István, János, Ignác, Ferenc, Péter, Rozália, Judit, Ilona, Katalin és Erzsébet. Nemességet kapott továbbá a legidősebb fia, Simigh István és Horváth Klára három gyermeke; vagyis a nemességet szerző unokái; Sándor, József és Terézia. A nemeslevél másolata megtalálható a Magyar Kancellárián vezetett Királyi könyvekben, a díszes címer képével együtt.⁸³⁶ A oklevélben a nemességadományozást a következőképpen indokolja a király: *„Figyelembe véve és megfontolva érdemeit, melyeket bármiféle körülmények között okosan és az alkalmak kívánalmainak megfelelően szerzett, de elsősorban az említett Gutta mezőváros bírói tisztségében tizennégy év leforgása alatt, ahol nemcsak a legutóbbi török háborúban, hanem a múltkori francia háború során is az uradalom részéről való katona- és újonccáállításban egyedülálló és készséges munkát és iparkodást fejtett ki; hogy hazája és Fenséges Házunk iránti megbízhatóságát és hűségét annál forróbban tanúsíthassa, és a közönségnek nyilvánvalóvá tegye, maga is, saját ösztönzésével kilenc-tíz főt ruházattal együtt katonáskodásra zsoldba vett, sőt: saját fiát is a nemességi felkelésre fegyverrel és öltözettel ellátva és minden szükséges költségét a hadbaszállás egész*

⁸³⁵ A sír felirata:

Ki minket alkotott az véget is szabott
az Nagy Isten
El tűntek napjaink itt vagynak halmaink
nyukszunk mélyen
Eletünknek vége gyászos halál mérge itt
meg győzött
Nékunk nap nem ragyog sötét agyag bé földöt
Simeg Ferencz voltam Hamu s porban hagy
tam virágzásom Æ 92
Sárkány Katalinal végzem hiv párommal
bujdosásom Æ 81
Horvát Eörse menyünk jött nem rég kő
zibünk hárman vagyunk Æ 56
Szerelmes Férfinek mi fiunk Péternek helyet
hagyunk
Mindenek hivságok por hamu váltságok
Te is hasonlo lesz azért légy mindég kész el
ballaghatz 1797

⁸³⁶ A név Simig alakban szerepel a nemeslevélen és gútai bírónak nevezi Simig Pétert. A későbbi forrásokban általában a Simigh alakban használatos a családnevük. MNL OL. Királyi Könyvek 59. kötet. 583–586.

ellátmányozási idejére fedezve kiállította; hozzá még ingyen biztosított tizenkét felnyergelt lovat a Mi mezőhegyesi császári-királyi Ménesintézetünknek;⁸³⁷ végül pedig erejéhez mérten készpénzzel is támogatta hadipénztárunkat.”⁸³⁸

Simigh Péter nemcsak a nemességet szerezte meg minden gyermekének, hanem még életében igyekezett biztosítani a jövőjüket taníttatással, jól megválasztott foglalkozásokkal és házastársakkal. A legfontosabb célja az volt, hogy az ősi egész telke maradjon meg osztatlanul egy kézben. Még életében korán kijelölte minden ingatlanja egyetlen örökösének legidősebb fiát, Jánost. Erről az örökösödést taglaló fejezetben már szóltam.

A gyermekei jövőjének biztosításában jelentős szerepet játszott a stratégia a házastársaik megválasztásában. Idegenből igyekezett olyan feleséget, illetve férjet szerezni gyermekeinek, akik hasonló vagyoni helyzetű családból származtak. Arról is szólnak az adatok, hogy mindegyikük esetében móringlevelet írtak, valójában házassági szerződést kötöttek a házastársak.⁸³⁹ István fia, aki a nemesi levél szerint 1798-ban már házas, gyerekes ember volt, ugyancsak idegenből, Komáromból nősült, és itt is telepedett le, eltűnt Gútáról. A komáromi anyakönyvből derül ki, hogy 1790-ben vette feleségül a nemesi családból származott Horváth Klárát. A legidősebb leánya, Rozália Mészáros János nemeslegényhez ment férjhez 1783-ban. A vőlegény lakhelyeként az szerepel: *Palangensis*, talán Palánk⁸⁴⁰ községet jelöli. Judit és Ilona lányait egy hét különbséggel adta férjhez 1791-ben. Az előbbi Kántor Ferenc peredi özvegyemberhez,⁸⁴¹ az utóbbi Borka András gútai legényhez, az egyik leggazdagabb jobbágycsalád sarjához ment hozzá. Ignác fia ugyancsak Komáromban nősült, feleségül vette az özvegy Horváth Teréziát. Ő is Komáromban telepedett, itt lett fakereskedő. A Vágon a hegyvidéki, erdős területekről tutajokon a városba leérkező faszállítmányokra építette a vállalkozását. Az érseki uradalom is gyakran vásárolt az építkezéseihez faanyagot tőle. Simigh Péter Katalin leánya 1798-ban ment férjhez a szomszédos Negyedre Takács Mihály legényhez. Legfiatalabb lányát, Erzsébetet 1804-ben, néhány héttel a halála előtt adta férjhez Vörös Pál tardoskeddi nemeslegényhez. Két legfiatalabb fia közül Ferencet katonai pályára adta, Pétert pedig papnak szánta. Életének utolsó évtizedeiben már János fiával együtt

⁸³⁷ *Equetium*, a II. József által 1784-ben alapított, első állami lótenyésztő intézet.

⁸³⁸ MNL OL. Királyi Könyvek 59. kötet. 583-586. Megjelent ANGIAL Béla 2018. 193. Fordította Darvas Máttyás.

⁸³⁹ A móringlevelekről lásd TÁRKÁNY SZÜCS Ernő 1981. 358–366.

⁸⁴⁰ Ma Drégelypalánk, a község földesura 1848-ig az esztergomi érsek volt.

⁸⁴¹ Kántor Ferenc foglalkozása tanító volt. A Simigh Judittal kötött házasságából 4 gyermekük született. 1797-ben hunyt el. Ezután a fiatal özvegy Simigh Judit Kajdacsy József füssi birtokoshoz ment férjhez. A második házasság létrejöttében a család leszármazottja, Kajdacsy Ágnes szíves közlése szerint Simigh Ányosnak, a nagybátyjának jelentős szerepe volt. Ő ismerte a füssi Kajdacsyakat, mivel a pannonthalmi bencéseknek ebben a községben is jelentős birtokuk volt.

gazdálkodott, ezzel is fölkészítve őt az ősi telek átvételére. Az ő számára is jól megválasztotta a házastársat, 1794-ben az akkor még jobbágy jogállású János feleségül vette az előpatonyi Józan Ágnes nemesleányt.

Simigh Péter az érseki uradalomtól élete utolsó éveiben az egész telkéhez még egy féltelket is kapott használatba, és így az 1800-as kamarai összeírásban nemesemberként, és másfél telkes gazdaként jelent meg. Szántóföldjei 18 pozsonyi mérő alá való nagyságúak, 45 kaszás rétje volt. Állatállománya 6 lóból, 16 ökörből, valamint 8 tehénből állt.⁸⁴²

1802-ben bekövetkezett az, amiről a korábbi jegyző, Nyír Ignác idézett levelében írt és nagyon tartott: zűrzavar, nyílt lázadás tört ki a városban. Simigh Péter ekkor már nem vett részt aktívan a város vezetésében, ennek ellenére neve a lázadást követő tanúvallatásokban és a lakosok által beadott panaszokban gyakran fölbukkant. Számos korábbi, még bírói hivatalában elkövetett gazdasági visszaélésének kivizsgálását is elrendelték. Ő minden vádpontot tagadott, a kivizsgálásoknak nem volt kézzelfogható eredménye. Amely vádpontokban elmarasztalta a vizsgálóbizottság, azokat halála után már az örököse, János fia próbálta elsimítani a későbbiekben.

Simigh Péter, az 1804-ben bekövetkezett halála előtt néhány héttel végrendeletet készíttetett, melyben rögzítette, hogy minden gyermekét kifizette, illetve meghagyta János fiának, hogy készpénzben elégítse ki őket az ősi birtokból, és az egész gazdaságát János fiára hagyta. Gyermekeit sorban megnevezte testamentumában és pontosan leírta, melyiket miképpen elégítette ki véglegesen.

„[...]

3^{or} Az István fiamnak hagyok az Istentől vett javaimból készpénzben négy száz rhénes forintokat Idest 400 f.

Hagyok Ignác fiamnak úgy készpénzben négyszáz rhénes forintokat Idest 400 f. olymóddal hogy mivel én a' Házassága alkalmával a' Moring levelében magamat Subscribáltam, azon akkori summába ugymint a' kereskedésébe, úgy mint ötszáz forintokat nékie adtam, azon moring levelébe kitett summába imputáltassék, és semmi praetensiója a János fiamon ne lehessen, egyedül ezen négyszáz forintok.

4er Hagyok az Ferencz fiamnak egy ezer ötszáz rhénes forintokat Idest 1500 f. olymóddal, hogy azon kitett summa mind addig az János fiamnál maradjon minden Interes nélkül, valameddig fiam katona szolgálatjából haza szorulván, és azon summára reá szorulni

⁸⁴² MNL OL UetC, Fasc. 224 n 25 (c).

fog. Azon felül hagyok ugyan az Ferencz fiamnak öt esztendőök elforgásaig czúlogra⁸⁴³ huszonöt Idest 25 f. olly móddal, hogy azon huszonöt forintot az János fiam, azon fellyebb kitett öt esztendőök elforgásaig minden esztendőben kifizetni köteles lészen.

5^{ör} Hagyok a' Péter fiamnak készpénzben egy ezer ötszáz i.e. 1500 f. azon felül köteles lészen az János fiam minden reája teendő költségeket kifizetni, miglen az Úr Isten őtet valami statióra segíteni fogja. Ellenben hogyha az Uristen őtet valamelly szerzetbe rendelné, azon fellyebb kitett summa semmibe menjen, és elmúljon azon fizetés.

6^{ör} Hagyok az Rozália leányomnak készpénzben hatszáz rh. for. i.e. 600 f.

Hagyok a' Judit leányomnak ugyan készpénzben ötszáz rhénes forintokat Idest 500 f. azon felül alább kifog tetszeni.

Hagyok az Ilona leányomnak ugyan készpénzben ötszáz forintokat i.e. 500 f.

Hagyok az Kati leányomnak készpénzben ötszáz rhénes forintokat i.e. 500 f.

Hagyok az Örzse leányomnak készpénzben ötszáz rhénes forintokat i.e. 500 f.

7er Ugyan az öt leányaimnak mivel a' kertek gondviselések távol lévőségök miatt lehetetlen, tehát kötelezem az János fiamat arra, hogy ha az Uristen az ő áldását a gyümölcs termésben adja, hogy ezen fellyebb említett leányaimnak azon termésből illendőképpen kinek kinek juttasson minden esztendőben.

8^{ör} Hagyom ugyan az János fiamnak minden ingó és ingatlan jószágomat azon érdemekért, mivel 24 és több esztendőöknek lefolyása alatt a' gazdaság folytatásának terheit vélem együtt viselte, és az említett esztendőök alatt magának semmit sem szerzett; azért minden épületeimet, kertjeimet, marháimat, lovaimat, és gazdasághoz szükséges eszközöket mind az János fiamnak hagyom örökösen.

Hagyok ugyan az János fiamnak a' készpénzen megvett és kifizetett szántó földjeimet, és rétjeimet olly móddal és értelemmel: hogy köteles lészen János fiam azon testvéreivel, tudniillik négy fjak, úgy szinte öt leányoknak hagyott készpénzeket kinek kinek az őket illető, és nekiek hagyott summát minden perpatvar nélkül kifizetni.

9er Hagyok a' N[eme]s Komárom városában lévő Ispotályra huszonöt Idest 25 f. tudniillik egyikre 12 f. 30 xr. – a' másokra is annyit.

Ugyan az Helységben lévő Templomra Istenkoporsójának felépítésére hagyok ötven forintokat Idest 50 f.

⁸⁴³ Zulag – juttatás, pótlék. Katonai szolgálatban lévőknél a korabeli szokások szerint az otthon hagyott családi vagyonából küldött személyes juttatása.

Hagyok a' N[eme]s Komáromi Szürkebarátok klastromában lévő Páteroknak szent misékre ötven forintokat Idest 50 f. olly móddal, hogy köteleztetnek az ot lévő Páterok legtovább négy hét alatt azon szent miséket elvégezni.

Kérem tehát kedves gyermekeimet, hogy mind ezen rendelkezéseimet szentül megtartani elnemulassák, hogy az én hideg hamvaim békességben nyugodjanak.

Bezárom tehát ezen rendelkezésem, és megerősítem saját kezem irásom és pecsétemmel együtt. Költ Gutta városában 17^{dik} Febr[uár] 1804 eszt[endőben]

Simig Péter s. k. (p. h.)

[...]

*A' fölül megirt rendelkezésemhez járúl: hogyha valamelyik gyermekeim közül rendelkezésem meg akarná gátolni és szabni, az azonnal minden nékie hagyott sessiójától elessék; és a' mi az ollyannak általam rendelve vagyon, azzal a' többi testvérjei egyenlő képen osztódjanak. [...]*⁸⁴⁴

Simigh Péter végrendelete, annak alapfilozófiája kivételesnek számít, elüt a korabeli gútai öröklési szokásoktól. A korabeli szokás szerint az ingatlan vagyont a férfi örökösök egyenlően osztották el egymás között, és általában az apa haláláig együtt gazdálkodtak. A leányok ingatlan vagyontárgyként csupán a gyümölcsöskertekből részesültek, ezen felül kiházásítás járt nekik, készpénzt, ruházatot, esetleg állatot kaptak az ősi vagyonból. A Simigh Péter által kialakított öröklési rend a magyarországi német telepesek öröklési szokásaihoz hasonlít. Bizonyára ő is tudatosította azt, hogy a helyi szokásoktól elütő rendelkezései feszültséget válthatnak ki, ezért a végrendelete utóiratában szankciókat helyezett kilátásba, amennyiben a testamentumát valamelyik örököse nem fogadná el. Az érsekség elfogadta a végrendeletet és Simigh János lett a másfél telek használója és néhány évig nyugalom honolt az örökösök között.

Ifjabb Simigh Péter, a legfiatalabb fiú az édesapja halála után néhány hónappal Pannonhalmán beöltözött a bencés rendben, ő az Ányos Péter nevet vette föl. Ismeretlen okból 1806 szeptemberében kilépett a rendből.⁸⁴⁵ Egy 15 évvel később kelt leveléből tudható meg, hogy atyja halála után János bátyja már nem vállalta a további taníttatását. Fölvette az atyja által végrendeletileg ráhagyott összeget, Pestre költözött és fakereskedéssel foglalkozott, innen hívta haza szülővárosába János bátyja, hogy vele együtt gazdálkodjon.

Ennek oka egyrészt az lehetett, hogy biztosítva legyen az ősi vagyon öröklése, ugyanis Simigh János és Józan Ágnes házasságából nem született gyermek. János Péter öccsét 1817-

⁸⁴⁴ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Úriszéki iratok 18. doboz.

⁸⁴⁵ BERKÓ Pál – LEGÁNYI Norbert (szerk.) 1987. 29.

ben hazahívta, és házastársat is biztosított a számára. Amint azt a harmadik fiútestvér, Simigh Ferenc, aki a katonai szolgálatból időközben szintén hazatért, 1819-ben az úriszéknek küldött panaszlevelében írta: „*haza tsalván és Felesége Testvérjét véle el vétettvén, ennek minden atyai és ősi vagyonokat Contractus mellett altol ajánlván, engemet mindenekbül ki rekeszteni törekedik.*” Az történt ugyanis, hogy Simigh Péter elvette az előpatonyi nemes Józan Sándor másik lányát, sógornője húgát, Józan Évát. Ugyanakkor született egy móringlevél, amelynek értelmében a két Simigh testvér közösen gazdálkodik, és Simigh János, vagy annak felesége, Józan Ágnes halála esetén minden ingó vagyonuk Péterre és a jövődöbeli feleségére, Józan Évára száll.⁸⁴⁶

Simigh Ferenc évekkel Péter előtt, 1809-ben tért haza a katonaságtól. Őt is János testvére hívta haza az akkor meghirdetett nemesi fölkelésből, a vármegye által szervezett seregből. Mint levelében tíz évvel később az úriszéknek elpanaszolta „*[...] minden tudtom nélkül haza hivott azon ketsegetéssel hogy véle gazdálkodhatok, melly vissza jövedelemmel leg nagyobb kart szenvedtem, mivel az ippen akkor leginkább várható főlebb menetelemtül a Bátyám által elfogadtattam.*”⁸⁴⁷ Simigh Ferenc, miután a nemesi seregből leszerelt, tíz évig együtt gazdálkodott bátyjával, azonban Péter öccsének hazajövedele után kitört a perlekedés a testvérek között. Ferenc azt nehezményezte, hogy János bátyja cselédként bánik vele, alig ad neki pénzt. Az apja testamentumában számára ígért 1500 forintot sem fizette ki. Sőt, Ferenc az apja végrendeletét is megtámadta az úriszéken, azt állítva, hogy a törvény szerint a katonának a javait a szolgálata alatt gyámság alá veszik, és miután hazatér, megkapja azt. Tehát atyjának nem volt joga rendelkezni az őt illető ősi jussról. Simigh Péter is miután családot alapított, maga kívánt gazdálkodni.

A három Simigh testvér 1820-ban egy írásos egyezséget kötött az úriszék előtt a közös gazdálkodásról és a javak elosztásáról. János, mint egyetlen kijelölt örökös, Péter öccsének átadott egy házrészt a belső telkén és fél telket is átengedett a másfélből, a hozzá tartozó földekkel és rétekkel együtt. Továbbá meghatározott számú állatot is adott neki a gazdálkodás folytatásához. A nyugalom a testvérek között ismét csupán pár évre állt helyre, ekkor a két fiatalabb testvér ismét beadványaival fordult az úriszékhez. Ferenc azért szorgalmazta az elválást és a javainak a kiadását az úriszéktől, mivel bátyja „*mindétig tsak azzal jön elől, hogy ő az örökös, és nékem semmim sincs, holott én még semmiben sem vagyok ki elégetve – nem*

⁸⁴⁶ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár. Úriszéki iratok 16. doboz, valamint a nagylégi római katolikus házassági anyakönyv bejegyzése 1817. november 18. A Csicsay László nagylégi plébános és több tanú jelenlétében íródott móringlevél eredeti példánya megtalálható EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár. Úriszéki iratok 19. doboz.

⁸⁴⁷ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár. Úriszéki iratok 16. doboz.

külömben ruházatomra, és ételemen kívűl, melyet sokszor kell tőle ki zsarolnom semmit sem ád, holott a nélkül nintsen hogy néha néha egyvagykét xrra szükségem nem volna”⁸⁴⁸

Péter azért kérte az úriszéket a korábbi egyezségük fölbontására, mivel úgy érezte, a féltelke kimérésénél és egyéb ingatlanok, valamint az állatállomány átadásánál méltánytalanságok történtek. *„Másfél sessióbból fél Sessiót nékem által engedett, de ugy, hogy magának mind a többséget, mind pedig a jobb részt ki válogatván, azzal, a mit kiszabott, holott fél Hellytül szolgálnom, portiót fizetnem kellett, meg kellett elégednem [...] azután No 10 ökörbül adott kettőt s pedig ollyat, a kit hogyha jó felebaratom két holnap hiizlalása után meg nem vett volna, egy borjút sem vettem volna rajta – 11 darab Tinóbul adott két darabot azis pedig hibakkal megterhelve [...]”*⁸⁴⁹ Az úriszék nem hozott döntést a vitában, Simigh János a haláláig jogilag a birtokában volt az ősi egész teleknek.

Simigh Jánost az 1800-as évek elején szintén többször gútai bírónak választották. Utoljára 1811-ben. Az év végén azonban lemondott arról, valószínűleg nem önszántából, hogy újból bírónak jelöljék. Ezután a lakosság és az önkormányzat részéről számos gazdasági visszaéléssel vádolták meg. Ő is minden vádat visszautasított. Az úriszéket évekig foglalkoztatta az ellene fölhozott vádpontok kivizsgálása. Komoly felelősségre vonásra és kártérítésre soha nem került sor. Bírói posztot ugyan nem töltött be többé, de haláláig tanácsstag, évekig városi gyámatya, és vármegyei töltésbiztos volt. Gyermeektelenül hunyt el az 1831-es kolerajárvány idején. Az 1838. február 5-én tartott úriszék alkalmával, tehát majdnem 7 évvel halála után, még mindig 1046 forint hátramaradást állapítottak meg az 1807 és 1819 közötti számadásaiban.⁸⁵⁰

János a végrendeletében a vagyonának legértékesebb részét, az egész telket, annak haláláig özvegyére, Józan Ágnesre hagyta.⁸⁵¹ A féltelek maradt Péter öccsénél. Ezután újabb, évekig húzódó perlekedés kezdődött az úriszék előtt, mivel Péter kérte a móringlevele értelmében az összes ingó vagyont, valamint az egész telket magának ítélni. Ismét egy időleges egyezség kötött. Józan Ágnes átengedett negyed telket Péter sógorának, tehát $\frac{3}{4}$ - $\frac{3}{4}$ telket bírtak mindketten. Péter azonban továbbra is támadta az özvegy Józan Ágnest, helytelen, hozzá nem értő gazdálkodással, az örökségének elherdálásával vádolta meg. 1836 nyarán szóbeli egyezség alapján az özvegy az általa használt $\frac{3}{4}$ telket is átadta a sógorának,

⁸⁴⁸ Uo.

⁸⁴⁹ Uo.

⁸⁵⁰ Uo.

⁸⁵¹ A végrendelet szövegét lásd a Függelékben a 6. sz. dokumentumot. ŠANR, Krajský súd v Komárne 173. doboz.

azonban nyolc hét elteltével az ismét visszakérte, és vissza is kapta.⁸⁵² Az történt ugyanis, hogy Simigh Péter mindenből kizárta a sógornőjét, még enni sem adott neki, ezért koldulásra kényszerült, ami nagy fölháborodást váltott ki a városban. Egy tanúkihallgatásra is sor került az ügyben, amikor a megkérdezett városlakók beszámoltak arról, hogyan sanyargatta az özvegy sógornőjét Simigh Péter. *„Igen jól tudja hogy az öszve állás nemsoká tartott mert Simig Péter annyira bosszontotta 's nyomoritotta az Özvegyet hogy az a sanyarúságtul és ehségtül egészen el gyengülve úgy hordatta magát házrul házra hol segedelemirt koldult 's egy darabb kenyeret egykét krumplit 's krajczárt is elvett alamisna gyanánt ennyire nyomorgatta Simig Péter az özvegyet a mult ösztül fogva amint gyanithatni azért hogy a végső insigre jusson tehetetlenségre kerülvin vagyona melyet erőszakkal elfoglalt magának kívánt tulajdonítani birtokába maradjon.”* – vallotta az egyik tanú.⁸⁵³ Józan Ágnes az 1837-ben bekövetkezett haláláig bírta a visszakapott telkét.

Az özvegy halála után újabb úriszéki pereskedés következett, amelynek célja az volt, hogy megállapítsák, mi az ősi vagyon, mi a szerzett, és egyáltalán Simigh Jánosnak miben volt joga végrendelkezni és miben nem az uraság jogainak sérelme nélkül. Továbbá mit kaphat meg Simigh Péter örökségként, hiszen az uraság szempontjából a János bátyja magvaszakadási ügye forgott fenn, mely esetben a vagyona az uraságra száll. Az 1838. február 5-én tartott úriszék az ősi egész telken felül bírt fél telket az uraságnak visszaítélte és kimondta, hogy arról szabadon rendelkezhet, bárkinek odaadhatja.⁸⁵⁴ Simigh Péter nem akarta elfogadni a döntést és a vármegyei törvényszékre fellebbezett, onnan azonban visszautalták az ügyet az úriszék hatáskörébe. Az ügyben 1839 novemberében Luchkovich Gábor, az uradalom főügyvédje és Simigh Péter egyezsége kötött. A legfontosabb pontja így hangzott: *„Mivel a végintézet második pontjában nevezett néhai Simig János Péter testvére tőkéletes kielégítése után az általa birt egész telket az uradalom szabad rendelkezése alá hagyta, miszerint a telek az uradalom tulajdonává válván, azt bár kinek kegyelméhez képest által adhatná tekintven azomba N[eme]s Simig Péternek az uradalom eránt folyton bizonyító szoros ragaszkodását, megegyez benne, hogy az uradalom részire hagyott egész teleknek felét, továbbá is úri hatalommal megtarthassa a más felét azomban mátul harmincz nap alatt az uradalom kimetszi, s tulajdonává veszi, még pedig úgy hogy az egész másfél helybül álló Simig féle telek mind külső, mind belső illetőségekbe commasáltatván, ebbül az egy harmadrész pontosan ki fog hasittatni s annak, kire az uradalom a fél telket átruházza által*

⁸⁵² EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár. Úriszéki iratok 16. doboz.

⁸⁵³ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár. Úriszéki iratok 19. doboz.

⁸⁵⁴ ŠANR Krajský súd Komárno, 173. doboz.

*adattatni.*⁸⁵⁵ A megkötött egyezséget még az érseknek is jóvá kellett hagynia, ezért Simigh Péter pár nappal később levelet írt Kopácsy József esztergomi érseknek. Ebben egyrészt kijelentette, hogy lemond a bizonytalan kimenetelű pereskedésről az úriszék által visszaítélt fél telek ügyében, azonban 9 gyermekére való tekintettel, mint „*hű jobbágya*” kérte az egész telket neki ítélni.⁸⁵⁶ Az érsek beleegyezésével az egész telket Simigh Péter kapta, a kimetszett féltelket az uradalom Hyross Ferenc városi jegyzőnek adta. Természetesen a féltelek kimetszése sem ment úriszéki pereskedés nélkül. A per egyik fontos pontja volt, hogy az akolhelyeket hogyan osztják el a jegyző és Simigh Péter. Erről azonban az előző fejezetekben már részletesen szóltam.

A pereskedés az 1840-es évek közepéig folyt. Az 1847-es összeírásban már Simigh Péter és Ferenc bátyja is egész telkesként jelenik meg.⁸⁵⁷ Péteré maradt az ősi egész telek, Ferenc bizonyára a kézhez vett 1500 forintból tudott magának másik telket venni.

Simigh Péter és Józan Éva házasságából tíz gyermek született. Kettőről van tudomásom, hogy gyermekkorban meghalt. A két legfiatalabb fiúgyermekéről, Istvánról és Józsefről születési adataikon kívül nem rendelkezem semmilyen információval, eltűntek Gútáról (17. leszármazási tábla). Simigh Péter tanácstag volt a 1830–1840-es években és vármegyei töltsbiztos, a jobbágyfölszabadítás után bírói posztot is betöltött. Az 1853-as Rendek-féle összeírásban az egyik legnagyobb létszámú háznépével rendelkezett, összesen 17-en laktak együtt.⁸⁵⁸ A Duna sori házban rajta és a feleségén kívül két nős fia alkotta a szűkebb családot. Az idősebbik Péter fiának és feleségének, Szabó Annának egy gyermeke is velük lakott. Ignác fiának ekkor még nem volt gyermeke. A szűkebb család tehát 7 tagból állt. A cselédséget három család alkotta, gyerekekkel együtt 10 fő.

Simigh Péter felesége 1856-ban, ő pedig 1864-ben özvegyen hunyt el. Az 1869-es népszámlálás ívein Simigh Péterrel korábban együtt lakó két fiát külön lakóházakban és külön gazdaságokban találjuk. Simigh Ignác maradt a szülői telken a lakóházban, amely az összeíróív alapján 2 szobából egy konyhából állt, továbbá tartozott a gazdasághoz egy pince, egy istálló és 2 akol. Simigh Ignác feleségével és 7 gyermekével lakott itt, továbbá egy nőtlen szolga tartozott a háztartáshoz. Az állatállománya 8 ló, 6 tehén, 4 ökör, valamint 8 sertés.

Ifjabb Simigh Péter a városközpontban, a Templom soron lakott, lakóháza négy helyiségből állt, 2 szoba, egy kamra, egy konyha, és a telken még volt 2 istálló is. Feleségével és négy gyermekével lakott itt. Az esetükben nem szerepel semmilyen cselédszemélyzet az

⁸⁵⁵ Uo.

⁸⁵⁶ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár. Úriszéki iratok 15. doboz.

⁸⁵⁷ EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár. Urbéri ügyek E/65.

⁸⁵⁸ Lásd a Képmellékletben.

íven, pedig az állatállományuk nagysága is megkövetelte az idegen munkaerőt, talán a cselédség nem lakott náluk, vagy kimaradt az összeírásból. Az állatállományában a felnőtt állatok száma hasonló volt, mint az öccse esetében, azonban nála jelentős volt a növendék állatok mennyisége is. Volt 8 ló, 3 csikó, 6 tehén, 4 ökör, 5 borjú és 5 sertés az udvarában.

Az 1891-ben hitelesített telekkönyv szerint *Esküdt* Simigh Péternek négy belső telke is volt, egy a városban, kettő Seregakolban, egy pedig Órtényben. Ezen kívül szántóföldek, rétek, erdők, kertek szerte a határban. Összterülete meghaladta 181 magyar holdat.⁸⁵⁹

Öccsének, Simigh Ignác *esküdtnek* öt belső telket írtak be a telekkönyvbe. Neki is többféle művelési ágba sorolt földjei feküdtek szerte a határban, azonban nem érte el az összterületük a Simig Péter által bírt földek nagyságát. Az ő esetében az össz mennyiség 128 magyar holdat tett ki.⁸⁶⁰

Mindketten a vagyonuk után magas adót fizető gútai polgárok közé tartoztak, így mint *virilisták* tagjai voltak a képviselő-testületnek. Ha végigpillantunk 1886-ban Gúta mezőváros; valójában jogilag, hivatalosan már nagyközség; képviselőinek a névsorán, azt látjuk, a legtöbbben olyan családokból kerültek ki, akik egy-két generációval, sőt 100 évvel korábban is adták a város vezetését. A bíró Simigh Ignác volt, öccse, Péter is tagja volt a testületnek. Itt volt a Szabó család két tagja, a Borka család is képviseltette magát. A Gőgh családból Gőgh Márton és az unokaöccse, Gőgh Simon volt tagja a testületnek.⁸⁶¹

⁸⁵⁹ ŠANR Krajský súd Komárno, 172. doboz.

⁸⁶⁰ Uo.

⁸⁶¹ GVH Irattára, *A községi képviselőtestület közgyűlési jegyzőkönyve 1886–1888.*

Összefoglalás

Disszertációmban több évtizedes kutatómunka eredményei alapján a szülővárosom, Gúta 18–19. századi társadalmát mutattam be. Elsősorban levéltári forrásokra támaszkodva kvantitatív és kvalitatív módszerekkel igyekeztem a mezővárosban lejátszódott, társadalmi, demográfiai, gazdasági folyamatokat bemutatni az 1768-as úrbérrendezéstől 1870-ig, az első hivatalos magyar népszámlálásig. Az időhatárok kiválasztásában elsősorban a forrásadottságok, az időszakot jellemző viszonylagos forrásbőség játszott szerepet. A levéltári források közül a közigazgatás és a gazdaságirányítás iratanyagai mellett az egyházi forrásokat is fölhasználtam, az anyakönyveket és az egyházlátogatási jegyzőkönyveket. A teljességre törekedtem, a jelenségeket a mintavételek helyett a teljes idősorok figyelembevételével elemeztem. A téma alapvetően makroszintű megközelítése mellett több mikrotörténelmi elem, a családfakutatás és életutak bemutatása is megjelenik a munkámban.

Gútán és tágabb környezetében nem folyt rendszeres, mélyreható néprajzi kutatás, népi kultúrája nagyrészt föltáratlan. Az Árpád-korból származó település történetének szisztematikus földerítése, megismerése is csupán az utóbbi időben kezdődött meg. A magyar néprajztudomány Gúta népességét a táji tagolódás szempontjából a közigazgatási földrajzi tájegységek alapján sorolja be a kisalföldi, Komárom megyei, vagy csallóközi kategóriákba. A népi kulturális jegyek alapján, a török korban a hódoltság peremvidékét alkotó területen lejátszódott hadi események, migrációs mozgások miatt, a Kisalföld összetett, töredezett néprajzi, nyelvjárási képébe illeszkedik. Rokon vonásokat leginkább a Vág mente néhány településével, valamint a Vág és a Garam közötti falvakkal mutat, ahonnan lakosságának egy része származott. Nagy kiterjedésű határával és többes lélekszámú településmagjával szembenően különbözik a csallóközi Főtáj aprófalvas településhálózatától. Az újabban végzett számítógépes klaszteranalízis, amely a Magyar Néprajzi Atlasz adataira támaszkodik, kulturális különbségeket is kimutatott a két szomszédos terület népessége között. A 16. századtól a birtokában lévő mezővárosi kiváltságos jogállásából következően erős „mi” tudattal rendelkező közösség alakult ki a településen, amelynek különállását, belső kohézióját csak fokozta a földesúrral, az esztergomi érsekséggel szemben a kiváltságok megtartásáért és a környékbeli puszták megszerzéséért folytatott évszázados küzdelem.

A település 1848-ig a jobbágyfölszabadításig az esztergomi érsek mezővárosa volt. A város lakossága a vizsgált időszakban csaknem homogén magyar nemzetiségű, római katolikus vallású, ehhez járult a csekély számú cigány népesség. A zsidó vallásúak letelepedését hosszú ideig tiltották, csupán az 1840-es évek jogkiterjesztő törvényei nyomán

jelentek meg a városban. Rendi szempontból csaknem kizárólag a nem nemesekhez, a jobbágysághoz tartozók alkották a lakosságot. A nemesek aránya pár százalékot ért el csupán a városban, ezek egy része is bevándorolt értelmiségi, pap és iparos. A földesúri joghatóság alatt álló mezőváros jobbágy népessége a nagy kiterjedésű mocsaras határának ökológiai adottságait kihasználva elsősorban állattartásból, rétgazdálkodásból, halászatból, gyümölcsstermesztésből tartotta fenn magát. Gabonatermesztést nagyrészt a környező pusztákon folytatott. A hagyományos ártéri gazdálkodás egyes elemei tovább éltek, annak ellenére, hogy a vizsgált időszakban már jelentős árvízmentesítési munkálatok folytak.

A vizsgált időszakot a jobbágyfölszabadításig, a meglévő mezővárosi kiváltságok ellenére, az úrbéri viszonyok megmerevedése, a jobbágyság szigorúbb, kötöttebb rendszere jellemezte, amely korlátozta a paraszti fejlődést. A puszták fokozatosan a földesúr kezelésébe kerültek, majorságok jöttek létre az egykor gútaiak által bérelt földterületeken. A társadalom differenciálódása fölgyorsult, erőteljes zselléresedés folyamata zajlott le. Az 1768-ban végrehajtott úrbérrendezés során a telekátlag Gútán 0,40 volt ez az országos átlagnál kisebb, amely fél telek körül volt. A 283 adózó jobbágy családfő közül, mindössze 66 rendelkezett fél teleknél nagyobbval. A feudalizmus végén 1847-ben a gútai telekátlag mindössze 0,25 volt.

A parasztság mezőgazdasági létalapjának szűkülésével párhuzamosan egy folyamatos népességnövekedés is zajlott. A születésszabályozás ismeretlen volt a mezőváros társadalmában, a lakosság létszámának növekedését csupán a visszatérő járványok és éhínségek zavarták. Az egy házasságra jutó születések száma 4-5 között ingadozott az egész vizsgált több mint 100 évben. A társadalmat népesedési tekintetben a változatlanság jellemezte. A természetes szaporodásban nagyobb törést csak az 1831-es és 1849-es kolerajárványok okoztak. A lakosságra jellemző volt a kelet-európai háztartás-keletkezési modell, a korai házasság és a szinte kötelező házasságban élés szokása. Ez az özvegyek gyakori újjaházasodását eredményezte. Az anyakönyvek elemzése azt mutatja, hogy Gúta nem tekinthető szigorúan endogám településnek, a vizsgált bő száz év alatt a mindkét nembeli házасulók közül minden tizenegyedik nem gútai volt. A 10 év alatti gyermekek körében észlelt 50 százalékot meghaladó elhalálozási arányt ellensúlyozni tudta a végig nagyon magas, 48 ezrelék körüli születési arányszám. A népesség korfájára a piramis alakzat, a fiatal átlagéletkor volt a jellemző. A 0–19 évesek a felét, a 20–59 év közöttiek a 45 százalékát tették ki a lakosságnak. A vizsgált időszakban a lakosság száma az 1768-as adatok alapján becsült 3000 főről az 1869-es népszámláláskor kimutatott 5824-re emelkedett.

A keresztkomaság vizsgálata kimutatta, hogy a 18. század utolsó harmadában néhány népszerű keresztszülő külön csoportot alkotott a csupán néhány alkalommal szereplő

keresztstülők mellett. A stülők gyakran magasabb státuszú patrónust kerestek a gyermeküknek, rangot jelentett, ha vagyonosabb személy, vagy értelmiségi vállalta a koma szerepet. A 19. század első felében a stülőkkel egyenrangú keresztstülők szerepeltetése vált általánossá, és minden gyermeküknek igyekeztek azonos komákat választani.

A parasztföldek szűkülése és a gyors népességnövekedés mellett a fiúági öröklési rend is hozzájárult a zselléresedés folyamatához, a jobbágytelkek szétaprózódásához. Gúta társadalma a kedvezőtlen, elszegényedés felé vezető folyamatokra többféle választ igyekezett adni. Egyik lehetséges válasz volt a háztartások szerkezetében bekövetkezett változás. A vizsgált időszakban megfigyelhető a háztartások bonyolultabbá válása, a többcsaládos háztartások arányának növekedése. Országos összehasonlításban a II. József császár idejében végrehajtott népszámláláskor a település a túlnyomórészt egyszerű családok háztartásszerkezetű kategóriába tartozott. A vizsgált időszak végén, 1869-ben a többcsaládos háztartások aránya országosan csupán 14 százalék volt, ezekben élt a népesség 22,8%-a. Gútán ugyanakkor ezek az arányok több mint a duplája voltak a magyarországi átlagnak, 30,77% és 45,92 százalék. A bonyolult háztartásszerkezet elsősorban a földdel rendelkező családokra volt jellemző, ezekben volt megfigyelhető a rokon családok együttgazdálkodása, együttlakása. Ezzel igyekeztek a családtagok státuszát megőrizni, a zsellérsorba süllyedésüket vagy az elvándorlásukat megakadályozni. A házasságkötési stratégiák változatos formái is az elszegényedés ellen hatottak. A rokonházasságok, a levirátus, sororatus és a mostohatestvérek közötti házasságok jelentős száma is mind a birtokfölaprózódás elkerülését, a vagyon és a családi munkaerő egyben tartását szolgálta. A családi közösségeket összetartó erőkkel és kapcsolatokkal szemben ellenkező folyamatok indultak el a jobbágyfölszabadítás után. A 19. század végére vált intenzívvé a külterületi lakott helyek szaporodása, az egykori állatteltető szállások helyén, és a gyümölcsöskertekben létrejött tanyák igyekeztek létalapot nyújtani, a saját gazdaság létrehozásának lehetőségét megteremteni a túlnépesedett községből kiszoruló fiatal házaspárok számára.

A mezőváros lakosságának kollektíve adott válasza a kedvezőtlen folyamatokra az érsekséggel szemben a puszták birtoklásáért, a vélt és valós előjogokért folytatott per volt. A gyakran erőszakos cselekményekbe, nyílt lázadásokba, földfoglalásokba torkolló, földért folytatott elkeseredett harc a jobbágyság eltörlése után új erőre kapott. Ekkor már az volt a kérdés, hogy az úrbér eltörlése után milyen és mennyi földnek válnak a birtokosává az egyes jobbágycsaládok, mennyi legelőt, erdőt kapnak a megszerzett telkükhöz. A „gútai nemzet” azonban mind a jog útvesztőjében, mind a nyílt erőszak terén vesztesre volt ítélve. A puszták tulajdonjogát megőrizte az érsekség, a szabad halászat, kocsmatartás jogát sem tudta

erőszakos foglalásokkal, vagy a régi szokásjogra hivatkozva kivívni. A vereség oka elsősorban az abszolutizmus korában meghozott, a jobbágyság évszázados bonyolult rendszerének lebontását szolgáló szűkkeblű jogszabályokban keresendő. Az érsekség is mereven ragaszkodott hozzá, hogy csak a legszűkebben értelmezett jobbágyföld kerüljön a parasztság kezére. A mezőváros társadalma is megosztott volt a kérdésben, ami talán első pillantásra meglepő egy homogén magyar, római katolikus paraszti közösségen belül. A város szűk vagyonosabb rétege, amely az önkormányzat vezetésében túlprezentált volt, nem vállalta a földesúrral szembeni harcot, vagyona elvesztésének kockázatát. A város lakosságának jelentős része a szabad parasztság, a kapitalizmus világába földnélküli zsellérként, napszámosként volt kénytelen belépni. Szülővárosom lakosságáról az egykori földesúrral szemben mutatott rendkívül heves és kitartó ellenállása okán alakult ki a korabeli irodalomban és a közbeszédben az állandóan lázadó és pereskedő közösség képe. A földért folytatott küzdelem során magasfokú önszerveződési és politikai érdekérvényesítő formákat (petíciók, népgyűlések, küldöttségek, panaszlevelek, beadványok, stb.) alakított ki.

Szabó István, a magyar parasztság történetének legjobb ismerője írja, hogy a jobbágyság felszabadítása meghozta a parasztság mozgási szabadságát, gazdasági önállóságra tett szert, a szabad piacgazdaságban azonban magára maradt. A társadalmi fölszabadítást nem kísérték hathatós gazdasági reformok, elmaradt a széleskörű földreform. Viselnie kellett a kibontakozó kapitalista verseny keserű következményeit. Ebbe a szabad küzdelembe különösen a birtoktalan tömeg, a cselédség, zsellérség lépett hatalmas hátránnyal, akiknek növekvő tömege egyre fokozta a társadalmi feszültségeket. Gúta esetében, amelynek népénél a születésszabályozás csak a 20. század közepén jelent meg, a gyors szaporodás csak növelte a nyomorúságot. Ez a növekvő társadalmi feszültség alapozta meg a huszadik századi agrárproletár és kommunista mozgalmakat a településen.

Az érseki mezőváros önkormányzata, amely nemcsak az együttélés belső rendjét szabályozta, hanem jelentős gazdasági irányítószerepe volt, igazságszolgáltatási feladatokat is ellátott, valamint a megye által közvetített állami feladatokat is végezte. A földesúr az önkormányzatra úgy tekintett, mint az uradalom gazdálkodását, vezetését elősegítő szervezeti egységre. Ezért igyekezett a város vezetésének választását kézben tartani, a céljait elősegítő személyeket juttatni pozíciókba. A város vezetésében a vagyonosabb gazdák jutottak elsősorban szerephez, családi, rokoni kapcsolatokkal átszőtt szűk réteg tartotta a kezében az irányítást. Ezek a körülmények gyakran lehetővé tették a despota szellem és a korrupció eluralkodását az önkormányzatban. Az uradalmi és megyei gazdasági ellenőrök is számos esetben rámutattak a gazdasági visszaélésekre és a pazarlásra a gazdálkodásban, a helyzet

azonban évtizedeken keresztül nem javult, a felelősök sem anyagi, sem erkölcsi büntetést nem kaptak, általában a közigazgatási pozíciójukat is megőrizték. A város lakosságának szegényebb többsége szinte állandó harcban állt a város vezetőivel, folyamatosan panaszlevelek áradata indult a földesúr és a megye, majd a bécsi udvar felé, melyekben visszaélésekkel vádolták az előjárókat. A belső konfliktusokban az érseki uradalom irányítói azonban többnyire az általuk pozíciókba helyezett megvádolt személyek mellett foglaltak állást, eltussolták az ügyeket, vagy évekig, évtizedekig elhúzták az igazi felelősségre vonást. A zajongó, szegényebbekből álló többség néhány alkalommal, kihasználva a belpolitikai helyzetet, rövid időre átvette a város vezetését. A lázadás minden esetben vereséggel végződött és a régi rend, az előző városvezetés állt helyre. A kiegyezés után a polgári fejlődés útjára lépett országban, a közigazgatás átalakítása során, Gúta nem tudta megerősíteni önkormányzatát, a mezővárosi keret megszűnése után a nagyközség kategóriába sorolták, nem sikerült kivívnia a rendezett tanácsú városi státuszt.

Az önkormányzat irányította a helyi oktatás megszervezését is, amely csak elemi szinten volt jelen a városban. Az iskolának elsősorban a vallás- és erkölcsoktatás terén betöltött szerepét hangsúlyozták, nem járult hozzá a társadalmi mobilitáshoz. A gútai családok gyermekei a legritkább esetben tudtak a tanulás révén kitörni a jobbágysorból. Két személynél tudtam kimutatni a vizsgált időszakban a papi rendbe emelkedést, amelyben az oktatásnak döntő szerepe volt.

A munkámban ismertetett családtörténetek, életutak hozzájárulnak a vizsgált időszakban lezajlott társadalmi folyamatok jobb megismeréséhez. Kirajzolódik egy néhány családból álló szűk vagyonosodó rétegnek a képe, amely folyamatosan, generációkon átívelően a kezében tartotta a város vezetését. Mellettük létezett egy többség, amely szinte vallásos fanatizmussal küzdött vélt és valós előjogaiért, és a földért, a lakosság létalapjáért. A családi életutaknál is megfigyelhető a pauperizáció folyamata, amely jellemezte Gúta társadalmát. A mikrotörténelmi részek közelebb hozzák, jobban megismerhetővé teszik a 18. században élt gútai embereket.

Függelék

A dokumentumok átírásáról és közléséről

A közölt dokumentumok időrendben követik egymást, arab sorszámmal megjelölve. A sorszámot az általam készített rövid regesztum követi, amely megjelöli a közölt dokumentum keletkezésének helyét és idejét. A regesztum további részében néhány mondat erejéig értékelés és minősítés nélkül tájékoztatást nyújt a közölt dokumentum tartalmáról.

A források teljes szövegének közlésére törekedtem. Ahol erre terjedelmi vagy tartalmi okokból nem kerülhetett sor, részleges közlést alkalmaztam, a kihagyásokat szögletes zárójellel [...] jelöltem.

A latinból fordított szövegek esetében az eredeti szövegben szereplő személy- és földrajzi neveket betűhíven, dőlt betűvel kiemelem. A hiányzó szavakat szögletes zárójelben írom, ugyancsak szögletes zárójelben vannak a rövidítések feloldásai. Amennyiben szükséges magyarázat beszúrása egyenesen a szövegbe, az zárójelben, dőlt betűvel szerepel. A vegyes latin-magyar közlés esetén az eredeti latin szöveg után dőlten szedve szerepel a magyar nyelvű fordítás.

A magyar nyelvű szövegek esetében a szó- és betűhív közlésre törekedtem. A helyesírási pontatlanságokat és következetlenségeket sem korrigáltam, csupán a nyilvánvaló elírásokat javítottam ki. Hasonlóképpen a központosáson is csak akkor változtattam, ha az eredeti forma a szöveg megértésében zavart okozott volna. A bizonytalan fordításokat, zavaros értelmű részeket, szavakat, illetve az egyéb feltűnő hibákat [?] jellel láttam el. A betűhív közlés, az egykori íráskészítők bizonytalanságainak, esetlegességeinek közzététele a nyelvtörténet, a művelődéstörténet és a nyelvjárástörténet számára is tanulságokat szolgáltathat.

A táblázatokban az áttekinthetőbb közlés miatt több átalakítást, de elsősorban kihagyásokat kellett alkalmaznom. A N° 1 táblázat és az 1800-as kamarai összeírás fejlécét, a benne található latin szavakat és rövidítéseket magyarra fordítottam. Az 1800-as kamarai táblázatból helyhiány miatt kimaradtak a vallásra és nemzetiségre utaló oszlopok. Mindkét táblázatból kimaradtak a gazdák állatállományára vonatkozó adatok és még néhány kevésbé fontos rovat. Az úrbéri tabellában is csak a teleknagyságra vonatkozó adatokat közlöm.

A dokumentum szövege után az irat típusát (tisztázat, fogalmazvány, másolat) adom meg, majd minden esetben az irat lelőhelyét megjelölő jelzet követi. Az eredetileg latin szövegek esetében feltüntetem a fordító, Darvas Mátyás nevét.

1.

1768. A Mária Terézia királyné által elrendelt országos úrbérrendezés alkalmával a *guttai* úrbéres lakosság név szerinti összeírása, valamint az összeírók által a gazdálkodásról tett megjegyzések.

Conscriptio Urbarialis Oppidi Gutta N° 1 *Gutta mezőváros urbéri összeírása N° 1*

Nomina Colonomum <i>A jobbágyok neve</i>		Fili Fiaik	Sessio qualis <i>Milyen jobbágytelek</i>	Capacitas Intravillana Metret. Posenien. <i>Falun belüli terület (Pozs. m.)</i>	Agri Metret Poson. <i>Földek (Pozs. m.)</i>		Prata Falcator(um) <i>Rétek (kaszás)</i>			Pomarium <i>Gyümölcsös</i>		Canabet. <i>Kenderföld</i>
					Post Sessionem ad Calcatur. Una. <i>Telek után egyenymásos</i>	Extirpatitii Irtásos	Post Sessionem Telek mögött	Expirpatitia Irtásos	Cordum. Sarjús	Numerus Száma	Product Foeni currus <i>Hány szeker szénát terem</i>	Metre Poson. Pozsonyi m.
Jun. Fran.	Simik	1	1/2	1	—	—	15	—	—	1	—	3/4
Fran.	Németh	2	1/4	1/8	—	—	3	—	—	2	—	3/4
Jun. Fr.	Németh	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Joan.	Németh	—	1/4	1/2	—	—	2	—	—	1	—	—
Andr.	Németh	5	1/2	1/2	1	—	15	—	—	1	—	1/2
Fran.	Dobcsányi	2	1/4	3/4	—	—	4	—	—	1	—	1
Geor.	Madarász	1	1/4	1/2	—	—	4	—	—	1	—	1
Joan.	Bognár	1	1/2	1/2	4	—	8	—	—	—	—	—
Steph.	Névery	2	1/2	1/2	1 1/2	—	15	—	—	1	—	1 1/2
Joan.	Harcza	2	1/4	1	—	—	5	—	—	—	—	3/4
Steph.	Madarász	2	1/4	1	—	—	5	—	—	—	—	3/4
Joan.	Tóth	1	1/2	1	—	—	8	—	—	2	—	1
Mar.	Szénásy	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Fran.	Szénásy	—	1	1 1/2	3	—	30	—	—	2	—	1 1/2
Steph.	Szénásy	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Geor.	Madarász	1	1	1	8	—	30	—	—	2	—	1 1/2
Steph.	Tóth	2	1/2	1	4	—	15	—	—	2	—	1
Joan.	Molnár	2	1/2	1	2 1/2	—	15	—	—	1	—	1
Steph.	Molnár	—	1/2	1/2	4	—	15	—	—	—	—	1

Steph.	Szénásy	}	—	1/2	[1/2]	4	—	15	—	—	—	—	1
Laur.	Szövő	}	—	1/2	[1/2]	4	—	15	—	—	—	—	1
Fran.	Tóth		—	1	3/4	8	—	30	—	—	1	—	1 1/2
Steph.	Szabó		—	1	1	4 1/2	—	30	—	—	1	—	1 1/2
Joseph	Kondé	}	—	1/2	[1]	4	—	15	—	—	2	—	3/4
Petrus	Kondé	}	—			—	—	—	—	—	—	—	—
Joan.	Kondé	}	1	1/2	[—]	4	—	15	—	—	1	—	3/4
Fran.	Tóth		1	1	1	3	—	30	—	—	1	—	1 1/2
Jun. Joa.	Kondé		—	1	1	8	—	30	—	—	1	—	1 1/2
Joseph	Németh		3	1/2	1/2	4	—	15	—	—	1	—	3/4
Marti.	Németh		3	1/2	1/2	4	—	15	—	—	—	—	3/4
Mich.	Domonkos		—	1/2	1/4	2 1/2	—	15	—	—	1	—	3/4
Steph.	Domonkos		—	1/2	[1/4]	—	—	—	—	—	—	—	—
Steph.	Ludas		—		[1/4]	2 1/2	—	15	—	—	1	—	3/4
Joseph.	Szénásy		1	1	3/4	4 1/2	—	30	—	—	—	—	1 1/2
Fran.	Németh	}	—	—	[1 1/2]	8	—	30	—	—	—	—	1 1/2
Rl. Fr.	Németh	}	1	1	[1 1/2]	—	—	—	—	—	1	—	—
Fran.	Varga		2	1	3/4	8	—	30	—	—	2	—	1 1/2
Nicol.	Anda		1	1/2	1/4	4	—	15	—	—	1	—	3/4
Joseph.	Anda		2	1/2	1/4	4	—	15	—	—	—	—	3/4
Fran.	Szarka		—	1	1/2	8	—	30	—	—	2	—	1 1/2
Joan.	Tóth		2	1	1/2	4 1/2	—	30	—	—	—	—	1 1/2
Georg.	Nagy		3	1/2	1	2 1/2	—	15	—	—	1	—	3/4
Rl. Geor.	Gyáffrás		2	1/2	1	4	—	15	—	—	1	—	3/4
Fran.	Kondé		—	1/2	1	4	—	15	—	—	1	—	3/4
Fran.	Németh		2	1	2	8	—	30	—	—	—	—	1 1/2
Andr.	Forgács		1	1	1 1/2	8	—	30	—	—	—	—	1 1/2
Joan.	Varga		2	1	2	8	—	30	—	—	1	—	1 1/2
Fran.	Simék		1	1	2	8	—	30	—	—	1	—	1 1/2
Laur.	Szabo		1	1	2	8	—	30	—	—	2	—	1 1/2
Steph.	Névery		1	1/2	[2]	4	—	15	—	—	1	—	3/4
Joan.	Névery		1	1/2	[2]	4	—	15	—	—	—	—	3/4
Steph.	Fördös		3	1/2	[2]	4	—	15	—	—	1	—	3/4
Fran.	Fördös		3	1/2	[2]	4	—	15	—	—	1	—	3/4
Fran.	Pállffy		—	1	2	8	—	30	—	—	2	—	1 1/2
Anton.	Bagitta		3	1	[1 1/2]	8	—	30	—	—	1	—	1 1/2
Joan.	Bagitta		3			—	—	—	—	—	—	—	—
Steph.	Szabó		1	1/2	[1 1/2]	4	—	15	—	—	1	—	3/4
Mich.	Szabó		1	1/2	[1 1/2]	4	—	15	—	—	1	—	3/4
Mar.	Varga		—	1/2	1 1/4	4	—	15	—	—	—	—	3/4
Joan.	Samu		2	1/2	[1 1/4]	4	—	15	—	—	1	—	3/4
Steph.	Samu		2	1/2	[1 1/4]	4	—	15	—	—	—	—	3/4
Steph.	Nagy		2	1	1 1/4	8	—	30	—	—	2	—	1 1/2
Joan.	Molnár		1	1	1 1/4	8	—	30	—	—	1	—	1 1/2

Joan.	Horváth	3	1	2	8	—	30	—	—	2	—	1 1/2
Paul.	Gulás	1	1	1	8	—	30	—	—	—	—	1 1/2
Steph.	Molnár	3	1	1 1/2	8	—	30	—	—	1	—	1 1/2
Fran.	Molnár	1		—	—	—	—	—	—	—	—	—
Joan.	Szorád	3	1/4	1/2	2	—	7 1/2	—	—	1	—	1/4
Fran.	Lakatos	1	1/4	1/2	2	—	7 1/2	—	—	—	—	1/4
Joan.	Mátyásy	—	1/2	—	4	—	15	—	—	1	—	3/4
Geor.	Szabó	—	1	1 1/4	8	—	30	—	—	2	—	1 1/2
Mathi.	Mészáros	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Fran.	Mészáros	1	1	2	8	—	30	—	—	2	—	1 1/2
Steph.	Mészáros	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Joan.	Kürthy	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Geor.	Kürthy	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Emer.	Kürthy	—	1	2	8	—	30	—	—	—	—	1 1/2
Steph.	Kürthy	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Steph.	Czödör	1	1/2	1 1/2	4	—	15	—	—	1	—	3/4
Fran.	Takáts	—	1/2	1 1/2	4	—	15	—	—	1	—	3/4
Steph.	Fördös	2	3/4	[2]	6	—	22 1/2	—	—	1	—	1
Joan.	Fördös	1			—	—	—	—	—	—	—	—
Joan.	Arbitrovics	5	1/4	—	2	—	7 1/2	—	—	—	—	1/2
Joseph.	Angyal	3	1/2	—	4	—	15	—	—	1	—	3/4
Paul.	Angyal	1	1/2	[2]	—	—	—	—	—	—	—	—
Emer.	Angyal	1			4	—	15	—	—	1	—	3/4
Jun. Fr.	Kürthy	1	1/2	2	4	—	15	—	—	1	—	3/4
Joseph.	Kürthy	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Sen. Fr.	Kürthy	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Joan.	Kiss	—	1/2	—	4	—	15	—	—	1	—	3/4
Petr.	Fitos	3	1/2	[2]	4	—	15	—	—	1	—	3/4
Fran.	Fitos	—	1/2		4	—	15	—	—	—	—	3/4
Mich.	Kruxa	—	1	2	8	—	30	—	—	—	—	1 1/2
Steph.	Ollé	2	1/2	1/2	4	—	15	—	—	1	—	3/4
Steph.	Molnár	2	1	1/2	8	—	30	—	—	—	—	1 1/2
Steph.	Hencz	1	1/2	1/2	4	—	15	—	—	1	—	3/4
Mar.	Szénásy	3	1	2	4	—	30	—	—	—	—	1 1/2
Albert.	Fördös	2	1	1/2	8	—	30	—	—	—	—	1 1/2
Steph.	Takács	4	1	1/2	8	—	30	—	—	1	—	1 1/2
Joan.	Szabó	1	1	2 1/2	8	—	30	—	—	1	—	1 1/2
Steph.	Gög	2	1	2 1/2	8	—	30	—	—	—	—	1 1/2
Steph.	Vajda	1	1	2	8	—	30	—	—	1	—	1 1/2
N. Fran.	Szabó	3	1	2	8	—	30	—	—	4	—	1 1/2
Adam.	Csete	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Mich.	Csete	—	1	2	8	—	30	—	—	2	—	1 1/2
Joseph.	Csete	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Geor.	Csizmadia	2	1	2	8	—	30	—	—	1	—	1 1/2

Fran.	Göög	1	1	2	8	—	30	—	—	1	—	1 1/2
Mich.	Tánczos	3	1	1/4	8	—	30	—	—	1	—	1 1/2
Steph.	Tánczos	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Step.	Tóth	2	1	1/2	8	—	30	—	—	1	—	1 1/2
N. Jun.	Szabó	1	1	1/4	8	—	30	—	—	—	—	1 1/2
Fr.	Kiss	—	1/2	—	4	—	15	—	—	1	—	3/4
Nicol.	Ferencz	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Mich.	Takács	1	1	1/4	6	—	30	—	—	1	—	1 1/2
Rl. Fr.	Szabó	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Joan.	Balogh	1	1	1/4	8	—	30	—	—	1	—	1 1/2
Andr.	Vajda	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Steph.	Vajda	—	1	1/4	8	—	30	—	—	—	—	1 1/2
Joan.	Vajda	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Mar.	Horváth	1	1/2	1/4	4	—	15	—	—	1	—	3/4
Alex.	Nagy	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Fran.	Nagy	—	1	1/4	8	—	30	—	—	1	—	1 1/2
Mar.	Nagy	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Joan	Pap	—	1/4	—	—	—	8	—	—	—	—	1
Steph.	Nagy	2	1/2	—	2	—	15	—	—	—	—	3/4
Rl. Andr.	Szabó	2	1/2	1/2	4	—	15	—	—	1	—	3/4
Steph.	Szabó	1	1/2	1/2	4	—	15	—	—	—	—	3/4
Jun. Fran.	Szabó	—	1/4	1/8	2	—	7 1/2	—	—	1	—	1/4
Fran.	Molnár	2	1	1/2	3	—	30	—	—	—	—	1 1/2
Steph.	Molnár	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Anto.	Szabó	2	1	1/2	4 1/2	—	30	—	—	—	—	1 1/2
Joan.	Horváth	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Rl. Joan.	Tóth	3	1/2	1/2	4	—	15	—	—	1	—	3/4
Fran.	Nagy	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Gregor.	Nagy	3	1	1	8	—	30	—	—	1	—	1 1/2
Joan.	Gróff	—	1/4	—	—	—	10	—	—	—	—	3/4
Steph.	Fitos	1	1/4	1/2	—	—	6	—	—	—	—	1 1/2
Steph.	Kelemen	1	1/2	1/2	4	—	15	—	—	1	—	1 1/2
Mar.	Csizmadia	2	1	1	2 1/2	—	15	—	—	1	—	3/4
Steph.	Csizmadia	2	—	—	2 1/2	—	15	—	—	—	—	3/4
Steph.	Csente	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Mich.	Csente	—	1	2	8	—	30	—	—	—	—	1 1/2
Steph.	Szabó	5	1/2	1/2	4	—	15	—	—	—	—	3/4
Rl. Petr.	Németh	3	1	1 1/2	8	—	30	—	—	1	—	1 1/2
Steph.	Baráth	—	1/2	1/4	2	—	15	—	—	1	—	3/4
Mar.	Telekes	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Sen. Fran.	Szabó	1	3/4	3/4	2	—	22 1/2	—	—	—	—	1 1/2
Alex.	Szabó	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Steph.	Bondor	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Fran.	Bondor	}	1	1	[1 1/2]	4	—	30	—	—	2	—	1 1/2
Joan.	Bondor	}	—	—	[1 1/2]	—	—	—	—	—	—	—	—
Laur.	Kiss		1	1/4	1/4	3	—	4	—	—	—	—	1
Fran.	Balogh		1	1/2	1/4	4 1/2	—	15	—	—	1	—	1
Mar.	Forró		4	1	1	8	—	30	—	—	—	—	1 1/2
Fran.	Molnár		5	1/2	[1/2]	4	—	15	—	—	—	—	3/4
Joan.	Molnár		2	1/2	[1/2]	4	—	15	—	—	—	—	3/4
Steph.	Rácz		3	1	1	8	—	30	—	—	—	—	1 1/2
Steph.	Bucsay		2	1/2	1/2	4	—	15	—	—	—	—	3/4
Andr.	Takács		1	1/2	1/2	4	—	15	—	—	—	—	3/4
Joan.	Varga		1	1	1/2	8	—	30	—	—	1	—	1 1/2
Andr.	Németh		2	1	1	8	—	30	—	—	—	—	1 1/2
Mar.	Sipos	}	1	1	[1]	—	—	—	—	—	—	—	—
Paul.	Szabó	}	3		[1]	8	—	30	—	—	2	—	1 1/2
Fran.	Németh		3	1	1	8	—	30	—	—	1	—	1 1/2
Rl. Pau.	Balogh		4	1/2	[1 1/2]	4	—	15	—	—	—	—	3/4
Andr.	Kele		3	1/2	[1 1/2]	4	—	15	—	—	1	—	3/4
Steph.	Góg		3	1/2	1/8	4	—	15	—	—	1	—	3/4
Steph.	Dócza	}	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Joseph.	Dócza	}	2	1/2	—	6	—	15	—	—	1	—	1 1/2
Emer.	Fördös	}	—	—	[—]	—	—	—	—	—	—	—	—
Steph.	Fördös	}	—	1	[1]	8	—	30	—	—	1	—	1 1/2
Fran.	Fördös		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Joan.	Czödör		2	1	1	8	—	30	—	—	—	—	1 1/2
Joan.	Kukoricza		1	1/2	[1]	4	—	15	—	—	—	—	3/4
Joan.	Bodor		1	1/2	[1]	3	—	15	—	—	—	—	3/4
Steph.	Nagy		1	1/2		4	—	15	—	—	1	—	3/4
Fran.	Nagy		1	1/2	1/2	4	—	15	—	—	1	—	3/4
Jun. Joan.	Németh		2	1/2	1	4	—	15	—	—	—	—	3/4
Steph.	Németh		1	1/2	1	4	—	15	—	—	—	—	3/4
Steph.	Horváth		1	1/2	1	3	—	15	—	—	—	—	3/4
Geor.	Deán		1	1/2	1	3	—	9	—	—	1	—	3/4
Steph.	Németh		1	1/2	3/4	3	—	12	—	—	—	—	1/2
Joan.	Takács		1	1/4	3/4		—	10	—	—	1	—	3/4
Fran.	Tóth		1	1/2	3/4	4	—	15	—	—	—	—	3/4
Andr.	Baráth		2	1/2	1	4	—	10	—	—	—	—	3/4
Greg.	Ferencz		3	1/4	1	2	—	6	—	—	—	—	1/4
Fran.	Ferencz		2	1/2	1	3	—	15	—	—	—	—	3/4
Steph.	Zubonya		1	1/2	3/4		—	15	—	—	—	—	3/4
Fran.	Ponyicz		4	1/2	3/4	1	—	15	—	—	2	—	3/4
Steph.	Szépe		3	1	2	8	—	30	—	—	1	—	1 1/2
Fran.	Marusy		3	1	2	8	—	30	—	—	1	—	1 1/2
Joan.	Kovács		1	1	1/2	8	—	30	—	—	—	—	1 1/2
Joan.	Seregló		2	1/2	1	2 1/2	—	15	—	—	1	—	3/4

Joan.	Vajda	2	1/2	1/4	4	—	15	—	—	1	—	3/4
Joan.	Németh	1	1/2	1/4	4	—	15	—	—	1	—	3/4
Steph.	Marusy	2	1/2	2	8	—	30	—	—	—	—	1 1/2
Geor.	Meleg	—	1/2	1/8	—	—	—	—	—	—	—	—
Emer.	Szencsik	2	1/2	1/8	4	—	15	—	—	—	—	3/4
Mich.	Fekete	—	1/2	1/4	4	—	15	—	—	—	—	3/4
Steph.	Fekete	3	1/2	1/4	4	—	15	—	—	—	—	3/4
Petrus.	Góg	—	1	1/4	8	—	30	—	—	1	—	1 1/2
Greg.	Szüvő	1	1/2	1/2	4	—	15	—	—	1	—	3/4
Fran.	Szüvő	1	1/2	1/2	4	—	15	—	—	—	—	3/4
Joan.	Nagy	1	1	3	8	—	30	—	—	—	—	1 1/2
Geor.	Pogány	1	1/2	1	4	—	15	—	—	—	—	3/4
Rl. Joa.	Kozmér	—	1	3	8	—	30	—	—	—	—	1 1/2
Steph.	Pogány	1	1/2	1	4	—	15	—	—	1	—	3/4
Fran.	Góg	1	1/2	1	4	—	15	—	—	1	—	3/4
Anto.	Molnár	1	1/2	1	4	—	15	—	—	—	—	3/4
Joan.	Nagy	1	1	2	8	—	30	—	—	1	—	1 1/2
Mich.	Madary	2	1/2	[2]	4	—	15	—	—	—	—	3/4
Steph.	Madary	1	1/2	[2]	4	—	15	—	—	—	—	3/4
Greg.	Nagy	2	1/2	[2]	4	—	15	—	—	1	—	3/4
Steph.	Nagy	1	1/2	[2]	4	—	15	—	—	1	—	3/4
Joan.	Szántó	1	1/2	[2]	4	—	13	—	—	—	—	3/4
Rl. Petri	Domíány	—	1/2	[2]	4	—	13	—	—	—	—	3/4
Ju. Jos.	Szabó	1	1/2	[3]	4	—	15	—	—	—	—	3/4
Joan.	Szabó	—	1/2	[3]	4	—	15	—	—	1	—	3/4
Steph.	Balás	2	1/2	[3]	4	—	15	—	—	1	—	3/4
Fran.	Hencze	1	1/2	[3]	4	—	15	—	—	—	—	3/4
Se. Jos.	Szabó	2	1/2	1 1/2	4	—	15	—	—	—	—	3/4
Rl. An.	Balogh	1	1/2	[2]	4	—	15	—	—	1	—	3/4
Fran.	Nagy	1	1/2	[2]	4	—	15	—	—	—	—	3/4
Mar.	Fülöp	4	1/2	1/4	4	—	15	—	—	—	—	3/4
Fran.	Gazdag	2	1	1	8	—	30	—	—	—	—	1 1/2
Mar.	Marusy	4	1	1 1/4	8	—	30	—	—	—	—	1 1/2
Mar.	Doby	1	1/2	[1/2]	4	—	15	—	—	1	—	3/4
Steph.	Doby	1	1/2	[1/2]	4	—	15	—	—	—	—	3/4
Geor.	Székell	3	1	1/4	8	—	30	—	—	—	—	1 1/2
Rl. Adam.	Szabó	2	1	1/8	8	—	30	—	—	1	—	1 1/2
Joan.	Árgyúsy	2	2/4	[1 1/2]	4	—	15	—	—	1	—	3/4
Steph.	Árgyúsy	2	1/2	[1 1/2]	4	—	15	—	—	—	—	3/4
Joan.	Fekete	3	1	2	8	—	30	—	—	1	—	1 1/2
Joan.	Kondé	4	1	2	8	—	30	—	—	1	—	1 1/2
Steph.	Szabó	2	1/2	1 1/2	4	—	15	—	—	1	—	3/4
Joseph	Szabó	—	1/2	1 1/2	4	—	15	—	—	1	—	3/4
Joan.	Juhos	2	1/2	1/4	4	—	15	—	—	—	—	3/4

Steph.	Fekete	3	1/2	1 1/2	4	—	15	—	—	—	—	3/4
Martin.	Docze	1	1/4	1/2	—	—	7 1/2	—	—	—	—	1/4
Fran.	Docze	1	1/4	1/2	—	—	7 1/2	—	—	—	—	1/4
Rl. Pau.	Forró	4	1/2	1 1/2	4	—	15	—	—	—	—	1/2
Fran.	Nagy	—	1/4	1/4	1	—	4	—	—	—	—	1/4
Joan.	Seregő	4	1/4	1/4	1 1/4	—	7 1/2	—	—	1	—	1/4
Fran.	Seregő	1	1/4	1/4	1 1/4	—	7 1/2	—	—	—	—	1/4
Steph.	Balogh	—	1/2	1/4	4	—	15	—	—	—	—	1/2
Mar.	Tóth	3	1/2	2	3	—	15	—	—	1	—	3/4
Mich.	Tóth	4	1/2		3	—	15	—	—	—	—	3/4
Steph.	Libárdy	1	1	2	8	—	30	—	—	1	—	1 1/2
Fran.	Bukor	1	1/4	2	2	—	7 1/2	—	—	1	—	1/4
Joan.	Bukor	—	1/4	[2]	—	—	—	—	—	—	—	—
Fran.	Bukor	—			2	—	7 1/2	—	—	—	—	1/4
Joan.	Németh	1	1/2		4	—	15	—	—	—	—	3/4
Joan.	Ollé	4	1/2	1/4	4	—	15	—	—	1	—	3/4
Ladis.	Ószy	3	3/4	3	5	—	18	—	—	—	—	1
Steph.	Rigó	2	1/2	[1 1/2]	—	—	—	—	—	—	—	—
Fran.	Rigó	2			4	—	15	—	—	1	—	3/4
Jun. Fr.	Rigó	2	1/2	[1 1/2]	4	—	15	—	—	1	—	3/4
Rl. Step.	Rigo	2			—	—	—	—	—	—	—	—
Lauren.	Fitos	—	1	1/2	4 1/2	—	30	—	—	—	—	1 1/2
Mar.	Jancsó	3	1/4	[1/2]	2	—	7 1/2	—	—	—	—	1/4
Andr.	Jancsó	1	1/4		2	—	7 1/2	—	—	—	—	1/4
Steph.	Balogh	4	1	2	8	—	30	—	—	1	—	1 1/2
Joan.	Takács	4	1/2	1/4	4	—	15	—	—	—	—	3/4
Steph.	Horváth	—	1	2	8	—	30	—	—	—	—	1 1/2
Joseph.	Benke	2	1	2	8	—	30	—	—	—	—	1 1/2
Joan.	Szénágy	3	1	2	8	—	30	—	—	1	—	1 1/2
Steph.	Szabó	5	1	2	8	—	30	—	—	—	—	1 1/2
Emer.	Szalay	3	1	3	8	—	30	—	—	—	—	1 1/2
Steph.	Németh	—	1/2	1 1/2	4	—	15	—	—	—	—	3/4
Martin.	Németh	—	1/2	1 1/2	4	—	15	—	—	1	—	3/4
Joan.	Nagy	1	1	2 1/2	8	—	30	—	—	—	—	1 1/2
Lauren.	Tóth	1	1/2	1	—	—	15	—	—	—	—	3/4
Steph.	Szénágy	1	1/2	1/2	4	—	10	—	—	1	—	
Joan.	Fitos	—	1/4	1/4	—	—	8	—	—	1	—	
Steph.	Varga	1	1/2	1/2	4	—	15	—	—	—	—	
Joan.	Gombay	2	1/2	1/4	4	—	15	—	—	—	—	
Mich.	Borka Judex	4	1	2	8	—	30	—	—	2	—	
Joan.	Paszmár	2	1/4	1/2	—	—	10	—	—	—	—	
Steph.	Kondé	1	1	2 1/2	8	—	30	—	—	1	—	
Steph.	Szénágy	1	1/4	2	1	—	10	—	—	—	—	
Rl. Fran.	Tóth	2	1/2	2	1 1/2	—	15	—	—	1	—	

Emer.	Fűry	4	1/4	1/2	—	—	8	—	—	1	—	
Joan.	Káposztás	2	1/4	—	—	—	8	—	—	—	—	
Rl. Adam.	Pállffy	2	1/4	1	—	—	6	—	—	—	—	
Mathi.	Szarka	1	1/4	1/8	—	—	6	—	—	—	—	
Steph.	Gőnzől	1	1/2	1/2	4	—	9	—	—	—	—	
Nomina Inquilinorum Domos proprias Habentium <i>Házasszellek neve</i>												
Joannes	Anda	—	—	1/2	3/4	—	—	—	—	—	—	—
Andr.	Madarász	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1/4
Joan.	Horváth	2	—	1/2	1	—	—	—	—	1	—	1/4
Fran.	Ollé	1	—	1/4	—	—	1	—	—	1	—	—
Adam.	Császár	2	—	—	—	—	6	—	—	—	—	3/4
Mich.	Mészáros	1	—	—	—	—	4	—	—	—	—	3/4
Geor.	Kovács	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1/4
Joseph.	Horváth	2	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1/4
Mich.	Pintér	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Rl. Ambr.	Kiss	2	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1
Jos.	Kecskeméty	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1/4
Nicol.	Dancs	1	—	1/4	—	—	—	—	—	—	—	—
Mar.	Csontos	2	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Geor.	Molnár	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Joan.	Baráth	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1/4
Geor.	Somffa	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Jos.	Piskoczy	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Andr.	Borbély	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Geor.	Kugyela	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1/4
Paul.	Tóth	3	—	—	—	—	3	—	—	—	—	1/4
Nicol.	Varga	1	—	1/4	—	—	—	—	—	—	—	—
Mich.	Stupiczky	2	—	1/4	—	—	—	—	—	—	—	—
Mich.	Németh	1	—	1/8	—	—	—	—	—	—	—	—
Petr.	Molnár	3	—	1/8	—	—	—	—	—	—	—	1/4
Andr.	Tóth	2	—	1/8	—	—	—	—	—	—	—	—
Geor.	Halász	3	—	1/8	—	—	—	—	—	—	—	—
Rl. Steph	Szabó	3	—	1/4	—	—	—	—	—	—	—	1/4
Joan.	Gőnczöl	1	—	1/2	—	—	3	—	—	—	—	3/4
Ste.	Kecskeméty	—	—	1/2	—	—	—	—	—	—	—	1/4
Joan.	Markovics	5	—	1/8	—	—	—	—	—	—	—	1 1/2
Steph.	Németh	—	—	1/2	—	—	—	—	—	—	—	—
Joan.	Németh	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1/4
Paul.	Mente	2	—	1/4	—	—	—	—	—	—	—	1/2
Steph.	Angyal	3	—	1/2	2	—	—	—	—	—	—	1/2
Steph.	Borsy	1	—	1/2	—	—	—	—	—	—	—	1/4
Adam.	Meleg	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1/2

Joan.	Bogyó	1	—	1/2	—	—	5	—	—	—	—	1/4
Steph.	Nagy	1	—	1/2	—	—	—	—	—	—	—	—
Adam.	Balogh	}	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Andr.	Takács		—	1/2	—	—	4	—	—	1	—	1/2
Rl. Steph.	Herczeg		2	—	—	1	5	—	—	—	—	1/2
Steph.	Kovács		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Joan.	Horváth	—	—	1/8	—	—	—	—	—	—	—	1/4
Adam.	Doby	—	—	1/8	—	—	—	—	—	—	—	—
Alex	Nagy	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Geor.	Figula	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Fran.	Bekecs	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Mich.	Pataky	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1/4
Mar.	Lőrincz	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1/4
Mar.	Magyary	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Steph.	Gyáffrás	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1/4
Sen. Fran.	Tóth	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Fran.	Takács	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1/4
Jun. Fran.	Tóth	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	1/4
Andr.	Kiss	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1/2
Joan.	Mészáros	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1/2
Rl. Joan.	Kovács	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Joan.	Takács	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Steph.	Kiss	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Geor.	Molnár	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Fran.	Kopács	—	—	2	2	—	—	—	—	—	—	1/4
Joan.	Horváth	—	—	1/8	—	—	—	—	—	—	—	—
Joan.	Terbák	3	—	1/8	—	—	—	—	—	1	—	—
Steph.	Forró	2	—	1/8	—	—	—	—	—	—	—	1/2
Joseph.	Kovács	2	—	1/4	—	—	—	—	—	—	—	—
Nicol.	Szabó	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Joan.	Bartalos	}	—	[1/2]	—	—	—	—	—	—	—	—
Andr.	Hegedűs		1		—	—	4	—	—	—	—	—
Mich.	Balogh	—	—	1/8	—	—	—	—	—	—	—	—
Steph.	Tóth	2	—	1/4	1	—	—	—	—	1	—	1/4
Geor.	Tóth	3	—	1/4	—	—	—	—	—	—	—	—
Joan.	Takács	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Mar.	Vass	3	—	1/8	—	—	3	—	—	—	—	1/4
Fran.	Nagy	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Steph.	Tóth	3	—	1/8	—	—	—	—	—	—	—	—
Mich.	Fodor	4	—	1/4	—	—	—	—	—	—	—	1
Steph.	Varga	2	—	1/4	—	—	—	—	—	—	—	—
Joan.	Komár	2	—	1/2	—	—	—	—	—	—	—	—
Joan.	Hegedűs	3	—	1/4	—	—	—	—	—	—	—	—
Steph.	Tóth	3	—	2	—	—	4	—	—	—	—	1/4

Joan.	Kürthy	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—
Andr.	Varga	1	—	1/4	—	—	6	—	—	—	—	—
Joan.	Nagy	1	—	1/2	—	—	—	—	—	1	—	—
Steph.	Gög	1	—	1/8	—	—	—	—	—	—	—	—
Steph.	Gombay	2	—	1/8	—	—	—	—	—	1	—	1/4
Fran.	Doby	1	—	1/8	—	—	—	—	—	—	—	—
Fran.	Csizmadia	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1/4
Rl. Petr.	Csikós	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Steph.	Szabó	1	—	1/2	—	—	2	—	—	—	—	—
Steph.	Fűry	—	—	1/2	—	—	—	—	—	—	—	—
Nomina Inquilinorum in alienis Domibus Degentium <i>Házatlan zsellérek neve</i>												
Fran.	Berecz	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Joan.	Szénásy	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Joseph.	Páall	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Petr.	Bognár	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Joan.	Kulacs	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Paul.	Szabó	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Joan.	Preszlenyi	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Geor.	Balás	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Andr.	Kiss	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Paul.	Varga	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Joseph.	Balogh	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Mich.	Kristoff	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Steph.	Hury	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Mich.	Tóth	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Joan.	Tóth	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Mich.	Bóth	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Andr.	Ribacs	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Petrus	Nagy	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Joan.	Benkó	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Emer.	Farkas	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Fran.	Szabó	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Joan.	Horváth	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Fran.	Nagy	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Fran.	Kiss-Tóth	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Joan.	Tóth	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Steph.	Szabó	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Anto.	Madary	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Fran.	Csáby	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Mich.	Podhorka	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Joseph	Tóth	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Steph.	Markus	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Fran.	Berta	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Thom.	Szűcs	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Steph.	Hávár	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Fran.	Szabó	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Fran.	Sárkány	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Fran.	Erőss	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Adalb.	Fülöp	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Steph.	Fördös	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Mar.	Nagy	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Andr.	Kondé	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Josep.	Berta	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Fran.	Németh	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Mar.	Herczeg	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Steph.	Haller	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Joseph.	Haller	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Petrus	Magyary	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Geord.	Hermán	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Joan.	Bogmár	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Anto.	Toroszlai	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Steph.	Zubonyay	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Joan.	Bene	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Steph.	Varga	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Andr.	Horváth	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Joan.	Nagy	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Steph.	Magdalen	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Mar.	Restár	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Andr.	Nagy	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Paul.	Horváth	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Steph.	Németh	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Andr.	Földes	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Joan.	Zsellér	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Joseph.	Czigler	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Joseph.	Bajmos	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Adam.	Madurka	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Geor.	Sebestyén	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Mathi.	Pintér	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Geor.	Domján	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Andr.	Docze	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Joan.	Horváth	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Fran.	Csizmadia	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Nicol.	Pintér	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Joan.	Balás	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Adam.	Vörös	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Mich.	Czigle	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Andr.	Takács	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Gabriel.	Nagy	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Joan.	Major	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Fran.	Bogmár	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Steph.	Anda	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Andr.	Sebők	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Fran.	Szabó	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Observationes *Megjegyzések*

E mezővárosban 287 jobbágy van;

házzal rendelkező: 261.

Jobbágyfiakból 428 található.

Házaz zsellérek, részben szántófölddel, részben pedig mérsékelt mennyiségben rétekekkel és más lehetőségekkel rendelkezve: 90.

Az ilyesféle zsellérek fiainak száma: 131.

Más házában lakó zsellérek, szűkös lehetőségekkel rendelkezve: 82.

E zsellérek fiainak száma: 83.

Megjegyzendő közben, hogy mindkétféle zsellérnek, aszerint, hogy milyen az év, szoktak szénát kiutalni a mezővárosi bírók: tudniillik, ha a terület árvízmentes, bármilyen szükségletre arányosan olykor a saját területükön, olykor pedig a bérbe adott uradalmi *Bálván-Szakállos* puszta területén, hol többet, hol kevesebbet, a marhák táplálására. Ezekkel egyébiránt kellően el vannak látva, ám a közvetlen megelőző, illetve a folyó évben a dögvész körülbelül kétezret elvitt, mind a jobbágyok, mind a zsellérek kárára.

A jobbágytelkek utáni, saját területen egynyomásosnak hagyott föld, a rubrika jelzésének megfelelően, a mezővárosiak számához képest csak kevés van, és pedig csupán 1133 1/4 pozsonyi mérő hozamban.

Egyebekben, az említett *Bálván-Szakállos* pusztán a mezővárosiak, mivel az ott levő, természetük miatt terméketlen és a mezővárostól távolabbi földeket trágyázni nem tudják, a bérbe adó mezővárosnak természetben hol többet, hol kevesebbet szolgáltatnak be tizedként, aminthogy legtöbbször ki-ki 20 pozsonyi mérőt csak egynyomásosan szokott elvetni.

Egyébként a terület földjei termékenyek és könnyen művelhetők, nem számítva azt, hogy nagyobb részük ki van téve az áradásoknak.

A jobbágytelek utáni rétek a saját területen, amíg és amikor árvízmentesek, nagyobb részükön alkalmas szénát, a többi részen kákásat teremnek, beleértve jó néhány zsellér rögzített réteit; szám szerint 4700 kaszás.

Sarjút kaszálni, kivéve ha hiány van a tisztított szénából, általában nem szoktak.

Kenderföld, a rubrika bejegyzése szerint, 257 pozsonyi mérő hozamban van.

Füzesek a saját területen vannak, a mezővárosbeliek használatára elegendőek, olyannyira, hogy a mezővárosiakat kellően ellátják tűzifával, kerítésnek valóval, karóval és vesszővel, még akkor is, ha nem számítjuk a *Csergő* nevű dűlőt. E *naszvad*i területre a lakosok igényt tartanak, mivel cserjését régtől fogva közös mezővárosi és uradalmi használatra tartották fenn.

Nádasból a mezővárosiak között fel szoktak osztani annyit, hogy általában és minden évben egy egész telkes jobbágnak 100 kéve jusson tetőre az arra alkalmas nádból, és így a jobbágytelkek minősége szerint arányosan a többieknek, a zselléreknek pedig körülbelül 30 kéve jusson. Továbbá, ami rosszabb fajta nád van, azt a telekarányra való tekintet nélkül a szolgálok szokták tüzelésre felhasználni.

Gyümölcsösből a táblázatban feltüntetettek szerint sok van ugyan, de nagyságukban egyenetlenek, olyannyira, hogy egyik mezővárosinak alig tizede, másiknak hatoda, a többiek meg nagyjából annyi van, mint amennyit a harmadik közismerten birtokol. Ezeket pedig nem védi kerítés, legelőnek használják, s így szénát nem lehet kaszálni róluk.

A táblázat bejegyzésének megfelelően 7 említésre érdemes jobbágyi hajómalom van, ám jövedelmük egyenetlen eloszlású; utánuk egyenként éves adó címén 4 ft-ot fizetnek az uradalomnak.

Az összefolyó és halászott Kis-Dunán és Vágon túl e mezőváros területén vannak még halban gazdag vizek, melyeket a mezővárosiak az Uradalomtól évi 250 ft bérleti díjért használnak, nem számítva a vizák és más, kötéllel kötözött halakból származó negyedrészt, amelyet az urbárium az uradalomnak tart fenn. Ezen bérleti díj után a mezővárosiak, ha a nyakas helyi halászok az idegenek módjára, ám szerényebben, 100 ft-ra tervezve az említett folyókon szokásos halászati adó felét, a jövőre nézve rendben megfizetnék, a következő években nagyobb áldás is lehetne a halászaton a korábbiaknál. A mezővárosiak éves haszon címén körülbelül 20 ft-ot könyvelhettek el.

Áll egy tégláégető ház, melyet az uradalom engedélyével a mezővárosiak költségén, maguk számára építettek újjá. Jelenleg semmi uradalmi adó nincs kivetve rá, noha a mezővárosiak is elismerik, illetve az Eszterházy-urbárium tartalmának is az felel meg, hogy egykor az uradalom úgy adott erre engedélyt a mezővárosnak, hogy a jövőbeni téglaeladás jövedelmének negyede az uradalomnak jár majd.

A mezőváros közös rétjei saját területen vannak, a mezővárosiak bemondása szerint 300 kaszásnyi; ezeket részben, és pedig 70 kaszásnyit, városi közszükségletre, s így az itt állomásozó és átvonuló katonaság lovainak élelmezésére, valamint egyéb felmerülő esetekre

fordítják, kaszálják; részben pedig minden évben készpénzért el szokták adni, és pedig általában egyért egy másik évvel számolva 135 forintért, melyet közszükségletekre fordítanak. Így a közös rétekből az éves haszonvét 135 ft lesz.

A legelő, beleértve *Balván-Szakállos* pusztát is, saját marháik legeltetésére egyebekben elegendő, ha nem vesszük figyelembe, hogy szinte az egész területtel együtt – akármennyire is védik saját munkájukkal jelentős gátakkal és árkokkal a víz betörése ellen – ki van téve a gyakori áradásoknak.

A mezőváros 200 forintos éves bérleti díjat fizet az uradalomnak a Dunán és a Vágon levő révért; mivel pedig a mezővárosiak a révdíj fizetése alól ténylegesen és szándékuk szerint egyaránt mentességet élveznek, emiatt a révdíj, kiszámítva a befolyó bevételeket, még a bérleti díjat sem fedezné. Ha viszont a mezővárosiaknak valami mérsékelt révdíjat kellene fizetniük, a bérleti díjon felül valami haszna is lehetne még a mezővárosnak.

A mezőváros a saját határokkal elválasztott, uradalmi *Balván-Szakállos* pusztát az uradalomtól évi 1600 ft árendáért bérli, s így a pusztá semmi hasznát nem hajt a mezőváros számára, mivel annak jelentős részét (úgy mint legelő, kaszálók) a mezővárosiak magánhasználatára szokták fordítani, és csak évi 1140 ft készpénz szokott befolyjni külsősöktől al-árendába adott szénáért és eladott tizedért.

Körülbelül 12 ft bevétele van az évente négyszer megtartani szokott, és a mezőváros számára kiváltság által biztosított vásárokból.

A mezővárosnak van egy borkimérése, amely a saját piacra való árusítás hiánya miatt negyedévente csupán 80 ft hasznát hajt.

Az uradalomnak e mezőváros területén sem majorsága, sem semmiféle magánépülete nincsen; a vendéglő közös a mezővárosiakkal.

Kúria nincs egy sem.

E mezőváros szomszédságai

Keletről: *Naszvad* uradalmi község.

Délről: a szintén uradalmi *Bálván-Szakállos* pusztá, továbbá *Jezerniczky* István úr és a többiek *Lőger* pusztája, valamint az *Amadé* családnak a *Tari-szakállosi* majorsághoz tartozó mezője.

Nyugatról: *Apacza-Szakállos* község területe, ez a pozsonyi apácáké. *Ekecs* község területe és *Királi Főlgye* pusztá avagy *Aszód*, ez gróf *Zichy* István úré.

Északról, Pozsony vármegyében a *Pállffy* grófokhoz tartozó *Alsó Szeli* község, Nyitra vármegyében *Negyed* község, mely a nyitrai püspökséghez tartozik; továbbá *Szimő* uradalmi község, és végül *Hunyady* báró és a többiek *Kamocsa* községe.

Úgy tartják számon, hogy határvitájuk van *Kamocsa* községgel.

Bálván-Szakállos puszta szomszédságai

Keletről *Keszek-Falva* puszta, amely a *Maszlik*-utódoké.

Délről *Megyeros* község, gróf *Zichi* Istváné, és a fönt említett *Lőger* puszta.

Nyugatról ezen *Gúta* uradalmi mezőváros területe.

Északról ugyane *Gúta* mezőváros; *Csergő* uradalmi dülő és *Szóllős* puszta, mely az előbb mondott *Maszlik*-utódoké.

Határvita e pusztával kapcsolatban nincsen.

Következnek a szolgáltatások

A tekintetes vármegye pénztárába folyó 1767. évre

hadiadó címén befizetett	2284 ft 49 1/2 d
--------------------------	------------------

háziadó címén	331 ft 83 1/2 d.
---------------	------------------

Összesen	2616 ft 33 d
----------	--------------

Az uradalomnak adó címén, beleértve a vaj és tojás megváltását:

800 ft

Sem kilencedet, sem tizedet nem szolgáltat, hanem megváltásukra befizet

300 ft

Robotok

Sem rendes, sem rendkívüli robotot nem szolgáltat, kivéve hogy az uradalmi borokat (általában 700 akót) az itteni fogadóhoz szokta szállítani, részben a közelebbi *Perbete* uradalmi községből, részben *Esztergomból*. *Perbetére* egy nappal számolva 12 négyfogatú szekeret szolgáltatnak, minden szekérre 10 akót számolva, *Esztergomig* pedig 58 szekeret szolgáltatnak ugyanezzel számolva, és a visszaútra 3 nap utazást lehet számítani: ez 186 nap.

Ezt követően pálinka és sör szállítására 16 kétfogatos szekérrel egy napot számolva, 8 napot és négyfogatú szekeret ad ki.

Az előbb leírtakon kívül *Mocsa* községbe, a tisztartó lakhelyére a mezővárosi szolgálók munkájával levágott és odaszállított nádat szolgáltat.

Szolgáltat továbbá előfogatolt lovakat a *Pozsonyba* utazó gazdatisztek és uradalmi szolgálók szállítására, és ugyanerre szekereket; ez évente 12 szekeret tehet ki, ami három nappal számolva 36 napot eredményez.

Összesen:	230 nap.
-----------	----------

Az irat latin nyelvű, hitelesítetlen korabeli másolat. EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Úrbéri ügyek E/65. Fordította Darvas Mátyás.

2.

Komárom, 1768. június 1. Gúta mezővárosnak Komárom vármegye közgyűlése által elfogadott úrbéri tabellája.

Gutta Mezző Várossának Tabellája

Kereszt és Vezeték Nevek Szabad Menők		Jobbággy Hellynek Minéműsége	Jobbággy Hellynek Mivolta		
			Belső	Külső	
			Posonyi Mérőre-való	Szántó Föld Hold	Rét Szekerre-való
Simegh	Ferencz Jun	12/32	4 4/8	2	7 4/8
Németh	Ferencz	6/	1 6/8	1	3 6/8
Németh	Ferencz Jun	6/	2	1	3 6/8
Németh	András	11/	2	2	7 4/8
Dobcsányi	Ferencz	12/	2 6/8	2	7 4/8
Madarász	György	11/	1 6/8	2	7 4/8
Bognár	János	11/	1 4/8	2	7 4/8
Néveri	István	12/	3	2	7 4/8
Harcza	János	5/	1	1	3 6/8
Madarász	István	5/	1	1	3 6/8
Toth	János	13/	3	2	7 4/8
Szénási	Márton	7/	1 4/8	1 3/8	5
Szénási	Ferencz	7/	1 4/8	1 3/8	5
Szénási	István	7/	1 4/8	1 2/8	5
Borka	Istvány	24/	6	4	15
Toth	Istvány	12/	3 4/8	2	7 4/8
Molnár	János	11/	1 6/8	2	7 4/8
Molnár	István	11/	1 4/8	2	7 4/8
Szénási	István	10/	6/8	2	7 4/8
Szövő	Lőrincz	10/	7/8	2	7 4/8
Toth	Ferencz	23/	5/8	4	15
Szabo	István	23/	5/8	4	15
Kondé	Joseff	11/	1 6/8	2	7 4/8
Kondé	Péter	11/	1 5/8	2	7 4/8
Kondé	János Jun	23/	5	4	15

Kondé	Ferencz	11/	2 2/8	2	7 4/8
Toth	Ferencz	23/	3 6/8	4	15
Németh	Joseff	11/	2 2/8	2	7 4/8
Németh	Márton	11/	2 2/8	2	7 4/8
Domonkos	Mihály	11/	1 6/8	2	7 4/8
Domonkos	István	11/	1 5/8	2	7 4/8
Szénási	Joseff	23/	4 6/8	4	15
Németh	Ferencz	11/	2 5/8	2	7 4/8
Németh	Ferenczné	11/	2 5/8	2	7 4/8
Varga	Ferencz	23/	5 2/8	4	15
Anda	Miklós	6/	1 4/8	1	3 6/8
Anda	Joseff	6/	1 4/8	1	3 6/8
Szarka	Ferencz	23/	4 2/8	4	15
Toth	János	23/	3 4/8	4	15
Nagy	György	12/	2 6/8	2	7 4/8
Jáfrás	Györgyné	11/	2 2/8	2	7 4/8
Németh	Ferencz	23/	4	4	15
Forgács	András	23/	4	4	15
Varga	János	23/	4 4/8	4	15
Simigh	Ferencz	24/	6 4/8	4	15
Szabo	Lőrincz	23/	5	4	15
Néveri	István	11/	2 2/8	2	7 4/8
Néveri	János	11/	2 2/8	2	7 4/8
Fördös	Istvány	12/	2 6/8	2	7 4/8
Fördös	Ferencz	12/	2 6/8	2	7 4/8
Pálfi	Ferencz	12/	3	2	7 4/8
Takáts	János	11/	2 2/8	2	7 4/8
Bagitta	Antal	8/	1 2/8	1 5/8	5
Bagitta	István	8/	1 1/8	1 6/8	5
Bagitta	János	8/	1 1/8	1 5/8	5
Szabó	Istvány	12/	2 6/8	2	7 4/8
Szabo	Mihály	12/	2 6/8	2	7 4/8
Varga	Márton	12/	1 6/8	2	7 4/8
Varga	István	11/	1 6/8	2	7 4/8
Samu	János	11/	2	2	7 4/8
Samu	Istvány	11/	2	2	7 4/8
Nagy	Istvány	23/	5	4	15
Molnár	János	23/	4 4/8	4	15
Horváth	János	24/	7	4	15
Gulás	Pál	22/	3 4/8	4	15
Molnár	István	11/	2 1/8	2	7 4/8
Molnár	Ferencz	11/	2 1/8	2	7 4/8
Szorád	János	6/	1 7/8	1 4/8	3 6/8

Lakatos	Ferencz	6/	1 7/8	1 4/8	3 6/8
Mátyási	János	11/	1 7/8	2	7 4/8
Szabo	György	23/	4 1/8	4	15
Mészáros	Ferencz	23/	5	4	15
Kürthy	János	5/	1 1/8	1	3 6/8
Kürthi	György	5/	1 1/8	1	3 6/8
Kürthi	Imre	5/	1 1/8	1	3 6/8
Kürthi	Istvány	5/	1 1/8	1	3 6/8
Czödör	Istvány	12/	3	2	7 4/8
Takáts	Ferencz	12/	2 6/8	2	7 4/8
Fördös	István	8/	2 4/8	1 4/8	5 3/8
Arbitrovics	János	5/	1/8	1	3 6/8
Angyal	Jóseff	11/	2 4/8	2	7 4/8
Angyal	Pál	11/	2 4/8	2	7 4/8
Kürthi	Ferencz	6/	1 5/8	1	3 6/8
Kürthi	Joseff	6/	1 5/8	1	3 6/8
Kürthi	Ferencz Sen	6/	1 7/8	1	3 6/8
Kiss	János	6/	1 7/8	1	3 6/8
Fitos	Péter	11/	2 4/8	2	7 4/8
Fitos	Ferencz	11/	2 4/8	2	7 4/8
Kruka	Mihály	23/	4	4	15
Ollé	Istvány	12/	3	2	7 4/8
Molnár	Istvánné	23/	4 4/8	4	15
Hencze	Istvánné	10/	2	2	7 4/8
Szénási	Márton	23/	4 2/8	4	15
Fördös	Albert	22/	3	4	15
Takáts	Istvány	23/	4 4/8	4	15
Szabó	János	25/	7 4/8	4	15
Gögg	Istvány	23/	5	4	15
Vajda	Istvány	23/	4 4/8	4	15
N. Szabó	Ferencz	24/	7	4	15
Csete	Mihály	23/	4	4	15
Fördös	János	8/	2 4/8	1 4/8	5 3/8
Csizmadia	György	24/	6 4/8	4	15
Gögg	Ferencz	23/	5	4	15
Tánczos	Mihály	11/	2 4/8	2	7 4/8
Tánczos	Istvány	11/	2 4/8	2	7 4/8
Toth	István	24/	7	4	15
N. Szabó	Ferencz Jun	23/	4 4/8	4	15
Kiss	Miklós	11/	2	2	7 4/8
Ferencz	András	8/	1 6/8	1 3/8	5
Takáts	Mihály	8/	1 6/8	1 3/8	5
Szabó	Ferenczné	10/	1 6/8	1 2/8	5

Balogh	János	11/	1 4/8	2	7 4/8
Balogh	András	11/	1 4/8	2	7 4/8
Vajda	István	11/	1 1/8	2	7 4/8
Vajda	János	11/	1 1/8	2	7 4/8
Horváth	Márton	5/	7/8	1	3 6/8
Horváth	Sándor	5/	7/8	1	3 6/8
Nagy	Ferencz	12/	6/8	2	7 4/8
Nagy	Márton	12/	2 6/8	2	7 4/8
Pap	János	5/	6/8	1	3 6/8
Nagy	István	11/	1 5/8	2	7 4/8
Szabó	Jánosné	11/	1 6/8	2	7 4/8
Szabó	István	11/	1 6/8	2	7 4/8
Szabó	Ferencz Jun	5/	1	1	3 6/8
Molnár	Ferencz	11/	1 4/8	2	7 4/8
Molnár	István	11/	1 4/8	2	7 4/8
Szabo	Antal	11/	1 4/8	2	7 4/8
Horváth	János	11/	1 4/8	2	7 4/8
Toth	Jánosné	11/	2 4/8	2	7 4/8
Nagy	Ferencz	12/	2 7/8	2	7 4/8
Nagy	György	12/	2 7/8	2	7 4/8
Groff	János	11/	1 5/8	2	7 4/8
Fitos	István	5/	1	1	3 6/8
Kelemen	István	12	3	2	7 4/8
Csizmadia	Márton	11/	2	2	7 4/8
Csizmadia	István	11/	2	2	7 4/8
Csente	István	11/	2 4/8	2	7 4/8
Csente	Mihály	11/	2 4/8	2	7 4/8
Szabo	Istvány	11/	1 4/8	2	7 4/8
Németh	Péterné	22/	3 4/8	4	15
Baráth	István	5/	1	1	3 6/8
Telekes	Márton	5/	1	1	3 6/8
Szabo	Ferencz Sen	8/	1 5/8	1 4/8	5 5/8
Szabo	Sándor	8/	1 5/8	1 4/8	5 5/8
Bondor	Istvány	7/	1 4/8	1 3/8	5
Bondor	Ferencz	7/	1 4/8	1 3/8	5
Bondor	János	7/	1 4/8	1 2/8	5
Kiss	Lőrincz	5/	1	1	3 6/8
Balogh	Ferencz	11/	1 4/8	2	7 4/8
Forró	Márton	23/	4 6/8	4	15
Molnár	Ferencz	11/	1 6/8	2	7 4/8
Molnár	Ferencz	11/	1 6/8	2	7 4/8
Molnár	János	11/	1 6/8	2	7 4/8
Rác	Istvány	23/	4	4	15

Bucsai	Istvány	12/	3	2	7 4/8
Takáts	András	11/	2	2	7 4/8
Varga	János	23/	3 2/8	4	15
Németh	András	24/	5	4 2/8	15
Sipos	Márton	12/	3 2/8	2	7 4/8
Szabo	Páll	12/	3 2/8	2	7 4/8
Németh	Ferencz	22/	3 2/8	4	15
Kelle	András	11/	2 5/8	2	7 4/8
Balogh	Pálné	11/	2 4/8	2	7 4/8
Gögg	István	11/	1 6/8	2	7 4/8
Docza	István	5/	1 2/8	1	3 6/8
Docza	Joseff	5/	1 2/8	1	3 6/8
Fördös	István	8/	2 1/8	1 3/8	5
Fördös	Imre	8/	2 1/8	1 3/8	5
Fördös	Ferencz	8/	2 2/8	1 2/8	5
Czödör	János	24/	5 4/8	4	15
Kukuricza	János	11/	2 2/8	2	7 4/8
Bodor	János	11/	2 2/8	2	7 4/8
Nagy	István	11/	2 3/8	2	7 4/8
Nagy	Ferencz	11/	2 3/8	2	7 4/8
Németh	János Ju	11/	2	2	7 4/8
Németh	István	11/	2 1/8	2	7 4/8
Horváth	Istvány	11/	2 1/8	2	7 4/8
Deán	György	11/	1 6/8	2	7 4/8
Németh	Istvány	11/	2 4/8	2	7 4/8
Takáts	János	11/	2 2/8	2	7 4/8
Toth	Ferencz	11/	2	2	7 4/8
Baráth	András	11/	2	2	7 4/8
Ferencz	Gergőlné	6/	1 4/8	1	3 6/8
Ferencz	Ferencz	11/	2 4/8	2	7 4/8
Zubonya	István	11/	2	2	7 4/8
Ponicz	Ferencz	11/	2 2/8	2	7 4/8
Szépe	Istvány	23/	5 2/8	4	15
Marusi	Ferencz	23/	5 2/8	4	15
Kováts	János	23/	3 6/8	4	15
Seregő	János	11/	2 4/8	2	7 4/8
Vajda	János	11/	2 4/8	2	7 4/8
Németh	János	11/	2	2	7 4/8
Marusi	Istvány	23/	5	4	15
Meleg	György	5/	6/8	1	3 6/8
Seffcsik	Imre	5/	6/8	1	3 6/8
Fekete	Mihály	11/	1 4/8	4	7 4/8
Fekete	Istvány	11/	1 4/8	2	7 4/8

Gögg	Péter	23/	4	4	15
Szövő	György	11/	2 4/8	2	7 4/8
Szövő	Ferencz	11/	2 4/8	2	7 4/8
Nagy	János	23/	4 4/8	4	15
Pogány	György	11/	2 3/8	2	7 4/8
Pogány	István	11/	2 3/8	2	7 4/8
Kolmár	Jánosné	23/	5	4	15
Gögg	Ferencz	12/	3 6/8	2	7 4/8
Molnár	Antal	11/	2 2/8	2	7 4/8
Nagy	János	23/	5 2/8	4	15
Magyari	Mihály	11/	1 3/8	2	7 4/8
Magyari	István	11	1 4/8	2	7 4/8
Nagy	György	12/	2 6/8	2	7 4/8
Nagy	Istvány	12/	3 4/8	2	7 4/8
Szántó	János	11/	2	2	7 4/8
Domján	Péterné	11/	2	2	7 4/8
Szabo	Joseff Jun	12/	2 6/8	2	7 4/8
Szabó	János	12/	4 2/8	2	7 4/8
Balás	Istvány	12/	4 2/8	2	7 4/8
Hencze	Ferencz	12/	2 6/8	2	7 4/8
Szabo	Joseff Sen	12/	2 6/8	2	7 4/8
Balogh	Andrásné	11/	2 1/8	2	7 4/8
Nagy	Ferencz	11/	2 1/8	2	7 4/8
Fülöp	Márton	11/	1 4/8	2	7 4/8
Gazdag	Ferencz	22/	3	4	15
Marusi	Mártony	23/	3	4	15
Dobi	Mártony	11/	2 4/8	2	7 4/8
Dobi	Istvány	11/	2 4/8	2	7 4/8
Székel	György	22/	2 2/8	4	15
Szabó	Ádámné	22/	3 2/8	4	15
Argusi	János	11/	2 2/8	2	7 4/8
Argusi	István	11/	2 2/8	2	7 4/8
Fekete	János	23/	4 1/8	4	15
Kondé	János	23/	5	4	15
Szabo	István	12/	3	2	7 4/8
Szabo	Joseff	12/	3 4/8	2	7 4/8
Juhos	János	11/	1 4/8	2	7 4/8
Fekete	István	12/	3	2	7 4/8
Docze	Márton	5/	1	1	3 6/8
Docze	Ferencz	5/	1	1	3 6/8
Forró	Pálné	11/	3	1	7 4/8
Nagy	Ferencz	5/	1	4/8	3 6/8
Seregő	János	4/	1 6/8	6/8	1 7/8

Seregő	Ferencz	4/	1 2/8	6/8	1 7/8
Balogh	István	6/	2	1	3 6/8
Toth	Márton	11/	2	2	7 4/8
Toth	Mihály	11/	2	2	7 4/8
Libárdi	István	23/	4 2/8	4	15
Bukor	Ferencz	6/	1 4/8	1	3 6/8
Bukor	János	6/	1 4/8	1	3 6/8
Németh	János	11/	2 4/8	2	7 4/8
Ollé	János	11/	2 4/8	2	7 4/8
Őszi	László	11/	2	2	7 4/8
Németh	Joseff	11/	2	2	7 4/8
Rigo	Istvány	5/	1 1/8	1	3 6/8
Rigo	Ferencz Sen	5/	1 1/8	1	3 6/8
Rigo	Ferencz Jun	5/	7/8	1	3 6/8
Rigo	Istvánné	5/	7/8	1	3 6/8
Fitos	Lőrincz	22/	3 4/8	4	15
Jancso	Márton	5/	1 2/8	1	3 6/8
Jancso	András	5/	1 4/8	1	3 6/8
Balogh	István	17/	3 4/8	3	11 2/8
Horváth	Joseff	4/	1 4/8	1	3 6/8
Takáts	János	11/	2	2	7 4/8
Horváth	István	23/	4 2/8	4	15
Benke	Joseff	23/	5	4	15
Szénási	János	24/	5 2/8	4 2/8	15
Szabo	Istvány	23/	4 6/8	4	15
Szalai	Imre	24/	7	4	15
Németh	István	12/	2 6/8	2	7 4/8
Németh	Márton	12/	2 6/8	2	7 4/8
Nagy	János	23/	4 2/8	4	15
Toth	Lőrincz	11/	2	2	7 4/8
Szénási	Istvány	11/	1 6/8	2	7 4/8
Fitos	János	11/	1 4/8	2	7 4/8
Gombai	János	11/	1 2/8	2	7 4/8
Borka	Mihály Biro	24/	6 2/8	4	15
Pázmár	János	11/	2 4/8	2	7 4/8
Kondé	István	24/	5 4/8	4	15
Szénási	István	6/	1 6/8	1	3 6/8
Toth	Ferenczné	12/	3	2	7 4/8
Thuri	Imre	5/	1	1	3 6/8
Káposztás	János	5/	6/8	1	3 6/8
Pálfi	Ádámné	6/	2	1	3 6/8
Szarka	Mátyás	6/	6/8	2	3 6/8
Gőnzöl	István	11/	1	2	7 4/8

Házasszellek					
Kondé	János Sen				
Ludas	István				
Nemeth	János				
Anda	János				
Madarász	And				
Horváth	János				
Ollé	Ferencz				3 6/8
Császár	Ádám			1	3 6/8
Mészáros	Mihály			1	3 6/8
Kovács	György				3 6/8
Madari	Antal				
Pintér	Miklós			4/8	1
Kiss	Andrásné				1
Kecskeméti	Joseff				
Gáncs	Miklós				1
Szabo	Páll				
Varga	István				
Baráth	János				
Somfa	György				
Piskótzsi	Joseff				
Borbély	András				
Kutyela	György				
Toth	Páll			1	2
Varga	Miklós			4/8	
Stupiczki	Mihály			4/8	
Németh	Mihály				
Molnár	Péter				
Toth	András				
Halász	György				
Szabó	Istvánné				
Gönczöl	János				2
Kecskeméti	István				
Markovics	János			4/8	
Németh	István				
Németh	János				
Mente	Páll			4/8	
Angyal	István			1	1
Borsi	István			4/8	3
Meleg	Ádám				
Bogyó	János			4/8	2
Nagy	István				
Balogh	Ádám			4/8	

Takáts	András				
Hertzeg	Istvánné			4/8	1
Kováts	István				
Horváth	János				
Dobi	Ádám			6/8	
Nagy	Sándor			6/8	
Csurgali	János				
Bekecs	Ferencz				
Patak	Mihály				
Lőrincz	Márton				
Magyari	Márton			4/8	1
Gyáfrás	István			4/8	1
Toth	Ferencz				
Takáts	Ferencz				1
Toth	Ferencz Jun				
Kiss	András			4/8	1
Mészáros	János			4/8	1
Kováts	Jánosné				
Takáts	János				
Kiss	István			4/8	1
Molnár	György			4/8	
Kopács	Ferencz			1	1
Vass	Péter				
Horváth	János				
Terbák	János				
Forró	Istvány			4/8	1
Kovács	Joseff			4/8	
Szabo	Miklós				
Bartalos	János			4/8	2
Hegedűs	András				
Balogh	Mihály				
Toth	Istvány			4/8	
Toth	György			4/8	2
Kiss	György			1	2
Vass	Márton				1
Nagy	Ferencz				
Toth	István			4/8	
Fodor	Mihály				
Varga	István				
Kolmár	János			4/8	
Hegedűs	János			4/8	1
Toth	István			1 4/8	2
Kürthy	János			4/8	2

Varga	András			4/8	2
Nagy	János			4/8	2
Gógg	István			4/8	2
Gombai	István			4/8	2
Dobi	Ferencz			4/8	2
Csizmadia	Ferencz				
Csikos	Péterné				
Szabo	István			4/8	2
Thuri	Istvány				
Balmos	Joseff				
Szénási	János				
Háztalan Zsellérek					
Berecz	Ferencz				
Pár	Josef				
Bognár	Péter				
Szabo	Pál				
Preszlíni	János			4/8	
Balás	György				
Kiss	Ádám				
Varga	Pál				
Thuri	István				
Toth	Mihály				
Toth	János				
Ribács	András				
Nagy	Péter				
Benkő	János				
Farkas	Imre				
Szabo	Ferentz				
Horváth	János				
Nagy	Ferencz				
Kiss	Ferencz				
Toth	János				
Szabo	István				
Czabi	Ferencz				
Pothorka	Mihály				
Toth	Joseff				
Markus	István				
Berta	Ferencz				
Szücs	Tamás				
Hávor	István				
Szabo	Ferencz				
Erős	Ferencz				
Fülöp	Albert				

Fördös	Istvány				
Nagy	Márton				
Kondé	András				
Németh	Ferencz				
Haller	Joseff				
Magyari	Péter				
Hermán	György				
Baráth	János				
Zubonya	István				
Bene	János				
Restáll	Márton				
Nagy	András				
Horváth	Páll				
Fördös	András				
Németh	Istvány				
Zsellér	János				
Czigler	Joseff				
Sebestin	György				
Pintér	Mátyás				
Domján	György				
Docza	András				
Horváth	András				
Csizmadia	Ferencz				
Pintér	Miklós				
Balás	János				
Vörös	András				
Czigla	Mihály				
Nagy	Gábor				
Major	János				
Bognár	Ferencz				
N. Szabó	Adám				
Csete	Joseff				
Angyal	Imre				
Mészáros	Mátyás				
Mészáros	Istvány				
Anda	István				
Zsebők	András				
Szabo	Ferencz				

[tabella hátulján kézzel írt latin szöveg]

Gutta

Anno 1768 die vero 1^a mensis Iunii occasione Generalis inclyti comitatus Comaromiensis in libera regiaque civitate nominis eiusdem continuative celebratae congregationis praesens urbarialis tabella suprascripto oppido Gutta ad exigentiam gratiosae illustrissimorum statuum et ordinum determinationis.

Extradatum per me Andream
Bossányi de eadem et Ürmény
praelibati inclyti comitatus Comaromiensis ordinarius notarius mp.

[fordítása]

Gutta

1768 június havának első napján, a nemes Komárom vármegye ugyanilyen nevű szabad királyi városában folytatólagosan megtartott általános közgyűlése alkalmával, a nagyméltóságú karok és rendek rendeletének kívánalmára készült ez az úrbéri táblázat a fent írt Gutta mezővárosról.

Kiadtam:

Bossányi és ürményi Bossányi András, az említett nemes Komárom vármegye jegyzője.

[töredezett pecsét helye]

Az irat eredeti, magyar nyelvű, előrenyomtatott táblázatba kézzel írva. ŠANR, Krajský súd v Komárne 173. doboz. A latin nyelvű hitelesítés szövegét Darvas Mátyás fordította.

3.

Gúta, 1787. május 22. A gútai lakosok panaszlevele Batthyány József esztergomi érsekhez Ógúta puszta bérlete ügyében.

Nagy Méltóságu Herczeg, és Kardinál!

nekünk Kegyelmes Urunk!

Mar harmintz Ket Esztendőök múltanak, mi ulta O.Gutta, és ahoz tartozó Csergetyő nevezetű Pusztánkat, 's Örökös Földünket, eleinten mindgyara A 1755. Die 12 apr néhaj Nemes N[em]zetes és Vitézlő Fogarasy Istvány Úr. ennekutánna neh[ai] Jankovits Miklos Úr harmadszor nehaj Istenben nyugodott, Nemes, és Vitezlő Kürthy Alberthur ezen Méltóságghos Ersekseghnek nagy erdemű fő Tisztyei, 's Praefectussai Eő Herczegsege Serenitasok részére szüntelen birták 's tőlünk megkérve Esztendőnként Ususaltak, amint hogy mai napig is Tekéntetes Nemes és N[em]zetes Boronkay Imre Praefectus Urunkis birja, és minden Beneficiumával edgyütt (amint értesünkre esett) a M[éltóságos] Uraság részére használlya, de mind ezek mitül viseltettek ekkoraig? hanem hogy szeginy Városunk Lakossi a Viznek aradasinak, 's veszedelmitül

gyakrabban mentek lévén Marhaikkal az immediate mellettünk lévő Pascuatiobul Réttyeinkből ki nem szorultak, 's annak Számához képest könnyebben meg tértek, és azonfölül is kiki a magáéval terhéhez képest meg elegendet, de már most egynehány Esztendőktől fogva miulta a Vizek bennünket jobban jobban környekezni Tölteseinket meg halladván Réttyeinken földjeinken hatalmassabban Uralkodni kezdenek, majd minden Esztendőben több ízben marhainkat azhatárul [*a margóra írt betoldás, ide jelezve a helyét*] (annak fü bérei számos penzel való megtetézésének) ki szorítottani Őszi vetéseinket el emészteni, Tavaszit akadályoztatni, Rétbeli Mezzeinket éppen haszontalanna tenni szokta, amely Károkon kívül holott naponként minden némű Terheink súlyosodnak, meg nyomorodott Sorsunk, és állapotunk kívánnya, hogy a megnevezett ÓGuttai Pusztánkat, amely szükség idejében kitsiny voltához képestis az egisz Nagy Gutai határunknál bötsössebb és hasznossabb, a Mel[tóságos] Uraságtul vissza kerjük, tudvan azt: hogy arra a Meltosághos Uraságnak jeles szüksége nemlévén, mi ellenben a nélkül ezentul Guttai határt meg sem lakhattuk. Nem lévén arrul semi örökös Contractus, azért Jobbágyi alázatossággal esedezünk kegyelmes Eminentiad előtt, hogy 'e béli meg nyomorodott sorsunkat, és már rövid üdö alatt minden Javainkból ki pusztultt szegénységét Népünk[ne]k atyai szívére vévén, hogy mind magunk, és Gyermekeinket miglen csak lehet táplálhassuk e mellett a kinsséges Terheket, mely mind fizetéseken, úgy a Szolgálatokban a Nemes Vármegye részéről is vagyoninkhoz képest nagyon sokasodnak nagyobb erővel viselhessük, azon megnevezett ÓGuttai Pusztánkat kezünkhez visszaadtni méltóztasson. Melly ebéli Kegyelmességében amidőn lathossan bizakodunk új nyújtando Kegyelmes Resolutioját ohajtva el varjuk, akik mély Jobbágyi alázatosságban mind végeig maradunk.

Kegyelmes Eminentiadnak

alázatos fej hajto Jobbágyi

Gutta M. városnak Lakossi minnyajan

[*a külzeten*]

V 21N. 784.

Eő Eminentiaja eleiben oo Guta

erant nyújtott Instantianak párja A 1787. 22^a Maj.

**A forrás magyar nyelvű, helyenként latin nyelvű betoldásokkal, hitelesítetlen másolat.
ŠANR PKN, Gúta mezőváros 3. doboz.**

4.

Gúta, 1800. január 11. Részletek a Guttai uradalomhoz tartozó Gutta mezőváros összeírásából, amelyet Batthyány József primás érsek halála után a magyar kamara készítettett.

[...]

A 4. §-hoz

Mivel ezen uradalom helyei legnagyobbbrészt egymástól elkülönülve fekszenek, emiatt az alábbiakban, mikor az egyes községek szomszédságáról lesz szó, mindig meg lesz adva azok elhelyezkedése. [...]

Egyébiránt itt előzetesen meg kell jegyezni, hogy Ógutta és Csergő pusztát az előbb leírt határok fogják közre. Ógutta pusztát, mely korábban a prefektusé volt, a guttai közösség árendába átengedte, azt követően pedig az uradalom számára lett lefoglalva, és az érsekújvári uradalomhoz csatolva; ennek helyére a közösség csere révén Anyala pusztát kapta, mely noha kisebb, de mégis sokkal hasznosabb. Csergő pusztácskát pedig, amely egy Duna-ág lecsapolásával és kiszáritásával ezt követően jött létre, szintén az érsekújvári uradalomhoz csatolták, melynek tulajdonjogáért a közösség jó néhány érvet felhozott, melyeket annak rendes útján elő kellene adni. [...]

Politikai megjegyzések

Az 1. §-hoz.

E mezőváros a Pozsonyba és Komáromba vezető országúton fekszik; számolni kell vele nem annyira a katonai felvonulás szempontjából, mint inkább egyrészt a tekintetes vármegye, másrészt az uradalom egyéb átvonulási pontjaként.

A 2. §-hoz.

A vármegyei rendelkezés szerint e vidék termőföldje szénatermés szempontjából az 1. osztályba sorolódik. E mezőváros, avagy maga a hely, amint a mezőváros területe is, teljesen sík, a legkisebb domb nélküli területen fekszik. Szőlei nincsenek, szántóföldjei (leszámítva saját területén a kukoricásokat) szintén nincsenek, erdőknek ugyanígy híján van; ezeket azonban ellensúlyozzák az itt látható bőséges füzesek és gyümölcsöskertek.

A 3. §-hoz.

A helyi templom szilárd anyagokból épült, köröskörül égetett téglából rakva, és önmagában igazán tágas, annak ellenére, hogy a népességhez viszonyítva annyira szűkös, hogy két szertartással sem tudja magába fogadni a népet. A templom jó állapotban van, kivéve a tetőt, melynek igen nagy szüksége lenne egy teljes újrалécezésre, majd azt követően az ereszek áthelyezésére, hozzáadva 10 új ereszcsonát. Ezt a javítást már annyira elodázták, hogy

mind a szentély, mind az egész korpusz boltívei kárt szenvedtek. A templomnak elég magas, fehér bádoglemezekkel fedett tornya van; elgörbült keresztje javítást igényel. A mennybe fölvev Szűznek van szentelve, főoltára mellett három mellékoltárt számlál; 9 regiszteres orgonája van, egy nagyobb és két kisebb harangja, valamint egy külön kötéllel ellátott lélekharangja. Illően el van látva sekrestyével, keresztlőkúttal és belső miseruhás szekrénnel.

A templomnak pedig a következő jövedelmei vannak, úgymint:	Ft
Egy 30 falcastrumnyi rétből, mely után árenda címén fizetnek:	91
a közösségtől évente	10
perselypénzből	40
harangoztatásból	12
Összesen	153

Említésre érdemes alapítványa nincs a templomnak, hanem a kegyúri jog jóvoltából tartják fenn.

A 4. §-hoz.

A plébános háza szilárd anyagokból épült, zsindellyel fedett, jó állapotban van, kivéve a külső vakolatot, mely valamelyes felújítást kívánna. Nyolc szobából, a háznépnek szánt konyhából, 3 négyszögöles, nagyon rossz állapotú pincéből áll; két istállóval van ellátva, az egyik 4 ló, a másik pedig 8 szarvasmarha számára; egy szín nádtetővel fedve; egy kis udvar, mellyel egy közepes veteményeskert szomszédos; ebben van egy kerítéssel övezett kút.

A plébánosnak vannak jövedelmei, és pedig	Ft	kr
A közösségtől papi párbér címén:	150	
A várostól a munkák megváltására:	50	
A várostól misebor címén:	30	
A földekből:	58	
A kaszálókból:	100	
Tűzifából 3 vesszős után:	90	
Halászatból a várostól:	10	
Kegyes alapítványokból:	8	
Esketésből:	10	
Birtokba iktatásból:	5	
Öregek temetéséből:	12	
Ifjabbak temetéséből	13	
Asszonyok temetéséből:	9	

Leányok temetéséből: 4

Összesen: 549

Bálványszakállas pusztán a plébános úrnak Őeminenciája rendelkezése szerint a korábban Csergőn birtokolt rét helyett van egy 5 öles szénása körülbelül 60 ft értékben.

Összesen: 609

Megjegyzendő, hogy a plébános úr ezzel a réttel kevésbé elégedett, és kéri, hogy helyezték vissza az előbb említett, az egyházlátogatási jegyzőkönyvben is szereplő rét használatába; ennek indokait annak rendes útján fejtí majd ki.

Az 5. §-hoz.

A plébániatemplomon kívül nincs más kolostor itt, ám a város határában, a temetőben áll egy szilárd anyagokból épült, zsindeletetével ellátott kápolnája Szent Rozáliának. Ennek fenntartása nem az uraságot, hanem csak a közösséget illeti. Egyebekben jövedelme nincsen.

A 6. §-hoz.

Az iskolák itt csak elemiek; a jobbágyok gyermekei oktatást a tanító házában kapnak, amely áll: 1. egy nagy, körülbelül 160 gyermeket befogadó teremből; 2. a tanító szobájából; ez újonnan épült 1799-ben, és pedig szilárd anyagból készült alapra, nyers, belső felhasználásra még nem tökéletes téglával leburkolt padlóval. Ezt követi 3. a tanító szobája, konyha, kamra és családi szoba.

A tanító (és egyben kántor) jövedelmei pedig a következők:

	Ft	kr
Szerződésben rögzítve:	100	
Szénatermesztésből:	10	
Gabonából:	3	
Tűzifából:	30	
Tandíjból	40	
Kihirdetőcédulákból	2	
Stóladíjból:	37	
Harangozásból:	12	
Összesen:	234	

Az itt alkalmazott külön sekrestyésnek van

Egy 12 falcastrumos rétje	24
Birtokba iktatásból:	5
Temetési díszítésből	2
A várostól csizmára:	3
kukoricát Ft erejéig;	5

A 7. §-hoz:

Az érsekségi uradalom e mezővárosban patrónusi jognak örvend, melyből következik az a kötelezettsége, hogy karbantartsa mind a templomot, mind a plébániaépületet és a tanító házat.

A 8. §-hoz:

Kórház itt nincsen.

A 9. §-hoz.

A gyóntatható lelkek száma itt	3700.
a nem gyóntathatóaké	500.
összesen	4200.

Gazdasági tételek, éspedig amelyek jövedelmet termelnekAz 1. §-hoz.

E mezővárosban az uradalomnak a következő épületei vannak:

1. A Komáromi utcában álló, szilárd anyagokból épült fogadó, melynek teteje cseréppel fedett; a következőkből áll: egy italmérő helységből, három vendégszobából, a kocsmáros szobájából és konyhájából és egy 200 akó befogadóképességű pincéből. Az épület jó állapotban van, bár a talajszinttől két láb magasságig újravakolást igényelne. A nyers anyagokból készült kerítés egy körülbelül 6 öles szakaszon teljesen le van rontva, és az egész javítást igényel. Van egy részben nyers, részben égetett anyagokból épült, nádtetős istállója 24 ló számára; van ott egy kút jó állapotban; egy elég tágas tér közepén egy jó állapotú szín téglaszlopokkal és cseréptetővel. Végül van itt az istállókkal érintkezésben egy másik, kisebb szín, nádtetővel ellátva a hordók tárolására. Egyébként az épület ajtóit, kapuit és ablakait, valamint belső berendezését tekintve kisebb felújításra szorul.
2. A bolttal rendelkező vágóhíd a következőkből áll: mészárszék és kamra a faggyú számára. Bolt, melynek oldalában szobája van a rác bérlőnek; ezekkel érintkezőleg van két szoba, konyha és kamra. Végül hátul helyezkedik el egy 4 lovat kiszolgáló istálló. Az épület szilárd anyagokból készült alapokon áll, föld feletti részei nyers anyagokból készültek, kivéve a teljes egészében égetett téglából épült boltot. Ez az épület szintén a kapuira nézve szorul kisebb felújításra, amint a nádfedeles tetőnek az a része is, mely a mészárszék felett van.
3. A mészáros háza a mészárszék oldalában van; két szobából, konyhából és kamrából áll, csatlakozik hozzá egy istálló 4 ló és 15 szarvasmarha számára. Ez az épület faoszlopokból és közöttük az itteni szokás szerint bevakolt falrészekből lett fölépítve. A nádtetővel ellátott épület jó állapotban van.

A 2. §-hoz.

E mezővárosban az uradalomnak sem marhát, sem lábasjószágot vagy méheket tartó, sem földeket művelő majorsága nincsen.

A 3. §-hoz.

Hogy hogyan áll a jobbágyok és telkek száma, azt a csatolt táblázat mutatja.

Gutta Conscriptio Colonorum *Gutta a jobbágyok összeírása*

Nomina & Cognomina Coloni <i>A jobbágy vezeték- és keresztnéve</i>	Opificium <i>Mesterség</i>	Quantitas Sessionis <i>Jobbágytelek mennyisége</i>	Fundus intravillanus <i>Belső telek</i>	Agri Földek	Prata Rétek
	quale <i>milyen</i>	8 ^{va} <i>Nyolcad</i>	Metretae Posonienses <i>Pozsonyi mérő</i>	Falcastrorum <i>Kaszás</i>	
Németh Joseff	–	4/8	1/2	5	15
Németh Istvan	–	4/8	1/2	5	15
Anda Ferencz	–	4/8	1/2	5	15
Nagy Janos	–	6/8	1	6 1/2	20
Simek Ferencz	–	4/8	3/4	3 1/2	18
Jasko Janos	–	4/8	1/2	4	15
Beretiz Ferencz	–	1/8	1/2	3 1/2	4
Dobtsanyi Janos	–	4/8	1/2	5	10
Biro Janos	–	2/8	1/4	2 1/2	3
Bagitta Istvan	–	2/8	1/4	2 1/2	9
Neveri Istvan	–	2/8	1/4	2	10
Neveri Janos	–	2/8	1/2	2	10
Sutta Ferencz	–	2/8	1/8	2 1/2	8
Anda Istvan	–	4/8	1/8	5	15
Domian Marton	–	4/8	1/16	4 1/2	15
Sazi Németh Janos	–	1/8	1/32	1	2
Sazi Németh Ferencz	–	1/8	1/32	1	2
Piko Németh Peter	–	2/8	1/64	2 1/2	7 1/2
Piko Németh Jan: suc(essor) <i>örököse</i>	–	2/8	1/64	2 1/2	7 1/2
Toth F: és Janos	–	1	1/2	10 4/8	30
Hartsa Janos	–	1/8	1/2	1	3
Hartsa Ferencz	–	1/8	1/2	1	4
Ifj: Beretz Ferencz	–	2/8	1/4	2 1/2	8

Litskay Mihally	–	2/8	1/4	2 1/2	7
Nagy Peter	–	4/8	1/32	4	12
Molnar Joseff	–	3/8	1/32	3 1/2	10
Tubinth Antal	–	1/8	–	1 1/2	5
Nob(ilis) Nemes Gróff Gyorgy	–	2/8	2/4	4 1/2	8
Toth Ferencz	–	6/8	2/4	7 1/2	20
Németh Mart: Fere. és Jan	–	4/8	1/2	6	13
Anda Ign. és Szenasy G:	–	1	1	8 1/2	30
Szarka Toth Adam	–	6/8	3/4	6	20
Varga Istvan	–	1	1	8	30
Szoke Németh Ferencz	–	1	1	10	30
Komaromi Ferencz	–	2/8	1/4	2 1/2	8
Németh Joseff	–	4/8	1/2	6	13
Konte Janos	–	1	1	8	30
Csurgali Ist: et Palfy Ja	–	4/8	1/2	5	13
Toth Pall Janos	–	1	1/2	8	30
Forro Jannos	–	1	1/2	8	28
Kürthy Mathe	–	1	1/2	9 1/2	30
Nob(ilis) Nemes Tóth Istvan	–	2/8	1/16	2	8
Öreg Toth Janos	–	4/8	1/4	4	15
Borka Istvan	–	4/8	1/8	4	15
Madarasz Gergely	–	4/8	1/8	4	15
Nagy Gyorgy	–	2/8	–	3	7
Nagy Mihally	–	2/8	–	3	7
Fehér Istvan	–	2/8	1/16	3	6
Gyafras Adam	–	3/16	1/32	1 3/4	5
Csolanyi Ignatz	–	3/16	1/32	1 3/4	5
Gyafras Marton	–	2/8	1/8	3 1/2	10
Forgács Imre	–	4/8	1/2	5 1/2	13
Szabo Janos	–	1	1	10 1/2	28
Ifj: Szabo Ferencz	–	4/8	1/2	5	15
Nob(ilis) Nemes Simeg Peter	–	1 4/8	2	18	45
Halasz Neveri Istvan	–	2/6	1/8	3 1/2	6
Neveri Antal	–	3/6	1/2	5	15
Nevery Janos	–	4/6	1/4	3 1/2	6
Fürdos Ferencz	–	1/6	1/32	1 3/4	5
Fürdos Istvan	–	1/6	1/32	1 3/4	5
Fürdos Antal	–	1/6 4/8	1/32	6 1/4	20
Fürdos Andrasne	–	4/8	1/2	5	15
Totth Mihally	–	6/8	1/2	6	22
Bagitta Janosne	–	4/8	1/32	5	15
Tornyay Ferencz	–	2/8	1/32	2 1/2	7
Varga Adam	–	3/8	1/32	4	12
Varga Ferenczne	–	1/8		1 1/2	3
Leczkesy Istvan	–	2/8	1/32	2 1/2	6

Nagy Istvan	–	4/8	1/2	5 1/2	15
Juhasz Mihály	–	4/8	1/2	5 1/2	15
Horvath Istvan	–	–	1/2	11	30
Szűr Szabo Janos	–	6/8	1/4	6	20
Hajnek Molnar Imre Jan: es Ist	–	6/8	1/32	6	20
Fűri Antal	–	4/8	1/2	4 1/2	12
Totth Ferencz	–	2/8	1/4	2	7
Kis Andras	–	4/8	1/2	5	15
Ifj: Oleé Istvan	–	1/3	1/4	3 1/2	10
Mészáros Ferencz	–	1/3	1/4	3 1/2	10
Mészáros Janos	–	1/3	1/4	3 1/2	10
Kúrthi Imre	–	6/8	1/16	6	22
Csurgali Janos	–	2/8	1/2	2 1/2	8
Takáts Ferencz	–	4/8	1/2	5	15
Katona Fördös Ist: és Imre	–	6/8	1/4	6 1/2	25
Arbitrovits M: és And:	–	2/8	1/8	2 1/2	7
Angyal Marton	–	4/8	1/8	4 1/2	14
Angyal Ferencz	–	2/8	1/32	2	7
Fitos Janos	–	2/8	1/4	9	7
Olee Adam	–	4/8	1/2	5	15
Vörös Kúrthi Ferencz	–	4/8	1/2	5	15
Molnar Joseff	–	4/8	1/2	5	15
Molnar Ignatz	–	2/8	1/4	2	8
Hentze Janos	–	2/8	–	3	7
Oleé Peter	–	2/8	–	2	8
Tóth Janos	Sartor Szabó	4/8	1/2	5	15
Fördös Albert	–	4/8	1/4	4 1/2	14
Takáts Janos	–	3/4	1/8	3	10
Takáts Istvan	–	3/4	1/8	3	10
Nob(ilis) Nemes Meszaros Ferencz	–	4/8	1/32	5	15
Tóth Istvan	–	4/8	1/32	5	15
Slatki Joseff	–	4/8	1/2	5 1/2	15
Szabo Janos	–	4/8	1/2	5 1/2	15
Gögg Istvan	–	4/8	1/2	5 1/2	15
Vajda Ist: Jos: és Janos	–	1	1	8	26
Nob(ilis) Nemes Szabo Gábor	–	1	1	8	30
Csete Andras	–	1/3	1/2	3 1/2	7
Christoph Janos	–	1/3	1/2	3 1/2	7
Palovits Gyorgy	–	1	1	8	30
Ifj: Gögg Ferencz	–	1	1/2	10	30
Takáts Adam	–	2/8	1/4	2 1/2	7
Tóth Adam Eözvegye	Sartor Szabó	4/8	1/4	4 1/2	15
Nob(ilis) Nemes Szabo Ferencz	–	2/3	1/8	6 1/2	17
Tóth Joseph	–	2/8	1/32	2	7
Neveri Joseff	–	1/8	1/64	1 1/2	4

Vass Antal	–	1/2 1/6 1/8	1/32	8	20
Takáts Mi: Istvan	–	3/6	1/64	4	13
Fördös Joseff	–	2/8	1/8	2	7
Bondor Istvan	coturnarius <i>csizmadia</i>	2/8	1/8	2 1/2	7 1/2
Bondor Imre	–	2/8	1/8	2 1/2	7 1/2
Puskas Nagy Ferencz	–	3/8	1/32	3 1/4	10
Alsó Tóth Istvan	–	4/8	1/8	5	15
Borso Istvan	–	2/3	1/32	6	20
Szetkár Janos	–	2/8	1/4	2 1/2	7
Fitos Istvan	–	2/8	1/4	2 1/2	7
Varga Lőrintz	–	6/8	1/4	4 1/2	15
Nagy Istvan	–	4/8	1/8	5 1/2	15
Molnar Ferencz	–	1/8	1/64	1 3/4	15
Fűri Janos	–	2/8	1/4	3	8
Polag Janos	–	4/8	1/4	5	15
Kelemen Ist: Sucessor <i>Örököse</i>	–	2/8	1/8	2	6
Kiss Janos	–	6/8	1/2	5 1/2	20
Csismadia Marton	–	4/8	1/4	4 1/2	15
Csismadia Istvan	–	2/8	1/4	2 1/2	7 1/2
Csismadia Andras	–	2/8	1/4	2 1/4	7 1/2
Csente Nagy Janos	–	4/8	1/2	5	15
Nagy Gergely	–	4/8	1/8	5	15
Borso Janos és Joseff	–	2/6	1/64	2 1/2	10
Németh Fer. és Peter	–	2/3	1/4	5 1/2	15
Puskas Molnar Istv.	–	4/8	1/32	5 1/2	15
Szabo Sándor Joseff	–	4/8	1/4	5	15
Bondor Ferencz	–	4/8	1/8	5	15
Szabo Mihály Ezogy (?)	–	2/8	1/16	2 1/2	7
Szur Szabo Istvany	–	4/8	1/4	4 1/2	15
Molnar Mart. es Janos	–	2/3	1/2	6	18
Molnar Ferencz	–	1/3 3/8	1/2	5	15
Angyal Janos	–	1/8	1/64	1	4
Szabo Páll	–	1/3	1/4	3	8
Dotza Janos és And.	–	2/8	1/8	2 1/2	8
Dotza Istvan	–	1/8	–	1 1/2	4
Nagy Istvan	–	4/8	1/4	4	13
Nagy F. Istvan	–	4/8	1/4	4	13
Ifj. Paulovits György	–	4/8	1/4	3 1/4	15
Kukoritz Joseff	Textor <i>Takács</i>	2/8	1/8	2	6
Orosz Joseff	–	2/8	1/8	2	6
Czödör Ferencz	–	1/8	1 1/2	7	28
Ifj: Fördös Imre	–	4/8	1/4	4 1/2	15
Fördös Imrini, és Toth Ist.	–	2/8	1/8	2	7
Kele Imre, és Andras	–	4/8	1/4	4	15
Balogh Istvan	–	2/8	1/8	2 1/2	7

Vörös Németh Is: és Jan:	–	4/8	1/4	4	15
Butsai Istvan	–	4/8	1/4	4	15
Sipos Marton	–	2/3	3/8	6	20
Ifj. Németh Jan: és Ist:	–	4/8	1/3	5	15
Janko Németh Janos	–	2/8	1/16	2 1/2	7
Butsai Joseff	–	4/8	1/2	5	15
Takáts Andras	–	4/8	1/2	5	15
Ratz Janos	–	4/8	1/4	5	15
Ratz Marton	–	4/8	1/4	5	15
Forro Mart: es Adam	–	1	1/2	10	30
Forro Joseff	–	2/8	1/16	1 1/2	7
Balogh Imre	–	4/8	3/4	5	15
Kis Lőrincz Janos	–	2/8	1/4	7 1/2	7
Telekes Marton	–	6/8	1/4	7 1/2	22
Horvath Andras	–	2/8	1/64	2 1/2	7 1/2
Domian Joseff	–	2/8	1/64	3	5
Tóth György Janos	–	2/8	1/8	2 1/2	7 1/2
Zubonyai Janos	–	2/8	1/4	2 1/4	7 1/2
Zubonyai Andras	–	2/8	1/4	2 1/4	7 1/2
Seregely Ferencz	–	4/8	1/4	4	16
Ferentzi Istvan	–	2/8	1/4	2	7
Balogh Pál	–	2/8	–	3	7
Argusi Janos	–	2/8	1/2	2 1/2	4
Barath Andras	–	2/8	1/2	2 1/2	6
Kaszkeli Toth Feren	–	4/8	1/2	4 1/2	15
Madarász György	–	4/8	1/64	5	15
Horvath Mihaly	–	2/8	1/64	2 1/2	7
Seregely Jo: Ist: And	–	2/8	1/8	3 1/2	6
Ifj. Seregely Ferencz	–	2/8	1/4	3	7
Domian György	–	1/8	1/16	1 1/2	4
Ifj. Kupi Nagy Janos	–	4/8	1/4	5	15
Nagy Miklos	–	2/8	1/8	2 1/2	7
Nagy Marton Janos	–	2/8	1/8	2 1/2	7
Tantzos Mihály	–	6/8	1/2	7 1/2	22
Tantz. Istvan	–	6/8	1/2	7 1/2	22
Horvath Marton	–	4/8	1/4	2 1/2	15
Nagy Sandor Janos	–	4/8	1/4	5	15
Revesz Takats Janos	–	2/8	1/32	2 1/2	8
Magyarusi Istvan	–	4/8	1/8	5	15
Nagy Andras Ferencz	–	4/8	1/8	5	15
Fekete Istvan	–	2/8	1/8	2 1/2	7
Fekete Marton	–	4/8	1/8	4	12
Ballas Ignatz	–	2/8	1/8	2 1/2	7
Varga Janos	–	1	1/2	10	30
Schenauer Andr.	–	1	1/8	10 1/2	30

Szenasy Janos	–	4/8	1/4	5	15
Szenasy Marton	–	4/8	1/4	5	15
Almasi Janos	–	2/8	1/4	2 1/2	7 1/2
Dotza Imre	–	2/8	1/4	2 1/2	7 1/2
Nagy Marton	–	4/8	1/2	4 1/2	16
Forro Istvanne	–	4/8	1/8	5	15
Primas Mihaly	–	2/8	1/8	2 1/2	7
Horvath Pál, és Herzog Jos.	–	2/8		2 1/2	7
Szépe Janos	–	4/8	1/2	5	15
Szépe Ferencz	–	2/8	1/8	2 1/2	7 1/2
Szépe Marton	–	2/8	1/8	2 1/2	7 1/2
Marusi Ferencz	–	1	1/2	11	30
Kovats Istvan	–	1	1/16	10	30
Gontzöl Istvan	–	4/8	1/16	5	15
Jasko Mihally	–	2/8	1/16	2 1/2	7
Csismadia Janos	–	2/8	1/16	2 1/2	7 1/2
Vaida Janos	–	2/8	1/16	2 1/2	7 1/2
Ifj. Vaida Istvan	–	4/8	1/8	6	15
Göntzel Janos	–	6/8	1	8	20
Restal Marton	–	2/8	1/2	3	7
Nob(ilis) <i>Nemes</i> Morucz Istvan	–	2/8	1/2	3	7
Ifj: Kovats Janos	–	5/8	1/2	6	16
Sajtas Horvat Janos	–	2/8	1/4	2 1/2	7
Madarasz Istvan	–	2/6	1/4	3 1/2	10
Zagyva Németh Ist	–	1/6	1/4	1 3/4	5
Nagy Ferencz	–	4/8	1/32	4	14
Janko Németh Istv	–	2/8	1/4	2	7
Zautsek Imre	–	2/8	1/64	2 1/2	7
Nagy Horvath Ist.	–	4/8	1/64	5	15
Fekete Istvan	–	2/8	1/64	2 1/2	7 1/2
Fekete Mihaly	–	2/8	1/64	2 1/2	7 1/2
Gögg Peter	–	1 4/8	–	15	40
Szűvű Janos	–	1/6	1/16	1 1/2	5
Szűvű Mihally	–	1/6	1/6	1 1/2	5
Szűvű Mathe	–	1/6	–	1 1/2	5
Szűvű Ferencz	–	1/2	1/4	5	15
Nagy Gergely Ferencz	–	1/3	1/2	3	10
Marusi Janos	–	1	1 1/2	10	30
Nyarfas Nagy Janos	–	1	1 1/2	8 1/2	30
Pogany Janos	–	4/8	1	5 1/2	15
Pogany Istvan	–	4/8	1	5 1/2	15
Markus Janos	–	1	1 1/2	10	30
Molnar Janos	–	2/8	1/2	3	7
Molnar Istvan	–	2/8	1/2	3	7
Gögg Ferencz	–	4/8	1	5 1/2	14

Császta Nagy Janos	–	4/8	3/4	6	14
Császta Nagy Istvan	–	2/6	1/2	4	9
Császta Nagy Mihaly	–	1/8	1/4	2	5
Madari Istvan	–	4/8	3/4	5	15
Madari Mihaly	–	4/8	3/4	5	15
Nagy Albert	–	4/8	3/4	5	15
Domian Ferencz	–	4/8	3/4	5	15
Szanto Ferencz	–	2/8	1/4	2 1/2	7 1/2
Dotza Ferencz	–	3/8	1/2	3 1/2	11
Szabo Joseffne	–	4/8	1/2	5	15
Uzola Janos	–	4/8	1/2	5	15
Ballas Ferencz	–	6/8	–	7 1/2	20
Ballas Istvan	–	2/8	1/64	2 1/2	7
Szabo Janosne	–	1/8	1/64	1 1/2	4
Szabo Peter	–	1/8	1/64	1 1/2	4
Szabo Pall	–	1/8	1/64	1 1/2	4
Szabo F: Sucessor <i>Örököse</i>	–	1/8	1/64	1 1/2	4
Balog Andras	–	4/8	1/8	2 1/2	7
Földes Andras	–	1/8	1/16	1 1/4	3 1/2
Foldes Istvan	–	1/8	1/16	1 1/4	3 1/2
Fulopp Marton és Jan	–	4/8	1/4	5	15
Fülos (?) Peter	–	6/8	1	7 1/2	22
Ifj: Gógg Janos	–	4/8	1/2	5	15
Marusi Andras	–	3/4	1/16	8 1/2	22
Argus Istvan	–	4/8	1/2	4 1/2	15
Argus Ferencz	–	4/5	1/2	4 1/2	15
Fekete Ist: és Mihaly	–	2/3	1/2	5 1/2	20
Konde Ferencz	–	3/8	1/4	3	8
Konde Istvan	–	3/8	1/4	3	8
Nob(ilis) <i>Nemes Szabo György</i>	–	4/8	1/4	5	15
Eketsi Szabo Ist.	–	2/8	1/4	2 1/4	7 1/2
Eketsi Szabo Janos	–	2/8	1/4	2 1/2	7 1/2
Olee Janos, és Istva:	–	2/6	1/64	3 1/2	10
Konde Andrasne	–	3/8	1/4	3	8
Fitos Ferencz	–	6/8	1/4	6 1/2	22
Kürthi Ferencz	–	4/8	1/2	4 1/2	15
Ifj: Angyal Istvan	–	1/6 1/4	1/8	3	12
Tóth Ist: és Ignatz	–	4/8	1/64	4 1/2	15
Totth Istvan Fiai	–	4/8	1/64	4 1/2	15
Libardi Istvan	–	1	1	7	30
Németh Ignatz	–	1/8	1/64	1 1/8	3 1/2
Németh Marton	–	1/8	1/64	1 1/8	3 1/2
Bukor Andras	–	1/4 1/6	1/64	3 1/2	12
Őzi Ferencz	–	1/6	1/64	1 1/2	4
Őzi Janos	–	1/6	1/64	1 1/2	4

Őzi László	–	1/6	1/64	1 1/2	4
Marton Joseff	–	2/8	1/4	2 1/4	7 1/2
Németh Joseff	–	2/8	1/4	2 1/4	7 1/2
Rigo Istvan	–	2/8	1/8	2 1/2	8
Rigo Imre sucsor örököse	–	2/8	1/8	2 1/2	8
Dobi Joseff	–	4/8	1/2	5	15
Takats F: és Istvan	–	4/8	1/2	5	15
Jantsu Ferencz	–	1/6	1/8	2 1/2	4
Jantsu Janos	–	1/8	1/8	1 1/2	3
Bezúr Ist: és Imre	–	2/3	1/16	6 2/3	18
Katona Nemeth Janos	–	4/8	1/4	5 1/2	15
Palinkas Horvath (?)	–	6/8	1/4	6	22
Szénási Joseffne	–	1/3	1/4	3	10
Szénási Ferencz	–	1/6	1/8	1 1/2	5
Szénási Marton	–	1/6	1/8	1 1/2	5
Gedai Joseff	–	4/8	1/8	5	15
Katona Szabo Ist.	–	4/8	1/2	4 1/2	15
Szabo Peter	–	4/8	1/2	4 1/2	15
Szali Ferenczne	–	2/3	1/2	6 1/2	20
Szalai Imre	–	1/3	1/4	3	10
Németh Mart: és Peter	–	4/8	1/2	4 1/2	15
Molnar Ignatz	–	4/8	1/2	4 1/2	15
Barna Nagy Sanda (?)	–	1	1	9 1/2	30
Tóth Lőrincz	–	1/8	1/64	1 1/2	4
Tóth Istvan	–	2/8	1/32	3	8
Tóth Joseff	–	1/8	1/64	1 1/2	4
Benke Szenassi Ist.	–	2/8	1/4	2 1/2	7 1/2
Bartalos Janos	–	2/8	1/8	2 1/2	7 1/2
Hegedűs Andras	–	2/8	1/8	2 1/2	7
Ag Joseff	–	2/8	1/64	2 1/2	7
Poháros Ist: Ja: Mart:	–	1/8	1/64	1 1/4	6
Hollósy György	–	2/8	1/64	2 1/2	7
Szilasi Mihaly	–	4/8	1/8	5	15
Varga Istvan	–	4/8	1/4	5 1/2	15
Czige Joseff	–	4/8	1/8	5 1/2	15
Bagitta Antal	–	4/8	1/8	5	15
Palfi Takats Janos	–	2/8	1/4	2 1/2	7
Neveri Joseff	–	1/6	1/8	1 1/2	5
Gombai Janos	–	4/8	1/64	4	12
Görbe Totth Ferencz	–	1	1/4	9	25
Szenasi Janos	–	1/3	1/4	3	10
Borka Istvan	–	6/8	1	6 1/2	20
Kiss Mihaly	–	1/8	1/64	2	8
Horvath Joseff	–	2/8	1/16	3	7 1/2
Madarosz Mihaly	–	1/3	1/64	3 1/3	9

Rigo Andras	–	2/8	1/64	2 1/2	8
Olée Ignatz	–	1/6	1/64	1 1/2	5
Borka Németh Janos	–	1/8	1/64	1 1/8	3 1/2
Szarka Mathyas	–	2/8	1/16	2 1/2	7
Borka Ferencz	–	4/8	1/2	5	15
Borka Andras	–	4/8	1/2	5	15
Tóth Istvan	–	4/8	1/2	4 1/2	15
Kurthi Janos	–	2/8	1/4	2 1/2	6
Madarasz Pál	–	2/8	1/64	2 1/4	7
Pazmar Janos	–	2/8	1/4	2 1/2	6 1/2
Pazmár Istvan	–	2/8	1/4	2 1/2	6 1/2
Konde Istvan	–	1	1 1/2	10	30
Bukor Joseff	–	1/6 1/4	1/2	4	13
Kiss Totth Istvan	–	2/8	1/4	2 1/2	8
Bukor Peter	–	1/6	1/2	1 1/2	5
Tóth Andras	–	2/8	1/8	2 1/2	7
Nagy Mihaly	–	2/8	1/8	2 1/2	7
Hentre Mészáros Jan.	–	2/8	1/8	2 1/2	7
Letzkési Joseff	–	2/8	1/64	2 1/2	6 1/2
Berka Németh Istv.	–	1/8	1/16	1 1/8	3 1/2
Jasko Ferencz	–	2/8	1/16	3	6
Szabo Ist: Sand: és Jan.	–	4/8	1/4	5	15
Nagy Janos	–	4/8	1/4	5	15
Ifj: Gógg Istvan	–	4/8	1/2	4 1/2	15
Marusi Istvanne	–	2/8	1/4	2 1/2	7
Fördos Istvanne	–	4/8	1/4	5	15
Mattyasi Janos	–	2/8	1/64	2 1/2	7
Fekete Ferencz	–	1/3	1/4	3 1/2	10
Gógg Janos	–	4/8	1/4	4	11
Gombai Janos	–	1/8	1/64	1 1/4	3 1/2
Gombai Istvan	–	1/8	1/64	1 1/4	3 1/2
Szabo Istvan	–	2/8	1/16	2 1/2	7
Fűri Adam	–	2/8	1/32	1/2	7
Borka Janosne	–	6/8	1/2	7 1/2	20
Vipplach Ferencz	–	1	1/4	10	30
Takats Joseff	–	1/8	1/8	1 1/4	3 1/2
Takats Marton	–	1/8	1/8	1 1/4	3 1/2
Dobi Mathe	–	4/8	1/4	5	15
Szabo Lőrin Ist.	–	1	1/4	10	30
Nagy Gergely János	–	2/8	1/16	2 1/2	7
Nagy Joseff	–	2/8	1/16	2 1/2	7
Nob(ilis) Nemes Szabo David	–	4/8	1/8	6	15
Halatsi Peter	–	4/8	1/16	6	15
Káposztás Janos Fe.	–	2/8	1/32	2 1/2	7 1/2
Inquilini Domiciliati Házas zsellérek					

Angyal Ferencz	–	–	1/64	–	–
Burian Joseff	–	–	1/64	–	–
Szenasi György	Sartor <i>Szabó</i>	–	1/64	–	–
Nagll Joseff	–	–	1/64	–	–
Beczecz Andrasne	–	–	1/64	–	–
Szarka Horvath (?)	–	–	1/32	–	–
Nagy Ferencz	–	–	1/32	–	–
Ifj: Kürthi Ferencz	–	–	1/32	–	–
Fördös Janos	–	–	1/32	–	–
Nagy Joseff	–	–	1/32	–	–
Viplach Ferencz	–	–	1/32	–	–
Barath Imre	–	–	1/32	–	–
Fördös Andras	–	–	1/32	–	–
Piskotzi Joseff	Molitor <i>Molnár</i>	–	1/32	–	–
Piskotzi Imre	–	–	1/32	–	–
Decsak Németh Jan	–	–	1/32	–	–
Markovits Janos	–	–	1/32	–	–
Markovits Istvan	–	–	1/32	–	–
Varga Joseffne	–	–	1/32	–	–
Tóth Imre	–	–	1/32	–	–
Németh Mihaly	–	–	1/32	–	–
Molnar Ferencz	–	–	1/32	–	–
Molnar Joseff	–	–	1/32	–	–
Borso Szabo Istvan	–	–	1/32	–	–
Kiss Andras	–	–	1/32	–	–
Sarkany Szabo Istv.	–	–	1/32	–	–
Halasz Mathé	–	–	1/32	–	–
Bertha Ferencz	–	–	1/32	–	–
Szetskar Janos	–	–	1/32	–	–
Kiss Adam	–	–	1/32	–	–
Nemeth Istvan	–	–	1/32	–	–
Halatsi Istvan	–	–	1/32	–	–
Szabo Jakab	–	–	1/32	–	–
Balas Antal	–	–	1/32	–	–
Kiss And. Istvanne	–	–	1/32	–	–
Kiss Janos	–	–	1/32	–	–
Simek Janos	–	–	1/32	–	–
Szülősi György	–	–	1/32	–	–
Bakter Németh Jan.	–	–	1/32	–	–
Fórro Janos	–	–	1/32	–	–
Fórro Ferencz	–	–	1/32	–	–
Kiss Janos	–	–	1/32	–	–
Téglás Kovats Jos.	–	–	1/32	–	–
Viplach Ferencz	–	–	–	–	–
Mente Istvan	–	–	1/32	–	–

Balogh Pál	–	–	1/4	–	–
Nagy Horvath Jan	–	–	1/4	–	–
Baranyi Janos	–	–	1/16	–	–
Madari Antal	–	–	1/16	–	–
Stupiczky Ferencz	–	–	1/32	–	–
Varga Istvan	–	–	1/54	–	–
Blaho György	–	–	1/64	–	–
Bukor Adam	–	–	1/32	–	–
Szüts Thomas	–	–	1/64	–	–
Dobi Janos	–	–	1/2	–	–
Cziple Istvan	–	–	1/64	–	–
Csontos Ferencz	–	–	1/64	–	–
Füles (?) Ferencz	–	–	1/64	–	–
Ketsemiti Istvan	Molitor <i>Molnár</i>	–	–	–	–
Liskay Ferencz	–	–	–	–	–
Kotsis Istvan	–	–	1/64	–	–
Takats Ferencz	–	–	1/64	–	–
Baranyi Peter	–	–	1/64	–	–
Csabi Istvan	–	–	1/64	–	–
Szabo Janos	Molitor <i>Molnár</i>	–	1/64	–	–
Zabtsek György	–	–	1/64	–	–
Dér Istvan	–	–	1/64	–	–
Seregeli Andras	–	–	1/64	–	–
Konde Andras	–	–	1/64	–	–
Kotsis Kiss Istvan	–	–	1/64	–	–
Panka Horvath And.	–	–	1/32	–	–
Magyari Janos, és Jos.	–	–	1/16	–	–
Stupiczky Istvánne	–	–	1/32	–	–
Dotza Istvan	–	–	1/64	–	–
Pothorka Mihály	–	–	1/16	–	–
Madurka Joseff	–	–	1/16	–	–
Madurka Ferencz	–	–	1/16	–	–
Matgasofsky Ferencz	Vietor <i>Pintér</i>	–	1/16	–	–
Kugyela Janos	–	–	1/16	–	–
Molnar György és Jan:	–	–	1/16	–	–
Menyhard Mihaly	–	–	1/16	–	–
Pataky Joseff	–	–	1/16	–	–
Csurgali Janos	–	–	–	–	–
Nagy Fer. Saza (?)	–	–	–	–	–
Fehér Janos	–	–	–	–	–
Primus Joseff	–	–	–	–	–
Fülöp Istvan	–	–	1/16	–	–
Terbak Antal	Textor <i>Takács</i>	–	1/64	–	–
Terbak Boltisar	–	–	1/64	–	–
Kaly Mihaly	–	–	1/64	–	–

Bereczky György	–	–	1/64	–	–
Ribats Janos	–	–	1/64	–	–
Major Janos	–	–	1/64	–	–
Nahil Ferencz	–	–	1/64	–	–
Fodor Imre	–	–	–	–	–
Haitsa Joseff	–	–	–	–	–
Bukor Istvan	–	–	1/64	–	–
Domonkos György	–	–	1/64	–	–
Mélar Gyorgy	–	–	–	–	–
Bagitta Nagy Ist.	–	–	1/64	–	–
Tóth Janos	–	–	–	–	–
Nagy Andras Janos	–	–	1/32	–	–
Hegyi Varga Istvan	–	–	1/32	–	–
Németh Sandor	–	–	1/32	–	–
Süget Horvath Jan.	–	–	1/32	–	–
Hegedűs Janos	–	–	1/32	–	–
Szabo Miklos Istv.	–	–	1/32	–	–
Szűr Szabó Peter	–	–	1/32	–	–
Gubitz Joseff	<i>Figulus Fazekas</i>	–	1/32	–	–
Takats Istvan	–	–	–	–	–
Wiss Andras	<i>Sartor Szabó</i>	–	1/32	–	–
Fűri Joseff	<i>Arca(rius) Bútorasztalos</i>	–	1/32	–	–
Tóth Andras Haza	–	–	1/8	–	–
Molnar Janos	–	–	1/32	–	–
Fülöp Andras	–	–	1/64	–	–
Kovats Janos	–	–	1/64	–	–
Csazar Andras	–	–	1/64	–	–
Rigo Ferencz	–	–	1/64	–	–
Hainak Molnar Ist.	–	–	1/8	–	–
Bagitta Istvan	–	–	1/8	–	–
Szúvi Mathe	–	–	1/8	–	–
Palfy Janos	–	–	1/64	–	–
Mihalits Imre	–	–	1/64	–	–
Gedai Joseff haza	–	–	–	–	–
If: Angyal Istvan	–	–	1/4	–	–
Fekete Marton haza	–	–	1/4	–	–
Zseller Totth Janos	–	–	1/64	–	–
Totth Janos	–	–	1/64	–	–
Nagy Janos	<i>Faber Kovács</i>	–	1/64	–	–
Kintse Istvan	–	–	1/2	–	–
Szabo Istvan	–	–	1/16	–	–
Ifj: Madari Istvan	–	–	1/4	–	–
Ifj Gögg Ferencz	–	–	1/4	–	–
Gögg Peter Haza	–	–	–	–	–
Kiss Gyorgy	–	–	1/8	–	–

Kiss Istvan	Arcularius <i>Asztalos</i>	–	1/16	–	–
Kovats Ist. Vaniga	–	–	1/8	–	–
Magdalin Istvan	coturnarius <i>csizmadia</i>	–	1/64	–	–
Nomina et Cognomina Subinquinili <i>Házatlan zsellérek vezetői- és keresztnéve</i>					
Benkovits Ferencz	Faber <i>Kovács</i>	–	–	–	–
Hajos Imre	faber lign(arius) <i>ács</i>	–	–	–	–
Mithubecz Joseff	Faber ferra(rius) <i>Szerkovács</i>	–	–	–	–
Saller Janos	Pistor <i>Pék</i>	–	–	–	–
Fodor Joseffne	–	–	–	–	–
Raguza Antal	Textor <i>Takács</i>	–	–	–	–
Olah Janos	Textor <i>Takács</i>	–	–	–	–
Szekkel Mihály	coturnarius <i>csizmadia</i>	–	–	–	–
Kovats Janos	Textor <i>Takács</i>	–	–	–	–
Horvath Mihály	detto <i>szintén</i>	–	–	–	–
Malagotzi Sandor	coturnarius <i>csizmadia</i>	–	–	–	–
Balas Peter	Textor <i>Takács</i>	–	–	–	–
Kukoritza Antal	detto <i>szintén</i>	–	–	–	–
Ats Joseff	detto <i>szintén</i>	–	–	–	–
Magdalin Janos	cotur(narius) <i>csizmadia</i>	–	–	–	–
Pataky Istvan	–	–	–	–	–
Csizmadia Istvan	–	–	–	–	–
Zetskar Istvan	–	–	–	–	–
Molnar Andras	–	–	–	–	–
Kiss Horvath György	–	–	–	–	–
Angyal Andra	–	–	–	–	–
Lagatos Joseff	–	–	–	–	–
Csontos Joseff	–	–	–	–	–
Teglas Kovats Janos	detto <i>szintén</i>	–	–	–	–
Berka Nimeth Janos	–	–	–	–	–
Kazas Joseff	–	–	–	–	–
Kapats Ferencz	–	–	–	–	–
Kitlei Mihály	–	–	–	–	–
Anda Ferencz	–	–	–	–	–
Letzkesi Janos	–	–	–	–	–
Ozi Mihály	–	–	–	–	–
Bodo Ferencz	–	–	–	–	–
Babits Imre	–	–	–	–	–
Kovats Ferencz	–	–	–	–	–
Terbak Janos	–	–	–	–	–
Tantzos Ferencz	–	–	–	–	–
Ózi Janos	–	–	–	–	–
Ózi Ferencz	–	–	–	–	–
Lakatos Ferencz	–	–	–	–	–
Nagy Istvan	–	–	–	–	–

Bodri Szabo Ferencz	–	–	–	–	–
Borsi Istvan	–	–	–	–	–
Bekets Ferencz	–	–	–	–	–
Németh György	–	–	–	–	–
Nagy Imre	–	–	–	–	–
Benke Ist: et Istok	–	–	–	–	–
Ifj: Horvath Janos	–	–	–	–	–
Saghi György	–	–	–	–	–
Kitlei Istvan	–	–	–	–	–
Fülöp György	–	–	–	–	–
Gotdats Joseff	–	–	–	–	–
Gyafras György	–	–	–	–	–
Révész Neveri Janos	–	–	–	–	–
Gáspár Ignatz	Funif(ex) Kötélverő	–	–	–	–
Garitza György	Molitor Molnár	–	–	–	–
Németh Istvan	–	–	–	–	–
Fördös Janos	–	–	–	–	–
Fördös Istvan	–	–	–	–	–
Neo-Coloni seu Zingari Újjobbágyok vagy Cigányok					
Teser Balog Ferencz	Musi(cus) Zenész	–	–	–	–
Gazda Balog Istv. Ferencz	detto szintén	–	–	–	–
Teser Balog Istvan	detto szintén	–	–	–	–
Vizvari Istvan	Faber Kovács	–	–	–	–
Dőme Ferencz	Music(us) Zenész	–	–	–	–
Csonka Sandor	detto szintén	–	–	–	–
Dőme Janosne	detto szintén	–	–	–	–
Dőme Sandor	Faber Kovács	–	–	–	–
Kovats Gyorgy Pufi	detto szintén	–	–	–	–
Körmes Tessel Ferkó Takats And. Lakoa		–	–	–	–
Olah Ferencz	Faber Kovács	–	–	–	–
Summa Summarum – Mindösszesen	–	163 6/8	136 4/8	1687	4734
Exempti – Adómentesek					
Admodum Reverendus Igen tisztelendő					
D: Georgius Nevery					
Parochus Oppidi A mezőváros plébánosa	–	1	–	10	30
Josephus Raditskovits Notarius Jegyző	–	1	–	10	30
Ladislau Kiss Lanio – Mészáros	–	1/2	–	5	15
Educillator – Kocsmáros	–	1/2	–	5	15

Per Josephum Raditskovits Oppidi Notar(ius) Raditskovits József, a mezőváros jegyzője által

Sign(um) Gutta die 11^a Jan 1800. Kelt Guttán, 1800. január 11-én

A helyi lakosok magyar nemzetiségűek, teljes egészében római katolikus vallásúak.

E mezővárosnak beneficiumként a legjobb minőségű mezői vannak, kiváló gyümölcsösei, bőséges füzesei s nemkülönben nádasai, mellette elfolyó hajózható vizei; malmai is, bár csekély értékűek; bőséges halászata, kettős révhaszonvét, szekereztetésre érdemes mezője; bőséges nyereségük van terményekből, igen terjedelmes legelőnek örvend, amivel számos és elsőrangú szarvasmarhát is tartanak; lovat azonban sokkal kevesebbet és azok is csak másodosztályúak. Legközelebbi piaca 2 mérföld távolságban Komárom, az újvári szintén 2 mérföldre esik, végül a pozsonyi 8 mérföldre. Saját területein viszont a földek kárt szenvednek; annyira ki vannak téve az áradásoknak, hogy a gátakat körben 4 mérföld hosszúságban és 1 öl magasságban folyton gondozni, és ha alámosódnak, újraépíteni kényszerülnek. A rétekről száraz években bőséges a termés, ellenben az esős években rétjeiknek vagy kevés, vagy igen kétes hasznát veszik; ez az oka annak, hogy a helyi lakosok kenyérükről gondoskodni akarva fuvarozást és mindenféle megélhetési módot elvállalnak.

A község pedig a tekintetes vármegyének befizet: a hadipénztárba 2637 ft 36 kr-t;

a házipénztárba 1725 ft 35 kr-t;

összesen 4363 ft 11 kr-t.

Az említett jobbágyságok tehát mindösszesen $163 \frac{3}{4}$ teljes lakott telket bírnak, és 362 jobbágház van; ezenkívül 138 házas zsellér és 58 házatlan zsellér, valamint 11 újtelepes, avagy cigány ugyanennyi házzal.

Az előbb megjelölt telkeken kívül van még 1 telke a plébánosnak, $\frac{1}{2}$ a tanítónak, egy a jegyzőnek, $\frac{1}{2}$ a mézárosnak, $\frac{1}{2}$ a kocsmárosnak, így mindösszesen $3 \frac{1}{2}$ szabad telek, melyekről semmit nem szolgáltatnak be az uradalomnak.

E mezőváros részére az urbárium az úrbéri bizottság alkalmával más, ez érseki uradalomhoz tartozó községekhez hasonlóan ki lett ugyan dolgozva, de sem a község részéről, sem az uradalom részéről nem fogadták el, és így a régi szokás és az érsekségi norma szerint szolgáltatnak a jobbágyságok. Amiatt, hogy a jobbágyságok telkeit még nem mérte és osztotta fel földmérő, a telektestek mennyiségét pontosan meghatározni nem lehet; mindazonáltal a bírók és esküdtek nyilatkozata alapján egy teljes telkű jobbágnak 9 pozsonyi mérőt termő, azaz $4 \frac{1}{2}$ holdnyi földje és 30 kaszásnyi, avagy ugyanannyi holdnyi rétje van.

E vidék földje közepes, vetése az áradásoknak olyannyira kitett, hogy bármely fajtából mind az őszt, mind a tavaszt egyszerűen elviszik, különösen esős években; mindenesetre egy pozsonyi mérő vetőmag után őszi vetésből 4, tavasziból 6 mérő terem, és az is nyomorúságos minőségű, mégpedig a búza 64 fontos, a zab 28 fontos súllyal. Más tekintetben e mezőváros jobbágyságai sokféle gazdálkodást űznek, szarvasmarhát hizlalnak és kereskednek velük, részben gyümölcsöt is termesztnek, melyet gabonára cserélnek.

Külön erdők nincsenek, bőséges füzesek helyettesítik ezeket, ahonnan elláthatják magukat tűzifával.

Irtások nincsenek ezen a helyen.

Legelővel bőven el van látva a község, ám esős években oly kevés hasznukat lehet látni, hogy marháiknak készpénzért kénytelenek legelőt bérelni a szomszédos területeken. A legelőn a jobbágysok 835 lovat, 751 ökröt, 792 tehenet nevelnek.

Ezenkívül a legelőn a plébános úrnak van 4 lova, 12 ökre, 8 tehene; a tanítónak 2 lova, 4 ökre, 4 tehene; a mészárosnak 4 lova, 20 ökre, 4 tehene; a kocsmárosnak 2 lova, 4 marhája, 4 tehene; a jegyzőnek 2 lova, 4 marhája, 4 tehene.

Szőlőhegy nincs ezen a területen, a község egy negyedévi bor- és pálinkakimérés hasznát élvezi.

Egyébként e mezőváros jobbágysai vagyonukat nézve a középrétegbe tartoznak. Sem közadósság, sem az uradalmi pénztár felé való tartozás nem szorongatja őket.

Cenzusból	Éves jövedelem			
	Tételesen		Összesen	
	ft	kr	ft	kr
Mint már elmondtuk, e mezővárosban 362 jobbágház van mindösszesen 163 $\frac{3}{4}$ teljes lakott telekkel; 138 zsellérház és 58 házatlan zsellér és még 11 házas cigány; ők mindannyian a régi eljárás és az érsekségi uradalmakon elfogadott gyakorlat szerint a szokásos, kifejezetten úrbéri cenzust nem fizetik, ellenben minden adó kiváltására, melyet egyébként úrbérileg adni szoktak, minden évben befizetnek			800	
Robotból				
Mivelhogy a jobbágysok a részükre kidolgozott urbáriumtól eltérve a régi szokás szerinti elbánás alá esnek az uradalomnál, nincsenek nekik meghatározott munkáik sem, hanem az uradalom szükségletei szerint tartoznak végezni mind kézi, mind fuvaros robotot az uradalom területén és azon kívül is, ahányszor a szükség úgy kívánja, hogy kaszálni kell Balvan Szakallos pusztán, szénát betakarítani és beszállítani, bort vagy bármilyen anyagú és természetű dolgot fuvarozni. Az erdők tekintetében annyiban azért mégis van rögzített kötelezettségük, hogy a héregi vagy tardosi erdőkben, tudniillik, ahol favágást				

rendelnek el, 62 ½ ölet tartoznak kivágni, szállítani azonban nem. Ezt a kötelezettséget azonban a tardosi vagy héregi jobbágyoknak 25 forinttal meg szokták váltani, amely esetben így semmi tételesen rögzített robotjuk nincsen, s mivel a robotot nemigen szokták pénzre átváltani, ezek értéke így sem a bevételeknél, sem az úrbéri vagy robotmunkák címén befolyó uradalmi jövedelmeknél nem lehet kifejezni sem költségként, sem kiváltásként.

Fonásból

E címen nem szolgáltatnak semmit, de az érsekség eljárásának megfelelően szükség esetén annyiszor, amennyiszer kell, biztosítják zsákjaikat és vásznaikat.

Kilencedből

Mivel a kilenced beneficiuma időtlen idők óta sosem volt szokásban, nem is érint semmi jövedelmet.

Tizedből

Amit a jobbágyok minden tized megváltására készpénzben kifizetnek, az uradalommal minden év elején megújított szerződés szerint kitesz:

Megjegyzendő, hogy e tizedkiváltásra szolgáló összeget az elhunyt prímás alatt sokszor elengedték a jobbágyoknak amiatt, hogy igen sok évben teljesen elpusztították az árvizek a vetéseket.

4. §.

Ehelyütt uradalmi erdők egyáltalán nincsenek, hanem bőséges, leginkább a község által ültetett füzések; ezekbe beletartoznak a *Kanisa* nevű füzések is, melyeket a község saját céljaira tart fenn – mely kérdés egyébiránt a jogi útra tartozna.

5. §

Uradalmi szőlők itt szintén nincsenek.

6. § & 7. §.

E területen allodiális vagy uradalmi földek, illetve rétek

300

nincsenek.

8. §.

A község legelőjétől elválasztott uradalmi legelő nincsen.

9-10-11. §.

E mezővárosban nincsen uradalmi kert, hasonlóképp uradalmi komlós kert, nádas vagy káposztáskert sem.

12. §.

A halászatra alkalmas folyókban, úgymint a Kis-Dunán és a Vágon folyó halászat minden évben a községnek van kiadva árendába –

Uradalmi malom itt ugyan nincsen, ám van a jobbágyoknak 6 saját malma, melyek után ugyanezen jobbágyok már sok éve külön 4 forintként számolva árendában fizetnek évi

13. §.

Az uradalmi mészáros az uradalmi mészárszékért és az ahhoz csatolt ½ telekért fizet árendát, éspedig:

1790-ben	80
1791-ben	80
1792-ben	80
1793-ban	261
1794-ben	261
1795-ben	261
1796-ban	305
1797-ben	305
1798-ban	<u>305</u>
Összesen	1938

Ebből kilenc évre számítva egy évre jut

14. §.

A mindkét Dunán és a Vágon levő rév az uradalomhoz tartozik, melytől a község veszi haszonbérbe, fizetve évi

Évente 4 vásárt tartanak itt, melyek bevétele az idézett törvénycikkek értelmében a községet illeti.

15. §.

		250	
		24	
		215	20
		200	

Az uradalmi fogadó a bolttal együtt sok éve árendába van adva az erről rendelkező szerződés szerint, és pedig:

1790-ben	1300			
1791-ben	1300			
1792-ben	1300			
1793-ban	1400			
1794-ben	1400			
1795-ben	1400			
1796-ban	1410			
1797-ben	1410			
1798-ban	<u>1410</u>			
Összesen	12330			
Ebből az említett kilenc évre számítva egy évre jut				
			1370	
<u>16. §</u>				
Három mesterember iparüzése után évente fizet összesen			6	
Ehhez járul megüresedésekből kilenc évről számolva évente	11	6		
Levonva pedig ebből a primási rendelkezés alapján a vármegyét				
illető harmadot, azaz	3	42		
tiszta bevételként marad:			7	24
Melyeket kölcsönösen beleszámítva kijön Gutta mezőváros				
teljes jövedelme:			3172	44

Az összeírás latin nyelvű, néhány magyar nyelvű betoldással. MNL OL UetC, Fasc. 224 n 25 (c). Fordította Darvas Mátyás.

5.

Gúta, 1808. március 14., Lázadás miatt Gútáról kicsapott Bagitta István és Tornyai Ferenc vagyonösszeírásának és vagyonbecslésének a házaikra és belső telkeikre vonatkozó részletei.

[Bagitta István 1/8 telkes jobbágy belső telkén talált és felbecsült ingó és ingatlan vagyona.]

		f	x
1°	A' Ház, mellynek hossza téssen 14. lépést, szélessége pedig 7. lépést, és áll Egy Szobából, egy konyhából, egy kamarátskából, kiss Istállóbul, együtt bötsültetett	225	—
2 ^{szor}	Ött fönt álló élő Fűz-Fa bötsültetett	7	—
3 ^{szor}	A' kert hátuljánál egy darab sövény, melly közös, bötsültetett	2	—
4 ^{szor}	Két Darab sövény, a' melly vagyon Néveri Istvány felül, és egy darabb sövény körösztbe a kert felül a' mellyek öszvesen 80. karóbul állanak, minden karó p[e]r 1. xr.	1	20
5 ^{szor}	Minden ött karóra egy kéve vesszőt számlálván, a 80 karóra 16 kéve vessző, egy kéve per 10. xr. téssen, Ezen három darab sövény az Istványé magájé.	2	40
6 ^{szor}	Egy kut vagyon, a' melly 12. forintokra bötsültetett ebbül Bagitta Istványra ¼ esik	3	—
7.	49 karóbul álló viselt sövény, egy karo per 1. d Minden ött karóra egy kéve vessző, és így 49 karóra 9 kéve és 3/5, minden kévét per 15. d. számlálván téssen az ára	1	29 2/5
8°	Két Ablak a' Szobába, és kívülrül egy téli ablak ugy szinte egy Zöld mázas kályha, a' melly áll 50. fiókból bötsültetettek öszvesen	9	—
	Summa	251	55 4/5
	Minthogy a' Ház, és a' kert hátuljánál lévő sövény közös Bagitta Dáviddal, azért ezeknek fele bötsű árát az egész Summából le huzván, fizet által vévő Borka András	138	25 4/5

[Tornyai Ferenc 1/4 telkes jobbágy belső telkén talált és fölbecsült ingó és ingatlan vagyona.]

		fk	x
1.	A' háza mellynek hosza 14. lépés, szélessége 6. lépés, és mellyben egy szoba, egy Konyha, és egy Kamara vagyon böcsültetett öszvessen	200	—
2°	Kocsi sziny egy istáloval edjűtt	100	—
3°	Akoly fihaj sövényivel edjűtt	25	—
4.	Egy kitsiny Ló Istaló	10	—
5.	Egy kút	15	—

6.	Az akol mellett lévő 2. darabb sövény, mellyben vagyon 70. karó szál, egyet p[e]r 1. xr	1	10
7°	Öt karóra egy kéve veszőt vévén, és így 70. karóra 14. kive, egy kivét p[e]r 10 xr tizen	2	20
8.	A Portán, és az színás kertben taláztatott 470 karó egyet ab 1 xr tizen	7	50
9.	Itt-is minden 5. karóhoz egy kive veszőt vévén, és így 470 karóhoz 94. kive vesző, egy kivét p[e]r 10 xr tizen	15	40
10.	Két sövényből fonyot kapu verőczkével vagy gyalog ajtóval edjűtt	2	—
11	Két ablak, egy p[e]r 2 fk	4	—
12.	Egy fekete kályha	2	20
		385	20

Az irat eredeti magyar és latin nyelvű. EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Úriszéki iratok, 17. doboz.

6.

Gúta, 1831. augusztus 22., (1837.), (1891.) A gútai nemes Simig János végrendelete, amelyben rendelkezik másfél telkéről, valamint minden ingó és ingatlan vagyonáról.

Másolat.

Minekutánna édesatyám néhai n[eme]s Simig Péter magának könnyebségére és a gazdaságnak rendel való folytatására, de leginkább az öt nevetlen gyermekeinek gondos felnevelésére hivatalambúl haza hozott volna, húsz esztendőket vele együtt békességesen, a gazdaság terhébe eltöltöttem volna, – látván minden jó gondoskodásomat az édes atyánk (de a sessiot sem kívánta több részekre elszakgatni) tudván azt, hogy az időnek viszontagságai miatt többen abbúl becsületesen nem élhetünk, minekutánna minden gyermekeit úgy ki taníttatta, hogy mindenik a maga tanulása és iparkodása után magának életet szerezhett, ez mind meglévén, azt a legnagyobb és legdrágább kincset is, mindeniket nemesi jussal és szabadsággal – melyet nagy költséges fáradsággal velemegyütt megszerzett, megajándékozta, így annakutánna engemet úgy mint János fiát hagyott és kinevezett örökös successorává minden jószágába kifizetvén minden terheket, melyek a testamentomába vagynak meghagyva, és az azon felül is, a mely adósságok voltak. Melyeknek minden ki

elégítettése után ugyan engemet a méltóságos földesuraságis, azon birtokba kegyesen meghagyni és megis erősíteni méltóztatott. –

Ennek következtében én is kívánok a jószágomról rendelt tenni, minek utána már 39 esztendőket Isten kegyelméből feleségemmel együtt el töltöttünk volna, szükségesnek és a legnagyobb kötelességemnek látom lenni, hogy a feleségemnek özvegységére lakás és betsületes életről rendelt tegyek.

Atyának, fiúnak és Szent Lélek Istennek nevében Ammen.

1ször. Testemet a földnek, lelkemet pedig az úr Istennek ajánlom.

2szor. Boldogult édesatyánk halála után maradt egy és fél sessio, egy egész sessio ősi, felet pedig kaptunk az édesatyámmal a méltóságos uraság kegyelméből, az ősi sessionak felét által engedtem Péter öcsémnek a méltóságos uraság széke előtt levő egyezés által, – látván a gyermekeire való nézve nagyon szükségesnek lenni, nem tekéntvén, hogy valamint a többi úgy ötet is atyánk testamentumának értelme szerint kifizettem 1500 forintokkal, következésképpen maradt az birtokom alatt egy egész sessio, eztet hagyom méltóságos uraság engedelmeivel az feleségemnek özvegyi életére, – de minthogy ő elégtelen azon sessionak és attúl való terheknek elviselésére, azért alázatosan folyamodom a méltóságos földes urasághoz, mint örökös hív jobbágya, hogy azon egész sessio adódjék árendába a feleségem részére a tanács által, de úgy, hogy a méltóságos uraság által kirendelt tisztjének mindétig jelenlétében és annak rendeltése szerint tétessék meg és annak naponként való fizetése két az az 2 frt, tanácsbélinek pedig Egy az az 1 frt ezüstben legyen, feleségemnek halála után pedig hagyom az említett egy egész sessionak a méltóságos földes uraság kegyes rendeltése alá.

3szor Lakbéli házamat és minden ehhez tartozandó épületjeimet és minden benne levő jószágomat hagyom feleségemnek, annyival inkább, minthogy mind az én kint való épületjeimet is; feleségem halála után pedig becsültessen meg, és ha adósságom maradna, ebből fizetődjék ki. –

4szer Kikeletben vagyon gyümölcsös kertem, marad az feleségemnek egészen, minthogy a köveslági lertek nem elegendők a móríngjának kielégítésére. – ennek halálával marad Péternek és Ignácznak, hanem Ignác gyermekei ebbe soha jussanak nem fognak lenni és így Ignácznak halála után maradjon Péter gyermekeire.

5ször Köveslági kerteket hagyom a feleségemnek ugyan az móríngjának kielégítésére, mely teszen 155 körmőczy aranyakat azaz 697 f 30 xkat ezüstbe, úgy hogy azokról maga szabad akarátja szerént rendelt tegyessen és ezt, a kinek akarja a testvérei közül, vagy azok gyermekeinek hadhatja.

6szor Kisszigeti kertemet hagyom hasonló képpen feleségemnek, ennek halála után pedig marad Péternek de minthogy ehez az egész kerthez minyájának jussa vagyom a testvéreimnek, azért fizessen Péter a többi testvéreinek vagy ezek maradékinak 400 fkat váltó]ban.

7er Pacsérokon is vagyom egy kertem, ezt ugyan által adtam Péternek, de az sem maradhat teljességgel magának, hanem fizessen Borka András öcsémnek negyven azaz 40 ftokat v[áltó] cz[édulá]ban.

8or Kikeleti erdőt, az uj osztállyal együtt hagyom feleségemnek hasonló képen a kisszigeti erdőt, a kertem alatt levő erdőt, úgy hogy ha arendába adódik is a sessio legyen nékie elegendő tüzelő fája, feleségemnek halála után pedig ezek iránt Péter egyezzen Ignáczczal.

9er Uj szegesi holt Vágba levő erdőmet hagyom Péter öcsémnek.

10er Zálogos földeimet hagyom feleségem rendelése alá.

11er Szigeten vagyom házam, szín istálló, kerítések, ezek becsültessenek meg és ezek iránt Péter és Ignác testvéreim egyezzenek meg együtt.

12szer Szigeten vagyom egy dohányos kertem, ez minthogy pénzen vett, maradjon ugyan Péternek, hanem Borka András ötsémnek fizessen Hús azaz 20 ftokat v[áltó]cz[édulá]ban.

13or Örténybe vagyom szállásom, házam, istállóm, keritésem, az árok háton fáim, ezek mind megbecsültessenek, melyeknek becsarábúl fele adasson Szűz szent Rozália kápolnának reparatiójára, második fele pedig a templom öreg oltár diszesítésére: ugyan ottan levő veteményes kertem, feleségem halála után legyen Péter öcsémé, hogy ő köteles legyen minden esztendőben az édes szüleinkért két szent misét, én érettem és feleségemért négyet, összesen hat szent misét szolgáltatni. Ha pedig ezen kötelességének Péter successorom, vagy az ő maradéki eleget nem nem tennének, a helybeli főtiszt[telendő] plebános úrnak hatalmában lészen minden per nélkül a kertnek felét a plebánia részére, másik felét pedig a templom részére elfoglalni és úgy azon elmulasztott kötelességének eleget tenni. Mely feltétel irattassék ki és adódjék ki a templom ládjába, minthogy pedig ezen kert mind a magam szerzeménye, ezen rendelésem csak feleségem halála után telyéséttessen.

14er Vagyom egy vízimalmom, ez minthogy sok költséggel és gondoskodással jár és ehez feleségem elégtelen, azért is licitatio szerint, adódjék el, és ebből fizetődjenek ki az Kajdatsy árvák, ha pedig valamelyik testvérem meg akarná tartani, Hétszáz azaz 700 fkért v[áltó]cz[édulá]ban adódjék néki.

- 15ör Ökreimet, teheneimet és más aprólék marháimat, lovaimat mind hagyom feleségemnek és azok mind licitatio szerint adódjanak el a m[éltó]ságos uraság tisztjének jelenlétében, és az eladott marháknak az ára adassék feleségemnek kezébe.
- 16or Sertvéseket hagyom feleségem szabad rendelkezése alá.
- 17er Szekerek, kocsi, gazdasághoz tartozandó szerszámok ezeken kívül még a melyek heverőbe vannak, mind el adattassanak és az ezeknek ára adódjék feleségemnek úgy, hogy ő azon pénzt ossza ki a házi szegényeknek ezen felül ebből a sz[ent] Antali Barátoknak szent misékre adjon Huszonöt azaz 25 fkat v[áltó]cz[édulába]n].
- 18or Kikeleti kertemnek felső részébe vagyon egy kertem, melyet magam vettem felső Nagy Istvántúl, ezen kertet két felül levő fűzfákkal hagyom Czigle János feleségének Toth Rozaliának a kit én örökbe fel neveltem és ennek maradékinak, ha pedig ez magzati vigasztalás nélkül találna meghalni, Péter öcsém csak úgy vehesse el Czigle Jánostúl, ha nékie ezért nem apródonként, hanem egyszerre száz azaz 100 fkat v[áltó]cz[édulá]ban lefizet.
- 19er Vagyon a kertem alatt egy olajprésem, ez becsültessék meg a mellette levő fákkal együtt és ennek ára fordittassék az adósságom kifizetésére.
- 20or feljebb a 10ik szám alatt előhozott zálogos földekből Nagy Miklós földje, történyhető holtom után, mely a Császa mellett fekszik – adodjék vissza ingyen a gyermekeinek.
- 21er Az ezüstömből kilencz kanalat, egy osztó kanalat és három pár kést hagyok a Kajdatsy gyermekeinek, az ezüst gombjaimat pedig minden ruháimmal együtt hagyom Ignác öcsémnek. –
- 22er Borka András adósságának kielégítésére hagyok Háromszáz azaz 300 ftozt v[áltó]cz[édulában] minthogy ennek az édesanyja nekem pedig testvérhúgom nem volt tökéletesen kielégítve.
- 23or Ha az ÚrIsten mind a kettőnket feleségemmel együtt ez árnyék világból ki szálléttana, ebben az esetben a gúttai templomra hagyok 250 ftozt, szűz szent Rozália kápolnájára 100 ft. szto. János képére 25 ft mindenütt váltóczédulákba értvén és szigeten a rétembe felállítandó és Posonba egy darabba készitendő kőkeresztre anyit, a menyit kívántatni fog.
- 24er Történyhető holtam után, ha feleségem Ignác öcsémrel szándékozna maradni, akkor az egy egész sessiom maradjon kezeinél. Úgy mint eddig volt, a többi vagyonomra nézve mindenekben megmaradván rendelésem.

25ör Minekutánna mindéttig a méltóságos földesurasággal tartottam édes atyámmal együtt, azért is ez utolsó órában is esedezek mindezen rendelkezéseimnek elintézésiért és végben hajtásáért.

Ez lévén ép és egészséges ésszel tett utolsó gondolkodásom és akaratom és rendelésem, melyet szentül kívánok megtartatni, erősítvén ezen testamentomi rendelkezésemet saját kezemmel ide írt nevem aláírásával Gutta mezővárossába auguszt(us) 22^{én} 1831 Nemes Simig János s. k. (L. S.) Alólirt mint meghívott bizonyság Hevesy György plebanos és v[ice] esperes sk. (L. S.) Alulirt mint meghívott Bizonyság Petheő János m. k. helybeli káplány (L. S.) Hyross Ferencz mezo város hites jegyzője mint meghívott bizonyság (L. S.) Gögh Péter m. k. tanátsbéli, mint meghívott Bizonyság (L. S.)

1831ik esztendei sept[ember] holnapjának 23ik napján néhai nemes Simig Jánosnak jelen bépecsétölt előadott végső rendelése a Gúttá mezőváros bírójának Borka Ferencnek, meg Horváth Istvány, Bucsai Istvány, Palovits Ferencz, Bagitta János és N[emes] Szabó László tanácsbeliek, a választottakból pedig Fekete Ferencz és Gögh Pálnak úgy a notariusnak Hyross Ferencznek, nem különben testamentomot tevő Simig János özvegyének Józan Ágnesnek és testvér öcscsének Simig Péternek jelenlétében fel nyittatván és elolvastatván, legelőször is az uradalmi fiscus, ezen végső rendelésnek, nevezetessen pedig a 18ik és 24ik pontjainak ellene mond, és pedig a 24iknek annál inkább, hogy a fentebbi 3ik ponttal is ellenkezne és ugyan a 18ik pont alatt foglalt kert iránt hazánk törvényének nevezetessen 3ik Rész 30ik cikkelyének rendelkezéséhez ragaszkodik, az 24ik pont alatt érdeklett jobbágyi házhely iránt pedig a földesúri igazakat, arrúl való szabad rendelkezést azon esetre, ha netalántán a fentebb nevezett özvegy tehetetlenné válna, mind pedig annak halála esetére szorosan fenn tartja. Azután N[emes] Simig Péter, a testamentumot tevő testvér öcscse is, a menyire a bátyja az ő özvegyének némely javakat tulajdonos jussal hagyna, hogy tudniillik azokrúl halála esetére szabad rendelkezést tehet, szinte ellene mondott. Guttán, mint feljebb. – Ezen végintézet másolatját az eredetihez minden kitételeiben hasonlónak lenni bizonyítom Guttán September 26án [1]837 –

Hyross Ferencz mk Gutta m[ező]város hitesjegyzője (P[ecsét] H[elye])

Hogy ezen másolat, – a Héija Tivadar primási ügyész úr által aláírt kir. Járásbiróság előtt felmutatott, s Hyross Ferencz gútai volt jegyző eredeti aláírásával s jegyzői pecsétjével 1837 sept(ember) 26áról hitelesített másolati példánnyal szóról-szóra egyező, – urbéri ügyben használatra bélyegmentesen tanúsittatik.

Muzslán 1891. július 19én
 [pecsét] [olvashatatlan aláírás]
 kir[ályi] Járásbíró

[a külzeten]

6 J.

Simig János végrend[ele] 1831ből

Az irat magyar nyelvű hitelesített másolat. ŠANR, Krajský súd v Komárne 173. doboz.

7.

Bálványszakállas, 1847. január 11. Gutta mezőváros jobbágyainak, zselléreinek, valamint a taxás izraelitáinak és a bolttulajdonosainak összeírása az 1847. évből. Továbbá a város részéről fizetett évi adók és szolgáltatások kimutatása.

Öszve-írása Gutta Mező-Várossában létező Jobbágyoknak, és minden némű Zselléreknek az 1847^{ik} Esztendőre

Sor-szám	1 ^{so} Fertály		Házak	Urb. Telek	Házas földes Zsellér	Házas Zsellér	Házatlan Zsellér	Kézpénzben fizet Bolt Taxát	Kézpénzben fizet robotváltságot	Észre vétel
			száma					for.	d.	
1	Édes Horváth	János	1	2/8						
2	Madarász	László	1	5/8						
3	Pruki Horváth	Ferentz	1/2	2/8						
4	Pruki Horváth	Ign. árvái	1/2	2/8						
5	Páfi Tóth	Jánosné	1	4/8						
6	Tóth	Páll Ignázt	1	1/8						
7	Szénási	Ferencnő	1	4/8						
8	Kiss	László Jóseff	1/2	1/3						
9	Kiss	And. Ferentz	1/2	1/3						
10	Varga	Jóseff	1/2	1/3						
11	Varga	Károly	1/2	1/3						
12	Pörzs. Németh	János	1/2	5/24						
13	Pörzs. Németh	Gáborné	1/2	5/24						

14	Pörzs. Németh	Ferentz		5/24						
15	Kiklei	Istvány	1			1				
16	Anda	Jánosné	1	2/8						
17	Anda	Fer. árvák	1	2/8						
18	Simigh	Ferentz	1	1						
19	Ifj. Simigh	János	1	2/8						
20	Simig	Antal	1	1/4						
21	Jaskó	János	1	1/4						
22	Berecz	Jánosné	1	1/4						
23	Borka	Jóseff	1	2/4						
24	Szomolai	Istvány					1			
25	Bagitta	Dávid és Ferentz	1	1/8						
26	Bagitta	Ignátz	1	1/8						
27	Néveri	János obs.	1	1/4						
28	Néveri	Péter	1	1/4						
29	Valaska	Péter	1				1			
30	Ifj. Berecz	Istvány		1/4						
31	Ollé	Ignátz	1				1			
32	Ollé	Vendel koldús	1	1/4						
33	Bagitta	Jóseff					1			
34	Pikó Németh	Ferentz árvák	1	1/4						
35	Pikó Németh	Vendel					1			
36	Pruki Németh	Ignátz	1	3/8						
37	Sári Németh	Fer. vejek	1	1/8						
38	Domiány	Ignátz	1/2	1/4						
39	Domiány	Andrásné	1/2	1/4						
40	Pasztor	Istv. koldús					1			
41	Angyal	Jóseff	1			1				
42	Angyal	Péter	1			1				
43	Tóthferus	János árvák	1	2/4						
44	Anda Samu	János	1			1				
45	Menyecske Tóth	János					1			
46	Madarász	Ign. és Gergel	1	5/8						
47	Ugri Tóth	Péter árvák	1	3/4						
48	Molnár	Jóseff	1			1				
49	Süsős Tóth	Istvány	1			1				
50	Kürthi	M. János fiai	1/2	2/4						
51	Pr. Forró	Ignátz	1/2	2/4						
52	Pr. Forró	Ferencné	1/2	2/4						
53	Tóth	Páll János	1	1/3						
54	Tóth	Páll Péter	1/2	1/3						
55	Tóth	Páll Jóseff	1/2	1/3						
56	Csur. Kondé	Ferentzné	2	5/6						
57	Gróf Madarász	Ferentz	1	3/4						
58	Süket Kondé	János	1	1						

59	Németh	Márt. István	1	2/4						
60	Ifj. Varga	Ferentz	1	1/3						
61	Szénási	György fiak	1	2/4						
62	Nagy	Mih. Imre	1/2	1/8						
63	Vintze	János					1			
64	kony. Simigh	Ignátz	1	2/4						
65	Szarka Tóth	Ferentz	1			1				
66	Fehér	János	1	1/4						
67	Gyáfrás	János	1	1/4						
68	Csollár	János	1	1/4						
69	Fehér	Mihály	1	1/4						
70	Ifj. Ács	Jóseff Takács					1			
71	Páfi Takács	Jóseff	1			1				
72	Nagy	György Ignácné	1	1/4						
73	Visnyei	Jóseff					1			
74	Dubrovski	István					1			
75	Szabó	Mátyás	1	3/4						
76	Harth	Károly	1/2			1				
77	Barna Szabó	Péterné	1/2			1				
78	Malakóczi	Sándor	1			1				
79	Fekete	Ádám Jóseff	1			1				
80	Csik. Szabó	János	1							
81	Szőke Németh	István	1	1/4						
82	Ns. Simigh	Péter	1	1						
83	Ns. Hyross	Ferentz		2/4						
84	Néveri	István		1/12						
85	Néveri	Jóseff		1/4						
86	Néveri	András ör.	1	1/3						
87	Néveri	Ignátz		1/4						
88	Fördös	Ignátz	1	1/4						
89	Ollé	Mihály	1	1/3						
90	Páfi Tóth	István	2	3/4						
91	Thauszik	Mózyes Zsidó					1			
92	Bagitta	Ferentz	1	1/4						
93	Fülöp Terbák	Ferentz		1/4						
94	Leczkési	János és István	1	1/4						
95	Leczkési	Fer. és Jóseff		1/4						
96	Leczkési	Jóseff	1							
97	Felső Nagy	István	1	2/4						
98	Horváth	Istv. és György	1	2/4						
99	Szür. Ollé	János	1	1/4						
100	Hany. Molnár	János fiak		1/4						
101	Fűri	István	1			1				
102	Szarka	Mártony					1			
103	Ifj. Fitos	János	1	1/3						

104	Gyűrősi	András					1			
105	Mészáros	András	1	1/3						
106	Kürthi	Imr. Andrásné	1	1/3						
107	Csurgali	Istvány	1	1/4						
108	Bezúr	Ferencz vejek	1	1/4						
109	Árbith	Jánosné	1	1/8						
110	Kat. Tóth	Mihály					1			
111	Angyal	Márt. árvák		1/4						
112	Angyal	Fer. fiak	1	1/6						
113	Angyal	János	1	1/6						
114	Angyal	Istv. obs.		1/6						
115	Ollé	Ádám János	1	2/4						
116	Pusk. Molnár	Istvány	1	1/4						
117	Hen. Mészáros	Ignátz	1	1/4						
118	Szövő	János	1	1/4						
119	Rigó	Gergely Bakt.					1			
120	Pálavits	Jánosné		1/4						
121	Bútsai	Istvánné	1	2/4						
122	Tapló Takáts	János árva	1	1/4						
123	Takács	Ferné, és Gasp árva.	1	3/8						
124	Hamerza	János Bakter					1			
125	Ns. Mészáros	Flóris	1	1/4						
126	Mészáros	Istv. és Vendel	1	2/4						
127	Sallai Gögh	Péterné	1/2	1/4						2 ^{ik} Fertály
128	Sallai Gögh	Istvány	1/2	1/4						
129	Vajda	János Páll	1	1/3						
130	Vajda	Istvánné	1	1/3						
131	Fűri	Imre obs.					1			
132	Ns. Szabó	Gábor János	1	1/5						
133	Ns. Szabó	Ignátz árvái		1/5						
134	Ns. Szabó	Vendely	1	1/5						
135	Csete Varga	Istvány	1	1/4						
136	Grebner	Mihály					1			
137	Polg. Gögh	Ferentz	1	2/3						
138	Takács	Ádám Istvány	1	1/4						
139	Kelemen	György					1			
140	Rajn. Nagy	Jánosné	1	2/4						
141	Ns. Szabó	Péterné	1	1/3						
142	Kuty. Balázs	Ferentz	1	1/3						
143	Pusk. Molnár	Ignátz	1/2	1/4						
144	Pergel	Antalné	1/2			1/2				
145	Ns. Szabó	György	1	1/3						
146	Takáts	Mih. árvái		1/6						
147	koldús Takáts	Jánosné		1/6						
148	Pap. Dócza	János	1	2/4						

149	Barna Nagy	János	1	1/4						
150	Koppánovits	Erneszt					1			
151	Mente Angyal	József	1			1				
152	Angyal	Istvánné	1			1				
153	Szabó	Sándor Józseff	1			1				
154	Ács	Istvány	1	1/4						
155	Borsó	Ferentz		1/6						
156	Borsó	Mihály	1	1/6						
157	Borsó	Péter	1	1/6						
158	Fördös	Ignázt	1/2			1/2				
159	Horváth	Elek	1/2			1/2				
160	Poh. Tóth	Antal árvák	1	1/12						
161	Nagy Horváth	Andrné.		1/6						
162	Tóth	György	1	1/12						
163	Vincze	János	1			1				
164	Mészáros	Józseff	1	1/8						
165	Durajtsek	János árva.	1			1				
166	Szets. Varga	Józseff ifjú	1			1				
167	kuk. Szabó	János					1			
168	Ifj. Molnár	Ferentz	1	1/12						
169	Tóth	Istvány obs.	1			1				
170	Halász Máthé	Ferentz	1			1				
171	Madari	Vendel					1			
172	Sárkány	András obs.	1			1				
173	Kováts	Ign. Takács	1			1				
174	Lévai	Józseff					1			
175	Kaszk. Nagy	Józseff	1	1/6						
176	kis Fördös	Istvánné	1			1				
177	Baráth	Istvánné	1			1				
178	Csiba	Istvány	1			1				
179	Szabó	Péter Jakab	1			1				
180	Rádó	Józseff					1			
181	Barnoki	Páll árvák	1			1				
182	Szűrszabó	Mih. és Ferentz	1/2	1/4						
183	Szűrszabó	Jós. és András	1/2							
184	Balázs	Mihály	1			1				
185	Farsang	Istvány	1			1				
186	Kiss	Mihály	1			1				
187	Markovits	Istvány	1			1				
188	Kiss Forró	Ferentz	1			1				
189	Szabó Forró	Ferentz	1			1				
190	Ifj. Szabó Forró	Ferentz		1/8						
191	Kiss	Istvány					1			
192	Simig	János	1			1				
193	Dudás Molnár	Péter	1			1				

194	Rigó	András vejek		1/12						
195	Csente	Istvány	1	3/4						
196	Seregül	Ferentzné	1	5/12						
197	Jaskó Fördös	Jóseff	1			1				
198	Kováts	János árvái	1	1/4						
199	Kéri	Mihály					1			
200	Alv. Gögh	Ferentz	1	1/4						
201	Alv. Gögh	János	1	1/4						
202	Csizmadia	János árvák	1	1/2						
203	Domiány	Péterné	1			1				
204	Csikós Dér	András	1			1				
205	Csizmadia	Jóseff	1			1				
206	Kápusztas	János	1			1				
207	Bondor	András	1	1/4						
208	Dávid Nagy	János fiak	1	1/2						
209	Fűri Nagy	Istvány	1	5/12						
210	Balog	János	1/2	1/4						
211	Balog	Imre	1/2	1/4						
212	Ruga Tóth	Mihály	1	1/8						
213	Czip. Varga	Jánosné	1			1				
214	Forró	Istvány	1	1/4						
215	Docza	Gergely	1	1/4						
216	Jankó	Istvánné	1	1/4						
217	Keresztes	Ferentz	1			1				
218	Fördös	Mihály	1	1/8						
219	Németh	Ignázt	1			1				
220	Bodó	Ferencz	1			1				
221	Felh. Kiss	János	1			1				
222	Menyhárt	János	1			1				
223	Belány	Ferentz	1			1				
224	Devecseri	Jósef	1			1				
225	Lovas Marusi	Istvány	1	1/8						
226	Bondor	Ferentz	1			1				
227	Kup. Szabó	Mihály	1	1/4						
228	Grof Kiss	Andrásné	1	2/4						
229	Alv. Árgyusi	Ferentz	1/2	5/16						
230	Alv. Árgyusi	Istvány	1/2	5/16						
231	Kacs. Szabó	János	1	1/4						
232	Csente	Ignátné	1	1/4						
233	Nagy	Gerg. Ignázt	1	1/4						
234	Nagy	Gerg. Péter	1	1/4						
235	Borsó	János	1	1/4						
236	Borsó	László	1	1/4						
237	Németh	Pét. Ferentz	1	1/8						
238	Kat. Németh	Mihály	1	1/4						

239	Kat. Molnár	Páll	1	2/4						
240	Szabó	Sánd. Ignátz	1	5/24						
241	Szabó	Sánd. Andrásné	1	1/6						
242	Szabó	Mártony	2	1 1/8						
243	Takács Kováts	Jóseff					1			
244	Bezúr	János					1			
245	Szűrszabó	Imre	1	1/8						
246	Szűrszabó	Ign. árvái	1	2/8						
247	Czina	Ferentz	1	11/24						
248	Halácsi	Jóseff	1			1				
249	Ács	Ignátz	1			1				
250	Mente Angyal	fiak		1/8						
251	Rév. Angyal	János	1	1/8						
252	Szapu Kiss	Ferentz		1/12						
253	Szapu Fördös	Ferentz	1	1/12						
254	Szapu Dócza	Ignátz		1/12						
255	Dócza	Ign. Károly	1	1/4						
256	Ferentz Nagy	János	1	1/4						
257	Ferentz Nagy	Istv. Martné.		1/4						
258	K. H. Tóth	Vendel	1	1/6						
259	Pálavits	Ignátz	1	2/4						
260	Dócza	Istvány	1/2	1/4						
261	Dócza	Imre	1/2	1/4						
262	Czödör	Ferentz	1	2/4						
263	Czödör	János árva.		1/4						
264	Czödör Páczer	Ignátz		1/4						
265	Fördös	Jánosné és Ferentz	1	2/4						
266	Tóth Istya	Gáspár	1/2	1/8						
267	Farkas Bagitta	Jóseffné	1/2	1/4						
268	Kele	András	1	1/4						
269	Balog Varga	Ferentz	1	1/4						
270	Búcsai	Ferentz fiai	2	2/4						
271	Páczer	László	1	1/9						
272	Páczer	Vendel	1	1/9						
273	Páczer	Istvány árvái		1/18						
274	Rác Fúri	János	1	7/12						
275	Jankó Bezúr	Jóseff	1	1/4						
276	Búcsai	János	1	5/8						
277	Bútsai	Emerentz. árv.		2/4						
278	V. U. Takáts	Istvány	1	1/8						
279	V. U. Takáts	Jósefné vejei	1	1/4						
280	Huri Nagy	Ferentz	1	1/8						
281	Jantsó	Márt. obs.	1	2/9						
282	Forró	Imre árvái	1	1/4						
283	Forró	András	1	1/4						

284	Forró	Ádám Ferentz	1	1/4						
285	Balog	Antal Ferentz	1	1/4						
286	Balog	Jós. és János árvái	1	1/4						
287	Balog	Gergely	1	1/4						
288	Kiss	Lórintz Jóseff	1	1/8						
289	Ns. Telekes	Imréné	2	2/4						3 ^{ik} Fertály
290	Mészáros	Istvány					1			
291	Nagy Horváth	János	1	1/6						
292	Takács	Ignátz	1	1/8						
293	Dócza	Ferentz	1	2/4						
294	Tóth	Gyuró Jóseff	1	1/8						
295	Zubonyai	Istvány	1/2	1/4						
296	Zubonyai	Jánosné	1/2	1/4						
297	Seregül	Vendel	1	3/8						
298	Kis Kováts	Ferentz	1	7/12						
299	Kaszk. Borka	Ferentz	1/2	1/6						
300	Kaszk. Nagy	Mártony	1/2	1/6						
301	Gögh	Páll József fiak	1	2/4						
302	Alsó Madarász	Jóseff	1	2/4						
303	Kis Marusi	Jánosné	1	1/5						
304	Mezei Horváth	Istvány	1	1/4						
305	Pásztó	János	1			1				
306	Blahó	Gábné, és Jóseff	1			1				
307	Bukor	Mihály	1			1				
308	Tam. Horváth	Ferentz	1	1/6						
309	Ged. Takács	János	1			1				
310	Ged. Takács	Ferenczné	1			1				
311	Gyurka Tóth	Jóseff	1	1/12						
312	Nagy Seregül	Ignáczné	1	1/4						
313	Navratil	János					1			
314	Dócza	Mihály árvái	1	1/9						
315	Zuber	Jánosné koldús					1			
316	Szarka	Gábor	1			1				
317	Liszkai	Ádámné	1				1			
318	Seregül	Jóseff	1				1			
319	Ns. Szabó	Gábor Istvány	1	1/5						
320	Ifj. Magdalin	Jóseff	1				1			
321	Dér	János	1				1			
322	Dér	Mártonné	1				1			
323	Rév. Horváth	András árvák	1	1/8						
324	Seregül	Andr. és János	2	1/12						
325	Tántzos	Ferentz	1	1/6						
326	Tántzos	János	1	1/4						
327	Tántzos	Jóseff	2	3/4						
328	Kup. Szabó	Istvány					1			

329	Veres	Ádám koldús				1			
330	Matyasovszki	Ferenczné	1		1				
331	Kiss	Péter	1		1				
332	Zabcsik Kiss	Mihály	1		1				
333	Molnár Szabó	Istvány			1				
334	Jantsó	Ferentz			1				
335	Göntzöl	Istvány	1	1/4					
336	Madurka	Mihály	1		1				
337	Cziple	Jóseff	1	5/24					
338	Podhorka	Ferentz	1		1				
339	Göntzöl	Ferentz	1	1/4					
340	Marusi	Ignázt	1	1/5					
341	Hegedűs	Ignázt	1		1				
342	Bögi	Istvány	1	3/4					
343	Horváth	Ádámné	1		1				
344	Szabó	Jóseff Mátyás	1	1/8					
345	Berta	Andrásné	1		1				
346	Dudás Molnár	András	1		1				
347	Jantsó	Jóseff			1				
348	Csizmadia	András	1		1				
349	Kiss	Lőrintz Ferentz	1	1/8					
350	Téglás	János	1		1				
351	Dudás Molnár	Gergely	1		1				
352	Nagy	Miklós Gergely	1	1/4					
353	Tánczos	Imréné	1	1/6					
354	Tántzos	Antal	1	2/4					
355	Stupiczki	Ferentz	1		1				
356	Mezei Horváth	Andrásné	1	1/4					
357	Végh	János	1		1				
358	Györ Molnár	Jóseff			1				
359	Szépe	Jóseff	1		1				
360	Domiány	Istvánné	1	1/8					
361	Pataki	József és János	1	1/4					
362	Tántzos	András árvái	1	1/6					
363	Vajda	Istv. Molnár			1				
364	Melicher	Péter			1				
365	Fitos	Ferentz	1	1/4					
366	Hajós Varga	Jós. és Imre	1	1/4					
367	Nagy	Andr. Ferencz fiai	1/2		1/2				
368	Nagy	Istvány	1/2	1/4					
369	Kretsó	Istvány			1				
370	Fekete Nagy	Jóseff	1	1/4					
371	Fekete	Ferentz	2	11/4					
372	Paskesz	Salam. Zsidó			1				
373	Balázs	Ign. obs.	1	1/4					

374	Balázs	Jánosné	1	1/4						
375	özv. Varga	Jánosné	1	1/4						
376	Varga	András	1	1/4						
377	Varga	Istv. fiai	1	7/12						
378	Schönauer	Gábor	1	2/4						
379	Schönauer	Józsefné	1	2/3						
380	Khon	Henr. Zsidó					1			
381	Tóth	Vendel	1	1/4						
382	Szénási Fördös	Józseff	1	1/4						
383	Szénási Nagy	Imre	1	1/4						
384	Ifj. Szépe	János	1	1/4						
385	öregebb Dócza	Ignácz	1	1/8						
386	Dócza Nagy	Károly		1/8						
387	Kápoln. Forró	Ferentz	1	1/4						
388	Nagy Máté	Ferentz		5/32						
389	Nagy Máté	Jánosnő	1	5/32						
390	Prémusz	György	1	1/8						
391	Prémusz	Pétné, és János	1	1/8						
392	Szépe	Jós. és András		1/8						
393	öreg Szépe	András	1	1/8						
394	Ser. Szépe	Ferencné	1/2	1/8						
395	öreg Szépe	Jánosné	1	3/8						
396	Záv. Nagy	Jánosné	1	1/8						
397	Néveri	Ferentz kovács	1			1				
398	Szépe	Istvány	2	3/4						
399	Mészáros	Istv. takáts					1			
400	Szépe	Imréné	1/2	1/8						
401	Szépe	László	1/2	1/8						
402	kis Marusi	András	1	1/3						
403	kis Marusi	Imréné	1	1/3						
404	kis Marusi	Ferentzné	1	1/3						
405	Göntzöl	János árvái	1	1/4						
406	Spek	Péter Takáts					1			
407	Balog	Gergely	1/2	1/4						
408	Kováts	Istvány	1/2	1/4						
409	Kováts	Mihályné	1	1/4						
410	Csizmadia	Ferentz	1	1/4						
411	Vajda	Jánosné	1	1/4						
412	Vajda	Páll és Istvány	2	2/4						
413	Göntzöl	Imre	1/2	1/4						
414	Göntzöl	András	1/2	1/4						
415	Göntzöl	Józseff árvái		1/4						
416	Mór. Szabó	Lajos	1/2	1/4						
417	Mór. Szabó	László	1/2	1/4						
418	Lestár	Józseff	1	2/4						

419	Sajtos Horváth	Jóseff	1	1/4						
420	Tóth	Istya Ignázt	1	1/4						
421	Forgács Tóth	Vendel		1/8						
422	Szurok Horváth	András	1	1/6						
423	Alsó Madarász	Ferentz	1	1/4						
424	Zagy. Németh	Istvány	1	1/4						
425	Kiss Molnár Nagy	Ferentz	1/2	1/12						
426	Kiss Molnár Nagy	Ignázt	1/2	1/12						
427	Hájos	Istvány	1	2/4						
428	Gyékényes Molnár	Jánosné	1	1/8						
429	Fekete	Istvány		1/8						
430	Csete Nagy	Ferentz	1	5/12						
431	Gögh	Páll Ferentz	1	2/4						
432	Pálavits	Ferentz fiai	1	2/4						
433	Pálavits	András		1/4						
434	Szövő	Ferentz	1	7/8						
435	Szövő Rigó	Jósefné	1	1/4						
436	Csete Nagy	János	1	5/24						
437	Csete Nagy	Jósefné	1	5/24						
438	Ns. Szabó	Gáborné	1	1/5						
439	Molnár	Gy. és János	1	3/8						
440	Sallai Gögh	János fiak	1	2/4						
441	Édes Szabó	János	1	2/4						
442	Marusi	Andr. Jánosné	1/2	1/4						
443	Marusi	Andr. Ignázt	1/2	1/4						
444	Marusi Göntzöl	Ferentz		1/4						
445	Marusi	Ján. Ferentz	1/3	1/5						
446	Marusi	Mártony	1/3	1/5						
447	Marusi	András	1/3	1/5						
448	Nyárfás Nagy	János	1	2/4						
449	Nyárfás Nagy	Istvány	1	2/4						
450	Pogány Szabó	Jóseff	1	1/4						
451	Pogány	Fer. és György	1	1/8						
452	Márk. Horváth	Istvány	1	1/6						
453	Márk. Horváth	János	1	1/3						
454	Molnár	Márt. árvái	1	5/12						
455	Úr Gögh	Istvánné	1	1/4						
456	Molnár	Antal	1	1/4						
457	Császtás Nagy	Istvány	1	1/4						
458	Császtás Nagy	Ferentz	1	5/12						
459	Nagy	Mih. Ferentz	1	1/8						
460	Madari	János	1	2/4						
461	Madari	Ferentz	1	1/4						
462	Nagy	Albert Fer. fiai	1	1/4						
463	Nagy	Albert János	1	1/8						

464	Dom. Szabó	Ferentz	1	1/3						
465	Dom. Szabó	Péterné	1	3/8						
466	Dócza	Ferentzné	1	1/4						
467	Szabó	Jós. László		1/6						
468	Szabó	Jós. Jánosné	1	1/6						
469	Szabó	Jós. Ferentz	1	1/6						
470	Uzola	Istvánné	1	1/6						
471	Őszi	Dávid obs.	1	1 2/4						
472	Páczér	Ferentz	1	5/36						
473	kup. Szabó	Istvány	1	1/8						
474	kup. Szabó	Ferentz	1	1/8						
475	Jankó	Mártony	1			1				
476	Balog	András fiai	1	1/8						
477	Földes	András árváji	1	1/4						
478	Tréder	János asztalos					1			
479	Pülöp	Péter	1			1				
480	Pülöp	Imre, és Vendel	2	1/4						
481	Fitos	Istvánnő	1	1/4						
482	Pléb. Árgyusi	Ferencné	1	5/16						4 ^{ik} Fertály
483	Kulats	Ferentz	1	1/3						
484	Rozmaring	Páll koldús					1			
485	Kondé	Lajosné, és András	1	3/8						
486	Ns. Ekecsi Szabó	János	1	3/8						
487	Molnár	Andr. Ferencné	1			1				
488	Kápl. Tóth	Ignázt	1	1/8						
489	Libárdi	Istvány	1	2/4						
490	Berka Németh	fiak	1	1/6						
491	Bukor	András Péter	1	11/24						
492	Őszi	Ferentz	1	11/12						
493	Őszi Gombai	Ignázt		1/6						
494	Borjú Németh	Imréné	1	1/4						
495	Borjú Németh	János	1	1/4						
496	Veres Rigó	Ferencné	1	1/12						
497	Balázs Rigó	Istvány	1	1/12						
498	Mogyorósi	Mihály					1			
499	Rigó	Jánosné	1	1/12						
500	Kat. Rigó	Jóseff	1	1/8						
501	Rigó	Vendel		1/8						
502	Balázs	Ferencné	1	1/4						
503	Ns. Szabó	Gy. János		1/6						
504	Ifj. Leczkési	Ferentz	1	3/8						
505	Fülöp	Ignátné	1	1/8						
506	Kintse	Istv. és János					2			
507	Ollé	Istvány	1	1/6						
508	Szlatki	Flóriány	1	1/4						

509	Pálavits	Mihály	1	1/4						
510	Kürthi	Ignáczné	1	2/4						
511	Kürthi	János Ferentz	1	1/4						
512	Kürthi	Gergely	1	2/4						
513	Fördös	János	1	2/4						
514	Kat. Fördös	Istvánné	1	1/8						
515	Varga	Imre koldús					1			
516	Halász Takáts	Ferentz	1	1/4						
517	Halász Takáts	Vendel	1	1/4						
518	Áts	Jóseff Takáts Öreg					1			
519	Jantsó	Ferentz		1/12						
520	Bukor	Péter	1	1/8						
521	Jantsó	Mihály					1			
522	Kürthi	Andrné	1	1/4						
523	Mészáros	János Jóseff	1	1/3						
524	Terbák	Ignátz	1			1				
525	Balázs	Jóseff Egyh.	1		1					
526	Bezúr	János		1/18						
527	Bezúr	Mihályné		1/18						
528	Bezúr	György	1	1/3						
529	Bezúr	Istv. és Vendel	1	1/8						
530	Kat. Németh	Jánosné	1	5/12						
531	Kat. Németh	Ferentz	1	1/6						
532	Kürthi	M. János	1	1/4						
533	Juhász	János obs.	1	2/4						
534	Szénási	Jóseff	1	2/3						
535	Bikás Szabó	Péterné	1	1/4						
536	Szalai	Imre	1	1/3						
537	Bagitta	Gábor	1/2	1/4						
538	Ifj. Bagitta	Gábor Ferentz	1/2	1/4						
539	Bagitta	János árvái		1/4						
540	Barna Nagy	Ferentz	1/2	1/4						
541	Barna Nagy	Istvánné	1/2	1/4						
542	Barna Nagy	Jóseff		1/4						
543	Vajai	Mártony	1	1/4						
544	Tóth	Lőrincz János	1	1/4						
545	Ribáts	Ádám	1			1				
546	Dobi	Jóseff	1			1				
547	Prési Takáts	Fer. árvái	1	1/4						
548	Gáspár	Istvány	1			1				
549	Benke Szénási	Imre	1	1/4						
550	Benke Szénási	Fábiány	1	3/8						
551	Bartalos	János	1	1/4						
552	Bodó	János	1/2	1/8						
553	Bagitta Nagy	János	1/2			1/2				

554	Harcsa	János	1			1				
555	Pásztor	János	1			1				
556	Bukor	Istvány	1			1				
557	Poh. Tóth	Jánosné	1	1/12						
558	Fördös	Alb. Ferentzné	1			1				
559	Gombai	Istv. obs.	1	1/4						
560	Mellár	Jóseff	1			1				
561	ifj. Horváth	János	1	1/4						
562	Per. Horváth	János	1			1				
563	Rév. Tóth	János	1			1				
564	Sük. Horváth	Ferentz	1			1				
565	Hollósi	Lukáts	1			1				
566	Kiss	Panna Mihály					1			
567	Szabó	Gábor fiai	1	3/4						
568	Holl. Szabó	János és Istvány	2	2/4						
569	Néveri	Péter fiai	1	1/3						
570	Kup. Bagitta	Imre	1	1/4						
571	Cziple	Ferentz	1/2	1/4						
572	Cziple	Istvány	1/2	1/8						
573	Nagy Varga	Istvánnő	1	2/4						
574	Samu	Fer. és Vendel	2	3/8						
575	Juhász	András	1	1/4						
576	Bikás Szabó	Istvány	1	2/4						
577	Hany. Molnár	Imre	1	3/4						
578	Kiss	András Jóseff	1	1/3						
579	Görbe Horváth	Vendel	1/4	1/4						
580	Görbe Szabó	Ignázt	1/4	1/4						
581	Görbe Tóth	Istvány	1/2	2/4						
582	Masztics	Jóseff					1			
583	Gyűr. Németh	János	1	1/4						
584	Kubicza	János	1			1				
585	Csik. Szabó	Ferentz	1/2	1/3						
586	Csik. Szabó	Nikodém	1/2	1/18						
587	Hajdú Szénási	Jósefné	1	1/6						
588	Bik. Szabó	Ignázt	1	1/4						
589	Borka	Jánosné	1	1/4						
590	Tóth	Páll Gerg. és Fer.	1	1/4						
591	Jó járt Horváth	Ferencz	1			1				
592	Csizmadia	László					1			
593	Madarász	Istvné, és Jós	1	1/3						
594	Bartalos	Vendel	1			1				
595	Terbák	Lászlóné	1			1				
596	E. Balázs	Ferentz	2	2/3						
597	Borovicza	András					1			
598	Csütörtöki	András					1			

599	Ollé	Ignátz	1	5/12						
600	Halász Rigó	Ignátz	1	1/12						
601	Forgács	Imre					1			
602	Öreg Rigó	Fer. és Vendel	1	1/6						
603	Őszi	János	1	1/9						
604	Nyárfás Nagy	Jóseff	1			1				
605	B. Németh	Istv. Vejek	1	11/24						
606	Mocsai	Mihály					1			
607	Libárdi	János	1	2/4						
608	Ben. Tóth	András árvák	1	1/4						
609	Rácz	Jánosné					1			
610	Ns. Ek. Szabó	Istvány	1	1/4						
611	Kondé Tóth	Istvány	1	5/8						
612	Fekete	Mih. és János	2	1/3						
613	Borka	Ferentz	2	1 8/12						
614	Borka	András	1	3/4						
615	Szalczser	József Zsidó					1			
616	Sztegy. Tóth	Mih. fiak	1	1/4						
617	Szegl. Ollé	Ignátz	1	5/12						
618	Madarász	Ferentz	1	1/4						
619	Sztegy. Tóth	Istvány	1	1/8						
620	Paszmár	Istv.	1/2	1/4						
621	Paszmár	Ferentz	1/2	1/4						
622	Paszmár	János	1	1/4						
623	Kondé	János	1/3	1/3						
624	Kondé	Istvány	1/3	1/3						
625	Kondé	Mih. árvái	1/3	1/3						
626	Lengyel	Jóseff	1	1/6						
627	Seregül	János					1			
628	Kiss Tóth	Istvánné	1	1/4						
629	Molnár	András és Ferentz	1	1/4						
630	Bukor	Péterné	1	1/6						
631	Tóth	Páll András	1/2			1/2				
632	Tóth	András Ferentz	1/2	1/4						
633	Forró	Márt. János	1	1/4						
634	Sánta Molnár	Péter		1/3						
635	Fülöp	Gábor	1			1				
636	Veres Kováts	Jóseff	1	3/8						
637	Nungli	Péter árvái	1	1/8						
638	Zabtsik	László	1	1/12						
639	Hen. Mészáros	Ferné	1			1				
640	Hen. Mészáros	András	1			1				
641	Han. Molnár	Istvánné	1	1/4						
642	Kele Nagy	János		1/8						
643	Nagy	Miklós János	1			1				

644	Csizmadia	Istvánnő	1	1/6						
645	Ifj. Németh	Ign. és János	1	1/4						
646	Kovács	Istvány	1			1				
647	Uzola	Ferencnő	1	1/6						
648	Samu	Jánosné		1/8						
649	Molnár	Gergely	1	11/24						
650	Lov. Marusi	Ferencnő	1	1/8						
651	ör. Varga	János	1	2/4						
652	Szarka Szabó	Jóseff	1	1/4						
653	Ns. Szabó	László és Mihály	2	1 5/24						
654	Fűri	János árvái	1		1					
655	Csontos	Mihály	1	1/8						
656	Mihalits	Jóseff		1/6						
657	Mihalits	Imréné	1							
658	Vass	Antal fiak	1	2/4						
659	Prémusz	Jóseff	1	1/6						
660	Simig	Antal József árvái	1	1/8						
661	Lengyel	Károly árv.	1/3	1/12						
662	Pálavits	Istv. árvái	1/3	1/12						
663	Tántzos	András	1/3	1/12						
664	Garas	Jóseff	1/2	2/4						
665	Rákász	Ferentz	1/2			1/2				
666	Ifj. Marusi	Istvány	1			1				
667	Márkus	Imre árvái	1	1/4						
668	Terbák	Jóseff Takáts					1			
669	Takács	Mih. Ferentz	1	1/3						
670	Pálavits	Istvány	2	2/4						
671	Haspel	Antal					1			
672	Fekete	Páll kováts					1			
673	Pálavits	Vendel		1/4						
674	Nagy Horváth	Jóseff fiai	1	5/12						
675	Fűri	Ádám fiai	1	2/4						
676	Polg. Szabó	Jós. és Gáspár	1	1/4						
677	Tántzos	Vendel	1	1/8						
678	Gombai	Ferentz	1	1/8						
679	kuklai Nagy	Andrásné	1	3/4						
680	Gögh	János Pállné	1	1/4						
681	Burján	Jóseff	1	1/8						
682	Fek. Nagy	János	1	1/3						
683	Pálavits	Ferentz	1	1/4						
684	Gombai	Imréné	1	1/8						
685	Mene Fördös	János	1	1/8						
686	Mene Fördös	Ádám és Ign.	1	1/8						
687	Gögh	Gy. Ferentz	1	5/8						
688	kup. Szabó	Jóseff	1	2/4						

689	Kiss Nagy	János	1	1/4						
690	Kiss Nagy	Ferentz	1	1/4						
691	Kiss Németh	Ferentz	1	1/12						
692	Kisszig. Molnár	Imre	1	2/4						
693	Fekete	Márt. János	1	1/8						
694	Györ Angyal	Istvány	1	1/4						
695	Gedai	Károly	1	1/4						
696	Gedai	Istvánné	1	1/8						
697	Czina	Jóseff	1		1					
698	Rajn. Nagy	Istv. koldús	1			1				
699	Németh	Ignáczné	1	5/24						
700	Polg. Seregül	János	1	1/4						
701	Fülöp	Jóseff	1	1/4						
702	Halácsi	Péter	1	1/4						
703	Nagy	Máthé	1	5/12						
704	Páczner	Ignátz	1	5/6						
705	Kürthi Gögh	János	1	7/24						
706	Györ Árgyusi	Ferentz	1/2	3/8						
707	Györ Árgyusi	Istvány	1/2	3/8						
708	Csillag	Lőrintz Zsidó					1			
709	Gögh	Péter fiai	3	2/4						
710	Madari Nagy	Péter	1	2/4						
711	Mana Gögh	Ferencné	1	1/6						
712	Kürthi Gögh	Ferentz	1	1/8						
713	Borka	János Ferentz	1	3/8						
714	Borka	Mihály árvái	1	1/4						
715	Kéri	János					1			
716	Viplach	Jóseff	1	2/4						
717	Viplach	Ferencné	1	2/4						
718	Takáts	Dávid, és Imre	1	3/16						
719	Dobi	Ferentz	1	2/4						
720	Ns. Szabó	László	2	11/4						
721	Alexi Horváth	Jósefné	1	1/4						
722	Ns. Szabó	Dávid	2	3/4						
723	Gögh	Páll Mártony	1	2/4						
724	Jaskó	Ferenczné	1	5/16						
725	Kiss	György Istvánné	1	1/12						
726	Kiss	György Bakter					1			
727	Kiss	Máthé	1	1/12						
728	Hen. Mészáros	János	1	1/4						
729	Kiss	Mihály	1	1/12						
730	Jaskó	Mihály	1	5/16						
731	Mezei Nagy	Ferentz	1/2	3/8						
732	Mezei Nagy	Imre	1/2	1/8						
733	Ns. Szabó	Lajos	1	2/4						

734	Jankó Németh	Ferentz	1	2/4						
735	Borka	Istvány	1	1/4						
736	Lengyel Gögh	Mihály	1	1/6						
737	Závodi Nagy	Istvány	1	1/4						
738	Takács	Imre	1	1/16						
739	Karóhajtó Tóth	Istvány	1			1				
740	Kürthi	Máthé Imre					1			
741	Kürthi	Máthé Ignácz					1			
742	Kürthi	Máthé Ferentz					1			
743	Kürthi	Máthé Istvány					1			
744	Gáspár	Jóseff	1			1				<u>Új-Magyarok</u>
745	Csonka	Lajos					1			
746	Ifj. Gáspár	Jóseff	1			1				
747	Gazda	Jóseff	1			1				
748	Balog	János					1			
749	Olá	János	1			1				
750	Kováts	Györgyné					1			
751	Veszprémi	Vendelné					1			
752	Farkas	János					1			
753	Kováts	János	1			1				
754	Olá	Ferentz					1			
755	Kováts	Jóseff	1			1				
756	Kováts	Ferencné					1			
757	Balog	János					1			
758	Szultsányi	Istvány					1			
759	Döme	László	1			1				
760	Csonka	Jóseff					1			
761	Olá	Gáspár	1			1				
762	Balog	János					1			
	<u>Taksalista Izraeliták</u>									
763	Csillag Lörintz								8	
764	Tauszik Josef								8	
765	Kund Henrich								8	
766	Paschkesz Salamon								8	
767	Szumner Izsak								8	
768	Száres József								8	
769	Kerpele Márk								8	
770	Kopausvitz Nesztor								8	
	csupán 1/4 Évre								2	
	<u>Bolt tulajdonosok</u>									
771	Barna Nagy János							25		
772	Argyusi Istvan							25		
773	Fekete Ferentz							25		
774	Schönauer Jos[ef]né							25		
775	Páfi Tóth Ferentz							25		

776	Esk. Szabó Márton						25		
777	Borka And.						25		
778	Kup. Bagitta Imre						25		
	A Község Urbéri adójáról fizet évenként						800		
	Ugyan az 50 ollfa vágásáért 1f 30 xval						75		
	Oszvessen	463	165		95	18	1075	58	

Gutta Mező város közönsége régi gyakorlat mellett tartozik évenként az Uradalomnak 600. Emberből álló Kaszást a Balvány Szakallosi rétekre állítani, mely 600. Kaszások által lekaszált szénát tartozik tulajdon erejével fel gyűjteni, Boglyákba rakni, az ottani Majorba öszve hordani, bekazalozni, és az Uradalmi – szükségékhöz képest Posonba, Püspökébe, Csémre, és Mocsára el fuvarozni: Ugyan azon község tartozik a Balvány Szakallosi nádas erejébe termelt nádat évenként ki vágni behordani és az ottani majornál kupokba rakni azt az Uradalmi szükségéhez képest, Guttára, Csémre – vagy Mocsára elfuvarozni.

Tartozik ugyan azon város közönsége régi szokás szerint évenként az Uradalom körébe tenyésztett minden Juhok gyapját tulajdon szekerein, és marhain helyből Posonba vitetni.

Tartozik ugyan azon község Guttán és Balvány Szakálloson a fent álló épületek és Tiszti kert Kerítések kijavításához minden nemű anyagokat onnant hunnan azok az Uradalom által ki adatnak tulajdon erejével a helyek színére vitetni, – nemkülömben elegendő, és gyalogmunkásokat állítani.

Tartozik továbbá azon község Balvány Szakálloson évenként saját erejével jeget vágni, és a Balvány Szakállosi jégvermet meg tölteni.

Ugyan azon Város közönsége tartozik Ő Herczégére Udvari szükségére minden nemű élelmiszeri természetűeket Posonba, vagy Érsek-Úivárba tulajdon erejével szállítani – nemkülömben hason szükségben minden Uradalmi Tiszt, és Cselédnek elő fogatokat ahová kívántatik ki állítani.

Balvány Szakállosi kerületi Tiszti díj és Cseléd bér illetőségeket régi szokás szerint tartozik minden nemű természetűekre nevezve a kerületbe lévő állomás helyére fuvarozni, Uradalmi Balvány Szakállosi Tiszt, és Cselédség elemezésére szükséges gabona mennyiségét anyiszor, mennyiszor kivántatik a Dunai malomba vitetni, és azokból készült lisztet az illető helyre haza szállítani.

Uradalmi Tisztek, és Cselédek fuvarozására tartozik azon község az Uradalom körébe vagy a szükséghez képest Posonba Püspökébe Érsek-Újvárba és Esztergomba midőn kívántatik mindenkor előfogatokat, vagy tulajdon szekereiket állítani.

Hivatalos levelek által tetelére [?], és az Uradalmi Börtönökbe rabok Késerésére tartozik ugyan azon kösség, midőn kívantatik kocsival, vagy gyalogul szolgálni. Költ Balvány Szakallosson Január 11^{ken} 1847.

Az irat magyar nyelvű, aláíratlan tisztázat. EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Urbéri ügyek E/65.

8.

Gúta, 1852. október 14. Gúta mezőváros bírójának és elöljáróinak levele Scitovszky János esztergomi érseknek, amelyben a város lakóinak nehéz életét vázolják és kérik, hogy állítsa le az újonnan az érsekség részéről a környező puszták határa ügyében ellenünk indított bírósági pert.

Fő Méltóságú Herczeg!

Esztergomi Érsek - Magyar Ország Primása!

Kegyelmes Urunk:

Fő Méltóságú Herczegségednek Számtalan ügyefogyottakhoz mutatott nagy kegyessége bátorít bennünket is, miszerint Herczegséged kegyes színe elébe mély alázatossággal terjeszthesse Gúta Mező Városunk közönségének Őt ezer lelket számláló népessége példa nélküli szomorú eseteit, és innét reá nehezült kénos élet módját.

Ugyanis Fő Méltóságú Herczeg városunk közönsége még akkor is, midőn az Ó Gutai pusztának; Tanya Csörgőnek; valamint az Anyalai, úgy Bálvány Szakállosi pusztáknak csendes birtokában volt, már is hogy szerencsétlen helyezető határunkat az Őreg és Posonyi Ág-Duna, úgy a Vágh, valamint Nyitra folyóinak gyakori káros kiöntései ostromolják kinos úton és módon volt kénytelen kenyerét megszerezni.

Bizonyítják ezen hajdani nyomorult állapotainkat több rendbéli kiváltságos leveleink, mellyek szerint több boldog emlékü Fő Méltóságú Esztergomi Érsekek látván iszonyú árvízi kárvallásainkat, magok folyamodtak több dicsőségesen uralkodó Királyainkhoz jobb létünkért.

Történt pedig a legnagyobb veszedelmünkre, hogy Herczeg Batthányi Esztergomi Érsek ő Eminentíája századok óta békés birtokunkban volt Ó Gutai pusztánkat és ezzel az úgy

nevezni szokott Tanya Csörgőt, s csak nem régente jelesül 1844. évben Herczeg Kopácsi József Ő Eminenciája az Anyalai és Bálvány Szakállosi szántó földeinket tőlünk elfoglalták. Melly rettenetes veszteségünket most már oda vagyunk szorítva, hogy még a fenn maradott lapányos, mocsáros, vízfakadékaiknak és rettenetes árvizek járásainak kitett határunkat, iszonyú munkával járó 24000 öl töltések csinálásával lévén kénytelenek védeni de a vízi elemek kirohanásainak még ezek sem állhatván ellent, ritka év múlik el, hogy siralmas szemekkel ne néznők, mikép ragadják a kirohanó vizek véres verejtékkal bémunkált földeinknek termékeit, széna baglyáinkat, és rendeket; kiszoríttatnak ekkoron barmaink a legelőkről, mellyeket, mint éltünk fenntartásának egy fő ágát, üggyel bajjal kénytelenítettünk Érsek Újvári, Udvardi, Perbetei, Mocsi határookra – kértünkre engedett legelőkre átszállítani, magunk kenyerét pedig véres verejtékkal más vidéki messze helyeken megvásárlott gyümölcs cseréléssel békeresni.

De ami legborzasztóbb – megtörténik sokszor, hogy a kirohanó árvizek elborítván Városunkat – életünket sövényből fonott házaink és istállóink padlásain menthetjük meg, midőn bennünket és körülöttünk Siránczó Gyermekeinket kétségbe esésig – az éhen halás fenyegetvén – az utolsó perczben egyedül a környékben részünkre öszve szedett könyör adomány tartja fenn életünket.

Mindezeket Fő Méltóságú Herczegséged kegyes színe előtt először azért bátorkodunk elpanaszolni, hogy annyi földeink elvesztése és nyomorult életünk lebegjenek Fő Pásztori irgalmas szíve előtt, másodsor azért: hogy csak most a múlt hetekben ellenünk ismét felmerült veszélyes körülményekben bennünket 5 000 lélekből álló Keresztény hiveit oltalmazni, és a végpusztulástól megmenteni méltóztassék: ugyan is Fő Méltóságú Herczeg az eset tárgya e következő:

Gúta Mező Városunk közönsége Batthányi Érsek Eminenciája ideje óta fizet évenként a Fő Méltóságú Esztergomi Érsekség Gútai Uradalma pénztárába az úgy nevezni szokott Bálvány Szakállosi Császa erének és ebben eső Zúgó Kopolyának halászatától – haszonbér fejében 40 p ftkat, fizet továbbá a Tanya Csörgői holt Duna halászatától 16 p ftkat melly Császa ere és Csörgő név alatt jövő helyeket még 1834. évben az Uradalmi Tekintetes Tisztség a legnagyobb borzadalmunkra mintegy 6 000 holdnyi kiterjedésű Császtán innéti rétségünkbe és Csörgői baromélönkbe akarván keverni, annélkül hogy a Tisztség képes lenne határ dombok, vagy bár miféle közelebbi friss emlékezetre mutató határ jelek által ezt kimutatni, városunk közönségét perbe fogta.

Ugyan is 1834, és 1835-ik években Komárom V[ár]megye részéről a T[ekintetes] cz. határozó Biróság a kérdéses föld színén megjelenvén, és a határozás eljárása minden

törvényes formákat felhasználván mutatja az ide: / vessző alatt mellékelt határozó és eljáró Biróság ítélete: hogy a meghitelesített Tanúk vallomása nyomán városunk Közönsége Császtai melléki határát, ezentúl is mint örök idők óta – a hosszan elnyúló és több határokat egymástól elválasztó Császtai fele ér, – a Csörgő határ részt pedig fele Duna válassza el a Fő méltóságú Esztergomi Érsekség Bálvány Szakállosi, és Dunán túli Tanyai Csörgői határától.

Ez idő óta Fő Méltóságú Herczeg Gúta Mező Városunk közönsége háborgattatlan állott határának birtokában jelen ideig akkép mint az előtt századok óta.

Történt pedig a múlt hetekben, hogy Fő Méltóságú Herczegségnek Tekintetes Tisztsége ismét összeveszedett Tanúkkal, Császtán inneni határunkat több ízben megjárván, már előttünk nyilvános, miszerint a Tekintetes Tisztség a 40 pft haszonbérű Stagnósára, és 16 pft haszonbérű Csörgőre nézve a határ pert megújítani, szegény elnyomorodott és már minden élő földjéből kivetkezhett Városunk közönségét veszélyeztetni, és tetemes perköltségekkel terhelni törekszik.

Miután pedig elvitázhatlan az, a mint a felhozott / alatti határozó Biróság ítéletéből is kitetszik hogy örök idők óta a Gútai, Császtán inneni határt a Császtai ere a Bálvány Szakállosi határtól, – a Csörgői baromélönket pedig fele Duna folyása a Dunán túli Tanya Csörgőtől választja el, – s miután bizonyos az, hogy a csekély két rendbéli árendákat nem azon – körül belül 6000 hold földtől – melyet a Tekintetes cz. Tisztség összeveszedett és bétanított Tanúi által béhitelesíteni veszedelmünkre törekszik, hanem a Császtai ere, és Zúgó Kopolya, úgy a Tanya Csörgői holt Duna halászatától fizeti a legmélyebb alázatossággal esedezőnk.

Méltóztassék Fő Méltóságú Herczegség szokott Fő Pásztori irgalmassága szerint különben is már minden élő földjéből kivetkezhett nyomorult Gúta Mező Városunk népes közönségét, örök idők óta békességben birt Császtán innéti és Csörgői határa birtokábani további háborgatásoktól, valamint bennünket tetemes perköltségtől felmenteni, és ezen megújított pert a felhozott: /: alatti ítélet értelménél fogva kegyesen megszüntetni.

Melly alázatos kérésünk közt Fő Méltóságú Herczegségnek minden boldogsággal teljes hoszu drága életéért a Nagy Istent buzgón kérni meg nem szűnvn. Fő Pásztori atyai kegyelmébe ajánlottak örökös tisztelettel maradunk:

Fő Méltóságú Herczegségnek!

Gútán Október 14.1852.

mély alázatosságú szolgálai és hívei

Simeg Péter Város Bírāja

Elöljárósága és Közönsége

Az irat magyar nyelvű. EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Guttai uradalom iratai, Urbéri perbeli értesítések.

9.

***Érsekújvár, 1862. április 15.* Részletek Hamar Pál primási főügyész jelentéséből az uradalmi főkormányzónak a Gúta mezővárosában kialakult helyzetről, ahol a lakosság elfoglalta az esztergomi érseki uradalom haszonvételeit, és elsősorban a szegényebb lakosság ellenszegült a rend helyreállítására, az uradalom jogaiba való visszahelyezésére kirendelt katonaságnak és bíróságnak.**

Tekintetes uradalmi főkormányzó úr!

Különösen tisztelt uram!

A' Jaskó János guttai lázongó bíró, és a' tanács által 1861^{ik} évben, az alkotmányosság ürügye alatt, Guttán elfoglalt korcsmai, bolt, és mészárszéki helyiségek, úgy a' közlegelő, korcsmai földek, valamint az ó guttai és Csörgői Primási pusztákon megtámadott nádas és erdei területek biroilag, és katonai karhatalmilag lett visszavételéről, alázatos jelentésemet következőkben terjesztem elő.

Folyó évi április 5^{én} honról elindulva, előbb Komáromban az alispányi bírósággal az eljárás modoráról, valamint a' guttai uradalmi tisztséggel a' bizonyítékok mikinti előállításáról tanácskoztam. [...]

Tudomásomra esvén továbbá, miszerint az alispányi visszahelyező bíróság támogatására, a' komáromi várparancsnokság Guttára, a' Báró Ramming 72^{ik} magyar gyalogezred egyik zászlóalját, Spatzer József alezeredes vezénylete alatt rendelte ki; és hogy az 8-án reggel 5. órakor Komáromból induland; tudtomra esvén továbbá, hogy a' guttán fokenként emelkedő ingerültség miatt, a' közigazgatás előlegesen a' katonaság jövetelét be nem jelenti; [...].

Délután félkettőre április 8^{án}, a' katonasággal együtt, az alispányi bíróság, és velem együtt az uradalmi tisztség Guttára bevonultunk: az utcákon vagy 1000. ember szétszórva, mély csendben bámult ránk; a' katonaság délután 3 órára lön elszállásolva: a' városháza előtt megjelent első alispány urat vagy 1000. ember vette körül; az uradalom elleni rögtöni igazságszolgáltatást követelt, és az uradalmi pusztáknak a' guttaiak közötti felosztását nagy

lármával igényelte: az alispány ur a' tömegből csak úgy szabadulhatott ki, miszerint arra hivatkozott, hogy az út fáradalmaitul lankadt, és éhes!

A' plebánián, az alispányi bíróság az összes tisztikar, és az uradalmi tisztség együtt ebédeltünk; fájdalom egyelőre úgy látszott, mikint a' katonaság azon meggyőződést osztá, hogy a' Primatiának nincs igaza, és hogy a' guttaiak tulajdon jogaik mellett keltek fel; több órákig igyekeztünk alispány úr is, én is, a' tisztikart a' guttai ügyek valódi tényállásáról annál is inkább felvilágosítani; mivel ők a' várparancsnokság által csak az esetre valának a' bíróság támogatására utasítva, ha az uradalmi kereset igazsága előttük tisztán álland!

Április 8^{án} délután 4. órákor első alispány ur, a' bírót és két tanácsost maga elé hivatván, kijelentette, hogy április 9^{én} reggeli 9. órákor, az uradalom és a' község közötti visszahelyezési kérdéseket az iskolában fogja tárgyalni; hol is az alperesek megjelenni kötelesek. Erre a' bíró és a' két tanácsos kijelentették, hogy ők a' Primatiával tárgyalni nem fognak; hogy a' Primásnak Guttán semmi sincs: és a' nép nevében az alispánytól követelték, adja valahára elő az 1807^{ik} és 1846^{ik} évi végzéseket, melyekben ő Felsége, a' primási pusztákat, a' guttaiak közt házhely után kiosztatni rendeli: midőn pedig az alispány felhívá őket, mutatná elő ezen királyi végzéseket; azt felelték, mikép azokat a' vármegye eldugta.

Délután 5. órákor a' lázongó bíró és a' tanács kidoboltatta, hogy boldog, boldogtalan, a' városházára, a' bíró és a' tanács támogatására, rögtön jelenjen meg. Mintegy 7 óra tájban nagyszámú csoportok jelentek meg a' városházán; ott éjjeli 11 óráig a' másnapi teendőkről tanácskoztak, és végre éjfélkor, 400. ember, a' bírót tulajdon házához kísérte, és ott egész éjel őrizte. A' katonaság ez éjjel arra szorítkozott, miszerint szakaszonkénti őrzásokat képeztetett, és egyedül csak a' nyugtalanság tényleges kitörését ellenőrizte.

Április 9^{én} reggeli 8. órákor, a' tárgyalás előtt, a' város házárol, a' plebánián, az alispányi bíróság előtt, az alezeredes jelenlétében, egy csöcselékből álló küldöttség jelent meg, és mintegy 200. aláírással ellátott nyilatkozatot hozott, melyben a' lázongó bíró és a' tanács kijelenti, hogy ő az iskolába az uradalommal tárgyalni nem jön; sőt igényli, hogy a' bíróság menjen a' városházára, és ott a' már összegyűlt nép kívánságát halgassa meg; továbbá a' választmány szónokája Takács László nyers hangon követelte az alispánytól, hogy az 1846ⁱ végzést adja elő, és a pusztákat a' guttai szegénység közt rögtön osztassa fel. Az alispány erre akként válaszolt, hogy a' felbőszült szónokát, a' plebánián volt csendőrök által vasra verette; a' csöcseléket pedig a' plebánia udvarából egy szakasz katonasággal kinyomatta.

Erre az alispány az alezeredestől követelte, hogy mindennek előtt a' lázongó bírót, a' városházán fogassa el, és mint rendbontót a' plebániára hozassa: az alezeredes a' guttai ügyek állásáról újra értesítetvén magát, két század katonaság élén, személyesen ment a' városházára;

kit is a' nagytömeg „éljen a' Császár! éljen az alezeredes!” kiáltásokkal fogadott: félóráig alkudozott a' tömeggel, és kívánta, hogy a' bíró vele a' plebániára, az alispány elé jöjjön: azonban a' bíró kiadását a' tömeg megtagadta; az alezeredes tehát déli 12 óráig meggondolási időt engedett a' birónak; a' két századot a' városházáról visszavonta, és az alispányt, a' plebánián, a' történekről tudósította.

E' szerint reggeli 10. órakor 3. keszegfalusi tanú jelenlétében, az iskolába mentünk, az alispányi bírósággal a' visszahelyezési kérdések felett tárgyalni. A' plebánia kapujában egy csoport gútai kofa állotta el utunkat, és rikácsoló hangon, az uradalmi tisztséget átkozva, az alispánytól a' primási pusztáknak, a' gútaiak közti rögtöni felosztását kívánta, egy szakasz katonaság azonban a' puska agy használásával, ezen női csöcseléket szétkergette.

A' Plébániáról az iskolába átmenvén, a' keresetben kifejtett rendszerint, az alispányi bíróság, a' korcsmai és a' bitormérési kérdéseket vette tárgyalás alá: és miután a' rendesen és kellő időben idézett alperesek, a' bíróság előtt meg nem jelentek, őket, a' szönyegen volt pontokra nézve, az 1723^{ik} évi 32^{ik} tör. cz. 4^{ik} és 8^{ik}, valamint az 1729^{ik} évi 38^{ik} tör. cz. 8^{ik} §§^{ai} értelmében, makacssági okföből, kívántam elmarasztaltatni; hogy pedig a' korcsmai és szeszital mérési primási kétségtelen birtokjogokról a' bíróságot meggyőzzem, előmutattam a' korcsmai telekkönyvi birtokivet, és a' bérleti szerződést; ugyszinte arra nézve, hogy az uradalmi birtokból kiüttetistől egy év alatt, a' visszahelyezési keresetet alperesek ellen megindítottam, hivatkoztam, a' lázongó bíró és tanács arra mult évi április 28^{án}, a' magyar kir. Helytartótanácsához benyújtott nyilatkozatukra, melyben kijelentették, hogy a' primási korcsmát és italmérési jogot Guttán elfoglalandják; ezt pedig annál szükségesebb volt felhasználnom, mivel a' foglalási korszak bebizonyítására kitűzött tanuink, a' guttaiaktól félelmükben részint meg nem jelentek; 's a' mennyiben megjelentek is, csak hamar egyenkint megszökve, hűlt helyüket találtuk.

Erre az alispányi bíróság, a' Primatiának a' gúttani korcsmai és szeszitalmérési jogát, a' város ellen, biróilag kimondva, az uradalom e' téren visszahelyezését, és az összes guttai korcsmákban található bor és pálinka készlet elkobzását megrendelte; és hogy a' guttán tizennégy hó óta tartó rémuralmat valahára elfojtsa, az e' kérdésbeni végrehajtást délutáni 4. órára kitűzte, az alezeredest pedig kellő katonai fegyveres támogatásra felhívta.

Április 9^{én} délutáni 4. órakor tehát az eljáró alispányi bíróság, az összes uradalmi képviselettel, és tisztséggel, egy szakasz sorkatonaság, és 4. csendőr fedezettel, a' primási guttai nagykorcsma udvarán megjelent: itt azonban már minden szobák, sőt az udvar is a' guttai csöcselékekkel tömve volt; az utszán mindenfelé, mesés gyorsasággal, csoportozások alakultak, a' hátunkban pedig a' városházán tőlünk mintegy 500. ölnyire a' lázongó tanács,

mintegy 2000. emberrel fenyegetett bennünket. Az udvarra bevonulva, az első alispány, a' bíróság nevében kimondá a' Primatiának, a' város ellenében, a' korcsmába, és a' mérési jogbai visszahelyeztetését; engemet kézen fogott, és a' tömeg felé, a' korcsmaajtó irányába vezetett: e' perczen azonban éktelen lárma és ordítás keletkezett, az alispányt és engemet, a' Primatia ellen szórt szitkok közben, a' Császár éltetésével, visszanyomtak, és újra az uradalmi pusztáknak, a' guttaiak közötti felosztását követelték. Ekkor az alispány a' vezénylő katonatisztet felszóllítá, hogy a' korcsmai helységet tisztítsa ki: ez a' nép előtt golyóra töltetett; ekkor az első sorban álló asszonyok öltönyeiket felszaggatva, a' katonaságra rikácsoltak, hogy rájuk lőjenek; hogy ők készek meghalni a' város jogaiért. Ekkor a' vezénylő tiszt a' tömegre vezette katonáit, és megkísérté széthányatásukat; de ez nem sikerült; a' nép a' katonasággal eredménytelenül huzakodott, és végre a' katonaságot visszavetette.

Ekkor látta csak át a' katonaság hogy mily néppel van dolga; ez volt a' forduló pont, melyben a' katonaság rokonszenve a' néptől az uradalomhoz fordult: az ezeredesi segéd lóháton a' korcsma előtt megjelenvén, két suhancz megtámadta őt; az egyik lábát fogta meg, a' másik a' lovat kantáránál fogva állítá meg; a' segédtiszt kardot rántott; a' kantárfogót főbevágta, mire a' másik czinkos, társát véres fővel látva, a' zászlóalj tiszt lábát elbocsájtotta.

Ez a' legváltásosabb perczen volt; a' korcsma körül a' tömeg folyvást növekedett: ekkor a' katonaság általános riadót veretett: tíz perczen alatt az egész zászlóalj, négyrészről, a' korcsma előtt termett: a' két külön kapun, egy egy század, szuronysegezve nyomult be az udvarba; és az asszonyokat az udvarból lehetőleg kiszorította: az utszán pedig a' tömegek széthányattak, azonban még a' korcsma udvarán, és bent a' szobákban még vagy 300. ember lehetett; kik az alispány és az alezeredes által távozásra szólítottak fel: ők azonban kijelentették, hogy nem távoznak; hogy a' városért halni készek; hogy a' Primásnak Guttán mije sincs, mit keresnek itt tisztjei: mivel pedig még folyvást igen sok nő volt a' férfiak közé keverve, de máskint is emberiségi szempontból, az alezeredes az alispánnyal és velem tanácskozva, abban állapotunk meg, miszerint sem lövés, sem szurony ne alkalmaztassék; hanem a' csőcselék, a' katonaság által, a' korcsmából, egyenként hanyassék ki: mely terv végrehajtására egy század katonaság vezényeltetvén, előbb a' magukat földre vető asszonyokat, mint a' csiberózsákat [?], dobálta ki, azután pedig a' férfiakat puskaágyal szétütlegelve, a' korcsmai helyiségből, úgy a' szobákból, hanyathomlok az utszára kiszorította; valamint ott a' felállított sorkatonaság őket újból szétkergette.

Ekkint a' korcsma kitisztatván, engemet, és általam Czuczor Ferencz bérnököt, első alispány ur, a' korcsmába bevezetett; hol is a' szobákból, a' guttai lázadók bútorzatai, az általam szakállasról odarendelt uradalmi cselédség által, rögtön az utszára szórattak ki: és így

a' korcsmai helyiség kulcsai a' bérnőknek kézbesítetvén, ennek birtokába az uradalom tetteg vissza helyeztetett.

A' korcsmánál szétszórt guttai nép rögtön a' városházi tömeghez csatlakozott: elismerte tehát úgy a' katonaság, mint alispányi bíróság, hogy a' városháza kitisztítása, és a' bíró úgy a' lázongó tanács elfogatása, egy perczig sem halasztható; nemcsak azért mert e' fészek szétriesztása nélkül, a' jó rend guttán vissza nem állítható; de azért is, mert a' bitormérési készlet legnagyobb része a' városházi pinczében lévén, míg e' helyiség tiszta nem lesz, addig az alispányi bíróság, a' délelőtt hozott ítéletét, az elkobzási téren, nem folytathatja.

Délután 5. órakor tehát az egész zászlóalj élén, az alezeredes, az alispány, és én a' városháza előtt megjelentünk.

A' látvány a' maga nemében nagyszerű volt! a' városházát mintegy 2000. embernyi csőcselék fogta körül, ezek élén térdepelve helyezkedtek el az asszonyok: a' városháza nyílt folyosóján rendben állottak a' lázongó bíró, és a' tanácsosok, ezek közül Gög Mihál és Lestár Ignác, mind ketten külön, ő Felsége arczképét tartották kezeikben. A' perczben midőn megérkeztünk, a' tömegből mintegy tiz lépésnyire megállva, roppant „éljen a' Császár!” többször ismételt kiáltásokkal fogadtattunk.

Ekkor első alispány úr felhívta a' tömeget, hogy oszoljon szét, és hogy ő Felsége és a' hatóságok iránti tiszteletét az által fogja leginkább tanúsítani, ha a' törvénynek engedelmeskedik; továbbá felhívta a' bírót, és a' tanácsot, miszerint adja meg magát; ne ámítsa tovább a' népet és nedöntse veszélybe a' tömegeket!

Erre Dócza Ignác lázongó tanácsos harsány szóval kiáltott le a' folyosóról: első alispány úr nem a' mi igaz bíránk; hanem az Érseké! mit keres itt Hamar Pál; semmi közünk vele; a' kivel kötött avval oldjon is! mi a' Császár emberei vagyunk, nem a' Primásé! adja elő alispány ur az 1807ⁱ és 1846ⁱ végzéseket; ossza fel közöttünk a' pusztákat! Ezután ujra ő Felsége kipeit lebegtették; a' Császárt és a' katonaságot éltették; a' tömegek előtt térdelő asszonyok pedig a' primási tisztséget piszkolták.

Már 6. óra volt este: az alezeredes egy magyarajkú őrmester által a' népnek tudtára adatá, hogy ha rögtön elnem takarodik a' városházától, szuronyokkal hányotja őket szét. Erre a' tömeg ismét „éljen a császárral” felelt; továbbá azt hangoztatá, itt halunk meg mind a' város jogaiért.

E' perczben az alezeredes vezénylett; 3. századdal minden a' városházához vezető utsákat szigoruan elzárolt; és ezen elzárolás kivitele alkalmával, a' teméntelen számú nőket, a' katonai karéjon kívül nyomá; a' 4^{ik} század pedig parancsot vett előbb a' nőket, azután a' férfiakat a' városháza tövéből kihányni: a' vezénylett 4^{ik} század tehát előbb a' térdelő

asszonyokat egymás karjaiból ki bontva, a' katonai karéjbol kihányta; és azután a' férfiakat puska agyakkal megtámadva, azokat 5. percnyi kéztusa után, a' városháza teréről részint a' töltésről lenyomta, részint pedig a' mellékútszákba, a' sővények lerombolásával, átkergette.

Az előjáróság a' nyílt folyosórul eddig a' tömegeket mindig ellenállásra tűzelte; midőn azonban látá, hogy a katonaság a' népet szétszórta, ő is menekülésről gondolt, és a' néppel együtt elosonni akart; azonban a' tér tisztogatása csak a' városházi lépcsőkhig intéztetett, és a' lejövetelt Istvánfy Antal főbíró úr egy szakasz katonasággal elálván, a' néhány perczel még oly fennen beszélt előjárókat, és ezek élén Jaskó János bírót egyenkint elfogatta, és az alezeredesnek átadta. Egyedül csak Dócza Ignác menekült; ki mielőtt a' városháza bevéttetett volna, ellenkező részen, az ablakon leereszkedett és elosont.

Este 7 óra volt; az elfogott bíró és előjárók a' városháza udvarán, a' katonaság által, átkerestetvén, katonailag előállítatott 23 kocsira, félszázad kíséretében, felpakoltattak, és Komáromba a' katonai vésztörvényszék elé bekísértettek. Maga az alezeredes két századdal kísérte őket ki a' város végére; előre őrzárátul két szakasz katonát küldött, és megparancsolá, hogy semmi féle szekér ki ne bocsátassék: az ostromzáron azonban két kocsi keresztül akarván törni, a' katonaság által lövésekkel fogadtatott; és a' Zsinór Lajos kocsijába fogott ló, nyakába golyót kapva, összerogyott.

Esti 9. órakor a' csend lagalabb szinleg helyreállítva volt; az alispány a' városházi pincze kulcsokat bíróilag átvette; és ezután, egy szakasz katonai fedezet alatt, éji szállásunkra, a' plébániára mentünk. Ez éjjel erős szakaszonkinti katonai őrzáratok tarták fel a' mezővárosban a' csendet és a' közbátorságot!

Ápril 10^{én} reggel 8 órakor a' plebániára az alispányhoz ismét népküldöttség jöt, és az 1846ⁱ végzést követelte: ezek azonban rögtön elfogattak, és mint lázongók haditörvényszék elé állítattak, a' plebánia udvarából pedig a' csőcselék kiüzetett.

Ekkor az utszákon dobszó mellett kihirdettetett a' katonaság által, mikint csoportosulni nem szabad, és ha háromnál több az utszákon együtt találtatik, azok mint lázongók, a' vésztörvényszék elé állítatnak.

A' lázongás elnyomatván, első alispány úr a' guttai józan pártból Gög Mártont nevezte ki bírónak, és két óra folyta alatt újabbi józan tanácsot alakított. Erre ismét csoportosulások keletkeztek, hangosan lármázva, mikint ők Gög Mártont bírónak elnem ismerik, s' hogy az ő bírójuk Komáromban, a' várban fogva üll; a' mint azonban a' katonaság mutatta magát, a' kiabálók visszavonultak és elszéledtek. [...]

Ápril 10^{én} délután és ápril 11^{én} egész nap, a' többi visszahelyezési kérelmek iránti bírói tárgyalások folytatatta, melyekben a' Primatiának a' guttai mézárszék, és bolt, valamint

a' közlegelői élvezet, a' korcsmai földek úgy az ó guttán és Csergőn megtámadott birtok, részint az alperesek meg nem jelenésük, részint az általam előterjesztett birtokívek és bérleti szerződések alapján visszaítéltek. [...]

April 12^{én} [...] Ezután mentünk a' város alsó végével közvetlen szomszédos közlegelői térre, a' hol a' lázongók, az uradalom mellőzésével, számos belsősegeket osztottak ki, és a' hol mintegy 19. vesszőkerítést már felállítva találtunk. Első alispány úr ezek lerombolását parancsolá; az uradalmi cselédség kezdé azokat széthányini; ekkor nagy csoport nép és asszony közeledett felénk. Szidva a' cselédséget, ököllel fenyegetve rikácsolt, hogy Bajcsón a' mi helyünk; mit keresünk mi Guttán! egy pár puskaágyali legyintés azonban, a' csőcseléket észre hozta; lassan visszavonult; és miután három főczimbora közülök elfogatott, elis széledt; folytattuk tehát a' kerítések lerombolását, és azt minden további akadály, vagy háborgatás nélkül befejeztük. [...]

Délután 4. órakor első alispány úr, Gög Márton új birót és néhány tanácsost, a' plébániára hivatott, s' ezek előtt kijelentette, hogy a Primatia, által, a' guttai közlegelőbe, valamint a' guttaiak által megtámadott csörgői és ó guttai részletekbe visszahelyezve lévén, sem az Érsekséget ezekben háborgatni, sem a' bérnök juhait a legelőről elhajtani nem szabad. Mire az újabbi józan előjáróság kijelentette, miszerint ő igen jól tudja, hogy a' Dunnáninneri csergő és Ó gutta primási tulajdon, és hogy az uradalomnak Guttán közlegeltetési joga van; és azért ők, úgy ezen, valamint a' Primatia Guttáni egyéb birtokait és jogait is, tiszteletben tartják. [...]

Míg a' rend tökéletesen helyre nem áll, a' jelenlegi katonaság legnagyobb rész Guttán marad. [...]

Mely alázatos jelentésen előterjesztése után, nagybecsű kedvezéseibe ajánlott, kitünő tisztelettel maradok.

Tekintetes úrnak,

Érsekújvár April 15^{én} 1862.

alázatos szolgája,

Hamar Pál.

prim. főügy.

Az irat magyar nyelvű, aláírt tisztázat. EPL Jogügyigazgatási és gazdasági levéltár, Fiskális és peres ügyek, ügyészi iratok, N 133. csomó.

Irodalom

ACSÁDY György

- 1957 Az 1784–85. évi népszámlálás és az ezen alapuló népességnylvántartások. In Kovacsics József (szerk.) *A történeti statisztika forrásai*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 224–241.

ACSÁDY Ignác

- 1896 Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában 1720–1721. *Magyar Statisztikai Közlemények. Új folyam.* Budapest.

ALAPI Gyula

- 1910 *Komárom vármegye és az utolsó nemesi felkelés*. Komárom.
1911 *Komárom vármegye nemes családai*. Komárom.
1914 *Bűbajosok és boszorkányok Komárom vármegyében*. Komárom.
1915 A Nagyszeghi Sárkány család. *Levéltárosok Lapja*. 29–36.

ALAPY Gyula

- 1933 *A csallóközi halászat története*. Komárom.

ÁLDÁSY Antal

- 1940 *A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címereslevelei 6. kötet 1771–1800*. Budapest.

ANDORKA Rudolf

- 1975 Paraszti családszervezet a XVIII–XIX. században. Alsónyék és Kölked adatai nemzetközi összehasonlításban. *Ethnographia*. 340–367.
2001 *Gyermek, család, történelem. Történeti demográfiai tanulmányok*. Budapest.

ANDORKA Rudolf – BALÁZS-KOVÁCS Sándor

- 1984 A háztartás összetétele típusai és változásai (Sárpilis 1792–1804) *Ethnographia*. 177–241.

ANDORKA Rudolf – FARAGÓ Tamás

- 1984 Az iparosodás előtti (XVIII–XIX. századi) család- és háztartásszerkezet vizsgálata. *Agrártörténeti Szemle*. 402–437.

ANDRÁSFALVY Bertalan

- 1964 Duna menti gyümölcsöskertek. Adatok a magyarországi déli Duna-szakasz népi gyümölcskultúrájának ismeretéhez. In *Értekezések 1963*. Budapest. 271–305.

- 1973 *A Sárköz és a környező Duna menti területek ősi ártéri gazdálkodása és vízhasználata a szabályozás előtt.* Budapest.
- 1978 A táji munkamegosztás néprajzi vizsgálata. *Ethnographia.* 231–241.
- 1982 A népi kultúra és életmód. In *Sásd.* Sásd. 505–545.
- 2002 A fokok szerepe az ártér használatában. Adatok a fokok készítéséről. *Hidrológiai Közlöny.* 55–57. p
- 2007 *A Duna mente népének ártéri gazdálkodása. Ártéri gazdálkodás Tolna és Baranya megyében az ármentesítések befejezése előtt.* h. n. (Budapest).

ANGYAL Béla

- 1987 Nádvagás és a nád fölhasználása Gútán. In *Új Minden Gyűjtemény 6.* Pozsony. 105–118.
- 1988 A gútaiak állattartása a XVIII–XIX. században. In *Veszprém Megyei Honismereti Tanulmányok 13.* Veszprém. 35–38.
- 1992a A vizsgált település. (Fehérvár Magdával közösen) In Fehérvár Magda (szerk.): *Gúta hagyományos gazdálkodása a XX. század első felében.* Kiadta a Csehszlovákiai Magyar Néprajzi Társaság. Komárom. 13–30.
- 1992b Állattartás. In Fehérvár Magda (szerk.): *Gúta hagyományos gazdálkodása a XX. század első felében.* Kiadta a Csehszlovákiai Magyar Néprajzi Társaság. Komárom. 61–90.
- 1992c Skúmaná lokalita. (Fehérvár Magdával közösen) In Fehérváryová, Magda (zost.): *Tradičné hospodárenie v Kolárove v prvej polovici 20. storočia.* Podunajské múzeum. Komárno. 11–26.
- 1992d Chov hospodárskych zvierat. In Fehérváryová, Magda (zost.): *Tradičné hospodárenie v Kolárove v prvej polovici 20. storočia.* Podunajské múzeum. Komárno. 57–84.
- 1994a A lelédi állattartás. In Liszka József (szerk.): *Leléd hagyományos gazdálkodása a XX. század első felében.* Kiadta a Szlovákiai Magyar Néprajzi Társaság és a Lilium Aurum Könyvkiadó. Komárom – Dunaszerdahely. 67–81.
- 1994b A gútai ártéri tanyák és az ártéri gazdálkodás. *Ethnographia.* 37–60.
- 1997a *Gúta és környéke 1848–1849-ben.* NAP Kiadó. Dunaszerdahely.
- 1997b *Gúta 1945–1949.* Lilium Aurum Könyvkiadó. Dunaszerdahely.
- 1998 Alsóhatár. Egy falu kialakulása a Kisalföldön. *Néprajzi Látóhatár.* 3–4. szám 50–71.

- 2000a Magyar szervezetek és mozgalmak Csehszlovákiában 1918–1921 (I., II. rész). *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 1. szám 3–28., 2. szám 67–84.
- 2000b A csehszlovákiai magyarság anyaországi támogatása a két világháború között. *Regio*. 133–178.
- 2001 A csehszlovákiai magyarság választói magatartása a két világháború között. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*. 1. szám 3–48.
- 2002a *Érdekvédelem és önszerveződés. Fejezetek a csehszlovákiai magyar pártpolitika történetéből 1918–1938*. Lilium Aurum Könyvkiadó. Galánta – Dunaszerdahely.
- 2002b *Állattartás*. In *Muzeológiai Füzetek – Muzeologické zošity*, 1. Lilium Aurum Könyvkiadó. Dunaszerdahely – Dunajská Streda. 25–31.
- 2004 *Dokumentumok az Országos Keresztényszocialista Párt történetéhez 1919–1936*. Kiadta a Fórum Kisebbségkutató Intézet és a Lilium Aurum Könyvkiadó. Somorja – Dunaszerdahely.
- 2005 *Állattartás Farkasdon és Negyeden*. In Danter Izabella (szerk.): *Hagyományos gazdálkodás a Kisalföld északi részén Farkasd, Negyed*. Kiadta a Galántai Honismereti Múzeum. Galánta. 75–87.
- 2006 *Chov hospodárskych zvierat v obciach Neded a Vlčany*. In Danterová, Izabela (red.): *Tradičné hospodárenie v Podunajskej nížine. Neded, Vlčany*. Vlastivedné múzeum v Galante. Galanta.
- 2007 *Gúta 1945–1949*. Második, bővített kiadás. Lilium Aurum Könyvkiadó. Dunaszerdahely.
- 2010 *„...engedjenek népem javára munkálkodni...” Palkovich Viktor életútja (1850–1930)*. Kiadta a Palkovich Viktor Társulat. Gúta.
- 2012a *Aklok, szállások Gútán és környékén a 18–19. században*. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*. 1. szám 93–123
- 2012b *Kisalföldi tanyák. Gúta és vonzáskörzetének településnéprajza*. Fórum Kisebbségkutató Intézet. Somorja – Komárom.
- 2015 *Az árvíz. Gúta, 1965–1966*. Kiadta a Fórum Kisebbségkutató Intézet. Somorja.
- 2016 *Povodeň. Kolárovo 1965–1966*. Lilium Aurum. Dunajská Streda.
- 2018 *A 750 éves Gúta. A város története és néprajza az írott források tükrében*. Kiadta a Fórum Kisebbségkutató Intézet. Somorja.
- 2021 *Kolerajárványok Gútán és környékén a XIX. század második negyedében*. In Fejős Sándor – Kanyári József (szerk.): *„A nemzeti összetartozás jegyében”*

Tanulmányok a doktori és posztdoktori képzésben résztvevő, külföldi magyar egyetemi hallgatók online PhD-konferencia előadásaiból. Szeged, 2021. 23–33.

ASBÓTH Lajos

1862 *Asbóth Lajos emlékiratai az 1848-iki és 1849-iki magyarországi hadjáratból.* Pest.

BÁCSKAI Vera

1988 *Városok és városi társadalom Magyarországon a XIX. század elején.* Akadémiai Kiadó. Budapest.

BÁCSKAI Vera – NAGY Lajos

1984 *Piackörzetek, piacközpontok és városok Magyarországon 1828-ban.* Akadémiai Kiadó. Budapest.

BÁLINT István

1926 *Az Alsó-csallóközi és Csallóközi Ármentesítő és Belvízlevezető Társulat 1876–1926.* Komárom.

BALOGH István

1977 *A néprajzi kutatás levéltári forrásai. A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve.* 185–191.

BARABÁS Jenő – GILYÉN Nándor

1979 *Vezérfonal népi építészetünk kutatásához.* Műszaki Könyvkiadó. Budapest.

BARANYAY József

1911 *A régi Csallóköz. (Csallóköz történetéhez).* Nagymegyer.

2002 *Nagyobb munkái.* Kalligram Kiadó. Pozsony.

BARNA Gábor – SZABÓ László (szerk.)

1977 *Az anyakönyvek, mint a történeti kutatás forrásai. (Tanácskozás Kunszentmártonban 1977. április 7-én). Múzeumi Levelek 35–36. szám.* Szolnok.

BÁRTH János

1975 *A kalocsai szállások településnéprajza.* Kalocsa Város Tanácsa. Kalocsa.

1996 *Szállások, falvak, városok. A magyarság települési hagyománya.* Kalocsai Múzeumbarátok Köre. Kalocsa.

2005 *Kétféleközi népismeret. Tanulmányok a Duna-Tisza közéről.* Kalocsai Múzeumbarátok Köre. Kalocsa.

- 2018 *Jankováci levelek. Jobbágyvagyon és örökösödés a bácskai Jankovácon a XIX. század első felében.* Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára. Kecskemét.

BÁTKY Zsigmond

- 1918 Néhány vonás Csallóköz település-földrajzához. *Földrajzi Közlemények* 46. 327–341.

BENDA Gyula

- 1984 Egy Zala megyei köznemesi gazdaság és család a XVIII. század közepén (Parraghy László hagyatéka). *Agrártörténeti Szemle*. 1–84
- 1994 A tárgyak termelése és fogyasztása a jobbágyfelszabadítást megelőző évszázadban. *Néprajzi Értesítő*. 85–96.
- 1998 Keszthely népessége 1696–1851. In *Történeti demográfiai füzetek*. 16. Budapest. 76–146.
- 2000 A halálozás és halandóság Keszthelyen. 1747–1849. In *Történeti Demográfiai Évkönyv 2000*. Budapest. 122–166.
- 2001 Kisvárosi társadalom és gimnáziuma. Egy mezővárosi iskola helybeli diákjai a 19. század első felében. *Korall* 3-4. szám. 104–123.
- 2006 *Társadalomtörténeti tanulmányok*. Osiris. Budapest.
- 2008 *Zsellérből polgár. Keszthely társadalma 1740–1849*. L'Harmattan. Budapest.

BENDA Gyula (szerk.)

- 1988 *A keszthelyi uradalom 1850 előtti hagyatéki és vagyoni összeírásai I. 1711–1820*. Budapest.
- 1995 *A keszthelyi uradalom 1850 előtti hagyatéki és vagyoni összeírásai II. 1821–1849*. Budapest.
- 2005 *A keszthelyi uradalom 1850 előtti hagyatéki és vagyoni összeírásai III. Szőlőhegyek*. Budapest.

BEŇUŠKOVÁ, Zuzana (szerk.)

- 1998 *Tradičná kultúra regiónov Slovenska. Prehľad charakteristických znakov*. Bratislava.

BÉL Mátyás

- 1984 *A magyarországi halakról és azok halászatáról*. Budapest.
- 1996 *Komárom vármegye*. Pozsony.

BENCZE CS. Attila (szerk.)

- 2000 *Olvasókönyv. Esztergom és Komárom megye az 1848-as forradalom és szabadságharc alatt.* Esztergom.
- BERKÓ Pál – LEGÁNYI Norbert (szerk.)
1987 *A Pannonhalmi Szent Benedek-rend névtára 1802–1986.* Győr.
- BINDER Mátyás
2009 „A cigányok” vagy a „cigánykérdés” története? Áttekintés a magyarországi cigányok történeti kutatásairól. *Regio.* 35–59.
- BLASKOVICS József
1993 *Az újvári ejálet török adóösszeírásai.* Pozsony.
- BLAZOVICH László (szerk.)
1993 *Makó története a kezdetektől 1849-ig. Makó monográfiája 4.* Makó.
- BOGDÁN István
1990 *Magyarországi hossz- és földmértékek 1601–1874.* Budapest.
1991 *Magyarországi űr-, térfogat-, súly- és darabmértékek 1874-ig.* Budapest.
- BOROVSKY Samu (szerk.)
(1907) *Magyarország vármegyéi és városai. Komárom vármegye és Komárom sz. kir. város.* Budapest.
- BORSOS Balázs
2003 A magyar nyelvterület kulturális régióinak számítógépes meghatározása a Magyar Néprajzi Atlasz térképei alapján. Előzetes eredmények. In Vargyas Gábor (szerk.): *Népi Kultúra – Népi Társadalom XXI.* Akadémiai Kiadó. Budapest. 31–60.
2011 *A magyar népi kultúra regionális struktúrája. A Magyar Néprajzi Atlasz számítógépes feldolgozása fényében I. II.* Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézete. Budapest.
- BÓDY Zsombor
1999 A mikrotörténelem haszna nagy társadalmi csoportok kutatásában. *Századvég* 15. szám. 39–57.
- BOHONY Nándor
1985 Adózó gazdaság és társadalom Egerben az 1828. évi országos összeírás alapján. *Agrártörténeti Szemle.* 66–157.
- BOTTLÓ Béla
1957 Az 1828. évi országos összeírás. In Kovacsics József (szerk.): *A történeti statisztika forrásai.* Budapest. 242–272.

BROWN, Edward

1673 *A Brief Account of some Travels in Hungaria, Servia, Bulgaria, ...* London.

1685 *A Brief Account of some Travels in divers Parts os Europe, Viz. Hungaria, Servia, Bulgaria, ...* London.

B.-R.-A.-P.

1863 *Magyarország Helynévtára. A különféle kormányzati ágak szerinti beosztás kimutatásával mint az 1863. év elején fennállott. Legújabb hivatalos adatok nyomán összeállították és kiadták B.-R.-A.-P. Pesten.*

BULLA Béla – MENDÖL Tibor

1999 *A Kárpát-medence földrajza*. Lucidus Kiadó. Budapest.

CZUCZOR Gergely – FOGARASI János (szerk.)

1862 *A magyar nyelv szótára. Első kötet*. Pest.

1867 *A magyar nyelv szótára. Negyedik kötet*. Pest.

CSIZMADIA Andor

1942 Tizedesek és fertálmesterek. *Dunántúli Szemle*. 4–22.

1962 *Az egyházi mezővárosok jogi helyzete és küzdelmük a felszabadulásért a XVIII. században*. Tankönyvkiadó. Budapest.

CSOCSÁN Jenő

1959 Három pest megyei falu népesedése a XVIII. század második felében (Sződ, Vácrátót és Csomád). *Történeti Statisztikai Közlemények 1–2*. 58–107.

DANTER Izabella (szerk.)

2005 *Hagyományos gazdálkodás a Kisalföld északi részén. Farkasd, Negyed*. Galántai Honismereti Múzeum. Galánta.

DANTEROVÁ, Izabela (red.)

2006 *Tradičné hospodárenie v Podunajskej nížine. Neded, Vlčany*. Vlastivedné múzeum v Galante. Galánta.

DÁNYI Dezső

1960 Az 1777. évi lelkek összeírása. In *Történeti Statisztikai Évkönyv 1960*. Budapest. 167–193.

1962 A történeti demográfia tárgya és módszere. In *Történeti Statisztikai Évkönyv 1961-1962*. Budapest. 5–21.

1993 *Az 1850. és 1857. évi népszámlálás*. Budapest.

1997 Magyarország népessége a 18. század harmadik harmadában. In Kovacsics József (szerk.): *Magyarország történeti demográfiája (896-1995)*. Budapest. 199–216.

2001 Somogy megye népessége a 18. század második felében a lélekösszeírások tükrében. In *Történeti Demográfiai Évkönyv 2001*. Budapest. 143–192.

DÁNYI Dezső – DÁVID Zoltán (szerk.)

1960 *Az első magyarországi népszámlálás (1784–1787)*. Budapest.

DÁVID Zoltán

1962 Magyarország népessége a 17–18. század fordulóján. (Népességtörténeti forrásaink értékelése) In *Történeti Statisztikai Évkönyv 1961–1962*. Budapest. 217–257.

DÁVID Zoltán – FARAGÓ Tamás – FÜGEDI Erik (összeáll.)

1975 Pótlás az első magyarországi népszámláláshoz 1786–87. *Történeti Statisztikai tanulmányok 2*. Budapest.

DÁVID Zoltán – T. POLÓNYI Nóra

1980 *Az első magyar nyelvű leíró statisztika. Kovács János: Az esztergomi érsekséget illető jószágoknak Geographico Topografica descripciója 1736–1739*. Központi Statisztikai Hivatal Levéltára. Budapest.

DEÁK Antal András

2001 Fokok és délibábok. *Hidrológiai Közöny*. 39-41.

2002 Válasz Andrásfalvy Bertalan: „Adatok a fokok készítéséről” mondatára. *Hidrológiai Közöny*. 57–59. p.

DÓKA Klára (szerk.)

1991 *Segédanyag az egyházlátogatási jegyzőkönyvek feldolgozásához*. Új Magyar Központi Levéltár. Budapest.

DÓKA Klára

1986 A „vízrajzi leírások” forrásértéke. *Vízügyi Közlemények*. 163–171.

1987 *Vízimunkálatok irányítása és jelentősége az ország gazdasági életében (1772–1918)*. Budapest.

1992 *Térképgyűjtemények az egyházi levéltárakban*. Budapest.

1993 Az egyházlátogatási jegyzőkönyvek forrásértéke a székesfehérvári püspökség dokumentumai alapján (1778-1868). *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*. 181–200.

- 1995a Az esztergomi érsekség birtokai (1726–1895). (Áttekintés az uradalmi levéltár forrásai alapján). *Levéltári Közlemények*. 93–119.
- 1995b Az esztergomi érsekség birtokai Komárom vármegyében a XVIII–XIX. században. *Limes*. 93–112.
- 1997 *Egyházi birtokok Magyarországon a 18–19. században*. METEM. Budapest.
- 1999 A jobbágyszabadítás végrehajtása az egyházi birtokon. *Agrártörténeti Szemle*. 80–93.
- 2000 Az egyházi birtokok történetének forrásai, különös tekintettel az egyházi levéltárakra. *Agrártörténeti Szemle*. 469–474.
- 2006 A Duna-mappáció (1823–1845) történeti áttekintés. *DVD, Médiatér kft.* Pécs.
- ÉBLE Gábor
- 1912 *Az ecsedi százéves urbéri per története (1776–1877)*. Budapest.
- ECKHART Ferenc
- 1956 A bécsi udvar jobbágypolitikája 1761–1790-ig. *Századok*. 69–125.
- 2000 *Magyar alkotmány és jogtörténet*. Osiris Kiadó. Budapest.
- EDELÉNYI-SZABÓ Dénes
- 1927 Komárom megye felekezeti és nemzetiségi viszonyai a mohácsi vésztől napjainkig. *Magyar Statisztikai Szemle*. 170–202, 294–322.
- 1928 Magyarország közjogi alkatrészeinek és törvényhatóságainak területváltozásai. *Magyar Statisztikai Szemle*. 648–714.
- ÉGETŐ Melinda – FILEP Antal (szerk.)
- 1989 *Történeti-néprajzi források a XVIII-XIX. századból.* (Documentatio Ethnographica 13.) Budapest.
- EtiSz.
- 1894 *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. I.* Akadémiai Kiadó. Budapest.
- FARAGÓ Tamás
- 2000 Nemek, nemzedékek, rokonság, család. In Sárkány Mihály – Szilágyi Miklós (szerk.): *Magyar néprajz VIII. Társadalom*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 393–483.
- 2001 Különböző háztartás-keletkezési rendszerek egy országon belül – változatok John Hajnal téziseire. In *KSH NKI Történeti Demográfiai Évkönyve*. Budapest. 19–63.
- 2003 Borsod megye 1786–1787. évi népszámlálásának forráskritikai elemzése. In *Történeti Demográfiai Évkönyv 2003*. Budapest. 33–87.

- 2006–2008 A magyarországi történeti demográfiai kutatás vázlatos története. I. A kezdetektől 1945-ig. *Történeti Demográfiai Évkönyv 2006–2008*. 5–39.
- 2011 *Bevezetés a történeti demográfiába: I. kötet*. Budapest.
- FARAGÓ Tamás (szerk.)
- 2004 *Magyarország társadalomtörténete a 18–19. században. 1., 2.* Budapest.
- 2005 *Bölcsőtől a koporsóig. Szöveggyűjtemény a történeti demográfia tanulmányozásához*. Új Mandátum Könyvkiadó. Budapest.
- FARKAS Benő
- 1890 Gúta mezőváros egészségügyi viszonyai. *Egészség*. 117–126.
- FEHÉRVÁRY Magda (szerk.)
- 1992 *Gúta hagyományos gazdálkodása a XX. század első felében*. Kiadta a Csehszlovákiai Magyar Néprajzi Társaság. Komárom.
- FEHÉRVÁRYNÉ NAGY Magda
- 1988 *Parasztagazdaság a XX. század első felében. Gútai példa*. MTA Néprajzi Kutatócsoport. Budapest.
- FEHÉRVÁRYOVÁ, Magda (zost.)
- 1992 *Tradičné hospodárenie v Kolárove v prvej polovici 20. storočia*. Podunajské múzeum. Komárno.
- FEKETE Lajos
- 1943 *Az esztergomi szandzsák 1570. évi összeírása*. Budapest.
- FELHŐ Ibolya (szerk.)
- 1970 *Az úrbéres birtokviszonyok Magyarországon Mária Terézia korában. Dunántúl*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- FÉL Edit
- 1940 A társaságban végzett munkák Martoson. *Néprajzi Értesítő*. 361–381.
- 1942 A női ruházatkódás Martoson. *Néprajzi Értesítő*. 93–140.
- 1944a A nagycsalád és jogszokásai a komárom megyei Martoson. *Kisalföldi Közlemények 2*.
- 1944b Egy kisalföldi nagycsalád társadalom-gazdasági vázlata. A marcelházi Rancsó Czibor család élete. *Kisalföldi Közlemények 3*.
- 1944c A vagyon és tulajdon Martoson. *Társadalomtudomány*. 1–35.
- 1991 Összegző visszatekintés a paraszti társadalom kutatására. *Ethnographia*. 168–180.

- 1993 A Csallóköz és Szigetköz néprajzi vázlata. In. Fülemile Ágnes – Stefány Judit (szerk.): *Emlékezés Fél Editre*. Budapest. 49–53.
- 2001 *Régi falusi társadalmak. Fél Edit néprajzi tanulmányai. Szerkesztette és bevezette Hofer Tamás*. Kalligram Könyvkiadó. Pozsony.

FÉL Edit – HOFER Tamás

- 1961 A parasztember szerszámai. Beszámoló az átányi monografikus eszközvizsgálatról. *Ethnographia*. 487–535.
- 1997 *Arányok és mértékek a paraszti gazdálkodásban*. Balassi Kiadó. Budapest
2010. „Mi korrekt parasztok...”. *Hagyományos élet Átányon*. Korall. Budapest.
- 2016 *Az átányi parasztember szerszámai*. Nemzetstratégiai Kutatóintézet. Budapest

FÉL Edit – HOFER Tamás

- 1969 *Proper Peasents. Traditional Life in a Hungarian Village*. Aldine Publishing Company. Chicago.

FÉNYES Elek

- 1836 *Magyar országnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben. Első Kötet*. Pesten.
- 1841 *Magyar országnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben. Második javított kiadás. Első Kötet*. Pesten.
- 1847 *Magyarország leírása. II. Rész*. Pesten.
- 1848 *A Magyar Birodalom statistikai, georaphiai és történeti tekintetben. Első kötet. Komárom vármegye*. Pesten.
- 1851 *Magyarország geographiai szótára, mellyben minden város, falu és puszta, betűrendben körülményesen leiratik. I. Kötet*. Pesten.

FILEP Antal

- 2006 A kisalföldi lakóház morfológiai vizsgálata. *Ház és Ember* 19. Szentendre-Győr.
- 2011 Negyed község hagyományos életformája. In Izsák Lajos (szerk.): *Negyed története*. Negyed. 281–327.

FÓNAGY Zoltán

- 2013 *A nemesi birtokviszonyok az úrbérrendezés korában. Adattár I., II*. MTA Bölcsészettudományi Központ. Budapest.

FÖLDES György

- 1935 Csallóközi szótár. *Nemzeti Kultúra*. 243–248.

FÖLDES Gyula

- 1999 Felső-Csallóköz árvédekezésének története. In Földes Gyula – Rudnay Béla: *Két könyv a csallóközi árvédekezés történetéről*. Kalligram Könyvkiadó. Pozsony.

FÜGEDI Erik

- 1960 Az esztergomi érsekség gazdálkodása a XV. század végén. *Századok*. 82–124., 505–555.
- 2005 Római katolikus anyakönyvek Magyarországon 1895-ig. In Faragó Tamás (szerk.) *Bölcsőtől a koporsóig. Szöveggyűjtemény a történeti demográfia tanulmányozásához*. Új Mandátum Könyvkiadó. Budapest. 26–35.

FÜLEMILE Ágnes – KISS Réka (szerk.)

- 2008 *Történeti forrás – Néprajzi olvasat. Gazdaság-, társadalom- és egyháztörténeti források néprajzi értelmezésének lehetőségei*. Budapest.

FÜLEMILE Ágnes – STEFÁNY Judit (szerk.)

- 1993 *Emlékezés Fél Editre*. Budapest.

FÜR Lajos

- 1972 Jobbágföld–parasztföld. In Szabó István (szerk.): *A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában 1848–1914*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 33–153.

GECSÉNYI Lajos

- 1996 Komáromi és gutai polgárok áruszállítása az érsekújvári törököknek 1684/85-ben. *Limes*. 63–78.

GERGELY András (szerk.)

- 2005 *Magyarország története a 19. században*. Osiris Kiadó. Budapest.

GUNST Péter (szerk.)

- 1998 *A magyar agrártársadalom a jobbágyság felszabadításától napjainkig*. Napvilág Kiadó. Budapest.

GYÁNI Gábor

- 1997 A mindennapi élet mint kutatási probléma. *Aetas*. 151–161

GYÁNI Gábor – KÖVÉR György

- 2003 *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Osiris Kiadó. Budapest.

GYETVAI Péter

- 1990 Migrációkutatás és az egyházi anyakönyvek. In Juhász Antal (szerk.): *Migráció és település a Duna-Tisza közén*. Szeged. 45–52.

GYÖRFFY György

- 1987 *Az Árpádkori Magyarország történeti földrajza III.* Akadémiai Kiadó. Budapest.

GYULAI Rudolf

- 1894 *Törökvilág Komárom megyében.* Komárom.
2003 *Az Alsó-csallóközi és Csilizközi Egyesült Ármentesítő és Alsó-csallóközi Belvízlevezető Társulat története.* Kalligram Könyvkiadó. Pozsony.

GYÜSZI László

- 1993 Az 1848-as jobbágyszabadítás hatása Komárom és Esztergom vármegyében. *Limes*. 5–18.

HAJDU Lajos

- 1974 II. József büntetőtörvénykönyve Magyarországon. *Jogtudományi Közlöny*. 48–55.
1978 A tanügyi igazgatás megszervezése és működésének első 15 éve Magyarországon (1776–1790). *Levéltári Szemle*. 23–30.
1982 *II. József igazgatási reformjai Magyarországon.* Akadémiai Kiadó. Budapest.

HAJNAL, John

- 2005 Az európai házassági szokások térbeli és időbeli összehasonlításban. In Faragó Tamás (szerk.) *Bölcsőtől a koporsóig. Szöveggyűjtemény a történeti demográfia tanulmányozásához.* Új Mandátum Könyvkiadó. Budapest. 84–89.

HAMAR Pál

- 1851 *Thaly Zsigmond Komárom megyei köztisztviselő főügyész felperessége alatt, Gúttai mezőváros nevében, az esztergomi érsekség ellen, a gúttai uradalmi úriszék előtt, a nagyméltóságú magyar királyi helytartó-tanács intézete nyomán, a bálványszakállosi, ó-gúttai, anyalai, vizenyős és csergői primási puszták iránt, 1804-dik évi augusztus 22-kén emelt, s 1840-dik évi április 27-kén tárgyalt, valamint ugyanazon évi május 20-kán Komárom vármegye törvényszéke, – 1842-dik évi május 3-kán pedig a fenttisztelt királyi helytartó-tanács által fellebbvizsgált, úgy az áldornagyai gúttai uradalom előnyére végrehajtással is befejezett terjedelmes úrbéri per rövid kivonata.* Érsekújvárott.

HEICZINGER János

- 1978 Fejezetek a cigánykérdés alakulásáról. *Fejér megyei történeti évkönyv*. Székesfehérvár. 153–251.

HELYSÉGNÉVTÁR

- 1873 *A Magyar Korona országainak Helységnévtára*. Budapest.

HOLÉCZY Mihály

- 1837 *Az Aranykert. Tudományos gyűjtemény XI-dik kötet*. 3–16. p.

HOFER Tamás

- 1960 A magyar kertes települések elterjedésének és típusainak kérdéséhez. *Műveltség és Hagyomány*. Debrecen. 331–349.
- 1975 Három szakasz a magyar népi kultúra XIX–XX: századi történetében. *Ethnographia*. 398–413.
- 1983 A tárgyak elméletéhez. Felszerelések és tárgyegyüttesek néprajzi elemzése. *Népi kultúra – népi társadalom XIII*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 39–64.
- 1993 Fél Edit gyűjtőútjai. In: Fülemile Ágnes – Stefány Judit (szerk.): *Emlékezés Fél Editre*. Budapest. 27–37.
- 2001 Bevezetés. Fél Edit és a magyar falusi társadalmak kutatása. In: Fél Edit: *Régi falusi társadalmak. Fél Edit néprajzi tanulmányai. Szerkesztette és bevezette Hofer Tamás*. Kalligram Könyvkiadó. Pozsony. 9–24.
- 2009 *Antropológia és/vagy néprajz. Tanulmányok két kutatási terület vitatott határvidékéről*. L'Harmattan. Budapest.

HOFER Tamás (szerk.)

- 1984 *Történeti antropológia. Az 1983. április 18–19-én tartott tudományos ülásszak előadásai*. MTA Néprajzi Kutatócsoport. Budapest.

HORNYÁNSKY, Victor

- 1858 *Geographisches Lexikon Königreichs Ungarn*. Pest.

H. PÁLFY Ilona

- 1934a Győr sz. kir. város az 1828. évi összeírás megvilágításában. *Magyar Statisztikai Szemle*. 367–376
- 1934b A magyar történeti statisztika forrásai. *Magyar Statisztikai Szemle*. 956–966.

HUSZ Ildikó

- 2000 Apáról fiú(k)ra. Örökösödési jogszokások és gyakorlat Zsámbékon a 19. század első felében. In: *Korall 2000. Tél*. 5–22.

- 2002 *Család és társadalmi reprodukció a 19. században. Történeti-szociológiai tanulmány egy Buda környéki mezőváros társadalmáról a családszerkezet változásának tükrében.* Osiris Kiadó. Budapest.

IPOLYI Arnold

- 1858 Csallóközi úti-képek. II. Alsó- vagy Komáromi-Csallóköz. *Vasárnapi Újság.* 53–54.

JUHÁSZ Árpád

- 1996 *Gúta és környéke a múlt századokban. (Helytörténeti áttekintés az őskortól 1918-ig.)*. Kalligram Kiadó. Pozsony.

KÁLLAY István

- 1985 *Úriszéki bíraskodás a XVIII-XIX. században.* Akadémiai Kiadó. Budapest.
1989 *A városi önkormányzat hatásköre Magyarországon 1686–1848.* Akadémiai Kiadó. Budapest.

KÁLMÁN Béla

- 1943 Naszvad, Imely és Martos élete a népmozgalmi adatok tükrében. *Kisalföldi Közlemények. I. sorozat 1. szám.* Érsekújvár.

KAKUK Mátyás

- 1977 A legrégebb kunszentmártoni anyakönyv (1718–1729) vizsgálatának tanulságai. In Barna Gábor – Szabó László (szerk.): *Az anyakönyvek, mint a történeti kutatás forrásai.* (Tanácskozás Kunszentmártonban 1977. április 7-én). *Múzeumi Levelek* 35–36. szám. Szolnok. 19–56.

KECSKEMÉTHY Aurél

- 1853 *Az új urbéritörvény vagy az urbéri s egyéb birtokviszonyokat az urbéri kárpótlást és földtehermentesítését szabályozó 1853 martius 8-ki császári nyiltparancsok népszerű fölvilágosítása s magyarázata.* Pest.

KELETI Károly

- 1867 A magyar mezőgazdaság. *Értekezések a Társadalmi Tudományok Köréből.* Magyar Tudományos Akadémia. Pest.
1868 A statistika hivatalos és tudományos művelése. *Értekezések a Társadalmi Tudományok Köréből.* Magyar Tudományos Akadémia. Pest.
1871 *Hazánk és népe a közgazdaság és társadalmi statistika szempontjából.* Athenaeum. Pest.

KISS Lajos

- 1983 *Földrajzi nevek etimológiai szótára.* Akadémiai Kiadó. Budapest.

K. KOVÁCS László

- 1981 Somorjai kocsi. In Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar néprajzi lexikon* 4. Akadémiai Kiadó. Budapest. 473.

KLANICZAY Gábor

- 1984 A történeti antropológia tárgya, módszerei és első eredményei. In. HOFER Tamás (szerk.): *Történeti antropológia. Az 1983. április 18–19-én tartott tudományos ülészek előadásai*. MTA Néprajzi Kutatócsoport. Budapest. 23–60.

KOCSIS Gyula

- 1988 *Hagyatéki leltárak. Cegléd 1850–1900*. Kossuth Múzeum Kiadása. Cegléd.
1997 *Hagyatéki iratok. Cegléd 1755–1820*. Kossuth Múzeum Kiadása. Cegléd.

KOMLÓSSY Ferenc

- 1896 *Az Esztergom Főegyházmegyei római katolikus iskolák története*. Esztergom.

KONEK Sándor

- 1868 A Magyar Korona országainak legujabb népesedési mozgalmai. *Értekezések a Társadalmi Tudományok Köréből*. Magyar Tudományos Akadémia. Pesten

KORNIS Gyula (szerk.)

- 1913 Az 1777-iki Ratio Educationis. Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel, ellátta Dr. Friml Aladár. *Pedagógiai Könyvtár I kötet*. Budapest.

KÓSA László

- 1985 A feudális eredetű szabadalmas közösségek azonosságtudata és a néprajzi csoportok kutatása. *Ethnographia*. 275–296.
1998 *Paraszti polgárosulás és a népi kultúra táji megoszlása Magyarországon (1880–1920)*. Planétás Kiadó. Budapest.

KÓSA László – FILEP Antal

- 1983 *A magyar nép táji-történeti tagolódása*. Akadémiai Kiadó. Budapest.

KOSÁRY Domokos

- 1963 A paraszti „familia” kérdéséhez a XVIII. század elején. *Agrártörténeti Szemle*. 120–131.
1970 *Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába I. 1. Általános rész I–II*. Tankönyvkiadó. Budapest
1983 *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
1987 *A történelem veszedelmei. Írások Európáról és Magyarországról*. Magvető Könyvkiadó. Budapest.

KOSTICKÝ, Bohuš – WATZKA, Jozef

- 1963 *Štátny archív v Bratislave pobočka v Nitre. Spríevodca po archívnych fondoch II.* Slovenská archívna správa. Bratislava.

KOVACSICS József

- 1957 Bevezetés a történeti statisztika forrásainak tanulmányozásába. In Kovacsics József (szerk.): *A történeti statisztika forrásai.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 5–50.

KOVACSICS József (szerk.)

- 1957 *A történeti statisztika forrásai.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest.
1963 *Magyarország történeti demográfiája.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest.

KOVÁTS Zoltán

- 1969 A XVIII. századi népességfejlődés kérdéséhez. *Agrártörténeti Szemle.* 218–227.
1977 Az anyakönyvek, mint történeti források a magyar történet kutatásában. In Barna Gábor – Szabó László (szerk.): *Az anyakönyvek, mint a történeti kutatás forrásai.* (Tanácskozás Kunszentmártonban 1977. április 7-én). *Múzeumi Levelek* 35–36. szám. Szolnok. 5–18.

KÖVÉR György (szerk.)

- 1995 *Magyarország társadalomtörténete I. A reformkortól az első világháborúig. (Szöveggyűjtemény) 1–2. kötet.* Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
2007 Az eszlári telkes jobbágy és leszármazottai In. Bana József – Katona Csaba (szerk.): *Családok, családfák, generációk. A győri Madiawave Fesztivál keretében 2007. május 2–3-án megrendezett tudományos konferencia előadásai.* Budapest-Győr. 165–177.

KNAUZ Nándor (szerk.)

- 1874 *Monumenta Ecclesia Strigoniensis. I–II.* Strigonii.

KRISTÓ Gyula – MAKK Ferenc – SZEGFÜ László

- 1974 Adatok „korai” helyneveink ismeretéhez II. *Acta Historica Tomus XLVIII.* Szeged.

LISZKA József

- 1992 A Kisalföld. Kísérlet egy földrajzi fogalom néprajzi szempontú meghatározására. In Liska József: *Fejezetek a szlovákiai Kisalföld néprajzából.* Budapest. 9–17.

- 2010 *Populáris kultúra. Magyarok Szlovákiában VI. kötet.* Fórum Kisebbségkutató Intézet. Somorja.

LLRH

- 1920 *Lexicon Locorum Regni Hungariae. Magyarország helységeinek 1773-ban készült hivatalos összeírása.* Kiadja a magyar békeküldöttség. Budapest.

LŐRINCZE Lajos

- 1948 A tolna-baranyai (volt bukovinai) székelyek névadási szokásaihoz. *Ethnographia.* 36–49.

MAGULA, Anton

- 1983 Geologická stavba, geomorfologické a hydrologické pomery Žitného ostrova. *Žitný ostrov-Csallóköz. Ročník I.* Dunajská Streda.

MNLex

- 1999 *Magyar Nagylexikon.* Budapest.

MAKKAI László

- 1947 A Csallóköz településtörténeti vázlata. *Századok.* 109–135.

MÁRKUS Dezső (szerk.)

- 1896 *Magyar Törvénytár 1000–1895. 1836–1868.* Franklin Társulat. Budapest.
1900 *Magyar Törvénytár 1000–1895. 1869.* Franklin Társulat. Budapest.

MELICH János

- 1929 Szepes és Poprád. *Magyar Nyelv.* 34–46.
1934 Dudvág. *Nemzeti Kultúra.* 321–323.

MÉSZÁROS István – NÉMETH András – PUKÁNSZKY Béla

- 2000 *Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe.* Osiris Kiadó. Budapest.

MFB.

- 1893 *Magyarország Földbirtokosai.* Budapest.

MGazdT

- 1911 *Magyarországi gazdaczimtár.* Budapest.

MG. STAT.

- 1897a *A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája. Első kötet.* Budapest.
1897b *A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája. Második kötet.* *Gazdaczimtár.* Budapest.

MGSZ

- 1898 Primási utasítás a tisztartók részére. *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*. 388–396.

MMTF

- 1865 *Magyarország művelési ágak szerinti terjedelme és földjövedelme*. Budán.

MN

- 2000 *Magyar néprajz VIII. Társadalom*. Akadémiai Kiadó. Budapest.

MOHAY Tamás

- 2000 Egyének és életutak. In Sárkány Mihály – Szilágyi Miklós (szerk.): *Magyar néprajz nyolc kötetben. VIII. Társadalom*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 760–790.

MOLNÁR József

- 1940 Egy parasztcsalád leszármazása és kapcsolatai. *Magyar Családtörténeti Szemle*. 4–13., 32–38.

MORVAY Judit

- 1980 Levirátus. In Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar néprajzi lexikon 3*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 452.
- 1981 Sororatus. In Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar néprajzi lexikon 4*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 476.
- 1982 Szobaberendezés. In Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar néprajzi lexikon 5*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 63–68.
- 1984 A komaválasztás stratégiái Kolozsnémán 1750-1870. In Hofer Tamás (szerk.): *Történeti antropológia*. MTA Néprajzi Kutatócsoport. Budapest. 281–292.

NAGY, Ludovicus

- 1828 *Notitiae politico-geographico statisticae inclyti regni Hungariae, partiumque eidem adnexarum auctore Ludovico Nagy. Tomus primus*. Budae.

NAGY VARGA Vera

- 2000 Műrokonság, szomszédság, kortársi csoportok, barátság. In Sárkány Mihály – Szilágyi Miklós (szerk.): *Társadalom – Magyar néprajz nyolc kötetben VIII*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 532–557.

NÉMETHY, Ludovicus

- 1894 *Series parochiarum et parochorum Archi-diecesis Strigoniensis...* Strigonii.

NÉPSZ.

- 1871 *A Magyar Korona országaiban az 1870. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei a hasznos házi állatok kimutatásával együtt*. Pest, 1871.

- 1895 A Magyarországon 1893. január 31-én végrehajtott cigányösszeírás eredményei. *Magyar Statisztikai Közlemények. Új Folyam IX. kötet.* Budapest.
- 1913 A magyar korona országainak 1910. évi népszámlálása. Második rész. A népesség foglalkozása és a nagyipari vállalatok községenként. *Magyar Statisztikai Közlemények.* 48. kötet. Budapest.
- 1939 Az 1938. évi felvidéki nép-, földbirtok- és állatösszeírás. *Magyar Statisztikai Közlemények.* 108. kötet. Budapest.

NEVIZÁNSZKY Gábor

- 1973 A honfoglaló magyarság régészeti hagyatékának kutatása Szlovákiában. *Irodalmi Szemle.* 604–608.

NOVÁK, Jozef

- 2008 *Pečate miest a obcí na Slovensku. I. zväzok A-M.* Bratislava.

NOVÁK László Ferenc

- 2005 *Mária Terézia úrbéri összeírása Pest-Pilis Solt vármegyében.* Nagykőrös.
- 2006 *Pest-Pilis Solt vármegye népe a XVIII. században.* Nagykőrös.

OROSZ István

- 1998 A jobbágyszabadítás és végrehajtása. In Gunst Péter (szerk.): *A magyar agrártársadalom a jobbágyszabadításától napjainkig.* Napvilág Kiadó. Budapest. 55–136.

ORTVAY Tivadar

- 1882 *Magyarország régi vízrajza a XIII-ik század végéig. I kötet.* Budapest.

ŐRI Péter

- 2002 Hatalom és demográfia. II. József népszámlálása Magyarországon I. In *Történeti Demográfiai Évkönyv 2002.* Budapest.
- 2003a Demográfia elméletben és gyakorlatban. II. József népszámlálása Magyarországon II. In *Történeti Demográfiai Évkönyv 2003.* Budapest. 89–127.
- 2003b A Demográfiai viselkedés mintái a 18. században. Lélekösszeírások Pest megyében, 1774–1783. *Központi Statisztikai Hivatal Népeségstudományi Kutatóintézetének kutatási jelentései* 75. Budapest.
- 2008 A háztartások struktúrája a 18. század végi Magyarországon. Elemzési kísérlet. In *Történeti Demográfiai Évkönyv 2006–2008.* Budapest. 41–80.

- 2010 „Eseménytörténet” a történeti demográfiában. In Papp Gábor – Szijártó M. István (szerk.): *Mikrotörténelem másodfokon*. L'Harmattan. Budapest. 279–284.
- 2012 Magyarország társadalma 1869-ben, a MOSAIC-projekt magyarországi adatbázisa. *Demográfia* 4. szám. 292–315.

ŐRI Péter – PAKOT Levente

- 2016 Háztartásszerkezet a 19. századi Magyarországon. A MOSAIC-adatbázis elemzésének első eredményei. *Korall* 65. 164–192.

ŐRI Péter – PÁLHÁZY László

- 1989 A népszámlálások története és főbb jellemzői Magyarországon. *Statisztikai Szemle* 8–9. 801–813.

PAJKOSSY Gábor (szerk.)

- 2006 *Magyarország története a 19. században. Szöveggyűjtemény*. Osiris. Budapest.

PAKOT Levente

- 2010 Életútvizsgálatok és léptékváltás a család- és népességtörténeti kutatásokban. In Papp Gábor – Szijártó M. István (szerk.): *Mikrotörténelem másodfokon*. L'Harmattan. Budapest. 259–278.
- 2013 Nemek és nemzedékek. Demográfiai reprodukció a 19–20. századi Székelyföldön. *Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézetének Kutatási Jelentései* 95. Budapest.

PÁLMÁNY Béla

- 1995 Szempontok a magyarországi mezővárosok típusaihoz az úrbérrendezéstől a jobbágyszabadítás befejezéséig (1767–1870) In *Rendi társadalom – polgári társadalom* 4. Mezőváros – kisváros. A Hajnal István Kör kezthelyi konferenciája 1991. június 23–25. Csokonai Kiadó. Debrecen. 5–47.

PERGER Gyula

- 1995 Cigánykovácsok Győr megyében. A győri iszkápások. *Arrabona* 34. Győr. 269–319.

PLIHÁL Katalin

- 2009 *Magyarország legszebb térképei 1528–1895*. Kossuth Kiadó. Budapest.

PODHRADCZKY József

- 1829 Udvardi Primatiális Helységnek eredetétől fogva közelebb időkig leírt történetei. *Tudományos Gyűjtemény*. 3–49.

POZSGAI Péter

- 2000 Család, háztartás és tulajdon Torna vármegyében a 19. század második felében. *KSH NKI Történeti Demográfiai Évkönyve*. Budapest. 166–224.
- 2001a Család és háztartás. A történeti demográfia forrásainak fogalomhasználata Magyarországon a 16–19. században. *Demografia* 44. 332–346.
- 2001b Család és háztartásciklusok vizsgálatának eredményei a történeti demográfiai kutatásokban. *KSH NKI Történeti Demográfiai Évkönyve*. Budapest. 265–281.
- 2006 *Családok és háztartások. Torna megye társadalma a 19. század közepén*. ELTE Bölcsésztudományi Kar. Doktori Disszertáció.

PÖLÖSKEI Ferenc – Szabad György (szerk.)

- 1980 *A magyar tanyarendszer múltja*. Akadémiai Kiadó. Budapest.

RÁCZ István

- 1976 Az első katonai térképfelvétel tanyatörténeti tanulságai. *Agrártörténeti Szemle*. 1–15.

RENDEK József

- 1847 *Tan módszer városi, 's falusi elemi iskola-tanítók és mesterképző intézetek használatára*. Pesten.
- 1852 A moldvai magyarok hit és nyelv tekintetében. *Családi Lapok*. 95–98.
- 1855 A vasárnapi iskolák behozatala, rendezése, tanítók, tanulók, tantárgyak, a tanítás módja s ideje. *Katholikus Néplap*. 69–71., 77–79.
- 1860 Káromkodás elleni egyletek. *Religio* 1860. 225–227., 234–239.

SALAMON Lajos

- 1957 Megemlékezés egy száz év előtti népszámlálásról. *Történeti Statisztikai Közlemények*. 2–4. szám. 83–98.

SÁNDOR Pál

- 1973 A birtokrendezési periratok. *Értekezések a történeti tudományok köréből* 69. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- 1977 A jobbágyszabadítás újraszabályozásának történetéhez. *Történelmi Szemle*. 368–382.

SÁRKÁNY Mihály – SZILÁGYI Miklós (szerk.)

- 2000 *Társadalom – Magyar néprajz nyolc kötetben VIII*. Akadémiai Kiadó. Budapest.

SÁRKÖZI Zoltán

- 1972 A summások. In Szabó István (szerk.): *A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában 1848–1914. II. kötet.* Akadémiai Kiadó. Budapest. 321–381.

SASHEGYI Oszkár (szerk.)

- 1959 *Munkások és parasztok mozgalmai Magyarországon 1849–1867. Iratok.* Akadémiai Kiadó. Budapest.

SCHNEIDER Miklós (szerk.)

- 1972 *A nógrádi adózó nép viszonyai 1828-ban. Helyzetkép a mai Nógrád megye községeiről az országos összeírás alapján.* Salgótarján.
- 1815 *Schematismus venerabilis cleri archi-dioecesis Strigoniensis ad annum M.D.CCC.XV.* Tyrnaviae.

SEBŐK László (összeáll.)

- 2005 *Az 1869. évi népszámlálás vallási adatai.* TLA Teleki László Intézet. Budapest.

SINKOVICS István

- 1934 Élő és halott falvak. (Népességhullámozás Esztergom megyében a török alatt és után). *A Gróf Klebelsberg Kuno Magyar Történetkutató Intézet évkönyve.* Budapest. 267–282.

ŠMILAUER, Vladimír

- 1932 *Vodopis starého Slovenska.* Praha a Bratislava.

SZABAD György

- 1957 *A tatái és gesztesi Eszterházy-uradalom áttérése a robotrendszerrel a tőkés gazdálkodásra.* Akadémiai Kiadó. Budapest.
- 1980 A tanyára telepedés feudalizmus kori korlátai és felszámolásuk. In Pölöskei Ferenc - Szabad György (szerk.): *A magyar tanyarendszer múltja.* Akadémiai Kiadó. Budapest. 149–169.

SZABADI János

- 1972 *A Csallóköz természeti képe. Áttekintő regionális földrajzi értekezés.* Bratislava.

SZABÓ István

- 1940 *A magyar parasztság története.* Magyar Szemle Társaság. Budapest.
- 1947 *A jobbágyság birtoklása az örökös jobbágyság korában.* Magyar Tudományos Akadémia. Budapest.

- 1963 Magyarország népessége az 1330-as és az 1526-os évek között. In Kovacsics József (szerk.): *Magyarország történeti demográfiája*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest.
- SZABÓ István (szerk.)
- 1972 *A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában 1848–1914. I–II. kötet*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- SZEKERES András
- 2001 Mikrotörténészek és az antropológia: egy diszciplínák közötti transzfer mibenléte. *Aetas* 3–4. 244–256.
- SZENTPÉTERY Imre
- 1961 *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke II*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- SZEREMLEI Sámuel
- 1874 *Vallás-erkölcsi és társadalmi élet 1848 óta Magyarországon*. Budapest.
- SZILÁGYI Miklós
- 2001 *Néprajzi forráskritika*. Debrecen.
- SZINNYEI József
- 1887 *Komárom 1848–49-ben. (Napló-jegyzetek)*. Budapest.
- 1896 *Magyar írók élete és munkái IV. kötet*. Budapest.
- 1897 *Magyar írók élete és munkái V. kötet*. Budapest.
- 1906 *Magyar írók élete és munkái XI kötet*. Budapest.
- SZŐKE Béla
- 1941 Honfoglaláskori magyar sírok Naszvadon. *Folia Archaeologica* III–IV. 214–224.
- 1954 Adatok a Kisalföld IX. és X. századi történetéhez. *Archeológiai Értesítő*. 119–137.
- TAKÁTS Sándor
- 1897 A komáromi vizahalászat a XVI. században. *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*. 425–445., 485–509
- 1900 A dunai hajózás a XVI. és XVII. században. *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*. 97–122., 145–176., 193–222., 241–273., 289–319.
- 1902 A bécsi halkereskedők kiváltságai Magyarországon 1328-tól 1714-ig. *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*. 49–72.
- TÁRKÁNY SZÜCS Ernő

- 1981 *Magyar jogi népszokások*. Gondolat. Budapest.
- 1983 A jobbágyparaszti földtulajdon néhány problémája. In *Népi Kultúra – Népi Társadalom XIII.* Akadémiai Kiadó. Budapest. 151–172.

THALY Kálmán

- 1865 *Bottyán János II. Rákóczi Ferencz fejedeleme vezénylő tábornoka*. Pest.

v. THIELE, J. C.

- 1833 *Das Königreich Ungarn. Ein topographisch-historisch-statistisches Rundgemälde, das Ganze dieses Landes in mehr denn 12,400 Artikeln umfassend. Zweiter Band*. Kaschau.

THIRRING Gusztáv

- 1898 Városaink népesedési viszonyai 1777-ben. *Földrajzi Közlemények*. 199–230.
- 1903 Népesedésünk kútforrásai a múlt század első felében. *Értekezések a társadalmi tudományok köréből*. Budapest.
- 1931 II. József magyarországi népszámlálásai. *Magyar Statisztikai Szemle*. 112–134.
- 1936 Az 1804. évi népösszeírás. *Magyar Statisztikai Szemle*. 1–21.
- 1938 *Magyarország népessége II. József korában*. Budapest.
- 1940 Komárom város és vármegye népessége II. József korában. *Magyar Statisztikai Szemle*. 378–383.

THIRRING Lajos

- 1959 Népösszeírási adatok és adatforrások a nem nemes népességről a XIX. század első feléből. (Adatösszeállítás Thirring Gusztáv hagyatékából). *Történeti Statisztikai Közlemények*. 1–2. szám. 132–181.

T. K.

- 1896 Az 1828-iki országos összeírás végleges eredményei. *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*. 110–117., 206–213.

TORRE, Angela

- 2001 Társadalmi antropológia és történeti kutatás. *Aetas* 3–4. 257–278.

TÓTH Ferenc

- 1993 Politikai küzdelmek: úrbéri per. In Blazovich László (szerk.): *Makó története a kezdetektől 1849-ig. Makó monográfiája 4.* Makó. 333–364.

TÓTH Péter

- 1994 Kóborlás és letelepedés. (A magyarországi cigányok feudális kori történetéhez). *Levéltári Évkönyv VII.* Miskolc. 7–30.

TÖRÖK Katalin

- 1981 Paraszti gazdaság és háztartás a XIX. század közepén. Kísérlet az ipari forradalom előtti parasztgazdaságok rekonstruálására. *Agrártörténeti Szemle*. 381–488.

TRUGLY Sándor

- 1989 Régészeti leletmentés Bálványszakállason. *Iuxta Danubium* 7. Komárno. 100–102.

VÁLYI András

- 1799 *Magyar országnak leírása. Harmadik kötet*. Budan.

VÁRADI János

- 2009 A magyarországi cigány népesség számának alakulása 1850–1910. *Regio*. 60–81.

VARGA János

- 1967 Jobbággyi földbirtoklás típusai és problémái 1767–1848. *Értekezések a történeti tudományok köréből* 41. Akadémiai Kiadó. Budapest.

VERESS Éva

- 1958 A jobbágycsalád szervezete a sárospataki uradalom falvaiban a XVII. század közepén. *Történelmi Szemle*. 379–429.

VILLÁNYI Szaniszló

- 1891 *Néhány lap Esztergom város és megye multjából*. Esztergom.

VLASTSlov.

- 1977 *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku II*. VEDA. Bratislava.

WELLMANN Imre

- 1967 *A parasztnép sorsa Pest megyében kétszáz évvel ezelőtt tulajdon vallomásaik tükrében*. Budapest.

ZELLIGER Alajos

- 1893 *Egyházi írok csarnoka*. Nagyszombat.

Rövidítések jegyzéke

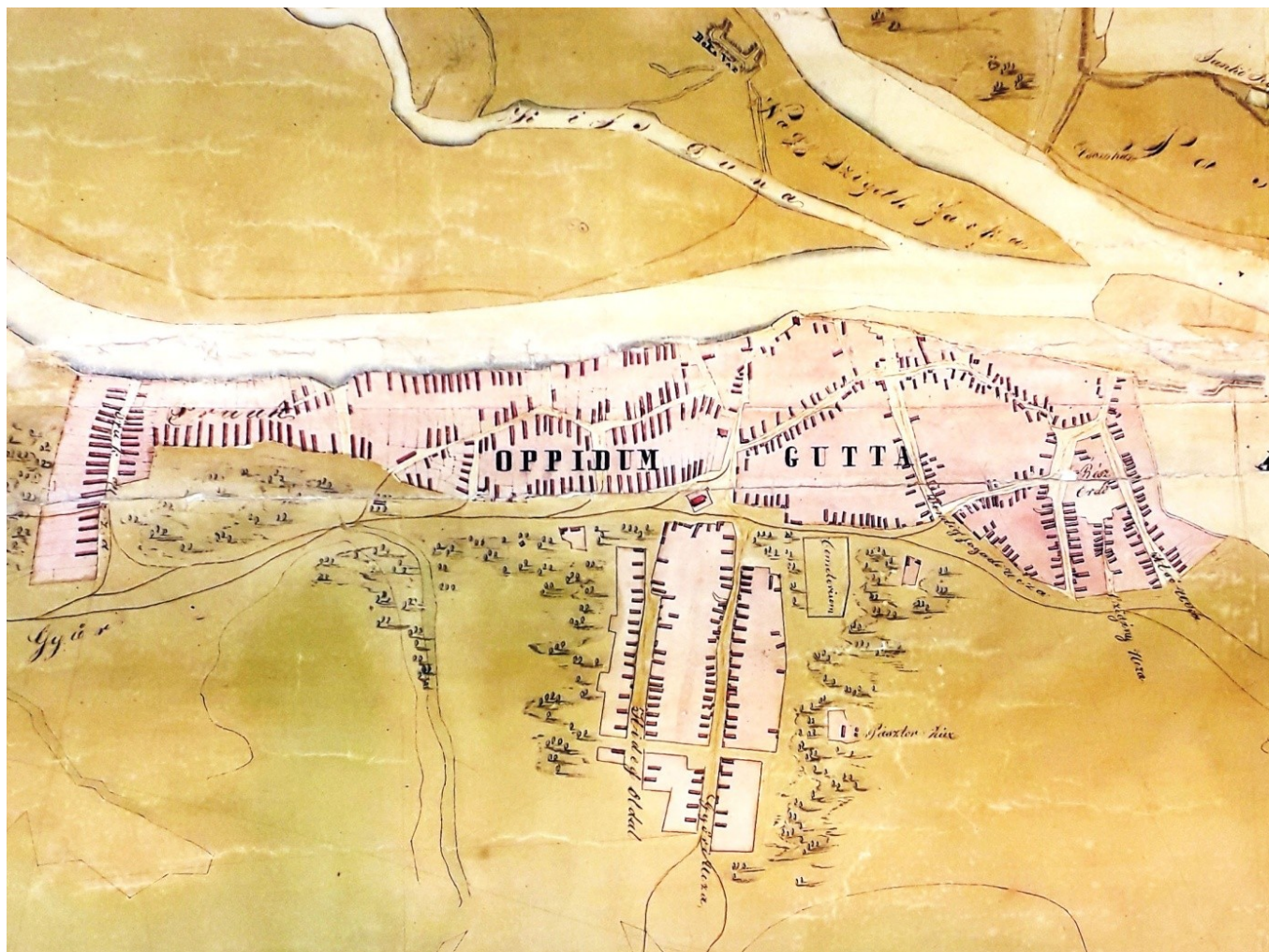
bj.	bejegyzés
d.	dénár
EPL	Esztergomi Prímási Levéltár
EPL AEV	EPL Archivum Ecclesiasticum Vetus
Fasc.	fasciculus (köteg)
fol.	fólió
for.	forint
frt	forint
ft.	forint
FVJ	Felvallások Jegyzőkönyve (a GVH Irattárában)
GPH	Gútai Plébánia Hivatal
GVH	Gútai Városi Hivatal
kr.	krajcár
Lad.	Ladula, láda (iratok tárolására)
Lib.	liber (könyv)
L. S.	pecsét helye
MNL	Magyar Nemzeti Levéltár
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár
MTA	Magyar Tudományos Akadémia
NM	Néprajzi Múzeum, Budapest
NM EA F	Néprajzi Múzeum, Budapest, Etnológiai Archivum Fényképtár
no	numero
Nr.	numero
OSZK	Országos Széchényi Könyvtár
pozs.	pozsonyi
Rk.	római katolikus
ŠANR	Štátny archív Nitra (Nyitrai Állami Levéltár)
ŠANR PKN	Štátny archív Nitra pobočka Komárno (Nyitrai Állami Levéltár Komáromi Részleg)
sz.	szám, számú
Tjkv.	Tanácsi jegyzőkönyv
UetC	Urbaria et conscriptiones (Urbáriumok és összeírások)
x	krajcár

Szalóky Nepomuk térképe a (Kis-)Duna folyó Gúta környéki szakaszának szabályozásáról 1778-ból. (MNL OL S12 Div 13 No 391:1)

Gúta és környéke a Duna-mappáció során 1832-1833-ban készült 1:36000 léptékű térkép 10. szelvényének részletén. (Duna-mappáció DVD, Esztergom)

Mész József Gúta határát ábrázoló térképének a város belterületét és környékét ábrázoló részlete 1833-1835-ből. (EPL Térképtár T 95)

65. Kalaróczi Sándor 59.	Sándor	16			
Bartal Boris 40.	Margit	12		4.	
66. Verebe József 45.	Vera	20			
Könyvűgy István 26.	Mári	18			
	Juli	22		5.	
67. Német József 40.	József	13.	Német Anna 26		
Földi Károly 38.	Mirlos	4	" Károly 32		
	Margit	9.	Károly.	2.	
- József Mária 30					
Deuoch Zsuzs 28.			Polgáró:		
			László Anna 15	3.	László.
<u>Duna sor</u>					
67. Simigh Péter 60			Merce József 60		
Stian Eva 57.			Vagy Károly 50.		
- József Péter 30	Margit	12.	Ámos 16.		
Stabo Anna 20					
- Simigh József 28.			Oros Imre 20		
Jóth Károly 20.			Stabo Károly 10.		
			Stabo József 25		
			Jegla's Boris 25		
			Margit	10	
			Erne	4	
			Juli	1.	17.
68. Néveri Bátl 38	Bátl	15	András 13.		
Földi Borb. 33.	Boris	11.			
	Gábor	9.			
	Károly	2.			
- Juhász Pál 73.	Nyveri György 45			2.	
69. Olle' Mihály 60	Mihály	7.			
Stabo Anna 30	Lajos	3.			
	Mirlos	4.		5.	
70. Földi József 50.	Mályás	16			
	Boris	12		3	
71. Földi József 40.				1.	

Rendek József plébános által 1853-ban készített népszéírás egy oldala. A 67. számú ház lakója a Duna soron Simigh Péter népes családjával és cselédségével (GPH Irattára)

Házi állatok számbavétele[illegible][illegible]

483